

UNIVERSITAT DE BARCELONA

D'homines a universitas: notariat, règim municipal i fiscalitat. Terrassa, 1180-1322

Vicenç Ruiz Gómez

ADVERTIMENT. La consulta d'aquesta tesi queda condicionada a l'acceptació de les següents condicions d'ús: La difusió d'aquesta tesi per mitjà del servei TDX (www.tdx.cat) i a través del Dipòsit Digital de la UB (diposit.ub.edu) ha estat autoritzada pels titulars dels drets de propietat intel·lectual únicament per a usos privats emmarcats en activitats d'investigació i docència. No s'autoritza la seva reproducció amb finalitats de lucre ni la seva difusió i posada a disposició des d'un lloc aliè al servei TDX ni al Dipòsit Digital de la UB. No s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX o al Dipòsit Digital de la UB (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant al resum de presentació de la tesi com als seus continguts. En la utilització o cita de parts de la tesi és obligat indicar el nom de la persona autora.

ADVERTENCIA. La consulta de esta tesis queda condicionada a la aceptación de las siguientes condiciones de uso: La difusión de esta tesis por medio del servicio TDR (www.tdx.cat) y a través del Repositorio Digital de la UB (diposit.ub.edu) ha sido autorizada por los titulares de los derechos de propiedad intelectual únicamente para usos privados enmarcados en actividades de investigación y docencia. No se autoriza su reproducción con finalidades de lucro ni su difusión y puesta a disposición desde un sitio ajeno al servicio TDR o al Repositorio Digital de la UB. No se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR o al Repositorio Digital de la UB (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al resumen de presentación de la tesis como a sus contenidos. En la utilización o cita de partes de la tesis es obligado indicar el nombre de la persona autora.

WARNING. On having consulted this thesis you're accepting the following use conditions: Spreading this thesis by the TDX (www.tdx.cat) service and by the UB Digital Repository (diposit.ub.edu) has been authorized by the titular of the intellectual property rights only for private uses placed in investigation and teaching activities. Reproduction with lucrative aims is not authorized nor its spreading and availability from a site foreign to the TDX service or to the UB Digital Repository. Introducing its content in a window or frame foreign to the TDX service or to the UB Digital Repository is not authorized (framing). Those rights affect to the presentation summary of the thesis as well as to its contents. In the using or citation of parts of the thesis it's obliged to indicate the name of the author.

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

FACULTAT DE GEOGRAFIA I HISTÒRIA

DEPARTAMENT D'HISTÒRIA MEDIEVAL, PALEOGRAFIA I DIPLOMÀTICA

PROGRAMA DE DOCTORAT: SOCIETAT I CULTURA

D'homines a universitas: notariat, règim municipal i fiscalitat. Terrassa, 1180-1322

Doctorand: Vicenç Ruiz Gómez

Tutor i director: Dr. Daniel Piñol Alabart

Director: Dr. Pere Verdés Pijuan

BARCELONA 2017

A la Montse i a l'Anna

“The proliferation of documents meant that government became more dependent on literates; it did not make it any less arbitrary or capricious”

Michael T. Clanchy. *From Memory to Written Record. England 1066-1307*

“No hay poder político sin control del archivo [...] La democratización efectiva se mide siempre por este criterio esencial: la participación y el acceso al archivo, a su construcción y a su interpretación”.

Jacques Derrida. *Mal de archivo*

AGRAÏMENTS

Fa sis anys que, fruit d'algunes trobades casuals pel carrer amb en Pere Verdés (coses de treballar tots dos a ben poca distància a l'epicentre del que podria ser un pool de referència europeu en humanitats digitals per poca voluntat política que s'hi posés), em va convèncer de tirar endavant amb la tesi doctoral. En justícia, doncs, el meu primer agraïment ha de ser per qui va acceptar llavors dirigir-la i consensuar la seva estructura i contingut. Calia, però, trobar un tutor que, des de la Facultat, orientés i codigirís la recerca. Així, vaig tenir la sort de poder conèixer en Prim Bertran, qui acceptà la proposta i sempre es mostrà disposat a col·laborar àgilment en qualsevol dubte i, sobretot, en qualsevol tràmit administratiu que a última hora calgués resoldre. En el seu cas, lamentablement, a l'agraïment li haig de sumar el record que en guardo des que va traspasar els últims dies de 2014. En aquest punt, en Daniel Piñol va agafar-ne el testimoni i cap ell hi va el meu tercer agraïment, ja que afegir-se a un projecte en marxa sempre suposa dipositar-hi una bona dosi de confiança.

Tots tres m'han permès dur a terme la recerca amb total llibertat, si bé espero haver sabut aprofitar els seus suggeriments. No cal dir que els errors i febleses argumentals que hi pugui haver són imputables tan sols a la meva persona, fruit sobretot d'un *tempo* de treball més sincopat del que hagués estat convenient. Agraïments acadèmics a banda, no puc oblidar el bon tracte rebut sempre pels companys de l'Arxiu Històric de Terrassa. També a l'amic Javi Robles, per compartir de fa tants anys documents i desafeccions vàries. I, per descomptat, agrair a la família, en especial als meus pares, com sempre tot.

ÍNDIX

Introducció	p. 1
1. Un notariat líquid? Doble redacció i autenticitat documental	p. 15
1.1 Establiment i evolució de l'escrivania terrassenca	p. 19
1.1.1 Els antecedents: de l'escrivent al notari	p. 19
1.1.2 La jurisdicció sobre l'escrivania	p. 26
1.2 La difusió del dret comú i els llibres notals	p. 35
1.2.1 La difusió del dret comú	p. 36
1.2.2 Origen i funció dels llibres notals	p. 45
1.3 El priorat de Santa Maria de Terrassa: un estudi de cas	p. 52
1.3.1 Les esglésies dependents del priorat	p. 52
1.3.2 El patrimoni del priorat al segle XIII	p. 65
a) Donacions, definicions i compravendes	p. 65
b) Testaments i llegats	p. 71
c) Precàries, establiments i sotsestabliments	p. 77
1.3.3 Crèdit a curt termini i gestió de la renda	p. 83
1.3.4 El recurs a la justícia	p. 95
2. El règim municipal com a institució latent	p. 101
2.1 El marc jurisdiccional	p. 104
2.2 Batllia, vila i universitat	p. 114
2.2.1 La batllia reial: de la <i>societas baiulorum</i> a la primàcia dels lloctinents	p. 115
a) Les primeres referències (1180-1236)	p. 115
b) La <i>societas baiulorum</i> (1237-1251)	p. 118
c) El predomini dels Solà (1252-1280)	p. 130
d) La fi de la batllia anual (1283-1292)	p. 136
e) Els batlles absents (1293-1322)	p. 140
2.2.2 La recepció en habitant de la vila: comú, veïnat, protecció i franquesa	p. 158
2.2.3 Assajant la universitat	p. 176
a) Plets	p. 177
b) Host	p. 190
c) Crèdit	p. 194
d) Sanitat	p. 197
2.2.4 L'arxiu municipal	p. 200
2.3 Els prohoms en detall	p. 206
2.3.1 Felip d'Ametller	p. 206
2.3.2 Berenguer Libra	p. 211
2.3.3 Romeu Cardona	p. 220
3. Renda i fiscalitat	p. 225
3.1 La gestió de la renda	p. 227

3.1.1	Les rendes reials	p. 228
	a) Els compradors de les rendes (1288-1322)	p. 229
	b) L'alienació de 1288	p. 237
	c) L'enquesta de 1313	p. 240
3.1.2	Les rendes senyorials	p. 244
	a) El quartó dels Cardona	p. 245
	b) El quartó dels Claramunt	p. 247
	c) El quartó dels Terrassa	p. 251
3.2	Les talles: anàlisi diacrònica	p. 255
	3.2.1 El predomini de les exempcions (1250-1275)	p. 256
	3.2.2 La normalització de la quèstia (1281-1295)	p. 261
	3.2.3 La desaparició de la quèstia (1296-1309)?	p. 273
	3.2.4 L'emergència de la fiscalitat municipal (1309-1322)	p. 290
3.3	La consolidació d'un hàbit fiscal: una síntesi	p. 319
	Conclusions	p. 327
	Epíleg: Quina desídia? La triple redacció de 1351	p. 337
	Bibliografia	p. 342
	Apèndix: documents i taules	p. 355

RESUM

El present estudi pretén analitzar el procés de conformació política d'una comunitat local a l'edat mitjana. Tal com la historiografia ha posat de manifest, poden ser diversos els factors que intervenen en la consolidació d'una dinàmica d'acció col·lectiva: conflictes amb senyors, capacitat mútua de defensa, funció judicial dels consells, la constitució d'un sistema fiscal a partir de la gestió de l'endeutament públic, etc. Tenint en compte aquests factors, la recerca resseguirà, especialment, la interacció dels tres plànols més rellevants que, al nostre entendre, fonamentaren aquesta dinàmica: la creació i desenvolupament de la notaria de destret a partir del 1236; l'establiment d'un règim municipal entès com a institució latent; i la consolidació d'un hàbit fiscal municipal fruit de la creixent pressió reial.

El marc cronològic triat, 1180-1322, comprèn des de la primera referència a uns prohoms que participen de la resolució de conflictes en un tribunal estable presidit pel castlà i pel batlle reial fins a la petició de subsidi per la conquesta de Sardenya. En aquests cent quaranta anys, assistirem a l'emergència d'un nou subjecte polític, la *universitas villa et termini Terracie*, que permetrà als habitants de Terrassa articular instiucionalment la dialèctica generada per la confrontació de les pressions senyorials i els interessos, no sempre homogenis, de la comunitat.

INTRODUCCIÓ

“Hec sunt querimonie quas faciunt homines de Terracia de Deodato chomiti Barchinonensi”. Així comença la primera acció col·lectiva documentada, entre els anys 1145 i 1150, d’un grup d’habitants del terme de Terrassa. Es tracta d’una de les querimònies adreçades al comte de Barcelona per part d’un seguit de comunitats sota el seu domini davant les actuacions violentes de batlles i castlans que Thomas Bisson ha analitzat en detall per al conjunt del Principat (1998). Des de l’òptica local, vam decidir tractar-la a modus de conclusió d’una recerca sobre el procés de feudalització en aquest terme castral vallesà (Ruiz 2011a: 249-257). En destacarem l’ambivalència de la locució *homines de Terracia* per evidenciar el sentit o no de comunitat, ja que si bé es tractava d’una denominació emanada des de l’escrivania comtal i, per tant, responia a una conceptualització feta pensant en ressaltar la pertinença a la jurisdicció del comte, la composició heterogènia del grup de vint-i-vuit habitants, inclosos pagesos dependents d’altres senyories, també podia indicar que, malgrat tot, existia una capacitat d’acció conjunta que no derivava de la formalització jurídica rebuda per part del poder. Per tant, vam proposar que els *homines de Terracia* d’aquesta querimònia no eren “subjectes històrics amb veu pròpia. Les seves autèntiques veus seran, des d’aquest primer moment, veus baixes de la història. Veus que només podem escoltar a través del filtre del poder” (Ruiz 2011a: 257).

El 5 d’abril de 1307, el llavors castlà del terme Bernat de Centelles requeria a Berenguer d’Ametller, lloctinent del batlle reial, perquè aturés les obres que el batlle i la universitat de Terrassa havien decidit començar al vall del mur del castell palau de la vila, ja que anaven en detriment dels drets de la castlania. Després d’un seguit de respostes i nous requeriments, el 19 d’abril, el lloctinent responia al castlà: “que·l castel

de Terrassa ab ses vals, lo dit honrat en Bernat de Sentelles lo té luny de la vila, segons que à oït dir tostemps als antichs prohoms de Terrassa e que à vist per moltes cartes antigas” i que allà on l’obra “s’és comensada de fer és apalat Palau de la vila e no castel, segons que ay també vist per moltes cartes antigas”. Tot i que Bernat havia insistit en què fins i tot es podien veure els escuts dels Cardona, els castlans superiors, i el seu propi a la torre i també havia aportat diverses convinences per demostrar el seu domini, el lloctinent del batlle i el conjunt de prohoms de la universitat es mostraren fermes en continuar amb les obres. Segons ells, el castell de Terrassa, la seu de la castllania, corresponia a l’actual Castell Cartoixa, és a dir, la *domus* de la nissaga dels Terrassa situada a Vallparadís, i no al palau reial, nom amb què es designava ja de feia temps la torre i el conjunt d’edificacions situades a tocar de la Plaça Vella. Aquest havia esdevingut la seu de la batllia reial i un dels llocs on la universitat de Terrassa es reunia mitjançant consell general. A finals d’aquell mes, el castlà rebia un manament reial ordenant-li que abandonés la seva pretensió de fer aturar les obres ja que no en tenia cap dret. Quan li fou comunicat, Bernat de Centelles respongué que “yo no creu que·l senyor rey ... sàpia la veritat del feit, que si·u feia no enviaria aytal carta”.

Ens ocuparem amb més detall d’aquest afer al segon capítol (apartat 2.2.1). Ara, simplement, l’hem volgut comentar perquè serveix de contrapunt perfecte a la querimònia de mitjan segle XII per tal d’emmarcar els punts de partida i d’arribada de la present recerca sobre la configuració del règim municipal terrassenc, entès com a reflex jurídic de la progressiva construcció d’una consciència col·lectiva de pertinença a una comunitat. Entenem, al seu torn, per comunitat aquella que es defineix “by engaging in collective activities – activities which are characteristically determined and controlled less by formal regulations than by shared values and norms, while the relationships between members of the community are characteristically reciprocal, many-sided, and direct, rather than being mediated through officials or rulers” (Reynolds 2002: 2). En cap cas, però, aquesta definició equival a una idea igualitària de comunitat ni molt menys d’absoluta autonomia respecte del poder. Leopold Génicot concloïa així el seu estudi comparatiu sobre les comunitats rurals de l’Europa occidental: “Everywhere, the essential phenomenon was the enclosure of the peasants into geographical, economic, political, legal, and religious frameworks, which formed them into local entities conscious of being distinct from each other” (1990: 121).

Com per al cas català havia establert Font Rius molt abans (1945-1946), per tant, la dialèctica que es genera entre la pressió senyorial i el conjunt de lligams econòmics,

socials i familiars de les localitats explica l'evolució de la seva personalitat jurídica i política. Serà, en rigor, doncs aquest dialèctica l'objecte d'estudi que ens proposem analitzar a partir dels tres principals plànols que, al nostre entendre, s'entrellacen a l'hora de bastir l'acció col·lectiva de la comunitat local en el pas d'*homines* a *universitas*. Aquests tres plànols d'anàlisi són, tal com recollim al títol, el notariat, el règim municipal i la fiscalitat.

Potser, el que més necessita d'una prèvia justificació és el primer. Normalment, s'ha tractat **la implantació del notariat** en relació a la història de la documentació, és a dir, a nivell jurídic i diplomàtic. Es presenta com una evolució respecte la *charta* altmedieval, fruit dels seus avantatges a l'hora de garantir l'autenticitat documental, quelcom que li féu guanyar ple valor probatori. Ara bé, seguint Attilio Bartoli Langeli, creiem que **cal estar molt atents als canvis socials que es produeixen en paral·lel a aquests canvis documentals**. Així, no sembla adequat partir d'un mer esquema evolutiu, ja que "ogni società storica espresse quel ceto di redattori specializzati e quelle forme di documentazione che le erano congeniali e necessarie, utilizzando le risorse umane, culturali, istituzionali di cui disponeva" (2006: 12). Més enllà de la canonització teòrica duta a terme a Bolonya, doncs, Bartoli Langeli demostra com de variat pot arribar ser la materialització del notariat segons l'àmbit polític que analitzem,¹ fins al punt que arriba a afirmar que: "È il soggetto politico che crea il nuovo notariato, non la prassi notarile o l'elaborazione di scuola" (2006: 14).

Aquesta aproximació que permet estudiar la vinculació entre notariat i història social i política no ha tingut un excessiu seguiment a casa nostra, més enllà del tradicional lligam amb l'emergència de les ciutats i els afers crediticis i comercials. Com tractarem amb més deteniment (apartat 1.2), els estudis sobre l'aparició del notariat s'han centrat sobretot en contrastar el progressiu grau de semblança amb el model teòric canonitzat per les *artes notariae* de mitjan segle XIII. Gràcies a aquests estudis, per descomptat, disposem d'un sòlid coneixement respecte la cronologia de la recepció de les clàusules del dret comú, els diferents tipus d'autoritat per la qual eren nomenats els notaris, la gènesi de l'instrument notarial i molts altres aspectes que conformaren la seva praxi documental. Però aquests aspectes, com dèiem, s'han desvinculat habitualment de l'entorn polític i social. De la potència d'una anàlisi com

---

¹ Especialment útil és l'estudi comparatiu que fa entre els notariats venecià i genovès (2006: 61-81).

aquesta, tenim l'exemple de les recerques d'Adam J. Kosto (1998, 2001, 2005) per al període immediatament precedent. Tal com conclou amb el seu estudi sobre les convinences catalanes, al segle XI “the shift in literacy was not one from memory to written record, but from memory to imagination, from the use of writing to reconstruct the past to the use of writing to construct the future” (2001: 294). Les convinences establien pactes respecte el futur, de forma que el document no només esdevenia evidència d'una acció jurídica passada, sinó el marc de referència per a les relacions de poder futures. En resum, la documentació com a eina de govern.

Pel que fa al notariat, bo i comptant amb aquests precedents, vàrem dur a terme una primera aproximació als seus orígens i evolució a Terrassa a partir dels treballs d'edició, l'any 2011, del segon volum del *Diplomatari de Sant Pere i Santa Maria*. Hem aprofitat i ampliat aquell estudi, presentant-lo aquí com el primer capítol de la tesi. Mantenim la hipòtesi que sorgí a partir de l'estudi diplomàtic del notariat terrassenc: **la gran difusió al llarg del segle XIII del notariat a casa nostra i la seva acceptació per bona part de la societat rau en què l'autenticitat i integritat documentals no es fonamenten en la materialitat de l'instrument complet, sinó en llur construcció social fruit de l'acord de les parts**. Paradoxalment, és l'aparent factura descurada dels capbreus del dos-cents que ho demostra. L'adopció de la tècnica de la doble redacció s'explica perquè els assentaments sintètics que formen les imbreuiatures mantenien oberta la potencialitat de canvi dels negocis i acords presos. La confiança en la institució notarial no es basava en la seva garantia d'inalterabilitat dels contractes, sinó en la seva capacitat per modular la realitat jurídica inicial en funció de les volubles necessitats socials de cada moment. Mostrarem diversos exemples al llarg de l'apartat 1.3 d'aquesta **autenticitat “líquida”**, com l'hem anomenada, gràcies a la preservació dels assentaments i dels originals o trasllats posteriors.

Exemples que, gràcies a l'estudi del **règim municipal terrassenc** que centra el segon capítol hem pogut ampliar i evocar no només per a l'àmbit privat, sinó al de la persona ficta de la universitat. Aquesta **emprarà el registre notarial com a cancelleria particular**. I no ho diem com a metàfora. D'una banda, gràcies a l'expertesa notarial, la *universitas villa et termini Terracie* desenvoluparà els seus propis tipus documentals a partir d'estructures formals inicialment adreçades a solucionar negocis i afers de l'àmbit privat. Així succeeix amb les actes de recepció en habitant (apartat 2.2.2) o les comandes de talles, que tractarem al tercer capítol (3.2). De l'altra, bona part d'aquests documents restaran en estadi d'assentament, com evidencia la manca de senyals

d'extensió. És a dir, el registre notarial també farà funcions de repositori de confiança per a una institució latent com serà el règim municipal terrassenc durant tot aquest període.

El concepte d'institució latent, que manllevem de la sociologia (Douglas 1996) tot seguint la proposta de Giulio Milani per a la fase inicial dels *comuni* italians (2005), permet evitar l'enfocament, fins a cert punt teleològic, de l'evolució traçada per Font Rius que suposava el pas del règim "rudimentari" al règim "organitzat" o "ple". Així, en comptes d'atribuir automàticament la manca de formalització orgànica del municipi terrassenc, que no disposarà de magistrats i consell reduït fins el 1384, a un grau de maduresa social poc desenvolupat, hem cregut més interessant analitzar com la comunitat que, progressivament, s'emboïllarà sota el mantell jurídic de la *universitas*, aprofita les institucions existents, batllia reial i consell general de prohoms, per vehicular la seva acció col·lectiva. Abans, però, analitzarem el marc jurisdiccional del castell de Terrassa per tal d'enquadrar millor la comunitat local. El repartiment feudal del domini jurisdiccional que el comte consolidà de manera definitiva a inicis del segle XII, tenint al vescomte de Cardona com a castlà superior, els Claramunt-Cardona com a immediats del vescomte i els Terrassa-Centelles com a castlans inferiors es manté inalterat en el moment d'iniciar el nostre estudi. El progressiu afermament del règim municipal, per tant, toparà directament amb les competències jurisdiccionals dels Terrassa-Centelles, qui realment exercien com a castlans, mentre el vescomte i els Claramunt-Cardona només rebien les rendes corresponents dels seus quartons (apartat 3.1).

En rigor, és la batllia reial qui anirà prenent atribucions a la castlania. El 1242 s'atorga privilegi a la vila perquè el batlle sigui l'únic que pugui jutjar els afers que afectin els seus habitants. **Analitzarem també quin serà el mecanisme d'accés a la batllia, la durada dels batlles en el seu exercici i les principals atribucions que se'n deriven de la seves actuacions.** A banda del batlle, ens ocuparem dels altres càrrecs que es detecten, en especial el del lloctinent a partir de finals dels anys vuitanta, i de com s'exerceix el *continuum* entre aquest i els prohoms en el marc del que Pere Ortí ha definit com "senyoria col·legiada" (2000). En aquest sentit, **resseguirem amb atenció les actes de concessió d'habitatge que, des de 1239, es documenten**, per tal no només d'identificar quins elements configuren la condició d'habitant de la vila sinó també com a termòmetre privilegiat de l'evolució d'aquest *continuum*.

En paral·lel a l'evolució de la batllia, **tractarem també les actuacions protagonitzades pels prohoms en representació de la resta d'homes de Terrassa o de la universitat**, segons el moment en què ens trobem. Ens hem centrat en quatre àmbits que, tal com la bibliografia sobre els municipis medievals ha demostrat, són prou rellevants: **els plets, l'host, el crèdit i l'establiment de serveis comunitaris**.² Com ja hem comentat, un dels vectors importants per afermar la consciència municipal serà, precisament, els diferents plets amb el castlà Bernat de Centelles. Però no menys significatiu serà, per exemple, la primera menció d'un arxiu municipal, l'any 1312, si més no, dintre dels paràmetres que una institució latent pot articular-ho.

Al tercer capítol, finalment, ens ocuparem de **la renda i de la fiscalitat**. Pel que fa a la renda, no cal recordar que és el fonament de la formació social feudal, el seu principal mecanisme d'extracció de riquesa (Ortí 2000: 44-62). En concret, ens centrarem en **l'evolució de la gestió dels grans paquets vinculats al domini jurisdiccional** que, inicialment amb el nom de **quartons**, tant la corona com els tres nivells de castlans disposaven. Mercè Aventín i Josep Maria Salrach (2003) esbossaren alguns dels seus trets per als anys 1237-1242, fruit del buidatge de l'edició del primer capbreu notarial terrassenc feta per Pere Puig (1992). A aquests quartons, el rei hi sumava la resta de rendes associades a la batllia i que, en part, haurem integrat en l'anàlisi d'aquesta institució del segon capítol. Per no ser redundants, doncs, **tractarem la compravenda dels drets sobre les rendes reials a partir dels anys noranta** i el primer quart del XIV, és a dir, un cop la corona deixà d'ingressar-les, però continuà gestionant-les, **fent un seguiment dels arrendaments anuals, del seu valor, dels compradors i sotsarrendadors**. Igualment, com dèiem, ens ocuparem de la gestió de les rendes senyorials dels vescomtes de Cardona, dels Claramunt-Cardona i dels Terrassa-Centelles, que, com veurem, recorren a batllies vitalícies i arrendaments anuals en paral·lel.

Pel que fa a la fiscalitat, disposem d'una més que nodrida bibliografia que ha demostrat la importància que tingué per a la configuració del règim municipal a Catalunya i, al seu torn, el pes dels municipis en el naixement de la fiscalitat d'estat (Sánchez 1995, 2008). Recentment, cal destacar l'exhaustiva recerca duta a terme per Vicent Baydal sobre les peticions de subsidis al llarg del segle XIII i la primera meitat del XIV a partir dels registres de cancelleria (2011a, 2011b), que complementa

---

² Remetem a la bibliografia específica que citem a l'apartat 2.2.3.

l'aproximació inicial als capítols de concessió de donatius feta per Manuel Sánchez i Pere Ortí (1997). Terrassa és una de les setze viles catalanes que Baydal ha pogut comparar, de manera que ens ha facilitat enormement el seguiment de la fiscalitat reial per al nostre període d'estudi. Entre 1255 i 1322, any en què cloem la present recerca, la corona demanà un total de vuitanta-quatre mil quatre-cents sous en concepte de subsidis fiscals. D'aquests, trenta-quatre mil quatre-cents en els últims tretze anys. Comptant d'entrada amb la informació sobre les demandes reials sistematitzada, el principal objectiu no pot ser altre que resseguir el seu **reflex en àmbit municipal a partir de les talles i la resta de documentació associada al procediment de lleva, recaptació i pagament a la corona**. A banda de quèsties i redempcions d'exèrcit, veurem quines altres necessitats comunes s'afrontaven a través d'aquesta imposició directa i, sobretot, quins efectes tindrà en el desenvolupament de la universitat.

Justificada la rellevància d'aquests tres plànols, és el torn ara de comentar **les dates extremes de la recerca**. L'any **1180** tingué lloc el **primer plet documentat “in curiam Terracie”**, davant la presència del castlà, el batlle reial i un seguit de prohoms (SPSM1, doc. 190). L'administració de justícia que, al llarg de més de cent anys, havia estat en mans del castllans començava a obrir-se també a la participació del batlle reial i els prohoms (Ruiz 2011a). A partir de 1180, es pot observar com el capellà de Sant Pere tendeix clarament a monopolitzar l'escripturació dels documents a la parròquia iniciant així un **precedent de l'escrivania de destret** que, a partir de 1236, conformarà l'origen del notariat a Terrassa. Poc temps després, l'any 1193, disposem de la primera referència a la “villa de Palacio” (SPSM1, doc. 209), en concret, gràcies a la venda d'un obrador. Tant les cases amb què afronta com la referència a la *perprisio* que hi havia fet els atorgants demostren que l'origen de la vila es pot situar diversos anys enrere. En tot cas, la vila esdevindrà el primer subjecte comunitari jurídic del terme, a partir de 1228, en rebre un privilegi de franquesa per als seus habitants. Aquests canvis locals coincideixen, com és sabut, amb l'intent del casal comtal per afermar la seva preeminència davant els barons a partir de les noves nocions del dret comú, l'establiment d'un inici de govern territorial reial mitjançant la Pau i Treva, la reorganització de l'administració mitjançant una reforma del sistema de comptabilitat i auditoria de les batllies reials, el monopoli sobre la moneda barcelonina a tots els comtats i, no menys rellevant, el canvi en el sistema de datació dels documents (Bisson

2008: 499-510). En paral·lel, assistim a les primeres concessions d'escrivanies notariales per part del monarca (Aragó 1978).

Pel que fa a la data final, **l'any 1322**, també respon a criteris tant locals com generals. Comencem pels segons, òbviament, força més coneguts. Amb la conquesta de Sardenya, s'iniciarà un **nou cicle fiscal que**, segons Baydal, **plantejà la possibilitat de fixar les quèsties** i diferenciar-les d'altres tipus de subsidis, augmentant així la càrrega de contribució a les viles reials (2011a: 271). Aquest cicle tindrà en les Corts de 1333 un moment determinant, ja que, com ha mostrat Manuel Sánchez, la quèstia passarà a ser negociada col·lectivament pel conjunt de les viles reials i aquestes rebran de forma general autorització per establir temporalment imposicions, és a dir, taxes indirectes, per afrontar el seu pagament en detriment del sistema de recaptació de la talla (2008). Respecte els criteris locals, i tal i com hem pogut comprovar a mesura que avançàvem en la recerca, **la segona dècada del segle XIV suposa el definitiu control per part dels prohoms de la universitat de la batllia reial** i dels seus mecanismes de coacció, com, principalment, patirà el castlà, que no només veurà qüestionada la seu de la castllania (com hem apuntat amb els documents de 1307), sinó la seva capacitat de percebre determinades rendes o de capturar delinqüents fora de la vila. Des de la lloctinència, uns pocs individus, destacant el cas de Romeu Cardona, s'encarregaran de donar cobertura institucional a les decisions preses per part del consell general de la universitat. La figura del batlle reial s'anirà diluint cada cop més fruit de les seves absències prolongades que, si bé es comencen a detectar, des de finals del segle XIII, esdevenen la norma en els últims anys. Fins i tot, als assentaments notarians desapareixerà l'epítet de lloctinent o regent la batllia en favor del de batlle, simplement, com a exemple de la naturalitat amb què el representant del senyor rei havia estat elidit per part de la universitat en el marc d'un règim *rudimentari*.

No volem ocultar, tanmateix, que, com acostuma a passar, la mateixa recerca ha anat delimitant un període d'estudi que, **inicialment, havíem pensat allargar fins l'any 1343**, coincidint amb la primera emissió de deute públic per part de la universitat. Però el volum de la informació recollida gràcies, sobretot, al buidatge sistemàtic dels fons notarians terrassencs, fins ara gairebé inèdits, ens ha inclinat a escurçar en dues dècades l'abast inicial, tenint en compte que el nou període resultant mantenia igualment un alt grau de coherència. En bona mesura, **la manca d'estudis per a la baixa edat mitjana terrassenca feia difícil de calibrar la viabilitat de la primera**

intenció. Tal com hem pogut mostrar al repassar la historiografia medieval sobre Terrassa (Ruiz 2011b), la gran majoria de treballs, tant històrics com arqueològics, s’han centrat en el període altmedieval. S’ha seguit, més o menys conscientment, una metanarrativa local creada per les “figures aïllades” de finals del segle XIX i principis del XX com Ventalló (1874) i Soler i Palet (1928), que ha determinat quines recerques i quins coneixements encaixen o no en el discurs historiogràfic local (2011b: 103-104).

Les excepcions, pel que fa a la baixa edat mitjana, bàsicament provenen de dos esforços puntuals de la historiografia “institucional” terrassenca i de les aportacions del que hem anomenat la historiografia “accidental”. El primer, l’obra col·lectiva *Història de Terrassa* (AA.DD. 1987), on hi trobem un capítol dedicat a l’edat mitjana per Antoni Roca i Pere Borfo, que si bé se centra majoritàriament en els segles X-XII, acaba fent un breu estat de la qüestió sobre els segles XIII-XV, i un altre capítol, de Miquel Solé, dedicat a l’evolució institucional del municipi en època moderna, però que recull sumàriament, a partir de la cita d’alguns dels privilegis medievals, l’intent fallit de constitució d’un règim municipal *ple* els anys 1336 i 1338 i la definitiva consolidació institucional de l’any 1384. El segon, el dossier monogràfic que es dedicà a la formació de la vila al número 21 de la revista *Terme*, on hi destaquen els articles de Joan Soler (2006) i Antonio Moro (2006) centrats en la configuració urbana i social, el primer, des del buidatge documental i del traçat urbà, des del registre arqueològic, el segon.

Pel que fa a la “historiografia accidental” (2011b: 101-103), és a dir, aquells autors que s’han ocupat tangencialment de Terrassa en el marc de recerques més àmplies, hem de destacar tres exemples especialment útils per a la recerca que hem plantejat: l’article de Mercè Aventín i Josep Maria Salrach (2003) dedicat a la dinàmica de la vila-mercat de Terrassa, la tesi doctoral de Víctor Farías, publicada el 2009, sobre el mas i la vila a la Catalunya medieval, així com l’estudi específic que dedicà a una enquesta elaborada entre 1311 i 1314 sobre els masos reials terrassencs (2003) i l’article amb què Javier Robles (2008) s’ocupà dels tres anys, entre el 1300 i el 1303, de domini jurisdiccional de Guillema de Montcada. D’aquest últim, hem seguit l’útil procediment metodològic d’afrontar la recerca tant des de la perspectiva de les fonts documentals locals (registre notarial i pergamins, essencialment) com de les conservades a cancelleria i batllia general. Precisament, passem ara a descriure-les.

El gruix de la documentació que hem treballat, òbviament, està format pel fons notarial de Terrassa. Es tracta del registre menys emprat per part de la historiografia i que, per tant, hem prioritzat també amb la voluntat de donar a conèixer

el seu potencial informatiu. Sobta, de fet, que tractant-se d'un fons tan ric hagi estat tan poc utilitzat i, com ja hem tingut ocasió de comentar, la recerca sobre la baixa edat mitjana a Terrassa sigui tan escadussera.

Els llibres notals terrassencs s'inicien el 1237, tal com veurem al primer capítol, coincidint amb la sentència dictada pel jurista Pere Albert sobre la titularitat de l'escrivania terrassenca. Tant Pere Puig (1984) com Rafael Ginebra (1998) s'han ocupat a bastament de la descripció arxivística i diplomàtica del fons. El primer en féu el primer tractament arxivístic científic i la catalogació de tot el fons, el segon en féu un acurat estudi diplomàtic i codicològic per als registres del segle XIII. Recollirem les aportacions d'un i altre més endavant (apartat 1.2). Ara, ens limitarem a fer-ne un breu resum centrat en els **capbreus** conservats per al període que estudiem.

El format dels volums s'aproxima sempre al foli, predominant al segle XIII-XIV les mides entre 310/320 mil·límetres d'alçada per 210/220 d'amplada. L'enquadració és en pergamí i, pel que fa a la foliació, aquesta gairebé mai no és original: o bé és de segles posteriors o bé es féu aprofitant el tractament arxivístic de primers anys vuitanta. No disposem de clàusules d'obertura fins a l'inici del segle XV, per tant, tots els títols que emprem són atribuïts. Ara bé, es fonamenten en la terminologia emprada als mateixos llibres notals on s'utilitza el mot *capibrevium* per referir-s'hi. D'aquí que sigui capbreu el nom amb què s'han catalogat els registres.

Entre 1237 i 1322, any en què cloem la recerca, s'han conservat un total de quaranta-un capbreus generats per tres notaris diferents. Per ordre d'actuació són Bertran acòlit, Guillem de Santcrisòfor i Pere Folquer. Tenint en compte que són les fonts principals en què hem fonamentat el nostre estudi i per evitar un excés d'aparat crític, hem decidit emprar la citació directa en el text a través d'acrònims amb la numeració corresponent. A continuació oferim la llista amb la correspondència entre abreviatura i títol de descripció arxivística:

Bertran, acòlit (1237-1284)

CBA1 =	Capbreu 1237, abril, 30 - 1242, març, 21
CBA2 =	Capbreu 1242, abril, 11 - 1245, desembre, 27
CBA3 =	Capbreu 1247, abril, 17 - 1251, març, 16
CBA4 =	Capbreu 1273, maig, 3 - 1275, març, 23
CBA5 =	Capbreu 1283, febrer, 6 - 1284, març, 23

Guillem de Santcrisòfor (1287-1291)

CGC1 =	Capbreu 1287, març, 25 - 1288, març, 24
CGC2 =	Capbreu 1288, maig, 26 - novembre, 24
CGC3 =	Capbreu 1289, abril - 1290, març
CGC4 =	Capbreu 1290, març, 25 - 1291, març, 22

Pere Folquer (1291-1323)³

CPF1 =	Capbreu primer 1291, març, 28 - 1292, març, 24
CPF3 =	Capbreu tercer 1293, setembre, 9 – 1294, març, 23
CPF4 =	Capbreu quart
CPF5 =	Capbreu cinquè
CPF6 =	Capbreu sisè
CPF7 =	Capbreu setè
CPF8 =	Capbreu vuitè
CPF9 =	Capbreu novè
CPF10 =	Capbreu desè
CPF11 =	Capbreu onzè
CPF12 =	Capbreu dotzè
CPF13 =	Capbreu tretzè
CPF14 =	Capbreu catorzè
CPF15 =	Capbreu quinzè
CPF16 =	Capbreu setzè
CPF17 =	Capbreu dissetè
CPF18 =	Capbreu divuitè
CPF19 =	Capbreu dinovè
CPF20 =	Capbreu vintè
CPF21 =	Capbreu vint-i-unè
CPF22 =	Capbreu vint-i-dosè
CPF23 =	Capbreu vint-i-tresè
CPF24 =	Capbreu vint-i-quatre
CPF25 =	Capbreu vint-i-cinquè
CPF26 =	Capbreu vint-i-sisè
CPF27 =	Capbreu vint-i-setè
CPF28 =	Capbreu vint-i-vuitè
CPF29 =	Capbreu vint-i-novè
CPF30 =	Capbreu trentè
CPF31 =	Capbreu trenta-unè
CPF32 =	Capbreu trenta-dosè 1322, març, 25 - 1323, març, 23

Com es pot observar, entre 1251 i 1287 només s’ha conservat un volum que conté assentaments datats entre 1273 i 1275. Són, per tant, uns trenta-cinc anys dels quals només disposem informació rellevant sobre Terrassa, fonamentalment, gràcies als **pergamins** provinents dels diplomataris de les institucions eclesiàstiques com el priorat de Santa Maria de Terrassa i el monestir de Sant Llorenç del Munt, d’una banda, i dels

---

³ Amb Pere Folquer es normalitza l’equivalència entre volum i any o protocol, tenint sempre com a inici l’any de l’Encarnació. Així, estalviem especificar les dates al títol de cada capbreu. Només s’ha perdut el corresponent a l’any de l’Encarnació 1292, d’aquí que es passi del capbreu primer al tercer.

registres de cancelleria de l'altra. Pel que fa als dos primers fons, hem tingut la sort de poder participar en l'edició dels dos volums del Diplomatarium de Sant Pere i Santa Maria d'Ègara (2001 i 2012), així com en l'edició del segon volum del Diplomatarium de Sant Llorenç del Munt, que arriba fins l'any 1230 (2014). Ens és especialment útil el segon volum del de les esglésies egarenques, ja que abraça la pràctica totalitat del segle XIII.

Ens referirem a aquests documents, doncs, de la mateixa forma que hem emprat per citar el registre notarial. A continuació oferim les abreviatures corresponents:

- SPSM1 = PUIG, P.; RUIZ, V.; SOLER, J. (2001). *Diplomatari de Sant Pere i Santa Maria d'Ègara. Terrassa, 958-1207*. Barcelona: Fundació Noguera.
- SPSM2 = PUIG, P.; RUIZ, V.; SOLER, J.; CAPELLADES, A. (2012). *Diplomatari de Sant Pere i Santa Maria d'Ègara. Terrassa, 1203-1291*. Barcelona: Fundació Noguera.
- SLM2 = PUIG, P.; ROBLES, J.; RUIZ, V.; SOLER, J.; CAPELLADES, A. (2013). *Diplomatari de Sant Llorenç del Munt (1101-1230)*. Barcelona: Fundació Noguera.

Pel que fa als **registres de cancelleria**, contràriament als fons locals, hem seguit sobretot les nodrides referències localitzades ja per altres autors. Pel que fa a l'àmbit de l'estructura jurisdiccional, però, vam tenir un primer contacte a partir de l'edició del Llibre de privilegis de la vila i terme de Terrassa:

- LPVTT = CARDELLACH, T.; PUIG, P.; RUIZ, V.; SOLER, J. (2006). *Llibre de privilegis de la vila i el terme de Terrassa (1228-162)*. Barcelona: Fundació Noguera.

Aquí ja recollirem bona part dels privilegis útils per al nostre període d'estudi, als quals hem afegit altra documentació rellevant, en especial la referent a les donacions i posterior recuperació del domini sobre Terrassa a Guillema de Cabrera i Sibila de Saga, així com la vinculada a la castlania i al palau:

- ACA. Cancelleria, Registres, núm. 12, 16, 18-21, 28, 38, 46, 59, 211, 247, 351, 453, 543, 858, 862, 863, 864, 990, 1378, 2086.

Destaca també, com ja hem avançat, l'exhaustiva recerca sobre la fiscalitat reial duta a terme per Vicent Baydal (2011b) d'on hem extret la sèrie de peticions de quèsties i redempcions d'exèrcit que fonamenten la major part del tercer capítol. En concret, els registres que hem consultat per a aquest àmbit són:

ACA. Cancelleria, Registres, núm. 8, 17, 33, 51, 68, 82, 324, 326-331.

Per a l'àmbit de les rendes reials, els estudis de Flocel Sabaté (1993) i Víctor Farías (2001, 2009) ens han encaminat cap als següents volums de la batllia general i un dels processos de cancelleria:

ACA. Reial Patrimoni, Batllia General de Catalunya, Volums, núm. 19-24, 37, 440.

ACA. Cancelleria, processos en quart, 1313-1314

Finalment, hem d'agrair a Javier Robles que ens hagi posat sobre la pista dels pergamins referents a la família Solà conservats a la secció *Diversorum* de l'Arxiu de la Catedral de Barcelona. Arnau i Felip de Solà, com tindrem ocasió de tractar al segon capítol, foren batlles reials de Terrassa i constituïren el nucli d'una nissaga prou rellevant, que al llarg de la segona meitat del XIII s'especialitzà en la gestió de batllies i rendes reials i senyoriales. Originaris de Rellinars, els seus membres transcendeixen l'àmbit terrassenc i mereixerien un estudi particular i aprofundit. Aquí ens hem limitat a destacar els aspectes i documents més rellevants per al nostre estudi, en concret, als apartats 2.1, 2.2.1 i 3.2.

CAPÍTOL 1. UN NOTARIAT LÍQUID? DOBLE REDACCIÓ I AUTENTICITAT DOCUMENTAL

L'abundant material escrit que ha pervingut d'època medieval ha fet que, majoritàriament, a l'hora d'iniciar una recerca gairebé sempre es consideri el fet documental com a quelcom natural. La seva conceptualització com a font d'informació, a més, implica que sovint s'invisibilitza el seu context de creació, gestió i preservació en favor del mer contingut. Això explica que, si volem centrar-nos en el valor social de la documentació, com és el cas, haguem de recórrer sistemàticament a bibliografia forana que s'ha ocupat d'entendre la gran transformació que tingué lloc entre mitjan del segle XII i finals del segle XIII a bona part del continent europeu.

D'entre els molts títols que han tractat el progressiu predomini de l'escripturació a la societat feudal, cal destacar-ne dos per la seva influència. Michael T. Clanchy (1979) s'ocupà del pas "de la memòria al document escrit" a Anglaterra, entre els anys 1066 i 1307, elevant definitivament a objecte d'estudi la "pragmatic literacy". Com dèiem més amunt, el fet de comptar amb poquíssims documents anteriors a l'any mil, sense dubte, ajuda a evidenciar el gran canvi que es produí pel que fa a la utilització de l'escriptura com a tecnologia de domini i que, a principis del segle XIV ja s'havia consolidat. Així, Clanchy constatà com la proliferació de documents en àmbit local era prou clara a mitjan segle XIII, fins i tot en les capes més baixes, essent necessaris per vendre les peces de terra més petites (1979: 33-35). En paral·lel, la monarquia, mitjançant un complex procés "d'experimentació i improvisació" anà construint un sistema burocràtic basat en la producció de documents i en la seva correcta gestió, que cristal·litzarà en la formació dels arxius reials a finals del segle XII, si bé es trigarà encara un segle més a demostrar que realment eren un actiu per a l'administració mitjançant l'eficient recuperació d'informació quan era necessari (1979: 47-50). Com resumeix Clanchy: "Making documents for administrative use, keeping them as records, and using them again for reference were three distinct stages of development which did not automatically and immediately follow from each other" (1979: 125).

Tot plegat, però, en un context d'interacció contínua entre l'oralitat i l'escrit. Per als oficials i funcionaris reials sí calia un mínim d'alfabetització tal com l'entem avui dia, és a dir, saber llegir i escriure, però per al conjunt de la població els documents s'inserien en procediments formals que incloïen la seva lectura pública o la validació mitjançant elements, com el segell, que no s'empraven tant per a demostrar l'autenticitat

o integritat, sinó sobretot la provenença (1979: 202-218).

Justament, sobre les conseqüències d'aquesta interacció versa l'estudi que dedicà Brian Stock a les implicacions de l'escripturació en el models d'interpretació dels segles XII-XIII (1983). Si bé centrà la major part d'aquestes implicacions en l'àmbit teològic i filosòfic, també es poden extrapolar, com veurem especialment al llarg de l'apartat 1.3, a la institució notarial. Així, segons Stock, seguint fil per randa Jack Goody (1996), la difusió de les institucions legals alfabetitzades suposà, en primer lloc, la fixació del costum en textos, de forma que aquell només podia ser canviat mitjançant una nova redacció, a través doncs d'una autoritat que ho decretés, contràriament a l'evolució consensuada que tradicionalment caracteritza l'aparent immobilitat de les societats àgrafes (1983: 56). En àmbit judicial, es passà d'un sistema on els documents només s'introduïen per corroborar les declaracions verbals a un altre sistema on s'aconseguien les proves mitjançant l'interrogatori de testimonis (i l'escripturació d'aquest) i l'escrutini de documents, és a dir, la *inquisitio* (1983: 58). Es produí, per tant, un canvi a nivell gnoseològic: els fets passaven a integrar-se en el text i no a ser simplement registrats en ell, de manera que el text prenia importància per ell mateix i no tant en relació al seu suport, el document (1983: 62). Dit d'una altra manera, la progressiva formalització de processos fins llavors substantius (intercanvis, judicis, administració) convertia l'individu en intèrpret i, per tant, s'obria tot un ventall de possibilitats de creació i refacció de la realitat que el text representava (1983: 87).

Stock aportà, finalment, un concepte que permet entendre millor la interacció social amb la documentació, el de comunitat textual: “groups of people whose social activities are centered around texts, or, more precisely, around a literate interpreter of them. The text in question need not to be written down nor the majority of auditors actually literate. The *interpretes* may relate it verbally [...]. Moreover, the group's members must associate voluntarily; their interaction must take place around an agreed meaning for the text. Above all, they must make the hermeneutic leap from what the text says to what they think it means; the common understanding provides the foundation for changing thought and behaviour” (1983: 522). Creiem que, sense pretendre-ho, poques vegades s'ha definit millor la funció social del notariat en la seva fase inicial.⁴ Tant a nivell particular, és a dir, entre les parts que atorguen un contracte i

---

⁴ A Catalunya, tal com proposarem a l'epíleg, es tracta del període que acaba al 1350, amb el conegut capítol de Cort “A ocórrer desídia”, que suposa l'aparició del doble registre. Entès tradicionalment com el

el notari, com a nivell general, l'ús que la universitat en fa dels registres notariais com a arxiu externalitzat o, si preferim un símil més actual, com a *nívol analògic* (apartat 2.2.3), és vital tenir clar que la interacció social amb els assentaments i els instruments notariais pren forma a través d'aquestes comunitats textuais que es fonamenten, al seu torn, en un significat acordat per al document.

De la mateixa manera que, com resumeix Olson, el contrast entre textos i les seves interpretacions va subministrar el model i les precises categories cognitives o conceptes necessaris per descriure i interpretar la natura, és a dir, per construir la ciència moderna, distingint allò donat (la natura) de les inferències i hipòtesis sobre aquesta (1998: 208-211), la doble redacció, la imbreviatura i el *mundum*, que és la gran novetat que aporta el notariat respecte als escriptors altmedievals, permet dur a terme un continu exercici d'inferència sobre l'autenticitat i integritat documentals per part d'àmplies capes socials. La rellevància del notariat a Catalunya no està tant en el resultat final, en el pas de la *charta* a l'*instrumentum*, com veurem, sinó paradoxalment en el procés d'escripturació o, millor dit, en la possibilitat de no escripturar l'original i la preferència per una imbreviatura sintètica, oberta per tant a la reinterpretació a partir del consens de les parts.

Perquè, com, entre d'altres, Adam J. Kosto ha mostrat de manera força incontestable (2005), la relació amb l'escripturació per part d'àmplies capes socials a Catalunya no és cap novetat. Prenent com a exemple l'edició del volum corresponent al comtat d'Osona de la Catalunya Carolíngia, ha quantificat en el 39% els documents que reflecteixen transaccions entre laics, és a dir, sense que hi participi cap religiós ni cap autoritat laica (2005: 55) i també ha identificat que, tot i tractar-se d'escriptures anteriors a l'any 1000, s'inclouen diversos "arxius familiars" que anaren a parar als de les institucions religioses, com el de Sal·là, fundador de Sant Benet, o altres laics com Adroer o Guifré, que compten amb setze i divuit documents (2005: 62). En resum, documents laics i eclesiàstics compartien una cultura institucional comuna, tant si ens centrem en els aspectes diplomàtics (varietat tipològica, estructura formal, escriptors) com en els de contingut (2005: 63-67). Aquesta cultura comuna no era altra que la derivada del marc jurídic visigòtic. Segons Nicholas Everett, aquesta explosió de documents del segle IX indica una millora de les tècniques de preservació i una prova de la importància anterior dels documents (2012: 225). Així, tal com recullen els mateixos

---

moment en què el notariat arriba a la seva plenitud, des de la perspectiva de la fixació social del significat i autenticitat dels documents que proposem, pren tot un altre significat.

preceptes de la llei, qualsevol cosa que sigui enunciada per escrit en contractes o acords tindrà plena validesa (*Lex Visigothorum*, II.5.5), mentre que la detallada mecànica per establir si un document era una falsificació o no (la *contropatio*), demostra com n'era de comuna la documentació (*Lex Visigothorum*, II.5.17), ja que preveia aportar tres o quatre documents per comparar, que fossin conservats en arxius privats (“in scriniis domesticis”) del difunt (2012: 226). I, òbviament, pel que fa a l'àmbit de la justícia l'escrit era totalment necessari per a la seva pràctica: citacions, relacions del procediment, acusacions, etc. (2012: 230-31).

És a dir, com és prou sabut, el pas de l'oralitat a l'escrit per a bastir evidències jurídiques de transaccions i altres negocis s'havia produït força abans del canvi de mil·lenni als comtats catalans. De fet, el mateix Kosto, en el seu estudi sobre les convinences, mostrà com el casal de Barcelona havia emprat ja a mitjan segle XI l'escriptura per articular el seu poder: “Conventions were particularly useful for this task because they not only recorded transactions that had occurred in the past, they established the outlines of relationships for the future. It is by providing these norms that they served as a basis for a new order for society” (1998: 214). Ara bé, aquest intent de governar a través de l'escriptura no tingué continuïtat i, en rigor, fins a la consolidació de la cancelleria a finals del segle XIII no podem parlar de predomini de l'escrit com a tecnologia de poder (Trenchs, Aragó 1983).

Així, doncs, notariat i cancelleria conformen les dues institucions que fonamentaran el sistema documental⁵ baixmedieval a casa nostra, en una cronologia força coherent amb la del conjunt de l'Europa cristiana. Com resumia Richard Britnell, a principis del segle XIV tots els regnes compten amb una cancelleria ben definida i la “pragmatical literacy” s'entén ja com un mecanisme fonamental per consolidar l'acció de qualsevol autoritat jurisdiccional a través, almenys, de quatre vies: a) vetlla per les fronteres acordades del poder entre individus i grups; b) la conservació de documents permet comptar amb gran quantitat d'informació sobre recursos o procediments del i per al poder, quelcom que ajuda a desenvolupar procediments administratius a gran escala; c) imposa una major disciplina als oficials, fent possible llur supervisió; d) permet als oficials augmentar ingressos mitjançant prestació de serveis relacionats amb

---

⁵ Com recorda Giovanna Nicolaj: “ogni singolo documento, ogni gruppo di documenti, ogni tipologia documentaria richiedono di essere letti e studiati all'interno del coevo sistema documentario generale nel quale si collocano [...] all'interno del quale funzioni e forme della documentazione seguono dinamiche ricorrenti: prima si pongono in abbozzo e in strutture instabili, poi si normalizzano e si tipizzano, e infine decadono o irrigidendosi e ossificandosi oppure piegando e mutando verso nuovi modelli” (2007: 44).

l'administració (1997: 3-4). Pel que fa a l'autenticació pública de documents privats, contràriament, cal distingir l'Europa meridional i la del nord o, el que és el mateix, l'àrea d'influència del notariat o la del segell. A França (exceptuant el Midi), els oficials judicials es doten de segell per autenticar documents, a Anglaterra es registren, sobretot contractes de deutes, als *charter rolls* reials o en les cúries municipals, igual que a les grans ciutats d'Alemanya com Hamburg, Lubeck, Riga o Colònia (1997: 12-13). Per contra, el notariat tindrà aquesta funció a l'europa meridional. No per atzar, atesa la llarga tradició d'escripturació entre privats a què tot just hem fet al·lusió.

Puntualitzat, breument, el sentit social del fet documental que encarna el notariat com a objecte principal d'aquest capítol, és hora d'entrar ja a analitzar la seva configuració concreta en el terme terrassenc. Ho farem a través de tres perspectives: la institucional, és a dir, l'estudi de l'origen i evolució de l'escrivania de Terrassa, la diplomàtica, centrant-nos en la difusió de les clàusules del dret comú i en la pràctica documental de la doble redacció, i per últim, la de l'estudi de cas d'un client, prenent com a referència el diplomatarí generat pel priorat de Santa Maria.

1.1 Establiment i evolució de l'escrivania terrassenca

En aquest apartat ens ocuparem de l'origen i l'evolució de l'escrivania de Terrassa. Com veurem, a mitjan segle XIII quedà fixat el règim de gestió de la institució notarial al terme, de la qual el priorat en fou el detentor del domini útil i tingué el dret de col·lació, és a dir, el de nomenament de notari titular. L'escrivania esdevingué la institució encarregada de fixar mitjançant instruments públics el conjunt de negocis jurídics dels habitants de Terrassa. En definitiva, fou la institució que generà el principal registre a partir del qual podem acostar-nos a la vida d'aquesta incipient comunitat vilatana i de la resta del seu terme.

1.1.1 Els antecedents: de l'escrivent al notari

Des de mitjan segle XII, com a mínim, podem observar clarament com un sol escrivent tendeix a centralitzar la redacció de documents atorgats tant per part del priorat com d'altres habitants de Terrassa, sobretot pel que fa a la parròquia de Sant Pere. Evidentment, no es pot parlar de monopoli en l'escripturació al terme, com posteriorment succeirà amb la institució notarial, però sí d'una tendència evident a

confiar a un dels clergues la confecció de cartes. De fet, la mateixa idea de monopoli en un mateix terme per part d'un sol escriptor en un període on trobem multiplicat de senyories és un contrasentit. En canvi, com dèiem, sí que es detecta aquesta tendència per part del priorat a fer assumir la redacció a un sol clergue i, en concret a partir dels anys vuitanta del segle XII, que aquest sigui el capellà de Sant Pere.

Així, ja des dels anys cinquanta observem la consecució de períodes de temps en què un sol escriptor clou la gran majoria de documents conservats. Per exemple, Guerau, prevere, redactà nou cartes de manera ininterrompuda entre 1153 i 1157. El segueix cronològicament Arveus (Hervé o Harvey), prevere i canonge de Sant Ruf,⁶ que redactà disset documents en dos períodes diferenciats: el primer entre 1158 i 1175 i, el segon, entre 1184-1186. El prevere Arnau s'encavalca amb Arveus (1159-1177), si bé és en aquest últim any, quan el canonge no en clou cap, que redactà dos dels cinc documents pervinguts. Segueix Guerau de Santfeliu, prevere i, a partir de 1181 també capellà, l'escriptor més actiu entre 1179-1187. De fet, Guerau inaugura el que, de manera gairebé ininterrompuda, serà el predomini dels capellans de Sant Pere sobre l'escripturació de documents a Terrassa fins a la instauració del notariat. Certament, entre 1185 i 1187, és a dir, coincidint amb el retorn d'Arveus, només redactà tres escriptures, però dues eren testaments (mostrant així l'exclusivitat, cada cop més evident, sobre les últimes voluntats a la qual s'al·ludirà a la sentència de 1236 sobre l'escrivania terrassenca). A continuació, de manera força més patent, Joan, prevere i capellà, protagonitza en solitari l'escripturació de documents durant els anys noranta del segle XII i les dues primeres dècades del XIII. Només en una ocasió, l'any 1213, trobem un altre escriptor, Andreu, també prevere i capellà, qui reapareixerà més endavant en tres documents, entre els anys 1223 i 1224. El primer, una donació d'esponsalici i el consegüent matrimoni, el segon, un testament, i el tercer, una donació fruit d'un llegat testamentari (SPSM2, docs. 14, 17 i 18). Com veiem, el capellà es reserva testaments i nupcials, mentre qui serà el primer *scriptor* terrassenc, Bernat *scolar*, clou els altres contractes

L'interessant de l'actuació de Joan, a més, és copsar com ja s'havia establert un règim d'escrivania. Així, Bernat, *scolar*, va escriure i cloure un document l'any 1217,

---

⁶ Aquest és l'únic canonge de Sant Ruf egarenc que durant la segona meitat del segle XII clou documents. Al segle XIII, només els hem documentat redactant trasllats (SPSM2, docs. 4 i 25).

iussu Iohannis (SPSM2, doc. 9),⁷ i, el 1218, és Joan qui va cloure una donació precària del priorat “mandato Andree, prioris Terracie” (SPSM2, doc. 11). Després d’aquesta última actuació del prevere i capellà Joan, i en paral·lel amb les tres abans mencionades del també prevere i capellà Andreu, trobem les poques però significatives cloendes de Bernat, aquell *scolar* de 1217, que ja actua en solitari. Els anys 1219 i 1220, sense cap precisió especial: “qui hoc scripsit die et anno quo supra” (SPSM2, doc. 12 i 13). Però és l’abril de 1223 quan Bernat clogué una donació precària d’unes cases de la vila com a “scriptor domus Terracie et de Vachericis” (SPSM2, doc. 16). Bernat és l’únic escriptor que no era al mateix temps capellà, que documentem a Terrassa des del retorn del canonge Arveus els anys 1184-1186. Probablement, a més, sigui el primer escriptor laic i amb una formació jurídica específica (d’aquí l’epítet d’*scolar*), quelcom que li va permetre entrar en contacte amb els nous principis derivats del dret comú.⁸ Per tot plegat, no ha d’estranyar que sigui el primer a cloure un document, el 1223, amb el títol d’*scriptor* de la casa de Terrassa i de(l terme de) Vacarisses. Destaquem que es tracta d’un document atorgat pel prior de Santa Maria i, per tant, Bernat comptà amb el vistiplau del priorat per cloure’l amb aquest epítet. Per als capellans de Sant Pere, en canvi, no calia cap més títol que la seva dignitat eclesiàstica, identificada amb l’escripturació de negocis a Terrassa des de feia més de quaranta anys.

L’escolar Bernat mantingué aquesta doble titulació (*scriptor* de la casa de Terrassa i de Vacarisses) quan actuava al territori de Vacarisses. Gràcies a la seva vinculació amb Montserrat, que ja venia de 1210, s’han conservat dos documents més closos pel dit Bernat on manté la doble adscripció. Així, el gener de 1224 i el gener de 1225, Bernat “scolaris, scriptoris domus Terracia et de Vacherizes” clogué una definició i un establiment d’uns terres pertanyents al monestir i situades a Monistrol (Ribas 1990: 226-227). Més endavant, però, la seva autoritat restaria confinada només al terme de Vacarisses, ja que el març de 1228 i el març de 1234, aquest últim amb el grau d’acòlit, va cloure sengles documents com a “scriptoris de Vaquericis” (Ribas 1990: 230 i 235). Entre 1225 i 1228, per tant, Bernat es desvinculà de l’escrivania egarenca per centrar la seva actuació a Vacarisses.

---

⁷ El mateix Bernat havia actuat com a escriptor habitual per al monestir de Montserrat, ja des de 1210 (Ribas 1990: 217). De fet, se’l documenta l’any 1211, en dues ocasions el 1215 i també el 1221, signant sempre com a *scolar* (Ribas 1990: 218-224). Aquesta vinculació prèvia amb Montserrat explica segurament que el 1223 hi trobem la qualificació d’escrivà de Vacarisses afegida al de de Santa Maria. Més endavant, com tot seguit veurem, es féu acòlit i es consolidaria com a *scriptor* de Vacarisses.

⁸ Ja amb el capellà Joan observem l’ús de conceptes jurídics fruit de la recepció, però és amb Bernat i, sobretot, amb Pere, prevere i capellà, quan es generalitzen (vegeu apartat 1.2).

Com dèiem més amunt, al llarg dels anys vint del segle XIII, Arnau, prevere i capellà (SPSM2, docs. 17 i 18) i, rellevant-lo, el capellà Pere, primer levita (SPSM2, doc. 19) i després ja com a prevere (SPSM2, doc. 20, 22, 23), mantingueren el predomini dels capellans sobre l'escripturació a Terrassa, fins a l'arribada de Bertran acòlit, *scriptor Terracie*, l'any 1233 (SPSM2, doc. 30) i ja com a notari públic de Terrassa,⁹ a partir de la sentència sobre l'escrivania de 1236.

Acabat aquest breu repàs, tornarem un moment als volts de 1180. El protagonisme del capellà de Sant Pere en l'escripturació de negocis jurídics a Terrassa mereix una explicació concreta. És a dir, els clergues de la *domus* de Sant Pere i, posteriorment, del priorat de Santa Maria havien estat, tradicionalment, els redactors de la majoria de documents terrassencs. Ara bé, només en una ocasió anterior a 1180, l'any 1151, trobem un capellà de Sant Pere cloent una escriptura. ¿Per què, precisament, a partir de 1180 són els capellans els escollits per confegir, pràcticament, la totalitat de documents?

Per donar-hi resposta, caldrà primer ampliar el focus d'atenció al marc general del, llavors tot just incipient, Principat. Com Thomas Bisson ha mostrat de forma incontestable, entre 1173 i 1205, tant Alfons I com el seu fill Pere I intenten consolidar, mitjançant una sèrie d'importants reformes, la seva primacia política sobre els barons i el clergat (2008: 499-514). La tradicional institució de Pau i Treva, en mans dels bisbats, es transforma en el primer instrument de govern territorial reial comú a tot el Principat amb l'assemblea de Fondarella, on també s'aprova el primer impost general, el bovatge, tot i que seria redimit el 1188 a l'assemblea de Girona; entre 1173 i 1178, els veguers esdevenen agents reials amb funcions territorials; paral·lelament, els batlles reials, a partir de 1179 passaran comptes de forma regular davant d'un tribunal d'auditors;¹⁰ en paral·lel, Ramon de Caldes i Guillem de Bassa, els mateixos que s'encarreguen d'auditar els batlles, duren a terme una profunda sistematització de l'arxiu reial;¹¹ la moneda de Barcelona és l'única que circularà pels nous comtats annexionats de Rosselló i Pallars Jussà; i, per oferir un darrer exemple vinculat directament amb la confecció de documents, el 1180 s'abandona el còmput dels reis

---

⁹ De fet, l'actuació de Bertran de Santcrisòfor és documentada des de 1227 i clou el primer instrument com a notari públic de Terrassa el 1236, poc abans de la sentència, tal com Pere Puig constata a l'edició del primer capbreu de l'acòlit (1992:13-14).

¹⁰ Antoni M. Aragó, amb anterioritat a Bisson, ja havia detectat aquesta reforma en la institució dels batlles reials, tot observant que "la jurisdicció de algunos bailes se extendió territorialmente, confundiéndose no pocas veces los términos Bailía y Veguería" (1962: 140)

¹¹ De la qual el fruit més significatiu és el Llibre del Senyor Rei, també conegut com a *Liber Feudorum Maior*.

francs i s'imposa el de l'Encarnació. Com recorda Zimmermann, si bé s'atribueix a un concili celebrat a Tarragona la decisió: "Il est plus probable que les autorités ecclésiastiques et séculières ont d'un commun accord profité du changement de règne pour extirper du protocole des actes tant publics que notariaux un anachronisme au demeurant peu compatible avec les nouvelles exigences de rationalité et d'uniformité présidant à leur rédaction" (1981: 374)

Aquestes transformacions en l'exercici del poder, que són comunes a bona part d'Europa, marquen l'inici del pas cap a un govern de tipus territorial que intenta estructurar-se per sobre de les relacions personals que sostenien la senyoria feudal. Certament, la recuperació de les nocions del dret romà sobre la sobirania del príncep hi ajudaren, però cal cercar en l'exercici quotidià del mateix poder la principal causa tant d'allò que s'aconseguí com de les evidents limitacions.¹² És, doncs, en aquest context que, tornant a l'àmbit de la confecció de documents, es testimonien les primeres concessions reials d'escrivanies a Catalunya fetes per Alfons I a Vilafranca del Penedès (1188), Manresa i Montblanc (octubre de 1194),¹³ seguit també pel seu fill Pere, a Besalú (1203) i Camprodon (1206). Com Antoni M. Aragó va apuntar, aquestes escrivanies eclesiàstiques tenen dues característiques invariables: la "demarcació d'un districte territorial, dins el qual actua la jurisdicció de l'escrivania i el notari" i "l'exclusivitat del dret concedit mitjançant clàusula específica" (1978: 4). Règim de monopoli i un àmbit territorial d'actuació ben delimitat, és a dir, les mateixes característiques que persegueix la corona en el seu exercici del poder. L'escripturació en forma pública de negocis jurídics no deixa de ser un vessant més d'aquest exercici i, amb la condició que es reconegui l'autoritat reial, Alfons I garanteix, en els seus dominis, al seu aliat principal en la lluita contra l'estament nobiliari¹⁴ el monopoli de la confecció de documents amb validesa pública, és a dir, que, entre d'altres coses, seran

---

¹² El mateix Bisson també alerta sobre els límits d'aquesta transformació, tant a nivell català (Alfons I i el seu fill Pere hauran de claudicar davant dels barons de bona part de les seves pretensions) com europeu: "Of "government" they had neither a definition nor a vision. What they knew about was power. And it is by insisting on power, as they did, that it becomes clear that if ever government was the solution, not the problem, it was so for European peoples in the twelfth century" (2008: 580-81).

¹³ Marc Torras ja feu patent l'evident relació de les tres concessions atorgades per Alfons I, en què hi trobem Berenguer de Palou, sagristà de Barcelona, gestionant les de Vilafranca i Manresa. Aquest última es féu a Lleida, conjuntament amb la concessió de Montblanc (1988: 15).

¹⁴ En aquest sentit, és encara més significativa que les concessions reials, la concessió feta per l'abat de Sant Cugat l'any 1189 de l'escrivania d'Igualada al seu rector (Duran 1955), poc més d'un any després que els Odena acabessin la cessió de drets sobre la vila al monestir (Cruz 1994).

reconeguts en cas de litigi pels tribunals.¹⁵

Coincidència o no, a partir que Alfons comença a recular en les seves pretensions (com l'assemblea de Girona de 1188 posa de manifest) s'inicia aquesta sèrie de concessions. Conscient com potser només ho havia estat Ramon Berenguer I del poder que dóna el control sobre la documentació, sembla optar per aquesta nova via per afermar-se davant del poder baronial: cerca conjuntament amb el seu aliat polític (i tradicional professional de l'escripturació) la millor manera de bastir una xarxa de centres de producció de documents amb garantia jurídica assegurada per la seva autoritat, quelcom que, òbviament, havia d'atreure a les incipients comunitats vilatanes i pageses davant la consolidació legal de les creixents imposicions senyorial, de la mateixa manera que ho feien les franqueses de les cartes de població coetànies.¹⁶ Aquestes primeres escrivanies prendran com a demarcació territorial la parròquia, on, a banda de les viles reials que hi trobem mencionades, també s'hi podien incloure els habitants dels masos dependents de les senyories baronials. Així, si bé el detentor de l'escrivania pot variar, a les concessions de Vilafranca, Manresa, Montblanc i Besalú els límits territorials sobre els quals s'hi tindrà monopoli són conformats per les parròquies.

A Camprodon, per exemple, l'àrea delimitada recorda la fixada a la concessió del mercat l'any 1118 (Salrach 2004). No cal dir que les viles objecte de concessió tenen en comú el fet de comptar amb un mercat i, fins i tot, en alguns casos una fira ja consolidada. Òbviament, les escrivanies no s'imposen sobre un buit social. Comunitat vilatana, sovint amb un incipient règim municipal, i mercat són dos requisits gairebé inexcusables per a l'establiment del notariat en una localitat (Farías 2009). L'èxit del notariat, com més endavant veurem, rau en el fet que, contràriament a d'altres institucions vinculades al poder, aquesta sí era vista com una necessitat per al desenvolupament de les activitats quotidianes per part de les comunitats locals.

Les concessions, com succeirà també a Terrassa en la sentència de 1236, de ben segur, més que generar una nova situació el que fan és transformar-la.¹⁷ Aquesta situació prèvia, creiem, no devia diferir gaire de la que hem descrit per al cas terrassenc. Òbviament, el monopoli efectiu i la clara delimitació territorial que sí guanyen amb les

---

¹⁵ La "judicialització" de les relacions agràries, com ha mostrat Pere Benito, comença al final del segle XII un *crescendo* que tindrà durant la primera meitat del XIII el seu punt àlgid (2003: 504-521).

¹⁶ La sanció legal del dret a maltractar per part dels barons, a les Corts de 1202, és segurament la prova més evident de la reculada reial, que tan sols pot privar de fer-ho als seus dominis i als de l'església.

¹⁷ Tant la formació jurídica com la capacitat tècnica dels escrivents previs al notariat no es pot posar en dubte i, com entre d'altres ja feu Bono (1979), s'ha proposat com a principal causa de la manca d'una institucionalització *de iure*, com sí succeí a Castella, Aragó o València del notariat a Catalunya.

concessions no existien, però la tendència ja hi era com hem vist a Terrassa. Perquè es formalitzessin, però, calia l'expressa voluntat d'una autoritat política superior, quelcom que només podia donar-se sota la nova concepció de l'exercici del poder que Bisson tan bé descriu. Proposem, per tant, que el notariat comença a prendre forma a casa nostra com una arma més en la lluita de la corona contra els barons per aconseguir la seva primacia, juntament amb el feix de reformes administratives, fiscals, judicials i polítiques que marquen l'últim quart del segle XII. Una arma, tanmateix, de caire més defensiu que no pas ofensiu, ja que els primers exemples que mostren la seva sanció oficial corresponen al període de reculada de la monarquia. Sobre aquesta inicial transformació en l'autoritat dels escriptors, l'evident difusió des d'inicis del segle XIII del dret comú donarà el marc jurídic adequat per a l'aparició i, a partir de 1221 conservació, dels primers llibres de notes. Amb l'*auctoritas*, de la qual se'n deriva la fe pública, i la doble redacció en la gènesi de l'instrument s'anirà consolidant plenament la institució al llarg d'aquesta centúria (Conde 1994, Baiges 1994, Piñol 2015).

Tornant a Terrassa, podem concloure que la tria del capellà de Sant Pere, a partir de 1180, com a escriptor del priorat quan amb anterioritat, pràcticament, no havia redactat cap document, va produir-se per la seva directa vinculació amb la parròquia. Aquesta era l'única jurisdicció territorial efectiva que posseïa el priorat i, com hem vist a les concessions citades anteriorment, estava essent la demarcació triada per fixar els límits de les escrivanes eclesiàstiques sota autoritat reial als anys vuitanta i noranta del segle XII. No oblidem a més que, just en aquell any, a Terrassa es fan patents les conseqüències de les reformes empeses per Alfons I, ja que s'hi menciona per primer cop el tribunal del batlle reial, en una definició que posa fi al litigi que se celebrà "in curiam Terracie" (vegeu apartat 2.2.1). Precisament, aquesta definició fou redactada per Guerau de Santfeliu, quelcom que mostra la comunió d'interessos entre el poder reial i el seu aliat polític.

Així, en paral·lel a les primeres concessions reials d'escrivanes documentades i com a producte del mateix context de canvis en l'exercici del poder, a Terrassa s'establirà també una figura, encarnada en el capellà, amb autoritat per redactar instruments públics, si bé només a partir de 1236 aquest règim esdevindrà explícit i legalment sancionat sota el règim d'escrivania notarial. La mateixa sentència, dictada pel gran jurista Pere Albert, recull aquesta situació: "visis quam pluribus instrumentis publicam formam habentibus que in castro illo conficiebantur tam a clericis illius loci quam etiam ab aliis qui nullam auctoritatem habebant" (SPSM2, doc. 31). Com veiem,

segons Pere Albert, a nivell jurídic no hi ha cap diferència entre els documents redactats pels clergues de Terrassa, com sabem bàsicament el capellà, i els *instrumenta publicam formam habentes*, qualificació que la diplomàtica i la historiografia presents només aplicaria per als documents notariais.¹⁸ Les *chartae* presentades pel capellà terrassenc davant de Pere Albert comptaven amb *auctoritas* i tenien *publica forma*. Per tant, algú format a Bolonya, com ho era l'autor de les *Commemoracions*, només les podia qualificar d'*instrumenta*. Segons Albert, el “pas de la *charta* a l'*instrumentum*” es produí a Terrassa força abans de l'arribada de l'acòlit.¹⁹

Òbviament, la possessió d'*auctoritas* per a la redacció de documents, en un terme sota *iurisdictio temporalis* del rei, com la mateixa sentència també recalca, només es podia tenir amb el consentiment de la corona fruit de la comunió d'interessos que abans hem comentat. Aquesta, però, dependrà també de la relació de forces entre ambdós estaments. De fet, una de les primeres concessions d'escrivania, la de Manresa de 1194, és, en rigor, una restitució. Allà on la corona se sent prou forta i es compta amb una comunitat urbana potent, com succeeix a les principals ciutats, no necessitarà del suport de l'església i, en tot cas, cedirà als incipients règims municipals fidels els drets sobre les escrivanies o sobre el nomenament de notaris. El cas de Manresa, que és un antecedent pràcticament exacte al plet de 1236 a Terrassa, mostra que, quan la corona pot, intenta aconseguir el ple domini sobre la institució d'acord amb la nova concepció regalista del poder. Ambdós exemples, però, també mostren perfectament les limitacions del poder reial, fins i tot, en els seus propis dominis.

1.1.2 La jurisdicció sobre l'escrivania²⁰

El 26 d'abril de 1236, el canonge barceloní Pere Albert dictà sentència sobre

---

¹⁸ Igual d'interessant és una altra situació que es pot deduir d'aquestes paraules, és a dir, que els escriptors sense autoritat també redactaven documents en pública forma.

¹⁹ No sembla, per tant, casual que fos Guerau de Santfeliu, precisament, l'any 1181, qui per primer cop emprà la veu *instrumentum* a la documentació egarenca (SPSM1, doc. 193).

²⁰ Òbviament, la present recerca és del tot deutora de la prèvia efectuada per Pere Puig sobre els orígens i evolució del notariat a Terrassa (1984, 1992, 1994). Aquest autor, entre altres coses, mostrarà com l'escrivania terrassenca no era d'origen senyorial, tal com havia proposat Duran (1955: 76). Entenem que la suposició (ja que Duran no cita cap referència concreta) devia sorgir de les notícies recollides al *Llibre dels Feits* sobre el conflicte amb els Montcada, en concret la presa de Terrassa per part d'aquesta nissaga, i d'alguns dels pergamins conservats a l'Arxiu Reial, com un empenyorament de 1193 atorgat pels Cardona i els Claramunt dels seus drets sobre, entre d'altres dominis, Terrassa, al rei Alfons I (ACA. Cancelleria, Pergamins, Alfons I, núm. 647). De l'embolicat tenor del document, si no es coneix en detall la jerarquia del poder feudal sobre Terrassa (vegeu apartat 2.1), certament es pot entendre que els Cardona eren els seus senyors i, a partir d'aquí, suposar que l'escrivania fou d'origen senyorial.

l'escrivania de Terrassa (Apèndix, doc. 1). La llarga exposició, en l'habitual estil narratiu, permet conèixer els antecedents de la querella que enfrontava Pere de Canet, capellà de Sant Pere, en representació del prior de Santa Maria, amb Bernat de Morera, batlle reial de Terrassa. El primer es queixava que el batlle “non permittebat eum pacifice tene[re] et possidere notariam de Terracia, quam generaliter ipse et antecessores sui cons[ueve]runt tenere et habere in pace usque ad hec tempora”, quan el batlle obligava als homes del terme a anar al notari que ell havia posat. Per contra, Bernat de Morera argumentà que el priorat no havia detentat mai cap notaria: “quia tamen nullus certus erat ibi ordinatus notarius quam plures alii quos nominavit in castro predicto absque auctoritate clerici illius loci instrumenta conficiebant et publice”. Davant d'aquesta situació, el rei, “qui temporalem jurisdictionem habet in castro illo”, quatre o cinc anys enrere “publicum et iuratum ibi tabellionem ordinavit, scilicet, Bertrandum de S[ancto Christof]oro, qui ab illo tempore tenuit ibi notariam publice et tenet adhuc”. A més, el rei ordenà als habitants que “non auderent de cetero nisi cum ordinato tabellione predicto sua conficere instrumenta”, ja que també tenia el dret de col·locació “maxime quia ad eum generaliter ordinacio notariorum spectat et potissime in castris suis et villis”.

La instauració oficial del notariat a Terrassa, com veiem, no fou gens pacífica. Certament, quan el capellà al·legà que els seus antecessors “consueverunt tenere et habere in pace usque ad hec tempora” la notaria de Terrassa, es referia a la situació que des de l'últim quart del segle XII hem pogut comprovar a l'apartat anterior. Els capellans de Sant Pere eren gairebé en exclusiva els únics redactors de documents al terme, exclusiva que per als testaments i documents nupcials ja era total. Certament, també, Bernat de Morera, batlle reial, tenia raó en afirmar que el priorat no havia ostentat mai una notaria, almenys una notaria en el sentit que Jaume I adduïa, és a dir, sota la seva autoritat i en règim de complet monopoli.

El concepte clau que està en joc s'esmenta gairebé de passada. Apareix en una oració subordinada de relatiu que actua, no per atzar, d'atribut del subjecte, Jaume I: “qui temporalem jurisdictionem habet in castro illo”. La jurisdicció és una nouvinguda en l'arsenal de vocables que els detentors del poder empren per referir-se al seu exercici. El batlle reial (o, potser fou el mateix Pere Albert) no utilitza *dominium ni senioriaticum* per referir-se al poder reial sobre Terrassa. La *iurisdictio* és el poder que només el *princeps* pot ostentar, el poder que aglutina (o ho intenta) la resta de poders temporals i que s'encarrega, entre d'altres facultats exclusives, de garantir el bon

funcionament de les coses públiques.²¹ I és, per tant, d'aquest poder del qual es vol fer dependre el nomenament de notaris, és a dir, dels únics agents amb l'autoritat per confegir instruments públics.

Com veurem amb més deteniment al segon capítol, en pocs anys trobem un seguit de conceptes per primer cop a la documentació terrassenca, sobretot a partir de l'enfranquiment de la vila reial el 1228: nomenament de notari reial (ca. 1230-31), *iurisdictio*, sentència d'acord inicial (1236); *comune*, com a càrrega fiscal general a les concessions de poblament (1239); *universitas*, al privilegi de monopoli de la justícia per part del batlle reial (1242). Tant la documentació dels particulars (notarial) com la del poder reial (privilegis, però també instruments notariais com són les cartes de poblament) mostren el recurs al dret comú per embolcallar jurídicament també en àmbit local el gran canvi social i polític que al llarg del segle XIII es viurà al Principat.

Evidentment, el rei només pot apel·lar a aquesta jerarquia ideal del poder en els seus propis dominis. I, fins i tot en un d'ells, com Terrassa, no té la capacitat per garantir el monopoli sobre, en aquest cas, l'escripturació de documents públics si no és recorrent a una solució consensuada. Així, un cop analitzades les al·legacions, les raons i els testimonis, així com “pluribus instrumentis publicam formam habentibus que in castro illo conficiebantur tam a clericis illius loci quam etiam ab aliis qui nullam auctoritatem habebant”, Pere Albert, “sententialiter”, adjudica la “*possessionem iuris ordinandi tabellionem in castro Terracia*” al rei i al seu batlle. Ara bé, d'acord amb el costum del lloc, així com en general és també d'aquells que “*extra civitates morantur*”, autoritza a Pere de Canet a “*scribere testamenta et instrumenta nupciarum, si parrochiani sue parrochie ipsum ad hoc duxerint*”.²² Finalment, condemna al batlle i al rei “*contra proprietatem vero institutionis ipsius notarie*”, ja que el priorat al·legà que n'era el detentor “*ex donatione principum et pluribus aliis modis*”.

En resum, la sentència de Pere Albert confirma al priorat el “*ius proprietatis*” sobre la notaria i la possibilitat de redactar els testaments i els nupcials, si els

---

²¹ Sobre la rellevància del sentit que pren el concepte *iurisdictio* a partir de la Recepció del dret comú, vegeu Montagut (2001: 24-26). Com també resumeix Vallejo: “*Iurisdictio* remite directamente a *habere potestatem*, nos encontramos en el ámbito de las relaciones de poder, relaciones desiguales entre personas en virtud de las cuales una –o conjunto– de ellas ostenta una posición de supremacía frente a otra u otras, obligadas estas últimas por ello a asumir en principio modelos de conducta determinados por quienes ocupan dicha posición superior” (1992: 41).

²² Destaquem el condicional (“*si parrochiani ... duxerint*”) de l'autorització al capellà pel que fa a l'escripturació de testaments. Això explica que hi hagi testaments assentats al capbreu de Bertran de Santcrístòfor (SPSM2, doc. 40, 41 i 45). En rigor, no serà fins a 1261 que l'acòlit renunciarà a la confecció de testaments i nupcials dels parroquians de Sant Pere.

parroquians s'hi dirigeixen. Contràriament, atorga el “ius ordinandi tabellionem” al rei i al batlle, així com confirma Bertran de Santcristòfor en la *possessio* de la notaria.²³ L'ofensiva reial per monopolitzar l'escripturació de documents públics al terme aconseguí, en bona part, els seus objectius. A partir d'aquell moment, Bertran acòlit esdevingué l'únic amb l'autoritat per redactar documents públics, exceptuant testaments i nupcials.

Només en dues ocasions, i concentrades en pocs dies, el batlle reial hagué d'actuar contra l'escripturació al marge del notari reial. El 17 de gener de 1250, Pere Molella va haver de multar a Guillelma Rossella amb cinc sous per haver anat contra “illius banni et mandati pro domino rege sui baiulo facto et posito quod nullus qui esset in termino Terracie non ausus scribere nec facere aliqua scriptura publica nisi cum notario domini regis statuto in Terracia” (CBA3, fol. 72r). Nou dies després, era el torn de Guillem Carbó, “quia secundum mihi relatum fuit tu fecisti instrumenta publica cum alio tabellione sive scriptore domini regis posito et instituto pro domino rege in Terracia” (CBA3, fol. 74v).

Malgrat aquestes dues excepcions, per tant, el repartiment de drets sobre l'escrivania que s'intueix, si bé no s'explicita, denota l'ús de la concepció del domini útil i eminent que sí restarà confirmada l'any 1254 amb l'establiment emfitèutic per part del rei al priorat. El recurs al dret comú, com veiem, és doble. Tant a l'hora de legitimar el dret de nomenar notaris basat en la preeminència del poder del sobirà (el recurs a la *iurisdictio*), com a l'hora de fixar la gestió de la notaria, entesa ara a nivell patrimonial (el recurs a l'emfiteusi).

En l'origen de l'establiment de 1254, però, hi ha també la voluntat de posar ordre a la situació generada pocs mesos abans amb la donació a perpetuïtat i en règim de lliure i franc alou que Guillema de Cabrera féu al priorat de la notaria (Apèndix, doc. 2). El 13 de setembre de 1253, la flamant cosenyora de Terrassa (vegeu apartat 2.1), atesa la relació feta pel priorat de com havia estat expoliat uns divuit anys abans de la “iurisdictione et proprietate” sobre la notaria i “volentes ... dictum cenobium de predicta scribania et loco tabellionatus ipsius castri de Terracia investire per nos”, féu donació a perpetuïtat al prior de Santa Maria i als seus successors de la notaria i de la capacitat per nomenar-hi notari. El priorat, aprofitant la nova situació generada a partir de la donació

---

²³ Així, coincidint amb l'inici del primer any posterior a la sentència, comptem amb el capbreu primer de Bertran acòlit. El primer registre notarial conservat i, segurament, generat a Terrassa. La institució notarial ja era una realitat.

de 1252, jugà hàbilment les seves cartes en l'afer de la notaria. Adreçant-se a Guillema, l'elevava al nivell del rei i ella, amb aquesta donació, volia fer públic i notori a tothom que, efectivament, detenia el domini sobre Terrassa al mateix nivell que el monarca.²⁴ També observem com el priorat ha sabut incorporar al seu arsenal legal el concepte de jurisdicció que tan car li havia resultat el 1236. Ara, a més, Santa Maria té molt clar com ha de blindar el seu domini sobre la notaria, també a nivell patrimonial, ja que es vol acabar amb la incertesa de la superposició de dominis de la sentència amb un nou règim de possessió: “imperpetuum per proprium, liberum et franchum alodium”. Una notaria, finalment, que té el monopoli de l'escripturació de “tocius castri et ville et parrochie de Terracia”. Com veiem, la vila ja s'ha consolidat plenament, no només a nivell físic, sinó també com a objecte de jurisdicció de la mateixa manera que ho eren les estructures anteriors, el castell i la parròquia.

Amb tot, encara no cinc mesos més tard, per tal de posar fi als litigis sobre l'escrivania terrassenca s'arribà a la solució jurídica de l'establiment per part de Jaume I al priorat de Santa Maria: “cum hoc presenti privilegio perpetuo valituro damus, concedimus et stabilimus ... scribaniam tocius castri Terracie et terminum eius plenarie in omnibus instrumentis publicis et aliis scripturis ad dictam scribaniam pertinentibus” (Apèndix, doc. 3). És a dir, no es féu altra cosa que adoptar la solució que ja havia proposat Pere Albert tot distingint entre la jurisdicció (al·legada pel batlle reial) i la propietat (demostrada pel priorat). Així, Jaume I, a l'exposició del privilegi, reconeix que tant el prior com el rector de Santa Maria i Sant Pere “tenuerunt et habuerunt scribaniam castri Terracie, facientes et fieri facientes testamenta et instrumenta contractuum nuptialium, pactionum et omnes alias publicas scripturas”. A partir d'aquest establiment, tal com es pot resseguir a l'apartat dispositiu, s'acorda que cap notari que no hagués estat nomenat pel prior podria redactar instruments al terme de Terrassa, ni cap habitant del terme podria recórrer a cap altre escrivà “super contractibus intra se habitis”. Com tot establiment emfitèutic, però, l'acord està sotmès a una sèrie de prestacions. Així, s'estableix que el priorat tindrà l'escrivania pel rei i satisfarà anualment “duos censuales in auro vel precium eorum secundum quod valuerint in tabulis Barchinone”, i no proclamarà cap altre senyor que el rei i els seus successors.

---

²⁴ Aquesta voluntat l'observem no només en l'ús de certs verbs dispositius com *investire*, de clara reminiscència sobirana, sinó en la mateixa disposició formal del document. Així, a l'escatocol hi trobem la disposició en tres columnes dels testimonis tan habitual als privilegis reials. A més, el document fou clos per Guerau Salvatge, “scribe domine Guillelme de Capraria”. Guillema recorre a la seva “cancelleria” per documentar l'exercici del seu poder.

Segueix l'habitual clàusula d'obediència per als oficials inferiors (veguers, batlles, etc.) i una clàusula penal final per a aquells que hi anessin en contra d'allò fixat al privilegi.

Dues setmanes més tard, el 22 de febrer, era el torn de Guigó, com a prior de Santa Maria, d'establir (o, hauríem de precisar, sotsestablir) vitalíciament a Bertran de Santcrisòfor “totam scribaniam integriter tocius ville, castri et termini Terracie, cum omnibus singulis sigillis et scripturis et cum omnibus aliis ad dictam scribaniam pertinentibus” (Apèndix, doc. 4).²⁵ Es repeteixen les condicions fixades a l'establiment reial respecte al monopoli de l'escripturació, amb la diferència que s'especifica que l'acòlit tindrà com a ingressos “pro tuo officio et labore quicquid inde habere poteris tam de iure, sive de consuetudine”, i que haurà de satisfer al priorat quatre morabatins d'or anuals, dels quals dos aniran a parar al rei. Destaquem una altra diferència, en concret, una el·lisió, que posteriorment tindrà les seves conseqüències. Estranyament, no s'esmenta la reserva per la confecció de testaments i nupcials de què gaudia el priorat i a la qual havia fet al·lusió Jaume I a l'exposició del seu privilegi. Potser es cregué redundant, un cop atorgat el privilegi del 7 de febrer. El cas, però, és que l'any 1261 el priorat acordà satisfer dos morabatins anuals a Bertran de Santcrisòfor a canvi d'obtenir la llicència d'aquest en relació a la potestat de redactar aquells instruments (SPSM2, doc. 161).

Seguint amb el tenor de l'establiment, de la mateixa manera que el priorat féu respecte al rei, Bertran no podia proclamar cap altre senyor i els serà fidel. Així mateix, el prior i els seus successors prometien ser defensors legals del receptor. Un altre punt important que cal ressaltar d'aquest establiment és la possibilitat de disposar d'un substitut per part de Bertran de Santcrisòfor. De ben segur, fou una condició establerta per l'acòlit, ja que el primer pergami que ens ha pervingut posterior a l'establiment, de l'any 1256, fou clos per Bernat de Fàbrega, notari de Terrassa “pro Bertrando Sancto Christoforo” (SPSM2, doc. 156). El mateix substitut clogué també un altre pergami (SPSM2, doc. 159) i, com a mínim, actuà fins el 1261, any en què féu el trasllat d'un document atorgat per Bertran acòlit una trentena d'anys abans (SPSM2, doc. 30). No podem precisar més el període en què Bernat de Fàbrega es féu càrrec de l'escribania de Terrassa, ja que no s'han conservat els llibres d'aquests anys. Bertran de Santcrisòfor, l'any 1268, ja clou un nou instrument (SPSM2, doc. 168) i només ens ha arribat una

---

²⁵ El document fou clos a Barcelona, pel notari públic Pere Carbonell, i signaren com a atorgants, ultra el prior Guigó, l'abat de Sant Ruf Guillem i quatre canonges rufencs més. Així mateix, hi figura com a testimoni Pere de Castellaçol, batlle de Barcelona entre 1252 i 1255 i que també arribà a ser-ne veguer (Bensch 2002: 323 i 407).

notícia d'un altre fedatari, Guillem Draper, que escrigué un pergami en nom del dit Bertran.

Com dèiem, el 1261 Bertran acòlit donà llicència al prior Pere perquè un capellà o qualsevol altre persona que fos designada pogués “confficere omnia testamenta et instrumenta nupcialia tocuis vestre parrochie, scilicet, sponsalicia et donaciones hereditacionis factas propter nupcias” (SPSM2, doc. 161). Bertran recorda que tenia potestat per redactar tots aquests documents per donació a ell feta pel prior Guigó. La literalitat del tenor del sotsestabliment de 1254 passava ara factura al priorat, en concret, una factura de dos morabatins d'or. El notari terrassenc aconseguia així una reducció a la meitat del seu cens (que era de quatre morabatins), de manera que el priorat va perdre el benefici que obtenia respecte d'allò que cobrava de Bertran i d'allò que havia de satisfer al rei. Més endavant, amb la venda que l'infant Pere féu a Guillem Colrat el 13 de juliol de 1288 d'un gran lot de rendes reials de Terrassa (apartat 3.1), s'inclogué també el cens que el monarca percebia sobre la notaria. Tenim diverses notícies de la percepció del cens per part dels Colrat. Així, el març de 1300, Francesc Colrat, fill i hereu del difunt Guillem, ciutadà de Barcelona atorgà època al prior Duran de Conamina per dos morabatins d'or (CPF9, fol. 133v). A mitjan gener de 1311, Francesc Colrat, ja resident a la vila de Terrassa, confessava haver rebut de Rostany, prior del monestir, els dos morabatins pel cens de l'any anterior de mans del notari Pere Folquer (CPF20, fol. 128v). El 25 d'abril de 1317, Romeu Cardona, com a col·lector dels rèdits que Guillem Colrat, fill del difunt Francesc Colrat, rebia a Terrassa, reconeixia al prior i a Bernat Batlle, batlle del monestir, que li havien satisfet divuit sous pel cens de l'escrivania de Terrassa (CPF27, fol. 8r). Finalment, el 13 de gener de 1318, era Bernat Batlle qui reconeixia haver rebut de Pere de Lledó per mà de Pere Folquer els tres morabatins o vint-i-set sous que el prior rebia en l'escrivania de Terrassa com a cens anual (CPF27, fol. 152r). Així, el priorat mantenia un morabatí anual de guany.

Pere de Lledó, ciutadà de Barcelona i escrivà reial, havia rebut, definitivament, en establiment l'escrivania a perpetuïtat de mans del prior Rostany el 1305. Aquest establiment, però, era el final d'un llarg conflicte, iniciat el 25 d'agost de 1293 quan Bartomeu de Bell·lloch, diaca de Terrassa, com a procurador d'Antic d'Albaredes, notari públic de Terrassa per concessió del prior Guillem d'Albaredes (potser el seu germà?) requerí al lloctinent del batlle Romeu Cardona perquè revoqués el nomenament de Pere de Lledó com a notari terrassenc fet per Jaume II, al marge d'allò establert al

privilegi de 1254.²⁶ Pocs mesos després, en concret, el 5 de desembre, Guillem de Palau, batlle reial, va haver de sol·licitar al prior que li lliurés, com així va fer, els capbreus notariais per tal que es poguessin estendre *in mundum* els instruments requerits pels contractants, tot garantint al prior que els li retornaria si el procediment judicial que ja s'havia obert es decidia en favor seu.²⁷ La causa, portada pel jutge reial Ramon de Taialà, donà la raó al prior. Pere de Lledó renuncià a la col·lació de l'escrivania el 21 de juliol²⁸ i Jaume II, el 27 d'octubre de 1294, concedia un nou privilegi al priorat pel qual anul·lava el nomenament de Pere de Lledó, que el monarca havia fet de forma il·legal quan s'assabentà de la mort de Guillem de Santcristòfor.²⁹ Amb tot, però, Pere Folquer, qui regia l'escrivania des de 1291, continuà cloent els documents per Pere de Lledó. Així, a banda dels nombrosos pergamins conservats per al període, disposem d'una nota marginal de l'any 1296 on es deixa constància que els atorgants d'una compravenda de l'any 1288 havien decidit estendre el document. El document, per tant, havia estat assentat per Guillem de Santcristòfor, de manera que Pere Folquer féu els senyals habituals d'extensió *in mundum* i afegí una nota perquè quedés clara la voluntat de les parts. Així, s'especifica que “Ita fuit clausa per Petrum Folquerii, nunc tenente scribaniam Terracie pro Petro de Letone ad instanciam dicti Guillelmi Scuderii de voluntate partium” (CGC2, fol. 2v).

Aquesta situació d'al·legalitat, com dèiem, arribà a un acord l'any 1305. El 2 d'abril, Pere de Lledó acordava amb fra Rostany, prior de Santa Maria, que si es produïa alguna qüestió, petició o demanda contra el dit prior i monestir per part del rei o per Francesc Colrat o per qualsevol altra persona en llur nom per raó del lluïisme de l'establiment a perpetuïtat que el prior li havia fet de l'escrivania del castell i la vila de Terrassa i de llurs termes, l'atorgant esdevindria defensor del monestir. Així mateix, Pere de Lledó reconeixia al prior que, segons constava al document d'establiment, els havia lliurat “pro intrata ipsius stabilimenti mille et CCL solidos” (CPF15, fol. 3v).

Tanmateix, ben aviat sorgiren problemes vinculats a l'establiment. Problemes, irònicament, de caire notarial. Així, el 25 de novembre de 1306, Bernat de Vilaseca, ciutadà de Barcelona, presentà al prior Rostany una lletra de Jaume de Montjuïc, jutge delegat pel veguer de Barcelona, per la qual l'ordenava presentar-se en un termini de

---

²⁶ Respecte aquest nou conflicte jurisdiccional, seguim novament la recerca de Pere Puig (1994). Aprofitem, però, per completar-la afegint les referències que hem pogut localitzar en els capbreus de Pere Folquer dels anys 1305 i 1306 sobre la dificultat per cloure l'establiment de l'escrivania.

²⁷ AHT-ACVOC. Pergamins, carpeta III, núm. 72.

²⁸ AHT-ACVOC. Pergamins, carpeta III, núm. 81.

²⁹ AHT-ACVOC. Pergamins, carpeta I, núm. 187.

deu dies, perquè declarés sobre l'establiment de l'escrivania atorgat davant del llavors ja difunt Guillem de Coll, notari de Barcelona. Segons l'assentament notarial de l'establiment, es deia que aquest s'havia fet "cum concensu et voluntate fratris Durandi, prioris Sancti Ruffi Ilerde" i, com que hi mancava la seva ferma, Nicolau de Samares, "tenenti capibrevia dicti Guillelmi de Colle, connotarii sui quondam, impedit dictum instrumentum claudere". Així, Pere de Lledó havia demanat al veguer de Barcelona que obligués a l'esmentat connotari a cloure el document, un cop "remoto inde nomine fratris Durandi predicti", ja que aquest nom s'havia afegit sense necessitat ("ex super habundanti et non ex necessitate", atès que el priorat de Terrassa "non esse dicto monasterio Sancti Ruffi submissum" (CPF16, fol. 61v-62r).

Passat aquest termini de deu dies, el 8 de desembre, novament Jaume de Montjuïc adreçà la mateixa petició al prior perquè comparegués, i el 9 de desembre Guillem Costa, "commorans cum Petro de Letone", li féu arribar a Terrassa (CPF16, fol. 72v-73r). Davant la manca de resposta per part de Rostany, tot i haver-la llegida, com constava a l'acta notarial del dia 13, el 16 de desembre, el mateix Guillem Costa presentà al prior una lletra de Jaume de Palau, lloctinent de Jaume de Cornellà, veguer de Barcelona i el Vallès, per la qual, un cop el lloctinent havia estat informat per part de Jaume de Montjuïc que el prior no havia respost a les seves lletres, li atorgava un termini màxim de quinze dies perquè "feceritis et procuraveritis cum effectu quod dictus frater Durandus firmaverit in dicto contractu" (CPF16, fol. 76r-v).

No sabem si, finalment, Rostany obeí el manament del lloctinent del veguer, ja que no tornem a trobar cap més requeriment relacionat amb l'establiment de l'escrivania. En tot cas, sí que sabem que el 1307 Jaume II confirmà l'establiment i l'any 1336 ho féu Pere, abat del monestir de Sant Ruf de França (Puig 1994: 622).

* * *

El repàs als documents que ens informen de la instauració i evolució de la institució notarial a Terrassa mostra els límits i les contradiccions de la concepció pública de l'exercici del poder per part de Jaume I. Com ja ho havien intentat el seu pare i avi, el rei emprà l'arsenal jurídic derivat del dret comú per afermar la seva sobirania respecte de la resta de poders senyorials, tant eclesiàstics com laics. La realitat, però, imposà la necessitat d'un acord. A l'establiment de 1254 fet per Jaume I desapareix qualsevol referència a la *iurisdictio* i es recupera el lèxic merament senyorial (*dominus*,

fidelitas, etc.). S'aconsegueix que només s'escripturin negocis mitjançant un notari que actuarà per autoritat reial,³⁰ però aquest serà nomenat pel prior, tot respectant la tradició prèvia de quasi-monopoli de l'escripturació al terme. Es tracta d'un canvi, si es vol, lampedusià. És cert que se sistematitza el control sobre l'escripturació de negocis, però, ja des de com a mínim mitjan segle XII, no es pot dir que aquesta es dugués a terme lliurement. El notari substitueix el capellà, es canvia una autoritat per una altra, però, com la sentència de Pere Albert mostra, ja abans de 1236 els documents són escrits en forma pública i per escrivans amb autoritat. Al cap i a la fi, doncs, el priorat manté el control sobre la redacció de documents, a canvi, simplement (si bé no és poca cosa) de reconèixer el dret eminent i l'*auctoritas* del monarca.

L'intent de Jaume II de recuperar el dret de col·lació dels notaris no prosperà, tal com la sentència de Ramon de Taialà de 1294 deixà clar. Ara bé, ja hem vist també com, de facto, fins 1305 Pere de Lledó continuà posseint l'escrivania i, a partir de l'establiment amb el priorat d'aquell any, esdevindria també de iure el notari de Terrassa. En tot cas, qui de manera efectiva havia actuat com a notari ja des de 1291 fou Pere Folquer i així ho continuaria fent fins 1324. Es dóna, per tant, un curiós paral·lelisme cronològic entre notaria i batllia, ja que també des de finals dels anys vuitanta i principis dels noranta del segle XIII, els lloctinents dels batlles regien de manera efectiva la batllia mentre el batlle reial titular cada cop se'n desentenia més (apartat 2.2.1).

1.2 La difusió del dret comú i els llibres notals

La transformació més important en l'àmbit de l'escripturació, però, no es fixà en relació a l'autoritat jurisdiccional, sinó en l'àmbit de la seva pròpia materialitat. Es tracta de l'aparició del registre notarial, un excepcional mecanisme de preservació a llarg termini de la informació fonamental dels negocis jurídics. Conjuntament amb les clàusules del dret comú, reflex documental del nou sistema de relacions legals que s'estava instituint al Principat, permetrà portar l'escripturació a un nivell de sistematització superior al del període precedent. Precisament, dedicarem el present apartat a aquests dos aspectes.

---

³⁰ Que, tanmateix, Bertran no explicita a la cloenda, com tampoc ho fa amb la del priorat. Per contra, Bernat de Fàbrega sí que ha d'explicitar que actua "pro Bertrando de Sancto Christoforo" (SPSM2, doc. 156).

1.2.1 La difusió del dret comú

És ben conegut com, a mesura que ens acostem a la fi del segle XII, es van fent més habituals les mencions a institucions, renúncies i d'altres clàusules provinents del dret romà-justinianeu, però filtrades a través de l'activitat dels glossadors del nord d'Itàlia i del migdia francès, tot incorporant components feudals i canònics. Aquest fenomen de difusió, que per als regnes cristians peninsulars compta a més amb un substrat gens menyspreable format per la tradició visigoda, constituirà un autèntic dret comú europeu que tindrà en les monarquies i en les incipients comunitats urbanes els seus principals impulsors.

Tant la difusió com la recepció, en el trànsit del segle XII al XIII, del dret comú a Catalunya compten amb un gran nombre d'estudis. Alguns se centren en les mencions, sobretot als testaments, de manuscrits del *Corpus Iuris Civilis* o de les col·leccions de decretals (Mas 1915; Garcia 1969). D'altres, duen a terme sistemàtics buidatges de documents de dret privat per observar l'ús quotidià de la terminologia romanista. Entre aquests últims, podem destacar els treballs d'Aquilino Iglesia (1985, 1991) i l'article que Maria Teresa Ferrer Mallol dedicà a l'instrument notarial (2000) que ens han servit com a referent per aquest apartat.

El paper dels escriptors i, posteriorment, dels notaris és sens dubte molt important a l'hora de familiaritzar els diferents sectors de la població amb les nocions del dret comú. No tant perquè fossin grans juristes, sinó, perquè “els notaris es limitaven a copiar fórmules que, en força casos, potser no comprenien, però la introducció d'aquests esquemes i de la terminologia nova en la vida dels negocis de cada dia obre les portes a la intervenció d'advocats, educats en el dret comú i condiciona les sentències de jutges, igualment educats en el dret comú” (Iglesia 1993: 424). Amb tot, quan podem analitzar l'actuació d'escriptors o notaris de manera individualitzada, i no immersos dins cossos documentals provinents de diversos fons i col·leccions, podem constatar que les cites de conceptes del dret comú no és del tot formulària. Un mateix redactor pot emprar o no unes mateixes referències jurídiques per a un mateix tipus documental, de manera que, més aviat, hem de cercar en els atorgants –segurament assessorats en part pel mateix fedatari– la causa del seu ús o no.

En aquest procés de la recepció, a més, diversos autors han apuntat el possible paper actiu que tingueren els canonges de Sant Ruf. Així, André Gouron assenyala l'activitat dels glossadors de l'àrea del Roïna com a focus d'irradiació del dret comú cap als regnes peninsulars, essent els agustinians rufencs uns agents destacats: “Où passent

les remuants chanoines, fleurissent les citations savantes et la technicité du vocabulaire” (1983: 15). També Font Rius³¹ o Daniel Piñol, per al Camp de Tarragona (2000: 89-97), es fan ressò d’aquesta possibilitat. El cert, però, és que almenys a Terrassa no sembla que els canonges tinguessin un paper destacat en aquest sentit. Als documents closos per Arveus durant el tercer quart del segle XII no trobem cap referència al dret comú i, de fet, haurem d’esperar a l’inici del segle XIII, de mans del prevere i capellà Joan perquè les cites, especialment en el cas de les renunciés, comencin a ser habituals.

Així, per al segle XII, només podem destacar l’ús, l’any 1181, per part de Guerau de Santfeliu del concepte *instrumentum* per referir-se a la donació com a confrare que estava redactant: “in hoc presenti instrumento” (SPSM1, doc. 193). Es tracta, però, d’una referència aïllada, si bé no deixa de ser significativa com hem vist a l’apartat anterior. També el 1181 hi trobem el primer jurament pels quatre evangelis, és a dir, a *la bolonyesa* com identificà Gouron (1963: 54), a la donació com a confreres d’Alegreta i el seu fill Pere de Toudell (SPSM1, doc. 194). Es tracta, però, d’un document redactat per l’escrivà Pere de Corró.³² Amb tot, és un exemple interessant de com s’incorpora una clàusula per a un tipus documental ben especial per a la institució egarenca. La donació anterior, la redactada per Guerau de Santfeliu, no compta amb aquest jurament. En canvi, les següents donacions de confreres que hi trobem (SPSM1, docs. 196 i 199) ja l’han fet part integral del tenor del document. Destaquem, a més, que, per als negocis jurídics de dret privat habitual, en canvi, haurem d’esperar a l’actuació de Joan, prevere i capellà, l’any 1205 (SPSM2, doc. 217) i 1207 (SPSM2, doc. 220) per trobar-hi també el jurament inclòs en el conjunt de renunciés i garanties. Finalment, en un testament de 1185, s’hi fa referència a la *perfectam etatem* com a sinònim de majoria d’edat (SPSM1, doc. 203), però, com és ben sabut, aquest concepte també era utilitzat pel dret visigòtic.

És l’any 1203 el que marca l’inici de la familiarització amb el dret comú a la documentació egarenca. Joan, prevere i capellà, és el primer escrivà que, de manera habitual, empra conceptes que podem vincular a la recepció. Així, hi trobem la institució del *returnum*:³³ “solvo et diffinio et esgabo illos LX solidos quos pater meus

---

³¹ Vegeu les seves opinions en el col·loqui que segueix l’aportació de Gouron (1991).

³² A l’*Arxiu antic de Santa Anna* (ASA) de Barcelona, editat per Jesús Alturo, hi trobem nombrosos documents redactats pels homònims Pere de Corró. Si bé l’ús del jurament pels evangelis només l’hem localitzat en una venda pels volts de 1186 closa per Pere de Corró, júnior (ASA, doc. 528). Casualment, el document següent es tracta de la donació com a frare d’Arnau de Vilafreser a l’obediència de Barcelona del Sepulcre de Jesucrist, redactada també pel mateix escrivà, i no hi apareix el jurament (ASA, doc. 529). També de l’any 1186 és la primera menció identificada per Aquilino Iglesia d’aquest jurament al Cartulari de Sant Cugat i, no per atzar, es troba en un document del mateix escrivà (1985: 160-161).

³³ Sobre aquest i d’altres conceptes, remetem als treballs d’Aquilino Iglesia, en especial (1991).

Bernardus Gazet super illum mansum in returnum mihi dedeat (sic)” (SPSM1, doc. 214). També, en aquest mateix any, Joan clou una definició a favor del priorat feta per Arnau de Cegunyoles, la seva esposa Ermesèn i llur fill Berenguer, en què els atorgants renuncien a demandar “aliquod iure sponsalicii vel alia aliqua consuetudine vel racione” (SPSM2, doc. 1). Es tracta d’una primerenca renúncia al benefici de dret dotal, tot i que encara no s’utilitzi la referència precisa al senatconsult Vel·leià o al dret hipotecari, que sí trobarem a Terrassa a partir de 1244 (SPSM2, doc. 101).³⁴ L’al·lusió a *consuetudo*, *ratio*, *ius* esdevé comuna a les renúncies dels documents closos per Joan a partir d’aquest moment: “aliquo iure vel aliqua consuetudine” (SPSM1, doc. 214), “omni iuri et consuetudini quantum ad hoc renunciamus”; “iuri scripto et non scripto” (SPSM1, doc. 217).³⁵ Aquests tipus de renúncia són una prova evident del nou ambient jurídic que s’està consolidant: costum, dret escrit i dret no escrit conviuen i poden ser emprats segons més convingui a qualsevol de les parts de cada negoci jurídic. És per això que s’han d’afegir aquestes clàusules, certament genèriques, però que ajuden a dotar de major seguretat l’acord al qual s’arriba, ja que els atorgants volen evitar les possibles despeses dels llargs i professionalitzats plets als quals s’associa el nou dret. Per acabar amb el capellà Joan, resta comentar dos documents. L’any 1214, al testament de Pere Bertulí, empra el mot *instrumento* per segon cop (recordem la cita del 1181) a la documentació egarenca (SPSM2, doc. 5). I, un de l’any 1218, en què el prior Andreu donà a perpetuïtat a Guillem, la seva mare Ermesèn i la seva esposa Berenguera un honor, situat a la sagrera de Sorbet, hi trobem l’expressió “abisii usque ad celum” (SPSM2, doc. 11). Aquesta clàusula, que mostra la concepció vertical de la propietat manllevada del dret romà, i que trobarem repetidament a compravendes i establiments de cases, és emprada aquest cop per un honor, si bé cal fer atenció que es trobava situat dins una sagrera, de manera que de ben segur hi hauria també algun tipus de construcció associada.³⁶

---

³⁴ La recuperació d’aquesta fórmula sembla procedir del migdia francès, documentant-se a finals del segle XII (Lalinde 1971). Al Principat la renúncia al benefici del senatconsult Vel·leià s’explicita ja en un document de 1223 del Diplomatarí de Sant Joan de les Abadesses (Ferrer 2009, doc. 275), per esdevenir força més comuna durant la segona meitat del segle. En aquest estudi aportem un exemple de l’any 1226 (SPSM2, doc. 21) que comentarem amb detall més endavant.

³⁵ En aquest mateix document, com ja havíem avançat, hi trobem també com a garantia el jurament dels atorgants sobre els quatre evangelis.

³⁶ Una darrera característica que volem assenyalar del capellà Joan és la sistemàtica disposició de la localització del bé transferit al final del text. Amb anterioritat no hi hem trobat exemples similars al diplomatarí de les esglésies egarenques. Al Cartulari de Sant Cugat, en canvi, sí que hi ha nombrosos documents, tant als anys vuitanta com noranta del segle XII, que presenten aquesta mateixa disposició.

Pel que fa a Bernat, *scolar*, dels quatre documents closos per ell, hi trobem referències al dret comú en dos. Un empenyorament del 1219 conté la primera renúncia de l'excepció de *non numerate peccunie* (SPSM2, doc. 12), i, el 1223, en una donació precària d'unes cases de la vila feta pel priorat a Berenguera, tornem a trobar la clàusula *de abisso usque in celum* (SPSM2, doc. 16). Per contra, Bernat no féu referència a la renúncia de diner no comptat a la clàusula de l'entrada de trenta sous. Seguint amb els escrivans egarencs, d'Arnau, prevere i capellà, no localitzem cap cita de dret comú. Al contrari, en un contracte de matrimoni, que inclou també la donació de l'esponsalici per part del marit a l'esposa, se segueix la legislació visigoda, tal com reflecteix de manera succinta el preàmbul: "Quoniam proibet lex nupcias sine dote" (SPSM2, doc. 14). Per contra, d'aquest mateix document, és interessant destacar el verb emprat per Andreu a la cloenda: "qui hoc notavit".³⁷

Finalment, amb Pere, prevere i capellà, les referències al dret comú esdevenen part consubstancial dels contractes. Així, el 1226, a la venda i donació feta per Joan Cortvededells a Berenguer Bover i la seva esposa Sança d'una casa a la sagrera de Sorbet, hi trobem la clàusula que indica la propietat vertical, la renúncia a l'excepció de *non numerate peccunie* i, com a garantia, el jurament sobre els quatre evangelis fet per Sança (SPSM2, doc. 20). A partir d'aquest moment, aquest jurament que segueix els formularis notariais bolonyesos i que fins ara només havíem trobat de manera puntual en tres donacions de confreres als anys vuitanta del segle XII i, ja a inici del XIII, en dos documents de 1205 i 1207, esdevindrà habitual a la documentació egarenca. Del mateix any, una venda entre particulars d'unes cases de la vila tingudes pel priorat mostra encara una major familiarització amb el nou dret. A banda de l'habitual *de abisso usque ad celum*, quan es transfereixen cases, hi trobem la clàusula de consignació de béns desenvolupada seguint també l'estil fixat per l'escola de Bolonya: "de nostro nostrorum(que) iure et posse in iure et posse et dominio vestro hoc mitimus ... et mitimus vos in corporalem possessione(m) cum hac publica carta semper vobis et vestris valitura" (SPSM2, doc. 22).³⁸ Segueixen la renúncia a l'excepció de diners no comptats i una referència a la institució de l'engany a mitges que, d'acord amb Pons

---

Creiem, per tant, que és un bon indicatiu per provar que la formació de Joan com a escrivà es dugué a terme en aquest monestir.

³⁷ Verb molt poc usual en aquesta cronologia. Al Cartulari de Sant Cugat, per exemple, només l'hem localitzat en dos documents (CSC, doc. 1258 i 1312), closos per un altre Andreu, prevere i capellà.

³⁸ La clàusula en ella mateixa, òbviament, no és cap novetat, però sí ho és que es completi afirmant que s'ha dut a terme mitjançant un instrument públic i fent referència a la possessió corporal (Iglesia 1985: 163-64 i 1991: 200-201).

Guri (1984: 24), també estaria seguint algun model inspirat en el formulari atribuït a Irneri: “Siquis hec vendicio plus valet aut valebit prenotato precio, totum damus et remitimus vobis pro speciali donacione”. Just a continuació, hi trobem la garantia d’evicció (“et de eviccione inde nos obligamus”) i una renúncia genèrica que al·ludeix tant al dret civil com al canònic: “renunciando omni auxilio legum vel decretorum”. Per acabar, els atorgants juren sobre els quatre evangelis, com a darrera garantia.³⁹ També l’any 1227, a la donació com a confreres de Ramona Pellicera i Berenguer Vilar, hi trobem la clàusula de consignació de béns i el jurament dels atorgants damunt dels quatre evangelis, que, com ja hem indicat, acompanya des de 1181 aquest tipus de document (SPSM2, doc. 23).

Per cloure el repàs als documents terrassencs previs a l’actuació de Bertran acòlit, cal fer esment d’una definició redactada per Ramon, prevere de Matadepera, sobre el mas Llebre, sota senyoria de Sant Llorenç (SPSM2, doc. 28).⁴⁰ Els atorgants defineixen “sine vim gratuitè cum hoc publico instrumento perpetuo valituro” i renuncien a l’acció de “duplicis deceptionis”. Finalment, juren per Déu i els quatre sants evangelis com a garantia.

També comptem, a banda dels documents de dret privat, amb un altre exemple de la recepció del dret comú dins l’àmbit judicial. Es tracta de l’escripturació de les declaracions dels testimonis en un litigi protagonitzat per Sant Llorenç del Munt i Santa Maria l’any 1216 sobre el domini de l’església de Santa Eugènia, Santa Margarida i Santa Susanna de Mujal (SPSM2, doc. 7).⁴¹ El mestre Martí, canonge de Barcelona, actua com a jutge davant del qual és closa aquesta *prima productio* dels testimonis aportats per ambdues parts. Destaquem l’ús del vocable tècnic *productio* referit a les deposicions dels testimonis i desconegut per la tradició visigoda del *Liber*.⁴² El terme, bé sigui derivat del dret romà justinianec (*Novella XC*: “Ut testium productio non nisi praesente fiat adversarios”) o bé del dret canònic (*Decretals*, Lib. II, Tit. XX, “De

---

³⁹ No podem obviar la presència de Ramon d’Om, sotsdiaca i notari públic de Barcelona, “in cuius posse dicta Raimunda hanc cartam firmavit, iuravit et in omnibus concessit”. Potser l’abundant presència d’aquestes cites respon al seu assessorament.

⁴⁰ Observem aquí la capacitat de les institucions senyoriales per emprar els seus escrivans, en aquest cas un prevere matadeperenc, tot i que el mas en qüestió se situés al terme terrassenc. Certament, només el rei, com a senyor jurisdiccional del terme, i quan tingui prou força com per a fer-ho, té la possibilitat d’instaurar el monopoli de l’escripturació a través del notariat. Però, amb anterioritat, com veiem, no es pot parlar tampoc de lliure escripturació.

⁴¹ No entrarem ara en els detalls del litigi, ja que els tractarem amb més detall a l’apartat 1.3.

⁴² Vegeu per exemple: Llibre segon, títol III “De testibus et testimoniis”.

testibus et attestationibus”, cap. XXIX),⁴³ mostra com s’està seguint en aquest plet la praxi que apareixerà fixada pels temps o fases d’un procés als manuscrits de l’*Ordo judicarius* (Pérez 1982 i 1999). En concret, els testimonis no podien ser admesos abans de la *litis contestatio*. Un cop passada aquesta fase, doncs, venia el moment de la prestació de testimonis. D’aquestes, que reben el nom de *productiones* se’n podien fer fins a tres i, només excepcionalment, quatre. La següent fase és la que toca de ple el document, ja que es tracta de la publicació d’allò testimoniats, que es presentava davant del jutge, i de la qual se’n lliurava còpia a les parts (el document es tracta, precisament, d’un trasllat). A continuació, venien les al·legacions, la publicació de les al·legacions i, finalment, la sentència, que no conservem però sí la resolució final del litigi, de l’any 1233 (!), mitjançant composició (SPSM2, doc. 29).

Com veiem, al llarg del primer terç del segle XIII es generalitzen a Terrassa les mencions a institucions i, sobretot, renunciés relacionades amb el dret comú. No són sistemàtiques, però precisament això prova que tot i que els escrivans del priorat en tenien coneixement, la seva inclusió o no als documents depenia més de la voluntat dels atorgants que no pas del seguiment, a cegues, d’algun formulari que les incorporés.

Aquesta generalització es fa encara més evident en documents closos per fedataris barcelonins. L’any 1226, Maria i el seu marit Ramon de Mataró venen a Guillem Jofred un honor, situat a Gavà, per cent vuitanta morabatins d’or mitjançant un instrument clos per Pere de Bages, notari de Barcelona (SPSM2, doc. 21). Els atorgants actuen “insolidum”, consignen l’honor “cum hac presente carta perpetuo valitura”, renuncien a l’excepció de “non numerata pecunie” i a l’acció de doble engany i de l’engany a mitges, i també “scienter, prudenter et consulte” renuncien a “omni iuri canonico ac civili, comuni et singulari, publico et privato, scripto et non scripto sive consuetudinario et specialiter accioni recissorie et accioni ex hoc presenti contractu nature et officio iudicis et auxilio et beneficio legis Gotice et Usaticorum Barchinone et generaliter omni iure, tam promulgato quam promulgando”. Sembla evident que els atorgants no volien deixar cap serrell per tancar i el formulari de Pere de Bages⁴⁴ ofereix

---

⁴³ La primera compilació de decretals data del 1210 (García 1992), de manera que, segurament, la influència venia del dret civil tot i tractar-se d’un plet eclesiàstic. Quadraria amb el marc general de la recepció, on es detecta una primera influència de l’àmbit civil i, més tardanament, del dret canònic (Gouron 1991).

⁴⁴ Trobem una renúncia general força similar a aquesta en un document de 1245 (SPSM2, doc. 105). Per a l’entourage de Pere de Bages, però, l’any 1221, hem localitzat un document clos pel llavors ja notari Guillem d’Olesa, encara *scriptor* l’any 1217 (SPSM2, doc. 8), on també figura Pere de Bages com a testimoni (Ribas 1990: apèndix 15). És per això, també, que entenem que Pere de Bages féu servir un formulari, si bé adaptant-ho a les necessitats i particularitats del negoci concret. En el cas del document de

una completa relació dels diferents cossos legals que conformaven la quotidianitat del dret a la Barcelona dels anys vint del segle XIII: dret canònic, civil, comú, particular, consuetudinari, les accions rescissòries i qualsevol altra tipus derivades del contracte i, per acabar, una mirada al passat tot respectant la tradició jurídica del país, el llibre jutge i els Usatges, i una referència de cara al futur, qualsevol dret o llei que es promulgues a partir de llavors.

A més, Maria, “non dolo, vi vel metu inducta”, jura al comprador que renunciarà “quantum ad hec scienter et consulto auxilio senatoconsulti Velleyani et iuri ypothece pro dote mihi competentis”. Finalment, ambdós atorgants, renuncien “quantum ad hoc scienter et consulte *Novissime constitutione De duobus reis*”. Amb les dues últimes renúncies dels beneficis del senatconsulti Vel·leià i de la consituació *De duobus reis debendi* (CIC, *Novellae XCIX*) els atorgants garanteixen respondre l’un de l’altre a qualsevol situació derivada del contracte i que perjudiqui al comprador.⁴⁵ Aquestes cites precises, òbviament, no responen a un ús formulari, sinó que se singularitzen pel fet de ser els atorgants un matrimoni. A aquesta venda, hi podem afegir una donació closa l’any 1228 pel també notari Ramon d’Om, sotsdiaca,⁴⁶ on es transfereixen les “actiones reales et personales” per raó d’una successió al mas Font i on s’indica que no hi haurà lloc per a l’“exceptioni peccunie non numerate” (SPSM2, doc. 24).

És en aquest context jurídic que apareix en escena Bertran acòlit. Nascut, de ben segur, a la primera dècada del segle XIII,⁴⁷ la seva formació com a escrivà es degué produir a partir de 1220 en un context, per tant, de plena familiarització amb el dret comú. Pel que fa, doncs, al paper de difusor d’aquest dret a la seva comunitat, més enllà de fer un llistat de referències, creiem més interessant centrar-nos només en els pergamins que ens han pervingut i, a partir d’aquí, analitzar la seva presència al conjunt

---

1221, s’obvien les cites a la llei gòtica i els usatges, però sí consta una referència a les accions reals, personals i mixtes (Inst. 4.6.1 i 4.6.20).

⁴⁵ També, creiem, es tracta de dues de les més primerenques mencions d’ambdós beneficis al Principat. Ja hem apuntat anteriorment una de l’any 1223 pel que fa al senatconsulti Vel·leià. Respecte al benefici *De duobus reis* no en coneixem cap d’anterior. Probablement, però, un buidatge dels pergamins de Cancelleria o de la Catedral de Barcelona permetés de trobar-ne.

⁴⁶ Ramon d’Om apareix també com a testimoni del trasllat de la donació del forn de Terrassa (SPSM2, doc. 8), juntament amb Pere de Bages, Guillem d’Olesa i d’altres notaris barcelonins. En aquesta ocasió, any 1243, no explicita que sigui notari públic de Barcelona, tal com sí se’l té documentat en anys anteriors (per exemple, l’any 1232: Arxiu Històric de Protocols de Barcelona, Pergamins, núm. 11).

⁴⁷ Dificilment hom podia actuar com a *scriptor* o notari abans d’haver fet la vintena i l’últim capbreu de l’acòlit conservat es tanca a principis del 1284, quelcom que permetria fixar la data del seu naixement en els anys centrals de la primera dècada del segle XIII.

complet de clàusules que només els *munda* ofereixen.⁴⁸ Per començar, devem a Bertran la introducció de l'establiment com a tipus documental a Terrassa el 1233 (SPSM2, doc. 30). L'altre exemple que ens ha pervingut en pergami i clos per l'acòlit, és de l'any 1280, cap a la fi de la seva actuació (SPSM2, doc. 194). Tots dos, en rigor, són sotsestabliment, ja que els atorgants estableixen peces de terra que tenen per la seu de Barcelona i per Santa Maria de Terrassa, respectivament. Pràcticament, l'estructura formal d'ambdós és idèntica. Els verbs dispositius emprats són “*dono et stabilio*”, la clàusula de consignació del bé inclou la referència a la possessió corporal i a l'instrument públic, com a garantia hi trobem l'obligació de béns de l'atorgant, si bé al primer document aquesta es vincula a l'evicció. Les diferències, fruit de la distància cronològica, les trobem en la menció al llüisme en el document de 1280, mentre que al primer només s'esmenta un genèric *salvo iure dominorum*, i també en l'ús de la renúncia a l'excepció de *peccunia non numerata* al segon, mentre que al document de 1233 simplement s'indica que els atorgants es reconeixen *bene paccati*.⁴⁹

És, però, a les vendes on millor es comprova l'abast de la recepció del dret comú. Del seu repàs, podem comprovar com una sèrie de clàusules clarament atribuïbles al nou dret són ja consubstancials a aquest tipus de contracte. Així, el jurament pels quatre evangelis i la clàusula de l'engany a mitges es troben a totes les vendes.⁵⁰ L'actuació *insolidum* dels atorgants, un cop apareix l'any 1244 (SPSM2, doc. 101), ja sempre més s'utilitza, amb una sola excepció el 1281 (SPSM2, doc. 197). També és comuna la clàusula de consignació del bé fent referència al document i a la possessió corporal, excepte, de nou, el document 197. Cal dir, però, que es tracta d'una venda per un temps de quatre anys, és a dir, d'un arrendament i no pas d'una venda a perpetuïtat com les altres. Això explicaria aquesta singularitat. Pel que fa a la garantia d'evicció s'observa la seva presència als tres primers documents, dos de l'any 1244 i el tercer del 1249: “*et de eviccione obligamus vobis ... omnia bona nostra mobilia et immobilia*” (SPSM2, doc. 86, 101 126), mentre que als tres últims, anys 1271, 1281 i

---

⁴⁸ A banda dels assentaments notariais, oferim en aquesta nota el llistat dels *munda* que ens han arribat de l'acòlit, bé sigui com a originals, trasllats o reparacions (SPSM2, doc. 30, 86, 101, 113, 114, 126, 152, 170, 176, 177, 183, 187, 189, 194, 196, 197 i 199).

⁴⁹ Dedicarem una major atenció a l'estructura formal de cartes precàries i establiments a l'apartat 1.3.

⁵⁰ No així als altres tipus documentals. Deixant de banda les vendes, el jurament pels quatre evangelis només l'hem localitzat en una confirmació d'una venda prèvia (SPSM2, doc. 114) i en una donació (SPSM2, doc. 152). Aquesta vinculació es manté també a les vendes closes per Guillem de Santerisòfor (SPSM2, doc. 223, 230 i 235), mentre que el jurament no apareix als altres pergamins que han pervingut (SPSM2, doc. 231, 232, 239).

1282, s'abandona per la mera obligació dels béns (SPSM2, doc. 176, 197, 199).⁵¹ Finalment, una altra de les habituals renunciacions a les vendes, la de l'excepció *non numerate pecunie*, només manca als documents 101 i 126.

Fins ara hem comentat les clàusules o renunciacions més habituals i que, en certa manera, indicarien un ús formulari. Amb tot, les diferències presentades per la venda a quatre anys mostren que, fins i tot en aquests casos, cal cercar en la voluntat dels atorgants les causes de la seva presència o no. Corrobora encara més aquesta suposició l'ús o no de la renúncia al benefici del dret dotal, bé sigui fent referència concreta al senatconsulte *Vel·leia* o en alguna forma més genèrica. De les set vendes que comentem, cinc foren atorgades per matrimonis. Aquesta renúncia, en canvi, només la documentem en tres ocasions (SPSM2, doc. 101, 170 i 176). Però, encara més rellevant, és el fet que de les tres mencions, una d'elles, es deu a la venda de l'any 1268 atorgada per Pere de Coromina i els seus dos fills, on aquests renunciaven “*quantum ad hec doti et sponsalitia*” que la seva difunta mare els hi havia llegat (SPSM2, doc. 170). És a dir, a tres de les cinc vendes atorgades per matrimonis no s'utilitza aquesta renúncia.

La discrecionalitat d'aquesta renúncia, també s'observa a les donacions. De les quatre conservades en pergami, dues són atorgades per matrimonis i només en un cas, l'any 1254, s'incorpora la renúncia (SPSM2, doc. 152). Destaquem que la major part dels matrimonis que no expliciten la seva renúncia al benefici del dret dotal pertanyen als estaments més benestants. Així, retornant a les vendes, dels tres matrimonis que no hi renunciaven el segon i el tercer els conformen Guillem de Viladecavalls i la seva esposa Ramona, castlans del terme homònim l'any 1249 (SPSM2, doc. 126), i Bernat Belluc d'Ametller i Antiga d'Ametller (SPSM2, doc. 199, a. 1282), familiars, probablement, de Felip d'Ametller, qui just aquell any exercí de batlle reial a Terrassa (vegeu apartat 2.3). Pel que fa a les donacions, el matrimoni és el de Jaume de Terrassa i la seva esposa Guillema (SPSM2, doc. 177), l'any 1272.

Fins ara, hem fet palès la influència del dret comú a la documentació terrassenca i la cronologia de la seva difusió. Cal destacar el paper que tingueren tant els escrivans com el primer notari terrassenc que, malgrat ser-ne coneixedors de les institucions i renunciacions del nou dret, només les feien constar d'acord amb la voluntat dels atorgants de la documentació. Ara, toca centrar-se en l'aparició dels llibres notals.

---

⁵¹ El document 170 presenta un forat que impedeix saber amb certesa si només hi trobem una genèrica obligació dels béns com a garantia o encara es fa referència explícita a l'evicció. A més, els atorgants prometen fer-se càrrec de les despeses dels possibles litigis que se'n derivessin.

1.2.2 El llibres notals

El segle XIII és el període de consolidació del notariat al Principat, com ho testimonien els més de quatre-cents manuals conservats.⁵² Gràcies al cens elaborat de Rafael Ginebra (1998), podem copsar les seves característiques i quines són les semblances i diferències que ofereixen entre ells. Així, malgrat l'heterogeneïtat d'aspectes formals (referents a la disposició de la data, dels testimonis, a la separació o no dels assentaments amb una línia, a la indicació més o menys regular de la taxa d'expedició, etc.), que poden variar dins d'una mateixa àrea d'influència o, fins i tot, una mateixa escrivania, Ginebra conclou, amb un no gens amagat estil anafòric, que "tots els exemplars presenten documents amb una estructura semblant, amb uns inicis que varien relativament poc, un ordre intern que varia poc, i que es plasmaran en documents en pública forma que variaran poc [...]. Les diferències són doncs diferències de concreció d'unes mateixes formes d'un mateix procediment que es consolida, i del qual els llibres notariais en són una fase o una etapa fonamental" (1998: 290).

Així, cada escrivania, en funció de la seva pròpia evolució i context concrets, generarà llibres notals que, malgrat diferències formals puntuals, denoten una homogeneïtat de procediment pel que fa a la gènesi documental de l'instrument notarial. La doble redacció (imbreuiatura > *mundum*), tant o més que la possessió d'*auctoritas*, com ja hem pogut comprovar amb la sentència de Pere Albert, és allò que realment diferencia el notari de l'escrivent altmedieval. Més a Catalunya on, contràriament al cas italià,⁵³ no hi ha cap canvi en l'estructura formal dels documents, que mantenen l'estil subjectiu de la *charta* altmedieval en la qual, a més, ja s'hi trobaven la major part de *publicationes* que, segons la doctrina notarial, dotaven l'instrument de validesa.⁵⁴

Precisament, una qüestió encara no resolta és l'origen d'aquests manuals, ja que, tot i comptar amb concessions d'escrivanies notariais i amb l'actuació de notaris

---

⁵² Comptem amb un gran nombre de treballs sobre la instauració del notariat a Catalunya. Pel seu caràcter pioner, hem de destacar Carreras (1908), Duran (1955) i Ferrer (1974). També recomanem, pel seu caràcter sintètic, els més recents de Pons (1993), Conde (1994), Baiges (1994) i Pagarolas (2000). Pel que fa, estrictament, a l'evolució de la gènesi documental de l'instrument notarial encara es manté com a referent inqüestionable la pionera aproximació feta per Maria Teresa Ferrer (1974).

⁵³ El famós "pas de la *charta* a l'*instrumentum*" és una fórmula útil per explicar el cas italià, tot i els matisos que s'hi poden fer (Redlich 1987; Scalfati 1995; Bartoli 2003). A casa nostra, en canvi, l'estil objectiu es reservarà per a documents d'àmbit judicial (i, amb tot, més per a l'*expositio* que no la *dispositio* pròpiament, com veurem al llarg del següent apartat) i per a les actes, és a dir, per a aquells documents que deixen constància d'un fet i no pas d'un negoci jurídic. I, fins i tot en aquests casos, com succeeix amb Bertran de Santristòfor, es poden mantenir fidels a l'estil subjectiu (SPSM2, doc. 186 i 197).

⁵⁴ Amb l'excepció de la datació tòpica, que d'altra banda no esdevindrà comuna fins a mitjan segle XIV, la resta (any, dia i mes, subscripcions dels atorgants i dels testimonis, cloenda, etc.) hi figuren totes (Núñez 1951: 112-123).

documentats al llarg de la segona meitat del XII, el primer fragment de llibre notal conservat al Principat data de 1221 i, ja a partir d'aquesta data, es troben nombrosos exemplars de manera continuada per tot el territori (Ginebra 1998). Hom podria pensar que es tracta d'una mera qüestió de conservació dels registres, però, de l'enorme massa documental pervinguda en pergamí durant tota la segona meitat del XII i dels primers anys del segle XIII, no sembla que s'hagi trobat cap notícia de confeccions o refaccions a partir d'assentaments previs.⁵⁵ Que sapiguem, tot i que no se n'ha fet tampoc cap recerca sistemàtica, una primera referència dataria de 1235 (Conde 1994), un cop ja apareguts els primers capbreus. Recentment, Hug Palou, en el seu excel·lent estudi introductori a l'edició dels primers llibres notals de Santa Coloma de Queralt, ha recordat, encertadament, que el sistema de confecció i refacció de documents derivat del marc jurídic visigòtic era del tot vigent durant la segona meitat del segle XII.⁵⁶ A partir d'aquesta constatació, però, ha proposat que “els primers llibres notariais no seran una condició del notariat públic romanitzat sinó una eina per a lluitar contra la negligència dels escrivans -per evitar pèrdues i malentesos, alhora que per a modificar el sistema de prova en casos de destrucció del document- a l'hora de recollir la voluntat dels atorgants; la sistemàtica contribuirà a tenir confiança en el nou notariat” (2009: 67).⁵⁷

Pel que fa als manuals terrassencs del període que ocupa la nostra recerca, segueixen, a grans trets, les característiques que ja Pere Puig descrigué en l'edició del primer capbreu de l'acòlit: mida foli, assentaments succints, sense etceterats, disposició regular dins la pàgina, marges còmodes i una ratlla horitzontal de separació entre notes (1992: 18-19). Quant a la datació, els assentaments segueixen un estricte ordre cronològic, s'indica el dia i el mes, l'any només consta a la primera data de cada un, però ràpidament s'imposa la tendència de datar només la primera nota de cada dia. D'igual manera, en aquells grups de notes relacionades és habitual que els testimonis només constin a la primera d'elles. En canvi, sempre trobem el senyal de ferma, amb una doble ratlleta al damunt del nom, que indica la voluntat de les persones que

---

⁵⁵ De nou, contràriament a allò que succeeix a Itàlia, on la conservació per part dels escrivans de *dicta*, *breviationes* o *rogationes*, segons eren anomenades a cada lloc, a partir de les quals s'estenia l'original, es testimonia ja al segle XI com a praxi prèvia a les imbreuiatures notariais del XII. A les síntesis clàssiques de Bresslau (1997: 784-786) i de Redlich (1987: 230-231), hom pot afegir els no menys clàssics treballs monogràfics de Pratesi (1955) sobre els *dicta* romans i de Cencetti (1977) sobre les *rogationes* bolonyeses.

⁵⁶ Efectivament, Rius Serra ja aportà un cas de *reparatio scripturae* de 1202 on explícitament se seguia el procediment visigòtic (1928).

⁵⁷ També Ginebra entén els primers manuals vigatans com a llibres d'ús intern (1995: 25). Com concretarem més endavant, no compartim aquestes propostes sobre l'origen dels llibres notariais a casa nostra.

intervenien en l'acció documentada. Així mateix, s'indica normalment l'expedició *in mundum* amb un ratllat en forma de tres barres paral·leles, però hi pot haver des de dues a sis barres (1992: 27-30). Finalment, pel que fa a l'ús de cèdules no se'n té constància fins a l'actuació de Guillem de Santcristòfor, com recollí Ginebra al seu estudi (1998: 237-246), tot i que els buits d'alguns dels assentaments anteriors es podria explicar, precisament, perquè a les cèdules hi quedava recollit el contingut mancant (SPSM2, docs. 82, 97 i 98).

Respecte de la concisió de les notes, Puig destacà que, si bé només s'acostumava a redactar la part essencial del document, de vegades, podien aparèixer "sempre en formes sintètiques, algunes clàusules, presència que potser cal considerar significativa pel fet de no ser consignades a les altres notes del mateix tipus" (1992: 24). Creiem que aquest és un punt prou important, segurament força més que la presència o no de nombroses correccions, que indica el valor probatori que ja posseeixen els assentaments com a fase prèvia de l'extensió *in mundum* del document i que explica la conservació dels manuals no només com a eina de treball interna de cada escrivania, que també, sinó sobretot com a garants de la seguretat jurídica per als atorgants. Com ja hem avançant amb l'estudi de la difusió del dret comú i com encara podem comprovar més a bastament en el següent apartat, la presència o no d'una determinada clàusula, més enllà de la *substantia negotii* concreta a cada assentament, respon efectivament a la seva significació per a les parts contractants, tal com avançava Puig. Quan s'ha pogut estudiar amb un cert detall el context d'aquests assentaments, mitjançant la seva col·locació amb l'original que ens ha pervingut o mitjançant d'altres notes relacionades, observem com la major o menor concreció no depèn de la professionalitat de l'escrivà, sinó de la voluntat de les parts perquè tot allò que considerin fonamental resti anotat o, contràriament, que clàusules que consideràriem essencials pel tipus de contracte en qüestió no hi figurin: per exemple, el preu d'una venda, la durada d'un arrendament o la reserva d'un dret.

Així, ja el primer capbreu conservat i generat de l'escrivania terrassenca neix amb un valor jurídic superior al de l'eina de treball intern. Òbviament, com també recorda Hug Palou, difícilment es pot pretendre que l'aparició de manuals a casa nostra es degués a la influència dels coetanis tractats notariais italians. Però, no creiem que sigui per la impossibilitat d'una rapidesa tan inusitada en la seva difusió, com proposa Palou, sinó perquè, sobretot, aquests tractats ja estan perfilant la idea de la redacció de la imbreviatura com a matriu original del document (Núñez 1951; Cencetti 1977). Res a

veure, per tant, amb la realitat dels assentaments sintètics i amb nombroses correccions dels manuals catalans fins ben entrat el segle XIV. Uns assentaments que, en canvi, sí que equivaldrien al valor i a l'estructura formal de les *rogationes* bolonyeses o dels *dicta* romans que, a partir de final del segle XI, expressen ja la voluntat de les parts i tenen un valor dispositiu i probatori alhora, i que acabaren essent enregistrats de manera seriada en quaderns des de mitjan segle XII com a fase prèvia d'extensió del *mundum*.⁵⁸

Entenem que és al principi del segle XIII, coincidint amb l'inici de la vida professional de la primera gran generació d'estudiants catalans retornats de Bolonya i amb la clara difusió de les institucions i clàusules del dret comú, com hem pogut comprovar també per al cas terrassenc, quan a Catalunya es produeix la substitució, pel que fa a la confecció de documents, del marc jurídic visigòtic per un nou marc que fonamenta en la doble redacció i en la custòdia de les imbreviatures per part del notari la garantia d'autenticitat i fiabilitat dels negocis conscrits. Els primers manuals conservats, a partir de 1221, ho són, precisament, perquè ja han deixat de ser meres eines de treball intern i, malgrat llurs correccions i aspecte descurat, sobretot a ulls contemporanis, han esdevingut el fonament de la seguretat jurídica documental. Només aquest canvi de valor jurídic permet explicar la sistematització i coherència de la sobtada aparició dels manuals i que, contràriament, durant els anys anteriors no hi hagi cap notícia, ni de manuals ni de pergamins confegits o refets a partir d'un assentament previ, ni tan sols en escrivanies amb la tradició i la integritat de fons de Vic (setanta-cinc anys entre l'establiment de la notaria i el primer manual) o Manresa (més de trenta anys).⁵⁹

Probablement, sobretot en aquestes escrivanies més importants, la praxi notarial suposà de bon inici la portada d'eines de treball internes, però, com dèiem, el marc jurídic visigòtic no donava cap validesa a qualsevol possible redacció prèvia o registre posterior de l'original i, lògicament, per la seva natura d'eina de treball la preservació a llarg termini d'algun exemplar és impossible. Ara bé, una possible prova de la seva existència podria ser la homogeneïtat que, malgrat tot, s'observa en els manuals

---

⁵⁸ Òbviament, un cosa són els tractats teòrics i l'altra, la realitat documental. Si hom repassa les edicions de manuals notariais italians de finals del segle XII i primer quart del segle XIII, comprovarà la similitud amb els manuals catalans, inclosa la redacció en estil subjectiu. Per posar alguns d'aquests exemples: Bizzarri (1934), Chiaudano (1938), Chiaudano *et alii* (1938), Mosiici i Sznura (1982). Aquesta darrera edició és prou interessant, ja que ens presenta un manual coetani del primer de l'acòlit.

⁵⁹ Per no parlar del cas barceloní, en què fins 1292 no es conserva el primer manual. Certament, que l'exercici de la funció notarial no anés lligat a escrivanies de destret explica, en part, el retard respecte d'altres municipis. Però, no hauríem de passar per alt que, només a partir dels anys vint del segle XIII es té constància del títol de "notari de Barcelona" entre els redactors de documents a la ciutat comtal (Pérez 1994-1995). Coincidint cronològicament amb les dates en què trobem els primers manuals conservats a la resta del Principat.

conservats a tot el Principat i que indiquen una clara familiarització prèvia amb l'enregistrament seriat de documents. De fet, sí tenim constància d'una praxi similar i que, potser, podria haver servit de model: l'enregistrament en quaderns de paper dels comptes dels batlles reials a la cancelleria d'Alfons I (Bisson 1984) i la confecció de *breves*, és a dir, de capbreus fiscals i inventaris tant per part de la corona com de nombroses institucions eclesiàstiques (Benito 2003).⁶⁰ Ara bé, com les primeres concessions d'escrivanies documentades, les de Vic i Vilafranca, deixen prou clar, aquests breus (*inbreviamentia, brevibus et capbrevibus* ...) escapaven del monopoli notarial, però no per la seva proximitat a l'àmbit judicial, com s'ha pogut proposar (Conde 1994), sinó perquè eren documents sense pública forma que garantis la seva plena validesa jurídica com a instruments (tal com els hagués qualificat Pere Albert), és a dir, perquè eren documents privats.

Tornant, novament, al cas terrassenc, no deixa de ser temptador atribuir al mateix Pere Albert la generació d'aquest nou tipus de capbreu amb ple valor jurídic i que precisament per aquest canvi de valor, afortunadament a més, s'hagi conservat. A la sentència de 1236, ell mateix reconeix l'*auctoritas* i la *publica forma* dels instruments previs, però, tractant-se de la definició dels drets sobre una escrivania notarial, ¿el gran jurista format a Bolonya podria passar per alt l'obligació de dur a terme la doble redacció, precisament, per la garantia que aportaven les imbreviatures dels llibres notariais? Que sigui una escrivania de destret contribueix, en bona mesura, a la preservació prou completa de la sèrie de manuals, com també succeeix amb Vic, Manresa i altres escrivanies on cap incident extra-arxivístic (per dir-ho així) ha fet desaparèixer el seu fons.⁶¹ A Terrassa, però, el fet que el primer llibre conservat sigui el primer efectivament generat a partir de la sentència de Pere Albert,⁶² a més, permet observar una característica única en el conjunt dels més de quatre-cents manuals conservats per al segle XIII català: la redacció objectiva dels assentaments durant el primer any. Potser és aquest l'únic exemple que ha sobreviscut que mostra l'estructura

---

⁶⁰ Ja Bisson apuntà la possibilitat que els registres de cancelleria tinguessin en aquests altres registres fiscals el seu antecedent (1984: 99-101). No ens interessa tant si una pràctica és l'origen de l'altra, opinió actualment descartada (Torra 2011), sinó mostrar com l'enregistrament de documents sobre quaderns o llibres ja formava part dels sabers gràfics dels escriptors catalans de la segona meitat del XII.

⁶¹ El mirall italià pot ser útil, novament. Tot i les nombroses destruccions de fons apuntades per Costamagna en el seu conegut estudi sobre el fons notarial medieval genovès, es conserven manuals del segle XII així com també nombrosos pergamins on es constata la seva confecció a partir d'imbreviatures. Res a veure, com recordàvem més amunt, amb el cas català de la segona meitat del XII.

⁶² Recordem que la sentència es dictà el 26 d'abril de 1236, mentre que el llibre començà a finals de març de 1237, és a dir, coincidint amb el primer canvi d'any després de la sentència.

formal dels anteriors assentaments mancats de valor jurídic que oferien les eines de treball de les escriptures i, per això, eren redactats en estil objectiu. El 1237 es tractaria d'un any de transició, ja que manté l'estil objectiu però alhora incorpora sistemàticament la ferma dels atorgants, com a prova que el tenor de l'assentament expressa llur voluntat. Aquesta estil de redacció es perllonga durant tot el primer any i desapareix, sobtadament, coincidint amb l'inici del segon any quan dona pas a l'estil subjectiu comú a la resta de manuals, tant terrassencs com catalans. La similitud de la redacció dels assentaments d'aquest primer any amb la redacció que hom pot trobar en els capbreus o inventaris del segle XII i principis del XIII, descrits per Bisson o Benito, és prou significativa. El mateix acòlit, de fet, intervingué en els capbreus de les rendes reials terrassenques fets el 1232 i 1233 (Benito 2003: 597), coincidint així amb el primer testimoni documentat de la seva posició com a *scriptor Terracie* (SPSM2, doc. 30).

Òbviament, aquesta possible explicació pel que fa a l'ús de l'estil objectiu no deixa de ser una suposició, de difícil comprovació, a més, tenint en compte que és l'únic exemple amb què comptem per a tot el Principat.⁶³ El que no hi ha lloc a dubte és que els primers capbreus notariais terrassencs neixen ja com a garants de la voluntat de les parts i que el marc jurídic que envolta els negocis de la clientela de l'acòlit contempla, amb tota normalitat, la possibilitat que aquells no arribin mai a concretar-se en un *mundum*, considerant així els assentaments com a garantia suficient per a la seva constitució i seguretat a llarg termini. No són els llibres notals els que permeten superar el règim jurídic anterior, sinó que és el canvi de sistema jurídic el que explica l'aparició d'aquests llibres. Així, almenys, ho proven les nombroses imbreviatures que no mostren cap senyal de posterior extensió (especialment, les relacionades amb afers crediticis) i, sobretot, les tres reparacions fetes l'any 1281 a partir d'assentaments dels anys quaranta, que comentarem al següent apartat.

És la voluntat de les parts la que fixa el detall o l'esquematisme de les notes al manual. Un mateix tipus documental el podem trobar reduït a la mínima expressió, o bé amb tota la *substantia negotii* més el conjunt de clàusules que considerin necessàries. Igualment, quan es duu a terme un trasllat o una reparació (potser també l'original mateix) observem diferències (elisions, interpolacions) que no es deuen a descuits, sinó

---

⁶³ Una altra possible explicació seria la influència d'alguns formularis d'origen italià, ja que trobem aquesta mateixa estructura formal, per exemple, al manual de Guglielmo Cassinese de 1190-1192 (Hall; Krueger; Reynolds 1938).

que –quan els analitzem en el seu context concret– responen clarament a una intencionalitat determinada. Els assentaments i els manuals que els contenen, per tant, són quelcom més que mers esborranys i la prova és, irònicament, les correccions que sovint hi trobem que, més enllà d’alguns casos puntuals d’error per part del notari, evidencien la intervenció de les parts i el valor que aquestes donaven a aquests *repositoris* de paper. Com ja avançàvem a la introducció d’aquest capítol, l’autenticitat i, sobretot, la integritat dels documents –o, millor dit, la integritat de la informació que contenen– s’han de considerar no de manera rígida i inamovible, sinó amb un caràcter fluït o líquid (si se’ns permet l’al·lusió a Bauman que hem fet en el títol d’aquest capítol) però que comptava amb la garantia de fiabilitat inclosa en l’*auctoritas* del notari. Una *auctoritas* entesa a tres bandes: la institucional, que el poder jurisdiccional li atorgava (per autoritat reial, en aquest cas), l’exemplar, donada per la constatació quotidiana de l’actuació del fedatari dins la seva comunitat,⁶⁴ però, també, la compartida per les parts atorgants que, com hem vist, intervenien directament –i de manera consensuada– en el procés de plasmació formal dels seus negocis jurídics. La fe pública, clau en l’èxit⁶⁵ de la institució notarial, responia a aquesta triple natura que fixava els límits de les comunitats textuais (Stock 1983) on l’assentament/instrument era interpretat. Certament, els principis de l’*ars notariae* i el conjunt de clàusules del dret comú que afegien seguretat als negocis entre particulars eren prou importants també. Però, de ben segur, la percepció per als membres de cada comunitat local del fet que la notaria era la seva cancelleria particular fou finalment el tret fonamental.

Sense oblidar, com ha demostrat Daniel Lord Smail per a la Marsella del dos-cents i el tres-cents, que la necessitat de fer públic tot allò que es feia era una pràctica profundament imbricada a la cultura legal baixmedieval, de manera que es creaven “arxius de coneixement” públic que complementaven els arxius escrits (notarials o judicials) també creats de forma pública (1997: 1053-1055). La necessària presència de testimonis i l’actuació dels notaris en llocs oberts, però, no anava en detriment del valor i el significat del document, tal com proposa aquest autor (1997: 1060), sinó que eren el producte d’aquesta simbiosi entre escripturació i context social necessària per generar el document. Com el mateix autor destaca, l’estudi conjunt del notariat i els tribunals “will allow us to see just how much the developing legal system of southern France in the late

---

⁶⁴ El *prestigi* a què fa al·lusió Costamagna en la seva clàssica obra. Interessants, sobretot, les reflexions sobre la natura de la fe pública (1970: 7-32).

⁶⁵ Evidentment, bona part de l’“èxit” també cal cercar-la en el caràcter de monopoli senyorial de la institució en moltes viles, com és el cas terrassenc.

middle ages was shaped by consumers, by ordinary men and women, operating within the framework of the legal language and categories created by the *ius commune*, who had problems to solve” (1998: 42). Aquesta conclusió és extensible, òbviament, a Catalunya.

A continuació, intentarem demostrar aquesta hipòtesi de treball sobre el rol social del notariat amb un estudi de cas concret, el del priorat de Santa Maria. Ara bé, al llarg dels capítols segon i tercer, no abandonarem aquesta perspectiva per ocupar-nos de l’evolució de la universitat terrassenca.

1.3 El priorat de Santa Maria de Terrassa: un estudi de cas

John Drendel, en el seu estudi sobre les pràctiques notariales a la Provença rural, resumia en tres les formes en què els investigadors intenten reduir la gran abundància de material escrit que tenen a l’abast per a la baixa edat mitjana: limitant els estudis a un sol tipus documental notarial, restringint l’interès a un sol grup de gent o reduint l’abast cronològic i geogràfic de la recerca (1998: 209). En bona mesura, per tal de comprovar com el caràcter líquid de l’autenticitat documental és una de les claus per explicar l’èxit del notariat, tal com hem plantejat a l’apartat anterior, emprarem a continuació la segona i tercera de les vies exposades per l’autor canadenc. Així, resseguirem a través de la perspectiva diplomàtica com el notariat esdevingué una eina dinàmica de registre d’accions jurídiques i de co-creació de realitats socials per al priorat de Terrassa i per al conjunt d’agents que interactuaren amb aquest.

En concret, ens ocuparem en primer lloc de l’activitat de les esglésies dependents del priorat; seguirem amb les formes d’adquisició i gestió del patrimoni; continuarem amb els mecanismes de crèdit a curt termini de gestió de la renda i, finalment, tancarem el primer capítol amb el recurs a la justícia.

1.3.1 Les esglésies dependents del priorat

El priorat rufenc, des de la seva fundació a Terrassa, va rebre les esglésies de Santa Maria, Sant Miquel i Sant Pere d’Ègara, així com Sant Julià d’Altura de mans de Ramon Guillem, bisbe de Barcelona. Tant Sant Pere d’Ègara com Sant Julià d’Altura eren esglésies parroquials i llurs parròquies també passaren a dependre del priorat de Santa Maria, si bé la cura d’ànimes seguí en mans de clergues seculars. Resseguint les butlles papals que confirmaven les possessions del priorat al llarg del segle XII i

principis del XIII, també hi podem afegir les esglésies de Santa Eulàlia i Sant Sadurní d'Ègara, les parròquies de Sant Miquel de Marmellar, situada a Montmell, i Sant Miquel de Toudell, actualment a Viladecavalls, i l'última a aparèixer, l'any 1206, l'església de Sant Fruitós, situada a la vila de Palau de Terrassa (Puig, Ruiz, Soler 2001: 45-52). Començarem, tanmateix, per una nova adquisició: Santa Margarida de Mujal.

Els documents que podem adscriure sense cap mena de dubte a l'activitat generada per Santa Margarida de Mujal conformen un gruix prou coherent. Així, comptem amb els precedents que suposà el litigi entre Sant Llorenç del Munt i el priorat rufenc per esclarir el domini sobre aquesta església (SPSM2, docs. 7 i 61). Les primeres adquisicions de terres efectuades per la donada Guillema de Branca, a partir de l'any 1241 (SPSM2, docs. 61, 86, 87, 101, 113, 133 i 147), prèvies a la dotació fundacional de la comunitat, l'any 1252, que incloïa la gestió de l'església de Santa Margarida i l'alou del seu voltant (SPSM2, docs. 150 i 152) i, finalment, les noves adquisicions fetes per les rectores o priores entre 1268 i 1282 (SPSM2, docs. 168, 172, 176, 177, 183 i 199).

Ja Pere Puig s'ha ocupat dels antecedents i de l'evolució d'aquesta inicial església alodial que, justament en el període que ens ocupa, es transformà en convent mixt sota tutela de Santa Maria (1995: 204-208). Seguirem la seva exposició, si bé aprofitarem per detallar-la a partir de l'anàlisi tant del tenor com de l'estructura formal dels documents. Així, les primeres notícies sobre Santa Eugènia, Santa Margarida i Santa Susanna les proporcionen entre els anys 1038 i 1041 les adquisicions fetes pels esposos Queruç i Òria al lloc de Feulines, que conformaren un alou on s'inclou l'església de Santa Eugènia. Un any després, amb la donació amb reserva d'usdefruit que en feren al seu fill Ramon, s'especifica que el receptor haurà de donar anualment dues lliures de cera a Sant Llorenç del Munt. Tanmateix, no serà fins el 1059 que Sant Llorenç es farà amb tots els drets sobre l'església mitjançant una permuta amb el dit Ramon Queruç.

Gràcies a la *productio testium*, feta escriure pel mestre Martí l'any 1216 en un litigi que enfrontava el priorat egarenc i el cenobi llorençà, sabem que des de mitjan segle XII el priorat assumí la celebració de funcions religioses a la dita església (SPSM2, doc. 7). Per part del priorat, declararen els preveres Joan Gacet i Guillem Bruguera, mentre que per part de l'abadia ho feren Guillem Vidal, Berenguer Rastany i, sembla

que a última hora, Bernat de Soler.⁶⁶ Segons ambdós preveres, des de feia més de cinquanta anys els clergues de Sant Pere i Santa Maria “cantabant missas et matutinas in diebus festivis sancte Eugenie et sancte Margarite et quinque aliis diebus missas”, per les quals eren retribuïts per la família Vidal, a banda de recollir, des de feia uns quatre anys a través de l’agent o *nuncius* del priorat,⁶⁷ les rendes per raó de lluminària, tant en diners, com en blat i espelmes. Fins i tot, es dona notícia de la reparació d’un “librum Evangeliorum et Epistolarum”, amb què estava dotada l’església, per part de Joan Vidal. De l’altra part, tant Guillem Vidal com Berenguer Rastany confirmen les declaracions anteriors, si bé el jove Guillem reconeix que la seva família tenia l’església per l’abat de Sant Llorenç “quia ecclesia sedet in alodio Sancti Laurentii”, tot i que no havia vist en els deu anys dels que tenia memòria ni l’abat ni cap monjo muntanyenc. Com tot just avançàvem, davant d’aquestes declaracions dels que eren els seus testimonis, Sant Llorenç n’hagué d’afegir una tercera que, almenys, deixés constància de la seva gestió activa sobre l’església. Així, Bernat de Soler declarà que sí que havia vist tant l’abat Pere de Togores com el llavors actual abat (Guillem) com “accipiebant et petebant multociens candelas ab ipso Iohanni Vitalis et mitebant ad eum nuncios suos”, i que era el dit Joan Vidal qui pagava als clergues terrassencs.

Segons l’acord definitiu entre ambdues institucions de l’any 1233 (SPSM2, doc. 29), sabem que el mateix mestre Martí havia dictat sentència, la qual apel·là el monestir muntanyenc sense gaire èxit.⁶⁸ Amb tot, el 8 de juliol de 1233, mitjançant una composició s’acordà que Sant Llorenç renunciés a tots els seus drets sobre la “capella de Sancta Eugenia”, de manera que “remaneat in dominium et proprietatem domus Sancte Marie de Terracia”, a canvi de rebre anualment una lliura de cera per la festa de Santa Margarida. El document comença relatant a l’exposició els antecedents de la querella (sempre en estil objectiu i emprant el pretèrit perfet). La part dispositiva s’inicia amb un “Placuit nunc domno Berengario ... et Andree ... venire ad compositionem” que trenca clarament amb la narració anterior. A continuació, al cos central del text, es fixa l’acord i les condicions, ja comentades, en què aquest es durà a terme. Finalment, els dos atorgants, l’abat Berenguer i el prior Andreu, confirmen l’acord: “laudamus,

---

⁶⁶ La declaració de Bernat de Soler és transcrita al trasllat –emulant segurament l’original– a continuació de la locució que marca la fi de la *productio* dels dos testimonis de Sant Llorenç: “Hoc est prima productio”. Segurament, el fet que els dos testimonis triats pel cenobi muntanyenc no afavorissin en absolut les seves pretensions, obligà a afegir-ne un altre de més favorable.

⁶⁷ El prevere Guillem Bruguera especifica que era Bonet de Molins l’agent que “collegit omnem luminariam” i “omnem vigiliam” l’any anterior.

⁶⁸ Segons es llegeix a l’exposició del document: “super qua questione magister Martinus sentenciam tulit, et ab ea sententia dominus abbas appellavit et super ea appellacione non fuit cognitum”.

concedimus et confirmamus predicta omnia eo quia facta sunt ad commodum et utilitatem alterutriusque partis”. Per últim, cal detallar que la composició es féu a Barcelona⁶⁹ sota l’auspici de l’ardiaca Ramon de Pertegaç, lloctinent del bisbe, i el mateix mestre Martí que havia conduït el procediment judicial previ i dictat la consegüent sentència.

Amb la titularitat de l’església consolidada, l’any 1252 el priorat decideix cedir a Guillema de Branca i Guillema d’Agell i a “sororibus et fratribus vestris *ibi intraturis*” l’església de Mujal i totes les seves pertinences (SPSM2, doc. 150). Es pot deduir del text, i sobretot del participi futur que hem destacat, que a banda de les dues “germanes” no hi havia cap més membre en aquell moment. De fet, no es conserva cap document original en què Guillema de Branca rebí el títol de prioressa i hem d’esperar l’any 1270 a trobar-ne un que qualifiqui Guillema d’Agell de “rectora” (SPSM2, doc. 172). És més, tot fa pensar que el motiu de la donació és, precisament, el fet que Guillema d’Agell hagués decidit afegir-se en comunitat (de dues germanes) a Guillema de Branca, de manera que el prior decidí regular-la, quelcom innecessari quan només hi havia la *donata* Guillema de Branca. Així, s’estableix que aquells que volguessin formar part de la comunitat haurien de viure segons la regla de sant Agustí, si més no mentre fossin al convent (però no quan haguessin de sortir per dur a terme qualsevol negoci).⁷⁰ El priorat retenia tots els ingressos que rebessin els clergues pel seu servei a l’església, fent especial menció de les remuneracions per les benediccions dedicades a les dones acabades donar a llum i pels casaments: “non recipiatis parteras nostras sive puerperas neque nostras nubcias”.⁷¹ Tan sols deixava en mans de la comunitat la lluminària, per la qual rebria un cens anual d’una lliura de cera (és a dir, el cens que el priorat havia de satisfer a Sant Llorenç) i nou sous. Es donà llicència per escollir una germana perquè presidís el convent (“ut aliqua a sororibus legitime electa presit semper dicto loco”), sempre que fos confirmada pel priorat, que també es reservà el dret de control “tam in capite quam in membris” del convent mitjançant visites anuals, així com sobre els clergues que la comunitat hi pogués destinar per dur a terme els serveis.⁷²

---

⁶⁹ No comptem amb la datació tòpica, però l’instrument fou clos per Pere de Bages, notari públic de Barcelona.

⁷⁰ “Si autem aliquas vel aliquos de predicto loco ire oportuerit pro expediendis negociis extra locum, liceat eis vivere secundum Deum prout videbitur expedire donec ad locum proprium locum revertantur” (SPSM2, doc. 150).

⁷¹ La doble referència a *parteras* i *puerperas* cal entendre-la com a sinònims (aquí *sive* funciona com a conjunció copulativa), en català i en llatí, i respon a les misses de parteres que tenen el seu origen litúrgic a la *Benedictio puerperae*, dins les *Litanie et orationes antiquae* del segle X (Migne, *Patrologia Latina*, vol. 138, col. 927-930B).

⁷² La regulació de la comunitat, com veiem, és, alhora, el mecanisme de control més evident. Al final d’aquest apartat hi tornarem sobre aquest aspecte.

Aquesta donació fou completada per una altra, de l'any 1254, atorgada per Arnau Vidal i la seva esposa Pereta, amb el consentiment i la voluntat de l'abat de Sant Llorenç, de “quendam honorem et terram que est in circuitu ecclesie predicte” (SPSM2, doc. 152). Sembla clar que la donació tingué per motiu l'ampliació de les instal·lacions conventuals, ja que s'evidencia amb el mateix verb dispostiu (“damus et offerimus ... ad hedificandum et construendum”) i s'incorpora una clàusula del tot inusual per un honor o una terra, que normalment apareix a les transaccions de cases: “de abisso usque ad celum” (Iglesia 1991).⁷³ És, d'altra banda, a la clàusula de transmissió corporal, on s'especifica que Guillem de Branca i Guillem d'Agell⁷⁴ reben l'honor en règim d'alou franc i lliure. A continuació, els atorgants afegeixen una nota de memòria familiar quan addueixen el motiu pietós de la donació: “ad salutem animarum nostrarum et genitorum nostrorum, qui dictam capellam dicuntur hedificasse”.⁷⁵ Abans d'iniciar les renunciacions que la recepció del dret comú fa habituals en aquests tipus de documents, s'afegeix un aclariment respecte les afrontacions (ja detallades, com és habitual, després d'anunciar l'objecte de transacció), tot indicant que foren fixades en presència de l'abat de Sant Llorenç, del de Sant Cugat, del prior Guigó, de Guillem de Terrassa, castlà del terme, i de “quorundam fratrum minorum qui ibi erant”, en el que és la primera menció de franciscans a Terrassa.⁷⁶ Sembla evident que, tractant-se de la fixació del domini central d'una nova institució religiosa, els titulars de les principals institucions amb dominis sobre la zona volguessin estar presents per vetllar pels seus drets. Segueix a les renunciacions per dret dotal de Pereta (“legum Velleiani et iuri ypothecarum nostrarum”), la garantia d'obligació de tots els béns de la família Vidal. A continuació, els atorgants reben seixanta sous barcelonesos per la donació, sobre els quals fan la renúncia de *pecunia non numerata*, i, per a major garantia, Pereta, *gratis et sine omni vi*, jura pels quatre sants evangelis no actuar-hi en contra. Just abans de l'escatocol, l'última paraula

---

⁷³ Del seu ús habitual en establiments o compravendes de cases a la vila de Terrassa ja fou detectat per Joan Soler (2006) i n'hem parlat a bastament a l'apartat anterior.

⁷⁴ Els receptors de la donació són, en rigor, Déu i les tres verges titulars dels altars (Eugènia, Margarida i Susanna), i un genèric “omnibus successoribus et servientibus eorundem beatarum Virginum”. Com veiem, sembla que encara només són elles dues a formar part de la comunitat, ja que, en cas d'haver-se establert un grup més nodrit de germans i germanes, el normal hagués estat referir-se a una d'elles com a responsable (*rectora* o *priorissa*, com ja trobem a partir dels anys setanta).

⁷⁵ Per contra, com ja hem comentat, sabem que al segle XI l'església de Santa Eugènia era regida pel matrimoni Queruç i Òria. L'interessant, tanmateix, és observar com la família que se n'havia encarregat del manteniment de l'església durant diverses generacions va voler afegir aquest detall de memòria particular –ni que fos inventat, tal com implícitament es reconeix amb aquest “dicuntur”– en un document que significava la fi de la seva gestió.

⁷⁶ Com veurem més endavant, el 1244 són esmentats uns frares predicadors que actuen com a àrbitres conjuntament amb el capellà de Sant Pere (SPSM2, doc. 91).

és per Berenguer, abat de Sant Llorenç, que com a senyor eminent de l'alou autoritza la donació en favor de les dites verges i de les seves servidores.

Aquestes dues donacions que oficialitzen la constitució de la comunitat, però, foren precedides com dèiem per l'actuació de la donada Guillem de Branca, com a mínim, des d'una dècada abans. Així, Guillem l'any 1241 comprà a Berenguer Donat i la seva esposa Ferrera una terra que aquests tenien per Pere d'Om i el rei (SPSM2, doc. 61). Aquesta compra, que ens ha pervingut només com a assentament notarial, mostra com la vinculació de Guillem a Santa Margarida era més personal que institucional.⁷⁷ Així, l'escrient inicialment havia escrit “vendimus Deo et ecclesie Sancte Margarithae et Sancte Eugenie [et] tibi Guillelmo, donate eiusdem ecclesie”, però hagué de corregir-ho, segurament en el moment de l'extensió del *mundum*,⁷⁸ tot ratllant la institució eclesiàstica. Creiem que aquesta vacil·lació per part de l'escrient mostra com Guillem de Branca acabava d'establir-se com a donada a la dita església i que, potser, encara no comptava amb la plena autorització del priorat. Precisament, aquesta peça de terra fou adquirida per edificar la casa on s'establí Guillem i, posteriorment, la comunitat. Així, tres anys després, Guillem comprà a Pere d'Om per deu sous el cens de quatre diners que li havia de satisfer per la dita terra (SPSM2, doc. 86).⁷⁹ Observem que ja s'especifica que hi ha unes cases edificades (“illius pecie terre, in qua domos edificantur”), situades, com el reconeixement que en féu al rei Jaume I el dia posterior indica, “ante dictam ecclesiam Sancte Margarithae” (SPSM2, doc. 87). Aquestes *domos* devien ser el nucli del futur convent i, com veiem, Guillem de Branca es preocupà d'adquirir-hi el ple domini.

Hem de destacar, per tant, aquest *modus operandi* de Guillem per adquirir possessions, és a dir, mitjançant compravendes, i que difereix de l'habitual de les

---

⁷⁷ El 1238 Guillem de Branca, que llavors era “donata Sancti Felicis”, és a dir, de Sant Feliu de Montgut, reconeix haver rebut del seu pare Guillem, del seu germà Ferrer i de l'esposa d'aquest, Ramona, tota la part hereditària (“hereditate, legitima et falcidia”) que li corresponia (PUIG 1992, doc. 341). No s'especifica la seva composició, però hauria de tractar-se de diners més que de terres, vist el conjunt de compres que féu posteriorment. El fet que no s'indiqui la naturalesa dels Branca indica, com és habitual als manuals de Bertran acòlit, que resideixen a Terrassa. Els Branca havien de formar part de la classe vilatana més benestant, ja que Ramona, esposa de Ferrer, va contribuir al seu matrimoni amb un dot de cinc-cents vuitanta sous l'any 1238 (CBA1, doc. 430 i 431).

⁷⁸ La nota conté el signe habitual d'extensió de l'original amb tres barres ratllades.

⁷⁹ Aquesta és una de les tres reparacions que El·lesèn de Mujal hagué de fer l'any 1281 de documents que legitimaven les possessions de la seva comunitat. Observem com Guillem és anomenada “priorissa”, però, precisament perquè es tracta d'una interpol·lació, tal com deixa clar la segona reparació (SPSM2, doc. 133), de la qual s'ha conservat l'assentament original. Així, a la reparació Guillem s'intitula “priorissa” però a l'assentament només és “donata”. Al document 86, a més, també trobem un “ex certa sciencia” just abans del verb dispositiu, insòlit en aquesta cronologia, però habitual en canvi per a l'any de la reparació.

institucions eclesiàstiques (via donacions o llegats), però que és comú a d'altres cases de donades, si més no fins que són regulades i assimilades als convents femenins.⁸⁰ Com acabem de veure, Guillema compra la peça de terra i, a continuació, compra també el cens a la qual estava sotmesa, restant només el rei com a senyor últim. És a dir, Guillema aconseguix el ple domini, un alou, sobre la terra on construirà el seu convent mitjançant una seqüència de tres documents (SPSM2, doc. 61, 86, 87). Aquest procediment es repeteix diverses vegades. Així, el 1244 un camp situat al lloc anomenat Guadell, i que és domini dels Terrassa, és comprat per Guillema als seus tinentes per quaranta sous (SPSM2, doc. 101).⁸¹ Dos anys després, gràcies a la llicència que rebé la dita Guillema per conduir-hi aigua des d'un torrent a través d'un honor d'uns tercers, sabem que ja havia adquirit el dit camp en alou: “quem condam tu emisti de Petro Magistro et de Arnaldo Paleti et precia adquisivisti de Guillelmo de Terracia per tuum proprium alodium” (SPSM2, doc. 113). De fet un cop regulada la comunitat, la compravenda continuà essent la principal via d'accés a nou patrimoni. Així, en una seqüència que recorda força l'anterior, Guillema d'Agell comprà el 30 de desembre de 1271 a Llorenç d'Om una peça de terra, sota domini dels Terrassa, per quaranta-sis sous de tern i, pocs dies després, el 13 de gener de 1272, Jaume de Terrassa i la seva esposa Guillema li feren donació de la dita peça en franc alou (SPSM2, doc. 176 i 177).⁸² Òbviament, l'altra opció era comprar terres que, directament, fossin detingudes en règim d'alou (SPSM2, doc. 172 i 199). Només comptem amb una donació anterior a la fundació del 1252, la que Arnau Bellot féu d'una terra en franc alou l'any 1249 i que el seu fill Llorenç confirmà un any i mig després (SPSM2, doc. 133 i 147). Per al període posterior, com hem vist, ja n'hi ha alguns exemples més, si bé no gaires. A banda de la donació dels Terrassa (SPSM2, doc. 177), hi ha una altra d'un alou franc feta per Bernat de Mujal i la seva esposa l'any 1268 (SPSM2, doc. 168) i la del delme de la carn que féu Berenguer de Castellvell (SPSM2, doc. 183). La donació de Bernat de Mujal ha pervingut només gràcies a una còpia del *Repertorio* i no permet precisar gaire el seu

---

⁸⁰ Aquest mecanisme també fou emprat per les donades de Santa Maria de Sales abans de la regulació feta, en aquest cas, pel bisbe de Barcelona l'any 1315, com ha estudiat Dolors Sanahuja (1992: 239-40).

⁸¹ En aquest document l'església ja figura, conjuntament amb Guillema, com a receptora. Així, segurament, el priorat ja havia donat el seu vistiplau a l'activitat desenvolupada com a donada. Destaquem, de nou, les diferències entre l'original i la nota de l'assentament, on allà on s'hi llegeix “donate Sancte Margarite”, fou afegit i interliniat posteriorment l'epítet de “priorisse monasterii”.

⁸² Fixem-nos com, en aquest cas, l'adquisició del ple domini sobre la terra no es féu per compra sinó per donació. Més significatiu encara és que els senyors de les terres de 1244 i de 1272 eren la mateixa nissaga, la dels Terrassa. La seva actitud respecte la comunitat, un cop ha estat acceptada i controlada per les autoritats locals, ha canviat clarament. Per aconseguir donacions pietoses, per tant, calia quelcom més que establir-se com a comunitat religiosa.

contingut. Tenint en compte l'atorgant, però, i la presència d'El·lesèn de Mujal com a prioressa, a partir de l'any 1281, potser s'explicaria com a donació vinculada a l'ingrés d'El·lesèn a la dita comunitat.

Seguint aquesta actuació, el convent aconseguí un compacte, si bé reduït, ple domini a l'entorn de Santa Margarida que es fa evident quan es repassen les afrontacions i els cognoms dels tinents. Un ple domini que es veié completat, com avançàvem, amb la donació *inter vivos* que Berenguer de Castellvell féu l'any 1274 de “omnia decima integriter, quem habeo vel habere debeo ... in illa domo et monasterio vestro predicto, videlicet, tantum de omnibus carnibus de agnis, capritis, porcellis, vitulis, caseis et lana et omnibus aliis ad carnes pertinentibus” (SPSM2, doc. 183).

Per cloure aquest apartat dedicat a Santa Margarida, resumirem el que hem anat apuntant al llarg de les anteriors pàgines sobre l'origen i la composició de la que acabarà essent una canònica de monges agustiniana. Inicialment, però, sembla que hauríem de veure en l'actuació de Guillema de Branca un exemple de la nova espiritualitat urbana que, des de la fi del segle XII i al llarg de tot el XIII, impulsa als laics a servir Déu sense, però, entrar en el clergat i que també trobem a la base de la fundació de les ordes de frares predicadors (Little 1983). ¿Es podria, en concret, tractar d'un dels molts intents de cercar espais vitals autònoms per part de les dones dins l'àmbit religiós, vista la pràctica impossibilitat de trobar-los en l'àmbit laic? (Cabré 2001)⁸³ Amb la documentació que ha pervingut és difícil assegurar-ho. Sembla clar que Guillema de Branca optà per la vida religiosa en detriment del matrimoni i ja l'any 1238 rebia la seva herència, essent donada de Sant Feliu (de Montagut).⁸⁴ ¿Rebel·lia de gènere? ¿O, potser, estratègia familiar per potenciar la figura de l'hereu, Ferrer, i disposar de sòlids vincles amb l'església? De fet, llur germà Pere també optà per servir Déu, si bé de manera més institucional.⁸⁵ Certament, Guillema podria haver anat a parar a algun convent femení ja establert, però, en canvi, la documentem només com a donada, primer a Sant Feliu i, ja a partir de 1241, a Santa Margarida, quelcom que li permet disposar lliurement del seu patrimoni. Allà actuà en solitari fins l'any 1252, quan trobem Guillema d'Agell com a “soror” també vinculada a Santa Margarida. Les mencions de Guillema de Branca com

---

⁸³ Aquest treball introdueix un dossier dedicat a aquest tema amb diverses aportacions i un nodrit recull bibliogràfic.

⁸⁴ Caldria situar aquesta església a la masia de Can Sant Feliu, on es localitzaren restes d'una planta basil·lial.

⁸⁵ Primer, va rebre també la part de l'hereditat que li pertocava el 1241 (CBA1, doc. 1138) i ja l'any 1243 el documentem com a diaca de Sant Pere (SPSM2, doc. 79). El mateix Pere, l'any 1248, ja com a prevere, obtingué els drets sobre el cobrament del delme de Sant Fruitós per tres anys conjuntament amb Pere de Celler a canvi de tres-cents sous (SPSM2, docs. 118 i 119).

a prioressa es deuen només a les reparacions, redactades l'any 1281, de tres documents dels anys 1244, 1249 i 1251 (SPSM2, doc. 86, 133 i 147). Gràcies a la nota de registre conservada del segon d'aquests documents, però, observem com Guillema de Branca, en realitat, continua essent només “donata”. En tot cas, sí que s'observa una variació de l'any 1241 al 1244, ja que la vacil·lació de l'escrivent respecte al fet que la institució (Déu i els altars de l'església) sigui també beneficiària de les accions jurídiques generades per Guillema ha desaparegut (SPSM2, docs. 101, 133). Aquesta confirmació de la seva vinculació a l'església, però, no té a veure amb que s'hi hagi establert ja una comunitat, sinó amb el vistiplau (i control) del priorat perquè Guillema actuï com a donada de Santa Margarida.⁸⁶ A més, si ens fixem en el document de 1249, Arnau Bellot fa donació a Guillema “et omnibus aliis successoribus tuis post te venturis”. És a dir, encara el 1249 no hi havia cap més germà o germana amb Guillema de Branca. Haurem d'esperar el 1252, precisament a la donació de l'església per part del priorat que és alhora fundació i regulació de la comunitat, a trobar Guillema d'Agell, “soror” de Guillema de Branca. No és d'estranyar, doncs, que siguin totes dues les receptores de l'església i que les referències a d'altres possibles membres només apareguin en futur al text. Elles dues són la comunitat.

Ara bé, justament, la regulació que fa el priorat per a la futura comunitat inclou la possibilitat que sigui mixta i, més significatiu, que els seus membres només hagin de seguir la regla agustiniana quan són al convent i no pas quan marxin fora a continuar amb els seus negocis.⁸⁷ Sembla, per tant, que més que un espai de religiositat femenina, allò que es vol crear és un espai de religiositat per als membres més devots de la ja consolidada comunitat vilatana terrassenca, sense que haguessin de renunciar als quefers del segle.⁸⁸ Òbviament, més enllà del control evident que suposa per part de Santa Maria la regulació, es fa difícil creure que la disposició final d'aquestes condicions en concret –comunitat mixta i possibilitat de continuar amb els negocis– respongués més als interessos del priorat que a la voluntat de Guillema de Branca i la nova *soror*, Guillema d'Agell. En tot cas, cal dir que la presència de germans no l'hem poguda documentar més enllà d'una menció genèrica, com veurem a continuació, i

---

⁸⁶ Desconeixem, però, si aquest control tingué una materialització jurídica en forma de document, com sí succeí amb Ferrera, donada de Santa Maria de Puigbarral, de forma gairebé coetània (SPSM2, doc. 93).

⁸⁷ “Si autem aliquas vel aliquos de predicto loco ire oportuerit pro expediendis negociis extra locum, liceat eis vivere secundum Deum prout videbitur expedire donec ad locum proprium locum revertantur”.

⁸⁸ En general, el fenomen de les donades i dels donats cal relacionar-lo amb l'àmbit rural (Serra 1989). Aquí, però, ens trobaríem davant d'un cas, si no urbà (ja que no es constitueix a dins la vila de Palau), sí almenys periurbà (Santa Margarida està a tocar del camí dels monjos i a uns quaranta minuts a peu de la Plaça Vella), lluny del *topos* heremític amb què sovint es contextualitzen aquestes comunitats de donades.

tampoc no hem constatat cap activitat d'un donat o donada desvinculada de la seva comunitat. A més, sembla que hem d'esperar uns quants anys a trobar algun altre membre.

Així, no serà fins l'any 1270 que Guillema d'Agell rep l'apel·latiu de rectora (“sorori et rectori”) en una venda, en la qual, ara sí, es fa al·lusió a “et omnibus aliis sororibus tuis” (SPSM2, doc. 172).⁸⁹ L'any 1271, Guillema és anomenada per primer cop prioressa (“priorisse et rectori ecclesie Sancte Eugenie et Sancte Margaritha de Terracie”) i sembla que hi podria haver ja una comunitat mixta (“et omnibus sororibus, fratribus et successoribus eiusdem ecclesie et ordinis predicti”). A partir de 1274, l'epítet de rectora es desvincula del de prioressa (SPSM2, doc. 183), com també serà anomenada El·lesèn de Mujal els anys 1281 (a les reparacions que abans hem comentat) i el 1282 (SPSM2, doc. 199). Finalment, gràcies a l'establiment d'una peça de terra que Ròmia de Vilar, prioressa de Santa Margarida, féu el 1295, comptem amb una prova fefaent de la presència d'una comunitat estable.⁹⁰ A l'escatocol hi trobem l'autorització de sis “monialium dicti monasterii”. Com veiem no hi ha rastre de cap comunitat mixta i la institució s'ha convertit clarament ja en un monestir agustiniana femení (ja no són donades sinó monges), en una mera còpia femenina de la casa mare de Santa Maria.

L'evolució de Santa Margarida és un bon exemple de com l'església posterior al Concili Laterà IV tingué com a objectiu el control total de qualsevol forma de religiositat alternativa a la ja establerta (Moore 1989). Un control que, per al cas concret de les comunitats femenines, es veuria refermat l'any 1298 amb la decretal *Periculoso*, de Bonifaci VIII, que obligava al seu enclaustrament (Val 1997). Evidentment, el cas de Santa Margarida no és cap excepció, sinó que trobem diverses comunitats de donades i donats en tot l'àmbit català que tingueren una evolució similar.⁹¹ Pel que fa a Santa Margarida, caldria un estudi aprofundit i que depassaria els límits cronològics d'aquest

---

⁸⁹ Hem d'entendre aquest apel·latiu de rectora en relació a la gestió de l'església i que, com a tal, efectua aquesta compra. Seria l'equivalent de *majoralis*, documentat a les comunitats de donades del Baix Llobregat (Sanahuja 1992; Monjas 2002). Tot i que no comptem amb documentació original, caldria suposar que Guillema de Branca esdevingué prioressa en algun moment posterior a 1254, mentre que Guillema d'Agell passava a ser la rectora. El 1272, com tot seguit veurem, Guillema d'Agell ja ostenta el rang de prioressa, si bé continua com a rectora (quelcom que, potser, indica la recent desaparició de Guillema de Branca). A més, aquest document de l'any 1270 confirmaria la suposició de vincular la donació feta per Berenguer de Mujal, l'any 1268, amb l'entrada a la comunitat de la futura prioressa El·lesèn de Mujal, ja que es fa evident la presència d'altres germanes.

⁹⁰ Puig, P.; Cardellach, T.; Royes, M.; Tapiolas, J. (1988). *Pergamins de l'Arxiu Històric Comarcal de Terrassa, 1278-1387*. Fundació Noguera: Barcelona, doc. 32.

⁹¹ Per exemple, la comunitat de Sant Joan de l'Erm, estudiada per Lluís Monjas (2002). Sobre el fenomen de les donades a la Catalunya baixmedieval, remetem a aquest treball ric en referències a d'altres exemples i força útil gràcies a la síntesi històrica i metodològica que ofereix a la introducció.

apartat per acabar de copsar la seva evolució fins a la desaparició els primers anys del segle XV.

Per copsar millor la singularitat de l'actuació de Guillem de Branca, comptem amb el cas coetani de Ferrera que, essent ja donada de Santa Magdalena, va rebre vitaliciament del priorat el 1244 l'església de Santa Maria de Puigbarral (SPSM2, doc. 93). El document ha pervingut en forma de nota de registre, però conté, de manera sumària, les condicions en què Ferrera es féu càrrec de l'església. Així, mitjançant l'estructura formal d'una donació precària, Guigó i el seu convent feren donació a la dita Ferrera de Santa Maria de Puigbarral “ad bene regendum, gubernandum, serviendum, celebrandum et ad illuminandum, meliorandum et custodiendum secundum posse tuum”. Com a condició, la donada s'havia de mostrar “bona, honesta et religiosa, legalis, fidelis, iusta et omnibus obediens” al priorat, i havia de satisfer anualment per la festa de Santa Maria cinc sous i totes les oblacions, lluminària i almoines que rebés en aquell dia i en la resta de festes. Fins i tot, de les “adquisitiones” que pogués fer en nom de l'església, el priorat també en rebria la seva part. Finalment, s'indica que no gosarà (“non sis ausa”) fer celebrar a cap clergue estrany a Santa Maria, ni tampoc podrà proclamar cap altre senyor.

Aquest tipus de contracte és força habitual per a la gestió tant de les esglésies, com del patrimoni del priorat. En concret, hi trobem diverses donacions vitalícies de batllies o concessions de dominis de forma vitalícia perquè el beneficiari es faci càrrec de la recaptació de la renda. Allò que no és tan habitual, però, són les condicions draconianes imposades a Ferrera. Especialment, si les comparem amb el marge d'actuació reservat per a Guillem de Branca i Guillem d'Agell a la constitució de la comunitat de Santa Margarida, o, també, amb les condicions en què Guillem de Cadireta va rebre l'església parroquial de Sant Miquel de Marmellar.

Segons la donació per la qual l'abat de Sant Ruf va rebre Sant Miquel, conjuntament amb la seva parròquia i delmes, de mans del bisbe Guillem de Torroja, aquesta església havia de ser la seu d'una nova canònica agustiniana. Tanmateix, no s'arribà a consolidar cap comunitat rufenca, sinó que a mitjan segle XIII, tenim la notícia de què l'església depenia de Santa Maria de Terrassa (SPSM2, doc. 148). El fet que, des d'inici del segle XIX, els pergamins referents a Marmellar ja no constessin a l'arxiu del Sant Esperit, fa impossible establir amb certesa l'evolució d'aquest domini. Per tant, ens limitarem a detallar els termes en què el prior Guigó va traspasar a Guillem de Cadireta l'església l'any 1252.

Cal destacar que l'estructura formal de la donació no difereix en excés del que seria una adscripció d'home propi a qualsevol altre domini del monestir. Així, destaquen entre les condicions la donació vitalícia i l'obligació de residència perpètua: “donamus etiam in omni vita tua, ita tamen quod tu servias Deum ... et facias ibidem continuam et perpetuam residentiam”, però també la mateixa adscripció de Guillem: “Sis etiam fidelis nobis et successoribus nostris, *et caetera*”. Per culpa d'aquest etceterat, que es deu a l'estat de transmissió en què ha arribat el document –una còpia del segle XVII feta per Jeroni Pujades–, no podem acabar de precisar les condicions, ni tampoc els termes en què el dit Guillem acceptà la donació.⁹² En tot cas, no devien diferir gaire dels termes en què Guillem de Montornès havia acceptat un feu a Sant Martí de Teià uns anys abans (SPSM2, doc. 36), sobretot, si tenim en compte que ambdós documents foren closos pel mateix notari barceloní, Jaume de Port. Si ens centrem en l'objecte de transacció, s'evidencia un doble component, l'església (amb la cura d'ànimes parroquial i els drets o percepcions que s'en deriven) i un mas (amb les seves pertinences), pels quals haurà de pagar anualment per Santa Maria d'agost un únic cens (“sex quarterias frumenti et duas quarterias ordeï ... ad mensuram Villefranche”). A canvi d'aquestes vuit quarteres de cereal, Guillem fruiria “tam decimis quam premitiis sive oblationibus obitisque tam iure quam consuetudine ad eandem ecclesiam spectantibus”, i de totes les pertinences del mas. La doble composició del domini de Marmellar respon a la doble via de recepció a Sant Ruf de què fou objecte aquest domini un segle abans. Com hem dit abans, el bisbe de Barcelona donà el febrer de 1149 a l'abat de Sant Ruf l'església, però, dos mesos més tard, *Moxet*, anomenat Ramon, tot confirmant l'anterior donació, féu també donació d'un seu alou situat al castell de Marmellar (SPSM2, doc. 130 i 131). Aquest alou de 1149, amb terres suficients per treballar amb un parell de bous, s'ha transformat en el mas de 1252, mentre que l'al·lusió al “cimiterio” de la donació de l'església per part del bisbe, s'ha transformat en els “obitis”. Per la resta, les descripcions del delme i primícies associades a l'església són les mateixes un segle després.

Finalitzarem l'apartat dedicat a les esglésies dependents del priorat amb la capella de Sant Jaume, feta construir per Guillem de Terrassa com a capella familiar, però que restà subjecte a Santa Maria a partir de 1263 (SPSM2, doc. 163). La

---

⁹² La còpia s'atura, justament, a l'inici del reconeixement d'obligacions de Guillem i el jurament de fidelitat (“Ad hoc ego Guillelmus de Caderita, *et caetera*”), calcat, com dèiem, als contractes d'adscripció o confessió d'home propi.

historiografia fins ara havia acceptat que era el fill de Guillem, Jaume de Terrassa, qui havia fet construir la dita capella. El testament de Guillem de Terrassa, que publiquem (SPSM2, doc. 171), demostra que aquest va ser qui realment la va fundar (Soler 2004: 20).

El 30 de juliol de 1263, Guillem de Terrassa, i Guillem de Rovira, rector de la dita capella, d'una banda, i Pere, prior de Santa Maria, de l'altra, acordaren confirmar l'arbitri dut a terme per Arnau, bisbe de Barcelona, sobre la *contentio* que els enfrontava per la capella de Sant Jaume (SPSM2, doc. 163). Segons es pot interpretar de l'exposició, que resumeix els terminis de l'acord, la intenció de Guillem de Terrassa era convertir la capella familiar de Sant Jaume en una autèntica església parroquial. Així, s'estableix que tant Guillem com la seva família i el rector de la capella haguessin d'anar a Sant Pere per les principals festivitats: Rams, Pasqua, Pentecosta, Sant Pere, Tots Sants i Nadal.⁹³ Però, sobretot, s'insisteix que “dictus rector predicte capelle non recipiat aliquibus diebus festivis aliquos parrochianos vel parrochianas predicte ecclesie neque conferat parvulis bapulum neque aliqua ecclesiastica sacramenta nisi in necessitate”.⁹⁴

A més, el rector hauria de satisfer “in recognitione subiectionis dicto priori et successoribus suis perpetuo in festo Sancti Iacobi singulis annis duas libras cere ad pondus Barchinone”, però cap més cens. Finalment, Guillem de Terrassa, i els seus successors, tindrien potestat per triar un nou rector cada cop que calgués, però aquest havia de ser presentat davant del prior i aquest, al seu torn, l'havia de presentar davant del bisbe en un termini màxim d'un mes.

Aquest distanciament dels Terrassa respecte del priorat es pot confirmar amb els llegats dels seus testaments, com veurem en el següent apartat. També, gràcies a aquests testaments, tenim notícia de les deixes que anava rebent la capella que, tal com s'acordà en el document anterior, depenia formalment del priorat. Així, el primer rector documentat, Guillem de Rovira, actuarà de marmessor del testament de Guillem de Terrassa (SPSM2, doc. 171)⁹⁵ on la capella, ultra l'“hereditamento” amb què havia estat dotada, va rebre el que sobrès dels cinc-cents morabatins destinats a llegats pietosos. En el testament de Jaume de Terrassa, atorgat el setembre de l'any 1272, com hem vist, el

---

⁹³ Efectivament, Guillem de Terrassa era el principal prohoms de la parròquia, tal com evidencien dos reconeixements per les obres dutes a terme a Sant Pere per Jovell Llambard (SPSM2, docs. 130 i 131).

⁹⁴ Si la capella encara fos a Sant Vicenç de Jonqueres, parròquia que, d'altra banda, no estava sota jurisdicció del priorat, com dèiem, aquesta al·lusió als *parrochianos* i *parrochianas* no tindria gaire sentit.

⁹⁵ També actuà com a marmessor mestre Berenguer de Torre, ardiaca de Barcelona, un dels testimonis de l'acord sobre la capella.

llegat fou de cinquanta morabatins i Guillem de Rovira va rebre'n tres més com a capellà (SPSM2, doc. 179). Finalment, el dit Guillem també actuà com a marmessor del testament de Saurina, on s'hi destinaren vint morabatins per dotar la capella amb llibres litúrgics.⁹⁶

1.3.2 El patrimoni de les esglésies egarenques al segle XIII

Dedicarem les següents pàgines a l'actuació del priorat sobre el seu patrimoni al llarg del dos-cents. Fixarem la nostra atenció, especialment, en les formes jurídiques escollides per, segons el cas, adquirir, gestionar o consolidar el conjunt de béns i rendes de les esglésies egarenques. Aquest se centra, bàsicament, al terme terrassenc. Si bé no es detecta cap increment significatiu, (de fet, les donacions disminueixen en comparació amb el període precedent) gràcies, sobretot, a la conservació del registre notarial, tenim constància de noves formes de gestió de les terres i de les relacions amb els seus tinents (l'establiment substitueix la donació precària) i de les rendes (donacions vitalícies de batllies, arrendaments del delme de Sant Fruitós, etc.). També emergeix, gràcies als assentaments notariais, el recurs al crèdit a curt termini per part del priorat, pràctica que devia ser habitual ja abans, però que, per la mateixa curta validesa temporal d'aquests negocis jurídics, no en tenim constància documental. Finalment, repassarem els litigis que hagué d'emprendre el priorat per la defensa del seu patrimoni.

a) *Donacions, definicions i compravendes*

Dins del grup de les donacions, començarem amb la donació com a confreres atorgada per Ramona Pellicera i el seu marit Berenguer de Vilar, l'any 1227 (SPSM2, doc. 23). El document contempla una doble acció jurídica. En primer lloc, Ramona i Berenguer es lliuren (“*damus et reddimus nos metipsos*”) com a confreres de Santa Maria, conjuntament amb unes cases a la vila que tenien en alou i, un cop morissin, amb una sort de terra amb aigua per regar a l'Horta Nova. Pel que fa a la dita sort i a la resta de béns mobles, es reserven poder actuar-hi lliurement amb el consentiment del priorat. A continuació, com a nexa amb la següent acció jurídica, segueix la clàusula de transmissió corporal dels béns dels atorgants cap al prior i els seus successors. Un cop resta escrita la transmissió, el prior, en nom seu i del seu convent rep el dit matrimoni

---

⁹⁶ Als manuals notariais trobem diversos assentaments atorgats per Guillem de Rovira. Així, encara el 1283, concedí unes terres a Guillem de Mujal *ad bene laborandum*, en qualitat de clergue i rector de Sant Jaume (CBA5, fol. 14r).

“per confratres et modo in presenti et nunc et semper collegimus vos in spiritualibus bonis ecclesie nostre et domui nostre”. S’acorda també que, si morís Ramona i restés Berenguer amb vida, el priorat l’acollirà “per fratrem in spiritualibus bonis et in temporalibus”, el vestiran i alimentaran, a condició que “sis fidelis et hoberdiens ecclesie dicte ... sicut est consuetudo matris nostre ecclesie Sancti Rufi”. Finalment, per a major seguretat, Ramona i Berenguer juren davant Déu i els quatre evangelis ser fidels i al priorat i no anar en contra de l’acordat.

D’aquesta donació com a confrare de Berenguer de Vilar i dels seus béns, com veurem més endavant, en trobarem un ampli ressò. De fet, Berenguer esdevindrà un dels principals fidejussors del priorat per als seus crèdits i, fruit d’un d’aquests mateixos crèdits, el priorat haurà d’establir les cases i l’horta a la família Vidal.

Comptem amb cinc donacions que tenen com a beneficiari al priorat.⁹⁷ Dues d’elles han pervingut com a extracte del *Repertori* (SPSM2, doc. 15 i 149): la primera, de 1223, que té com a objecte unes cases a Barcelona, i la segona, de 1252, en què es fa donació dels delmes d’un camp situat a Vidrer, dins la parròquia de Sant Pere. D’aquestes ben poc podem dir respecte llur estructura formal. Les altres tres són donacions pietoses. Així, l’any 1225 Guillem de Pla i el seu fill Berenguer lliuraren la tasca d’una terra del seu alou del Pla tant a l’església de Santa Maria com al priorat, “ob remedium anime filii mei Raimundi et aliorum parentorum nostrorum” (SPSM2, doc. 19). La segona, de 1238, l’atorgà Ramon de Santfeliu, “pro remissione anime mee et parentum meorum”, a Miquel, monjo de Sant Pere, i als seus successors en la dita mongia (SPSM2, doc. 42). L’objecte de donació foren dos masos, que el dit Ramon tenia en alou per compra a Oliver de Togores, “cum omnibus hominibus et feminabus, et omnibus se habentibus et habere debentibus, cum omnibus exitibus, redditibus et proventibus, et cum censibus, serviciis, usaticis, dominacionibus et servitutibus et emprivis, cum locidis, firmamentis et stacamentis”.

La donació, però, es féu a condició que s’instituís una missa a l’altar de Sant Joan a celebrar els dilluns, divendres i dissabte de cada setmana. Es tracta, per tant, d’una fundació pietosa. En cas que passés un any sense fer el servei, l’atorgant o els seus successors es reservaren el dret de recuperar el llegat i atorgar-lo a una altra casa religiosa. Per reforçar l’obligació del receptor, a més, s’incorporà una clàusula penal

---

⁹⁷ Destaquem l’evident descens respecte la quinzena de donacions rebudes pel priorat des de la seva instauració a Terrassa el 1113 fins el 1207 (Puig, Ruiz, Soler 2001: 139-142). El major percentatge de definicions, com tot seguit veurem, explica en part aquest descens. En tot cas, sembla evident que al segle XIII no es produeix cap incorporació significativa de patrimoni al priorat.

espiritual: “et nisi feceritis intus in inferno dampnificetur”. La tercera, correspon a Pere de Palau, qui l’any 1250, “si forte me mori contigerit in viatico quod in proximo sum facturus apud Tirimze”, féu donació al priorat de la seva hereditat paterna, ja en possessió de l’atorgant, i de la materna, quan arribés el moment de la mort de la seva mare. En cas que tornés, però, de Tremissèn, la donació no tindria efecte (SPSM2, doc. 141).⁹⁸ La donació es devia atorgar just abans de començar el viatge, ja que la clogué Pere Marquès, notari de Barcelona, i el fet que s’hagi conservat el pergami indica que, segurament, Pere de Palau no retornà.

Finalment, comptem amb un debitori, un reconeixement i un arrendament vinculats amb una donació pietosa i fundació de Maria de Terrassa (SPSM2, docs 88, 89, 90). Aquesta donació no s’ha conservat, però gràcies als documents citats podem deduir que Maria féu donació al prior Guigó de tres-cents sous que Guillem de Terrassa i Saurina devien prèviament a la dita Maria. Així, el 14 de febrer de 1244, Guillem de Terrassa i la seva esposa Saurina reconeixen deure al prior Guigó els tres-cents sous que Maria li havia promès i que tenien en deute amb ella, per la qual cosa li lliuren un mas i els molins de Móra (SPSM2, doc. 88). L’època atorgada pel prior Guigó el mateix dia, però, no la fa al dit Guillem, sinó a Maria de Terrassa i és en aquest document que s’explicita el motiu de la donació: “ad hopus emendi honorem et exitus unum semper nocteque dieque arderet quandam lampadam ante altare Sancte Marie de Terracia et est factum quoque anno aniversarium et comemorationem pro te et anima tua” (SPSM2, doc. 89). La donació, finalment, segurament havia de posar punt i final a algun tipus de litigi entre Maria i el priorat, ja que encara el mateix dia, Maria lliura al prior “usque bene et plenarie omnia debita mea et iniuria penitus solvantur et deliberentur” una sèrie de rendes provinents de les Muntanyes⁹⁹ i la meitat dels cent mancusos que anualment rebia de Terrassa (SPSM2, doc. 90).

---

⁹⁸ Destaquem que aquesta és una de les primeres notícies que documenten el pas de comerciants catalans a Tremissèn. Ja Dufourcq havia assenyalat que aquests contactes inicials es degueren produir entre 1227, any en què Jaume I atorgà una ordenança destinada a la protecció dels navegants i comerciants amb el Magreb on Ceuta és l’única plaça marítima que es menciona, i 1267, any en què Guillem Galceran fou enviat com a ambaixador per part de Jaume I a Tremissèn, tot especificant que rebrà els mateixos emoluments que els seus antecessors en el càrrec (1948: 14). A més, tot just el 1248, Tremissèn havia esdevingut independent del domini almohade.

⁹⁹ Les Muntanyes són un domini reial, ja documentat al capbreu de Ramon Berenguer IV de 1151-1152, del qual, per via d’infeudació, en treien rendes les nissagues vinculades a la castlania. Es tracta de tota la serra que va des de l’actual carretera de Rellinars a Can Candi, si bé, segurament també s’estenia fins a la Serra de l’Obac (vegeu apartat 3.1).

Una altra de les formes jurídiques emprades pel priorat per tal d'adquirir o, més aviat, recuperar i consolidar el seu patrimoni, fou la definició.¹⁰⁰ Sovint, com el mateix tenor dels documents especifica, aquestes definicions suposen l'últim acte d'un litigi, bé sigui per via judicial o extrajudicial, que acostumava a cercar una solució compensatòria per ambdues parts. Per exemple, Arnau de Cegunyoles, la seva esposa Ermesèn i llur fill Berenguer definiren al prior Guillem "illum honorem totum cultum et incultum, quem demandabamus sicut Iohannes de Ulmo tenet et possidet" (SPSM2, doc. 1). Els atorgants, a més, confirmaren "illas donationes et cartas" que feren Arnau i Guillem de Vacarisses,¹⁰¹ amb d'altres membres de la seva família, d'un altre honor situat al terme homònim, tot renunciant a qualsevol futura demanda per dret d'esponsalici o per qualsevol altra "consuetudine vel racione". Finalment, s'acorda que, pel que fa a una quarterada de terra de Vacarisses, seguiran el "laudem et consilium proborum hominum". Com veiem, en els temes que encara no s'havien posat d'acord, es continuava cercant la resolució pactada. A canvi de la definició, tal com consta entre les firmes dels testimonis i la cloenda de Joan, prevere i capellà, els atorgants reben deu sous barcelonesos.

Les següents definicions fan encara més patent la recuperació efectiva dels drets sobre dominis que ja tenia el priorat, si bé han pervingut en forma d'assentament notarial i, per tant, es limiten a registrar el contingut que les parts consideraven essencial. Així, el 1242, Ferrer de Perellada definí i retornà al priorat el mas de Valls, que tant ell com el seu pare ja tenien per la dita casa (SPSM2, doc. 73).¹⁰² En el breu assentament, es fa constar la clàusula de transmissió dels béns, que inclou també "omnibus instrumentis que inde habeo et habere debeo",¹⁰³ i que l'atorgant rep vuit sous. El mateix any, Bernat d'Argelaguet defineix una peça de terra "quam ego et mei diu pro vobis et dicta domo habui et tenui" davant l'església de Sant Julià d'Altura (SPSM2, doc. 77). En aquest cas, però, no rep cap compensació. L'any 1250, una altra

---

¹⁰⁰ Aquest rerefons de conflictivitat amb els tinents al segle XIII ha estat analitzat en profunditat per Pere Benito per al conjunt del comtat de Barcelona (2003: 504-521).

¹⁰¹ És aquesta una bona mostra del caràcter constitutiu dels documents.

¹⁰² De fet, la definició permet recuperar al priorat "quantum in agrariis et censibus que de XXV annis citra inde non habuistis".

¹⁰³ Aquesta clàusula, tant a les definicions com als altres tipus documentals, no acostuma a ser explicitada a la nota de registre, però sí que s'incorpora al *mundum*. És, conjuntament amb la referència al dret de fadiga dels establiments, una de les poques clàusules que podem donar per descomptades, malgrat que no hi figurin a l'assentament (Puig 1992: 24). Probablement, en aquesta ocasió la importància que s'atorga als documents que acompanyen la definició explica el fet que la clàusula de transmissió dels béns aparegui a l'assentament.

nota de registre indica la definició feta al priorat per Ermesèn de Comaprofunda i el seu fill d'un honor (SPSM2, doc. 139).¹⁰⁴ Com en l'anterior ocasió, no fou compensat. També, gràcies a un extracte del *Repertori*, documentem la mútua definició entre Pere de Claret i El·lesèn “Aculta” sobre uns olivars i els seus censos (SPSM2, doc. 178).

Finalment, comentarem l'altra definició que ha pervingut mitjançant pergami original (SPSM2, doc. 114). De fet, també comptem amb la nota de registre, quelcom que permet comparar llur contingut. En rigor, el document conté una doble acció jurídica: la confirmació per part dels germans Bernat i Guillema de la venda que llur mare ja difunta, Maria Baiona, havia fet al priorat d'un mas que tenia per la dita casa; i la definició de tots els drets i accions “reales et personales” que hi poguessin tenir per raó de “hereditatis, fraresche vel legitime sive legati”, tot renunciant al benefici de minoria d'edat. Per a major seguretat, “gratis et sine omni vi”, els atorgants juren que observaran l'acord per Déu i pels quatre evangelis “nostris manibus corporaliter tacta”. A canvi, reben cent sous barcelonesos. Observem com a la nota de registre s'assenten també totes aquestes accions fonamentals (confirmació, definició i renúncia de drets, jurament, recepció dels cent sous), si bé no s'entra en el detall que trobem al *mundum*. Així, la clàusula del jurament queda reduïda a un escarit “Et hec iuramus”.

Com és habitual per a les institucions eclesiàstiques, ben poques vegades es recorre a la compravenda com a mitjà d'adquisició de patrimoni. En concret, només tres documents són compres realitzades pel priorat egarenc (SPSM2, doc. 67, 68 i 126). La primera, feta l'últim dia de l'any 1241 per Ramon de Cort, de Claramunt, i el seu fill Bertran, es tracta d'una venda a Déu i a l'altar de Santa Maria “que edificatur in ecclesia Sancti Iuliani” de dos masos “cum suis censibus, agrariis, dominacionibus et servitutibus et hominibus et feminabus” (SPSM2, doc. 67). Els atorgants donen garantia per evicció i a través del seu jurament i reben quaranta sous. Entre el març de 1242 i de 1243, Maria de Merola¹⁰⁵ i el seu espòs Bernat d'Òdena venen al prior Guigó unes cases, situades a prop del Forn d'en Ripoll, a Barcelona, a canvi de seixanta sous, rebuts en el moment de la venda, i que el prior es fes càrrec del deute que tenien contret amb el jueu Vidal d'Espanya i que ja se n'havien ocupat, com a fidejussors, Felip de Merola i

---

¹⁰⁴ S'empra la mateixa clàusula per expressar la pertinença de l'honor al priorat: “quem nos et nostri diu pro vobis et dicta domo habuimus et tenuimus”.

¹⁰⁵ Els Merola formaven part de les famílies benestants barcelonines, tal com ha pogut identificar Carme Batlle en el seu estudi sobre el jurista Guillem Eimeric (Batlle 2007).

la seva esposa Alamanda (SPSM2, doc. 68).¹⁰⁶ Com que la venda ha pervingut en pergamí, tot i que fragmentari, permet observar l'estructura formal habitual d'aquest tipus de contractes: verb dispositiu (“vendimus et concedimus”), objecte i descripció d'afrontacions, la clàusula de propietat vertical (“a profundo abissi usque ad celum”), la de transmissió corporal del bé, clàusules de renúncia com la de *duplicis deceptionis* (les altres estan afectades per les llacunes del pergamí), garanties d'evicció i d'obligació de béns, i clàusula final de jurament.

L'última de les vendes fetes al priorat l'atorguen Guillem de Viladecavalls i la seva esposa Ramona el 1249 (SPSM2, doc. 126).¹⁰⁷ Els atorgants venen al priorat tots els drets que tenen sobre el mas de Puig, inclosos “dominaciones et servitutes, iovas, traginum, paleam et locidum”. Es fixa el valor de la venda en quaranta-un sous, que els venedors reconeixen haver rebut, tot renunciant a la moneda no comptada. Després de les clàusules de transmissió corporal i de consignació del bé venut, hi trobem les ja habituals renunciïes per dret d'esponsalici i de *duplicis doli* (variant local de la més comuna *duplicis deceptionis*), la garantia d'evicció i el jurament de Ramona. També destaquem la promesa de fer-se càrrec de les despeses dels possibles litigis que es poguessin derivar. Com que s'ha conservat també la nota de registre, observem una significativa el·lisió entre aquesta i el *mundum*. Així, a l'assentament els atorgants lliuren tot els drets “salvo iure Petri Ferrari Huyastrelli, quantum ad locidum et ad sua iura sibi pertinen[cia r]atione fabrice et fabri”. És a dir, al ferrer Pere Ferrer li corresponien una sèrie de drets pel lloçol i altres sobre aquest mas, segons la nota, sobre els quals, en principi, el priorat no hi tindria potestat. Per què no es recollí aquest detall al *mundum*?

El cas és que, d'aquesta venda, se'n deriven dos documents més (SPSM2, doc. 127 i 128). El primer, atorgat el mateix dia, és la promesa dels venedors a Guigó que “quando filius noster Guillelmus fuerit de etate cartam firmare”, li farien confirmar la venda i, en cas de no fer-ho, pagarien com a pena seixanta sous. El segon document, atorgat el dia següent, permet entendre el perquè de l'elisió que comentàvem, ja que es tracta de la confirmació, per part del prior, a Pere Ferrer, d'Ullastrell, de “medietatem totius illius locidi integriter de blado de manso de Podio et totum vinum ... et omnia alia que ibi habes consuetum habendi et recipiendi”, de la mateixa manera que fins llavors

---

¹⁰⁶ Si bé no resta clar, fruit de les llacunes textuais, sembla que com a garantia del préstec, els fidejussors havien aportat el lloguer de les cases (“logerio illarum domorum”).

¹⁰⁷ Es tracta dels senyors del castell o casa forta de Viladecavalls Jussà, segons recull l'obra *Els castells catalans* (vol. 2, p. 174).

ho havia tingut per Guillem de Viladecavalls. Observem que Pere Ferrer és un dels testimonis, juntament amb Guillem de Castellvell i Berenguer de Vilar, dels dos documents anteriors. Així mateix, Guillem de Viladecavalls és també testimoni en aquesta confirmació, junt amb Berenguer de Vilar. És a dir, totes les parts afectades són presents d'una manera o altra en tots tres documents: aquí tenim un bon exemple de comunitat textual, doncs. Entenem, a més, que l'extensió *in mundum* de la venda es realitzà amb posterioritat a l'assentament de la confirmació del dia següent, ja que, un cop atorgada la confirmació, la referència a la reserva de drets de Pere Ferrer es devia considerar redundant (la darrera acció jurídica assegurava al d'Ullastrell els seus drets sobre el mas) i, per tant, no s'incloué dins el tenor final de la venda. Tant era, la clau estava en què l'autenticitat i integritat del document venien consensuades amb anterioritat a la seva escripturació.

b) *Testaments i llegats*

A continuació, repassarem els testaments i aquells documents que ens informen de llegats rebuts per les esglésies egarenques.¹⁰⁸ El 19 de juny de 1213 es publicà l'última voluntat de Joan Civader, ja difunt, qui havia testat el 2 del mateix mes davant l'altar de Sant Feliu de l'església barcelonina de Sant Just i Sant Pastor (SPSM2, doc. 4). Ja malalt, es lliurà “pro confratre” a Santa Maria, on manà també ser enterrat, per la qual cosa llegà unes cases que tenia en alou a la vila de Palau, amb la condició que es fes “unam lampadam assidue ardere nocte et die” davant l'altar de Santa Maria de la dita església. Deixà deu sous a les obres de Sant Pere i de Sant Miquel, dos sous al capellà de Sant Pere i, entre d'altres, cinc sous a l'església de Sant Fruitós, de la qual tot just el 1206 en teníem la primera menció. Sembla que el testador, malgrat estar casat ja que salva els drets per esponsalici de la seva esposa Berenguera, morí sense descendència, quelcom que li suposà haver de pagar “dominis suis C solidos vel terciam partem rerum suarum” en concepte d'eixorquia (tot i que aquesta no s'explicita al text, com tampoc es fa amb el nom dels senyors). Segueix el testament de Pere Bertulí, atorgat el gener de 1214, qui també malalt es lliurà a Santa Maria “pro fratre et converso cum omni meo alodio de Umbra Bona solidum et liberum” i la tasca d'un altre seu alou (SPSM2, doc. 5). L'atorgant vol ser enterrat al “cimiterio fratrum” i que “scribatur nomen meum in Memoriale”. Aquest memorial és el mateix “libro memoria”

---

¹⁰⁸ Pel que fa als testaments (SPSM2, docs. 3, 4, 5, 17, 40, 41, 45, 171, 179 i 180). El primer testament, atorgat per Berenguer de Santa Coloma ha pervingut molt malmès.

documentat als anys vuitanta del segle XII (SPSM1, doc. 171), on els canonges apuntaven els noms dels difunts pels quals pregaven. També deixà diverses quantitats de diners a les obres de Sant Pere, i als seus capellà i monjo, i a Sant Miquel. Aparentment, el testador duia a terme una important activitat creditícia, ja que deixà (entenem que a Santa Maria, si bé no s'especifica) la cinquena part del valor de les seves penyores quan els deutors les hi redimissin (“in tempore redemptionis”). Pel que fa al patrimoni familiar, nomenà usufructuària (“domina et potens”) la seva esposa mentre visqués i no es casés i el seu fill Pere com a hereu, bo i respectant les legítimes dels altres germans, que, en cas que morissin sense descendència, els seus béns passarien al dit Pere.¹⁰⁹

El desembre de 1223, Bertran de Pla atorgà testament (SPSM2, doc. 17). Deixà el seu cos a Santa Maria, per la qual cosa hi destinà dues quarterades de terra que tenia en alou, a condició que el seu fill les tingués tot satisfent la tasca. Deixà també al capellà de Sant Pere dos sous, i al monjo sis diners. Com en el cas anterior, estatuí la seva esposa Guillema com a “domina et potentissima”, mentre dels seus fills, Bernat és el triat per acumular la major part del patrimoni, excepte la “legitimam et hereditatem” de cada un dels altres germans i germanes. Les quantitats deixades als altres fills, per cert, s'expressen en moneda de Barcelona “de qua modo valent marche argenti LXXXVIII solidos”, és a dir, en moneda de doblenc, emesa per primer cop el 1222 (Botet 1908).

En aquests tres testaments, el capellà de Sant Pere hi intervingué o bé com a testimoni jurat (Joan, prevere i capellà, era present a l'església de Sant Just i Sant Pastor), o bé com a redactor (Pere i Andreu, en els altres dos). Arran de la sentència de l'escrivania de 1236, com ja hem comentat, però, Bertran de Santristòfor també va poder redactar testaments i nupcials, si més no fins que explícitament el 1261 hi renuncià. Això explica que els tres següents testaments hagin pervingut com a assentaments notariais. El 30 de setembre de 1238, Pere de Santristòfor, familiar de l'acòlit, féu testament tot escollint Bertran com a marmessor (SPSM2, doc. 40).¹¹⁰ Pere deixà el seu cos a Santa Maria, conjuntament amb vint sous, i també deixà tretze sous

---

¹⁰⁹ Si bé la institució de l'hereu no s'explicita fins els testaments dels Terrassa (SPSM2, doc. 171, 179 i 180), complint així els requisits imposats pel dret comú, òbviament, això no vol dir que la institució social de l'hereu no es produís ja des de mitjan segle XII, tant a Catalunya (To 1997) com a l'àmbit local terrassenc, tal com proven els heretaments i també els testaments documentats (Ruiz 2011a). Igualment, observem la tendència a nomenar usufructuària la vídua, si bé amb el qualificatiu de “domina et potens” dels béns, a partir precisament d'aquests documents.

¹¹⁰ Amb tot, cal destacar que aquest assentament no fou redactat per cap dels dos escriptors del capbreu primer, sinó per Arnau, prevere, qui seria futur rector de Sant Martí de Sorbet.

per l'obra de Sant Pere i dos, per la de Sant Miquel, així com tres sous al capellà de Sant Pere, divuit diners al monjo i dotze diners a cadascun dels canonges. D'entre els llegats pietosos, hi trobem la primera referència terrassenca d'una deixa per alliberar captius: "pro captivis XII denarios".¹¹¹ Com era habitual, deixà la seva esposa Estevania com a "domina et potentissima" dels seus béns i també s'hi estableix la compensació en cas de discòrdia. Pel que fa als heretaments dels fills, destaca la clara aposta per l'especialització tècnica com a mitjà de progrés social per als cabalers. Probablement, l'exemple familiar del mateix acòlit, hi tingué molt a veure. Així, deixant a banda Pere, qui rep com a millora el mas familiar, Bernat rep tres-cents sous i s'ordena "quod doceatur ut pertinet V annos". No s'especifica quin tipus d'estudi havia de seguir, de ben segur perquè no calia. Era prou evident, tractant-se d'un testament assentat al mateix capbreu on Bernat apareix repetidament com a testimoni i, probablement, en fos un dels escrivans.¹¹² Un altre fill, Bertran, també rep la mateixa quantitat i es mana "quod doceatur de magisterio pellicerie per IIII annos". Finalment, s'esmenta Ramon, qui, si vol, pot afegir vint sous als "mille CCC solidis, quos habuit quando didicit apud Monte Persulanum". Així, Ramon havia finalitzat ja els seus estudis universitaris a Montpeller, fos en medecina o dret, els dos ensenyaments que llavors s'hi duïen a terme.¹¹³ Dos dies més tard, Bernat Ferrer, "cupiens yre in exercitum Valencie", féu testament també davant Bertran acòlit (SPSM2, doc. 41). De ben segur, les notícies que la caiguda de València era imminent feren decidir a Bernat la seva marxa precipitada. Així, el testament es féu a corre-cuita, quelcom que explicaria que ultra el seu germà, els altres dos marmessors fossin Bertran acòlit i Pere Agulló. Fa un únic llegat pietós, valorat en tres-cents sous i deixat a criteri dels marmessors, si bé s'especifica que cinquanta sous seran per Sant Pere. Destaquem que tots els altres llegats són expressats en diners i mostren una clara vinculació del testador amb el món del crèdit.¹¹⁴ Cal dir que l'assentament no apareix barrat. No sabem si Bernat arribà a temps a la presa de València, ja que tingué lloc tot just el 9 d'octubre, i ni tan sols si entrà en batalla, però sí sembla que el testament no es féu efectiu ja que el podem identificar amb el Bernat Ferrer que actua diverses vegades com a creditor del priorat, conjuntament amb Pere

---

¹¹¹ Recordem que l'Orde de la Mercè fou fundada el 1218.

¹¹² Conjuntament amb Pere Agulló, tal com els identificà Pere Puig (1992: 32).

¹¹³ Fos quina fos la seva especialització, no sembla que l'exercís a Terrassa, ja que no se'l documenta en cap més ocasió. El testament, d'altra banda, és una bona prova dels beneficis obtinguts pel seu atorgant des que li fou establert pel rei una tercera part dels drets sobre el forn de pa de la vila el 1217 (SPSM2, doc. 8).

¹¹⁴ El seu germà Pere té d'ell "in comanda CVII solidos" i un altre germà seu, Guillem, rep els vuit-cents trenta-vuit sous "quos mihi debet in cartis publicis".

Ferrer (vegeu apartat 1.3.3). L'últim testament assentat al capbreu de l'acòlit és el d'Arnau Felid, atorgat el març de 1239 (SPSM2, doc. 45). El testador deixà el seu cos a Sant Pere amb cinc sous. A més, destinà dotze diners a l'obra de Sant Pere, dotze més, a Santa Maria, sis, a Sant Miquel, dotze al capellà i sis al monjo de Sant Pere i sis diners a Sant Fruitós. També hi trobem, novament, una deixa de sis diners per redimir captius.

D'aquests tres testaments, hem de destacar finalment un detall de caire diplomàtic. Ja Pere Puig va assenyalar que en tot el capbreu primer només s'hi trobaven sis testaments assentats, cinc dels quals entre el 30 de setembre i el 18 d'octubre de 1238 (1992: 53). En dues ocasions, a més, s'esmenta la voluntat d'anar a l'host de València, i en dos altres casos només s'assenta la primera línia on s'indica el verb dispositiu i la ferma de l'atorgant.¹¹⁵ Podria ser que, en aquests dos casos, l'acòlit es servís de cèdules per completar el tenor del testament, pràctica habitual a d'altres escriptories però que a Terrassa no documentem de manera fefaent fins a l'actuació de Guillem de Santcrisòfor. Amb tot, la fundació d'una missa que Ramon de Santfeliu féu el mateix dia 8 d'octubre sí que es troba assentada per extens (SPSM2, doc. 42). També aquesta fundació compta amb els habituals testimonis, un dels requisits fonamentals que complien tots els assentaments notariais, excepte, precisament, els sis testaments.¹¹⁶

Resumim característiques: sense testimonis, l'atorgat per Pere de Santcrisòfor fou escrit pel prevere Arnau, als de Ramon de Santfeliu i Berenguer d'Agell només hi consta l'encapçalament i, per últim, només l'assentament del testament d'Arnau Felid fou barrat, quelcom que indicaria la seva efectiva publicació. Sembla clar que la potestat de la notaria terrassenca per fer testaments, tot i ser reconeguda per la sentència de 1236, no s'exercí gens habitualment, tant pel que fa a la periodicitat com pel que fa a la forma. Hem de destacar, a més, que als testaments de Pere de Santcrisòfor i d'Arnau Felid, els únics que compten amb un tenor prou desenvolupat, hi trobem igualment deixes al capellà de Sant Pere, qui per tradició havia redactat tots els testaments dels seus parroquians.¹¹⁷ ¿Per què, llavors, tots plegats acudiren a l'acòlit perquè assentés al seu capbreu els testaments i d'aquesta forma tan poc rigorosa? Pel que fa al primer exemple, potser l'acòlit es serví del vincle familiar per fer patent a la resta de vilatans

---

¹¹⁵ Són els testaments de Ramon de Santfeliu i de Berenguer d'Agell, atorgats el 8 d'octubre.

¹¹⁶ De manera aïllada podem trobar algun assentament on no figura cap testimoni, però són només els testaments l'únic tipus documental on mai no els trobem. Tampoc al Manual d'Alcover (1228-1229), els pocs testaments assentats compten amb testimonis (Pons 1989: 181).

¹¹⁷ Als dos testaments que s'indica la intenció de participar en la campanya de València, el de Bernat Ferrer i el de Ramon de Solà (CBA1, doc. 446 i 469), només s'indica que els marmessors s'encarreguin de repartir una determinada quantitat en deixes pietoses.

que també els testaments es podien assentar com qualsevol altre negoci jurídic al registre notarial, estalviant-se així la redacció *in mundum* en cas de no ser efectivament l'últim.¹¹⁸ Ara bé, el fet que fos Arnau qui, extraordinàriament, s'encarregués del seu registre indica que el capellà de Sant Pere no restà al marge d'aquesta acció.¹¹⁹ Amb aquest precedent, la conjuntura de la presa de València va permetre que Bernat Ferrer i Ramon de Solà (i probablement també Ramon de Santfeliu i Berenguer d'Agell) acudissin al notari i no al capellà. Observem, a més, que no són individus qualsevols. Ramon de Solà era, conjuntament, amb Bernat d'Argelaguet, batlle reial de Terrassa, mentre que Ramon de Santfeliu i Berenguer d'Agell eren prohoms de la vila, afins per tant a l'*auctoritas* reial. Pel que fa a Bernat Ferrer, observem com es ressalta que és natural de Castellar, quelcom que li permet obviar els drets sobre l'escripturació de testaments dels parroquians santperencs que tenia el capellà. La intenció de tots plegats era evitar pagar per un *mundum* que, òbviament, no creien que seria llur definitiu testament, i alhora obtenir un mínim de garanties jurídiques en cas de no retornar.¹²⁰ Però, llavors, per què no hi ha cap més testament assentat al capbreu primer de l'acòlit? Aquí hem de cercar l'explicació en la part de l'*auctoritas* que correspon a la comunitat, la qual, majoritàriament, acut al capellà tot seguint la tradició local. L'intent, ben primerenc, de l'acòlit per escripturar també les últimes voluntats no va reeixir.

Lamentablement, això explica que només s'hagin conservat tres testaments més per a tot el període d'estudi, tots tres pertanyents a la nissaga dels Terrassa i procedents d'un altre fons documental (SPSM2, doc. 171, 179 i 180).¹²¹ Seguint l'ordre cronològic, cal començar amb el testament de Guillem de Terrassa, de 1269, clos com el de la seva esposa Saurina pel notari barceloní Jaume de Port (SPSM2, doc. 171). Com era d'esperar, la principal institució religiosa beneficiada pels llegats fou el monestir de

---

¹¹⁸ Recordem que ens trobem davant del primer capbreu no només conservat sinó generat per la institució notarial a Terrassa. Feia poc més d'un any que els vilatans s'estaven acostumant a aquesta nova mecànica d'escripturació dels seus negocis jurídics que permetia garantir els seus drets mitjançant els assentaments, sense haver d'arribar a estendre l'original en pergami. Pel que fa als testaments, a més, ja hem destacat com era habitual indicar que només se seguís allò fixat en cas de ser-ne l'últim, quelcom innecessari si, en comptes d'un *mundum*, el tenor quedava conscrit mitjançant assentament.

¹¹⁹ Potser cal veure aquest assentament com la materialització gràfica (tant a nivell diplomàtic com paleogràfic) de la pugna per establir qui dels dos, notari o capellà, té *auctoritas* suficient per garantir la seguretat i efectivitat jurídica de la confecció de testaments.

¹²⁰ De qui no tenim més informació és d'Arnau Felid, precisament, atorgant de l'únic testament que sí s'arribà a cloure per Bertran de Santcristòfor, ja que la resta d'atorgants els tornem a trobar a la documentació d'anys següents.

¹²¹ A manca d'un estudi actualitzat i complet sobre la gran nissaga feudal terrassenca, remetem als treballs de Salvador Cardús (1969) i Joaquim Verdaguer (2000). Pel que fa als testaments, aquí només comentarem els llegats fets a les esglésies egarenques i alguna altra referència destacable, conscients que mereixerien un estudi propi per ells mateixos.

Santa Maria de Jonqueres, lloc on escollí sepultura, amb un total de cents morabatins, i nomenat com a hereu subsidiari, en cas que Jaume, l'hereu instituit, morís sense descendència legítima. Santa Maria de Terrassa rebé trenta morabatins, cada prevere de Sant Pere en rebé un més, Santa Margarida i Sant Julià d'Altura, dos cadascuna, i Santa Maria Magdalena, deu sous. D'entre les altres deixes, destaquem els cinc morabatins destinats als "Fratribus Predicatoribus studentibus in lingua arabica Murcie". Recordem que Ramon de Penyafort havia fundat uns anys abans un centre d'estudi de l'àrab per formar els dominics.¹²² Aquest llegat cal entendre'l en relació amb el fet que el gran jurista català apareix també al testament de Guillem de Terrassa, ja que fou nomenat com un dels encarregats de decidir qui tindria dret a cobrar dels possibles deutes deixats pel Terrassa. Respecte als deutes, precisament, hem de destacar també l'existència d'un llibre de comptabilitat, confeccionat pel mateix notari que va cloure el testament: "mando debita mea persolvi et iniurias meas restitui secundum quod scripta sunt in memoriali meo per manum Iacobi de Portu, notarii".

L'any 1272, però, Jaume de Terrassa feia testament, ja malalt, davant de Pere Campolell, capellà de Sant Pere (SPSM2, doc. 179). Es confirma la predilecció pel monestir de Jonqueres: li deixa també el seu cos i rep en total dos-cents cinquanta morabatins, cent dels quals "ad opus fabrice eiusdem".¹²³ Per contra, s'evidencia també com el priorat ha passat a ocupar un lloc residual en l'univers pietós de la família. Santa Maria rep ja només cinc morabatins, més un per a cadascun dels seus canonges. El capellà de Sant Pere en rep tres i dos són destinats a l'obra d'aquesta església. En canvi, la capella fundada per Guillem de Terrassa en rep cinquanta, i el seu capellà, Guillem de Rovira, tres. Finalment, Saurina, vídua de Guillem i mare del difunt Jaume, féu testament el 13 de juliol de 1273, com el seu marit, davant del notari barceloní Jaume de Port (SPSM2, doc. 180). Essent donada de Santa Maria de Jonqueres (cal suposar que a partir de la mort del seu marit), deixa al dit monestir el seu cos i un total de sis-cents morabatins. Les esglésies egarenques, en canvi, s'han de conformar amb llegats ben minsos: dos morabatins a Santa Maria i cinc sous a cadascun dels seus canonges, deu sous al capellà i cinc sous a cadascun dels clergues de Sant Pere, a l'obra de la qual hi

---

¹²² Tradicionalment, s'ha pres l'any 1266, coincidint amb la definitiva conquesta de Múrcia, com a data de la fundació de l'estudi de llengua. Tanmateix, possiblement ja en època del protectorat castellà s'hi enviaren frares dominics per a l'estudi de la llengua àrab (Giménez 2006). Per evitar qualsevol temptació d'una visió *multiculturalista* d'aquest tema, recomanem un dels treballs de Miquel Barceló (1989).

¹²³ Com féu el seu pare, també instituí com a últim hereu el monestir de Jonqueres, tot especificant que aquest hauria de vendre els seus feus, amb el consentiment dels senyors (és a dir del rei i dels Cardona), per comprar a lous propis, evitant així que una institució religiosa estigués sota jurisdicció laica.

destina un morabatí, cinc sous a Sant Miquel i dos sous a cadascuna de les capelles de Santa Eulàlia i Sant Sadurní. Cal destacar també que, com a donada, Saurina no oblidà cap de les comunitats de religioses terrassenques: Santa Margarida, deu sous, Santa Maria Magdalena, cinc, i Sant Feliu de Terrassa, és a dir, de Montagut, dos sous. Finalment, dota la capella familiar de Sant Jaume amb vint morabatins “ad opus librorum”.

Vinculada amb un testament, hi trobem també una època d’agost de 1290 d’un dels llegats fets per Arnau de Solà al seu testament (SPSM2, doc. 238).¹²⁴ El prior Pere Flamenc va reconèixer a Gueraldona, filla del difunt Arnau, i al marit d’aquesta Bernat Batlle haver rebut els cent sous que el testador els hi havia deixat “in suo ultimo testamento ... pro anima et sepultura sua”. Per últim, voldríem finalitzar el repàs als testaments, amb un reconeixement atorgat a Arnau d’Illa, capellà de (Sant Pere de) Terrassa, l’any 1291, per Bernat de Santcristòfor i Simó de Basea, com a tutors testamentaris d’Espgueró (SPSM2, doc. 241). Els atorgants reconeixen “quod dedistis et tradistis nobis racione tutele predictae testamentum dicti Bernardi de Spegera, quod testamentum predictum concedimus a vobis habuisse et recepisse”. És interessant destacar com, malgrat que s’acudeix al capellà per redactar el testament, en canvi, no es dubta a recórrer al notari per deixar constància del seu lliurament. A més, per fer-ho, es confia en la mera imbreviatura, és a dir, en la seguretat jurídica que ofereix el registre notarial, ja que el document no fou estès *in mundum*.

Gràcies, precisament, a aquest registre notarial, i ja per cloure el present apartat, hem pogut aplegar una trentena de documents on tinent del priorat traspassen llurs béns a uns tercers. Així, es pot oferir una més acurada visió de les possessions de Santa Maria al segle XIII. Les repassarem sumàriament, tot seguint com a fil conductor el tipus documental escollit per a cada transacció.

c) *Precàries, establiments i sotsestabliments*

El primer cas, de l’any 1226, es tracta d’una donació, si bé també inclou el verb dispositiu *vendo* i els atorgants reben una quantitat en compensació (SPSM2, doc. 20). L’objecte de transacció és una casa amb cobert dins la sagrera de Sorbet, església dependent del priorat com ja sabem. Les altres dues donacions, anys 1243 i 1262, són del tipus *propter nupcias*, és a dir, el document mitjançant el qual els pares doten la

---

¹²⁴ Com veurem al llarg del segon capítol, Arnau de Solà fou batlle reial de Terrassa en diverses ocasions, com el també germà seu Felip de Solà.

filla: hi trobem unes cases a la vila de Palau (SPSM2, doc. 78) i una vinya, situada a prop de Rafema (SPSM2, doc. 162). Gràcies als sotsestabliments, també tenim notícies de peces de terra i honors sota domini del priorat, sempre dins el terme terrassenc, a Paradís (SPSM2, doc. 33), a les Arenes (SPSM2, doc. 51), a Grallera (SPSM2, doc. 125), a les Reglaresses (SPSM2, doc. 146), al mas Bellver, situat a les Comes de Bellver (SPSM2, doc. 156 i 194) i un camp a la plana dels Terroços (SPSM2, doc. 229). El grup més nombrós de referències el proporciona, com era de preveure, el de les vendes. Destaca el grapat de cases a la vila sota domini de Santa Maria (SPSM2, docs. 49, 170, 227 i 228), sobretot tenint en compte la prohibició per a les institucions eclesiàstiques feta per Jaume I en el moment de l'enfranchiment de la vila. També hi trobem terres a l'Alcuba (SPSM2, doc. 44), a Vinyers (SPSM2, doc. 46), un camp i una terra al mas Fenosa (SPSM2, doc. 63 i 243), dues terres a l'Olzina (SPSM2, doc. 84 i 117), una a Grallera (SPSM2, doc. 136) i, ja fora del terme, hi ha també dominis a Sant Pere de Reixac (SPSM2, doc. 167) i Rubí (SPSM2, doc. 242). Mitjançant tres permutes, podem afegir terres al lloc anomenat *Avones* (SPSM2, doc. 35) i als ja coneguts masos Olzina i Bellver (SPSM2, docs. 81 i 235). Una definició i el consegüent reconeixement (SPSM2, doc. 82 i 83) tenen per objecte diverses terres tingudes entre d'altres institucions, també per Santa Maria, si bé no s'especifica el lloc dins el terme terrassenc. Gràcies als heretaments, podem afegir dos masos, Canals (SPSM2, doc. 85) i Oruç (SPSM2, doc. 223), així com una sort al Pla (SPSM2, doc. 192). Finalment, una donació precària (SPSM2, doc. 92) d'una peça de terra situada a les Feixes presenta fins a quatre nivells en la jerarquia del domini. Així, Pere de Vall i Guillema donen a Bernat Carbonell i els seus una terra que tenen per Berenguer de Far qui, al seu torn, la té per Santa Maria.

Òbviamment, com aquest últim document deixa ben clar (“de quibus domini habuerunt suam partem”), de tots aquests traspassos el priorat en rebia la seva part com a senyor eminent. Fins ben entrada la segona meitat del segle, però, no es precisa el concepte més enllà de la menció al respecte dels drets del senyor o que la quantitat està *quieta* del dret del senyor. Serà a partir de 1270, aproximadament, que trobem ja explicitada la veu de lluïsmes (SPSM2, docs. 176, 193, 194, 203, 227, 229, 230, 242 i 243). La primera menció apareix en una venda feta, l'any 1271, a la comunitat de Puigbarral (SPSM2, doc. 176), si bé hem d'esperar a la fi d'aquella dècada perquè l'ús d'aquest concepte es faci habitual. Destaquem, per tant, la tardana aparició del mot en

comparació amb les zones veïnes.¹²⁵

A l'hora de gestionar el patrimoni immoble, el priorat continua fidel al tipus documental de la donació precària *ad meliorandum* fins, aproximadament, els anys quaranta del segle XIII.¹²⁶ L'estructura formal de la *carta precaria* (SPSM2, doc. 2) ja havia quedat fixada a l'últim quart del segle XII pels escriptors de Santa Maria. Fou llavors que es generalitzà la perpetuïtat de la donació, la vinculació de la descendència dels receptors i, sovint, l'obligació de residència. A més a més, hi trobem l'obligació de no reconèixer cap altra senyoria,¹²⁷ els censos que el receptor havia de satisfer i el pagament per l'entrada, que ja figuraven a les precàries altmedievales. Les presents precàries conserven, a grans trets, aquesta estructura. Les donacions es fan a perpetuïtat i s'hi continua especificant l'obligatorietat de fer-hi residència per als masos i les cases, menys en una ocasió l'any 1245 (SPSM2, doc. 106). Precisament, de les sis precàries que tenen per objecte un mas, en quatre ocasions els receptors han d'acceptar ser homes solius i, en dos d'aquests quatre casos, també afocats (SPSM2, doc. 13, 18, 62 i 94). El cens més habitual que han de pagar és la tasca,¹²⁸ si bé pot anar acompanyat de sisens, censos fixos en espècie, quarteres d'oli o de cereal, o en metàl·lic, com el “morabetinum bonum novum an fussinum flameiantem” a pagar anualment, a partir del 1245, per Nadal per un mas a Sant Julià d'Altura (SPSM2, doc. 106). Finalment, hem de destacar que set precàries són alhora confirmacions. Així, en el cas d'un honor, situat a Silvanjà, és interessant comprovar que la precària (SPSM2, doc. 97) va seguida el mateix dia d'una definició també atorgada pel priorat de “omnes querimonias, quas contra vos ponere potueramus ratione illius honoris de Silvayano ... usque in hanc diem” (SPSM2, doc. 98). És a dir, tot sembla indicar que la nova precària clou algun litigi entre el priorat i els tinentes, els matrimonis Pere d'Om-Berenguera i Ramon Sabater-Pereta.

Coincidint amb la consolidació de la institució notarial a Terrassa, la donació precària deixa pas a l'establiment com a principal tipus documental per a fixar les relacions de domini entre el priorat i els seus tinentes.¹²⁹ L'aparició del nou verb

---

¹²⁵ Remetem a l'estudi fet per Pere Benito per al conjunt del comtat de Barcelona (2003: 669-682).

¹²⁶ SPSM2, docs. 2, 6, 11, 13, 16, 18, 59, 62, 66, 94, 97, 106, 189, 219 i 225. D'aquests, només els tres últims documents són posteriors a l'any 1250. Exceptuant la primera precària, d'un alou a Samalús, la resta de béns (peces de terra, masos i unes cases a la vila) se situen al terme de Terrassa.

¹²⁷ Cap a l'últim quart del segle XIII hi veurem afegir, en aquesta mateixa clàusula, l'obligació de no reconèixer tampoc cap altra batllia.

¹²⁸ SPSM2, docs. 11, 13, 18, 94, 97, 219 i 225. Com veurem tot seguit, també als establiments és el cens més comú.

¹²⁹ SPSM2, docs. 50, 54, 60, 75, 76, 122, 142, 145, 155, 159, 175, 181, 201, 220, 232, 233, 237 i 239. El primer establiment atorgat pel priorat data del desembre de 1239. Respecte a la vinculació entre

dispositiu, *stabilio*, a Terrassa, per tant, es pot vincular clarament als nous usos notariais. L'estructura formal no varia gaire respecte a l'apuntada més amunt de les precàries, però, en canvi, sí detectem diferències respecte a les condicions de tinença.¹³⁰ El caràcter perpetu es manté com a predominant,¹³¹ però no hi trobem l'obligació de residència vinculada als masos o cases. De fet, només quatre establiments tenen com a objecte masos o cases (SPSM2, docs. 50, 75, 155 i 237), una proporció significativament més baixa que la que hem vist a les precàries, i tan sols en una ocasió s'hi estableix l'obligatorietat de residència, precisament, l'únic cas de condició d'home soliu i afocat del priorat (a les cases de la vila, doc. 75).¹³² Pel que fa als censos, la tasca és l'element més comú (SPSM2, docs. 50, 54, 60, 155, 220 i 239), si bé observem un nombre de reduccions de cens força més gran que a les precàries.¹³³ També destaca el fet que en onze establiments els receptors només han de satisfer un sol cens fix, bé sigui en equivalent o, ja cap al final del període d'estudi, en moneda.¹³⁴

Tant a donacions precàries com a establiments és habitual trobar la clàusula del dret de fadiga dels senyors, a trenta dies, si bé cal dir que sembla que només resti reflectida aquesta clàusula als documents pervinguts en forma pública,¹³⁵ ja que cap nota de registre notarial la contempla. Ara bé, en les dues ocasions que podem comparar assentament i *mundum*, comprovem que la clàusula de fadiga no surt esmentada en cap dels dos estadis de redacció (SPSM2, docs. 75 i 189).¹³⁶

---

establiment i notariat a Terrassa, sigui casualitat o no, el primer que documentem és el primer instrument que clou Bertran, acòlit, *scriptor Terracie* (SPSM2, doc. 30).

¹³⁰ Sobre la relació entre concessió precària a perpetuïtat i establiment, i la seva relació amb la institució notarial, remetem a dos treballs que recullen l'àmplia bibliografia existent. El primer, la tesi doctoral de Daniel Piñol sobre el notariat al Camp de Tarragona (2000: 249-263) on també trobem una anàlisi diplomàtica de l'establiment emfitèutic. El segon, un article de Pere Benito (1996: 72-86), on l'autor mostra, malgrat les diferències formals que hi puguin haver, llur coherència dins un mateix tipus de pràctica jurídica.

¹³¹ A tots els establiments, exceptuant els tres primers exemples.

¹³² Cal dir que, en rigor, com veurem tot seguit, la nota de registre mostra que aquest document es tracta d'una concessió precària, mentre que al trasllat es converteix en un establiment. Una altra diferència respecte a les precàries és el fet que cinc dels divuit establiments corresponen a dominis de fora del terme terrassenc, mentre només hi correspon una de les quinze precàries.

¹³³ A quatre establiments (SPSM2, docs. 122, 145, 175 i 220), per només una precària (SPSM2, doc. 189).

¹³⁴ SPSM2, docs. 75, 76, 122, 142, 145, 159, 175, 232, 233 i 237. Com podem observar, sovint aquests censos fixos exclusius són fruit d'una reducció. També, entre aquests establiments, hi trobem els cinc situats fora del terme terrassenc. Entre el censos en diners, hem de destacar la menció del 22 de setembre de 1258, de "tres solidos bone monete Barchinone coronate de terno" (SPSM2, doc. 159), poc temps després que fos atorgat el privilegi de Jaume I per a la seva primera emissió al Principat, l'1 d'agost (Botet 1976, vol. III, Apèndix, doc. 4).

¹³⁵ Per a les precàries (SPSM2, docs. 2, 6, 11, 16, 18) i per als establiments (SPSM2, docs. 159, 175, 201, 220 i 237). D'entre els documents pervinguts *in mundum*, només quatre no la presenten (SPSM2, docs. 13, 75, 189 i 239). Els docs. 13 i 75, però, corresponen a homes solius o afocats del priorat.

¹³⁶ Un altre dels elements essencials d'aquest tipus de contracte, el lluïsmo, no apareix explicitat fins l'any 1278 a la confirmació d'un establiment d'una tinença (SPSM2, doc. 193). Als anys vuitanta el trobem en

Precisament, el primer d'aquests dos documents mereix una atenció especial. Es tracta de l'establiment fet per part del prior Guigó als germans Pere, Martí i Elisenda Vilar, fills de Berenguer Vilar i de Berenguera Seguina. Com dèiem, comptem tant amb la nota de registre de 1242, que ens pot servir com a referent per al text de l'original, com amb un *mundum* del document, en concret, un trasllat de 1295. El primer que crida l'atenció són els verbs dispositius. Mentre a la nota són “damus atque in presenti tradimus”, al trasllat l'acció jurídica s'ha convertit en un establiment: “damus et stabilimus”. Això confirma el fet que hem apuntat inicialment, de com l'establiment esdevé hegemònic a la segona meitat del segle XIII, fins al punt de transformar una original donació precària. Aquesta voluntat de transformació s'ha d'atribuir al priorat, ja que si el trasllat l'hagués sol·licitat la part receptora, és a dir, la família Vilar, no s'explicaria el seguit d'equívocs que a continuació detallem. Així, Pere de Folquer, redactor del trasllat, va entendre que els drets sobre les cases que detentava el priorat eren fruit de la donació del pare dels germans, Berenguer de Vilar i de la seva esposa Ramona Pellicera. Unes línies abans, però, situava els germans com a fills de Berenguer de Vilar i de Berenguera Seguina. Caldria pensar en una segona esposa? Si ho comprovem amb la nota de registre, però, hem d'entendre que, efectivament, els tres germans són fills de Berenguer de Vilar i Berenguera, però que la donació de les cases al priorat la féu el seu germà Berenguer de Vilar, conjuntament amb la seva esposa Ramona Pellicera (com hem vist a la donació com a confreres d'ambdós). Just allà on trobem el mot “fratris”, però, hi ha un forat que només permet la lectura de la *f* i la *s*. Possiblement ja hi fos a finals del segle XIII i, lligat amb la homonímia de pare i fill, expliqués la redacció contradictòria de Pere de Folquer.

En tot cas, les interpol·lacions no acaben aquí. Els quaranta anys transcorreguts també es reflecteixen a les afrontacions, de manera que a l'any 1295 hi trobem un Alegre de Mata, al lloc de l'Alegre de Pontets i un difunt Ramon Roig, al lloc de Guillem Barba. També la vacil·lació en els temps verbals mostra el pas del temps. Així, la clàusula de reserva per als drets a les dites cases de Berenguer de Vilar i Ramona Pellicera, que a la nota trobem en subjuntiu (“habeant et teneant de omnibus diebus vite sue”), com que en el moment de fer el trasllat ja eren morts, el temps verbal emprat és el pretèrit imperfecte però es manté –de manera il·lògica– la referència a la seva futura mort

---

tres establiments, cap d'ells atorgats directament pel priorat, però sí sota la seva senyoria (SPSM2, doc. 194, 203 i 229). Finalment, com a prova de la generalització d'aquest dret, l'any 1288 s'efectua una venda on s'especifica que el seu valor s'entén lliure de lluïsmes (SPSM2, doc. 230).

(“habebant et tenebant omnia predicta integriter ... et ad obitum suum quod possint accipere et dimittere de rebus mobilibus”). Ara bé, el canvi més rellevant és una el·lisió. A la nota hi ha registrat també l’ús que se’n farà de la imponent entrada¹³⁷ (340 sous) que els receptors havien de satisfer. En concret, es destinaria a pagar un crèdit contret amb Astrugó Gracià per fer front a un cens de Sant Ruf. En canvi, al trasllat, només s’apunta que es destinà (de nou l’ús del preterit, en aquesta ocasió, perfet) “in usibus et in utile et proficio eiusdem domus”.

Precisament, la lògica de l’altíssima entrada era el suport dels germans Vidal al préstec contret pel priorat (segurament, per un total de 400 sous, que és la suma de les dues entrades dels documents 75 i 76).¹³⁸ Ara bé, com que en el moment de fer el trasllat el fet que motivà la donació ja havia deixat de ser rellevant, es decideix el·lidir-lo. A canvi de la seva contribució, els tres germans recuperaven part dels drets sobre el patrimoni familiar que havien perdut amb la donació feta pel seu germà quan ingressà com a confrare del priorat. A més, la condició de solius i afocats del priorat, lluny de ser una condició gravosa, cal entendre-la com una garantia d’immunitat respecte les incipients càrregues fiscals reials que els habitants de la vila havien de satisfer.¹³⁹

Com veiem, el concepte d’integritat documental per a un notari terrassenc de finals del segle XIII no és ben bé el mateix que per a nosaltres. No és aquest, però, l’únic cas de significatives variacions que hem comentat i comentarem al llarg d’aquest apartat. Insistim, no cal veure-hi una intenció dolosa, sinó que permet copsar la versatilitat (més que no pas seguretat) jurídica que les imbreviatures notariales oferien a les parts interessades i com la *substantia negotii* es podia adaptar a cada ocasió. De ben segur, aquesta fou una de les claus de l’èxit de la institució en aquest seu període inicial.

Finalment, per cloure l’espai dedicat als establiments, hem de comentar l’únic en què s’empra el mot emfiteusi (SPSM2, doc. 201).¹⁴⁰ Fruit d’una sentència arbitral

---

¹³⁷ Si repassem les entrades de les altres precàries, cap d’elles no sobrepassa els trenta sous. Pel que fa als establiments, fora d’aquest i el següent document (340 sous i 60 sous) que també van rebre els tres germans, només els dos últims superen els vint sous (40 i 350 sous)

¹³⁸ Aquest segon document té com a objecte un hort de l’Horta Nova, precisament, un altre dels dominis que acompanyaren la donació com a confrare de Berenguer de Vilar i Ramona Pellissera (SPSM2, doc. 23).

¹³⁹ Si bé, a partir de 1228, s’enfranquí els habitants de la vila de la intestia, cugucia i eixorquia, per contra, aquests havien de satisfer el pagament anual de la queta, contribuir al comú i satisfer d’altres imposicions derivades dels drets de mercat. De fet, es documenten casos en què tinentes d’institucions religioses al·leguen la seva condició servil davant les demandes del batlle reial terrassenc (RUIZ 2011: 86).

¹⁴⁰ Tot just el novembre de 1281 hi trobem la primera menció, també en el context d’un litigi que enfrontava el priorat amb un batlle reial: “consueverint percipere duos quarterios olei censualis ab emphiteotis suis” (SPSM2, doc. 198).

prèvia, Pere de Claret, l'any 1282, estableix de nou a Bernat de Fàbrega un “honorem in emphiteosim ad agrarium supradictum”, situat a les Arenes. Cal dir que es tracta d'un document clos per un notari barceloní. De fet, no comptem amb cap exemple terrassenc on aparegui aquest mot per al període que ens ocupa. La menció de 1282, però, lliga força amb el moment en què es comença a generalitzar el seu ús a nivell català.

De manera puntual, comptem amb un altre tipus de contracte emprat pel priorat per a gestionar els seus dominis. En concret, l'any 1288 el prior Pere Flamenc arrenda un terra i hort per quatre anys a Guillem Martí i els seus (SPSM2, doc. 224). Ultra la tasca i la primícia, els receptors hauran de pagar anualment trenta sous barcelonesos de tern per Tots Sants. També es posa com a condició que es planti una cabeça de safrà, de la qual el receptor en reté el domini. Sembla clar que la natura comercial del cultiu del safrà fixa en aquest cas la forma jurídica del contracte (un arrendament per quatre anys), que res té a veure amb les precàries i establiments que fins ara hem comentat. També el cens de trenta sous anuals és força més elevat que els documentats per als altres dos tipus de contractes.¹⁴¹

1.3.3 Recurs al crèdit a curt termini i gestió de la renda

Gràcies a la preservació del registre notarial terrassenc, tenim accés a una sèrie de documents relacionats amb la gestió del patrimoni del priorat, en concret, amb les seves finances –com els préstecs, els reconeixements de deutes, promeses i reconeixements als fidejussors–, que, pel seu curt període de validesa fruit de la seva mateixa natura jurídica, en els casos en què s'arribaren a estendre en forma pública, foren destruïts al mateix segle XIII. Només conservem un document de préstec demanat pel priorat l'any 1245 (SPSM2, doc. 110) i, per tant, és a través dels deutoris que podem seguir el recurs al crèdit a curt termini per part de la institució.¹⁴² Aquesta forma documental, de fet, és el principal registre a partir del qual s'ha pogut estudiar l'evolució d'aquest tipus de crèdit privat a casa nostra.¹⁴³

---

¹⁴¹ La *febre* del safrà, tant pel que fa al seu cultiu com a fins i tot a l'ús de les cabeces com a instrument comptable a les compravendes, que registrem als manuals notarials terrassencs de la fi del segle XIII i principis del XIV resta per estudiar en profunditat. Apuntem, però, que el termini de quatre anys hi té molt a veure, ja que era el cicle estimat de vida útil d'una cabeça (Verdés 2001).

¹⁴² Així, no hem inclòs en aquest apartat els típics reconeixements de deute derivats d'una compravenda. D'aquests també en tenim, com els fets pels priors Guigó (SPSM2, doc. 140) i Pere de Claret (SPSM2, doc. 184 i 185) per la compra d'uns muls, o el que feu Guigó per la compra de vint quarteres de lleties (SPSM2, doc. 132).

¹⁴³ Per a Terrassa mateix, comptem amb el treball de Mercè Aventín i Josep Maria Salrach (2003) centrat en el Capbreu primer de Bertran acòlit. Per a la Barcelona del segle XIII (Fernández-Cuadrench 1997 i

De ben segur no és atzarós el fet que l'únic contracte de préstec ("mutuo") que trobem al registre notarial terrassenc per part del priorat sigui, al mateix temps, el que impliqui la quantitat més elevada i en el que el prior actuï acompanyat de fins a set deutors més.¹⁴⁴ Per contra, de la resta de préstecs, com dèiem, l'acció jurídica que restava plasmada als manuals era la del reconeixement del deute. Cal dir, però, que l'estructura formal del contracte és la mateixa que la dels debitoris, ja que s'empra el verb dispositiu *concedo* per part dels atorgants per tal de reconèixer que han rebut un préstec ("concedimus mutuo recepisse", "concedimus mutuavisse") per valor de quatre-cents sous d'Astrugó Gracià. El termini de retorn del préstec és d'un any i, tractant-se el creditor d'un jueu, s'explicita l'interès: "LXXX solidos pro eorum lucro", és a dir, el 20% habitual a partir de les disposicions de Jaume I. També es detalla el motiu del préstec: "specialiter in censu domus Sancti Rufi et in collecta et comune de Magalona, et in collecta et servicio domini Pape".¹⁴⁵ Finalment, juren els dos fidejussors, Bertran de Santeristòfor i Guillem de Far, i també prometen no anar-hi en contra "ratione dotis vel sponsalicii" les esposes dels deutors. Davant de la conjunció de tres contribucions importants al mateix temps, el priorat ha de recórrer puntualment al crèdit a curt termini. Excepcionalment, i al tractar-se de quatre-cents sous, Guigó recorre també a un grup de co-deutors, a banda dels fidejussors habituals.¹⁴⁶

Pel que fa als debitoris, bàsicament, la nota reproduceix la part dispositiva del document: l'atorgant reconeix deure al creditor una quantitat determinada, que pagarà en un termini establert. A continuació, hi trobem el nom dels fidejussors, excepte en aquells casos en què l'atorgant obliga els seus béns com a garantia.¹⁴⁷ El nombre de fidejussors oscil·la entre un i tres i sembla tenir relació amb les quantitats prestades, si bé en un cas són tres fidejussors per un deute de només quaranta sous. En total, el priorat aconseguí amb aquest mecanisme mil cent cinquanta-tres sous mitjançant deu

---

2007) i per a València (García Marsilla 2007), també són els reconeixements de deute el principal instrument que ens ha pervingut.

¹⁴⁴ A banda del prior Guigó, hi trobem els matrimonis Pere Agulló i Berenguera, Arnau Guerau i Marquesa, Martí de Vinyals i Berenguera i, finalment, Berenguer de Vilar. Com veurem tot seguit, Martí de Vinyals i Berenguer de Vilar són assidus fidejussors dels préstecs demanats pel priorat.

¹⁴⁵ Destaquem l'equivalència dels conceptes "comune" i "collecta", quelcom que confirmaria l'ús coetani de *comune* com a sinònim de contribució de tipus fiscal tant a Terrassa (apartats 2.2.2 i 2.3) com a d'altres llocs del Principat (Turull 2009).

¹⁴⁶ Com a garantia per llur ajut, a la següent nota de registre hi trobem el reconeixement, per part de Guigó, als altres deutors i els fidejussors que, en cas de dany per a ells, aquest respondrà obligant les rendes que té a Barcelona, al Llobregat, a Sant Adrià de Besòs i al Coll de Finestrelles Jussà (SPSM2, doc. 111).

¹⁴⁷ Quan l'atorgant és el prior sempre utilitza fidejussors. Observem aquí una clara diferència amb els préstecs atorgats a Miquel, monjo i prevere (vegeu més endavant).

préstecs.¹⁴⁸ Ara bé, cal destacar que gairebé uns quatre-cents vint anaren destinats a lluir un violari comprat el 1238 per Bernat de Bonastre (SPSM2, docs. 37 i 38).¹⁴⁹ Els terminis de pagament ronden els sis mesos, excepte per al cas de grans quantitats, superiors a dos-cent sous normalment, que es fraccionen en dos o tres pagaments i poden arribar a l'any. Finalment, també trobem en un cas la promesa de l'atorgant d'alliberar de danys els fidejussors (SPSM2, doc. 37).

Tanmateix, és més habitual que aquesta clàusula esdevingui document individual.¹⁵⁰ En aquest cas, la nota de registre detalla amb més precisió el context del negoci jurídic perquè cal aclarir bé els antecedents (nom del prestamista, quantitat i condicions del préstec) i les garanties del deutor als fidejussors. Així, el verb dispostiu deixa clara la principal acció jurídica: “promitto eycere de dampno et missione vos ... de illa firmancia in qua vos misi” (SPSM2, doc. 80). A continuació, es detalla el deute i el nom del prestamista, i la garantia que ofereix l'atorgant, bé sigui mitjançant l'obligació (SPSM2, docs. 70 i 80) o l'evicció (SPSM2, doc. 53) dels seus béns.

Podem completar, i en certa mesura contrastar, el recurs al crèdit dels priors amb el que hem documentat de Miquel, monjo i prevere de Sant Pere, entre els anys 1241 i 1250.¹⁵¹ Una primera diferència, que ja hem esmentat, és a la garantia dels préstecs: l'obligació de béns substitueix la presència de fidejussors en cinc dels set deutoris.¹⁵² Una altra diferència és la mitjana de les quantitats requerides (vint-i-vuit sous) i el significatiu percentatge de crèdits en espècie. Així, en quatre dels set deutoris reconeix deure a Bernat de Puig diverses quantitats de blat (set sestres, dues vegades vuit quarteres i una, nou). No creiem que es tracti, però, de crèdits de fam, sinó que més

---

¹⁴⁸ SPSM2, docs. 32, 37, 38, 56, 57, 58, 116, 121, 123, 137. A aquests hi hauríem d'afegir els quatre-cents sous del préstec que tot just hem comentat (SPSM2, doc. 110) i les referències, a partir d'altres assentaments notariais, per un valor de quatre-cents trenta-tres sous més (SPSM2, doc. 75 i 182). És a dir, un total de gairebé dos mil sous.

¹⁴⁹ El primer deutor, per valor de tres-cents sous, té com a destí diverses necessitats del priorat i “in deliberare violarium Bernardi de Bonastre”, mentre que el segon, per valor de cent vint, és íntegrament destinat a aquesta causa. No resta clar, però, si es tracta del valor d'una pensió anual o del total del violari. Com que no hem localitzat més referències a aquest violari, entenem que es tracta de la seva lluçió.

¹⁵⁰ SPSM2, docs. 53, 70 i 80. De nou, observem la diferència d'actuació entre el prior, com a representant de la institució, que només n'atorgà un (SPSM2, doc. 111), i Miquel, monjo i prevere de Sant Pere, que és l'atorgant dels tres documents.

¹⁵¹ SPSM2, docs. 64, 69-72, 96, 102-104, 120, 124, 138, 144.

¹⁵² Segons Fernández-Cuadrench, només aquells deutors amb prou capacitat econòmica podien evitar el recurs a fidejussors responent amb els seus propis béns (1997: 55-57). Per contra, almenys per al cas de les institucions religioses, semblaria que és més aviat a l'inrevés, ja que la mongia de Sant Pere i les seves rendes eren clarament inferiors a les del priorat del qual depenia.

aviat haurien de estar relacionats amb la comercialització del cereal.¹⁵³

Ara bé, l'interessant de l'actuació de Miquel és l'*expedient* conservat en forma de nou assentaments al capbreu segon de l'acòlit fruit de dos crèdits rebuts entre 1242 i 1244.¹⁵⁴ Hi trobem un ampli ventall dels tipus documentals relacionats amb el crèdit a curt termini: reconeixement de deute, promesa de lliurament de dany, reconeixement de disposar de les garanties pactades (inclosos els mateixos instruments notariais), venda atorgada per saldar deutes o reconeixement de cobrament i pacificació per part dels creditors. De tots aquests assentaments, a més, si seguim les indicacions de les notes de treball de l'escrivent, només un arribà al seu estadi de *mundum* (SPSM2, doc. 70). La resta de notes o bé no estan ratllades o bé s'especifica que, finalment, no es van estendre com a originals ("non fuit facta"). Certament, per a negocis jurídics la durada dels quals havia de ser força curta (sis mesos o un any, inicialment), el registre notarial era més que suficient a parer dels atorgants per preservar i donar fiabilitat als seus drets. No calia l'extensió en forma pública, quelcom que explica la dificultat de constatar l'evolució del recurs al crèdit abans de l'aparició dels manuals.

El 16 d'abril de 1242 foren registrats els tres primers assentaments seguits. El primer correspon a un reconeixement de deute de cent sous atorgat per Miquel a Arnau de Cot i pel qual obliga el blat i la verema de la seva mongia a més d'unes cases a la vila (SPSM2, doc. 69). Aquest assentament presenta dues barres i una banda, a més de l'anotació "non fuit facta". ¿Significa això que s'anul·là el seu contingut? ¿O, simplement, que no s'arribà a estendre l'original? Al segon assentament, aquest amb dues barres i, per tant, estès, Miquel promet lliurar de dany a Arnau d'Abadia i Arnau de Cot per la seva fermaça en dos deutes contrets per l'atorgant amb Abraham de Caldes (per vint sous) i amb Guillem de Canyameres (per setanta sous). Miquel promet satisfer-los abans de la festa de Sant Miquel i obliga, novament, el blat i la verema de la mongia, així com les cases de la vila (SPSM2, doc. 70). Semblaria, per tant, que aquest assentament corregeix el contingut jurídic de l'anterior. Tanmateix, com a darrera acció jurídica del dia, Arnau d'Abadia i Arnau de Cot reconeixen a Miquel que tenen "illa instrumenta tuarum domorum" per raó d'un deute de cent sous contret amb el dit Arnau de Cot (és a dir, el deute reflectit al primer assentament), per un segon de vint sous més interès amb Abraham i un tercer per valor de setanta amb Guillem de Canyameres. Els

---

¹⁵³ En una de les ocasions s'especifica que el deute es retornarà quan vengui el blat al mercat de Terrassa (SPSM2, doc. 144).

¹⁵⁴ SPSM2, docs. 69-72, 74, 80, 102-104.

atorgants prometen retornar els documents per la festa de Sant Miquel i, finalment, Bernat de Puig¹⁵⁵ actua com a fidejussor de Miquel per la quantitat de tres-cents sous. Cal entendre, doncs, que el notari registrà de manera seguida els tres assentaments i, en un moment posterior afegí les barres i les anotacions, en funció de les indicacions dels atorgants. Per al cas concret del primer assentament, observem que el document 71 recull tant la referència al deute de cent sous, com als altres dos deutes continguts al document 70. No sembla, per tant, que el negoci contingut a l'assentament restés invalidat. Per algun motiu, tanmateix, el primer debitori no s'arribà a estendre com sí que es féu amb el segon i com inicialment s'havia de fer amb el primer, tal com les mateixes notes marginals així ho proven.

Menys d'un mes després, el 14 de maig, Miquel va vendre unes cases a la vila per valor de setanta sous (SPSM2, doc. 72). Si recordem l'import del deute amb Guillem de Canyameres i tenim en compte que no torna a ser esmentat en els següents documents, sembla evident que la venda contribuí a saldar-lo. Passat, de gairebé un mes, el termini de la festa de Sant Miquel, el 22 d'octubre, Miquel reconeix a Arnau de Cot i la seva esposa Gueraua que actuaren com a deutors especials (“misistis vos speciales debitores”) al préstec de Abraham de Caldes de quaranta sous més el seu interès de vuit (SPSM2, doc. 74). Semblaria que, tot just satisfet el deute inicial de vint sous, Miquel hagué de tornar a demanar un crèdit, aquest cop per quaranta, del qual se'n feien càrrec Arnau i Gueraua. Però, més aviat, es tracta d'una renegociació: s'amplia un any el termini i es dobla el valor inicial. La prova la tenim a l'obligació que apareix com a garantia, és a dir, les cases de la vila de Terrassa que ja constaven en una “carta publica” com a obligades pel crèdit inicial (SPSM2, doc. 70). La referència a la *carta publica*, a més, confirma que la promesa de lliurament de dany fou l'únic assentament que arribà a *mundum*.

Passats només quatre mesos, el 19 de febrer de 1243, trobem una altra promesa de lliurament de dany feta per Miquel a Arnau d'Abadia i a Arnau de Cot per llur fermança en un deute de quaranta-vuit sous, a retornar per Sant Joan, contret amb Berneguer Poc i Berenguer Vidal (SPSM2, doc. 80). Certament, sembla massa casualitat la coincidència de valor dels dos últims préstecs (quaranta-vuit sous). De fet, més aviat, semblaria que Abraham de Caldes endossà a Berenguer Poc i Berenguer Vidal el crèdit, si bé aquests decidiren reduir el termini de cobrament. També cal

---

¹⁵⁵ Es tracta del creditor “habitual” del monjo Miquel (SPSM2, docs. 120, 124, 138, 144).

destacar que, novament, Miquel obliga “omnia bona mea ... continetur etiam aliis instrumentis que inde habeatis de aliis firmanciis”. El cas és que, malgrat els terminis, no fou fins al novembre de 1244 que, finalment, Miquel va poder saldar tots els deutes contrets amb els seus creditors i amb Arnau Cot. Així, Berenguer Poc i Berneguer Vidal reconeixen ésser satisfets del deute de quaranta-vuit sous (SPSM2, doc. 102). L'època atorgada per Arnau Cot, si bé no especifica la quantitat, sí que assegura que resti prou clar que ja no tenen cap deute pendent: “de omnibus debitis que unquam mihi debuisti usque in hanc diem in carta vel sine carta, et de omnibus aliis firmanciis que unquam pro me alicui persone fecisti, tam iudeis quam christianis”. Recordem el deute inicial (SPSM2, doc. 69) de cent sous i les altres fermances (SPSM2, doc. 70, 74, 80). Finalment, Abraham de Caldes, també de manera força lacònica, reconeix ésser satisfet de tots els deutes (“in carta vel sine carta”) i els defineix: “et facio tibi et tuis finem”. Allò que importa i que, per tant, ha de restar assentat al manual és que ja no hi ha cap més deute pendent, quelcom que fa innecessari haver de registrar el seguit de deutes i la seva complicada evolució que tot just hem observat.¹⁵⁶

Un últim exemple d'un crèdit vinculat a les esglésies egarenques el protagonitza Pere de Campolell, capellà de Sant Pere, amb el debitori atorgat a Ramon de Vilagú i Bord de Serra “de omnia mutua C solidos” el 12 de desembre de 1273 (SPSM2, doc. 182). L'interessant és que, com a garantia, l'atorgant obliga dos crèdits que havia prestat a Pere de Claret, prior de Santa Maria, per un valor total de noranta-tres sous i quatre diners, tot cedint-los “totum meum locum, ius, vim, rationes et acciones contra dictum debitorem et bona sua quos vos possitis eidem debitori predicto tamquam rem vestram propriam ad omnes vestras voluntates, petere, requirere et exigere in curia vel extra, in iudicio vel extra”. Els endossa, per tant, els dos crèdits que, tot just, havia de cobrar per Nadal.

Per cloure aquest repàs, és bon moment per resumir algunes conclusions sobre el recurs al crèdit a curt termini per part del priorat. Com hem vist, no totes les operacions es documentaven, és a dir, que s'arribaven a assentar al registre notarial, i d'algunes d'elles en tenim constància gràcies a referències secundàries en d'altres documents. Els debitoris i d'altres documents assentats, a més, majoritàriament restaven en el seu estadi de nota. La garantia jurídica que oferia el manual era suficient per a ambdues parts i

---

¹⁵⁶ Després d'aquests dos anys de tribulacions financeres, el monjo Miquel optà per recórrer només al suport econòmic de Bernat de Puig (SPSM2, doc. 120, 124, 138, 144), qui ja li havia servit de fidejussor per valor de tres-cents sous (SPSM2, doc. 71).

només alguns pocs documents arribaren a l'estadi d'original. Per exemple, de tot l'expedient creditici del monjo Miquel només una promesa de lliurament de dany assolí el *mundum*. No és estrany, per tant, que s'hagi proposat una evident interrelació entre l'augment progressiu de manuals notariais i les activitats creditícies de les comunitats on els notaris exercien la seva professió.¹⁵⁷ Per sobre d'aquesta relació, però, volíem destacar la confiança en els llibres de notes que demostraven els atorgants. Sembla clar que, si el principal tipus documental que trobem a la majoria de manuals d'aquest període restava, en un altíssim percentatge, en estadi d'assentament és per la seguretat preventiva jurídica que els llibres i el notari oferien. Per tant, malgrat les correccions, desordre i altres característiques que, des del present, puguin fer-nos pensar en què aquests llibres notals eren mers instruments de treball, creiem que és indubtable el seu caràcter fiable i que com a tal era percebut. Aquesta confiança, però, no era cega. No s'entén si no és a través de la participació activa dels atorgants a l'hora de consensuar l'autenticitat i integritat documentals, tant en el moment de l'assentament com en eventuais refaccions.

Tornant a la necessitat creditícia del priorat, sembla que fou un recurs habitual, però puntual al llarg de cada any, per part del priorat, ja que tendeix a agrupar-se en pocs dies de diferència (SPSM2, docs. 37-38, 56-58, 121-123). Caldria, per tant, relacionar-lo amb una manca de liquiditat passatgera. Destaquem, també, que, un cop passada la llacuna notarial del tercer quart de segle, només documentem un sol cop el priorat com a deutor i de manera indirecta (SPSM2, doc. 182). Per contra, sembla que es decideix emprar altres mitjans per obtenir els diners necessaris davant de necessitats puntuals. Així, l'any 1274, l'arrendament del delme de Sant Fruitós es destina a una propera visita de l'abat de Sant Ruf (SPSM2, doc. 188), de la mateixa manera que, l'any 1245, s'havia recorregut a un crèdit per satisfer tres col·lectes (SPSM2, doc. 110).

Resseguint els deutors, a més, es pot comprovar com es recorre a un grup de creditors que es van repetint, com són els membres de la família Ferrer, Pere i Bernat, Ferrer Roig, Bernat de Puig o també a individus que, com tot seguit veurem, acabaren vinculant-se amb la gestió de les rendes del priorat, com són Guillem Cabanes i Pere de Cellar. Però més encara es repeteixen els fidejussors: Guillem Martí, Martí i Guillem Vinyals, Berenguer de Vilar, Bertran de Santcrisòfor o membres de la família Batlle. També hi trobem, per cert, Pere Ferrer en una ocasió. Tots aquests individus, tant

---

¹⁵⁷ Així, es parla a nivell europeu d'una *edat d'or* del crèdit i del notariat entre 1250 i 1350 per a l'àmbit mediterrani (Menant, Redon 2005).

creditors com fidejussors, es poden vincular, com dèiem, amb el priorat: tinents de terres, arrendadors del delmari de Sant Fruitós, el batlle vitalici de les primícies del monestir a Terrassa, i fins i tot batlles reials, com Bernat Bric.

Aquest, per tant, és un bon punt per tractar la gestió de la renda del priorat. És a dir, com Santa Maria assegurava la percepció dels seus múltiples ingressos derivats de delmes, primícies i censos diversos. El priorat aplicà dos mecanismes: la donació vitalícia de batllies o la venda dels drets de cobrar els ingressos per uns anys (un, dos o tres) de paquets de renda com, fonamentalment, el delme de Sant Fruitós i, també, la capellania de Sant Julià.

Per ordre cronològic, documentem primer les donacions vitalícies. Ja el 1201 tenim notícia Berenguer de Far, prevere, tenia per Santa Maria “pro baiulatione” el retrodelme, la procuració i el feu de lli i cànem de Perafita, Corró i Vilamajor, al Vallès Oriental, i “retrodecimam frumenti in tota Terracia” i l’eimina d’ordi que “mihi pro excambio procurationum annuatim dabatis”, conjuntament amb una vinya i un ferragenal (SPSM1, doc. 211). És significativa la menció del retrodelme del blat, perquè aquesta era la part assignada a Berenguer de Vilar a la donació vitalícia que rebé per part del priorat de la batllia sobre les primícies del blat i la verema que tot seguit comentarem. El document, una definició, suposa la renúncia de Berenguer a aquesta batllia, a canvi d’uns honors a Reixac, Alella i Teià, entre d’altres llocs. L’any 1237, el prior de Terrassa feia remença a Ramon de Guàrdia i la seva esposa, “hòmens propis en la parròchia y sagrera de Sant Martí de Sorbet”, a condició que els receptors asseguressin “tenir en lloc d’ells un home ho dona per cobrà los sensos y *redditus* de dit prior” (SPSM2, doc. 27). La remença ha pervingut com a extracte del Repertori, però permet confirmar el recurs a batlles per cobrar els censos i ingressos de la parròquia de Sorbet per part del monestir.

Com dèiem més amunt, l’any 1239 Guigó va donar a Berenguer de Vilar “tantum in vita tua baiuliam nostram primiciarum Terracie, videlicet bladi et convivus bladi et vindemie” (SPSM2, doc. 48). El receptor es compromet a recaptar les rendes “in tua propria persona et cum tua bestia”, acompanyat d’un *nuncio* del priorat, a canvi de rebre el “retrodecimum pro tuo labore, et habeas quolibet anno in messis pro tua bestia VI quartarias et mediam ordeï” i per “quoque die negociaturo unam somadam vindemie”. A més, Berenguer paga dos-cents sous per la donació, que rebrà de nou si, en algun moment, el priorat volgués “baiuliam trahere ... de tuo posse”. Finalment,

s'acorda que el receptor serà sempre legal i fidel, i aquest jura complir l'acordat. Berenguer Vilar o de Vilar, com hem vist, és un dels habituals fidejussors del priorat i, segurament, és el mateix Berenguer que es lliurà com a confrare juntament amb la seva esposa Ramona Pellicera (SPSM2, doc. 23).¹⁵⁸ A canvi del retrodelme i d'una sèrie de pagaments en espècie, el priorat encarrega al seu batlle la gestió de la renda derivada de les primícies, però conserva la supervisió mitjançant un altre seu agent (el nunci esmentat).

Durant la segona meitat del segle XIII, continua l'ús de batlles vitalicis per part del priorat. De fet, aquestes batllies esdevenen hereditàries com és el cas de la família anomenada, no per atzar, Batlle. Així, el 10 de juny de 1283, Pere de Claret reconeix a Pere Batlle “quod venisti mecum ad certum et ad legale(m) computum super omnibus exitibus, redditibus et proventibus, censibus et agrariis que usque in hanc diem habuisti et percepisti pro me et domo predicta et baiulie tue pertinentibus de toto termino castris de Terracia pro quibuslibet locis” (SPSM2, doc. 205). Com a testimonis, hi figuren Andreu de Canet, canonge de Sant Ruf, Bernat Ferrer de Fàbrega, Guillem de Santcristòfor i Bernat Batlle. A continuació, Pere de Claret reconeix haver rebut de Bernat Batlle “illis CCCL solidis Barchinone de terno, quos tu mihi debebas et dare promisisti racione illius baiulie nostre de Terracia pro tibi” (SPSM2, doc. 206). Com a testimoni, aquest cop únic, hi trobem Pere Batlle. La manca de precisió i de detall pel que fa a la *substantia negotii* d'ambdós assentaments no permet deduir gaire més enllà de que ens trobem davant la fi i l'inici del període d'actuació de dos batlles. Tanmateix, aquesta manca de detall és aparent, perquè –com acostuma a succeir amb el registre notarial terrassenc– conté tot allò essencial que afecta al negoci jurídic.

El 6 de desembre del mateix any, Pere Batlle i la seva esposa Gueraula, mitjançant irrevocable donació *inter vivos* hereten el seu fill Bernat Batlle amb tots els seus béns, a condició de mantenir-se com a “domini et potentes” mentre visquin (SPSM2, doc. 207). Entre d'altres clàusules,¹⁵⁹ Pere reté “omnes illas baiulias domus

---

¹⁵⁸ La identificació no es pot assegurar, però sí és cert que no documentem cap altre Berenguer Vilar més enllà de 1250 (SPSM2, doc. 140). Tenint en compte que es lliurà com a confrare l'any 1227 (SPSM2, doc. 23), ja amb edat avançada, i que no és anomenat confrare al document que inequívocament sí el podem identificar (SPSM2, doc. 75), podria ser la mateixa persona.

¹⁵⁹ També hi trobem la clàusula habitual de discòrdia (sota consell de bons homes es partiren per la meitat els béns, i els atorgants els retindrien en usdefruit fins la seva mort), la que fixa què li restarà a un dels dos atorgants, un cop mori el primer o la que especifica que, a partir de llavors, seria Bernat a respondre pels deutes dels seus pares. Finalment, consten altres reserves (relacionades amb una filla i el safrà que tenen en un mas de Rajadell). Cal pensar que s'està preparant, amb aquest heretament, el matrimoni de Bernat amb una de les filles d'Arnau de Solà (SPSM2, doc. 238).

Sancti Laurentii de Monte et domus Sancte Maria de Terracia in vita mea, cum omnibus iuribus in ipsis mihi pertinentibus”. Comencem, per tant, a entendre la lògica dels dos documents anteriors. Una lògica que resta del tot aclarida amb el següent assentament, també del dia 6 (SPSM2, doc. 208). Pere lliura al seu fill Bernat “in omni vita mea totam illam baiuliam meam integriter, quam habeo voce et racione donacionis Petri, prioris quondam domus de Terracia”. Així, Pere tenia de manera vitalícia la batllia des que el prior Pere de Claret, ja difunt, la hi havia donat. No hem conservat aquesta donació, però, segurament, el seu tenor no devia diferir gaire del que trobem en aquesta i, potser, l'estaven fent servir de model: “teneas, percipias, leves et congreges et levare facias bene et fideliter tamquam bonum et fidelem baiulum”; “promito et iuro quod non possimus (*sic*, amb el plural majestàtic!) extrahere de tuo iure baiuliam predictam aliquo tempore”. ¿És Pere Batlle o Pere de Claret qui parla? De fet, es fa menció explícita al document de donació (“ut in instrumento donacionis predictae plenius continetur”) per aclarir com Bernat haurà de retre comptes davant del prior. Finalment, Bernat promet al seu pare percebre i recollir (els ingressos) “bene et fideliter ... sine omni fraude, dolo et maquinacione inde remota” i jura que així ho complirà.

Repassem ara, de nou, el tenor dels dos primers assentaments. Observem com s'empra un lacònic “usque in hanc diem” a la rendició de comptes, perquè no es tracta d'un període determinat, com serà el cas dels arrendaments del delmari de Sant Fruitós que veurem a continuació, sinó que es tracta d'una batllia vitalícia. Tractant-se d'una rendició de comptes general, a més, només s'escriptura al manual que s'ha arribat “ad certum et ad legale(m) computum”, que el prior reconeix haver estat satisfet a la seva voluntat de tot el que havia de rebre i en fa definició: “facio inde tibi et tuis finem de non petendis sicut melius potest dici”. Les renunciacions, per contra, són etceterades sense especificar-ne cap. Pel que fa a l'època dels tres-cents cinquanta sous rebuts de Bernat Batlle, el fet que no s'especifiqui el període de temps, de nou, no es tracta de cap oblit, sinó que respon al caràcter vitalici de la futura gestió de Bernat. Els tres-cents cinquanta sous no equivalen al valor fixat per arrendar durant un temps determinat la batllia, sinó al pagament acordat per tenir dret a gestionar la batllia (com els dos-cents que va satisfer Berenguer Vilar), quelcom que es materialitzarà gairebé set mesos després. Com que es tracta dels diners que donen dret a l'inici d'actuació de Bernat, ara sí, cal deixar per escrita, també al manual notarial, la renúncia de “non numerate peccunie”, així com la definició del prior.

Aquests quatre assentaments, a més d'informar sobre la gestió de les rendes del

priorat, mostren clarament com el seu nivell de detall no respon a la manca o no de *professionalitat* de l'escrivent, sinó que cal vincular-lo a la voluntat de les parts contractants per fixar allò que és realment important per al context concret d'escripturació de cada negoci. Els assentaments no són mers esborranys, sinó que contenen la *substantia negotii* que, òbviament, pot variar de contracte a contracte dins un mateix tipus documental i que pot incloure clàusules aparentment irrelevantes, però que sí són considerades fonamentals perquè, en cas de pèrdua de l'original o, sobretot, per a aquells casos en què l'original no s'arribi a estendre, garanteixen la seguretat dels drets d'ambdues parts. Fixem-nos, sobretot, en la diferència de detall entre els dos primers (són dos contractes que recullen canvis en la gestió diària de la batllia, però no suposen cap canvi substancial en l'origen dels drets —la donació vitalícia, que segurament sí restaria assentada amb tot detall al manual—¹⁶⁰ que vinculen els Batlle amb el priorat), i els dos últims (són fonamentals per al cicle vital de la família Batlle i per a l'evolució del seu patrimoni i, per força, llurs assentaments han d'igualar pràcticament en precisió al *mundum*).

Tornant, però, a la gestió de la renda, cal comentar els arrendaments del delme de Sant Fruitós. De fet, tal com hem pogut comprovar, alguns dels crèdits que hem comentat anteriorment es poden relacionar directament amb l'atorgament de l'arrendament del delmari de Sant Fruitós.¹⁶¹ Aquests arrendaments prenen forma documental mitjançant vendes per un període determinat (un, dos o tres anys) dels drets de percebre els ingressos, a partir sempre de la festa de la Santa Creu (3 de maig) i a canvi d'una suma que el comprador avança al priorat (i que figurava com el valor de la venda). És evident que es tractava d'una manera d'obtenir liquiditat i d'estalviar-se les despeses de la gestió de la renda (batlles, animals de transport,¹⁶² control sobre els pagesos tinentes, etc.). Per contra, el comprador veia la possibilitat d'un benefici gràcies al marge de la suma lliurada i l'expectativa dels ingressos a partir de la col·lecta de rendes.

Així, al primer exemple documentat, el prior Guigó va vendre a Guillem de Cabanes el 12 d'abril de 1239 pels dos anys següents a partir de la festa de la Santa Creu de maig “totum decimum et primiciam et directos, rationes, quas habemus et habere debemus in villa Palacii et in suis terminis, ratione Sancti Fructuosi” (SPSM2,

---

¹⁶⁰ Com hem vist amb les altres donacions vitalícies, no només de rendes, sinó també d'esglésies.

¹⁶¹ Sobre el delmari de Sant Fruitós, la seva composició i el llistat d'arrendadors, remetem a Joan Soler (2006: 102-106).

¹⁶² Tal com queda recollit a la donació vitalícia de batllia que va rebre Berenguer de Vilar.

doc. 47). Curiosament, no s'especifica el valor de la venda i, a diferència dels altres arrendaments localitzats, és l'únic on se li garanteixen les possibles pèrdues per "grandine vel nebula".¹⁶³ És obvi que, en una venda, el preu no és un element qualsevol, sinó que forma part substancial del negoci. ¿Com s'explica la seva el·lisió per part del fedatari? ¿Quin tipus de garantia suposaria aquest instrument en cas de litigi? L'explicació rau en un dels deutoris que hem comentat abans (SPSM2, doc. 37). El 7 de juny de 1238, Guigó reconeixia haver rebut tres-cents sous de Guillem de Cabanes per, entre d'altres necessitats, pagar un violari de Bernat de Bonastre, i prometia retornar-li el crèdit en dos terminis, el primer per Nadal i el segon per Pasqua de l'any següent. Dues setmanes després de la Pasqua de 1239, documentem el primer arrendament del delmari de Sant Fruitós. No calia especificar el valor de la venda, perquè aquesta era la forma de satisfer el crèdit anterior. El que recaptés Guillem de Cabanes serviria per retornar el crèdit i, per si de cas no fos suficient, sí que es detalla la promesa de restituir-li els danys fruit del mal temps. Pel valor (dos-cents cinquanta-cinc sous) del següent arrendament també per dos anys, a comptar de la festa de la Santa Creu de 1242, és probable que el priorat no tornés ni el termini de Nadal del crèdit de 1238 (SPSM2, doc. 65). És més, fins i tot podria ser que hagués hagut d'allargar la concessió per un any més, és a dir, fins, precisament, el 3 de maig de 1242, per tal de restituir del tot el crèdit.

Vol dir això que els arrendaments del delmari comencen a causa de la necessitat de tornar crèdits? Certament, amb anterioritat a 1239 només hem pogut documentar com a mecanisme d'atorgament de batllies les donacions vitalícies. Però, amb tota lògica, són aquestes les úniques que estaven destinades a preservar-se a llarg termini i, amb tot, només han pervingut a través d'una definició o d'una remença, on s'hi fa menció, no pas la donació en si. En canvi, els arrendaments, per la seva natura, és obvi que es tracta de documents que perden el seu valor jurídic molt aviat i, difícilment, pervindran fins als nostres dies. Pel que fa als arrendaments, de fet, només comptem amb els contractes que foren assentats en el registre notarial, però, tan bon punt aquest s'ha conservat, disposem del primer arrendament del delme de Sant Fruitós. És a dir, segurament es tracta d'una pràctica anterior i consolidada, que gràcies al registre notarial emergeix. De fet, la regularitat amb què es renoven els arrendaments al llarg

---

¹⁶³ En d'altres casos hi trobem l'obligació dels béns o fidejussors com a garantia, però no s'especifica el risc per qüestions climàtiques. Més aviat, sembla que la garantia vingui només en cas que el priorat decidís acabar amb l'arrendament abans del termini pactat.

dels anys quarantes així ho corroboraria. En concret, de 1242 a 1251, Pere Celler¹⁶⁴ fou l'arrendador del delme de Sant Fruitós de manera ininterrompuda (SPSM2, docs. 65, 99, 118) i el tornarem a trobar, conjuntament amb la reaparició del registre notarial, l'any 1274, convertit ja en clergue, per un anys més (SPSM2, doc. 188). Arnau de Solà, que fou batlle reial de Terrassa i també caser del palau del rei, prengué el relleu de Pere Celler en els altres arrendaments documentats en aquest període (SPSM2, docs. 186 i 204).

En tot cas, tant si l'arrendament començà per un crèdit concret com si ja era pràctica habitual, és innegable la seva connexió amb les necessitats de liquiditat, de manera que no és d'estranyar que els arrendadors o els batlles vitalicis fossin, alhora, els principals creditors i fidejussors de la institució.¹⁶⁵

1.3.4 El recurs a la justícia

Si bé ja hem comentat alguns plets al llarg dels diferents apartats, ara repassarem la resta de documentació de tipus judicial. Començarem per aquelles sentències o acords als quals se'ls pot vincular també altres documents. L'abril de 1229, el prior Andreu i Pereta de Canet aproven conjuntament la resolució arbitral que els jutges delegats papals, el mestre Martí, canonge de Barcelona, i Pere, prior de Santa Eulàlia del Camp, havien dictat sobre els drets d'uns censos a Barcelona, els masos de Font i de Cirera, a Santa Perpètua de Mogoda, i sobre el delme de Mollet i la Rovira (SPSM2, doc. 25). Gràcies a la llarga exposició del document, com és habitual en aquests casos en estil objectiu i emprant el passat als temps verbals, sabem que l'anterior prior de Santa Maria, Pere de Campanya, havia donat en violari a la dita Pereta i al seu difunt marit Berenguer de Canet els dominis predits. Probablement, el desencadenant del litigi fou la mort del dit Berenguer, qui tan sols un mesos abans rebia, conjuntament amb la seva esposa, el mas de Font per raó de successió de l'avi i del pare de Pereta (SPSM2, doc. 24). Si bé no es diu res en aquest document, queda clar que el mas de Font era sota domini del priorat. Al morir Berenguer, el priorat entengué la donació en violari com a extingida, ja que havia estat a ambdós cònjuges. Per contra, Pereta no s'hi degué conformar i així començà un litigi que fins i tot comptà amb *litteris* papals aconseguides

---

¹⁶⁴ No per atzar, l'altre creditor a qui va recórrer el priorat per satisfer el violari de Bernat de Bonastre (SPSM2, doc. 38).

¹⁶⁵ Succeeix el mateix amb els arrendaments de la batllia reial, que documentem tan bon punt comença el primer cabpreu preservat (apartat 2.2.1). Sembla clar, per tant, que el registre notarial revela una pràctica ja consolidada.

per Santa Maria com a mecanisme de pressió. Ambdós àrbitres, “auditis hinc inde rationibus et allegationibus”, fixaren que Pereta definiria tot el violari, excepte el mas de Cirera, que retindria mentre visqués. Al seu torn, el priorat li pagaria sis-cents cinquanta sous barcelonesos de doblenc. Tanmateix, l’acord final degué variar ja que tornem a trobar la dita Pereta com a tinent del mas de Font.¹⁶⁶ Així, l’octubre de l’any següent, Pereta féu donació al seu germà Berenguer de Font, en concepte de legítima, de la meitat del mas de Font, salvats aquest cop explícitament tots els drets del priorat (SPSM2, doc. 26). L’any 1258, a més, conjuntament amb el seu tercer marit, Estrany, heretaren Salvador, fill de Pereta i del seu segon marit Miquel Mir, amb “totum illum mansum de Fonte”, que l’atorgant tenia per Santa Maria de Terrassa, i amb una feixa de terra, situada a la Rovira, que el dit Estrany tenia pel Temple, amb motiu del casament de Salvador amb Guillema (SPSM2, doc. 158).¹⁶⁷

Dues sentències, amb pocs mesos de diferència, ens informen del litigi tingut entre el priorat i Eimeric de Provençals sobre l’execució de les últimes voluntats de Bernat Sabater. Així, el setembre de 1238, Guillem Ponç, jutge nomenat per Ferrer Alamany, sotsveguer de Barcelona, després d’escoltar ambdues parts, pronuncià sentència per la qual el dit Eimeric havia de satisfer els seixanta-tres sous que el difunt Bernat Sabater havia destinat per vestir un prevere i, d’altra banda, el prior Guigó havia de desemparrar en favor d’Eimeric l’honor que havia estat de Bernat. El recurs a la justícia ordinària, però, no va satisfer cap de les dues parts, en especial el priorat. Així, Guigó, actuant com a *agentem*, i Arnalleta, hereva del difunt Bernat Sabater, de Sabadell, i el seu marit Eimeric de Provençals, *deffendentes*, es van sotmetre el gener de 1240 a una sentència arbitral que, aparentment, posà fi a les disputes sobre els seixanta-tres sous i, a més, sobre altres quantitats que havien estat també sotmeses a un altre arbitri (“per laudem”) emès per Bernat de Caldes i Ramon de Santfeliu (SPSM2, doc. 55).¹⁶⁸ Els àrbitres escollits, Bernat de Pereres i Guerau de Marina,¹⁶⁹ “visis et auditis

---

¹⁶⁶ Respecte al delme de Mollet i la Rovira, no sabem si Pereta el continuaria ostentant en nom del priorat, però sí que aquest en disposava lliurement i l’arrendava quan calia als seus creditors (SPSM2, doc. 56).

¹⁶⁷ Un últim document que podria tenir a veure amb aquest mas de Font és l’endossament que Astruc Cresques féu a Astruc de Camprodó dels drets sobre un deute que Pere de Fontanet i la seva esposa Guillema, de Santa Perpètua, tenien contret amb ell per valor de seixanta-tres sous (SPSM2, doc. 214).

¹⁶⁸ Tenint en compte que el difunt Bernat Sabater era de Sabadell, aquest Bernat de Caldes, probablement, és l’homònim clergue d’Arraona triat com a àrbitre en un plet tingut el 1232 entre l’abat de Sant Llorenç del Munt i Ferrer de Sobarber (Benito 2003: 537). L’acompanyà, en aquesta ocasió, Ramon de Santfeliu, prohoms de la vila de Terrassa del qual ja n’hem parlat amb anterioritat.

¹⁶⁹ No és d’estranyar l’ús del vocabulari tècnic referit a les parts (*agens*, *deffendens*), tenint en compte que Guerau de Marina és un dels estudiants catalans, identificats per Miret i Sans (1916) i Prim Bertran (2002), que anà al segle XIII a Bolonya.

rationibus et allegationibus utriusque partis, inspectis nichilominus instrumentis ac sententiis seu compositionibus utrumque productis”, sentencien que Arnalleta i Eimeric paguin cent quaranta sous per la composició dictada per Bernat de Caldes i Ramon de Santfeliu i pel testament de Bernat Sabater i imposen “super omnibus aliis utriusque parti silencium perpetuum”. A continuació, ambdues parts confirmen la sentència i es defineixen mútuament totes les qüestions, peticions i demandes tingudes.

És el torn d’ocupar-nos dels plets que enfrontaren el priorat amb Bernat de Fàbrega, de la vila de Palau de Terrassa.¹⁷⁰ La primera notícia que tenim és el requeriment atorgat el 28 de juny de 1281 per Pere de Claret, prior de Santa Maria, davant la negativa del dit Bernat de complir la sentència emesa per Guillem de Rosanes i Pere de Noguera, canonges de Barcelona (SPSM2, doc. 196). Destaquem el fet que el requeriment és redactat segons l’estil subjectiu, contràriament a la forma habitual que trobarem al llarg de l’edat mitjana tot seguint l’estil objectiu de les actes. Sí que trobem la corroboració típica dels requeriments (“in presencia testium et notarii infrascriptorum”) i la petició, en aquest cas l’ordre (“mandamus”), de confegir un instrument públic perquè quedés constància del fet. El document no especifica quins honors eren objecte de litigi, però tan sols un any i mig després, el mateix prior establí novament a Bernat de Fàbrega un honor situat a les Arenes, a canvi de rebre la setena part dels fruits i una entrada de quinze sous (SPSM2, doc. 201). Com recull l’exposició de l’establiment, aquest és fruit de l’arbitri o composició, dictada per Pere Oller, canonge de Barcelona, escollit per ambdues parts com a “arbitrator atque amicabilis compositor”. La composició posava fi a una causa que ja s’havia portat davant de Pere de Pereres, oficial del bisbe, i de Guillem de Rossanes (tal com al·ludia el requeriment anterior), jutge delegat pel dit oficial.

Bernat de Fàbrega, paral·lelament, tenia un altre litigi en marxa, contra Ramon d’Arenes i el seu fill Guillem per la seva pretensió de fer-los construir unes cases i residir a l’esmentat honor, així com per un cens de dos capons que no s’havia satisfet durant vint-i-vuit anys. El 24 de març de 1283, Bernat, en virtut de dues sentències dictades per Pere de Vallseca i Bernat de Palou, definí a Ramon i Guillem de l’obligació de construir i residir a l’honor de les Arenes, a canvi de rebre dos-cents cinquanta sous (SPSM2, doc. 202). Un mes després, finalment, Bernat establia a Guillem d’Arenes una peça de terra, que tenia per Santa Maria, situada a les Arenes i que devia formar part de

---

¹⁷⁰ Un dels prohoms de la vila més destacats, com veurem al llarg dels següents dos capítols, i que possiblement es tracti de qui fou notari substituït de Bertran de Santcrisòfor a mitjan segle XIII.

l'honor objecte de disputa amb el priorat, a jutjar per les afrontacions (SPSM2, doc. 203). Destaquem que, com a testimoni, hi trobem Pere de Vallseca.

Seguirem ara amb la resta de sentències. La primera, de l'any 1237, ha pervingut com a nota del *Repertori* i no permet detallar gaire el seu contingut ni davant de quin tribunal o àrbitre es dictà. Es tracta del retorn d'una penyora per valor de quatre-cents sous sobre uns dominis al Barcelonès i el Baix Llobregat (SPSM2, doc. 34).¹⁷¹ El novembre de 1281, Ramon de Taialà, jutge reial, dictà sentència a favor del priorat al plet que l'enfrontava amb Guillem d'Espiells, qui havia estat batlle reial a Terrassa,¹⁷² i en nom seu, Maimó de Forn sobre l'empara que aquests havien fet d'uns censos que pertanyien al priorat (SPSM2, doc. 198). El tenor de la sentència és força interessant ja que, a banda d'aquesta, s'hi troben inserits a modus d'exposició un libel presentat pel prior, la resposta de Maimó de Forn i la lletra, amb data de 20 de febrer de 1281, que Ramon de Taialà envià a Pere de Vallseca mitjançant la qual li derivava el procés, ja que es trobava ocupat per diversos negocis reials, fins que fos el moment de dictar la sentència definitiva, que el dit jutge reial es reservà.

Observem com la pràctica de la inserció de documents no sembla prou dominada pel notari reial que redactà la sentència. Així, la lletra que Ramon de Taialà envià a Pere de Vallseca presenta la notificació “Dilecto suo ac discreto” mentre que després es manté la primera persona per al verb dispositiu, si bé s'empra el passat (*discretioni vestre duximus*). El mateix succeeix amb el *libellus* o demanda¹⁷³ que presentà el prior, on malgrat fer clara referència a un document escrit pel prior (*dictus prior obtulit libellum suum*), el notari refà el text en tercera persona: “Patet Petrus, prior de Terracia, contra Guillelmum de Spiellis et Maymonum de Furno dicens quod ...”. En canvi, a la resposta de Maimó manté el present: “Dicit Maymonus de Furno quod ipse nescit nec credit eam qui in libello posita sunt”. Deixant de banda aquests aspectes formals, també es recull que davant de Pere de Vallseca hi va comparèixer Felip d'Ametller, el llavors vigent batlle reial, i que “fuerunt etiam testes inde producti, publicati et translatum¹⁷⁴ concessum utrique parti”. La sentència de Ramon de Taialà condemnà Felip d'Ametller a desemparar els tres parells de capons i els dos quarts d'oli que rebia el priorat.

---

¹⁷¹ En concret, als termes de Santa Eulàlia de Provençana, Santa Maria de Cornellà, Sant Joan Despí, Sant Vicenç dels Horts, Sant Andreu de Palomar, Santa Maria de Badalona i Sant Adrià de Besòs.

¹⁷² Guillem d'Espiells era alhora batlle reial de Barcelona (Bensch 2002: 323).

¹⁷³ Com recull Rodríguez-Ocaña, al dret processal justinianeu: “la demanda era llamada *libellus conventionis*, y venía considerada como «instantia scripta actoris directa ad iudicem, terminos litis exhibens una cum postulatione obtinendi citacionis partis conventae»” (2001: 392).

¹⁷⁴ Conservem un trasllat similar, la primerenca *productio testium* de 1216 (SPSM2, doc. 7)

Finalment, una sentència arbitral, dictada per Guillem de Vallseca el 1288, àrbitre escollit pel prior Pere Flamenc i per Berenguer i Guillem de Fonollet, condemnà els dits Berenguer i Guillem a satisfer la tasca al priorat per una peça de terra del mas Fonollet (SPSM2, doc. 231). A la part expositiva de la sentència es recullen les declaracions d'ambdues parts. El priorat no presentà cap document (*dictus prior dixit sine scriptis set verbotenus*) per defensar el seu dret de percebre la tasca, però tant Guillem com Berenguer, aquest últim *per sacramentum*, confessaren que el priorat tenia aquest dret des de feina uns vint anys. Un cop foren publicats i lliurats els testimonis, Guillem de Vallseca adjudicà la possessió de la tasca al priorat i signà autògrafament el document clos pel notari Guillem de Santcristòfor.¹⁷⁵

A banda de les sentències, també comptem amb una apel·lació, en concret, a la seu apostòlica feta l'11 de novembre de 1264 (SPSM2, doc. 164). Com és costum als documents de caire judicial, una llarga exposició permet de contextualitzar la principal acció jurídica. El prior de Santa Maria apel·là a la seu apostòlica (“ad sedem appostolicam appello in scriptis et instanter appostolice peto”) la decisió del bisbe de Barcelona que l'obligava a continuar mantenint anualment un tal Sanç, *pauperi scolari*, amb trenta-quatre sous turonesos i dues quarteres de forment, tot respectant el manament del difunt papa Urbà IV. El prior entenia que, un cop mort el papa (com efectivament havia succeït tot just el 2 d'octubre anterior), el manament havia perdut el seu vigor. Per contra, tal com s'informa al mateix document, el bisbe “dixit se non defferre huic appellacioni eo que dicebat quod dictus prior presens fuerat huic ordinacioni et quod consenserat eidem”. Davant la negativa del bisbe, el prior acudí davant el notari barceloní Jaume de Port perquè redactés l'apel·lació.¹⁷⁶

Amb anterioritat, ja hem comentat algunes definicions mitjançant les quals el priorat consolidà part del seu patrimoni. Ara, però, ens interessa ressaltar una promesa de restitució i una definició que va rebre el capellà de Sant Pere i que mostren el paper d'àrbitre o mitjançer en alguns litigis que tenia el capellà, tot transcendint la cura d'ànimes i demostrant, un cop més, que el monopoli de la justícia entre vilatans per part del batlle reial -com consta al privilegi atorgat per Jaume I- era més un desig que no pas una realitat. Així, el 1244, Pere de Santcristòfor, la seva esposa Estevania i llur fill Pere

---

¹⁷⁵ Les anteriors actuacions de Pere de Vallseca, així com aquesta de Guillem de Vallseca, confirmen la vinculació a Terrassa d'aquesta nissaga de reconeguts juristes ja apuntada per Ramon Sarobe a partir, precisament, d'aquest últim document (2006: 278).

¹⁷⁶ Per lògica, d'aquesta apel·lació se'n feren, com a mínim, dos originals. Un enviat a Roma i l'altre, conservat pel priorat. Així, l'original conservat no té la caplletra inicial “(C)um”, que de ben segur sí es dibuixà a l'exemplar enviat al papat.

prometen a Déu i a Guillem de Montjuïc, capellà de Sant Pere, donar-li anualment deu quarteres d'ordi o el seu valor “pro illis iniuriis certis que ego dictus Petrus teneo quibuslibet diversis personis”. Les quarteres serien restituïdes als afectats “ad laudem et consilium tui dicti Guillelmi de Monte Iudayco et fratrum predicatorum”. Finalment, els atorgants obliguen llurs béns, especialment el blat del seu sementer, i Estevania jura pels sants evangelis que no ho contravindrà “ratione dotis vel sponsalicii” (SPSM2, doc. 91). Aquesta activitat de mitjancer en resolucions judicials queda confirmada un any després, quan Bernat de Bruguerols i la seva esposa Ermesèn reconegueren a Guillem de Montjuïc “quod tu satisfacisti et restituisti nobis illam malefactam et iniuriam, quam quidam nobis fecerunt de tebulis quas nobis de nocte destruerunt et de leya quam ibi cremaverunt”, tot definit “dictis malefactoribus” (SPSM2, doc. 109).

Tancarem aquest apartat dedicat als plets amb les primeres procures documentades. L'any 1288, el prior Pere Flamenc constituí Ramon de Carayó “certum et specialem procuratorem meum ad petendum, requirendum, exigendum et recuperandum” els deutes i censos que Berenguer de Prats i la seva esposa Ròmia li havien promès satisfer “cum instrumento publico” (SPSM2, doc. 222). Un any després, trobem una altra procura atorgada pel mateix prior, si bé aquest cop manlleua l'estructura formal d'una donació: “damus vobis Iacobo Brocardi et Petro de Burgo, et vestris, totum nostrum locum, ius, vim et racionem petendi, requirendi, recipiendi et recuperandi ab heredibus mansi de Solerio” un parell de capons que des de feia vint anys havien de satisfer anualment al priorat (SPSM2, doc. 234). És de destacar, a més, que el mateix dia, just abans de l'assentament anterior, trobem sengles establiments tant a Pere de Burg com a Jaume Brocard d'unes peces de terra (SPSM2, doc. 232 i 233).

CAPÍTOL 2. EL RÈGIM MUNICIPAL COM A INSTITUCIÓ LATENT

Fa més de setanta anys que Font Rius publicà la seva tesi sobre l'origen i evolució del règim municipal medieval a Catalunya (1945-1946). Són diversos, per tant, els estats de la qüestió que s'han anat publicant al llarg d'aquest període. Així, al desè congrès d'història de la Corona d'Aragó, Antoni Udina (1979) resumia la historiografia dedicada al municipi català en època de Jaume I per a les tres dècades següents, posant com a referent les diverses aportacions fetes per l'historiador del dret, i el mateix Font Rius (2000), s'encarregà de recollir, mitjançant una distribució temàtica, les noves contribucions que sobre el règim municipal s'havien dut a terme per a l'últim quart del segle XX. Ja entrat el segle XXI, Pere Verdés i Max Turull (2011) reprenien aquest esforç sintètic, com a prèvia per incidir en els dos aspectes que consideraven fonamentals per a la consolidació del règim municipal: la difusió del dret comú i la fiscalitat.

Tal com aquests dos últims autors posaven de manifest, però, "l'obra de Font Rius continua tenint plena vigència i que ha estat a l'escalf dels seus plantejaments i de les seves hipòtesis que han florit, directa o indirectament, la major part dels estudis suara esmentats" (2011: 195). Perquè si bé algunes de les seves aportacions han estat matisades, l'esquema general de l'evolució del règim municipal a Catalunya que fixà continuan inalterable.

Així, fruit d'una doble dinàmica de transformació local (desenvolupament socioeconòmic, solidaritat i interessos veïnals) i d'impuls senyorial (privilegis de franquesa, ordenació jurisdiccional), serà a partir dels anys quaranta del segle XIII que començarà a consolidar-se el terme *universitas* (1946: 317), com a concepte escollit per a la persona ficta que integrava el conjunt d'habitants sota la jurisdicció d'un mateix règim municipal, més enllà de les inicials "aglomeraciones inorgánicas de cultivadores" (1946: 309) formades, segons aquest autor, per les comunitats rurals. Font Rius estableix un esquema evolutiu del pas d'aquestes comunitats "naturals" a formacions jurídico-polítiques. En un primer estadi, el del règim municipal rudimentari, conformen l'incipient municipi l'autoritat senyorial, encarnada en el batlle, i la representació popular, a través del consell de prohoms (1946: 355). És, sobretot, la competència judicial el nervi fonamental de l'actuació del nou organisme, tot i que mica en mica es va adquirint també competència governativa, mitjançant la participació dels prohoms en l'emanació d'ordinacions i bans (1946: 356-374). En petites viles i en l'àmbit rural,

aquesta forma de govern es mantindrà durant força temps, amb un consell obert en què hi participen la majoria dels habitants sota la presidència del batlle (1946: 386-387). Això no exclouïa, òbviament, que es poguessin nomenar puntualment delegats per a determinades missions. Segons Font Rius, n'hi havia tres tipus de representació: l'efectuada per mandatariis a través de procures, per funcionaris, mitjançant comissions formades per administrar els impostos o serveis veïnals, i per autoritats, en casos més aïllats com els paers que s'encarreguen d'administrar la Pau i Treva (1946: 391-406).

En un segon estadi, el del règim municipal organitzat o ple, aquestes delegacions puntuals es transformen en permanents i l'assemblea de prohoms passa a ser substituïda per magistratures, un consell reduït, amb representants triats més o menys directament pel conjunt de la universitat, i una sèrie de càrrecs administratius que centralitzen les principals competències municipals. Les causes de la transformació, segons Font Rius, rau en tant en les mateixes poblacions com en el poder sobirà. Pel que fa a les localitats, resulta determinant l'augment de població, la diversitat d'aquesta, la complexitat creixent de l'administració (nous serveis, compliment i defensa de privilegis i marc normatiu propi) i la voluntat per part de les comunitats veïnals de regir-se autònomament (1946: 421-22). La Corona, per la seva banda, mostrà interès en acréixer les prerrogatives municipals en contraposició de les viles senyorialis (primer franqueses, després òrgans de govern), però també per integrar els municipis dins l'estructura administrativa de l'estat: "la creación de unos consejos y magistraturas populares ... facilitaba la recaudación de tributos y la relación de los vasallos con sus señores mediante una representación destinada a cumplir y hacer cumplir su voluntad" (1946: 424).

Pel que fa a Terrassa, tot i que no creiem que el qualificatiu de "rudimentari" sigui gaire adient, aquest és l'estadi en què es mantindrà la universitat des de la seva eclosió fins més enllà del nostre període d'estudi. Òbviament, Font Rius emprà aquest adjectiu en comparació amb les característiques que, amb posterioritat, la major part de règims municipals desenvoluparen.¹⁷⁷ Però, tal com succeeix amb el notariat, no és aconsellable analitzar aquest període d'implantació del règim municipal amb l'òptica d'allò en què acabarà consolidant-se. Si ens desprem d'aquest enfocament teleològic, podem copsar, sempre que les evidències documentals ho permetin, de millor manera la

---

¹⁷⁷ El mateix autor estableix una periodització dividida en tres etapes (finals del segle XII; mitjans segle XIII-1283; segles XIV-XV) que s'ha demostrat plenament vàlida (1946: 436-494).

lògica de les relacions socials que determinen la “senyoria col·legiada” que formen batlle i prohoms. De fet, com més tard mostrarem, la persistència en aquest estadi “rudimentari” no suposarà una menor autonomia local en comparació amb el règim “organitzat”, sinó en tot cas una distribució del poder més igualitària entre els membres de la comunitat local que, progressivament, va fent-se seu el nom d'*univeristas*.

Potser és més útil entendre aquest període inicial del règim municipal, tal com Giuliano Milani proposà per als *comuni* italians, a través del concepte d'institució latent (2005: 24-25). Aquest concepte fou postulat per Mancur Olson, des de la sociologia, per tal d'entendre la lògica de l'acció col·lectiva. Com resumeix Mary Douglas, per a Olson aquests grups o institucions es caracteritzen per un càlcul racional de costos/beneficis dels individus que el conformen: “Si los costes de pertenecer al grupo aumentan por encima de los beneficios esperados, la amenaza de desertar se constituye en una gran baza de negociación para los miembros, que pueden utilizarla contra cualquiera que intente arrancarles más contribuciones de las que están dispuestos a aportar. Todo miembro que desee personalmente la supervivencia del grupo latente tenderá a depender del veto [...]. La jefatura será débil debido a una tendencia a que los pequeños exploten a los grandes” (1996: 64). És a dir, sense els incentius suficients, tot i que l'acció col·lectiva pugui aportar beneficis generals, bona part dels individus que conformen el grup no hi participaran activament, restant-li així força. Aquells que més clarament apostin per la institució, doncs, hauran d'equilibrar molt bé la seva gestió per tal que el grau de benefici personal que esperen treure no s'assoleixi en detriment de la resta, ja que no compten amb el poder necessari per imposar la seva agenda sense el consens general.

Des d'aquesta perspectiva, doncs, no es pot defensar el pas cap a un règim municipal ple com una conseqüència gairebé mecànica de l'augment de població i d'una major eficiència davant la complexitat en la gestió dels afers comuns. Així, Rafael Narbona ja alertava que el consell, en rigor, no substituïa l'assemblea veïnal, sinó que “ratificaba el liderazgo natural de los mayores o de los mejores sobre el conjunto, entonces convertidos en instrumento jurídico para la reproducción de los grupos ya hegemónicos” (2007: 140). És a dir, el municipi organitzat no té sentit en una comunitat homogènia i igualitària, sinó que els privilegis institucionalitzaven una situació preexistent: “La solvencia demostrada por los notables del lugar, por los prohombres del vecindario, habría de ser mejorada por la monarquía con el reconocimiento explícito de

su liderazgo natural sobre el conjunto, aumentando por consiguiente el rey la distancia social de los prohombres respecto a sus convecinos, al conferirles atribuciones especiales desde una instancia de poder superior y extralocal” (2007: 122).

El problema, però, és emprar conceptes autoexplicatius com lideratge natural o solvència per abordar aquest procés de jerarquització social. Justament, l’interès del cas terrassenc és que disposem d’uns fons documentals prou significatius com per estudiar les dinàmiques que es posen en joc en aquesta fase anterior a la institucionalització del consell restringit i les magistratures, de manera que podem dotar de contingut històric el *lideratge* i la *solvència* que portà a un grup no gaire extens de prohoms a concentrar la major part de les funcions del municipi sense arribar, però, a aconseguir cossificar aquest predomini.

Al llarg del present capítol, per tant, analitzarem els diferents àmbits a través dels quals es pot resseguir l’evolució del règim municipal terrassenc com a institució latent durant el segle XIII i principis del segle XIV. En primer lloc, ens ocuparem del marc jurisdiccional del terme terrassenc. En segon lloc, ens centrarem en l’evolució del continuum batlle/prohoms a partir d’una aproximació a tres bandes: la batllia reial, els actes de recepció com a habitants de la vila i l’acció col·lectiva de la universitat. En tercer i últim lloc, tres estudis de cas permetran focalitzar la nostra atenció en l’actuació individual de tres prohoms que, d’una manera destacada, participaren directament en la gestió dels afers municipals.

2.1 El marc jurisdiccional

Abans d’analitzar els inicis i la consolidació del règim municipal terrassenc, creiem oportú contextualitzar el marc de domini jurisdiccional en què aquest es formà. El terme del castell de Terrassa, ja del segle IX, era part integrant del domini comtal.¹⁷⁸ Fins al primer quart del segle XI, documentem tot un seguit de veguers que actuaven a Terrassa com a delegats comtals, inicialment sense tenir un terme ben definit adscrit. Amb la crisi de poder viscuda a l’inici del comtat de Ramon Berenguer I, desapareixen les mencions a veguers i, l’any 1042, disposem d’una primera referència a Bernat Amat de Claramunt, com a *custus Terracia*, presidint un judici (Ruiz 2011a: 51). L’any 1065,

---

¹⁷⁸ Pel que fa als segles IX-XII, ens hem ocupat detalladament d’analitzar el domini comtal sobre Terrassa, així com els pactes feudovassallàtics amb què el casal de Barcelona es repartí la jurisdicció amb els Claramunt i els Cardona (Ruiz 2011a: 43-84). A continuació, resumirem les aportacions fetes en aquell estudi, tot reenviant-hi el lector pel que fa a les citacions de fonts documentals.

aquest definí les albergues de Terrassa al comte i hi féu convinença. L'any 1102, el seu fill Deusdèdit Bernat, casat ja amb la filla del vescomte de Cardona, establia la castlania de Terrassa als germans Ramon Berenguer i Berenguer Sal·là, tal com el pare de l'atorgant ho havia fet amb el pare d'aquests (Ruiz 2011a: 60).

Aquestes dues convinences permeten dibuixar l'escalafó feudal del domini sobre Terrassa que trobarem intacte l'any 1180, data fixada com a inici d'aquesta recerca. La casa de Barcelona hi manté sempre la titularitat sobre el domini jurisdiccional del terme castral, però, ja des de mitjan segle XI, el compartia mitjançant convinença de la castlania amb els Claramunt. Aquests, al seu torn, la infeudaren a la nissaga local dels Sal·là, cognominats Terrassa a partir del primer terç del segle XII. Amb la convinença de 1102, a més, podem començar a intuir el repartiment dels drets feudals derivats de la castlania: “ipsam quartam partem de ipsas decimas et medietas de ipsos montes et de placitos, que de prescripto honore exierint, ipsam novenam partem” (DCM, doc. 80).¹⁷⁹ Aquests percentatges són relatius, ja que cal tenir també present la part que el comte rebia, tal com el capbreu de 1152 explicitava, entre altres censos, la meitat dels provinents de les Muntanyes (els *montes* de la convinença) i la meitat dels plets i de les justícies (2011a: 62). El repartiment del conjunt de rendes que el 1102 es llista per primer cop és l'origen dels quartons que documentem, al llarg del segle XIII i XIV, gràcies a l'aparició del registre notarial. De fet, reben una denominació d'acord amb els seus titulars inicials: els quartons reials, el quartó dels Cardona, el dels Claramunt (apartat 3.1).

El fet que, a través del casament de Deusdèdit Bernat, els Claramunt emparentessin amb els Cardona, com dèiem, significà l'entrada del casal vescomtal en el domini jurisdiccional a finals del segle XI. Al llarg del primer terç del segle XII, aquesta vinculació apareix ja de manera diàfana. El 1111, el comte de Barcelona feu donació a Bernat Amat de Cardona de diversos honors i castells, inclòs el de Terrassa, que Ramon Folc, el seu avi, i Deusdèdit Bernat, el seu pare, havien tingut pel comte. El 1130, el vescomte Bernat, mitjançant concòrdia, es repartí amb Deusde de Tamarit bona

---

¹⁷⁹ L'editor del Diplomatarium de la Cartoixa de Montalegre datà erròniament el document amb l'any 1103 (Pérez 1998). Aprofitem la present recerca per corregir la datació, que vàrem seguir descuidadament. En aquest document, a més, es vincula la castlania amb una *turre*. A partir d'aquesta torre es generà el palau reial que documentem ja a finals del segle XII. Com veurem a l'apartat 2.2.2, a principis del segle XIV, el lloctinent del batlle qüestionava la vinculació d'aquest edifici amb la castlania a Bernat de Centelles.

part dels dominis “qui fuerunt de Deusde, quondam” (és a dir, de llur pare Deusdèdit Bernat), entre els quals hi havia el castell de Terrassa (2011a: 55-56).

Aquest repartiment de drets es va mantenir inalterat al llarg del segle XIII i XIV pel que fa a la castlania. Així, coincidint amb les dates en què finalitzem la nostra recerca disposem d’una diàfana referència, ja identificada per Flocel Sabaté (1993: 180), sobre la cadena d’infeudaments encara vigent. Així, el 8 de febrer de 1323, el rei Jaume II ordenava a “Raymundo Fulchonis, vicecomiti Cardone, castlano nostro in castro de Terracia” que col·laborés amb Guillem de Galliners, veguer de Barcelona, per aclarir els “multa dampna illata tam in alienando quam aliter per Blancham, uxorem Guillelmi de Calderiis, castlanam in dicto castro immediatam sub nobili Berengario de Cardona, immediato vestro castlano”.¹⁸⁰ Blanca era, des de 1319, la castlana inferior de Terrassa, un cop el seu pare Bernat de Centelles morí. Aquest accedí a la castlania en casar-se l’any 1273 amb Saurina, filla de Jaume de Terrassa, últim primogènit varó de la nissaga que ostentà l’esglaó més baix de la castlania des de mitjan segle XI amb Berenguer Sal·là, pare de Ramon Berenguer i Berenguer Sal·là, dels quals ja n’hem parlat amb la convinença de 1102.¹⁸¹

Durant la segona dècada del segle XIV, tant des de la batllia com des de la universitat es dugué a terme un sostingut atac a diverses prerrogatives consuetudinàries de la castlania (apartats 2.2.1 i 2.2.3). És en aquest context que cal entendre el mandat reial adreçat al vescomte, com a feudatari superior del terme de la vila i castell de Terrassa. Aprofitem aquí per desfer un malentès que, sovint, ha recollit la historiografia terrassenca respecte a l’equivalència de la castlania amb el palau reial.¹⁸² El palau del qual pren la vila de Terrassa inicialment el nom és una construcció adjacent a la *turre* que documentem des del 1016 i encara avui dia resta en peus a la Plaça Vella. Aquesta torre, de fet, surt esmentada el 1102 a la infeudació que Deusdèdit Bernat féu als germans Sal·là de la castlania. És a dir, originalment, en fou la seu física. Ara bé, des de mitjan segle XII ja es parla d’un *staticum* del comte i, com veurem a continuació, el 1201 s’esmenta explícitament el palau en unes afrontacions. És a dir que la seu de la

---

¹⁸⁰ ACA. Cancelleria, registre núm. 247, fol. 229v.

¹⁸¹ Pel que fa a la genealogia completa d’aquest llinatge remetem a l’estudi de Joaquim Verdaguer (2000). Resta per fer encara una recerca en profunditat del patrimoni i l’evolució d’aquesta família.

¹⁸² De fet, com veurem més endavant (apartat 2.2.1), a principis del segle XIV ja aquesta qüestió fou objecte de debat entre Bernat de Centelles i el lloctinent del batlle terrassenc.

castllania i el palau reial compartien espai, si bé representaven drets jurisdiccionals diferents.¹⁸³

Probablement, l'equívoc entre casers del palau i castllans l'inicià Soler i Palet. Quan s'ocupa del període en què Guillema de Cabrera esdevingué co-senyora del terme, apunta que el 1272, el rei "apareix reincorporat de dit Castre, concedintlo a Arnau de Solario, per virtut sens dupte d'haver mort sa susdita amiga sense successió d'abdós" (1907: 548). D'entrada, la suposició sobre la mort de Guillema era un pel estranya, ja que el mateix autor, a la frase següent, aportà un manament del rei a Guillem Durfort de maig de 1273 perquè prengués jurament a Guillema de Cabrera (!). En tot cas, la identificació del palau i el castell feta per Soler i Palet s'entén pel tenor de la donació a Arnau de Solà: "damus et concedimus vobis A[rnaldo] de Solano, habitatori in Terracia, et vestris imperpetuum staticum palacii dicti nostri de Terracia. Ita, scilicet, quod vos et vestri semper habeatis, teneatis et possideatis dictum castrum (sic) libere et sine alicuius contradiccione, hoc tamen salvo et retento quod semper nos et nostri possimus inde hospitari quicumque et quandocumque in Terracia venerimus et quod etiam vos et vestri teneatis dictum palacium condirectum" (Apèndix, doc. 5). Com veiem, l'*staticum palacii* i el *castrum* s'identifiquen. El castell-palau ja era una realitat consolidada al tercer quart del segle XIII, doncs. Aquí *castrum*, però, no es refereix al conjunt del *castrum Terracie*, sinó l'edifici que envoltava ja la torre alt medieval.

Possiblement degut a la mort d'Arnau de Solà, a mitjan anys vuitanta, aquest passà a mans de Jaume Cardona, també vilatà. En tot cas, sí sabem del cert que el 13 de desembre de 1293, Romeu Cardona, com a procurador del seu germà, defensava els drets d'aquest davant el lloctinent del batlle "quare dominus rex dedit dicto Iacobo predictum palacium", davant les lletres que el lloctinent havia rebut de Pere de Santcliment ordenant-li que "accipiatis dictum palacium" (CPF3, fol. 36v). Sembla clar, doncs, que el rei feia donació del palau a membres destacats de la vila perquè en tinguessin cura i en gestionessin el seu manteniment. Vint anys després, degut al mal estat del palau ("in parte dirutum et distructum"), Jaume II féu donació a Romeu Cardona del "palacium nostrum cum domo nuncupata cort ... contigua dicto palacio et cum barbacana ipsius", per tal que el reconstruís, destinant-hi mil sous durant els

---

¹⁸³ El palau, a principis del segle XIV, allotjava la cort del batlle, la presó i altres estances que servien de magatzem. Els castllans, al llarg del segle XIII i, de manera evident a principis del XIV, exercien els seus drets des del castell de Vallparadís, la *domus* dels Terrassa-Centelles, tal com s'anomenava llavors.

següents cinc anys. A més, Romeu Cardona hauria de tenir sempre sis llits aparellats i totes les vitualles necessàries per quan el rei o qui ell manés s’hi pogués allotjar.¹⁸⁴

Hem volgut tractar aquí la qüestió del palau perquè deixa entreveure en part els significatius canvis que, tant “per dalt” com “per sota” de la castlania es produïren al llarg del segle XIII. Comencem, precisament, pels segons. Ja a finals del segle XII, observem l’aparició de la vila del Palau dins el terme castral de Terrassa. D’entrada, aquest fet no va representar cap alteració del *statu quo* jurisdiccional. L’any 1193 en tenim la primera menció explícita (SPSM1, doc. 209). Però, una generació més tard, aquella vila incipient havia guanyat prou homogeneïtat i coherència social i econòmica com per assolir un primer privilegi reial. El 19 de desembre de 1228, Jaume I, “volentes alleviare ... ex iugis et opresionibus, quibus estis honerati”, concedia franquesa d’intestia, cugucia i eixorquia a “vos fideles nostros populatos et habitatores ville nostre Palatii de Terracia et Pariliatarum nostrarum, presentes et futuros” (LPVTT, doc. 14). Així mateix, concedia la celebració d’una fira anual, durant vuit dies a partir de la festa de la Santa Creu de maig “ad modum et formam fire nostre Barcinone”.

Tots aquells que anessin a la fira, segons el privilegi, passarien a estar sota la “protectione, defensione, comenda, emparancia et firma et ducatu” del monarca, per tal que ningú no gosés fer-los cap mal. Aquesta mateixa protecció reial es feia extensiva a la vila i als seus habitants, sota pena de cinc-cents auris. Finalment, Jaume I estatuïa dos manaments més: que el camí de Barcelona a Manresa passés per la vila, “dando licentiam hominibus ipsius ville ... quod auctoritate sua possint distringere et fortiare omnes illos per villam illam transire nolentes”, i que els habitants no fessin cap donació o transferència de cases de la vila a cap institució religiosa.¹⁸⁵

Com veiem, el privilegi no entra dins la categoria de les cartes “ad populandum” que fixen l’inici d’un règim jurídic propi per a molts dels municipis catalans (Font Rius 1945-46). Més aviat, es tracta de posar ordre a una situació prèvia, tot reforçant-ne l’estatus singular de la vila i els seus habitants respecte als altres “fideles” del terme. El poblament i el teixit urbà i artesanal de la vila ja s’havia desenvolupat sense cap privilegi especial. El 1193, de fet, la primera menció a la vila es deu a la venda d’un

---

¹⁸⁴ ACA. Cancelleria, registre núm. 211, fol. 216r-v. La donació data del 31 de maig de 1313 i ja recull el resultat de l’obra efectuada el 1307 per destinar-hi una casa per a la cort del batlle. Com veurem a l’apartat 2.2.2, aquest va ser un dels punts de fricció important entre la batllia i la universitat, d’una banda, i el castlà, de l’altra.

¹⁸⁵ Ja hem posat de manifest al primer capítol com aquesta prohibició no fou gaire reeixida (apartat 1.3)

obrador, que afronta amb diverses cases. El 1201, Pere, sagristà de Vic, Perfet, batlle reial (de Barcelona), i Pere de Torredella, batlle del rei a Terrassa, fan donació a Guillem de Palau d'un solar del rei, situat "prope ipsum suum palacium", perquè hi construís un obrador.¹⁸⁶ El solar afrontava a tramuntana amb el palau i a migdia "in platea ipsius fori Terracie", mentre que les altres dues afrontacions ho eren d'altres solars.

Així, doncs, cal entendre que el monarca volgué incentivar el creixement de la vila, mitjançant la franquesa dels tres mals usos esmentats (i que sí havien de satisfer els habitants del terme), per tal d'augmentar els ingressos derivats del mercat i la fira. Probablement, hi hagué una petició per part dels vilatans, d'aquí que a l'exposició Jaume I indiqués que ho feia per alleugerir les opressions que patien i, per tant, ja s'hagués generat un sentiment de comunitat previ. Un sentiment que a partir de l'any 1228 rebria una formalització jurídica concreta mitjançant els actes de recepció d'habitant, que documentem per primer cop deu anys després, gràcies a l'aparició del registre notarial (apartat 2.2.2). Tot i que ja els analitzarem amb més detall en el corresponent apartat, ara però cal avançar que els actes inclouen un aspecte fonamental que no és esmentat al privilegi de 1228: l'obligatòria contribució al comú, a les càrregues fiscals col·lectives (Montagut 1998), per a qualsevol habitant de la vila. Òbviament, es tracta d'un privilegi de franquesa i, per tant, difícilment podia incloure en el seu tenor les contribucions, tant fiscals com censitives, que els habitants sí havien de satisfer. La pregunta, però, és des de quan aquests últims contribuïen de manera conjunta. El més lògic és apostar pel mateix 1228, quan els vilatans van rebre per primer cop un estatus jurídic singular.¹⁸⁷

L'altre gran canvi "per sota" del repartiment feudal sobre el domini jurisdiccional de Terrassa es produí el 1242. En aquesta ocasió, Jaume I va concedir a tots els prohoms de la vila del Palau de Terrassa i als seus habitants i pobladors que totes les causes, qüestions i demandes judicials que es duguessin entre ells i contra ells "non conveniamini nisi sub nostro baiulo Terracie nec vos sub alio teneamini respondere sive contra universitatem vestra sive contra aliquem vestrum causa aliqua

---

¹⁸⁶ AHCB. Pergamins, IA-7.

¹⁸⁷ A l'apartat 3.2 ressegüim l'evolució de les demandes fiscals a la universitat terrassenca. Tot i que conservem el registre notarial entre els anys 1237 i 1251, només hem localitzat una sola menció a la quèstia reial per a l'any 1250. No sembla, per tant, que la petició de subsidis per part de la Corona actués com a motor de constitució de la vila. Tota altra cosa serà el seu rol respecte la consolidació i evolució de la universitat.

moveatur” (LPVTT, doc. 5). És a dir, només el batlle de Terrassa passaria a comptar amb la potestat per jutjar els afers que afectessin els prohoms i habitants de la vila i la seva universitat. En els catorze anys que separen ambdós privilegis queda clar que alguna cosa havia canviat respecte la configuració de la comunitat vilatana. En primer lloc, el privilegi de 1242 s’adreça als prohoms i, després, a la resta d’habitants, mentre que el 1228 els receptors eren els habitants indistintament. En segon lloc, la referència a la *universitas*, la primera que s’ha pogut localitzar, denota la plasmació d’una persona ficta que engloba el conjunt de vilatans. Es tracta, però, d’una menció aïllada que prové de cancelleria i que no cualla en les fonts locals.¹⁸⁸ Com veurem, ni el batlle ni els prohoms l’empraran a les nombroses actes de recepció en habitat posterior, ni tan sols quan, sobretot a partir de 1300, el formulari emprà l’expressió “villa et termini” per ubicar els costums, drets i obligacions a què s’havien d’acollir els nous vilatans (apartat 2.2.2). La familiarització dels homes i prohoms de Terrassa amb el mot *universitas* no la portà cap privilegi, sinó l’hàbit recurrent d’actuar en comú sobretot en l’àmbit fiscal (apartat 3.2) i judicial (apartat 2.2.3).

Més enllà de l’embolcall jurídic amb què es defineix el conjunt d’habitants de la vila, però, la rellevància del privilegi rau en què suposa la sanció legal a la fi de la preeminència judicial del castlà. Guillem de Terrassa, de fet, és un dels testimonis del privilegi atorgat *in situ*, és a dir, a Terrassa segons la data tòpica. Conserva la capacitat de perseguir i empresonar els delinqüents al terme que “ex consuetudine” tenia, si bé aquesta també entrarà en crisi a principis del segle XIV (vegeu apartat 2.2.1). En els cinc anys anteriors al privilegi en què comptem també amb el registre notarial, tanmateix, ja és el batlle l’única autoritat que documentem fent definicions i absolucions de delictes. Altra cosa, com hem vist a l’últim apartat del capítol anterior, era la possibilitat de recórrer a la mediació i composició entre les parts enfrontades. En tot cas, el monarca establí una excepció al monopoli del batlle per a aquelles qüestions mogudes per ell mateix o qualsevol oficial seu contra els prohoms i habitants de la vila “super quibus sub examine nostro vel nostri baiuli teneamini respondere”. Finalment, establí que el batlle rebés les “justícies”, és a dir, els emoluments derivats dels judicis, segons el costum del tribunal de Barcelona.

---

¹⁸⁸ No ha de ser atzarós que, just dos anys abans, Ramon de Penyafort iniciés la seva etapa d’assessor del rei Jaume I, com Pere Verdés i Max Turull han apuntat (2011: 200)

A l'inici dels anys quaranta del segle XIII, com dèiem, una nova persona jurídica havia entrat definitivament en escena. Certament, l'ús d'un concepte com *universitas* per part de la cancelleria potser era massa optimista. Assolir l'hàbit de regir-se a nivell col·lectiu no pot ser mai el fruit d'una concessió graciosa. Ja tindrem ocasió de resseguir la consolidació d'aquest hàbit, i d'aquest concepte, durant l'últim quart del segle XIII i els primers anys del segle XIV (apartats 2.2.3 i 3.2). De moment, la consciència comunitària es redueix a l'àmbit de la vila i serà a partir, sobretot, del creixement de la pressió fiscal per part de la Corona que s'anirà estenent al conjunt del terme, a les parròquies,¹⁸⁹ tot i que mantindrà sempre un caràcter dual fruit, justament, d'aquests dos privilegis.

En aquest context, el 6 d'agost de 1252, Jaume I decidí fer donació del castell i la vila de Terrassa a la seva amant Guillemma de Cabrera (Soler 1907). En concret, l'objecte de la donació fou el “castrum et villam de Terracia cum omni dominio et fortitudine et castlanis ipsius castri et ville”, juntament amb totes les seves pertinences (cases, vinyes, horettes, forns, molins, etc.) i també “cum omni iure et dominio quod in ipsis habemus vel habere debemus cum questiis etiam tollis, forciis, adempriviis, coloniis et iusticiis, civilibus et criminalibus, exercitibus et cavalcatis et eorum redemptionibus”. Tot això, ho tindria mentre visquessin en comú i, si havia de fer testament, que en pogués llegar lliurement dels rèdits i quèsties (“redditus, exitus et proventus et questias dicti castri et ville”) per un valor de fins a mil morabatins alfonsins. Fins i tot, en cas que de la seva relació en sobrevisqués un fill o una filla, aquest o aquesta tindria el castell i vila en alou propi.

El període de senyoriu jurisdiccional de Guillemma (1252-1274) coincideix amb la major part del buit en el registre notarial terrassenc. En tot cas, hem pogut resseguir alguns aspectes respecte a la gestió de la batllia i la recaptació dels subsidis fiscals a través dels registres de cancelleria i la documentació patrimonial dels Solà. Més que de domini en propietat, caldria parlar de condomini amb el rei. Guillemma tenia plena potestat per encomanar la batllia reial i rebre'n els fruits (apartat 2.2.1). Igualment, féu donació el setembre de 1253 de la notaria al priorat de Santa Maria, si bé, acabà essent Jaume I qui, a primers de 1254, la hi establí fixant així el règim de domini sobre

---

¹⁸⁹ Els prohoms de la vila i els de les parròquies hauran d'actuar conjuntament com a talladors per afrontar les peticions dels subsidis reials. L'elaboració dels pertinents capbreus, com veurem, serà un dels marcs fonamental per esdevenir conscientment un subjecte jurídic propi, alhora que mostrarà els equilibris de poder de cada moment.

l'escrivania terrassenca (apartat 1.1). Pel que fa a la percepció de la quèstia reial, Terrassa hi contribuí els anys 1257 i 1272 i Guillema se'n responsabilitzà de la recaptació tal com s'especifica a les anotacions de cancelleria (apartat 3.2).

A mitjan 1274, però, el rei posà fi al domini de Guillema sobre Terrassa. No per la seva mort, com suposà Soler i Palet, sinó per un intercanvi de drets. El 25 de juny, Jaume I confirmava la donació que Guillema havia fet al seu fill Arnau de Cabrera i a Sibil·la, esposa d'aquest, de cinc mil sous provinents de les rendes de Terrassa (Apendix, doc. 6). El valor de les rendes coincideix, exactament, amb el documentat l'any 1264, quan la mateixa Guillema donà llicència al seu procurador Ramon de Sala perquè arrendés el total dels censos del terme, és a dir, la batllia per aquesta quantitat (apartat 2.2.1). La confirmació, però, afegeix una darrera clàusula que clarament afavoreix els drets del monarca: “salvo tamen iure alterius, si quis prior est vobis in obligacione predictarum”. És a dir, no tindrà efecte, si el dret d'algú altre té prioritat respecte als receptors a l'hora d'obligar les rendes. Aquest dret *prior* no és altre que el del rei. Un dret que, de forma plena, Jaume I exercí el 30 d'agost següent quan permutà amb Guillema el feu de Terrassa pel de Gurb, una sèrie de drets reials de Vic, les lleudes i el quintar de Barcelona (Ortí 2000: 407-432 i 439-441), així com “mille solidos Barchinone annuales quos in redditibus nostris Reudorii nostri Barchinone assignamus vobis” (Apendix, doc. 7). Tots aquests drets els tindria mentre visqués, a banda de disposar de dos mil morabatins alfonsins per poder-los llegar lliurement en el moment de fer testament.

El 15 de novembre de 1275, el rei tornà a fer donació de la vila i castell de Terrassa, juntament amb el de Gurb. Aquest cop la receptora fou Sibil·la de Saga, que els va rebre en els mateixos termes que la seva sogra Guillema de Cabrera.¹⁹⁰ El pas de Sibil·la com a senyora de Terrassa, però, fou fugaç. Poc més de tres mesos després de la mort de Jaume I, l'1 de novembre de 1276, l'encara infant Pere recuperà el ple domini sobre Gurb i Terrassa, a canvi d'assignar a Sibil·la en violari deu mil sous anuals provinents de les rendes del castell vallesà i, si calia, de les de la batllia de Barcelona

---

¹⁹⁰ ACA. Cancelleria, registre núm. 20, fol. 300r-v. Recentment, comptem amb un nou estudi dedicat a les amants o concubines de Jaume I fet per M. Elisa Varela (2011) que sí s'ocupa de Sibil·la de Saga, però que no ho fa amb Guillema de Cabrera: “Les donacions reials a favor de Guillema de Cabrera han estat utilitzades com a argument principal per a justificar la relació amb el monarca” (2011: 592). Com ja hem esmentat anteriorment, la donació del castell de Terrassa incloïa una clàusula força explícita sobre la relació que mantenien: “Et si a nobis filium vel filiam hauberitis, illius filius vel filia si vixerit habeat post obitum vestrum dictum castrum et villam”.

(Apèndix, doc. 8). De fet, l'assentament que trobem a continuació al registre és un manament directe al batlle de Barcelona perquè compleixi el pacte amb Sibil·la i li lliuri anualment de les rendes de la ciutat comtal allò que falti pels deu mil sous (Apèndix, doc. 9). Si tenim en compte que les rendes reials de Terrassa s'havien valorat en cinc mil, forçosament la meitat del violari hauria de sortir de les rendes barcelonines. De fet, com detallarem a l'apartat 3.1, després de vendre l'any 1288 un important paquet de rendes reials terrassenques a Guillem Colrat, en part per satisfer el pagament anual del violari de Sibil·la, el conjunt de rèdits que Sibil·la arrendava anualment a través dels seus procuradors es fixà en tres mil dos-cents sous. Encara el batlle de Barcelona, doncs, hagué de fer front a una major contribució.¹⁹¹

La recuperació del ple domini sobre Terrassa, doncs, sortí prou car a la Corona, ja que a finals dels anys vuitanta es pot dir que del gruix de les rendes reials, la monarquia no en percebia res. No és d'estranyar que a partir de 1290 es dispari la freqüència de talles documentades per afrontar els subsidis reials (apartat 3.2). Qui acabà pagant la factura, òbviament, fou la universitat, però a canvi adquirir capacitat normativa, les primeres ordinacions documentades són de 1298, tot i que fan referència al costum dels antecessors, i major rellevància jurisdiccional en detriment de la castllania (apartat 2.2.1).

Aquest, però, no fou l'únic canvi de domini que Terrassa experimentà dins el nostre període d'estudi. Entre 1300 i 1303, Guillema de Montcada, vídua de l'infant Pere, esdevingué senyora de la vila i terme. Terrassa fou un dels molts dominis reials cedits l'1 d'abril de 1300 mitjançant donació *inter vivos* a Guillema, juntament amb dos-cent mil sous, per tal que fes front als nombrosos deutes del difunt. A canvi, la Corona adquiria els drets sobre el seu vast patrimoni. Com ja avançàvem al repàs de la historiografia sobre la Terrassa medieval que hem fet a la introducció, comptem amb un estudi específic per a aquest període gràcies a Javier Robles (2008). El seguirem, doncs, per resumir aquest trienni de dominació senyorial. Un cop el rei féu donació de Terrassa a l'abril, la universitat hagué de nomenar procuradors per fer homenatge a Guillema. El 21 d'abril, un cop reunit el consell general com era habitual, triaren Bernat de Solà i Berenguer de Libra (Robles 2008: 72). Com a contrapunt, però, el 2 de maig Jaume II atorgà al habitants del terme del castell de Terrassa (no empra en cap moment el

---

¹⁹¹ Com Pere Ortí ja documentà, en rigor, també hi contribuïen a aquest violari Vilamajor i Cardedeu (2000: 370).

concepte d'universitat, sinó que preval la denominació feudal) privilegi d'inalienabilitat de la Corona. Berenguer de Vallseca fou nomenat batlle i Berenguer de Libra passà a actuar com a lloctinent de batlle, càrrec que de fet ja havia ocupat amb anterioritat (apartat 2.2.1). Per sobre d'ells, Bernat de Centelles, castlà del terme, esdevingué procurador general de Guillema per a tot el seu domini, quelcom que explica el fet que, només en aquests anys, el documentem administrant justícia al terme en algunes ocasions (Robles 2008: 73).

L'acord entre el rei i Guillema, però, es trencà a inicis de 1303, de manera que el bisbe de València i l'abat de Santes Creus hagueren d'actuar com a àrbitres. Aquests dictaren sentència el 7 de març, per la qual declaraven nul·la la donació de 1300, ordenaven destruir tots els documents generats fruit d'aquella i permetien a Guillema que es quedés amb els cent mil sous en efectiu rebuts, si bé hauria de retornar a la Corona la mateixa quantitat en tres anys (Robles 2008: 71-72).¹⁹² Una setmana després de la sentència, Bernat Martí, batlle reial, ja estava actuant a Terrassa.

2.2 Batllia, vila i universitat

Un cop hem sintetitzat els principals trets de l'evolució jurisdiccional del terme, en aquest apartat ens ocuparem de les diverses derivades que prengué el *continuum* batlle/prohoms (Ortí 2000) que caracteritza el règim municipal durant tot el període del nostre estudi. En primer lloc, ens centrarem en la batllia reial. Bo i resseguint la successió de batlles i, des de finals dels vuitanta, també de lloctinents, copsarem com s'accedia al càrrec, quina durada tenia o quines competències exercien entre altres qüestions. En segon lloc, analitzarem les actes de recepció en habitant de la vila. Aquest és l'acte jurídic documentat pel qual homes i dones passaven a formar part de la universitat de la vila de Terrassa. Era atorgat pel batlle o el seu lloctinet, amb el consentiment explícit dels prohoms. Mitjançant un estudi diplomàtic, analitzarem l'evolució de la seva estructura formal i del seu contingut des de 1239 (primer assentament conseqüent) fins el 1322, any en què finalitzem la nostra recerca. En tercer

---

¹⁹² Ja al gener de 1303, però, a Terrassa es documenta la tensió entre Jaume Cellerer, qui deia haver estat nomenat batlle reial pel batlle general de Catalunya, el procurador de Guillema i els prohoms de la universitat que, reunida aquesta en consell general, acabà nomenant el 27 de gener Pere de Solà i Bernat Ferrer de Fàbrega com a procuradors perquè aclarissin, davant del rei, a qui devien homenatge (Robles 2008: 78).

lloc, ens ocuparem de les actuacions de la universitat, sobretot en els seus enfrontaments judicials amb el castlà, però també en d'altres àmbits que denoten la progressiva formació d'una consciència comuna entre els habitants de la vila i terme, com ara, són l'host, l'establiment de serveis municipals i, sobretot, l'existència d'un arxiu municipal. Deixarem, però, de banda l'àmbit per excel·lència d'activitat autònoma, el de la fiscalitat, ja que el tractarem a bastament al llarg del tercer capítol, bo i entenent que es tracta del factor clau que no només determina la consolidació de la universitat, sinó el desenvolupament del règim municipal.

2.2.1 La batllia reial: de la *societas baiulorum* a la primacia dels lloctinents

Iniciem el repàs a la nòmina de batlles reials terrassencs en el moment en què la documentació permet evidenciar un cert canvi respecte la seva funció inicial de mera administració del patrimoni (Benito 2007, Farías 2009). A finals del segle XII, les estructures del poder feudal consolidades a mitjan segle XI encara perduren intactes a Terrassa. L'administració de justícia resta vinculada a la castlania, però per primera vegada, el batlle reial pren un cert rol protagonista i, més rellevant encara, es fixa una seu estable per a la celebració de judicis.

a) Les primeres referències (1180-1236)

Així, l'any 1180 Joan Mollet i la seva esposa Ermesèn “placitaverunt in curiam Terracie” amb Berenguera de Pujada i els seus per una vinya que tenia Pere de Pujada al morir i que havia deixat a la seva filla Berenguera, per la qual pagaven la tasca al rei (SPSM1, doc. 190). El document en qüestió és una definició, és a dir, l'acció jurídica que posava fi al plet, per la qual Joan i la seva esposa retornaven la vinya a Berenguera, a canvi de rebre vint sous. Tot plegat, plet i definició, es va fer en presència de Guillem de Terrassa, Arnau Doll, batlle reial, Guillem de Far, Bonet de Vallcorba i altres prohoms. Com veiem, el castlà detentava el lloc preminent, però el batlle reial ja actuava conjuntament amb ell. Molt significativa és també la presència de prohoms, assessorant en la presa de decisió, quelcom que denota la formació d'una incipient comunitat urbana¹⁹³ que s'anava formant a la vila. Al final del segle XII, doncs, les

---

¹⁹³ Només es mencionen dos noms d'entre els prohoms. Un d'aquests, Guillem de Far, forma part d'una família de batlles administradors. Així, el prevere Berenguer de Far posseïa vitalíciament la batllia del redelme de tot el blat de Terrassa pel priorat de Santa Maria (SPSM1, doc. 211, a. 1201), mentre que un homònim Guillem de Far actuava a mitjan segle XIII com a batlle dels Cardona i Claramunt a Terrassa

resolucions de conflictes encara es feien de manera consensuada, si bé, per primer cop, en el marc d'una cort que ja sembla institucionalitzada. El castlà mantenia les seves prerrogatives judicials, però el batlle reial l'acompanyava i actuava en un mateix nivell. Vint anys després, quan la *vila Palacii domini regis* era ja una realitat consolidada, el castlà començà a perdre el monopoli de la justícia en detriment del batlle reial, qui ja recorria a l'assessorament de jutges professionals.

L'any 1213, Guillem de *Palaciolo* dictà sentència en el litigi que enfrontà Bernat de Santmartí¹⁹⁴ i Guillem de Terrassa per una penyora sobre el molí i honor de Mora en relació amb l'aplicació del dret de fadiga.¹⁹⁵ Observem alguns canvis significatius en el terreny del procediment judicial. Tot i que es manté la importància del consell, “*habito consilio sapiencium et prudentium virorum*”, trobem experts judicials que, si bé no s'encarregaven de dictar la sentència, sí que assessoraven la resolució, en aquest cas Ramon de Gurb “*proiudice*”. La lacònica exposició del document permet descriure algunes de les actuacions en què consistí el procés: “*havent escoltat els motius, les al·legacions, els testimonis i els documents produïts per ambdues parts*”. Testimonis orals i documents (escoltats, que no llegits) són presos en consideració igualment, mentre que el lèxic emprat (*racionibus, allegacionibus, inquisita rei veritate*) deixa prou clar i net com les nocions de dret romà passaren a formar part de la pràctica judicial catalana a l'inici del segle XIII. La prova escrita esdevé, en aquest cas, fonamental per a donar la raó a una de les parts; en concret, a Bernat de Santmartí. Se li confirmà la possessió dels béns en disputa a l'època en què Guillem de Terrassa li féu fadiga, ja que aquest “no havia fet signar el document a domna Maria, esposa seva”.

Cinc anys més tard, tenim notícia d'un nou batlle, Bernat de Bonvilar. Conjuntament amb Guillem de Cardona, pretenia que Ferrer de Sobarbre i Guillem Ferrer, de la parròquia de Sant Julià d'Altura, satisfessin tal com era costum els *traginos* i *viaticos* i cavalcades al senyor rei i al seu batlle.¹⁹⁶ Per contra, els dos pagesos argumentaren que eren propis i solius de la casa de Sant Llorenç del Munt, i que gaudien d'aquest costum i llibertat des de temps enrere, de manera que ni ells mateixos ni llurs ancestres mai no havien fet dits tragins, ni *viaticos* ni cavalcades. El jutge Bernat

---

(apartat 3.1). Posteriorment, aquesta nissaga emparentà amb Romeu Cardona, un dels prohoms locals més destacats de finals del segle XIII i primer quart del XIV (apartat 2.3).

¹⁹⁴ Fou batlle reial de Terrassa entre 1204 i 1205, com ha mostrat Bisson (1984, vol II, doc. 116).

¹⁹⁵ ACA. Monacals, Montalegre, pergamins núm. 216.

¹⁹⁶ ACA. Monacals, Montalegre, pergamins núm. 233. Els *traginos* ja es documenten com a càrrega que el comte rep del seu honor terrassenc al capbreu de 1151-1152.

Ferrer, designat en la causa pel batlle Bernat de Bonvilar, havent escoltat les queixes i les respostes d'ambdues parts, de dret sentencià que l'esmentat batlle havia de provar i mostrar allò que acostumava a percebre, però aquest no va provar ni mostrar res. En conseqüència, donà la raó als dos pagesos, que no hagueren de satisfer les dites càrregues. El batlle reial designà un jutge per resoldre el litigi amb els dos dependents de Sant Llorenç i, davant la incapacitat d'aportar cap prova al seu favor, ni testimonis orals ni escrits, és a dir, ni esgrimint costum ni drets concrets, el jutge sentencià favorablement a la part acusada. Per primer cop no es fa menció a cap consell d'homes savis i, aparentment, el castlà havia perdut qualsevol paper a l'hora d'aplicar justícia. Tanmateix, a l'escatocol del document, després de la signatura del batlle reial trobem la de Guillem de Terrassa, castlà del terme. Novament, l'any 1223, batlle reial i castlà aplicaren conjuntament una sentència dictada pel mateix jutge, Bernat Ferrer, aquest cop en relació a la possessió d'un honor entre el monestir de Sant Llorenç i Guillem Botet (SLM2, doc. 291). Berenguer de Llacera era el batlle llavors en actiu, i s'esmenta, a més, l'anterior batlle reial, Guillem de Solà.¹⁹⁷

Com s'ha dit, el 1228 Jaume I concedí franquesa dels mals usos als habitants de la vila i, entre d'altres prerrogatives, establí una fira anual per la Santa Creu de maig. Al privilegi, però, no trobem mencionat explícitament cap batlle. Poc després, sí que en tenim notícia gràcies a un capbreu “de censibus domini regis omni de termino castris de Terraça de anno MCCXXX secundo”.¹⁹⁸ El capbreu fou fet en presència de Bernat de Merola, batlle reial, i de “multorum proborum hominum”, entre els quals s'especifica el nom de Berenguer de Santfeliu, Bernat de Bonvilar, Bertran de Santristòfor¹⁹⁹ i Guillem de Far. Recull els censos que satisfieien un centenar de masos del terme i uns pocs dominis de la vila, inclòs el forn, que ostentava la família Santristòfor a canvi d'un cens de tres morabatins.²⁰⁰

Els masos i les tinences satisfieien, òbviament, censos més modestos, entre dotze diners i sis o vuit sous de quatern la majoria. El primer mas esmentat, el de “Casagenissa”, tributava per l'host i per la quèstia²⁰¹: “II solidos hostibus ad festum

---

¹⁹⁷ Essent l'única notícia no podem afirmar-ho amb rotunditat, però aquest podria ser el mateix Guillem de Solà pare de Ramon, Arnau i Felip de Solà, tos dos germans que forem també batlles.

¹⁹⁸ ACA. Reial patrimoni, Batllia General, registre 440, fol. 218r-236v

¹⁹⁹ Aquest no és altre que Bertran, acòlit, el primer notari terrassenc.

²⁰⁰ ACA. Reial patrimoni, Batllia General, registre 440, fol. 218r-225r.

²⁰¹ Es tracta de la quèstia feudal i no pas de la quèstia sinònim de contribució fiscal que esdevindrà habitual a partir de l'últim quart del segle XIII (apartat 3.2).

Sancti Petri et alios II solidos de chestia monete de quaterno”.²⁰² La resta, en canvi, no detalla el motiu de la contribució, sinó simplement la doble data en què contribuïen: “Mansus de Carrariis III solidos Sancti Michaeli et III solidos Sancto Petro; Mansi de letanalis III solidos Sancto petro et VI solidos Sancto Michaeli”. Sempre trobem la doble data i, per tant, creiem que els conceptes d’host i quèstia s’han de fer extensibles al conjunt dels assentaments que conformaven aquests “censos”. Al final de la llista hi ha el còmput global que s’ofereix tant en sous de quatern com de doblenc: set-cents cinquanta sis o mil cinc-cents dotze. També s’especifica la part que s’emportaven els castllans i, fins i tot, el saig: “Sunt a parte domini regis MCCXXXII solidos solutis claslanis, scilicet, CCLXXX monete duplicis et in hiis sunt defallitis etiam *illes de cases iusanes*, qui sunt saionis”.²⁰³ Aquesta participació referma la idea que es tracta dels censos derivats de l’host i la quèstia, vinculats de fet al repartiment de drets feudals que hem apuntat a l’apartat anterior tot resseguint les convinences de mitjan segle XI i principis del segle XII. A continuació, trobem la “Memoria de taschalibus domini regis de omni termino castri Terracie, primum fuit factum in anno Domini MCCXXX tercio”²⁰⁴ Aquí es llisten també les peces, si bé no s’especifica la quantitat. Òbviament, no calia, ja que el cens que s’extreia era prou conegut per tothom: la tasca.

Aquesta actuació respecte la gestió dels censos i de les tasques permetia conformar, doncs, dos lots de rendes ben determinats i ben avaluats. Era un pas previ i imprescindible per tal de poder-los vendre anualment, juntament amb la resta de la batllia, tal com l’aparició del registre notarial ens permet constatar. Així, a partir de l’any 1237, podem precisar amb força més exactitud l’accés, durada i tipus de gestió dels batlles reials de Terrassa.

b) La societas baiulorum (1237-1251)

És, doncs, en aquest moment que s’evidencia ja un madur sistema de gestió indirecta dels dominis reials, mitjançant la compra anual dels drets sobre la batllia per part de dos o tres individus que conformen una *societas baiulorum* (Apèndix, taula 1) L’edició feta per Pere Puig del primer capbreu de Bertran acòlit ha permès que, per als anys 1237 i 1242, tant Mercè Aventín i Josep Maria Salrach (2003) com Víctor Farías (2009) hagin tractat ja la batllia terrassenca. El període d’exercici venia marcat per la

---

²⁰² ACA. Reial patrimoni, Batllia General, registre 440, fol. 218r.

²⁰³ ACA. Reial patrimoni, Batllia General, registre 440, fol. 224v.

²⁰⁴ ACA. Reial patrimoni, Batllia General, registre 440, fol. 225r-v.

festa de la Santa Creu de maig. Aquest era el moment de la percepció de diversos censos i rendes, així com el de la celebració de la fira anual concedida mitjançant el privilegi de 1228. D'aquesta manera, mentre al segon assentament del capbreu, del 29 d'abril de 1237, és ja Guillem de Palau, batlle del rei a Terrassa, qui defineix unes demandes a Pere de Remunell (CBA1, doc. 2), el mateix 3 de maig, dia de la Santa Creu, Ramon de Solà i Bernat d'Argelaguet, com a "baiuli domini regis in Terracia", arrenden per un any a Arnau de Basea els drets sobre les Muntanyes per cent vint-i-cinc sous, a Bertran de Santcristòfor i a Berenguer Riculf les tasques per cent trenta-cinc sous, a Pere d'Alzina els drets sobre el mercat per cent seixanta-set sous, a Ramon d'Ametller i Bernat de Perrella els drets sobre un quartó reial per cent vint sous i, finalment, a Bernat de Basea els drets sobre l'altre quartó reial per cent vint sous també (CBA2, doc. 8-13).

L'any següent, novament assistim al recanvi, si bé parcial, de batlles. Així, el 29 d'abril encara Ramon de Solà i Bernat d'Argelaguet actuaven com a batlles del rei (CBA1, doc. 376), però el 6 de maig, Arnau de Casalets reconeix deure a Bertran de Casanova, Guillem de Prats i Ramon de Sala tres-cents vint sous per raó dels drets sobre les tasques i sobre el mercat (CBA1, doc. 379), i Arnau d'Om i Pere d'Alzina reconeixen deure'ls dos-cents cinquanta sous pels drets sobre els dos quartons reials (CBA1, doc. 384). Tot i que s'especifica als assentaments, queda clar que ells tres són els nous batlles i que han adquirit els drets sobre la batllia per al següent any. El 12 de maig ja no hi ha cap dubte. Així, Bertran de Casanova i Guillem de Prats, batlles reials, "cum assensu et consilio et voluntate omnium proborum hominum ville Palacii Terracie" estableixen a Ramon Pasqual, de forma vitalícia, "totam illam saioniam et cridam ville Palacii" (CBA1, doc. 389). El receptor esdevindria doncs saig de la vila per tal de servir al rei i als prohoms "sicut melius est consuetum usque in hunc diem", s'encarregaria de llevar els censos de la vila, per la qual cosa rebria quatre sous anualment i, a més, seria enfranquit de quèstia, hosts i cavalcades.

Gràcies a aquest establiment, a més, podem comprovar com ja a finals dels anys trenta els batlles i els prohoms de la vila (que no del terme) formaven un *continuum* de govern. La concessió i les condicions del càrrec, a més, es justifiquen pel costum: ja havien passat, de fet, deu anys del privilegi d'enfranquiment de la vila.

L'11 de maig de 1239, una nova societat de batlles entrà en acció, formada aquest cop per Betran de Casanova, Bernat de Santpedor i Bernat Bric. Com veiem, és habitual que almenys un dels batlles continuï l'any següent en la següent societat i, al

llarg dels anys posteriors, tornarem a trobar en el càrrec antics batlles com Ramon de Solà o Bernat d'Argelaguet, per exemple. La *societas* de 1239, però, no es limità a comprar la batllia reial, sinó que concentrà també les batllies del vescomte de Cardona i de Guillem de Cardona. Tot plegat, com dèiem, prengué forma jurídica en un mateix dia. Així, Ramon Folc els vengué “totam baiuliam cum baiulinio et omnes exitus, redditus et proventus de Terracia et de Minorisa, et ut melius et plenius aliqui emptores ipsam baiuliam habuerunt vel tenerunt, ita vobis et vestris ex parte domini regis et mea similiter” (CBA1, doc. 680). La venda es feia per quatre mil cinc-cents sous, per tal que Ramon Folc pogués retornar-los així un deute que tenia contret amb ells. A més, Saltell Gracià, lloctinent de Guillem Cardona, els venia també aquell any el quartó de Claramunt per sis-cents vint sous (CBA1, doc. 681).

En aquesta ocasió, els problemes financers del vescomte el portaren a vendre la batllia reial de Terrassa així com la de Manresa. Ara bé, com l'exemple de 1245 deixarà clar, el mecanisme habitual per accedir a la batllia reial terrassenca era la seva compra al batlle de Barcelona, dissociada per tant de les batllies dels castlans. L'anomalia d'aquesta situació lliga amb la rendició de comptes de juliol de 1240 que Jaume I féu amb Romeu Durfort sobre la batllia de Barcelona i la resta de batllies que hi depenien dels anys 1239 i 1240, la qual “ends by explicitly excluding from the account the proceeds of Terrassa, Manresa, Sallent, Santpedor, and Vilamajor, presently in other hands” (Bisson 2011: 252). Terrassa i Manresa són explícitament esmentades a la venda feta pel vescomte. Eren, doncs, de Ramon Folc IV les altres mans en què estaven les batllies excloses de la rendició de comptes reial. Cal entendre que el rei les hi havia cedit perquè eixugués els seus deutes. L'important, però, és que l'albarà de 1240, l'única rendició de comptes reial que ens ha pervingut d'aquest període, confirma la situació de dependència administrativa que Terrassa tenia respecte Barcelona, com s'evidenciarà clarament el 1245.

A partir del març de 1240 (CBA1, doc. 1052), serà només Bernat Bric qui porti el pes de la gestió de la batllia. Cal tenir present que hi ha un buit entre gener i juliol de 1241, producte de la pèrdua d'un quadern del capbreu. Just en aquest període, al maig, es produïa l'arrendament anual de la batllia. Desconeixem, per tant, si la societat va continuar més enllà del període anual, potser degut al fet que encara no havien recuperat els quatre mil cinc-cents sous que el vescomte els devia. En tot cas, com dèiem, Bernat Bric és l'únic batlle que documentem fins al final del capbreu, que coincideix amb la fi de l'any de l'Encarnació de 1242.

Al maig de 1243, observem que Bernat de Santpedor segueix com a batlle, si bé acompanyat ara de Ramon de Solà i Bernat d'Argelaguet, els dos socis que havien comprat la batllia durant l'any 1237. El 20 de maig, tots tres arrendaren els drets del mercat a Guillem de Cabanyes per cent noranta-cinc sous i els drets de les tasques a Pere de Molella per cent quaranta-sis sous (CBA2, fol. 28r). Els arrendaments es feien per un any, a comptar des de la festa de la Santa Creu de maig anterior. Els arrendadors en aquesta ocasió no avançaven els diners, sinó que tant Guillem com Pere atorguaren seguidament un debitori als tres batlles. Cap dels assentaments fou estès, tal com és habitual per als arrendaments anuals. També arrendaren els censos de la vila, segons consta a l'època atorgada per tots tres el 10 de maig de 1244, és a dir, just acabat el seu mandat. Ho feren a Berant de Portella, per valor de dos-cents setanta-dos sous (CBA2, fol. 55r).

Així com en l'anterior societat Bernat Bric portava el pes de la gestió quotidiana, sembla que aquest cop l'escollit fou Bernat d'Argelaguet. El 23 de juliol de 1243, per exemple, va absoldre Maria de Puig de perjuri i va rebre en habitant de la vila Ponç de Carner (CBA2, fol. 30r-v). El 17 d'agost, reconeixia “*ratione mihi et Raimundi de Solano et Bernardo de Sancto Petro Auri, sociorum meorum*” haver rebut de Pere de Molella el primer dels quatre pagaments per l'arrendament de les tasques, per valor de quaranta-sis sous (Apèndix, doc. 9). El 12 d'octubre, Guillem Viloca i la seva esposa Maria prometeren a Bernat Argelaguet, batlle, presentar-se a la cúria els dies que els ho requerís amb motiu de la causa que tenien amb Abraham, jueu de Caldes i, com que no havien trobat un fidejussor idoni, obliguen els seus béns i, en especial, dotze bèsties menudes, sis porcs, dos bous, dos ases, un cafís i mig de vi i vint quarteres d'ordi i lleties (CBA2, fol. 36r). Finalment, el 29 de març de 1244, Bernat confirma a Guillem de Far el mas Barrulla (CBA2, fol. 53r).

Això, però, no significa que els altres dos socis es desentenguessin de la resta de deures vinculats amb la batllia. El 30 de juny de 1243, Bernat de Santpedor i el seu fill Ramon prometen a Ramon de Solà i a Bernat d'Argelaguet, *sociis nostris*, “llevar i congregar”²⁰⁵ segons els terminis acostumats tots els censos en diners, capons i gallines que s'extreien de la vila i terme del castell de Terrassa “*et vobis dare duas partes*” (CBA2, fol. 29r). Bernat de Santpedor, doncs, s'encarregava de la recaptació dels censos dels dominis reials sobre Terrassa que no havien estat venuts en forma de

---

²⁰⁵ Hem mantingut els verbs emprats al document, perquè són els mateixos verbs dispositius que s'utilitzaran a les comandes de talles (apartat 3.2).

paquets de renda. D'altres anys, com veurem, aquesta comesa és encarregada al saig. Finalment, de Ramon de Solà no disposem de cap més intervenció que els arrendaments inicials del 20 de maig.

De fet, dels tres socis, és Bernat d'Argelaguet qui més traces documentals ha deixat respecte a les vies d'accés a la batllia terrassenca. D'una banda, el 13 de maig de 1243, ell i la seva esposa El·lesèn prometen alliberar Bernat de Marosset, Berenguer de Llacera i Arnau de Cot “de illa firmancia in qua vos misimus ad Raimundum Fulconem per mille et CXXVI solidos per baiuliam Terracie...” (CBA2, fol. 27v). De l'altra, poc abans del 29 de juliol, reconeix deure a Salomó Bonafús, batlle de Barcelona, cent vuitanta-tres sous “ratione baiulie Terracie”, pagadors en tres terminis al llarg d'aquell any (CBA2, fol. 31v). Pel que fa al primer document, es tracta de la garantia als seus fidejussors de no haver d'assumir cap càrrega en cas de què no reunissin la quantitat de mil cent vint-i-sis sous per la qual havien arrendat a Ramon Folc IV de Cardona la batllia del vescomte a Terrassa. Pel que fa al segon, és un debitori al batlle de Barcelona per algun paquet concret de censos de la batllia reial de Terrassa. És a dir, que a banda de participar en la societat de batlles reials, Bernat i la seva esposa arrendaren també, en solitari, la batllia senyorial terrassenca del vescomte de Cardona.

Respecte la gestió d'aquesta batllia comptem amb una referència prou significativa. El 21 d'agost, Bernat Bric, és a dir, un dels anteriors batlles reials, reconeix haver rebut de Bernat d'Argelaguet el pagament que Bernat havia de fer per Sant Miquel “de tua parte illius empconis Terracie, quam solucionem ego recepi a te mandato et racione dicti Raimundi de Cardona” (Apèndix, doc. 10). Aquí ni tan sols es parla de batllia, sinó que s'ha el·ludit i pot semblar que es refereix al domini general del terme. En tot cas, queda clar com la noblesa emprava els ingressos previstos per satisfer ràpidament altres deutes. No s'especifica però sembla evident que Bernat Bric es cobrava algun tipus de préstec mitjançant la recepció del pagament fet per Bernat d'Argelaguet.

Pel que fa a la batllia reial, es torna a evidenciar la participació del batlle de Barcelona en la seva assignació als arrendadors anuals que exerciran així de batlles. Desconeixem, però, quin és el concepte concret per valor d'aquests cent vuitanta-tres sous. No pot ser la batllia sencera, ja que com veurem l'any 1245 té un valor de quatre mil sous.

La següent societat de batlles és la formada per Ramon Pintor²⁰⁶ i Ramon de Manganell per a l'any 1244. Els documentem, per primer cop, el 8 de maig, rebent els habituals deutors per l'arrendament anual de diversos censos: Pere Sastre reconeix deure'ls cent vint sous "ratione raubarum montanearum", és a dir, pels censos de les Muntanyes; Bertran de Santcristòfor, cent-trenta per les tasques; Arnau d'Om, dos-cents sous "ratione duorum quartonum"; Pere d'Ametller, cent noranta pel mercat i Jaume de Santmartí, vint sous pels censos dels molins (CBA2, fol. 55r). Dels dos batlles, serà Ramon Pintor qui aparegui constantment exercint el càrrec. Així, el 29 de maig rep Bernat de Bosc en habitant (CBA2, fol. 56v) i el 5 d'octubre atorga àpoca a Arnau de Serra "de omni illa intestia seu exorchia cuiusdam fratris tui Berengarii" (CBA, fol. 62v). Poc abans d'acabar el termini de l'exercici anual, també absol a Anglesa de Vall de totes les querimònies per l'homicidi de Pere Mallol, "homine nostro", comès pel seu marit i li retorna la penyora que per aquesta raó tenia (dotze cabres, quatre porcs i un ase), a canvi de rebre trenta-cinc sous (CBA2, fol. 82v-83r).

Com dèiem, és la societat formada l'any 1245 la que millor permet entendre el mecanisme d'accés a la batllia reial terrassenca per aquest període. D'entrada, però, les primeres referències són els arrendaments anuals dels quarts i els altres censos que trobem a l'inici de cada nou exercici. El 21 de maig, Pere i Arnau de Blanes reben quatre deutors pels següents conceptes i valors: per un quartó, cent vint sous d'Arnau d'Om; per un quartó i pels censos de les Muntanyes, dos-cents quaranta sous de Ramon d'Ametller; per les tasques, cent quaranta-sous de Pere de Conamina; i pels drets del mercat, cent vuitanta sous de Pere d'Ametller (CBA2, fol. 84r). En el primer, l'arrendador no avança cap quantitat, en els altres tres, reconeixen haver rebut ja vint sous de cadascun.

Semblaria, doncs, que es tracta d'una societat binària formada pels dos germans Blanes. Però, només tres dies més tard, hagueren d'incorporar un altre membre a la societat. Els germans Blanes reconeixen a Bernat d'Argelaguet, que passa a tenir la

---

²⁰⁶ De Ramon Pintor, gràcies a una notícia posterior, podem deduir que era ciutadà de Barcelona. El 25 de març de 1248, Berenguer d'Ametller i Berenguer d'Agell, de la vila, llogaren a Ramon Pintor, ciutadà de Barcelona, "illos duos asinos nostros ad hostem et exercitum presentis Valencie ad bonam foranam consuetudinem et constitutionem Barchinone, et secundum chotum modo noviter factum in civitate Barchinone, promittentes tibi eos deliberare tempore quam hostem predictam Barchinonam recesserit. Et ut facias nobis et penitus compleas secundum chotum et constitutionem predictam" (CBA3, fol. 24v). La referència a l'host i exèrcit de València és, d'altra banda, força important, ja que, tal com recollia Josep Torró, segons el *Llibre dels feyts* Jaume I va renunciar a convocar host per al 1248 (2007, p. 210-211). Per contra, segons aquest assentament l'host és una relitat ja vigent i, de fet, el termini de lloguer dels dos rucs es fixa en el retorn a Barcelona de l'exèrcit.

quarta part de la compra que feren a Simó Dorca, batlle de Barcelona, de la batllia de Terrassa per quatre mil sous, en la qual “colligimus et te per socium recepimus in omnibus ad ipsam dictam baiuliam et emptionem pertinentibus” (Apèndix, doc. 11).²⁰⁷ Ambdós germans seran, però, els encarregats de lliurar els pagaments al batlle de Barcelona i, arribada la propera festa de la Santa Creu, faran comptes i li lliuraran la quarta part dels ingressos. En cas que hi hagués superàvit, s’indica també que en rebrà la part corresponent, però, en cas que no s’arribi a la quantitat fixada, haurà d’aportar-la també proporcionalment.²⁰⁸ Un dels tres testimonis és Arnau Ermengol, qui, com veurem, també formava part de la societat i permet explicar el repartiment en quarts. Al següent assentament, Bernat d’Argelaguet convé amb els dos germans Blanes que ha estat rebut “in socium” i l’han *recollit* (“colligistis me”) a la batllia de Terrassa que compraren a Simó Dorca, quedant-se ell la quarta part i, per tant, havent de satisfer mil sous. En cas que no pogués afrontar els mil sous, “vos receperitis quartam partem de exitibus predictis in computo” (Apèndix, doc. 12). Aporta, finalment, quatre fidejussors com a garantia.

El 7 de juny, Bernat Català promet a Pere i Arnau de Blanes, Bernat d’Argelaguet i Arnau Ermengol, batlles, que serà llur fidel saig (Apèndix, doc. 13). Es completava així el nucli formal de la batllia terrassenca, amb l’encarregat de recollir les rendes entre altres obligacions; entre aquestes, hi havia la de custodiar els detinguts per ordre del batlle. Aquesta obligació, tanmateix, no sempre es duia a terme de manera reeixida. Potser per això, justament, disposem d’un seguit d’actuacions de Simó Dorca, batlle de Barcelona, els dies 6 i 7 de desembre de 1245 que evidencien el caràcter subsidiari de la batllia terrassenca respecte la de Barcelona, tal com els privilegis que hem analitzat a l’apartat anterior donaven a entendre. Així, el dia 6, Simó Dorca reconegué a Maria Belluç ser ben pagat “de omni illa exorchia fratris tuis Guillelmi Belucii” i rep vint sous (CBA2, fol. 98v).²⁰⁹ L’endemà, Simó Dorca mostrà la seva preeminència jurisdiccional sobre els batlles locals. Com ja hem avançat, s’encarregà de jutjar Bernat Català, el saig, a causa de la fugida d’uns lladres els quals Bernat

---

²⁰⁷ Aquesta referència a Simó Dorca, juntament amb els documents que ell mateix atorgà a Terrassa els dies 6 i 7 de desembre de 1245, permet completar la llista de batlles barcelonins confeccionada per Stephen Bensch (2000: 373). Així, entre Ferrer Alemany, per a l’any 1244, i Joan Dorca, per al 1246, podem afègir Simó Dorca.

²⁰⁸ Al text: “Et si forte aliquid inde superfluerit vel aliquid lucrum ibi Deus dederit, promittimus tibi dare quartam partem de omni lucro. Et si forte ibi diminuerit aliquid vel amiserimus, tu solvas et deliberis nobis omne quod ibi diminutum vel amissum fuerit \secundum partem tibi pertinentem”.

²⁰⁹ Recordem que la franquesa d’intestia, eixorquia i cugucia només era gaudida pels habitants de la vila, no per la resta d’homes del rei del terme.

d'Argelaguet li havia encarregat de custodiar. Al considerar que no hi havia hagut consentiment, l'absolgué a ell i a la seva esposa Sança de l'acusació, però hagueren de pagar vint-i-cinc sous (CBA2, fol. 98v).²¹⁰ El mateix dia, Simó també s'ocupà de Ramon de Castellet i de Pere de Vall (CBA2, fol. 99r). El primer havia robat uns porcs de Guillem de Solà, per la qual cosa havia estat pres "secundum mihi relatum fuit", i havia trencat el *ducat* del rei i havia comès diverses injúries contra ell. El segon havia trencat també el *ducat* del monarca i havia brandat una espasa, juntament amb d'altres injúries (també era acusat d'haver trencat la protecció sobre el mercat i els camins). Els absolgué a canvi de rebre deu i vint sous respectivament. Pere de Vall va prometre i jurar al batlle de Barcelona "sub examine vestro vel baiuli vestri Terracie" fer complement de dret a tots els querellants que tenia i presentar-se davant seu el dia o dies que li fossin assignats.

Sota els conceptes de ducat, mercat i camí "trencats", es fa al·lusió a les prerrogatives de què gaudien els vilatans segons el privilegi de 1228, és a dir, el dret a la protecció del rei, la celebració del mercat setmanal i el pas del camí reial (i, per tant, protegit per la Corona) cap a Manresa per Terrassa. Es tractava, doncs, de delictes greus, però no tan greus com per explicar la vinguda del batlle de Barcelona. Com tot seguit veurem, els batlles terrassencs també se n'ocupaven.

No disposem d'informació sobre l'any 1246, però sí novament sobre el 1247. El 26 de juny Bernat Berguedà, batlle del rei a Terrassa, absol Guillem Borrell per un baralla (CBA3, fol. 3v). D'aquesta data fins al maig del 1248 és l'únic batlle documentat, de manera que tot fa indicar que exercí el càrrec sol. Com dèiem, tenia capacitat per administrar justícia "ratione ... invasionis mercati et ducati domini regis", que, a més, havia generat una baralla múltiple entre els germans Guillem i Bonanat de Llagostera i Pere de Molella, d'una banda, i Berenguer Pellisser i el seu fill Jaume de l'altre (CBA3, fol. 13v).

El 27 de novembre s'empra per primer cop una fórmula les causes de la qual no hem sabut identificar. Bernat Berguedà absol els germans Bernat i Brunet de Puigdepruneres de fals testimoni i perjuri, i a canvi rep cinquanta sous (CBA3, fol. 4r). L'interessant, però, apareix en l'autoritat per la qual actua com a batlle. Bernat absol els dos germans com a batlle del rei i de "parte eiusdem et aliorum dominorum Terracie".

---

²¹⁰ Tal com s'especifica al text, el saig custodià els lladres a casa seva i no a la presó que posteriorment es documenta: "ratione quorundam latronum qui tibi commandaverat Bernardo de Argilageto nomine nostro ad custodiam, qui latroni pro tua mala custodia, tamen non scienter, de tuis domibus exierunt de nocte et fugierunt".

El 18 de desembre tornem a trobar la mateixa expressió (“et aliis senioribus”) a la promesa que li fa a Bernat Amigué de presentar-se a la cort del batlle reial els dies que li fossin assignats (CBA3, fol. 16r). Aquesta autoritat múltiple i indefinida no s'utilitza de manera sistemàtica. Però la trobarem també sota la batllia d'Arnau de Solà, que juntament amb Bernat, actuarà com a batlle reial de Terrassa entre el maig de 1248 i 1249. Així, el 30 de desembre de 1248, Bernat d'Argelagué promet a Arnau de Solà, batlle de Terrassa pel rei “et aliis senioribus” que compareixerà “sicut mihi iudicare in foro et curia tua feceris” el dia que ell assigni a la causa que té contra Ramon de Solà (CBA3, fol. 39v). El 5 d'octubre de 1250, essent batlle reial Bertran de Santeristòfor, aquest confirmà a Guillema de Tallada els dos masos de Tallada que va rebre del seu pare, a canvi de divuit sous de tern o trenta-sis sous doblencs, així com els censos i usatges “tam domino regi quam aliis senioribus Terracie” (CBA3, fol. 95r).

Aquests són només alguns dels exemples localitzats i que denoten l'existència d'una múltiple senyoria. Com hem vist a l'anterior apartat, Terrassa era un domini reial, si bé des de mitjan segle XI la castlania era tinguda en feu pels Claramunt i, arran del casament de Deusdèdit Bernat amb Elvira de Cardona, ho fou també per la nissaga vescomtal. Aquest domini compartit (que fins a finals del XII incloïa també competències judicials), a partir dels anys vint i trenta del XIII es reduí clarament a una participació en el repartiment de rendes de la castlania, sobretot quan l'any 1242, el batlle reial de Terrassa esdevingué l'únic amb capacitat per jutjar els habitants. D'aquí, per exemple, l'existència dels quartons, dos dels quals eren reials, un del vescomte i l'altre, que rep el nom de quartó de Claramunt”, en mans d'aquesta ja branca col·lateral dels Cardona (vegeu apartat 3.1).

La intitulació dels batlles en aquests anys dóna a entendre que aquests *altres senyors* sí participen en l'exercici de la jurisdicció del terme, com clarament ho féu Guillema de Cabrera, a partir de la donació que va rebre de Jaume I l'any 1252. Cal dir que amb posterioritat al buit documental iniciat l'any 1251 ja no tornem a trobar aquesta locució. Es dóna, per tant, entre 1247 i 1250. Potser s'estava començant a gestar una senyoria compartida, a l'estil de la que existia a la propera vila de Sabadell, per exemple, entre la pabordia de Sant Salvador, els Cardona (Togores) i els Sentmenat (Argemí 2010). En tot cas, com dèiem, la donació feta pel rei a Guillema abortà aquest possible escenari. Quan es reprèn el registre notarial des de la fi dels anys vuitanta, l'autoritat per la qual hom exerceix la batllia és únicament reial.

Tornant al batlle Bernat Berguedà, l'1 d'abril de 1248 reconeix a Jaume Ferrer haver arribat a bon compte “de omnibus illis denariis censualibus, quos habuisti vel recepistis in hoc anno racione et ... mei de censu domini regis” (CBA3, fol. 24v). Un dels testimonis és Bernat Català, que no és mencionat com a saig. Jaume Ferrer tampoc, però, possiblement tant un com l'altre treballaren pel batlle com a subordinats. Jaume, clarament, com a recaptador dels “denariis censualibus”, és a dir, dels censos en diners que el rei percebia dels seus dominis. Un mes abans de finalitzar exercici, era el moment de retre comptes. El 20 de maig, quan teòricament s'havia acabat ja el seu període anual d'exercici, Bernat atorga àpoca a Ferrer Costei i Bernat de Rubial per valor de setanta-dos sous i vuit diners “quos mihi debetis racione illius quartoni quod vobis vendidi in hoc presenti anno” (CBA3, fol. 27v). Acte seguit, Ferrer Costei atorga debitori a Astrugó Gracià pel mateix valor, que retornarà en dos terminis “in primi venturo festo Sancti Michaelis \medietatem/ et in festo Natalis Domini alteram medietatem”. Aquests terminis coincideixen amb dos dels tres pagaments habituals que els arrendadors feien del valor del quartó quan, com era habitual, no avançaven els diners al batlle. En aquesta ocasió, sí ho feren, mitjançant el recurs al crèdit.

A l'assentament, tanmateix, no s'explicita el càrrec de batlle per part de Bernat Berguedà. Podria tractar-se, doncs, d'un sotsarrendament del quartó. De fet, la primera menció explícita del batlle de Terrassa amb posterioritat a la festa de la Santa Creu de maig és l'1 de juliol, quan Arnau de Solà, “baiulus domini regis in Terracia”, defineix totes les demandes fetes a Guillem Amat a causa d'haver retingut els fruits d'una peça que satisfesia la tasca al rei (CBA3, fol. 28v). La definició posava fi, de fet, a una composició que “quondam fuit facta inter tu et Bernardum Bergedani, baiulum” en els termes posats pel dit batlle i “aliorum proborum hominum”. El cas, però, és que a partir del maig de 1248, Arnau de Solà i Bernat Berguedà tingueren la batllia en societat. Així, el 6 de gener de 1249, el fill homònim de Bernat reconeix a Arnau de Solà que ha rebut del cens de Sant Pere i Sant Miquel, quatre-cents cinquanta sous, a més dels trenta-cins sous que ja havia rebut el seu pare. I li reconeix que havien fet comptes “de blado baiulie Terracie ... tocus illius cibarie montanearum et Bayone” (CBA3, fol. 40v). El 24 de març, Bernat Berguedà, pare, i Arnau de Solà passen comptes per diversos conceptes i Bernat reconeix haver rebut: sis-cents setanta-tres sous dels diners i blat “pro minuto” de la batllia i dels ingressos (“exitibus”) de Terrassa; la seva part de dues sitges amb blat, que havien de dividir entre ambdós, situades a casa de Guillem de Castellbell i del blat “tam grasso quam minuto” que tenien a Terrassa; i, finalment, de

la tercera part dels cent sous que Ferran Costei i Bernat de Rubial li debien d'un quartó (CBA3, fol. 47r). Són xifres parcials, però, si sumem la quantitat rebuda pel cens de Sant Pere i Sant Miquel (quatre-cents vuitanta-cinc sous) i la rebuda pels diners i blat (sis-cents setanta-tres sous) obtenim mil cent cinquanta-vuit sous. Recordem que cal multiplicar-ho per dos, ja que aquesta és la meitat reconeguda per Bernat i, a més, comptem amb els dos-cents sous de l'arrendament del mercat. Tot plegat, els ingressos documentats per a l'any de batllia d'Arnau de Solà i Bernat Berguedà són dos mil cinc-cents setze sous. Lamentablement, al document de rendició de comptes final entre ambdós batlles no expliciten cap suma concreta.

Així, el 3 de maig Bernat Berguedà reconeixia que Arnau de Solà li havia pagat de "omni parte iure meo et mihi pertinente de omni censu tocus castri et ville Terracie et de omni blado \et de omni societate/ et de omnibus aliisque usque in hanc diem mihi pertinent vel pertinere debent in omni illa baiulia Terracie quam in hoc annu ... insimul nos habuimus". Com a testimonis, hi trobem a Guillem de Castellbell, Bernat Català, Pere Novell i Ferrer, saig. A continuació, Arnau de Solà i Bernat Berguedà reconeixien a Guillem de Castellbell haver cobrat tot el que els pertocava del cens del terme del castell de Terrassa, així com dels diners i el blat (CBA3, fol. 51r). De Guillem de Castellbell eren les sitges on hi havia el blat que es dividiren ambdós batlles i, tal com permet deduir aquest últim document, treballà per ells recol·lectant els censos de la batllia.

Aquesta tasca de Guillem com a col·lector es perllongà a la següent societat de batlles. A partir del maig de 1249 Bernat d'Argelaguet i Pere de Molella s'encarregaren de gestionar la batllia reial de Terrassa. De fet, hi trobem les seves primeres actuacions al mateix foli on s'assentà la rendició de comptes final dels dos anteriors batlles. Així, el 6 de maig Berenguer de Vilar reconeixia deure a Bernat i Pere cent deu sous "ratione raubarum montanearum", mentre que Pere Batlle els reconeixia deure cent cinc, per dos quartons (CBA3, fol. 51r). Cal dir que, en el cas dels quartons, la xifra inicialment assentada era de dos-cents deu sous, però fou ratllada i corregida. Probablement, el valor global dels dos quartons fos el de la primera xifra, però l'arrendador n'avançà la meitat. També disposem d'informació sobre l'arrendament dels drets del mercat, fet a Pere de Molella, oncle homònim, d'un dels dos batlles. El 4 de gener de 1250, reconeixien haver rebut d'ell "ratione fori Terracie" cent quaranta-tres sous i quatre diners pel primer i segon pagament (CBA3, fol. 70r). A continuació, Pere de Molella reconeixia al seu oncle Pere de Molella que li havia pagat setanta-sis "de prima

solutione ego et Bernardus de Argilageto, socius meus, a te condem receperamus”. Veiem, doncs, com s’explicita la *societas baiulorum* novament. A més, comptem amb una tercera època, datada el 2 d’agost de 1250 en què Pere de Molella, batlle del rei, reconeixia haver rebut del seu oncle quaranta-dos sous i quatre diners del tercer i últim pagament per raó “fori Terracie” (CBA3, fol. 89r). Són, per tant, cent vuitanta-cinc sous i vuit diners en total.

Aquesta darrera època, a més, indica que Pere de Molella continuà en el càrrec amb posterioritat a la festa de la Santa Creu de maig. No creiem, però, que comprés els drets anuals per la batllia terrassenca en solitari. De fet, el mateix 2 d’agost, tant ell com la seva esposa Felipa reconeixien al seu oncle Pere de Molella i Guillem d’Arnella que aquests havien fet de fidejussors “ad Vitalem Salomonem, baiulum Barchinone, racione illius emptionis baiulie Terracie quare oportuit vos solvere de vestro proprio CCL solidos” (CBA3, fol. 89r). Per saldar el deute, venen a Guillem d’Arnella uns honors del mas d’Arnella per valor de cent cinquanta sous. Prometen retornar-li els cent sous restants “quos ... manulevavistis vos ad cultum iudaycum, quos dictos C solidos et totum lucrum que usque in hunc diem fecerunt vel de cetero fecerint promitimus nos solvere”. Com s’evidencia, el batlle de Barcelona continua fent-se càrrec de l’assignació de la batllia de Terrassa mitjançant arrendament anual. En aquest cas, però, no està clar si la referència a la compra de drets és per un nou any, iniciat al maig de 1250, o bé encara es tracta d’un serrell derivat de l’exercici anterior. Si ens fixem en la quantitat que han hagut d’assumir els fidejussors, dos-cents cinquanta sous, sembla que s’hauria de tractar d’una pèrdua respecte a la quantitat fixada inicialment. Pere de Molella, per tant, hagué d’afrontar el dèficit d’ingressos previstos (tal com queda clar que havien de fer els batlles en el contracte de societat de 1245) i això afectà de retruc els seus fidejussors. Aquests hagueren de recórrer a un crèdit per valor de cent sous “ad cultum iudaycum”, és a dir, inclòs el seu percentatge d’interès. O sigui que tot sembla indicar que la societat entre Molella i Argelaguet no fou gaire reeixida, ja que no només no assoliren beneficis, sinó que haguren d’assumir la manca d’ingressos per acabar de completar la xifra pactada inicialment davant del batlle de Barcelona.

El 2 d’agost és, finalment, l’últim cop que documentem Pere de Molella com a batlle. Gairebé dos mesos més tard, el 28 de setembre, torna a aparèixer per passar comptes amb Guillem de Castellbell de “denariis et gallinis et de omnibus quibuslibet aliis que tu condem in hoc anno preterito habuisti vel quolibet modo recepisti me et racione mihi in omni termino Terracie de exitibus et redditibus domini regis racione

saionie” (CBA3, fol. 94r). No l’acompanya l’epítet de batlle, sinó la seva parròquia d’origen, Sant Julià d’Altura.²¹¹ Per contra, sí queda clar que Guillem de Castellbell actuà com a saig durant el període que Pere de Molella regentà la batllia reial. En concret, aquest reconeix haver rebut tres-cents sous pel blat.

Dels dos batlles que conformaren la societat, Bernat d’Argelaguet i Pere de Molella, és aquest segon el que sistemàticament actuà com a tal: més de deu absolucions de demandes concentrades entre els mesos de novembre de 1249 i febrer de 1250. Per contra, només documentem Bernat d’Argelaguet en una ocasió, rebent com a habitant de la vila Berenguer de Canet just a l’inici del seu exercici (CBA3, fol. 52v). En una ocasió també actuà el batlle de Barcelona, Vidal Salomó. Així, el 7 de desembre de 1249, aquest i Maria de Terrassa reconeixen a Pere Martí de Gialec haver cobrat tot allò que pertocava per raó de l’eixorquia de Guillema Sabatera i reben quatre sous (CBA3, fol. 67v). Que Maria de Terrassa atorgui conjuntament el document respon, probablement, al fet de compartir drets amb el rei vinculats a la castlania. La presència del batlle de Barcelona a Terrassa, però, no queda clara. Òbviament, el cobrament d’una eixorquia no sembla un motiu prou rellevant. Contràriament a la visita feta per Simó Dorca, en què protagonitzà diverses actuacions, aquesta és l’única documentada per part de Vidal Salomó.

El 5 d’octubre de 1250, Bertran de Santcristòfor, batlle reial, confirma a Guillema de Tallada els dos masos de Tallada que va rebre del seu pare, a canvi de divuit sous de tern o trenta-sis sous doblencs, així com els censos i usatges “tam domino regi quam aliis senioribus Terracie” (CBA3, fol. 95r). Aquest és l’últim batlle reial identificat abans del buit notarial dels anys cinquanta i seixanta. A més, cal tenir present la donació del terme feta pel rei a Guillema de Cabrera l’any 1252.

c) El predomini dels Solà (1252-1280)

Per continuar la nòmina de batlles, hem de pouar en la documentació familiar dels Solà, conservada actualment a l’arxiu de la catedral de Barcelona. L’any 1255 trobem les primeres notícies rellevants. El 27 de juliol, Bertran de Castellet i Ponç *Salvis* o *Salius* adrecen una lletra a Arnau i Felip de Solà, “batles del castel de

---

²¹¹ La indicació de la procedència no es generalitza fins a la fi del segle XIII. Amb anterioritat, com és el cas, només la trobem en casos d’homonímia. Com hem vist, Pere de Molella tenia un oncle homònim que, a més, era de la vila. De fet, és un dels testimonis d’aquest assentament, juntament amb Arnau de Solà.

Terrassa”, demanant-los a ells “et la universitat dels òmens del castel” que els lliurin a Bord de Castellet, cosí dels atorgants.²¹²

Ara bé, són tres èpoques atorgades per Pere de Castellasol, batlle reial de Barcelona, les que evidencien millor el funcionament de l’antiga batllia reial, ara sota el domini de Guillem de Cabrera. Així, el 24 d’agost, Pere de Castellasol, batlle reial de Barcelona i lloctinent de domna Guillem de Cabrera al castell de Terrassa, reconeixia a Felip de Solà que havia rebut d’aquest mil cent vint sous pel primer pagament “de redditibus baiulie Terracie presentis anni” i, el 7 de setembre, dos-cents vint-i-un sous més, també de les rendes de la batllia i en concret “in logerio bestiarum et aliis rebus minutis”.²¹³ El mateix dia, el batlle de Barcelona reconeixia també a Felip de Solà que aquest ha pagat dos mil cent sous a Bonanat de Provençana provinents de les rendes de la batllia de Terrassa, en concret, “CCCCLXVI solidos et VIII denarios de secunda solucione predictae baiulie que fit in kalendas ianuarii et MDCXXXIII solidos et IIII denarios de ultima solucione eiusdem baiulie que fit in festo Sancte Crucis madii”.²¹⁴

El batlle de Barcelona mantenia la seva funció de control dels ingressos de la batllia terrassenca, si bé ara actuava com a lloctinent de Guillem de Cabrera. Amb aquesta seqüència d’èpoques, observem com els tres terminis establerts per satisfer el global de l’arrendament de la batllia eren el 24 d’agost, l’1 de gener i el 3 de maig, la festa de la Santa Creu. Els dos mil cent sous reconeguts de l’última època, per tant, provenien de l’any anterior, és a dir, del que anava de maig de 1254 a maig de 1255. En tot cas, la xifra global conjunta és de tres mil dos-cents vint sous. Els ingressos de la batllia terrassenca o, si més no, els d’aquell any, tan bon punt arribaren foren destinats a cobrir altres despeses. Així, a l’època del 24 d’agost, Pere de Castellasol especificà que els mil cent vint sous els havia lliurat a Guillem de Cabrera “apud Villam Francham”, mentre que els dos mil cent reconeguts de l’època del 7 de setembre, com hem vist, foren pagats directament per Felip de Solà a Bonanat de Provençana.

No comptem amb més notícies fins el 1263. En concret, el 26 de juny, Guillem de Cabrera autoritzà l’arrendament per un any fet, justament, per Bonanat de Provençana, batlle i procurador seu, del castell i rendes de Terrassa a Felip de Solà i

---

²¹² ACB, Diversorum C, 1-6-3283. Aquesta és la segona menció d’*universitas* que hem pogut documentar. És força més interessant que la primera del privilegi de 1242, ja que no prové d’àmbit reial i, com veiem, ja s’estén a tots els homes del terme o castell, tal com diu el document.

²¹³ ACB, Diversorum C, 1-6-2197. Recordem la rendició de comptes de 1240 que féu el batlle de Barcelona amb el rei i que incloïa diverses batllies associades. Amb aquestes èpoques, assistim a l’esglaió inferior i anterior. El batlle de Terrassa ret comptes amb el de Barcelona i, novament, allò que interessa documentar és sobretot els crèdits als qual són destinats els ingressos de les rendes.

²¹⁴ ACB, Pia Almoïna, 4-110-35.

Bernat de Fàbrega, des de la festa de la Santa Creu de maig anterior, per quatre mil set-cents sous (Apèndix, doc. 14). Per primer cop, des de 1245, comptem amb una informació precisa sobre el valor de la batllia terrassenca, ara en mans de Guillem de Cabrera. En divuit anys, observem que hi ha hagut un creixement d'un 17'5%. El 2 de setembre de 1263, recordem-ho, Jaume I concedia franquesa de quèstia, redempció d'exèrcit i cavalcada als habitants de la vila durant cinc anys, perquè s'apressessin a construir la muralla. Potser també cal cercar motius financers, ja que amb la franquesa es devia atreure major poblament. En tot cas, Guillem de Cabrera actuà clarament per revaloritzar el seu domini. Així, el dia de Nadal de 1263 nomenà Pere de Sitges, de Barcelona, procurador especial "ad faciendam inquisitionem cum Philipo de Solano contra homines de Terrassa qui mihi vel baiulis meis de Terrassa presentibus et antecessoribus a v annis citra iniuriantur in aliquo sive aliquid contra me vel dictos baiulos vel etiam furtum vel alia maleficia comiserunt".²¹⁵ Pere de Sitges, el mateix que probablement arribaria a ser conseller en cap de Barcelona el 1279 (Batlle 2008), va rebre l'encàrrec d'aquesta investigació judicial o *inquistio*, que duria a terme amb la col·laboració de Felip de Solà contra els homes de Terrassa que, cinc anys abans, havien injuriat Guillem i els seus batlles, entre d'altres malifetes. No disposem de més informació, però sembla que arribà a bon port pels interessos de la senyora de Terrassa, perquè a l'arrendament de l'any següent, el valor dels seus dominis ja havia pujat a cinc mil sous.

El 25 de maig de 1264, Guillem de Cabrera donà a Ramon de Sala plena llicència per vendre i alienar, des de la festa de la Santa Creu fins passat un any "omnes redditus, exitus et proventus castri de Terracia et census, usatica, terremerita, foriscapia, accapita, laudimia, dominia, iura, baiuliam, termina, nemora, garrigas, venationes et omnia alia ad dictum castrum et ad terminos eiusdem pertinencia et omnes pertinencias dicti castri quocumque modo pertinent et pertinere debent dicto castro, retentis nobis iusticiis civilibus et criminalibus" per valor de cinc mil sous (Apèndix, doc. 15).²¹⁶ Es tracta d'una procura, en realitat, tal com més endavant rebla el document: "constituendo inde te dictum Raimundum de Sala, ut in rem tuam, procuratorem ad vendendum supradictos redditus dicti castri per dictum tempus". Ramon de Sala esdevingué així, durant un any, procurador de domna Guillem al castell de Terrassa amb l'objectiu ben clar de recollir cinc mil sous per totes les rendes que s'hi vinculen. La presència d'una

---

²¹⁵ ACB, Diversorum C, 1-6-3255.

²¹⁶ ACB, Diversorum C, 1-6-10.

clàusula iniunctiva final denota el domini jurisdiccional del qual gaudeix Guillem: “mandamus hominibus dicti castri quod tibi respondant de predictis redditibus loco nostri in omnibus”.

No podem obviar, finalment, la primera aparició documental d'un individu que a final dels vuitanta tindrà un paper fonamental: Guillem Colrat, futur batlle de Terrassa i comprador d'un extens paquet de rendes reial. És l'últim dels quatre testimonis de la procura i l'únic que hem pogut tornar a vincular amb Terrassa. Tant aquest com els anteriors dos documents són closos per escrivents de Cotlliure, on sembla que es devia trobar Guillem els anys 1263 i 1264. És molt significatiu que sigui a través d'una procura de la llavors senyora de Terrassa com Guillem Colrat entra en escena: podem deduir que formava part del seu cercle de batlles i procuradors.

Avançant en el temps, disposem de noves dades que confirmen l'actuació contínua dels Solà com a batlles terrassencs durant el tercer quart del segle XIII. Així, l'agost de 1273, el cavaller Bernat de Baiona passava comptes amb Arnau de Solà de tot allò que “in anno MCCLXIX” havia ingressat “ratione baiulie et ... quos ego emeram in anno predicto a domina Guillelma de Capraria” (CBA4, fol. 10r). Es tracta d'una tardana rendició de comptes sobre la gestió de la batllia, i uns altres drets il·legibles, durant l'exercici de l'any 1269. Bernat de Baiona fou un assidu comprador de rendes (vegeu apartat 3.1) i, en aquesta ocasió, es feu amb la batllia terrassenca per un any. Pel que podem deduir de l'assentament, Arnau de Solà s'encarregà de gestionar-la; en tot cas no participà en la compra ja que no s'empra la primera persona del plural. Un any després, però, tornava a ser batlle de Jaume I a Terrassa. El 20 de febrer de 1271, el rei confirmà a Arnau de Solà, “baiulo nostro Terracie” totes les compres i adquisicions d'alous, feus, hereditats i altres possessions pertanyents al rei, fetes per l'atorgant a Terrassa, i li concedia el dret de fadiga per a les que fes a partir de llavors, reservant-se el lluïisme.²¹⁷

Pel que fa al 1272, l'11 de maig, l'infant Pere reconeixia deure a Arnau de Solà cinc-cents sous per un cavall i que l'infant concedí a Marimon de Plegamans.²¹⁸ No s'hi refereix com a batlle de Terrassa. Tanmateix, la represa del registre notarial, entre els anys 1273 i 1275, i una referència més extreta de la cancelleria de l'any 1276 evidencien que Arnau fou l'únic batlle documentat en tot aquest període. De fet, només començar el capbreu notarial de Bertran acòlit, el 9 de maig de 1273, Arnau de Solà,

---

²¹⁷ ACA. Cancelleria, Registre núm. 16, fol. 232v.

²¹⁸ ACA. Cancelleria, Registre núm. 28, fol. 48r-c.

batlle del rei a Terrassa, atorgà cinc absolucions seguides per una baralla múltiple a la plaça de la vila (CBA4, fol. 1r). El 16 de juny, s'encarregà dels arrendament anuals dels drets dels molins del Ripoll (cent deu sous), de les tasques (tres-cents deu sous), dels dos quartons reials (tres-cents quaranta sous) i dels molins de Basea (cinc sous), que foren adquirits respectivament per Berenguer d'Albaredes, Berenguer d'Agell, Pere de Capdemuls i Pere de Molins (CBA4, fol. 6r). També com a batlle, a primers d'agost de 1273 i conjuntament amb diversos prohoms del terme, reconeixia a Bernat de Far els comptes de les despeses per obres a la vila i, ja en solitari, li reconeixia també que li havia lliurat “*ratione domne Guillelme de Capraria, de collecta et chestia operis ville Palacii Terracie, C solidos*” (CBA4, fol. 9v).²¹⁹

L'estreta vinculació entre Arnau de Solà i la batllia també s'explica per la relació de creditor del primer cap a Guillema. En aquest sentit, és oportú assenyalar un debitori atorgat per Guillema de Cabrera l'11 de novembre de 1273 a Arnau per valor de dos-cents sous d'un préstec i per la resta de quantitats que hagué d'assumir quan actuà com a fidejussor seu en deutes amb altres persones. Com a compensació, Arnau tindria íntegrament “*omnes proventus, exitibus, redditus, iusticias, laudaysmos predictis que de cetero nobis pervenint aliqua racione in Terracia*” per un any i, si calgués, per més temps (CBA4, fol. 14v). La necessitat de líquid per part dels senyors jurisdiccionals era coberta pels seus agents que o bé prestaven o bé assumien com a fidejussors les despeses. Al seu torn, aquests rebien temporalment la cessió de les rendes que, sovint, ells mateixos gestionaven com a mecanisme de pagament. Ocupar la batllia suposava, per tant, trobar-se en el punt nodal del fluxe productiu generat per l'intercanvi de rendes i crèdits.²²⁰

Un molt bon exemple és el que ofereix un nou debitori. El 31 de juliol de 1274, Arnau de Solà reconeixia deure a Guillem Colrat mil dos-cents sous que Guillema de Cabrera devia a l'esmentat Guillem. L'atorgant es feia càrrec del deute ja que Guillema destinava per retornar-ho els mil-dos cents sous pels quals li havia venut les rendes del castell de Terrassa.²²¹ En concret, Arnau de Solà faria front a aquest deute sobrevingut

---

²¹⁹ Analitzem en profunditat l'impacte de la fiscalitat reial en el municipi terrassenc a l'apartat 3.2.

²²⁰ Tal com Bisson resumeix, això explica també el tipus d'evidència documental que ha pervingut: “The accountability of credit bécame a convenience for all concerned. What mattered was to keep track of the bonds (albarana), and this need, for countless debts large and small, must have been the lubricant for written registration” (2011: 254).

²²¹ Aquesta xifra és força inferior als valors globals que hem pogut obtenir els anys 1245 i 1263. O bé es tractava de la venda d'una part dels drets o bé d'un preu reduït que permetia eixugar algun tipus de deute de Guillema amb Arnau. Recordem que succeïa el mateix amb els arrendaments del delmari de Sant Fruitós per part del priorat de Santa Maria. Els valors diferien molt d'un any per l'altre, de manera que tot

destinant-hi, d'una banda, els nou-cents trenta sous, que li devien Pere de Capdemuls i Guillem de Vilar “ratione emptionis duorum quartonum et tascharum de Plano et Montaneis et decimo Molendinarum” i, de l'altra, aportant personalment els restants dos-cents setanta sous (CBA4, fol. 39v). Els dos compradors dels quarts havien de satisfer-li la suma en tres terminis, per Sant Miquel, per Nadal i per la festa de la Santa Creu de maig, és a dir, coincidint amb els terminis habituals de pagament dels arrendaments al batlle. Com a garantia, en cas que no satisfessin la quantitat fixada a Guillem Colrat, Arnau obligà els seus béns i, pel que fa als diners que ell havia de satisfer personalment, els hi lliuraria en dos terminis, per Nadal i per la festa de la Santa Creu de maig. Com veiem, la gestió de les rendes derivades de la batllia s'entrellaça amb les necessitats creditícies de Guillema.

El co-senyoriu terrassenc entre el rei i la Cabrera, però, arribava a la seva fi. Recordem que el 30 d'agost, Jaume I, a canvi de recuperar el ple domini sobre el castell de Terrassa, feia donació a Guillema, mentre aquesta visqués, del castell de Gurb, de les rendes que rep a Vic, de les lleudes i el cinquè de Barcelona, de mil sous anuals provinents de les rendes del Riudor de Barcelona i de dos mil morabatins d'or que podrà testar lliurement (apartat 2.1). Aquest intercanvi de dominis, però, no tingué cap reflex en la batllia. El 19 de setembre, Arnau de Solà, com a batlle, reconeixia a Pere de Pedrosa haver rebut cent sous pel fals testimoni fet del testament de Berenguer de Pedrosa (CBA4, fol. 47r). Un últim exemple, coincidint aquest cop amb l'últim foli del capbreu, és la definició feta el 13 de març de 1275 per Arnau de Solà a Guillema de Saltet per no haver-se personat al mas de Montesquiú en el litigi que tenia amb Alamanda, filla de Pere de Montesquiú (CBA4, fol. 70v). El batlle reial va rebre, en aquesta ocasió, setanta sous per l'absolució.

Entre 1275 i 1283 no disposem del registre notarial i hem de tornar a cercar a cancelleria notícies sobre la batllia terrassenca. Un mandat de 1276 i una àpoca de 1280 ens són d'utilitat. Des de València, l'1 d'octubre de 1276, l'infant Pere ordenava al seu fidel Arnau de Solà que, d'ara en endavant, no donés ni pagués res sense el seu mandat especial “de redditibus Terracie”.²²² Aquí, doncs, encara actua com a batlle reial, tot i no ser esmentat com a tal. Per contra, el 26 de febrer de 1280, des d'Algesires, el ja rei Pere reconeix a Arnau de Solà, de Terrassa, que ha satisfet els mil cinc-cents sous “quos

---

i referir-se als drets sobre el delmari en general de ben segur no sempre eren el mateix percentatge (apartat 1.3.3).

²²² ACA. Cancelleria, Registre núm. 38, fol. 42v-d).

tradidistis et solvistis fideli nostro Mosse Ravaya de redditibus baiulie Terracie, quam tenuistis pro domino Iacobo, felicis recordacionis, patre nostro, et pro nobis”.²²³ L’ús del pretèrit perfet en referència a Jaume I i a ell mateix per part del rei Pere inidica que Arnau de Solà ja no era el batlle reial. Ara bé, segons David Romano, Mossé Ravaya actuà des de 1279 fins a 1283 com a precedent del batlle general per al Principat, verificant la comptabilitat de veguers, batlles i d’altres agents reials, així com la venda de rendes reials i el cobrament del bovatge (1970: 14-17). En canvi, no es testimonia gaire la seva activitat de cobrament de rendes, com seria aquest el cas. La tasca que havia desenvolupat el batlle reial de Barcelona com a responsable últim de la gestió de la batllia de Terrassa, doncs, la passà a exercir Mossé Ravaya (i, amb posterioritat, el batlle general).

Per tant, aquesta època del rei Pere degué coincidir amb la fi de la vinculació d’Arnau de Solà a la batllia terrassenca. La data en què s’atorgà, el 26 de febrer, a més, indica un canvi en el període anual d’assignació. Si el termini de la festa de la Santa Creu de maig encara era vigent l’any 1274, com demostra el debitori fet a Guillem Colrat, l’època reial de 1280 indica més aviat que hem de prendre com a nova data d’inici l’1 de gener. Aquest canvi resta confirmat gràcies a la reparició del registre notarial l’any 1283. També es confirma la fi de la relació entre la batllia i els Solà. Cap altre membre d’aquesta família esdevindrà batlle reial o lloctinent de batlle a Terrassa.²²⁴

d) La fi de la batllia anual (1283-1292)

El 4 d’agost de 1283, Felip d’Ametller passava comptes amb Jaume Cardona de tots els censos “saionie Terracie pertinentium, que in hoc anno precito MCCLXXX secundo, tempore et anno que ego eram baiulus, habuisti et percipisiti racione saionie de toto termino Terracie” (CBA5, fol. 29v). Actuaren com a testimonis, Berenguer Cardona i Pere Corder. Felip era fill de Pere d’Ametller, a qui hem documentat els anys 1244 i 1245 arrendant els drets del mercat i de dos quartons. Com fa patent la rendició de comptes, exercí com a batlle durant l’any 1282 i tingué com a saig Jaume

---

²²³ ACA. Cancelleria, Registre núm. 46, fol. 32v-b).

²²⁴ Això no significa, però, la pèrdua d’influència a la vila. Més aviat, coincideix amb un moment de difícil recanvi generacional. El seu germà Felip havia mort justament l’any 1280 deixant tres fills mascles, però en edat impúber. Arnau, qui documentem ja difunt l’any 1285, havia tingut tres filles. D’aquestes, Guillemona, la seva futura hereva universal, es casà amb el cavaller Dalmau de Torre i Berenguera, amb el ciutadà de Barcelona Guillem de Vallseca. En rigor, doncs, els Solà havien consolidat ja un lloc predominant més enllà de la batllia i de Terrassa.

Cardona.²²⁵ Pere Corder era el batlle reial llavors en actiu, que identifiquem ja el 24 de febrer de 1283, gràcies a l'absolució de demandes feta a Ròmia Guillarà “quare percucisti et vulneravisti cum lapide in capite Sancia de Cocorella” (CBA5, fol. 6v). Jaume Cardona, de fet, havia promès al batlle Pere Corder el 16 de juny ser-li fidel “in tota illa saionia quam vos mihi dedistis et comendavistis per totum hunc presentem annum” (CBA5, fol. 24r). En el cas del batlle Corder, podem dir que estigué ben actiu fins a l'últim dia del seu exercici. El 30 de desembre s'assentaren tres documents seus, l'últim dels quals l'autorització a Jaume Escuder de la compra feta d'unes terres sota domini reial a Guillem Barba (CBA5, fol. 44v).

El següent batlle reial és Guillem de Folgueres. El 25 de gener de 1284, tot just començat el seu exercici,²²⁶ formalitzà mitjançant venda per un any el sotsarrendament d'un paquet de censos format per “omnes raubas et res minutas duorum quartonum, tascharum Montanearum et Plani, mercati et molendinorum tocius castri Terracie”, el qual li havia pervingut per compra feta al rei. El vengué a Pere Capdemuls des de l'anterior festa de la Circumcisió, és a dir, des de l'1 de gener, confirmant així que l'inici del càrrec havia passat del 2 de maig al primer dia de gener. La venda es féu per mil cent vuitanta sous, pagadors en tres terminis: el dia de la Santa Creu de Maig, tres-cents sous, l'1 de setembre, quatre-cents quaranta sous, i per Nadal, quatre-cents quaranta sous (CBA5, fol. 66v). El comprador obligà els seus béns com a garantia i aportà fins a cinc fidejussors. Observem com ha canviat l'ordre dels terminis, començant ara per la festa de la Santa Creu. Quedem-nos també amb la xifra de mil cent vuitanta sous, del tot coherent amb la dels mil dos-cents en què Guillem de Cabrera fixà la venda de les rendes de la batllia de Terrassa al seu batlle Arnau de Solà l'any 1274. De fet, en aquella ocasió, també Pere Capdemuls havia comprat el mateix paquet de rendes, d'on només faltaven els drets del mercat, per nou-cents trenta sous.

Hem de tenir present que es tracta d'una part només dels ingressos vinculats a la batllia. La part que, habitualment, poden sotsarrendar els batlles i que per això es reflecteix al registre notarial terrassenc. Per contra, només puntualment hem pogut copsar el valor global de la batllia, entre quatre mil i cinc mil sous. De fet, només una vegada (l'any 1245) ens ha arribat a través del fons notarial i perquè la societat de batlles hagué d'incorporar un nou membre. En tot cas, cal tenir també present que, des

---

²²⁵ Jaume Cardona era fill de Berenguer Cardona, batlle vitalici dels vescomtes al terme, i germà de Romeu Cardona. A partir dels anys noranta, aquest passarà a exercir el mateix rol a la batllia que havien tingut els Solà durant el tercer quart del segle XIII (vegeu apartat 2.3).

²²⁶ Fou nomenat pel rei el 5 de gener de 1284: ACA. Cancelleria, registre núm. 46, fol. 141v.

de 1276, la Corona no en rebia res d'aquestes quantitats, ja que eren destinades al violari de Sibilla de Saga.

Entre 1285 i el març de 1287 no conservem cap manual, de manera que la següent notícia sobre un batlle reial correspon al 18 d'octubre de 1287, quan Bertran de Santcrisòfor, “tenens locum Guillelmi Colrati, baiuli Terracie pro domino rege”, va absoldre a Bernat de Font i al seu germà Pere d'haver ferit a Llorenç Oriol a canvi de rebre trenta sous (CG1, fol. 29v). Documentem Guillem Colrat com a batlle reial fins el 26 de setembre de 1289. És a dir, que detingué la batllia reial durant tres exercicis seguits. Ja d'entrada destaca la presència de lloctinents a la batllia, per primera vegada en tot aquest període. Cal dir que només en una ocasió, el 21 de març de 1288, el mateix Guillem actuà personalment com a batlle, en concret, en l'absolució de Bernat de Solà, Dalmau de Torre, Romeu Cardona, Jaume Cardona, Bernat *Aculei* i Galceran de Font per haver trencat la pau i treva que havien fet amb Simó de Basea (CGC1, fol. 80v). La rellevància dels implicats, de ben segur, explica la seva presència. La resta d'actuacions les duen a terme els lloctinents Guillem de Santcrisòfor i, més esporàdicament, Bertran de Santcrisòfor. S'inicia, per tant, la dinàmica de batlles reials absents que, sobretot a partir de Guillem de Palau, predominarà al llarg dels últims anys del segle XIII i bona part del XIV.

Probablement hi tingué molt a veure el fet que, a partir del 13 de juliol de 1288, Guillem Colrat adquirí en franc alou una quarta part, aproximadament, de les rendes de la batllia pel valor de vint-i-un mil sous en venda feta pel rei Alfons (vegeu apartat 3.1). Dins d'aquestes rendes s'inclouien els drets sobre el mercat i sobre les Muntanyes, que juntament amb els quartons i les tasques, havien estat sotsarrendades el 17 de gener per Bernat de Baiona mitjançant quatre deutoris seguits (CGC1, fol. 61v). Així, Bernat de Solà reconeixia deure-li quatre-cents deu sous pels dos quartons reials, Jaume Cardona, tres-cents vuitanta-cinc pels drets de mercat, Berenguer Cardona, dos-cents per les tasques del Pla i Felip d'Ametller, cent noranta pels drets de les Muntanyes. Bernat de Baiona, però, no estava sol. Com sabem gràcies a una àpoca del 8 d'agost de 1289, formà una societat amb Bernat de Fàbrega i Guillem de Folgueres amb la qual comprà tot un seguit de rendes de la batllia. En concret, reconeixia a Bernat de Fàbrega haver rebut cinc-cents vint-i-dos sous i set diners “de illa societate quam ego et vos et Guillelmus de Folgeriis habebamus de redditibus Terracie” dels diners i blats (CGC3, fol. 21v). L'ús del pretèrit imperfecte i la data de l'àpoca indiquen que havien format la societat l'any anterior.

Pel que fa a l'administració de justícia, com dèiem, és Guillem de Santcristòfor qui, com a lloctinent, se n'ocupa de manera continuada. El seu germà Bertran, qui en una ocasió substitueix Guillem com a lloctinent, exercí funcions de batlle privat de Guillem Colrat. L'1 de juny de 1289, per exemple, reconeix haver rebut de Pere Capdemuls vuit-cents cinquanta dels mil sous que aquest devia a Guillem Colrat “*ratione illius feudi et decime de Bunastre*” (GC3, fol. 12v). Com dèiem, el 26 de setembre de 1289 és l'última notícia en què s'explicita la condició de batlle de Guillem Colrat (CGC3, fol. 30r). Ni ell ni cap lloctinent seu han deixat rastre documental en els tres mesos que resten per acabar l'any. No serà, però, fins passada la festa de la Circumcisió, que un nou batlle reial començarà a actuar.

Es tracta de Berenguer de Vallseca. De fet, localitzem la primera menció del nou batlle, el 3 de gener, mitjançant una absolució de demandes que el seu lloctinent, Felip d'Ametller, féu de Berenguer de Riera (CGC3, fol. 59v). Aquest no fou l'únic lloctinent de Vallseca. Com a mínim a partir d'agost de 1290, Jaume d'Amiguets rellevà Felip d'Ametller (CGC4, fol. 21r) i, des del febrer de 1291, Berenguer Libra exercí com a tercer i últim lloctinent (CGC4, fol. 93r). Contràriament a Guillem Colrat, comptem amb diverses actuacions de Berenguer de Vallseca. Així, per exemple, el 25 de maig de 1291, va absoldre Jaume de Noguier d'haver tret un “*gladium contra Guillemonam, sororem tuam*” i contra el seu marit Berenguer Casalets, tot rebent set sous (CPF1, fol. 14v) i l'11 de juliol del mateix any també absolgué Pere Olmeres, de la vila de Sabadell, per frau en un lluïisme del rei, a canvi de quaranta sous (CPF1, fol. 18r). El 24 de setembre, fruit d'un procediment judicial previ contra Guillem Vidal (“*fecissemus inquisitionem contra Guillelmum Vitalem*”), força ben detallat a l'exposició del document, Berenguer feu composició i l'absolgué perquè “*predicta maleficia non essent plene probata*” (CPF1, fol. 27v). Guillem, en aquell moment “*absens et bannitus*”, era acusat d'haver robat tretze lliures i mitja de safrà a Jaume Brifau i d'haver talat cànem, oliveres i figueres de Guerau d'Om, entre d'altres delictes. La resolució del batlle, com hem dit, fou una composició, segons la qual Pere Vidal, pare de Guillem, pagués noranta sous en nom del seu fill, a canvi de l'absolució.

Aquesta, com la gran majoria de definicions o absolucions de demandes que de manera assídua hem documentat al registre notarial, eren l'últim tràmit dels procediments resolts al tribunal del batlle. Ara bé, hi havia casos que eren elevats als tribunals reials. Si bé l'Audiència reial no s'havia constituït formalment encara, coneguts jurisperits barcelonins s'encarregaven de resoldre “*ex commissione*” reial les

qüestions que se'ls presentaven. Fou el cas dels “maleficia” comesos a Terrassa per Ramon Amat i el seu fill Guillem, investigats i jutjats pel jurista Guillem Eimeric “ex comicione domini regis Afonsi, quondam, bone memorie” (CPF1, fol. 29r). Fruit d'aquest procediment, els Amat foren comdemnats a pagar sis-cents vint sous. El 30 de setembre, Berenguer de Vallseca, com a batlle reial, reconeix haver rebut d'Arnau d'Abadia aquesta quantitat, com a fidejussor constituït de part dels Amat.²²⁷

El successor de Berenguer en el càrrec fou Ponç de Coma. En aquesta ocasió, però, el seu nomenament no es feu efectiu coincidint amb la festa de la Circumcisió, ja que encara el 10 de gener de 1292 Berenguer Libra, lloctinent de Berenguer de Vallseca, va absoldre Ferrer Marner, de Viladecavalls, per un robatori de gallines a canvi de rebre deu sous (CPF1, fol. 60v). Més aviat, sembla que començà a actuar coincidint amb l'inici del mes de febrer. Així, el 2 de febrer Berenguer de Vallseca, sense l'epítet de batlle, reconeix que ha rebut de Bernat de Fàbrega “ratione laudaysmorum pertinentium domino regi” seixanta-set sous i vuit diners segons el compte que han fet (CPF1, fol. 69r). En el mateix dia i foli, Romeu Cardona, com a lloctinent, rebia en habitant la lliberta Ròmia. No s'especifica el batlle, però quatre dies més tard, Romeu definia totes les demandes fetes a Martí Escuder per un robatori, a canvi de vint-i-sis sous, com a lloctinent de Ponç de Coma (CPF1, fol. 70v).

Poc podem comentar d'aquest batlle, ja que el primer capbreu de Pere Folquer té com a data final el març de 1292, el segon no s'ha conservat i el tercer s'inicia el setembre de 1293, quan trobem un nou batlle, Guillem de Palau. Només tenim constància d'una absolució feta per Ponç de Coma, el 18 de març de 1292, a Sança de Bonvilar, la seva esclava Berenguera, Berenguer de Sant Sadurní i Guillem de Gilabert d'haver donat consell i jurament a Guillem Amat, que havia estat “banditum a baiulo domini regis”, a canvi de rebre cinquanta sous (CPF1, fol. 82r).

e) Els batlles absents (1293-1322)

Com dèiem, quan es reprèn la documentació notarial al setembre de 1293, Guillem de Palau ocupava la batllia de Terrassa (CPF3, fol. 4r) i també la vegueria del Vallès, tal com es desprèn de l'època atorgada per Romeu Cardona a Bernat Ferrer de Fàbrega a primers d'octubre pels dos-cents vint sous rebuts “pro Guillelmo de Palacio, baiulo in Terracia pro domino rege” per raó de les despeses fetes “in baiulia et vicaria”

---

²²⁷ Al següent assentament, Berenguer promet a Arnau d'Abadia que, en cas que el rei manés mitjançant “litteras suas” restituir aquesta quantitat, així ho faria.

(CPF3, fol. 10r). Exercí conjuntament com a batlle i veguer, com a mínim, fins a març de 1296. Així, el 7 de març, Romeu Cardona retia comptes a Guillem de Palau de totes les quantitats que havia recollit per raó de la batllia de Terrassa i la vegueria del Vallès fins al primer de gener anterior (CPF5, fol. 161r). Pel que fa a la batllia, el seu mandat s'allargà fins que morí, a finals d'abril de 1299.²²⁸

Amb Guillem de Palau, per tant, es pot donar clarament per acabat el període de batlles anuals, que accedien al càrrec prèvia compra dels drets de la batllia. Allò que hom pot ja intuir amb Berenguer de Vallseca i Ponç de Coma, es fa del tot evident.²²⁹ L'adquisició en alou franc feta per Guillem Colrat el juliol de 1288 d'una part substancial dels drets reials sobre la vila i terme de Terrassa, conjuntament amb el violari de què fruïa Sibil·la de Saga sobre els drets de la batllia, havia buidat aquesta de bona part de l'interès per a inversors a curt termini.²³⁰ D'aquesta manera, el salari fixat, juntament amb la part que li corresponia de les penes imposades per la cort del batlle passaven a ser l'únic guany.²³¹ S'entén, doncs, encara més la progressiva absència dels batlles i l'assumpció per part dels lloctinents, tots ells prohoms de la vila, de la gestió diària de la batllia.

Guillem de Palau, doncs, no trigà a nomenar un nou lloctinent. El novembre de 1293, constituïa Pere de Torrella com a procurador “ad regendum, tenendum, procurandum ac gobernandum dictam baiuliam ville terracie diebus ... quibus nos interesse non poterimus” (CPF3, fol. 23v). Aquest nomenament, de fet l'únic que hem pogut localitzar d'entre tots els lloctinents, és força interessant, ja que limita la capacitat d'impartir justícia per part de Torrella. En concret, el batlle li donà llicència per fer composicions “ad sumam X solidos et non amplius” i per rebre fermes, mentre es retenia totes les composicions que pugessin per damunt de deu sous.

---

²²⁸ AHT-ACVOC. Fons de la batllia, Llibre de la cort del batlle 1298-1303, fol. 42v.

²²⁹ El 8 de gener de 1296, per exemple, Romeu Cardona, lloctinent de Guillem de Palau, pel rei i per Jaume d'Amenyes, comprador de les rendes del rei a Terrassa d'aquell any, i Berenguer Cardona, batlle del vescomte Ramon Folc, confirmaven unes vendes (CPF5, fol. 117r). Observem, doncs, la superposició de drets existent. Els béns objecte de la venda eren tinguts pel rei i pel vescomte alhora, però també calia afegir ara els drets del comprador anual de les rendes, en aquest cas, Jaume d'Amenyes. Destaquem també el fet que fill i avi, Romeu i Berenguer, esdevenien alhora lloctinent i batlle, respectivament, reial i dels Cardona (apartat 2.3.2).

²³⁰ Caldria preguntar-se si no era aquesta ja una circumstància força general dins els dominis reials, de manera que expliqués millor la constitució de les Corts de Barcelona de 1292 per la qual el rei prohibeix que l'accés als càrrecs d'oficials reials (veguers, batlles, etc) es fes per compra o com a pagament de deutes (Lalinde 1966: 192).

²³¹ Així, el desembre de 1293, Guillem reconeixia deure a Bernat Ferrer de Fàbrega dos-cents cinquanta sous per un préstec, que li prometia retornar durant la Quaresma, obligant-hi com a garantia els ingressos derivats de la batllia i vegueria (CPF3, fol. 39v). Segons Bofarull, el batlle prenia com a salari tres-cents sous (1871: 27).

El 19 de gener de 1294, Guillem nomenà un nou procurador, Bernat de Fàbrega, tal com ell mateix especifica el 8 de febrer quan absol Pere Ferran d'haver ferit al cap Bernat Oliver, tot rebent sis sous (CPF4, fol. 73v-r). L'actuació com a lloctinent de Bernat fou realment fugaç, ja que al maig tornem a trobar Pere de Torrella a la lloctinència, quan, juntament amb els talladors de la quèstia per la redempció de l'exèrcit d'Alcaine, nomenà Romeu Cardona i Berenguer Libra com a procuradors de la universitat en el plet que tenien amb El·lesèn de Llacera (CPF4, fol. 25v).²³² El primer de juny de 1295 Romeu Cardona ocupava la lloctinència (CPF5, fol. 29r-v) i ho féu fins al maig de 1298 quan definí a Maria, vídua de Jaume Riba, totes les quèstions “*ratione intestie dicti Jacobi, mariti vestri, qui decessit intestatus*” (CPF8, fol. 18v). El 10 d'agost de 1298, Bernat de Solà exercia ja com a lloctinent de Guillem de Palau (CPF8, fol. 41r), mentre que l'últim documentat abans de la seva mort fou Jaume Seller, el 15 d'abril, en una absolució d'intent de violació (“*temptavistis cognocere carnal[iter]*”) (CPF9, fol. 7r).

Com dèiem, és també en aquest període que s'evidencia per primer cop un cert tipus de consell reduït on trobem el lloctinent del batlle i un grup limitat de prohoms, gràcies a alguns requeriments, assentats en forma d'acta al registre notarial. Així, el 2 de juny de 1294, Jaume Riambau, fill de Guillem Riambau, protestà “*contra baiulo Terracie et coram probis hominibus eiusdem ville et omnibus eciam aliis, et tam presentes quam non presentes*”, perquè el seu pare i el seu germà, Guillemó, no poguessin vendre cap honor sense tenir en compte els seus drets de legítima, en concret les cases i béns de Maimona, germana seva (CPF4, fol. 27r-v).²³³ S'esmenten divuit prohoms: Berenguer Libra, Bernat Vidal, Pere Portella, Jaume Lambart, Jaume Amenyes, Poncet de Fornells i Berenguer de Cases, de la vila de Terrassa, i Bernat de Far, Guillem d'Om, Guillem Marcet, Andreu d'Illa, Pere de Sales, Pere de Rimulnell, Bernat de Rogada, Berenguer de Noguera, Guillem Arnau, Antic de Casesblanques i Bernat Saderra, batlle de Bernat de Centelles. Cal dir que hi trobem també dos habitants de Matadepera, entre Bernat de Far i Guillem d'Om, i un jurisperit de Barcelona, abans de Bernat de Saderra, ratllats al text. Aquesta correcció és tremendament il·lustrativa, ja que demostra com, si bé es trobaven presents en aquell moment, a l'hora d'estendre l'original foren eliminats, ja que no formaven part de la universitat de Terrassa.

---

²³² Tractem els plets de la universitat a l'apartat 2.2.3, excepte aquells derivats de la lleva de talles, que hem preferit integrar-los en l'apartat 3.2, específicament dedicat a la fiscalitat.

²³³ Al protest, inserit a l'acta, s'especifica que aquests béns havien estat obligats per valor de tres-cents sous, en la donació feta al seu germà Guillem per núpcies.

Un any després, l'1 de juny de 1295, observem un cas similar. Guillem de Pla denunciava davant de Romeu Cardona, lloctinent del batlle Guillem de Palau, “et aliquibus pro(bis) ominibus ville et termini Terracie, in capella Sancti Fructuosi constructa in villa Terracie” que El·lesèn de Llacera tenia franquesa de “non contribuendi aliquid in collectis vel aliis exactionibus regalibus in loco Terracie”, tal com havia quedat fixat per sentència en un plet entre El·lesen i la “universitatem Terracie” (CPF5, fol. 29r-v). En aquesta ocasió no es llista el nom dels prohoms que es trobaven a la capella de Sant Fruitós, lloc habitual de les reunions del consell general. Tan sols consta la resposta lacònica de Berenguer Libra al requeriment fet de recuperar la penyora que la universitat havia fet a El·lesèn d'una capa, valorada en cent sous, i de quatre cabres: que cap dels prohoms tenia aquesta penyora.

Les relacions entre el lloctinent i la resta de prohoms de la universitat no eren sempre així de fluïdes. El 28 de febrer de 1296, per exemple, Guillem de Palau definia a Jaume Brocard i el seu fill Bernat totes les demandes tingudes em relació a l'agressió que havien fet a Andrea de Bruguera i per haver increpat “verba inimosa” Romeu Cardona, treient fins i tot una espasa per defensar-se quan el lloctinent els anava a arrestar (CPF5, fol. 157r). Igualment, el batlle reial de tant en tant mantenia disputes evidents amb la resta d'agents senyorials del terme. Així, a finals de març de 1295, Berenguer Cardona, llavors batlle dels vescomtes a Terrassa, protestava al batlle perquè aquest “aya menassat e dit en la plassa \de la vila de Terrassa/ publicament que farà treure la vida del cors a n Berenguer Cardona, de la vila de Terrassa, diu et protest lo dit Berenguer Cardona que eyl és aparellat que fassa dret en poder seu a eyl e a tothom qui clams aya d'eyl per nenguna rahó. E així diu lo dit Berenguer Cardona que com lo dit Guillem des Palau lo deguere defendre e mantenir com un abitador de la vila de Terrassa e eyl lo aya menassat” (CPF5, full solt 2). Davant l'amenaça de mort proferida pel batlle, Berenguer li recorda en aquest requeriment l'obligació de defensa que el batlle reial tenia contreta amb els habitants de la vila, tal com els actes de recepció en habitant establiren (vegeu apartat 2.2.2).

D'aquest període, finalment, destaquem l'inici de les referències a la presó del batlle. El 1297 en tenim tres, a través dels debitoris fets per les manlleutes. El 31 de juliol, Pere de Boneixida i la seva esposa El·lesèn, de Sant Pere, reconeixen a Bernat Vidal que li havien de retornar la manlleuta que li va fer per lliurar-lo de la presó del batlle “qui me captum tenebat racione debitorum et comandarum”. El mateix dia, Guillem Riambau reconeixia a Berenguer Libra que li retornaria els quaranta sous

prestats per alliberar-se del lloctinent del batlle, “qui me captum tenebat” (CPF7, fol. 36r-v). Finalment, el 5 de desembre, Bernardó de Santmartí, fill de Bernat de Santmartí, reconeixia a Dalmau de Torre, Berenguer Libra i Berenguer de Far el preu que havien pagat a Romeu Cardona, lloctinent del batlle, per alliberar Bernat Castell i prometia retornar-lo en set dies, sota pena de cent sous (CPF7, fol. 85r).

A finals d'abril de 1299, el vescomte de Cardona, Ramon Folc V, com a procurador del rei a Catalunya, encomanava la batllia a Berenguer de Santfeliu per la mort de Guillem de Palau i ordenava “*probis hominibus et universitati Terracia quod vos habeant pro baiulo dicti loci*” (Apèndix, doc. 16). El caràcter d'aquest nomenament era clarament d'interinitat, mentre el rei no en nomenés un de nou. Així ho reflecteixen els assentaments notariais. El 6 de maig, Berenguer de Vilaseca, regent la batllia de Terrassa per Berenguer de Santfeliu, “*baiulo Terracie pro domino rege ex commissione ea facta per nobilem Raimundum Fulchonis, procuratorem domini regis in Cathalonie*”, rebia Assèn, lliberta, en habitant de la vila (CPF9, fol. 28v). Tot i la brevetat, Berenguer comptà amb dos lloctinents: Berenguer de Vilaseca, com hem vist, i Jaume Celler, qui el 5 d'agost absolia Berenguer Libra d'haver prestat auxili a un bandejat, a canvi de rebre dotze sous (CPF9, fol. 25r).

El 18 d'octubre, Bernat de Calders, de Caldes, jurisperit, com a procurador de Pere d'Olzina, també de Caldes, presentà a Berenguer Cardona, “*qui tenebat locum baiuli in dicta villa de Terracia*”, el nomenament fet per Jaume II del seu representat com a batlle reial de Terrassa, amb data de 13 de juliol de 1299, i la subseqüent confirmació feta per Ferrer de Manresa, batlle general de Catalunya, del 13 d'octubre (CPF9, fol. 42v-43r). Berenguer Cardona li respongué que “*ipse deliberat sibi dictam baiuliam [...] salvo tamen iurium Berengarii de Sancto Felice et Iacobus Cellerarii*”. És a dir, observem com, en realitat, Berenguer actuava en nom del lloctinent. La primera actuació de Pere d'Olzina com a batlle, però, no la tenim fins el 12 de febrer de 1300, quan absolgué Bernat Brocard, de la vila, per haver sostingut un bandejat i haver blasfemat (CPF9, fol. 122r). Poc després, el 7 de març en concret, ja regia la batllia Bernat Ferrer de Fàbrega (CPF9, fol. 131v).

Ara bé, tal com es recull de manera ben clar al llibre de la cort del batlle, el 27 d'abril de 1300 “*hic incipit regere Berengarius de Valle Sicca baiuliam Terracie pro nobili domina Guillelma de Montecathano*”.²³⁴ El canvi de jurisdicció, del qual ja n'hem

---

²³⁴ AHT-ACVOC, Fons batllia, Llibre de la cort del batlle 1298-1303, fol. 101r.

parlat (apartat 2.1), suposà el relleu a la batllia. Com veiem, Guillema de Montcada trià Berenguer de Vallseca, qui ja havia ocupat aquest càrrec amb anterioritat. Vallseca disposà de Berenguer Libra com a lloctinent durant els tres anys de domini de Guillema. Així, el 6 de juny ja el documentem com a tal quan va absoldre un home d’haver estat denunciat pel robatori d’una borrassa i una capa blanca de Navarra, d’un mas situat a la parròquia de Sant Julià d’Altura (CPF10, fol. 27r-v). Tant el lloctinent com el batlle, però, depenien al seu torn del procurador general de Guillema per a tots els seus dominis. Aquest no era altre que Bernat de Centelles, també castlà de Terrassa, però que se’n guardava prou d’emprar aquest epítet quan exercia la jurisdicció sobre el terme. Així, el 22 de juny de 1300, Bernat, qualificat de senyor del castell de Centelles i com a “procurator nobilis dompne Guillelme de Montecathano totius terre et dominacionis sue, \que nunc locum habet in Terracia a domino rege ad violarium/” va absoldre Ramon Mosteroles i Romeu Eimeric d’un intent de violació.²³⁵

És justament en aquest context de canvi de batlle reial i, posteriorment, poc després del canvi de jurisdicció que disposem de les primeres referències a la potestat normativa del municipi terrassenc. Així, el 30 d’abril de 1299, és a dir, tot just nomenat Berenguer de Santfeliu, en presència d’aquest i en presència “proborum hominum ville Terracie”, com Pere de Solà, Romeu Cardona, Berenguer Libra, Berenguer d’Ametller, Felip Riba, Jaume Brocard “et plurium aliorum”, foren llegits “banna constituta per antecessores dicti baiuli et dictos probos homines confirmaverunt ipsa banna prout in capibreviis curie domini regis baiulie predictae continentur”.²³⁶

La notícia és prou interessant. D’una banda, queda clar que amb anterioritat a 1299 els batlles havien emès ordinacions (banna) que eren confirmades pels prohoms. De l’altra, s’evidencia que existien llibres de la cort del batlle també amb anterioritat, que actualment s’han perdut: no s’esmenten les ordinacions, simplement es diu que van ser llegides a partir dels volums anteriors del llibre de la cort (*capibreviis curie*), per tal de confirmar-les com, potser, es feia amb cada canvi de batlle. De fet, pocs mesos després, en concret el 8 de novembre, sí comptem amb una sèrie de quatre ordinacions aprovades sota l’actuació de Berenguer Libra, “batle de Terraça, ab volentat dels

---

²³⁵ Al document: “nobis denunciatum fuit voluistis cognoscere carnaliter per vim Maria, que moratur cum Bertrando Aguyoni, de villa Terracie, \et simile cum Romeo Eymerici, filio Romei Eymerici, quondam, percussistis Eligssen de Ollariis et de nocte intrastis in domo sua et ..tigistis ad ianuam Eligssen seguire ut hec nobis denunciata fuerit/” (CPF10, fol. 36r).

²³⁶ AHT-ACVOC, Fons batllia, Llibre de la cort del batlle 1298-1303, fol. 43r.

prohòmens de Terraça”.²³⁷ Fixem-nos com, el mateix llibre de cort, identifica Berenguer Libra com a batlle, quan, per contra, ja hem documentat com el procurador de Pere d’Olzina havia requerit el 18 d’octubre anterior la batllia aportant el nomenament fet pel vescomte de Cardona com a procurador del rei. Es tracta, doncs, del lloctinent de batlle. Lloctinent que continuarà sota Berenguer de Vallseca, com també hem mostrat.

En aquesta ocasió, Berenguer Libra, conjuntament amb els prohoms, “ordonaren” que ningú no jugués dins el territori del delmari de Sant Fruitós, que ningú no guardés cap bèstia en les honors dels homes de la vila si hi podia causar danys, que ningú no prengués hortalisses ni fruites ni olives “si seu no era”, i que ningú no prengués tampoc llenya ni serments o rabassa. Es defineixen també les penes, de cinc sous, quatre, cinc o dos, en funció si prenia les hortalisses de nit o de dia, i dos sous respectivament. En cas que l’inculpat no pogués pagar, “que stia per cascú sou I dia e una nit en la tàvega a pa e aygua”.

L’11 de maig de 1300, és a dir, novament coincidint amb els primers dies d’un canvi de batlle i, en aquest cas també, d’un canvi de jurisdicció, tornem a localitzar un seguit d’ordinacions al llibre de la cort del batlle.²³⁸ S’especifica que foren ordenades pel batlle “de volentat dels prohòmens de vila (e) de fora vila de Terrassa”. Afecten àmbits com el joc, la cacera, el pes i les mesures al mercat, la tinença d’armes i, l’última, especifica el repartiment de les multes: “que tots los bans damunt dits aia la tersa part lo batle e l’altra tersa l’acusador, e l’altra tersa sia dat als pobres de Déu ho a hores que fossen necessàries a la vila, a coneguda dels prohòmens de la dita vila”, excepte els bans del pes, les mesures i les armes que “no aia res nul hom, sinó tan solament lo batle ho cel que el vula”. És a dir, el trencament de les regalies (mercat i pau i treva), es reserven encara al batlle, de la resta sí que se’n beneficia la comunitat, si més no, vilatana. Les multes per emprar mesures falses i per pesar amb frau eren de vint sous, mentre que la que es pagava per “trer coltell ni espaa ne bordó ... contra altre” era de seixanta sous.

No cal insistir en la rellevància que suposa evidenciar l’existència d’ordinacions, pel que fa a la consolidació del règim municipal. Seguint Font Rius (1945-46, 1994), entenem les ordinacions com aquells cossos o conjunts de normes emanades de les autoritats populars del municipi, amb l’aprovació o conformitat de l’autoritat superior i destinades a l’ordenació del seu règim intern. Com recorda Tomàs de Montagut, la

---

²³⁷ Reenviem a l’edició que en vam fer a Cardús (2000, doc. 2-5)

²³⁸ Es tracta dels documents 6-13 (Cardús 2000).

potestat normativa del municipi s'ha d'entendre com l'activitat que constitueix i ordena en general la "veritat natural" (*equitas ruda*) expressant-la en preceptes escrits de dret positiu (2001: 336). L'escripturació, doncs, del dret municipal és un salt qualitatiu per a la universitat, ja que suposarà crear un marc fix de referència davant de la fluïdesa interpretativa que permetia el costum. Lamentablement, no podem datar el moment precís d'aquest assoliment. Però no hagué de ser gaire llunyà en el temps al 1299, ja que no hem trobat cap referència al llibre de la cort del batlle en el registre notarial fins a inicis del segle XIV. És a dir, quan ja ens ha pervingut el primer volum conservat.

Un cop retornada Terrassa a jurisdicció reial, entre gener i febrer de 1303, iniciarà el seu mandat com a batlle Bernat Martí,²³⁹ que actuà com a tal fins les Corts de Lleida de 1315, quan el rei nomenà Bernat de Mas, com veurem més endavant. En aquests dotze anys, el batlle comptà amb els serveis de fins a cinc lloctinents: Bernat Fortuny, Romeu Cardona, Berenguer d'Ametller, Felip Riba i Guillem de Vinyals. D'aquests, Romeu Cardona exercí el càrrec durant uns set anys i mig, en quatre períodes diferents: maig de 1303, agost 1303-juny 1306, novembre 1309-octubre 1311 i juny 1312-novembre 1314. En els períodes intermedis, hi trobem Berenguer d'Ametller (entre 1306 i 1309), Felip Riba (d'octubre de 1312 al juny de 1313) i Guillem de Vinyals, que actuà com a lloctinent fins al març de 1315.

Com a mecanisme de control de la gestió dels lloctinents, hem localitzat tres rendicions de comptes: una de Bernat Fortuny i les altres dues de Romeu Cardona. El 4 de febrer de 1304, Bernat Martí reconeixia a Bernat Fortuny "quod super toto eo, quod recepistis pro me de baiulie predictae quam pro me tenuistis, venistis me cum ad rectum et legalem computum quo compoto facto et diligenter examinato" (CPF13, fol. 125v). Feia més de mig any que Romeu Cardona ocupava la lloctinència, però tot i el retard, batlle i lloctinent formalitzaren a través d'un instrument notarial l'acord respecte a la gestió. Potser Bernat Fortuny necessitava alguna prova fefaent per demostrar que no tenia cap deute pendent, ja que en aquesta ocasió sí s'expedí el document. Contràriament, de la primera de les rendicions de comptes fetes per Romeu Cardona, el 6 de maig de 1306, no se'n generà original. És força lògic, ja que afecta només l'últim any d'actuació: "quod habuistis et recipistis pro me de dicta baiulia in anno proximo transacto" (CPF16, fol. 16v). En canvi, la següent rendició de comptes, del 18 de juny, varià el seu tenor: "quod super toto eo quod vos habuistis et recipistis et colligistis

---

²³⁹ La primera referència és del 13 de març, quan absol Guillem de Sala d'haver tret un coltell contra Berenguer de Casalets a la vila (CPF12, fol. 158v).

usquam in hanc diem pro nobis de dicta baiulia Terracie, quam pro nobis rexistis et tenuistis, venistis ad certum et legle compotum” (CPF16, fol. 129v). Aquesta sí que fou expedida i lliurat l’original, tal com evidencien les habituals notes diplomàtiques.

Essent lloctinent de batlle Berenguer d’Ametller, el 5 d’abril de 1307, Bernat de Centelles el requerí perquè “enderroquets la obra que avets feta al castel ne al val del castel de Terraça, per ço car eis a preiudissi d’en Ramon Folch e d’en Berenguer de Cardona de nos, castlans del dit loc”. Dos dies més tard, el lloctinent li responia que l’obra l’havia feta fer en Bernat Martí, batlle reial, i que, per tant, no podia fer desistir un manament del batlle, però que “est paratus super premissis facere quod placebit domino regi et domine regina” (CPF17, full solt 2). Amb aquesta afirmació final, el lloctinent, a banda de treure’s el castlà de sobre momentàniament, li estava proposant elevar la qüestió a instàncies reials directament. Bernat de Centelles no trigà en fer-ho. El 13 d’abril, novament, es presentà davant el lloctinent, aquest cop amb una carta de Berenguer de Fonollar, lloctinent del procurador per l’infant Jaume a Catalunya, datada a Montblanc, l’11 d’abril del 1307, i dirigida al batlle reial o al seu lloctinent, ordenant-los que, atès que havia estat informat que Bernat Fortuny, de la vila, pretenia fer una obra al vall del castell en detriment dels castlans, no permetessin a l’esmentat Bernat construir-hi cap obra nova (“novum opus”). A la qual cosa, immediatament, Berenguer d’Ametller va respondre “quod volebat deliberare super premissis” (CPF17, fol. 8r).

La deliberació s’allargà fins el 15 d’abril, quan el lloctinent li va respondre al castlà que ni el manament de Berenguer de Fonollar ni cap altre dret que fes valer Bernat de Centelles no tenia raó, ja que “dictus regens baiuliam ignoret quod aliquid castrum sit in villa Terracie, nisi tamen dictum Palacium domini regis et plura alia ospitii hominum privatorum habitatorum in ipsa villa”. És a dir, que el castell al qual es referia Bernat de Centelles, sobre el qual els castlans hi tenien els drets, no es trobava a la vila, sinó que en aquesta només hi havia el palau reial i les cases dels seus habitants. L’estratègia del lloctinent, avalat pels prohoms òbviament, era la d’identificar la seu de la castlania amb el castell dels Centelles, situat a l’altra banda de la riera de Paradís. El castlà, força contrariat, responia que sí era el castell: “que·l dit Berenguer Amenler sap, e·ls altres de la vila e del terma e tots los altres generalment de la terra que és lo casteil” i a continuació repassava la cadena de comandament de la castlania, des d’època del rei Jaume I.²⁴⁰ No només això, sinó que també li recordava al batlle “que si·s vey a l’escut,

---

²⁴⁰ Segons Bernat de Centelles: “que·l senyor rey en Jacme, de bona memòria, ne pres de Ramon de Cardona e en Guillem Durfort, per manament del dit senyor rey en Jacme, de bona memòria, l’à pres e en

hi vey a de senyal de Sentelles, com hac l'apostat cobrada". Per tant, el castlà requeria novament al rei i al batlle de Terrassa que atuessin l'obra i no li llevessin el seu feu, ja que "segons lo capítol de la cort ne custuma de Catalunya, negú no deu ésser guitat de possessió sens coneguda de dret, ne s deu pendra senyor lo feu ne son batle, sens jutgament". Així mateix, insistia en aturar l'obra nova perquè "puys no seria casteil, ans seria casa de vila, pus no agés mur ne vail".

El 17 d'abril, Berenguer responia novament a Bernat de Centelles que "el no a gitat ne gita lo dit en Bernat de Centelles ne altre de possessió del dit val, per tal cor lo palau de Terrassa del seyor rey e l val d'aquel és del dit seyor rey ... e el dit Berenguer no tocha res al castel ne si acosta ne entén res a fer a desfer ne aminuà del honrat en Bernat de Centeles ne del noble en Ramon Folch ne d'en Berenguer de Cardona". Gràcies a l'enuig del castlà per aquesta resposta, disposem d'una gràfica descripció de l'entramat arquitectònic que formaven, a principis del segle XIV, el castell, el palau, el mur i el vall: "el val és del castel e al castel se pertany e el palau, que el diu que és del castel, lo palau és dins lo castel e dins lo mur del castel e dins la porta del castel. E axí, el vail e l mur se pertany al castel, per se(r) lo cor lo castel és dins lo mur del castel, per se(r) lo cor dins lo mur del castel és lo palau. E axí pus lo mur és del castel, lo palau és dins lo castel e encara lo vail és del mur del castel e del castel" (CPF17, full solt 7). El 19 d'abril, el lloctinent insistia en la seva versió: "que l castel de Terrassa ab ses vals, lo dit honrat en Bernat de Sentelles lo té luny de la vila, segons que à oït dir tostemp als antichs prohomes de Terrassa e que à vist per moltes cartes antigas" i que allà on l'obra "s'és comensada de fer és apalat Palau de la vila e no castel, segons que ay també vist per moltes cartes antigas". Per tant, no ordenaria aturar l'obra sense manament del rei o la reina. La resposta del castlà, novament, feia referència al coneixement general de la gent i acabava suplicant al rei que desfés l'obra (CPF17, full solt 6).

D'entre els fulls solts d'aquest volum, també hi trobem sense data altres documents que tenen a veure clarament amb aquesta disputa. Així, en un d'aquests s'especifica que tant el batlle com la universitat de la vila de Terrassa "elegerunt dictum locum magis abtum et magis propinquum et idoneum palacio seu castro domini regis, ubi capti tenentur" (CPF17, full solt 3). A la qual cosa, Bernat de Centelles reponia que Bernat Martí "no sap les custumes de Terraça" i que ell i el seu lloctinent "no saben de

---

Ramon de Cardona e en Berenguer de Cardona, de bona memòria, sà enerra lo feren liurar a mi". També apel·lava a la documentació: "Item, ho sap lo senyor rey per les convinenses qui són entre el e en Ramon Folch, així com eren sà enerra del senyor rey, en Jacme, e d'en Ramon de Cardona e d'en Guillem de Terrassa o dels seus, axí com sa enerra s'és tengut per eils".

veritat què vol dir usus de castel, segons ço que els àn mes en la carta e segons la carta de què yo'n són apelat al senyor rey e a madona la regina”.

El 26 de maig, finalment, el castlà va rebre un manament reial, atorgat a Montblanc, en què el rei, assabentat havia fet empara davant el fet que “Bernardus Martini, de camera nostra, baiulus de Terracia faceret seu fieri facere quandam domum seu porticum apud Terracia in [vallo] eiusdem loci pro tenendam curia”, entenia que el castlà no tenia cap dret a aturar-ho, i l’ordenava que desistís en la seva pretensió. Davant d’aquest manament, Bernat de Centelles respongué sensiblement contrariat: “yo no creu que'l senyor rey ... sàpia la veritat del feit, que si·u feia no enviaria aytal carta” (CPF17, fol. 12r).

Si al 1307, Bernat de Centelles veia com es qüestionava allò que havia estat evident durant un segle i mig, és a dir, que la seu física de la castlania estava vinculada a la *turre* original del segle XI i que, per tant, hom no podia fer-hi obres sense el consentiment del castlà, un any més tard tocava el torn a la seva capacitat d’exercir jurisdicció sobre el terme. El dilluns, 21 d’octubre de 1308, Bernat Saderra, batlle de Bernat de Centelles, presentava una lletra del castlà adreçada a Berenguer d’Ametller, en relació a la captura que havia fet de Francesc, un batejat que pertanyia a Bernat de Solà, el qual “vulneravit pluribus vulneribus letisfere dominam Sauram, uxorem Bernardi des Solano, et etiam ipsum Bernardum”. Com que, segons aquesta lletra, aquests delictes els havia comès “in homines extra villam Terracie”, la seva captura i cura corresponia a Bernat de Centelles, “ratione comissi seu delicti perpetrati extra predictam villam Terracie et in termino castri Terracie ... ut est dictum tuicio et captio, spectat et spectare debet secundum quod est consuetum fieri inter homines extra predictam villa comitentes predicto Bernardo de Scintillis” (CPF18, full solt 9). Així, requeria al lloctinent que li lliurés el presoner i el portés a la presó del castlà. Al dia següent, Berenguer d’Ametller li va respondre que el delicte s’havia comès a la casa dels cònjuges, anomenada de Ses Felies, la qual es trobava “infra regaliam ville Palacii Terracie domini regis, in qua villa et in dicta domo vocata de Çes Felies dominus rex et eius baiulus tamen habet et consuevit habere et est et fuit in possessione vel quasi a V, decem, XV, XXX et XL annis citra et est ... tempore citra cuius in contrarium memoria hominum non existit exercendi omnem iurisdictionem, tam realem quam personalem, contra quoscumque delinquentes in dictis locis et infra dictam regaliam”, de manera que el castlà no hi tenia cap dret a capturar ningú, sinó que pertocava al rei i al seu batlle capturar i custodiar els delinqüents.

Tot i no comptar amb data explícita, segurament la resposta de Bernat de Centelles a l'argument sobre la regalia de la vila la trobem en un altre full solt, quan afirmà que “la vila no ha regalies, segons los privileges el castel à terme on la vila affronta [...] la vila no ha terma, que lo rey lo departí com hi manà fer vail e mur e manà desfer dons qui se'n donassen aquels a qui's donassen” i que no li llevessin de la possessió de la seva jurisdicció (CPF18, full solt 8). Al seu torn, Berenguer d'Ametller li va respondre el dissabte següent²⁴¹ que no pretenia treure la possessió de res, ja que Bernat de Centelles no tenia cap jurisdicció sobre la casa de Bernat de Solà, ja que “dictus locus de les Felies fuit et est de iurisdiccione ville Palacii Terracie et destringitur per sagionem ville Terracie”, per contra “alia vero loca in qua dictus venerabilis (Bernardi) habet iurisdiccione non dstringuntur per sagionem ipsius ville, set per sagionem vocatum de fora vila”, però que allà on exercia el seu districte el saig de la vila només el rei i el batlle podien capturar els delinqüents i els portaven “in carcere palacii domini regis ipsius ville” (CPF18, full solt 10). Finalment, digué que “per privilegia nec alia per dictum venerabilem allegata, non distingunt nec dicunt loca ubi dictus dominus rex et eius baiulus consuevit capere et captos tenere in dicto carcere palacii domini regis” i l'advertí que “si dictus venerabilis voluerit hostendere instrumenta invencionalia vel alia legitima documenta quod dictis venerabilis Bernardo de Cintillis debeat tenere dictum captum, est paratus facere et stare super premissis ad cognicionem iudicis sui”.

L'agressió del batejat Francesc als seus amos, com veiem, concentra bona part dels plànols d'anàlisi que ens hem marcat com a objectius en aquesta recerca. D'entrada, la progressiva afirmació del règim municipal, amb un aspecte fonamental com és òbviament l'exercici de la justícia. Per força, aquest havia d'anar en detriment de les prerrogatives feudals del castlà. Un segon plànol és la relació entre la documentació i el costum/memòria a l'hora de determinar drets i obligacions. Ambdues parts recorren a la memòria o al costum per legitimar la seva postura: el lloctinent al·lega més de quaranta anys que ningú no té memòria de què s'actués en contrari a la plena jurisdicció reial, el castlà reté que fa allò que és acostumat (“consuetum est”). Aquest, però, també aporta documents (“privilegia”) on, segons ell, s'especifica que la vila no en té de regalies i que la jurisdicció de vila i terme estan volgudament separades. Com a contrapartida, el lloctinent diu que en cap dels documents es delimita

---

²⁴¹ En aquest cas només s'especifica el dia de la setmana. Els fulls solts 8-10 es trobaven tots tres inicialment inserits al foli 72.

específicament el límit de la jurisdicció de la vila, de manera que, novament, recorre al costum: allà on actua el saig de la vila hi té plena jurisdicció, allà on actua el saig “de fora vila”, el primer no ho fa.²⁴²Finalment, un últim plànol d’anàlisi és la constatació que fa Berenguer d’Ametller sobre l’ús de documents “invencionalia vel legitima” per part del castlà. En un entorn jurídic on l’evidència escrita tenia una rellevància tant o més important que els testimonis orals, calia emprar l’expertesa diplomàtica a l’hora de destriar allò veritable d’allò fals. Davant aquest atzucac d’argumentacions i contraargumentacions, era inevitable que s’acabés elevat el cas a instàncies superiors.

El 7 de gener de 1309, Bernat Mascle, saig de Terrassa, va presentar una lletra data el dia 5 de Bernat Ermengol, jurista, de Barcelona, adreçada a Bernat de Centelles, perquè aquest i el lloctinent del batlle compareguessin davant seu en un termini màxim de quinze dies, en relació a la controvèrsia que els enfrontava “super captione videlicet cuiusdam batitzatus” (CPF18, fol. 103r-v). Bernat Ermengol havia rebut el cas permanent de Berenguer de Fonollar, lloctinent del procurador del rei, ja que el jutge assignat inicialment, Ombert de Capdepons, “legum professor”, s’havia absentat de Barcelona. Una setmana més tard, Bernat de Centelles deixava constància davant Berenguer d’Ametller que ell s’havia presentant davant d’Ombert Capdepons un cop el jurista retornà a Barcelona, passat el termini inicial de quinze dies fixat, però que li digué que “no avia carta de comissió e que·l dia era passat”. Així mateix, Bernat de Centelles exposà que “yo no consent en el a jutge ne en negú si no era par de cort, segons l’usatge et bona costuma de Cathalunya” (CPF18, full solt 12).

El 28 de gener, és a dir, just abans de què s’esgotés el segon termini de quinze dies fixat, Bernat de Centelles féu llegir al notari Pere Folquer la seva resposta davant del lloctinent Berenguer d’Ametller. Bernat recordava que “ipse est castlanus castri de Terracia et super captione dicti batitzati ... debent et habent assignari pares curie quare controversia que est super dicta captione est de feudo et racione feudi predicte et sit notorius et constat quod causa est agitanda et terminanda per pares curie tam de iure quam de consuetudine et usu notario Cathalonie” i que Bernat Ermengol no ho era, de manera que la citació s’havia d’entendre com a nul·la. Així mateix, la citació anava contra els estatuts de les Corts de Catalunya, ja que tant ell com el batlle de Terrassa no eren de la vegueria de Barcelona, sinó de la del Vallès “a qua evocari non potuerunt predicti” (CPF18, fol. 120r-v). El lloctinent, dos dies després, li va respondre que de tot

---

²⁴² Fixem-nos que en cap moment li reconeix al castlà jurisdicció per capturar ningú ni tan sols fora de la vila.

plegat ja n'havia protestat anteriorment i que tant la captura del batejat com la corresponent investigació (“inquisitio”) que inicià contra aquest, ho féu per fer justícia a Bernat de Solà i que en res no va perjudicar els drets de Bernat de Centelles (CPF18, fol. 121r).

Així acaba l'afer de la captura de Francesc, batejat. Però no fou aquest l'únic cas en què el lloctinent del batlle arrestava fora de la vila delinqüents i els portava a la presó del palau, en detriment del costum que permetia al castlà exercir funcions d'ordre públic i, sobretot, embutxacar-se les penyores i penes que se'n derivessin. No els analitzarem amb tant de detall com l'anterior, ja que, en bona mesura, repeteixen l'esquema argumental. El 4 de gener de 1314, Berenguer de Saderra, en nom de Bernat de Centelles, requeria a Guillem de Vinyals, lloctinent del batlle, per tal que li lliurés dos presos (dos batejats, novament) perquè aquells que havien estat capturats fora de la vila havien d'anar al castell o casa de Bernat de Centelles. El lloctinent va respondre que, com que els batejats pertanyien a Pere d'Ametller i aquest era vilatà, estaven sota jurisdicció del batlle (CPF24, full solt 40). El 19 d'octubre de 1321, Romeu de Torre, batlle de Blanca de Calders, requerí a Pere de Ferreres, veguer del Vallès, perquè actués contra la intromissió de Romeu Cardona, lloctinent del batlle, en la captura de dos homes bandits pel rei que havien dut a terme Jaume Fritós, sotsveguer del Vallès, i Jaume Eimeric, saig de terme del castell de Terrassa (CPF31, fol. 111v-112v). Recordem que Blanca era ja llavors castlana del terme, després de la mort del seu pare Bernat de Centelles el 1319. En aquesta ocasió, el batlle de la castlana especificà el perjudici econòmic que representava no poder empresonar els capturats al terme i aprofità per recordar un capítol acabat d'aprovar a les corts de Girona, pocs mesos abans, en el qual s'ordenava a tots els oficials reials tenir i observar els costums, usatges i privilegis de les viles i llocs de Catalunya.²⁴³ De fet, com el 24 d'octubre següent, Guillem d'Illa, procurador de Blanca de Calders, argumentava en relació amb el mateix cas, la pràctica es basava en el costum: “Cum ex antiqua consuetudine et usu aprobato fuerit obtentum domino domus de Terracia quod quicumque captuntur infra terminos Terracie capti detinentur in carcere domus de Terracia, que est domine Blanche de Calderiis ...” (CPF31, fol. 113r-v).

---

²⁴³ El capítol s'insereix per complet al requeriment: “Encara més, stablim e volem que vos dictum infantem N'Amfós, els oficials nostres e ls seus qui s sien e seran tengen e observen e [...] e observen tots los capítols de la present cort e de les altres corts generals de Catalunya passades e [...] tengen e observen als dits pralats, esgleyes, religiosos, rics hòmens, cavalers, ciutadans, viles e altres lochs de Cathalunya e ciutadans e stadans d'aquelles e els seus per tots tems totes franqueses, privilegis, usatges e costumes de aquelles confermats”, etc.

La situació havia canviat força respecte cent anys abans, moment en què iniciàvem el repàs a la institució de la batllia en aquest capítol. El batlle reial, o millor dit, el lloctinent del batlle havia consolidat la seva posició com a principal autoritat jurisdiccional davant del castlà al terme, disputant-li fins i tot el costum d'empresonar delinqüents fora vila.

Justament, és en relació a la potestat penitenciària que exercia, que tenim la primera notícia del pas fugaç per la batllia reial de Bernat de Mas. El 26 de març de 1315, Bernat Fortuny reconeixia a Bernat de Mas, batlle reial de Terrassa, tenir en comanda d'aquest com a "carserarius seu comentariensis" a Saurina, esposa de Pere de Graell (CPF25, fol. 2r). Bernat de Mas tot just havia estat nomenat batlle de Terrassa per Jaume II a les Corts de Lleida d'aquell mateix any, com sabem gràcies al manament reial que ordenà iniciar una investigació sobre la seva breu actuació l'agost d'aquell mateix any i que tot seguit comentarem (CPF25, fol. 39r). L'11 de juny, de fet, el documentem per últim cop exercint el càrrec (CPF25, fol. 25v). Així, el 6 d'agost de 1315, Bernat de Fàbrega, jurisperit, de Terrassa, rebia de mans de Bernat de Mas, de la parròquia de Sant Joan de les Abadesses, un mandat reial pel qual se l'ordenava que "contra dictum Bernardum de Manso super gestis per eum infra dictum tempus in exercendo sepedictum officium visis presentibus, inquiratis diligentissime veritatem et ipsam inquisitionem factam eandem fine debito terminetis" (CPF25, fol. 39r).

Aquest Bernat de Mas, tot i que sembli estrany, és el mateix que havia estat batlle de Terrassa.²⁴⁴ És a dir, que és ell mateix qui presentà el mandat reial que ordenava iniciar una investigació en contra seu al jurisperit escollit pel monarca. Al mandat s'especifica que el període que havia exercit la batllia era de dos mesos i mig, aproximadament, i que el nomenament s'havia fet durant les Corts de Lleida, just acabada la Quaresma. Desconeixem, però, quins foren els afers que suposaren la seva destitució i posterior investigació. Només hi ha constància d'un requeriment posterior, del 6 d'octubre, fet per Pere d'Ametller a Bernat de Fàbrega, atenent a la crida feta tres mesos abans pel jurisperit perquè tothom que tingués alguna cosa a protestar contra el batlle ho fes. Pere d'Ametller, gairebé al límit del període assignat, es presentà davant de Bernat de Fàbrega com a procurador d'un tal Romeu, d'Antic Sacorbera, de Pere i Bernat, fills de Jaume Bover i de Maria, i de Jaume de Moragues (CPF25, fol. 74v-75r). No explicita cap queixa concreta, sinó que, més aviat, el requeriment sembla un pas

---

²⁴⁴ El 13 de juny, en una època en què actua com a batlle, s'especifica que és originari de Sant Joan de les Abadesses (CPF25, fol. 24v).

necessari per a ser inclosos en el judici que s'estava duent a terme davant d'instàncies reials directament.

El 15 de juny, com dèiem, Guillem Droc apareix com a nou batlle reial. Òbviament, el cessament inesperat de Bernat de Mas suposà deixar força gestions a mitges. Això motivà que, des de Barcelona, Guillem de Sitges, batlle general de Catalunya, adrecés el 14 de juny un requeriment al batlle de Terrassa o al seu lloctinent, que fou presentat l'endemà a Jaume d'Ametller, lloctinent de Guillem Droc, batlle reial, absent (CPF25, fol. 25v-26r). Es requeria al batlle perquè conclogués la inquisició iniciada per “Bernat des Mas, la doncs batle de Terraça” contra Antic Casesblanques, els seus fills Guillem i Pere i en Ramon de Rovira, acusats de robar “la casa de Riu-sech” on “naffraren lo clergue de Jonqueres al terme de Terraça e d'altres crims que an fets”.

Guillem Droc no estigué ni mig any al càrrec de la batllia i, de fet, només actuà un parell de vegades ell directament com a batlle. Confia la lloctinència a Jaume d'Ametller, inicialment, i al seu germà Berenguer d'Ametller a partir del 13 de juliol (CPF25, fol. 30v). El 31 d'octubre, tornem a trobar a Bernat Martí com a batlle reial o, en rigor, actuant al seu lloctinent Guillem de Vinyals (CPF25, fol. 81r). Guillem fou lloctinent fins el març de 1318, quan Romeu de Riquer el substituï (CPF27, fol. 209v). Cal insistir en el fet que Bernat Martí actuà directament només un sol cop durant aquests dos anys i escaig en què detingué novament la batllia.²⁴⁵ Es consolida ja, de manera absoluta, la dinàmica de batlles reials absents que progressivament s'havia iniciat amb Guillem de Palau. De fet, és habitual que els assentaments es refereixin a Romeu de Riquer com a “batlle” simplement, tal com succeirà també amb alguns dels lloctinents de Pere del Rei, últim batlle reial que documentem per al nostre període.

Com el seu antecessor, només un sol cop, en aquest cas en la primera menció que d'ell tenim, no actuà cap dels seus lloctinents. El 18 de gener de 1319, en el palau del rei que tenia a la vila, el batlle reial de Terrassa va encomanar a Dalmau de Torre, cavaller, Bernat de Solà i Antic Mar, de la vila de Terrassa, com a carcellers del dit palau, per tal de custodiar Romeu Cardona qui havia estat inculpat i denunciat pel crim de falsa moneda i de dos homicidis (CPF28, fol. 144r-v). Tots tres van rebre Romeu en custòdia i van prometre a Pere del Rei que el retornarien al palau immediatament quan ell o el seu lloctinent així ho requerissin. En aquest cas, la preeminència social de

---

²⁴⁵ El 18 de gener de 1316, reconeixia a reconeix a Romeu Cardona que aquest li havia presentat els comptes de totes les quantitats de diners de la batllia i per altres motius (CPF25, fol. 119r).

Romeu Cardona va salvar-lo d'acabar a la presó del palau. De fet, no només es lliurà de la presó mentre el jutjaven, sinó que degué sortir indemne finalment de les acusacions, ja que, com veurem, exercí també com a lloctinent de Pere del Rei, després de Jaume d'Escuder, qui regí la batllia terrassenca des del 23 de gener mateix (CPF28, fol. 147r-v) fins el 5 de març de 1321, quan ell mateix, en presència de Dalmau de Torre, Arnau de Solà i altres prohoms, volent obeir les constitucions generals de les Corts de Catalunya i atès que la “remocio officialium debet fieri in presenti festo Carniprivi”, presentà probablement la seva dimissió del càrrec (CPF30, fol. 165r).²⁴⁶

El 29 de juliol de 1321, Romeu Cardona, “baiulus Terracie pro domino rege”, va absoldre el fill de Bernat de Font, de la parròquia de Sant Pere de Terrassa, d'haver anat amb armes contra Pere de Fonoller i altres dins el terme del castell de Terrassa (CPF31, fol. 54r). Aquesta és la primera menció de Romeu com a lloctinent de la batllia, malgrat que sigui anomenat “batlle de Terrassa”. Aquest serà l'epítet més habitual durant la seva lloctinència, que s'allarga ja fins a la data on cloem aquesta recerca. Només gràcies a aquells assentaments que registren manaments reials o d'autoritats superiors, es fa evident que Pere del Rei continua essent el batlle reial (per exemple: CPF32 fol. 9r-10r, fol. 13r-14v o fol. 44v-45r).

* * *

És hora de fer repàs a l'evolució de la batllia reial terrassenca durant els cent quaranta anys que disten entre la primera menció d'un tribunal estable, on el batlle reial simplement acompanyava el castlà en les seves decisions judicials, i aquest darrer document comentat en què el batlle reial, o millor dit, el seu lloctinent actua en un afer produït al terme del castell, sense que el castlà, que com hem vist en tenia encara jurisdicció “segons el costum”, hi intervingués per a res.

Òbviament, l'aparició del registre notarial evidencia una realitat que, probablement, ja es produïa uns anys abans. En tot cas, els escadussers esments anteriors mostren un batlle que, mica en mica, va consolidant un paper important en l'àmbit judicial, més enllà de la tradicional gestió del patrimoni. El 1228, amb la concessió de la franquesa de mals usos i l'establiment de la fira anual, la comunitat vilatana prengué definitivament una personalitat jurídica pròpia, de manera que el batlle reial passà a exercir també una funció jurisdiccional que, tant bon punt apareixen els primers assentaments notarians ja s'observa. Una primera característica que revelen

---

²⁴⁶ Justament quan comença la part dispositiva l'assentament es torna il·legible per una gran taca d'humitat.

aquests assentaments, però, és que el batlle no era un de sol, sinó que la pràctica habitual era constituir una *societas baiulorum*, formada per dos o tres individus, que contribuïen de manera proporcional a comprar els drets sobre la batllia durant un any. El batlle reial de Barcelona era l'encarregat de vendre'ls la batllia de Terrassa cada exercici anual, que començava per la festa de la Santa Creu de maig. El fet que aquesta acció jurídica tingués lloc a Barcelona no ha permès que en tinguem evidència documental al registre notarial terrassenc, excepte per a l'any 1245, quan s'amplià la *societas* formada pels germans Blanes amb el terrassenc Bernat d'Argelaguet i el contracte s'assentà al capbreu de Bertran acòlit.

Les primeres actuacions que els membres de cada *societas* duïen a terme eren arrendar tot un seguit de lots de censos (els dos quartons reials, els drets del mercat, les tasques, els molins, les Muntanyes) a vilatans que s'encarregarien de recaptar-los, o bé directament o bé també a través de sots-arrendaments. Un cop enllestida aquesta part, el més habitual fou que un sol dels batlles portés el pes quotidià de la batllia, ja fos aplicant justícia, tenint cura del patrimoni reial o rebent els nous habitants de la vila, com veurem al proper apartat.

El buit notarial pràcticament coincideix amb l'inici del domini de Guillem de Cabrera sobre Terrassa. Novament, tornem a comptar amb notícies escadusseres, vinculades sobretot a la documentació patrimonial dels Solà que, per sort, acabà a l'arxiu de la catedral de Barcelona fruit de llegats posteriors. Amb tot, si la contrastem amb les referències de cancelleria reial, la imatge que podem oferir per al tercer quart del segle XIII és la d'una batllia en mans dels germans Felip i Arnau de Solà, pràcticament, de manera ininterrompuda. Serà només a principis dels anys vuitanta que, fruit de la mort de Felip i l'avançada edat d'Arnau, trobem nous batlles. Hi haurà però dos factors que canviaran del tot la dinàmica anterior d'arrendaments anuals de la batllia. En primer lloc, l'any 1276, el llavors encara infant Pere, per tal de recuperar el ple domini sobre Terrassa, entre d'altres feus, atorgà en violari a Sibil·la de Saga deu mil sous anuals, que sortirien de la batllia de Terrassa i, si calgués, de la de Barcelona. Una dècada després, Guillem Colrat, llavors batlle reial a Terrassa, comprà en franc alou un significatiu paquet de rendes reials de Terrassa per vint-i-un mil sous, que anirien en part destinats a pagar la quota anual del violari de Sibil·la.

Com sabem pel valor dels arrendaments que tant Sibil·la com Guillem van fer dels seus drets (apartat 3.1), tots dos sumats igualaven el valor total de la batllia que hem pogut fixar gràcies a les dues úniques ocasions (1245 i 1263). Si a això hi afegim el

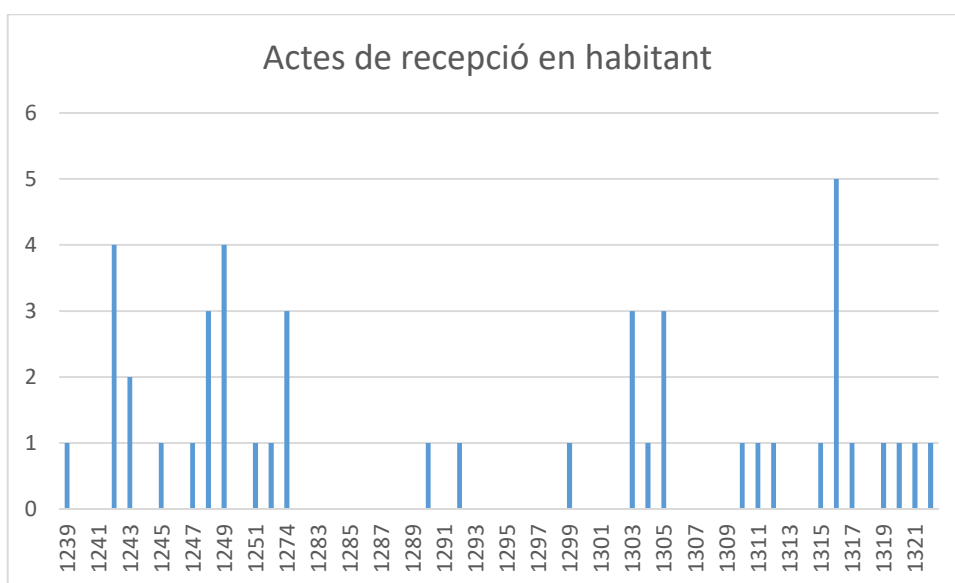
creixent protagonisme dels prohoms i l'aparició de la figura del lloctinent de batlle sota Guillem Colrat (1287), tot plegat permet entendre millor el canvi fonamental que a l'inici dels anys noranta patirà la batllia reial amb Guillem de Palau, el primer batlle el nomenament del qual clarament es desvincularà de l'arrendament anual de la batllia i que, en el seu cas, ho fou fins a la seva mort el 1299. Guillem, de fet, compaginà el seu càrrec de batlle amb el de veguer del Vallès durant almenys els primers anys, quelcom que encara enfortí més la posició dels lloctinents, sempre prohoms terrassencs. Sota el seu mandat també tenim constància de l'aprovació d'ordinacions municipals, gràcies a la preservació d'un llibre de la cort del batlle.

A partir d'aquest moment, la batllia esdevindrà un útil instrument de la universitat per anar laminant el poder jurisdiccional del castlà al llarg del primer quart del segle XIV. D'una banda, com hem vist, els lloctinents qüestionen la capacitat d'administrar justícia del castlà i la mateixa seu de la castlania, identificant-la amb el castell dels Centelles, a Vallpardís, i no amb el castell-palau de la vila. De l'altra, com veurem a l'apartat 2.2.3, la universitat li qüestionarà també la capacitat de percebre censos en tant que castlà. La presència efectiva dels batlles reials cada cop serà menor i, a partir de 1315, gairebé no se'n recull cap referència als capbreus de Pere Folquer. De fet, a l'última lloctinència que hem analitzat, la que inicià Romeu Cardona el 1320, l'epítet de batlle és el més comú.

2.2.2 La recepció en habitant de la vila: comú, veïnat, protecció i franquesa.

Hem tractat al primer apartat d'aquest segon capítol el marc institucional de la universitat de la vila i terme de Terrassa. L'any 1228 Jaume I enfranquí la vila de Palau de Terrassa. En concret, eximí els vilatans ("populatores et habitatores ville nostre Palatii de Terracia") de tres coneguts mals usos: la intestia (confiscació de part dels béns per no haver fet testament), la cugucia (multa al marit en cas d'adulteri de l'esposa) i l'eixorquia (pèrdua d'un terç dels béns en cas de morir sense descendència). A més, estatuí que la vila estigués sota la seva protecció ("in nostro ducatu specialiter recipimus cum omnibus in ea habitantibus"). També autoritzà la celebració anual de la fira de la Santa Creu, la qual constituí "ad modum et formam fire nostre Barchinone" i ordenà que el camí de Manresa a Barcelona passés obligatòriament per la vila. Finalment, prohibí que cap casa construïda a la vila pogués ser transferida o llegada a l'Església.

Un dels actes jurídics més rellevants que es derivà d'aquest privilegi fou l'ingrés formal de nous habitants a la vila.²⁴⁷ En aquest apartat analitzarem les quaranta-sis actes de recepció en habitant localitzades entre 1239, primera documentada, i el 1322, any en què cloem el nostre estudi.²⁴⁸ Reprenem aquí les aproximacions realitzades per Pere Puig (1992) i Joan Soler (2006) a aquest tipus documental amb motiu de l'edició del primer capbreu notarial terrassenc, el primer, i d'una recerca sobre la conformació urbana de la vila al llarg del segle XIII, el segon. Soler, a banda de les cinc editades ja per Puig, va recollir dotze actes de recepció en habitant més fins 1274, aquí n'aportem vint-i-nou més, el que ha de permetre copsar l'evolució dels models diplomàtics emprats i la possible vinculació dels canvis detectats amb el context institucional i fiscal (Apèndix, Taula 2). Hem recollit també les quaranta-sis actes de recepció en aquest gràfic que oferim, per tal de visualitzar més fàcilment la seva distribució temporal:

Gràfic 1. Actes de recepció i anys en què es conserva registre notarial

Així, posem en relació el nombre d'actes conservades per any amb una clivella temporal (1239-1322) que només inclou els anys en què s'ha conservat també registre notarial. Observem com d'un total de cinquanta-sis anys, les actes es concentren en vint-i-sis. Destaca força com, malgrat la represa de principis dels anys vuitanta del segle

²⁴⁷ Ens ocuparem, per tant, de l'accés a la ciutadania per la via "contractual", seguint la tipologia proposada per Max Turull (1990: 348-355). Entenem que, de ben segur, la via "derivativa", a través de matrimoni, i "originària", per naixement, eren les més habituals.

²⁴⁸ Gràcies a la preservació del registre notarial del segle XIII, podem copsar per a un període força primerenc aquest mecanisme que només ha pogut ser estudiat en d'altres localitats en una cronologia posterior. Amb l'excepció de Perpinyà (Daileader 2000), les recerques sobre Cervera (Turull 1990 i Verdés 2003b), Valls (1999), Tarragona (2015) o Barcelona (Obradors 2015) ofereixen exemples des de mitjan segle XIV i corresponen a règims municipals plenament institucionalitzats.

XIII pel que fa al fons notarial, entre 1283 i el 1300 només comptem amb tres actes. Per contra, tan sols en set anys (1242, 1248, 1249, 1274, 1303, 1305 i 1316) es concentren més de la meitat dels documents. No hem sabut, però, desentellar cap patró que permeti explicar aquesta distribució.

Com dèiem, el 1228 fou atorgat privilegi de franquesa als habitants de la vila, juntament amb la concessió d'una fira anual i l'establiment de Terrassa com a punt de pas obligat en el camí reial de Barcelona a Manresa. Uns anys més tard, el 1242, el mateix monarca establí que els vilatans haguessin de recórrer al batlle reial de Terrassa en totes les causes judicials que se suscitésin entre ells o contra ells, i que no haguessin de respondre davant de cap altre oficial per qualsevol demanda contra la seva universitat.

De l'acció combinada de batlle i prohoms, però, en tenim constància des de tres anys abans de l'esmentat privilegi de Jaume I. Així, el 8 de juliol de 1239, Bernat Bric, batlle reial de Terrassa, amb l'autorització i consell (“cum laude et consilio”) dels prohoms de la vila del Palau, rep Bernat Seller com a habitant a la dita vila (CBA1, doc. 718). Aquest document, com la resta que analitzarem, ens ha pervingut en forma d'assentament notarial i és la primera de les cinc concessions de poblament que trobem al capbreu primer de Bertran acòlit (1237-1242), el primer manual notarial generat per l'escrivania terrassenca i que, sortosament, s'ha conservat fins avui dia. Com ja destacava Pere Puig a la introducció de l'edició del capbreu, la concessió de poblament consigna la recepció que fa el batlle de nous habitants de la vila i atorga al receptor, a títol personal, les condicions de què ja gaudien els altres vilatans (1992: 53).

Si ens fixem més atentament en l'estructura diplomàtica (és a dir, en la forma del document i el conjunt de clàusules que hi trobem), la concessió segueix el formulari habitual d'un contracte d'asserviment.²⁴⁹ El batlle rep Bernat Seller com a habitant (“in popullatione et habitatio ville Palacii”) perquè sigui habitant i perquè sigui “in comune”, és a dir, que comparteixi les càrregues fiscals dels vilatans, a banda de ser “semper bonus, fidelis et legalis” al “senyor rei” i a tots els prohoms. Com a contraprestació, el batlle promet defensar-lo legalment tant en àmbit personal com patrimonial. A continuació, Seller promet i convé amb el batlle i els prohoms que viurà

---

²⁴⁹ L'elaboració de tipus documentals propis per part del municipi latent terrassenc, siguin actes de recepció o com veurem més endavant comandes de talles (apartat 3.2), es fa a partir de formes notariales. No trobem encara una diplomàtica municipal pròpiament definida (Pino 1990; Prevenier, Hemptine 2000), com no pot ser d'altra manera.

a la vila i sempre serà un bo, fidel i lleial habitant. Els verbs dispositius i els adjectius emprats (*recipio, promito, convenio, salvare, defendere; bonus, fidelis, legalis*) pouen clarament en la tradició diplomàtica feudal i remeten a un concepte de dependència i de fidelitat de tipus personal. De fet, al mateix segle XIII i a la mateixa Terrassa trobem diversos exemples de contractes de servitud entre senyors feudals, tant laics com eclesiàstics, i pagesos que empren el mateix formulari de l'acta de 1239 per fixar jurídicament aquest tipus de dependència. Així, sense abandonar el capbreu de Bertran acòlit, el 3 de maig de 1237, Pere Cristià “promittit et convenit” a Guillem de Terrassa i als seus ser “semper suos bonus, legalis, directus et obediens”, complir la seva voluntat i fer-li homenatge (CBA1, doc. 15); mentre que el 10 de febrer de 1240, Guillem de Santa Oliva va prometre a Saurina i a Guillem de Terrassa ser sempre bo, fidel i lleial “sicut melius aliquis homo debet esse suo seniori” (CBA1, doc. 976).

El document que analitzem, però, no reflecteix un lligam personal entre senyor i vassall. O no només, millor dit. La dependència que assumeix Bernat Seller és fonamentalment d'un altre tipus. Bernat contreu un vincle amb la resta d'habitants de la vila. És a dir, passarà a tenir un lligam que, si bé és definit d'una forma personal i afectiva, s'exercirà de forma essencialment política: participant en les decisions que pren el conjunt de prohoms de la vila, essent triat com a tallador per determinar la càrrega fiscal que cada habitant havia d'aportar, exercint com a procurador de la universitat per a temes concrets, etc. Certament, l'autoritat reial que ho legitima no deixa de basar el seu exercici del poder en vincles senyorials, però des de la fi del segle XII i, ja de manera evident al segle XIII, necessita dels acords de les Corts per governar. Com ha mostrat Thomas N. Bisson, és precisament el fet de *governar*, més enllà de l'hàbit del mer exercici del poder, la gran novetat que es detecta en aquest període a diversos punts d'Europa, d'entre els quals destaca Catalunya com a exemple paradigmàtic gràcies als nodrits arxius medievals conservats (2008).

Documents com aquest testimonien l'emergència d'un sentiment cívic de pertinença a una comunitat jurídica d'iguals. Ens trobem, ni més ni menys, davant del primer terrassenc *amb papers*, per dir-ho amb termes actuals. Uns papers que, a l'espera de l'aparició dels registres propis de l'administració municipal, com els llibres de la cort del batlle (1299) o els llibres del consell municipal (s. XV), són generats per un notari. Cal destacar, per tant, el rol jugat per la institució notarial en l'estadi primerenc del municipi terrassenc ja que ofería, d'una banda, el suport escrit per tal de registrar

l'actuació del batlle i dels consellers i, de l'altra, la seguretat jurídica necessària al dotar els documents de la validesa diplomàtica i la fe pública que caracteritzaven les escriptures notariales. Així, tal com mostra la recepció en habitant, lluny de desenvolupar una forma documental pròpia per concedir la residència a la vila, els prohoms adopten i adapten les fórmules diplomàtiques habituals d'una convinença. Fins a quin punt el primer notari terrassenc intervingué en aquesta decisió no ho podem saber, però de ben segur que assessorà als seus clients sobre quin tipus documental s'esqueia millor a les seves necessitats.²⁵⁰

Aquesta estructura formal, amb algunes variacions, es mantindrà en les disset actes conservades durant els anys quaranta i fins l'any 1251, quan comença el buit documental de més de vint anys. Així, la segona acta de recepció, del 29 de gener de 1242, compta amb el doble verb dispositiu (“recipio et promito”), però passa a ser atorgada conjuntament pel batlle i pels prohoms de la vila (CBA1, doc. 1268). Les següents set actes mantindran l'atorgament conjunt, però entre 1248 i 1251 el batlle serà l'únic atorgant.²⁵¹ La recepció de gener de 1242 es també significativa perquè detalla l'existència de franqueses i llibertats. Ramon i Arnau de Cortdevedells són rebuts com habitants i pobladors de la vila “in nostra proteccione et defensione et in nostro comune et franchitia et libertate nostra”. A la primera acta conservada no s'hi feia cap referència, mentre que a partir d'ara comptarem ja amb els quatre elements bàsics que articulen la nova condició de ciutadà: veïnat, comú, franquesa i protecció. D'aquests quatre, el comú és l'únic que no figurava a la concessió de franquesa de Jaume I de 1228. Es tracta, doncs, de l'element aportat pels prohoms a la condició d'habitant de la vila. Els tres següents, atorgats el 21 de març de 1242 i que corresponen als tres últims assentaments del primer cabreu de Bertran acòlit, mantenen doncs el quartet de condicions. Els tres nous habitants són Berenguer de Canet (CBA1, doc. 1329), Bernat Carbonell (CBA1, doc. 1330) i Arnau de Cornudella (CBA1, doc. 1331).

El 23 de juliol de 1243, Bernat d'Argelaguet, batlle reial, “et omnes probi homines ville Palacii Terracie” reben Ponç de Carner “in populatore, habitatico, franchea et in comune” de la vila i li prometen defensar i mantenir la seva persona i els seus béns contra qualsevol querellant (CBA2, fol. 30v). Succeeix el mateix amb les

---

²⁵⁰ Probablement, el notari tingué un paper igual de rellevant a l'hora de triar la forma jurídica per encarregar la col·lecta de les talles, inspirada en la comanda comercial (apartat 3.2).

²⁵¹ Amb posterioritat, com veurem, s'inverteix l'ordre dels dos verbs dipositius principals i el nou habitant esdevé, en rigor, l'atorgant de l'acta.

recepcions de Bernat de Bosch, Jaume Moragues i Berenguer Ermengol (CBA2, fol. 56v i 78v; CBA3, fol. 38v). En el primer cas, cal destacar la presència de tretze testimonis. Les primeres actes comptaven entre cinc i set testimonis. En el que resta de dècada, la xifra no baixarà de nou, essent habitual trobar-ne disset. L'habitual per als contractes notariais són tres testimonis. A les actes de recepció, observem dos períodes força diferenciats pel que fa al nombre dels testimonis. De 1239 a 1274 i de 1290 fins el final de la nostre recerca, el 1322. En el primer, no es baixa de cinc testimonis i és força habitual que se superi la desena. Pel que fa al segon, s'estabilitza en tres i, de fet, sovint en són només dos. Al llarg d'aquest apartat, comentarem les implicacions que es poden inferir d'aquesta variació.

L'acta de recepció de Jaume Moragues, de mitjans de març de 1245, és pràcticament idèntica a la de Ponç de Carner. Una novetat important, si bé puntual, és l'obligació de participar en el sacramental que trobem el 3 de desembre de 1247 a l'acta de Berenguer Ermengol. El batlle Arnau de Solà i els prohoms el reben “in populatore, habitatico et sacramentale, in franchea et de libertate ipsius ville Palacii Terracie” (CBA3, fol. 38v). No tornarem a trobar aquesta obligació militar en cap més acta. El 13 de gener de 1248, s'assenten tres actes seguides atorgades pel batlle Arnau de Solà, ja en solitari (CBA3, fol. 41v). Els prohoms, doncs, tornen al rol secundari de la primera acta documentada. Així, Arnau de Solà “cum assensu et voluntate proborum hominum ville Palacii Terracie” rep Pere Amat “in nostra populatione, comune, franchea et de libertate nostra et in proteccione et defencione et firmo ducatu domini regis”, a condició que sigui habitant i poblador i “de omni comune”. Es repeteixen, doncs, les condicions i obligacions habituals de residència i contribució al comú, a canvi de rebre la protecció personal i dels béns. Apareix per primer cop el “ducatu domini regis”, explicat al privilegi de 1228, però que fins al moment no s'havia integrat al formulari de les actes. En endavant, serà emprat sovint tot i que no de forma sistemàtica. Probablement degut al canvi pel que fa a l'atorgant, els testimonis ara esdevenen també autoritzants (“testes et laudatores”) i passen de nou a disset. De fet, els testimonis són sempre prohoms com s'especifica en aquestes tres actes, gràcies al fet que només la primera és desenvolupada per extens. Al tractar-se del mateix dia, la segona i la tercera tan sols recullen el nom dels nous habitants, Guillem i Romeu o Ramon de Destre.²⁵²

---

²⁵² Ambdós assentaments recullen, doncs, l'essencial de la *substantia negotii*. Transcrivim el primer: “Simili modo, recipio te Guillelmum de Dextre in dicto comune, habitatico et populatione, franchea et delibertate eiusdem ville predictae. Testes et laudatores omnes supradicti probi homines” (CBA3, fol. 41v).

Un any més tard, el 25 de març de 1249, trobem una nova acta de recepció. Es manté com a únic atorgant el batlle i es repeteix l'estructura formal de les tres anteriors (CBA3, fol. 47v). Com és habitual, Guillem de Valls és rebut com a habitant i poblador al primer verb dispositiu del document. Pel que fa al segon, és a dir, a la promesa del nou habitant, destaquem com s'adreça per primer cop al rei, a banda del batlle i la resta dels habitants com fins llavors era habitual: “*promitto domino regi et tibi dicto Arnaldo de Solano pro eo et omnibus habitatoribus et populatoribus ipsius ville*”. Un dia després, Arnau de Solà tornava a rebre, amb el consentiment dels prohoms de la vila, un nou habitant, en Guillem de Cavalleres (CBA3, fol. 48r). Aquest cop, però, la solució diplomàtica estalvia bona part de les condicions i obligacions i el segon verb dispositiu, el de la promesa, mitjançant una fórmula que, per primer cop, apel·la al costum: “*ad bonam formam et consuetudinem ipsius ville predictae et omnium aliorum populatorum*”. Així, no s'esmenten ni la franquesa, ni la llibertat ni el comú, com tampoc la garantia de defensa i protecció. Per contra, els testimonis tornen a actuar també com a autoritzants. La següent acta és del 7 d'abril i reprèn l'estructura formal de recepció i promesa. Pere d'Ullastrell és rebut, doncs, com habitant i poblador pel batlle i amb el consens i voluntat dels prohoms. Al benefici de la protecció i defensa legal, però, s'hi afegeix el deure de reciprocitat, que fins ara no s'havia explicitat: “*et sis semper auctor, salvator et defensor nobis et nostris de omnibus personis pro posse tuo*” (CBA3, fol. 48v). Pel que fa a la promesa, l'acompanya un nou verb dispositiu: “*promito et convenio*”. S'adreça al rei, al batlle i també als prohoms (recordem que a l'exemple anterior només es referia als habitants). L'assentament es clou amb una nòmina de nou testimonis i autoritzants. La quarta i última acta de 1249 és del 27 de maig. El batlle Bernat d'Argelaguet, amb el consentiment dels prohoms, rep Bernat de Lledó com habitant i poblador “*secundum bonam formam et consuetudinem aliorum populatorum*” (CBA3, fol. 52v). Es tracta, per tant, de l'estructura formal més sintètica, si bé en aquest cas es manté la promesa de Bernat de Lledó, on també es recorre a la fórmula genèrica del costum per estalviar-se detallar les obligacions i condicions.

L'última acta prèvia al parèntesi documental dels anys cinquanta i seixanta data de l'1 de març 1251, quan el batlle Bertran de Santeristòfor va rebre Berenguer de Canet com a habitant i poblador de la vila (CBA3, fol. 109r). Contràriament a l'anterior, aquest cop s'empra el formulari extens i, a més, l'atorgant repeteix el verb dispositiu oferint-nos així una útil distinció de competències entre Corona i prohoms. El batlle rep “*cum assensu et voluntate proborum hominum ville Palacii*” a Berenguer de Canet com

a poblador i habitant i el rep “ex parte domini regis in proteccione et defencione et firmo ducatu domini regis et in franchea et libertate et comune ipsius ville”. Així, de la Corona deriva no només la protecció, sinó també la franquesa i la càrrega fiscal (el “comune”), mentre que la comunitat de prohoms de la vila autoritza estrictament la residència.

En resum, doncs, d'aquests catorze anys de registre notarial pràcticament ininterromput, conservem disset actes de recepció en habitant. Tot i amb variacions, l'estructura formal es fonamenta en un doble verb dispositiu *recipio* i *promito*. La primera acció jurídica, la recepció en habitant pròpiament dita, és exercida per l'atorgant, el batlle, conjuntament o amb el consentiment dels prohoms. La recepció suposava, per al nou habitant, gaudir de les franqueses de la vila i de la protecció reial i de la resta d'habitants. La segona acció jurídica, la promesa, va a càrrec del receptor, qui promet complir amb les obligacions establertes: residència a la vila, fidelitat al rei, contribució en el comú i defensa de la resta d'habitants. Exceptuant les quatre actes datades entre 1243 i 1247, els prohoms de la vila no integren cap de les dues parts directament implicades en aquest tipus de negoci jurídic. En rigor, resten en un segon pla, donant el seu consentiment a l'acció i autoritzant-la com a testimonis (“testes et laudatores”). Significa això que es troben en una situació de plena subalternitat? Més aviat, evidencia que no compten amb una plena autonomia com és sabut. Però que sí són un element absolutament necessari perquè l'acte jurídic de recepció es dugui a terme. De fet, tenen el mateix rol que els marits respecte els negocis de les seves esposes o que els pares respecte a les dels seus fills no emancipats que hem pogut analitzar al primer capítol (apartat 1.2). Sense el seu consentiment, no hi ha acció jurídica possible. Òbviament, l'analogia no és del tot precisa, però sí que permet entendre millor el paper que jugava el conjunt de prohoms de la vila.

Vint anys després, gràcies a l'únic capbreu conservat dels anys setanta, podem documentar quatre noves actes de recepció. L'estructura formal presenta canvis força significatius i també el seguit de clàusules que estipulen el contingut jurídic de l'acte. Assistim, doncs, a un segon model diplomàtic respecte al dels anys trenta i quaranta. La nova acta inverteix l'ordre dels dos verbs dispositius. L'atorgant no és el batlle, sinó el nou habitant, mentre que com a receptors hi trobem, per ordre de menció, el rei, el batlle i, en tercer lloc, els prohoms i habitants de la vila. L'atorgant promet ser habitant i poblador de la vila i participar en la càrrega fiscal (“comune”) per al servei de tots els ja habitants. Així mateix, promet ser fidel al rei, a Guillema de Cabrera (recordem, cosenyora de Terrassa des de 1252) i a la resta dels habitants “utendo usaticis et

consuetudinibus bene et fideliter, quibus utentur ceteri alii habitantes et populatores”. Aquesta nova clàusula, que ja s’havia insinuat en alguna de les actes de recepció de finals dels anys quaranta, demostra com la universitat havia generat ja un gruix normatiu propi, si bé encara sota la forma de costum. A continuació, també com a novetat, l’atorgant fa jurament per dotar de major garantia la promesa. Però la gran diferència respecte el model anterior rau en les següents clàusules. El nou habitant assigna un vilatà perquè, en cas d’absència, compleixi amb les seves obligacions. I, finalment, promet explícitament fer residència continuada a la vila durant el primer any, així com assistir als mercats i les principals festivitats. Per la seva banda, el batlle rep, en nom del rei, l’atorgant com a nou habitant i poblador de la vila perquè gaudeixi de la franquesa i llibertat pertinents i oferint-li protecció personal i patrimonial per part de la resta d’habitants.

L’assignació d’un responsable de les obligacions veïnals, és a dir, de la figura d’un fidejussor com si es tractés d’un contracte de tipus creditici, s’ha de vincular clarament amb el progressiu augment de la pressió fiscal reial. Com veurem al tercer capítol, la primera onada de sol·licituds de quèsties reials seguides que Terrassa ha d’afrontar es dona durant els anys 1272, 1273, 1274 i 1275. Amb anterioritat, la universitat només contribuï a la quèstia de l’any 1250, documentada gràcies al registre notarial terrassenc, i de 1257, segons el registre de cancelleria. L’entrada, doncs, de nous habitants era una via d’alleugerir la càrrega fiscal, però, al mateix temps, podia suposar un problema en cas que el nouvingut no pogués pagar. Per això, s’obliga a comptar amb un vilatà que garantís la seva participació.²⁵³

El primer habitant rebut mitjançant aquest nou model fou Felip Parent, de Viladecavalls, el 8 d’octubre de 1273. Felip promet al rei Jaume I, al batlle de Terrassa Arnau de Solà i a tots els prohoms de la vila que serà habitant i poblador, i que ho serà “in toto comune et vicinatu ipsius ville predicte” (CBA4, fol. 13v). Promet, igualment, fidelitat al rei, a Guillema de Cabrera i a tots els habitants de la vila a l’hora de seguir els usatges i costums. Pel que fa a l’assignació d’un responsable, l’escollit és Bernat de Far, “forense”, el qual “vobis teneatur facere vicinatum loco et nomine meo et ea

---

²⁵³ Aquest mecanisme, per tant, també es pot interpretar des de la lògica de grup latent. No s’opta per establir una sanció: a Perpinyà, no pagar impostos suposava la pèrdua de ciutadania (Daileader 2000: 34), a Tarragona es podia arribar a desterrar els ciutadans (Juncosa 2015: 270), mentre que a Barcelona s’imposaven multes econòmiques (Obradors 2015: 141-144). Exceptuant el primer exemple, els altres dos corresponen a cronologies força més avançades, però tots tres casos representen règims municipals molt més institucionalitzats. Fer responsable un altre individu membre del grup, per contra, suposa una manca de capacitat coercitiva per part de la universitat, que és compensada per una fórmula de “cooptació fiscal” que evidencia l’horitzontalitat predominant a l’hora de prendre les decisions.

predicta compleat et atendat”. El senyal de ferma apareix damunt del nom de Bernat, per deixar clar que el document reflecteix la seva voluntat. A continuació, Arnau de Solà, de part del rei i Guillema, rep Felip com a habitant i poblador de la vila i com a beneficiari de les seves franqueses i llibertats, posant-lo a ell i als seus béns sota la seva protecció tal com ja hi són les persones i béns de la resta d’habitants.

El 28 de febrer de 1274, Bernat de Font, fill de Berenguer Parent, promet i convé amb el rei Jaume, amb Arnau de Solà, batlle, i amb tots els prohoms de la vila que serà habitant i poblador de la vila de Palau de Terrassa, en els mateixos termes que l’acta anterior (CBA4, fol. 28r). De fet, assigna també Bernat de Far com a responsable perquè faci veïnat i compleixi amb tot allò pactat. Igualment, Arnau de Solà, en nom del rei i de Guillema de Cabrera, el rep com habitant i el posa sota la seva protecció personal i patrimonial. El dia 11 d’abril, Guillem de Mata, de Mura, és rebut com a nou habitant i poblador de la vila (Apèndix, doc. 17). Es repeteixen tant l’estructura formal com les clàusules. Aquest cop, però, és Bernat de Ferreres el vilatà assignat com a responsable de complir amb les seves obligacions. Com a novetat, trobem una clàusula final a la primera part del document on l’atorgant explicita que farà residència a partir d’aquell moment i que durant els primers dotze mesos assistirà a tots els mercats i festes principals.²⁵⁴ En cas que no ho faci, la concessió deixarà de tenir valor.²⁵⁵ Pel que fa a la segona part, no hi ha cap novetat. El batlle rep, en nom del rei i Guillema, al nou habitant i li atorga franquesa i protecció. Sí que constatem, però, la progressiva reducció en el nombre de testimonis. En les dues actes anteriors n’eren sis, ara en són quatre només. Res a veure, per tant, amb els disset o setze dels anys quaranta. L’acta de recepció sembla que ha perdut els aspectes de caire més representatiu, que permetien emular l’entrada en la comunitat d’habitants de la vila, i se centra en els més procedimentals i garantistes. El fet que els prohoms ara sí integrin clarament una de les dues parts del negoci jurídic mitjançant la triada de receptors de la promesa (rei-batlle-prohoms), de ben segur hi té a veure.

L’última de les actes documentades el 1274 data del 15 de maig. En aquesta ocasió Romeu o Ramon de Mata, de Mura, fill de Pere de Mata i d’Ermessèn, promet

---

²⁵⁴ Ens trobem aquí amb un clar antecedent d’un dels requeriments que el *Recognoverunt proceres* establí per als ciutadans de Barcelona: la residència d’un any a la ciutat per obtenir la ciutadania. Ara bé, contràriament a Barcelona, s’estableix la residència continuada durant un any perquè s’assisteixi a tots els mercats i a la fira, pels quals els habitants de la vila no estaven exemptes de tributar.

²⁵⁵ Es produeix un significatiu canvi en el subjecte a mitja clàusula: “Promito etiam de hac anno presenti in antea facere continuam residenciam in villa predicta et per hunc annum presentem in omnibus festis principalibus et mercatis venire et stare/, et nisi facto, de inde hanc dictam concessionem quam tibi facimus nullum habeat valorem neque firmitatem nec teneamur in aliquo tibi de supradictis”.

ser habitant i poblador de la vila (CBA4, fol. 34v). Es tracta del primer cas en què un menor d'edat, és a dir, de menys de vint-i-cinc anys, és rebut com habitant de la vila.²⁵⁶ Per la resta de formalitats, però, segueix fil per randa l'estructura i clàusules de l'anterior. L'atorgant promet ser habitant i poblador i participar “de omni comune et vicinatu et servitute omnium habitancium et populatorum”. Assigna novament Bernat de Ferreres com a responsable de les seves càrregues, en cas d'absència, i es manté la clàusula de residència obligada i d'assistència a les festes i mercats durant el primer any. Al seu torn, Arnau de Solà, com a batlle, el rep en nom del rei i de Guillema de Cabrera, tal com havia fet en les tres actes anteriors.

De l'any 1274 hem de passar a l'any 1290 per trobar la següent recepció d'habitant. Des de 1289, el registre notarial ja no s'interromp més. D'ara en endavant, s'imposa clarament el segon model diplomàtic que hem analitzat, el que s'inicia amb la promesa del nou habitant. En general es mantenen les mateixes clàusules, però cal destacar dos aspectes prou significatius. El més rellevant és la desaparició dels prohoms com a part implicada. Ja no els trobem al costat del batlle i el rei com a receptors de la promesa de residència, mentre que el nombre de testimonis s'ha estandarditzat en tres, com qualsevol altre document notarial. Vinculat a aquest canvi, i amb l'excepció de la primera acta de 1290, la resta incorporen un nou requeriment: el pagament d'una quantitat en metàl·lic. La xifra varia entre els 3 i 20 sous. Cal dir que, a més, això suposà la fi de l'assignació d'un responsable en cas d'absència i també la promesa de residència durant el primer any de manera ininterrompuda. Les quantitats lliurades per la recepció, en bona mesura, garantien la hipotètica tributació dels nous habitants durant aquest període. Observem també altres variacions sobre el contingut concret de les clàusules, que anirem comentant a mesura que analitzem les actes.

Tot i haver-se conservat sense més buits el fons notarial, al llarg dels anys noranta del segle XIII només hem documentat tres actes de recepció. Curiosament, totes tres corresponen a esclaus alliberats. La primera, com dèiem, és del 19 d'abril de 1290. Felip d'Ametller, lloctinent del batlle reial Berenguer de Vallseca, rep en habitant i poblador de la vila a Romeu, batejat, qui havia estat esclau de Guerau de Banyeres (CGC4, fol. 4v). La recepció inclou la concessió de franquesa i llibertat, així com la protecció personal i patrimonial. Però no es menciona enlloc el *comune*. Tampoc a la promesa de fidelitat del batejat Romeu al rei Alfons i a Felip d'Ametller de ser habitant

---

²⁵⁶ És per això que a la intitulació hi trobem la seva filiació, com succeix amb altres contractes notariais.

i poblador de la vila “utendo consuetudinibus et usaticis quibus utuntur alii habitatores et populatores”. La clàusula d’obligació explícita de residència i l’assignació de responsable, com dèiem, ha desaparegut. I, només en aquest primer cas, no es percep cap quantitat.

El 2 de febrer de 1292, Ròmia, batejada, que fou alliberada pel testament de Barceló de Fornells, promet a Romeu Cardona, lloctinent del batlle i al notari, Pere Folquer, “stipulanti pro domino rege”, que serà fidel i legal habitant de la vila de Terrassa²⁵⁷ i que hi contribuirà al seu comú “ad honorem et servicium domini regis”, regint-se pels costums i usatges de la resta d’habitants de la vila (CPF1, fol. 69r-v). Ròmia, finalment, jura pels quatre evangelis (aquí la fórmula apareix desenvolupada per complet) que complirà amb tot allò promès. Al seu torn, el lloctinent la rep com habitant de la vila i en el seu comú, tot posant-la sota la seva protecció. I, per primer cop, rep vuit sous.²⁵⁸

Set anys més tard, Assèn, musulmà, “liber et alforra”, qui havia estat esclau d’Arnau de Poall, és rebut sota la guàrdia, defensa i franquesa del rei i dels homes que habiten en la vila i terme de Terrassa pel lloctinent del batlle Berenguer de Vallseca, perquè en gaudeixi tal i com és costum entre aquests habitants (CPF9, fol. 11v). La recepció en habitant no se circumscriu a la vila, sinó també al terme, i en cap moment es fa al·lusió a l’obligació de contribuir a les càrregues fiscals, sinó només a les franqueses. A més, l’acta no recull la promesa del nou habitant. Recordem que la promesa de fidelitat i residència anava vinculada al jurament sobre els quatre evangelis. Tractant-se d’un musulmà, òbviament, aquest no podia tenir cap mena de validesa. Així que la solució diplomàtica consisteix en fer prometre a l’atorgant, el lloctinent, en nom d’Assèn: “Ego, enim, pro tibi promito predicta tenere et observare”. El fet de no haver-se convertit eximia Assèn de contribuir fiscalment, contràriament a Ròmia com hem vist a l’acta anterior. Sí que hagué de pagar tres sous, malgrat tot.

Entre inicis de 1300 i la primavera de 1303, Terrassa estigué sota el domini de Guillema de Montcada (apartat 2.1) i, tot i conservar el registre notarial de manera íntegra, no hem localitzat cap acta de recepció. Coincideix, doncs, aquest període amb l’absència d’entrada formal de nous habitants. El canvi de jurisdicció, però, no sembla

---

²⁵⁷ Pere Folquer, en el seu primer capbreu, comet un error força clarificador respecte la seva provinença. A la promesa de ser habitant, enlloc d’escriure de la vila de Terrassa, començà a escriure “Barch”, mot que ratllà per sobreescriure “ville” i continuar amb “Terracie”. També cal destacar que desapareix el terme “populador”, que pràcticament no tornarà a ser emprat a les actes de recepció.

²⁵⁸ Només apareixen tres testimonis, com a partir d’ara serà ja habitual. Un d’ells, Ponç de Fornells, familiar del testador que alliberà Ròmia.

ser un motiu determinant. Ja hem vist abans com durant set anys, entre 1292 i 1299, no s'ha trobat cap acta. Entre els anys 1303 i 1305, n'hem localitzat set més. Però llavors s'inicia un nou període d'absència de cinc anys. A partir de 1310, pràcticament cada any trobem almenys una acta de recepció.

En tot cas, acabada de retornar la vila a domini reial, el 27 de març de 1303 Berenguer d'Albariges i Bernat Martí, de la parròquia de Santa Maria d'Ullastrell prometien al rei, la reina i Bernat Fortuny, lloctinent de la batllia, ser habitants i pobladors de la vila de Terrassa, regir-se pels usatges i costums dels seus habitants i contribuir “in comunibus, questiis et aliis servitutibus et exactionibus quibus habitatores et populatores dicte ville ponent” (CPF13, fol. 2r). Bernat Fortuny els rep sota la guàrdia i protecció reials, tot ordenant als homes i habitants de la vila que protegeixin i defensin els béns i persones dels nouvinguts.²⁵⁹ Rep, en aquesta ocasió, deu sous. Es reprèn, doncs, un dels dos models diplomàtics de l'acta (promesa + recepció), si bé el contingut jurídic d'algunes clàusules denota certs canvis. Pel que fa a les contribucions, ja no s'empra el genèric *comú* solament, sinó que s'especifica la quèstia per primer cop a banda d'altres servituds i exaccions. No és d'estranyar. Al llarg de la primera i segona dècada del segle XIV, la mitjana habitual és de dues talles per any (vegeu apartat 3.2). Pel que fa a la protecció personal i patrimonial, observem com la clàusula s'ha convertit en un manament que el batlle fa a la resta d'habitants perquè defensin el nou membre de la vila. Es referma, doncs, la percepció que la recepció de nous habitants s'ha convertit en un procediment reglat, gestionat per part de la batllia, sense cap participació formal dels prohoms. Ara bé, aquest canvi coincideix amb el període de batlles absents, en què el pes de la batllia el porta sempre un lloctinent que és al mateix temps un prohom de la vila. Com ja hem observat a l'apartat anterior, a principis del segle XIV la universitat ja havia fet seva la batllia, de forma que el rol jurídic exercit en aquest document pels prohoms amb anterioritat no té sentit per redundant.

La següent acta de recepció en habitant només presenta una variació de tipus formal respecte l'anterior. Pere Salvany, fill del difunt Berenguer Salvany, de la vila de Sabadell, promet i convé amb el rei, la reina i Romeu Cardona, lloctinent de la batllia, que serà fidel habitant de la vila de Terrassa (CPF13, fol. 47v-48r). A aquesta modificació en el verb dispositiu, ara s'hi afegeix també la convinença per estipulació,

---

²⁵⁹ El tenor de la clàusula no ofereix cap dubte sobre el predomini de l'autoritat reial respecte la voluntat dels habitants de la vila: “dicentes et mandantes hominibus et habitatoribus dicte ville et castri ex parte domini regis et domine regine ut [...] et bona vostra protegant et deffendant, sicut teneatur deffendere ceteri habitatores [dicte] ville”.

quedant ja fixada a les següents actes. Per la resta, com dèiem, es repeteix fil per randa el formulari de l'acta del 27 de març. Fins i tot, es mostra una coherència en la suma rebuda per Romeu Cardona, cinc sous, la meitat que en l'anterior, quan foren dos els atorgants. El 19 d'octubre de 1303, Bonanat Artal, fill d'Arnau d'Artal, i la seva esposa Agnès, “qui consuevimus commorari in ville Sabadelli”, prometen i convenen ser habitants de la vila de Terrassa, regir-se pels seus costums i franqueses “ponendo et mitendo in comunibus, questiis et aliis talliis et exactionibus quibus habitatores dicte ville mittent et ponant” (CPF13, fol. 57r-v). Observem com els atorgants residien a la vila de Sabadell, però no eren pròpiament habitants de ple dret, com el cas anterior. Ara sí passaran a ser vilatans de Terrassa, amb les franqueses pertinents, però també amb les seves càrregues. Unes càrregues com més va més especificades, ara fins i tot mitjançant el sistema de contribució: “comunibus, questiis et aliis talliis et exactionibus”. El lloctinent rep 20 sous.

De l'any 1304 només comptem amb una acta. El 17 de febrer, Galceran, batejat, antic esclau de Berenguer d'Ametller i “ratione sum liber et alforra commorans in villa Terracie” promet i convé amb el rei, la reina i Romeu de Cardona ser habitant de la vila “mittendo et ponendo in omnibus questiis, cenis et aliis proventibus” (CPF13, fol. 119r). És l'últim llibert rebut com a habitant de la vila per al nostre període d'estudi.²⁶⁰ No es fa al·lusió al comú, a les càrregues estrictament municipals, però sí a quèsties, cenes i altres contribucions. De fet, Galceran és rebut com a habitant i es regirà pels “usibus et consuetudinibus dicte ville”. Això inclou, per tant, les aportacions a la fiscalitat municipal. Cal dir que a les següents actes, el comú desapareix. És a dir, la referència explícita a la quèstia, en només dos anys des de la seva inclusió en el formulari de les actes, ha bandejat el concepte de comú, que havia estat l'expressió inicial genèrica per a les contribucions fiscals des del 1239.

Així, Bonanat de Puig, fill de Jaume de Puig de Fornells, és rebut com a habitant el 25 d'abril de 1305 i promet a Romeu Cardona, lloctinent del batlle, ser-ho “mitendo et contribuendo in omnibus cenis, questiis et exactionibus quibus mitent et contribuent ceteri habitatores dicte ville” (CPF15, fol. 10r). L'atorgant, a banda del jurament, obliga els seus béns com a garantia. A continuació, el lloctinent el rep com habitant, previ pagament de cinc sous. Del 1305, disposem de dues actes més. El 30 de juny, Guillem Sa Guàrdia, fill de Bernat de Guàrdia, del terme d'Olesa, promet a Bernat Martí, batlle

---

²⁶⁰ Són quatre els lliberts de les cinquanta actes conservades: el 8% del total.

de Terrassa, ser habitant de la vila (CPF15, fol. 32v). Finalment, el 10 de novembre de 1305, Guillem de Ganet, de la vila de Sabadell, esdevé habitant de la vila de Terrassa (CPF15, fol. 62r). L'estructura formal i el contingut de les clàusules es repeteixen sense cap canvi. L'obligació de béns per part de l'atorgant, última novetat, és present en aquestes tres actes i la quantitat de cinc sous, s'ha fixat definitivament. Es pot dir, per tant, que l'acta de recepció s'ha canonitzat diplomàticament.

Cinc anys més tard, tornem a trobar noves recepcions d'habitant. L'única diferència respecte de les que hem analitzat pel bienni 1303-1305 serà la desaparició de les quantitats que havia de pagar l'atorgant. La clàusula d'obligació de béns, segurament, fou considerada garantia suficient. El següent acte, doncs, data del 9 de desembre de 1310. Bona part del text és il·legible i, en concret, la intitulació, de manera que només podem constatar que l'atorgant, G., era fill del difunt tinent del mas d'Agell (CPF15, fol. 112v). Trobem un mas Agell a Terrassa, però l'any 1315 disposem d'un altre acte atorgat per Guillem d'Agell, molt probablement germà d'aquest i resident a la vila de Sabadell. Les clàusules que es poden llegir coincideixen amb les dels actes anteriors i, com dèiem, només ha desaparegut el lliurament de cinc sous com a clàusula final. El 6 d'abril de 1311, Jaume d'Alberic, fill del seu homònim pare, de la parròquia de Santa Maria d'Ullastrell, promet al rei i a Romeu Cardona, regent la batllia, ser fidel habitant de la vila, regir-se pels "usibus et consuetudinibus et franquitatibus" dels seus habitants i pagar i contribuir ("solvendo et contribuendo") totes les cenes, quèsties i altres exaccions acostumades pels vilatans (CPF21, fol. 9v). Així mateix, Romeu Cardona el rep com habitant sota la protecció del rei. Dos anys més tard, el 5 de juliol de 1312, Jaume de Puig, fill de Guillem de Puig i Berenguera, del terme de la *domus* de Viladecavalls Jussà, promet al rei i a Romeu Cardona ser habitant de la vila en els mateixos termes i condicions (CPF21, fol. 37v).²⁶¹

El 26 d'agost de 1315, Berenguer Martina, fill del difunt Jaume Martina, de la vila de Sabadell, promet i acorda amb el rei i amb Berenguer d'Ametller, lloctinent del batlle Guillem Droc, ser habitant fidel i legal de la vila de Terrassa (CPF25, fol. 47v). El

---

²⁶¹ El model diplomàtic desenvolupat per la recepció d'habitants de la vila de Terrassa fou acollit per altres jurisdiccions. Així, el 25 de maig de 1314, Pere d'Estaiola de la parròquia de Sant Joan de Matadepera, promet a Bernat, abat del monestir de Sant Llorenç del Munt, ser habitant de la dita parròquia i contribuir a les quèsties i altres exaccions. L'atorgant obliga els seus béns, paga cinc sous i es compromet a satisfer un cens anual d'una lliura de cera per Nadal. L'abat, per la seva banda, el rep com habitant de la parròquia i el posa sota la seva protecció i defensa, tal com ja gaudeixen la resta d'habitants (CPF24, fol. 20v). La universitat de Matadepera s'anava conformant sota el domini d'un monestir cada cop més afeblit. La pressió fiscal es feia sentir també i, probablement, tingué el mateix rol de motor de consolidació d'un règim municipal. D'aquí la menció explícita de les quèsties.

perfil dels atorgants cada cop es defineix millor. Homes de menys de vint-i-cinc anys (per això han d'especificar qui és el seu pare) i, aparentment, solters.²⁶² De les últimes set actes de recepció, sis hi coincideixen. A partir d'ara, a més, totes seguiran aquesta pauta. Així, l'1 d'octubre del mateix any, Guillem d'Agell, fill del difunt Berenguer de Reixac, del mas d'Agell, resident a la vila de Sabadell, és rebut com a nou habitant de la vila pel mateix lloctinent de batlle (CPF25, fol. 72v). Aquest podria ser germà del G. d'Agell rebut com habitant cinc anys abans. No és l'únic cas en què vincles familiars uneixen els atorgants dels actes de recepció.

De fet, les tres actes següents són atorgats per membres d'una mateixa família. El 23 de maig de 1316, Guillem de Ganet, fill del difunt Bernat de Ganet, de la vila de Sabadell i Arnau de Ganet, fill nodrit del primer, prometen davant Guillem de Vinyals, lloctinent del batlle, ser habitants de la vila (CPF26, fol. 12v-13r).²⁶³ El 1305, ja havíem documentat un Guillem de Ganet, de la vila de Sabadell, rebut com habitant. I, encara, l'1 de setembre de 1316, Jaume de Ganet, fill d'Arnau de Ganet, també de la vila de Sabadell, prometia novament al lloctinent Guillem de Vinyals ser fidel i lleial habitant de la vila (CPF26, fol. 44r-v). Així, doncs, quatre membres de la família Ganet de la vila de Sabadell passaren a ser habitants de la vila de Terrassa. Encara el primer dia de setembre, Guillem de Mura, fill de Berenguer de Mura, atorga una “carta de habitacione” per ser nou habitant de la vila.²⁶⁴ Un altre probable cas de vincles familiars, també provinent de la vila de Sabadell, és el de Jaume de Reixac, el següent cas documentat l'any 1316 (cinc en total). El 20 de desembre, promet a Guillem de Vinyals posar-se sota la protecció, les franqueses i llibertats de que gaudeixen la resta d'habitants i contribuir a les cenes, quèsties i altres exaccions (CPF26, fol. 91v-92r). Recordem l'acta de recepció de Guillem d'Agell, resident a la vila de Sabadell i fill del difunt Berenguer de Reixac, de l'1 d'octubre de 1315, i amb anterioritat, un altre G. d'Agell, també de la vila de Sabadell, rebut com habitant el 1310.

El 10 de febrer de 1317, Bernat Parent, fill de Romeu Parent, esdevé habitant de

---

²⁶² Només en una ocasió es rep un matrimoni, l'any 1303 amb Bonanat Artal i la seva esposa Agnès. Suficient, però, per comprovar com en el cas de parelles casades l'acta de recepció era atorgada per tots dos membres.

²⁶³ Les dues actes de recepció són assentades seguidament, de manera que la segona no es desenvolupa, tal com succeï amb les tres actes del 13 de gener de 1248 (CBA3, fol. 41v) i tal com passarà amb les següents dues actes.

²⁶⁴ Com dèiem, Pere Folquer assenta de manera abreujada i amb estil objectiu la segona acta de recepció tot just després de la primera: “Item, fiat alia carta de Guillelmo de Muredine, filio Berengarii de Muredine, de habitacione quam facit se habitacione ville Terracie, que fiat ut supra altera de dicto Iacobus de Ganeti. Ad hec ego Guillelmus de Viniealibus recipiens te dictum Guillelmum, et cetera”.

la vila (CPF26, fol. 118v-119r). No es menciona la seva provenença, tal com s'acostuma a fer en aquest tipus de document des del 1299. D'entre la sèrie d'actes de recepció que hem analitzat, comptem ja amb un Parent, Felip, de l'any 1273, provinent de Viladecavalls. Però seria massa agosarat vincular un i altre simplement a partir del cognom havent passat més de quatre dècades. Més clar, en aquest sentit, és el lligam familiar que uneix Bernat de Guàrdia, fill de Bernat de Guàrdia, de la parròquia d'Olesa de Montserrat, amb el seu homònim Bernat Guàrdia, fill de Bertomeu Guàrdia, de la vila d'Olesa. El primer promet ser fidel habitant de la vila al lloctinent Jaume Escuder el 27 de juliol de 1319 (CPF29, fol. 55v). Un dels testimonis és Bertomeu Guàrdia, que coincideix amb el nom del pare del segon Bernat Guàrdia, el qual passa d'habitant de la vila d'Olesa a la de Terrassa el 5 d'agost de 1321 (CPF31, fol. 61r-v). Entre mig de les dues actes de recepció hi trobem la de Pere de Puigventós, fill del difunt Guillem de Puigventós, de la parròquia de Sant Pere de Rubí, del 5 de maig de 1320 (CPF30, fol. 3r).

L'última acta de recepció localitzada data del 29 de setembre de 1322. Bernat Bover, fill del difunt Pere Bover, de la parròquia de Sant Martí de Sorbet, promet al rei Jaume II i a Romeu Cardona, lloctinent del batlle reial de Terrassa, ser habitant fidel i lleial de la vila (CPF32, fol. 91r). Dissset anys després, l'atorgant torna a pagar cinc sous al lloctinent: "Pro hac autem habitacione huius et ... recipio V solidos Barchinone de terno". Per la resta de clàusules, cap més novetat.

* * *

Un cop analitzades les quaranta-sis actes de recepció d'habitant, és hora de resumir la seva evolució diplomàtica i les principals característiques respecte el seu contingut. A partir d'una mateixa estructura formal de doble verb dispositiu, hi ha dos models d'acta que se succeeixen cronològicament. En el primer, de 1239 a 1251, la recepció per part del batlle i els prohoms precedeix la promesa del nou habitant. Fins a 1247, batlle i prohoms atorguen conjuntament el document, entre 1248 i 1251 ho farà el batlle sol, amb el consentiment dels prohoms. Uns prohoms que, a més, actuaran com a "testes et laudatores", testimonis i autoritzants de l'acte en gran nombre (fins a 17 en tres ocasions). El contingut jurídic, que es desenvolupa més o menys sintèticament, se centra en quatre elements bàsics: residència, comú, franquesa i protecció. El nou habitant té l'obligació de residir a la vila i de contribuir en el comú, el conjunt d'obligacions fiscals associades a la universitat, mentre que gaudirà de les franqueses i llibertats de la vila així com de la protecció personal i patrimonial del batlle reial i de la

resta de prohoms.

En el segon model diplomàtic, a partir de 1273, l'atorgant és el nou habitant i el verb dispositiu principal passa a ser la promesa de residència. La recepció ja només la durà a terme el batlle reial, sense cap referència explícita als prohoms des de 1290. Aquest segon model compta amb diverses variacions significatives. Als exemples localitzats dels anys 1273 i 1274, hi trobem desenvolupades noves clàusules destinades a garantir les contribucions del nou habitant. Així, l'atorgant fa també jurament, hi consta el compromís explícit de residència contínua durant el primer any i s'assigna un fidejussor d'entre els habitants de la vila en cas que el nouvingut no pogués satisfer les seves obligacions. Sens dubte, la pressió fiscal reial en forma de quèsties gairebé anuals es començava a fer notar. Mentre el jurament perdura més endavant, el compromís de residència i l'assignació d'un responsable en cas d'insolvència decauen, si bé el seu lloc el pren la percepció d'una quantitat en metàl·lic (cinc sous és la mitjana) per part del batlle. Aquest equivalent de l'entrada en els establiments emfitèutics és present a tots els actes entre 1292 i 1305, reapareixent a l'últim analitzat de 1322. La desaparició d'aquesta prestació econòmica coincideix amb l'aparició de la clàusula d'obligació de béns per part de l'atorgant (conviuen només als actes de l'any 1305). També en aquest moment, en concret, entre 1303 i 1305, el comú, l'expressió genèrica per referir-se a les càrregues fiscals, desapareix reemplaçat per l'enumeració següent: "quèsties, cenes i altres exaccions". A partir de 1305, per tant, l'estructura formal es canonitza: promesa de l'atorgant al rei i al batlle o lloctinent seu de seguir els costums i usatges de la resta d'habitants, de contribuir a les càrregues i exaccions, i obligació dels seus béns; a continuació, recepció per part del batlle o lloctinent i oferiment de protecció legal sota l'empara reial.

D'aquesta síntesi val la pena destacar el fet que, a mesura que avança la cronologia, assistim al progressiu menysteniment jurídic dels prohoms en el document que per excel·lència posa de manifest l'existència d'una comunitat local. D'atorgar conjuntament amb el batlle o comptar amb gairebé una vintena de testimonis en els primers anys (1239-1251), passen a aparèixer com a receptors de la promesa del nou habitant d'una forma força genèrica (en una triada acompanyant a batlle i rei) els anys 1273-1274, i, a partir de 1290, es consolida la manca de qualsevol referència activa. En realitat, com ja hem avançat sumàriament al llarg d'aquest apartat, la minimització del rol dels prohoms en les actes de recepció evidencia l'enfortiment del seu control sobre la institució de la batllia. Fins, aproximadament, l'any 1290, els batlles eren nomenats

pel rei cada any, fruit de la compra o arrendament dels drets de la batllia, que gestionaven de manera directa (apartat 2.2.1). Sovint no estaven vinculats a Terrassa (amb l'excepció del Solà) i, per tant, la presència activa dels prohoms a les actes mostrava un evident interès de controlar i auditar el mecanisme formal d'ingrés com habitant a la vila. Justament, és a partir de 1290 que el nomenament del batlle es desvincularà de l'arrendament de la batllia i passarà a tenir una durada indeterminada. Fonamentalment, ens trobem amb batlles absents que deleguen la gestió ordinària del terme terrassenc en lloctinents, aquests sempre prohoms locals. L'actuació com a lloctinents de Romeu Cardona, Guillem de Vinyals o Jaume Escuder no podia ser aliena a la voluntat del conjunt dels prohoms, perquè ells ho eren també. No calia, doncs, una supervisió directa com en el període precedent quan els batlles rebien nous habitants. Les variacions diplomàtiques, per tant, reflexen significatius canvis polítics.

Pel que fa a la procedència geogràfica d'aquests, s'especifica en vint-i-cinc actes. Coincidint amb la resta de documentació notarial, és a partir dels anys noranta del segle XIII que de manera sistemàtica la parròquia o vila d'origen de les parts contractants es menciona. Així, entre 1290 i 1322 només en una ocasió no comptem amb l'origen geogràfic del nou resident. Pràcticament la meitat dels nous habitants provenen d'una altra vila, la de Sabadell. Són onze els que canviaren aquesta vila vallesana per l'altra. Si hi afegim un habitant més provinent de la vila d'Olesa i descomptem tres dels quatre lliberts documentats perquè ja residien a Terrassa, observem com dotze dels vint-i-dos nous habitants provinents de fora del terme ja eren vilatans i no tenien, per tant, un origen rural. El mecanisme formal d'ingrés com a habitant de la vila fou emprat, majoritàriament, per individus que, cal suposar, comptaven amb algun tipus d'especialització laboral. Pel que fa a la resta, també provenen de termes veïns, limítrofs de fet: Viladecavalls aporta tres nous habitants, Mura, Olesa i Ullastrell dos cadascun i Rubí un de sol. L'àrea d'atracció de la vila de Palau de Terrassa era, doncs, força reduïda. Mura, el nucli més allunyat es troba a vint quilòmetres de la vila, Olesa a catorze i la resta, que suposa el 80% de nous pobladors amb la provenença geogràfica identificada, no supera els deu.

2.2.3 Assajant la universitat

Per tal d'analitzar el nivell de consciència col·lectiva que fonamenta l'adopció de la universitat com a persona jurídica que representa la comunitat local, més enllà de

la consecució de privilegis puntuals i dels canvis institucionals que ja hem comentat, creiem que és més útil fixar-nos en les actuacions que en nom dels homes, prohoms o la universitat de Terrassa es van dur a terme al llarg del nostre període d'estudi. Com ja avançàvem a la introducció, la gestió de la potestat fiscal, per recurrent, és el vessant que més contribuï a la consolidació d'una personalitat jurídica i política pròpia, assumida per la major part dels habitants de la vila i terme. Per la seva rellevància, tanmateix, estudiarem aquest vessant de manera separada al tercer capítol. En aquest apartat, ens centrarem en quatre àmbits que permeten resseguir accions realitzades en nom de la comunitat. En primer lloc, l'àmbit judicial, és a dir, el seguit de plets que primer els homes de Terrassa i després la universitat protagonitzaren o, si més no, d'aquells que n'ha quedat constància. En segon lloc, la milícia municipal: tot i que són comptades les ocasions que n'hem trobat referència, és aquest un aspecte prou destacat pels estudis dedicats a la constitució dels règims municipals medievals (Daileader 1998, 2000). En el cas terrassenc, però, les seves actuacions es vinculen majoritàriament a la voluntat del rei, exceptuant una referència que coincideix amb els últims anys del nostre període de recerca. En tercer lloc, el recurs al crèdit: d'una importància cabdal a partir de mitjan segle XIV (Sánchez 1995, 1999, 2003; Verdés 2003a), repassarem els préstecs i els motius pels quals foren demanats. Es tracta però de crèdit a curt termini i en quantitats modestes, res a veure amb la massiva creació de deute públic de la segona meitat del tres-cents. Finalment, la contractació d'un metge per a la vila.

a) Plets

Ara, resseguirem els plets protagonitzats inicialment pels homes o prohoms de Terrassa i, progressivament, per la universitat de la vila i terme.²⁶⁵ Entre aquests plets destaquen els conflictes amb els Centelles, la nissaga de castlans. La primera referència que disposem data del 2 d'agost de 1274. Es tracta d'una composició, per valor de deu morabatins, feta pel batlle reial Arnau de Solà, per tal de posar fi a les querimònies que enfrontaven Bernat de Centelles amb els prohoms de Terrassa (CBA4, fol. 40r). Per part i en representació d'aquests es menciona una llista de cinquanta-set prohoms, encapçalada per Guillem de Basea, Jaume de Santfeliu i Bernat de Far. Tots ells porten el senyal de ferma i disset d'ells apareixen interliniats, sobretot a les dues primeres

---

²⁶⁵ En el cas, coetani al nostre període d'estudi, de Sant Andreu del Palomar, els plets fan emergir documentalment l'actuació col·lectiva de la *universitas* i els seus prohoms a través de les procures (Busqueta 1991: 68-78).

línies de la llista, però també cap al final bé sigui damunt de noms ratllats o simplement afegits.

No es detallen les causes que els enfrontaven. Però sí queda clar l'oposició entre la castlania i el conjunt de prohoms de Terrassa. Com veiem, l'articulació jurídica del col·lectiu es representa mitjançant l'actuació dels prohoms. La universitat, més enllà de la primerenca i aïllada menció del privilegi de 1242, no hi té encara cabuda. Potser per això és tan important deixar constància del nombre i nom exactes dels prohoms. Si convé, interliniant els seus noms i no pas de manera aleatòria, sinó resseguint una prelación determinada com demostra la inserció de nous noms al llarg de tota la llista, un cop havia estat redactat inicialment l'assentament. Es produí, doncs, una revisió de la confecció del document feta per Bertran acòlit per part dels prohoms. No és d'estranyar, ja que, deixant a banda les recepcions d'habitants que únicament afectaven la vila, aquesta composició no només és la primera de les moltes actuacions judicials contra els Centelles, sinó que és la primera acció col·lectiva dels prohoms en representació del terme que hem pogut documentar.

Tan sols dues setmanes més tard, comprovem l'escàs èxit d'aquesta composició. El 15 d'agost, noranta "homines castri et ville de Terracia", per ells i per altres homes del castell de Terrassa, constituïen com a procuradors i síndics Guillem Colrat²⁶⁶ i Felip de Celler per tal que compareguessin davant del rei per portar la causa "que inter nos dictos homines Terracie et Bernardum de Scintillis vertitur seu verti speratur" (CBA4, fol. 42v). Novament, la causa que els enfrontava no s'especifica, però l'extensa nòmina d'*homines* que atorguen el document demostra l'interès general que suscitava i la capacitat d'actuació i representació col·lectiva dels habitants del terme. De fet, com a complement de la procura, a l'assentament següent hi trobem una promesa d'indemnitat per als procuradors atorgada per "nos omnes supradicti probi homines, per nos et per omnes alios universis probos homines Terracie",²⁶⁷ els quals obliguen tots els seus béns. D'aquesta manera es fa evident que és el conjunt d'habitants, a través de la representació de tots els prohoms, qui es fa càrrec de les despeses de la procura i qui afrontarà els possibles perjudicis que se'n puguin derivar. Sens dubte, l'obligació dels

---

²⁶⁶ Amb el temps, com hem vist a l'apartat anterior, esdevindrà batlle reial de Terrassa i adquirirà en franc alou un nodrit paquet de rendes reials (vegeu apartat 3.1).

²⁶⁷ Com veiem, des de la perspectiva local no s'utilitza el concepte d'*universitas*, sinó que es parla d'"omnes alios universis probos homines". La normalització d'aquest mot es produirà, com veurem a l'apartat 3.2, gràcies a la pressió fiscal de la Corona. El primer exemple és del 1291, en una època que un porter reial féu al col·lector local de la quèstia.

béns, més encara fins i tot que la representació dels prohoms, és allò que prova l'existència d'una comunitat amb personalitat jurídica pròpia.

L'ús del vocabulari i de les clàusules als documents notariais no és mai atzarós, com ja hem vist al primer capítol. Precisament per això podem distingir clarament quan s'actua en nom del conjunt d'habitants de la vila i terme i quan es fa en nom d'un col·lectiu particular. El 25 de novembre de 1274, Felip de Solà i Pere de Vallseca foren constituïts per un grup de vint-i-sis vilatans com a procuradors perquè demanessin davant del rei Jaume la restitució i esmena dels danys causats per raó de les obres de la vila i a la torre del senyor rei (CBA4, fol. 58r).²⁶⁸ Els atorgants, però, no es qualifiquen amb cap epítet particular, simplement hi trobem els seus noms. Entre ells, Jaume de Cot, Jaume Escuder, Bernat de Far, Felip d'Ametller, Bertran de Santcristòfor, Antic Escuder i d'altres noms que sovint hem trobat adscrits com a vilatans. Les obres de la vila van ser prou rellevants, ja que s'hi destinà la recaptació de les quèsties, o si més no una part, de 1273 i 1274. De fet, Jaume de Cot fou el col·lector de la quèstia de 1273, mentre que Bernat de Far fou l'encarregat de les obres que s'havien de pagar amb aquella. El 17 de novembre de 1274, és a dir, una setmana abans de la data de la procura, el mateix Bernat de Far, com a “talliatori chestie operis muri ville Palacii”, havia prestat tres-cents sous d'allò recaptat al batlle Arnau de Solà i altres prohoms per a la compra de ballestes (vegeu apartat 3.2). És a dir, els mateixos individus distingien prou bé l'actuació com a representants de la comunitat de l'actuació com a particulars, en aquest cas com a afectats, per un mateix assumpte: les obres de la vila.²⁶⁹

Un cop es reprèn el fons notarial de manera continuada, en iniciar-se l'última dècada del segle XIII, no comptem amb més notícies de plets fins els primers anys del segle XIV. En concret, l'any 1302, la universitat de Terrassa i la de Vacarisses s'enfrontaren pel dret d'empru per fer llenya que els terrassencs tenien sobre el bosc de Vacarisses. El 22 de juny, davant Guillema de Montcada, llavors senyora d'ambdós castells, acordaren finalment que els de Terrassa tenien dret de “lignare et boschare”,

---

²⁶⁸ A l'assentament: “ad petendum et ad exigendum ante domino Iacobo, Dei gratia rege Aragonum, restitutionem sive esmendam de dampnis nobis datis racione operis ville Palacie Terracie et turre domini regis”

²⁶⁹ El 17 de febrer de 1275 tornem a comptar amb una nova procura, probablement per la mateixa causa contra el rei, mitjançant la qual Felip de Solà és substituït per Bernat de Fàbrega, mentre Pere de Vallseca continua també com a procurador (CBA4, fol. 67r). En aquest cas, són ja quaranta-quatre els *homines* que l'atorguen, tots ells probablement de la vila. Bernat de Far, Antic Escuder, Pere de Portella encapçalen la nòmina d'atorgants, on trobem també molts dels anteriors. Es tracta, per tant, d'un nodrit percentatge dels habitants de la vila, però amb tot cap epítet explícita una actuació que depassi l'àmbit particular. Obliguen aquest cop sí els seus béns com a garantia.

sempre i quan no tallessin arbres fruiters, roures i alzines vives, ni fusta de pins entre altres limitacions (Robles 2008: 76-77). No fou, però, fins el 1309 que el recurs a la justícia davant de l'enfrontament amb el castlà esdevingué un maldecap continu per a la universitat, tot mostrant, de pas, les tensions inherents pel que fa a la definició dels afers que poden considerar-se o no de caire general.

El 17 de setembre de 1309, congregada la universitat al palau de la vila, tal com era costum, i amb voluntat de Romeu Cardona, lloctinent de Bernat Martí, batlle reial, fins a cent catorze terrassencs van atorgar procura per la qual nomenaven síndics, actors i procuradors a Antic de Casesblanques, Bernat Busquets, del terme, i Pere d'Ametller, de la vila, en tots els litigis (presents i futurs) entre la "universitatem de Terracia", d'una banda, i Bernat de Centelles, de l'altra (CPF19, fol. 61v-62v). La universitat es preparava per a una llarga batalla judicial. En primer lloc, va nomenar tres síndics perquè portessin directament l'afere, més enllà de les periòdiques reunions dels consells. En segon lloc, fruit probablement del mateix consell del dia 17, es llevà una talla per afrontar les despeses derivades de la causa contra el Centelles. Així, el 8 d'octubre, Jaume Escuder, col·lector, prometia lliurar la recaptació resultant a Pere d'Ametller, és a dir, un dels tres síndics (CPF19, fol. 65r-v). El 5 de novembre següent, el notari Pere Folquer assentà una acta al seu registre per deixar constància que, congregada la major part de la universitat de Terrassa al castell o palau reial de Terrassa fent so de "viafors", segons és costum, "dicta universitas" va manar als seus síndics Pere d'Ametller, Antic de Casesblanques i Bernat Busquets que, per tal que actuessin de manera més eficient davant de Jaume de Montjuïc, Guillem de Vallseca i Bertran de Seva, jurisperits, àrbitres de les qüestions i demandes que la universitat de Terrassa movia contra Bernat de Centelles i viceversa, poguessin nomenar, al seu torn, procuradors (CPF19, fol. 76v-77r).

Possiblement, aquesta decisió estigués relacionada amb els dos requeriments fets el 29 i 30 de novembre per Bernat de Centelles, de part del rei, l'infant i "d'en Fonolar, tinent loch",²⁷⁰ a Romeu Cardona, com a regent de la batllia, per tal que el tornés en possessió corporal dels cistells, joves, palla, glans, civada i la resta de coses que tenia acostumat rebre en concepte de renda (CPF19, fulls solts 16 i 17). Sembla, per tant, que la causa avançava contra les aspiracions de la universitat. És més, la talla que s'havia llevat per afrontar les despeses del judici comptava amb una evident oposició. Així, el

---

²⁷⁰ Ha de tractar-se de Bernat de Fonollar, lloctinent del procurador de Catalunya.

14 de desembre, Pere d'Ametller protestava a Romeu Cardona per no haver obligat a contribuir a tots els homes de Terrassa tallats per raó de la causa contra Bernat de Centelles i, per tant, protestava també “de deffectu iusticie et de iniuria quam fecistis quare distulistis compulsionem facere supradictam” (CPF19, full solt 21). Ametller inserí a la protesta una lletra, del 7 de novembre, adreçada al lloctinent per part de Jaume de Montjuïc, en què conclouïa que “illa pars que de questia contribuere non vult est compellenda ad contribuendum in ea secundum talliam inde factam” i que, per tant, el lloctinent els havia d'obligar a pagar als col·lectors les quantitats fixades. El 15 de desembre, Ametller protestava aquest cop a Jaume Escuder, el col·lector de la talla, pels mateixos motius que ho havia fet a Romeu Cardona. Escuder argumentà que no havia pogut obligar a pagar la talla ni empenyorar a aquells que s'hi negaren, perquè el lloctinent no li havia assignat un dels seus saigs (CPF19, full solt 22).

L'enfrontament judicial, doncs, té ara una derivada fiscal, gràcies a la qual s'observa com entre els mateixos membres de la universitat no hi havia un acord complet respecte al caràcter general de la contribució i, per tant, de la causa. Com a resposta a l'obligació de contribuir, el 24 de desembre, Bernat de Centelles requeria a Romeu Cardona que no empenyorés ni obligués als “hòmens de la Muntanya, en què yo hac la meytat” i l'advertia que, si ho feia, apel·laria al rei (CPF19, full solt 23). El requeriment anava acompanyat d'una declaració feta per Jaume d'Albaredes i Pere de Gialec, de les Mutanyes, com a procuradors dels homes de les Muntanyes de Terrassa, on deien que “nos no volem metra contra en l'onrat en Bernat de Sentelles, per ço car ha en nos la meytat et volem que açò sia posat ... en la carta que'l dit en Bernat de Scintelles ha firmat a n Romeu Cardona”. Quatre dies més tard, Bernat de Soler, Jaume Amat, Jaume Rodó, Bernat Guitard, Romeu Escamard, Berenguer d'Arc, Bernat Bellús, Guillem Bernat, Bernat Febrer, Guillem de Montagut, Simó Gil, Romeu Fàbrega i Romeu Gelabert, del terme de Terrassa, nomenaven Antic Bellot, procurador davant el jutge de l'infant Jaume, procurador del rei, per raó de la controvèrsia entre Bernat de Centelles, d'una banda, i “aliquos probos homines Terracia, ex altera” en relació als cistells de raïms i joves i altres coses, a les quals ells no volien contribuir (CPF19, full solt 24). L'ús de l'article demostratiu és força il·lustratiu. Aquest “aliquos” vol evidenciar que la causa no afecta el conjunt de la universitat i que, per tant, la contribució a la talla només l'havien de fer aquells que estaven sotmesos a la

contribució de les cistelles.²⁷¹ Així les coses, no és d'estranyar que el 4 de febrer de 1310, Pere d'Ametller, Antic de Casesblanques, i Bernat Busquet nomenessin Guillem de Vinyals, de la vila, procurador de la universitat de Terrassa en la causa contra Bernat de Centelles durant un any, tot assignant-li un salari de dos-cents cinquanta sous, pagadors en tres terminis (CPF19, fol. 131v-132r).

Mentrestant, el 13 de febrer, Bernat de Saderra, batlle del castlà, protestava a Romeu Cardona pel fet d'haver ignorat les lletres reials que l'obligaven a garantir-li la possessió de les cistelles. En la seva resposta, el lloctinent nega haver-lo deixat desprotegit, “ans és aparellat aquell a defendre e a mantenir en son dret”. A més, precisa que el castlà acompanyava sempre el batlle quan calia investigar algun delictes fora vila: “que é vist de XXX^a anys a enssà, que he memòria, que e vist seer en partida lo dit honrat en Bernat de Sentelles ho son batle com lo batle de Terrassa fa alcuna inquisició contra los hòmens de forra vila per alcun achssés que agen fet ho encara sia estat fet per alguns dins lo terme de Terrassa de fora villa” (CPF19, full solt 29). És molt interessant aquesta precisió, ja que demostra com el castlà encara no havia perdut del tot algunes prerrogatives de caire judicial, malgrat que el privilegi de 1242 en donés l'exclusiva al batlle reial pel que fa a les causes que afectessin els membres de la universitat. Ara bé, com queda clar a la resposta del lloctinent, el castlà acompanyava el batlle en els casos d'homes de “fora vila”, on la jurisdicció reial estava més compartimentada.

La demora en el compliment dels manaments judicials, però, no era només monopoli del lloctinent. Així, el 30 d'abril de 1310, Antic de Casesblanques i Bernat Busquet, síndics i procuradors de la universitat dels homes de Terrassa van presentar-se a la casa que Bernat de Centelles tenia a Terrassa amb una carta segellada per Jaume de Montjuïc i adreçada a domna Blanca de Cabreny, esposa del noble Galceran de Cabreny i filla de Bernat de Centelles, datada a Barcelona tres dies abans, perquè comparegués davant del jutge el 7 de maig. La lletra, però, no fou lliurada a la seva destinatària, ja que Ramon de Santfeliu i Bartomeu d'Espadamala, de la dita casa, van respondre que “domna Blanca dormiebat et ideo quod non poterant tunc eam videre”, de manera que els síndics van requerir a Jaume Escuder, escrivà jurat, que la llegís en veu alta i la van dipositar “iuxtam ianuam dicte domus” (CPF20, full solt 1).

---

²⁷¹ El 26 de març de 1326, un altre grup d'habitants del terme, uns deu aproximadament, entre els quals Berenguer Sa-serra, Guillem Sacosta i Guillem Sa-cirera nomenen Pere de Gialec procurador perquè els representi en la causa “inter probos homines Terracie et Bernardum de Scintillis” (CPF20, full solt núm. 2).

El 22 de juliol, congregada la universitat de Terrassa a la cort de la vila, aquesta va nomenar procurador Guillem de Vinyals, fill de Pere de Vinyals, de la vila, per tal de defensar la universitat de les demandes que Pere d'Ametller pogués fer contra l'esmentada universitat “ratione sumptum quos fecit et pro salario quod petet” per la seva feina com a procurador en el judici contra Bernat de Centelles. Vinyals també s’encarregaria de rebre i fiscalitzar els comptes de Romeu Cardona, Bernat de Carreres, Jaume de Vallcorba i Jaume de Basea “ab omnibus [...] et omnium aliarum accionum sive comunium dicte universitatis” (CPF20, fol. 39r). La tria d’aquests quatre membres de la universitat no és gens atzarosa. D’entrada, representen tant la vila, amb Romeu Cardona, com les parròquies del terme: Sant Quirze (Bernat de Carreres), Sant Julià d’altura (Jaume de Vallcorba) i Sant Pere (Jaume de Basea). Però, a més, tots quatre participaven assíduament en l’elaboració (els representants de les parròquies) o recaptació (el cas de Romeu Cardona) de les talles municipals (vegeu apartat 3.2). Aquest últim, no cal recordar-ho, actuà també de manera força continuada com a lloctinent del batlle. Al document, tanmateix, no s’explicita cap càrrec ni dedicació formal. No calia, òbviament, ja que se sobreentenia per tots. Gràcies a les tensions generades per aquest plet, però, es fa evident allò que s’intueix amb el repàs a les nòmines dels talladors: la delegació continuada en determinats individus per part de les parròquies. L’existència o no d’una estructura orgànica definida és quelcom secundari que no té tant a veure amb la maduresa del municipi com amb l’exercici i distribució del seu (petit) poder.

Justament, per haver fet penyora indeguda sobre una sèrie d’homes del terme en relació a la talla llevada per fer front al plet, el batlle Bernat Martí va rebre els dies 27 i 29 de juliol tres requeriments seguits. El primer va rebre’l del mateix Bernat de Centelles (CPF20, fol. 40r-v). El segon, de Jaume Carbó, fill de Guillem Carbó, que en representació d’uns homes del monestir de Sant Llorenç del Munt i del monestir de Sant Vicenç de Jonqueres va obtenir una lletra de l’infant Jaume on manava al batlle que en cas de ser cert que no s’hagués respectat llur immunitat, se’ls retornessin els diners empenyorats (CPF20, fol. 42r-43r). I, el tercer, d’Antic Bellot, Pere Palet i Pere de Gialec, procuradors d’ “aliquorum proborum hominum Terracie”, que també havien acudit a la justícia reial i havien apel·lat per tal de no ser inclosos en la causa entre Bernat de Centelles i part de la universitat (CPF20, fol. 42r-43r). En tots tres casos, el

batlle s'excusa responent que actuà com a “exequtor deputatus”, és a dir, complint amb els manaments que venien de la justícia reial.

La causa seguia el seu curs fins al moment d'inflexió que suposà la interlocutòria dictada per Jaume de Montjuïc el 7 de novembre de 1310. En tenim notícia gràcies a la protesta feta per Bernat de Centelles a Romeu Cardona el 30 de gener de 1311 davant la inoperància del lloctinent a l'hora de fer-la complir (CPF20, fol. 159v-161v). El requeriment de Centelles inclou la còpia literal de la interlocutòria en què es detalla qui havia de pagar els censos i en quina quantitat.²⁷² Per a Jaume de Montjuïc, un cop escoltades les deposicions dels testimonis i revisades les apel·lacions de les parts, la qüestió sembla clara: “pronuncio quod dictus Bernardus de Sintillis vel eius nuncius recipiant et recipere possint carabassias vini”. Per no deixar lloc a dubte, la interlocutòria llista els homes de Terrassa que han de pagar la “claschenia de carabasses”. Tot i el mal estat dels marges dels folis, n'hem pogut comptabilitzar seixanta-set de segurs. Potser el total depassa els setanta, però sense arribar als vuitanta individus. Pels noms, la pràctica totalitat són habitants del terme, mentre que de la vila només hem pogut identificar Bernat de Solà. La contribució més habitual és la d'una carabassa de vi, un feix de palla i una punyera de glans, tot i que també hi trobem afegida o substituint el feix de palla, una quartera d'espelta.

Així, doncs, els afectats per aquesta renda eren una setantena. Òbviament, havien cercat el suport de la universitat de la vila i terme per evitar continuar satisfent-la. Cal suposar que plantejaren la qüestió en un dels consells generals i la seva petició fou considerada favorablement, de manera que la universitat esdevingué part implicada. Els problemes, però, vingueren en el moment de contribuir a les despeses del judici. La talla llevada per afrontar-les no fou acceptada per la totalitat dels prohoms. També s'hi refereix Jaume de Montjuïc. Així, atès el sindicat fet per Antic de Casesblanques, Berenguer Busquets i Pere Ametller i ateses les deposicions dels testimonis aportats, “pronuncio quod illa pars, qui in dicta questia contribuere non vu[lt, non] est compelenda ad contribuendum in eam, secundum talliam inde factam”. Cal dir que just

---

²⁷² També fa un exhaustiu repàs de les diverses comunicacions, en forma de lletres o manaments, enviades des de l'audiència reial al batlle en relació a la causa de les carabasses de vi. L'interessant és que, per identificar-les, s'escriu només el seu protocol, fins a la fi de la salutatio, i es posa la data en què foren registrades en el llibre de la cort del batlle. En total són sis: un manament de l'infant Jaume, registrat el 30 de novembre de 1309, una lletra de Jaume de Montjuïc, registrada el 20 de setembre de 1309, un altre manament de l'infant, el 21 de setembre de 1310, una lletra del jutge Pere de Batlle, el 19 de maig de 1310 i dues lletres més de Jaume de Montjuïc, el 8 d'octubre de 1310.

hi ha un forat que no permet assegurar el contingut literal d'aquest fragment, però creiem que és el més plausible, ja que tant en aquest com en el següent requeriment del Centelles es fa evident la decisió de recuperar les penyores a aquells que no han contribuït a la talla.

Així, tot i la claredat de la interlocutòria, el lloctinent del batlle no semblava gaire disposat a executar les ordres. Novament, el 10 de febrer (CPF20, fol 162r-163r) i el 5 de març de 1311 (CPF20, fol. 169r-v), primer Bernat de Centelles i després Bartomeu d'Espadamala, domèstic del castlà, protestaren a Romeu Cardona per la seva inoperància. En el segon cas, de fet, li presentaren un manament de Pere Batlle, jutge, on s'ordenava al lloctinent del batlle a què fes portar en el termini de vuit dies Guillem de Vall, procurador dels prohoms de Terrassa, a Barcelona, a casa de l'esmentat jutge. El 10 de març, Bernat de Centelles tornava a requerir el lloctinent amb una nova lletra de Jaume de Montjuïc, on el jutge exposava que havia escoltat de part del Centelles com es feia contribuir a les despeses de la causa a certs homes de Terrassa que no volien i que, tal com havia deixat clar mitjançant la interlocutòria del novembre anterior, això no es podia fer (CPF20, fol. 176v-177r). En concret, el castlà protestava per l'actuació d'en "Buada e Antich Mar et Graner e Guillem Savayl"²⁷³ a l'hora d'exigir les contribucions. El lloctinent, set dies després (!), va respondre al castlà que "nuyl hom de Terrassa no deu fer manament a nuyl hom de la vila ne del terme de Terrassa, sinó el batlle del senyor rey ho son saig" i que si realment havien actuat sense el dit manament, un cop consultat amb el seu jutge i si els trobava culpables, "que·ls punirà axí com dret sia a coneguda de son jutge". Òbviament, Bernat de Centelles no s'ho va prendre gaire bé i ràpidament recordà que havien fet manament "ab volentat e ab manament del dit Romeu", cosa que portà al lloctinent a respondre que "no·l han fet ab conseyl ne ab volentat ne ab manament del dit Romeu" i que amb aquesta resposta posava fi a la protestació.²⁷⁴

El plet, tanmateix, continuà viu. A partir de 1312, de fet, es reprenen les notícies i les talles. Com veurem a l'apartat 3.2, per contribuir a les despeses generades per aquesta qüestió es llevarà una talla el juliol de 1312, dues el 1315 (març i novembre) i dues més el 1317 (juny i desembre). El 3 d'agost de 1313, s'aixeca acta d'una

---

²⁷³ És a dir: Bernat Boada, Antic Mar, Jaume Graner i Guillem de Vall.

²⁷⁴ Com veurem a l'apartat 3.1, potser Bernat de Centelles fruit d'aquesta inacció de Romeu optà per denunciar directament al rei la manca de control en la gestió dels seus dominis, donant lloc a una enquesta sobre els masos reials, editada i estudiada per Víctor Farías (2003: 159-187).

notificació fallida d'una lletra del rei per part de Jaume de Graner a Bernat de Centelles. El castlà, de fet, requereix al procurador de la universitat perquè li lliuri la carta, però aquest no ho fa “car ve enpartida a n Jacme de Montjuich e al procurador del fisch e yo vulli donar trenlat e eil n'altre vol pendre e yo [...] retench e atorc de nostres avocats si la us deig donar o no” (CPF23, full solt 8). Observem com entra en escena una nova part, el procurador del fisc reial. Així, el 31 d'agost, l'infant Jaume, atesa la insinuació que li han fet els homes de la vila de Terrassa que Bernat de Centelles els manava tallar arbres fruiters “ad opus vasorum vinariorum vel ad alia eis utilia” i els feia portar tota aquesta llenya a casa seva, sense permetre que n'agafessin res, de manera que “in destructionem seu detrimentum castris predicti ac habitancium in eodem indebite acceptantur”, manà al batlle de Terrassa o al seu lloctinent que “inhibeatis districto dicto Bernardo aut alii cuicumque [...] aut alias arbores fuctiferas scindatur in termino dicti castris nec istud per aliquos fieri permitatis”.²⁷⁵ L'infant, doncs, retirava momentàniament la potestat d'utilitzar la violència al castlà, el *districtum*, per obligar els habitants de Terrassa a portar-li la llenya per fer els cistells per al raïm,²⁷⁶ ja que d'una banda perjudicava els arbres fruiters que tenien i de l'altra no els deixava aprofitar cap resta que sobrés. Manà també que el batlle iniciés ràpidament una investigació i que procedís contra els culpables.

A continuació, l'infant ordenava a Jaume de Montjuïc, jurisperit de Barcelona, que cridés a qui calgués cridar perquè pogués conèixer sobre la causa interposada per la universitat dels homes i castell de Terrassa.²⁷⁷ En l'*expositio* del manament, es detalla el mètode d'actuació del castlà i el contingut de la percepció: “faciendi eisdem hominibus plures iniurias, violencias ac extorsiones iniustas, extorquit et habet per vim anno quolibet hominibus habitantibus in termino dicti castris, videlicet, a quolibet manso unam magnam cistellam vindemie et unam magnam et immoderatam carabaciam sive mensuram vieni et unum honus palarum et unam quarteriam de annona. Extorquit etiam et per violenciam habet ab eis, de biennio ad biennium, unam quarteriam glandium”.

La descripció de les rendes quadra amb la interlocutòria de Jaume de Montjuïc de finals de 1309. Òbviament, allò que no s'assembla per res són els qualificatius i els

---

²⁷⁵ ACA. Cancelleria, registre núm. 351, fol. 13r-v.

²⁷⁶ El cens de les “carabasses de vi” o dels “cistells de raïm”, com indistintament s'esmenta a la documentació, consistia en l'elaboració d'aquests contenidors per a la collita.

²⁷⁷ ACA. Cancelleria, registre núm. 351, fol. 13v.

verbs emprats. Del *recipere* a l'*extorquere* hi va tot un món de conseqüències legals i judicials, però, sobretot, hi va el punt de vista social i polític amb què hom percep l'extracció de renda. La insistència de la universitat a l'hora de defensar la no contribució a una càrrega que (tot ho sembla indicar) havien deixat de considerar legítima permetia obrir de nou el procediment judicial. Un procediment costós, és clar. El 25 de gener de 1314, Bernat de Solà, Romeu Cardona, Guillem de Vall, Jaume de Vallcorba, Bernat de Boada, Bernat de Carreres, Jaume Gil, Arnau Sabater, del terme de Terrassa, elegits i constituïts per la universitat dels prohoms de Terrassa, reconeixien a Jaume de Graner, del terme, que els havia presentat els comptes de totes les quantitats de diners que aquest havia rebut i recaptat fins el dia present per a la universitat de Terrassa i per als talladors de quèsties, cenes i d'altres talles fetes pels talladors d'aquesta universitat: "ratione cause que ducitur inter venerablem Bernardum de Scintillis, ex una parte, et probos homines et universitatem Terracie ex altera vel aliqua alia ratione". (CPF23, fol. 132r). Bona part de l'esforç fiscal del municipi, per tant, anava a parar al plet contra el Centelles. Mentrestant, en àmbit extrajudicial, s'utilitzaven estratègies de resistència i dilació per a major irritació del castlà.

Així, el 30 de setembre de 1315, Bernat de Centelles requeria al lloctinent del batlle Berenguer d'Ametller que no trenqués un manament del rei ni les interlocutòries de Jaume de Montjuïc referents a la percepció de la renda de la cistella de verema i que, en concret, fes lliurar "I cistella d'en Canadell, de la vila de Terrassa, e I cistella d'en Rogada, de fora vila, item, I cistella d'en Arnau Sabater e altra del mas d'en Bru, que el té" (CPF25, full solt 10). El lloctinent es defensà dient que "no entén a trencar ... la carta ho manament del seyor rey ne les interlocutòries del honrat en Jacme de Muntjuïc, ne entén a gitar de possessió lo dit honrat en Bernat de Centelles ne I vegada, ne II, ne III ne IIII". Aquest cop, de fet, actuà ordenant a Bernat Mascle, saig de fora vila, i a Bernat Novell, saig de la vila, que fessin empara de la verema dels habitants de Terrassa mencionats per Bernat de Centelles, però després de rebre testimonis dels fets per tal de fer-ne escriptura pública i presentar-la davant de Jaume de Montjuïc al plet que el castlà tenia amb els acusats "e tots los altres de la universitat de Terrassa". Dos dies més tard, el lloctinent prenia declaració a Bernat de Rogada, qui no volia pagar a l'escrivà quatre sous que aquest deia que li pertanyien i que, un cop solucionat aquest desacord, enviaria les escriptures a Jaume de Montjuïc i que "encontinent fo empara la verema al dit

Rogada, entrò que·l dit en Jacme de Muntjuïc aia conselat e conegut en qual manera lo dit batle” (CPF25, full solt 12).

Com veiem, l’estratègia de Berenguer d’Ametller, com havia estat ja la de Romeu Cardona, era la de la dilació en la resolució de les protestes de Bernat de Centelles. Si calia, reenviant a Jaume de Montjuïc les deposicions de testimonis de les quals, de ben segur, ja havia tingut constància. De fet, cal pensar que la dilació no era mal vista per la justícia reial, ja que la universitat havia aconseguit el suport del monarca. El 8 de juliol de 1316, a més, Berenguer d’Ametller, Bernat de Solà, Romeu Cardona, Romeu Valls, Romeu Mosterol, Jaume d’Ametller, Jaume Fritós, Felip Riba, Ferrer de Corts, Guillem Parellada, Berenguer Martina i Guillem Gener, tant en llur nom propi com en nom d’altres de la universitat de la vila i terme de Terrassa, requerien a Pere Folquet, porter reial, perquè fes complir la gràcia que, en auxili de la causa oberta entre el rei, el seu procurador fiscal i la universitat de Terrassa, d’una banda, i Bernat de Centelles, castlà de Terrassa, de l’altra, el rei els havia fet “de quingentos solidos defaltandis et diminuendis de qualibet questia quem ipse vellit habere” dels homes de la universitat (CPF26, fulls solts 9 i 10). És a dir, havien aconseguit privilegi reial per sostreure cinc-cents sous del valor total de cada subsidi demanat en concepte de quèstia a la universitat. A banda de les talles llevades específicament amb la finalitat d’aportar fons pel judici (n’hem documentat cinc), també s’hi destinaven cinc-cents sous de les recaptacions fetes amb motiu de la quèstia. La data del requeriment no és gens atzarosa: el juny anterior s’havia llevat talla per afrontar la quèstia demanada pel rei degut al seu casament (vegeu apartat 3.2). En el moment de la col·lecta, els representants de la universitat volien deixar clar al porter reial (encarregat de centralitzar les contribucions dels municipis) que necessitaven aquests cinc-cents sous i que no els els exigís.

Al llarg dels mesos següents no tornem a disposar de cap notícia referent al judici. Al 1317, com ja hem comentat, es llevaren dues talles per recaptar fons. Aquesta urgència de recursos denota que es trobaven en un moment clau del procés. El 6 de desembre, gràcies a un nou requeriment de Bernat de Centelles al lloctinent del batlle, Guillem de Vinyals, podem entreveure les raons de les necessitats econòmiques. El castlà presentà una lletra de Dalmau de Pontons, doctor en lleis i vicecanceller del rei, datada a Barcelona el dia anterior i adreçada al batlle de Terrassa perquè, sense cap més dilació, donés compliment a la sentència arbitral que el rei havia dictat per resoldre la causa “inter procuratorem fiscalem eiusdem domini regis et universitatem Terracie, ex

una parte, et Bernardum de Scintillis, ex altera” (CPF27, fol. 130v-131r). Lamentablement, no es precisa la data de la sentència ni s’insereix cap fragment del seu tenor.

Caldrà esperar al 1320 per obtenir una mica més d’informació. El 19 de març, Romeu de Torre, batlle de domna Blanca de Calders, filla del difunt Bernat de Centelles, presentà a Jaume Escuder, lloctinent del batlle reial de Terrassa, un manament reial, datat a Tarragona el 20 de febrer, mitjançant el qual ordenava al batlle de Terrassa o al seu lloctinent que procedís contra un tal Poses i els seus còmplices, que havien fugit davant la pretensió del batlle de Blanca de Calders i els seus ajudants de percebre la pertinent carabassa de vi, després de calar-la foc i haver proferit “verba comminatoria et iniuriosa contra ipsos” (CPF29, fol. 198r-v). Al manament s’especifica que la sentència arbitral havia condemnat a “certi homines” de Terrassa a satisfer les carabasses i altres rendes que li pertocaven al Centelles “tanquam castlanus dicti loci”, sota pena de cinc-cents morabatins. En Poses era un d’ells. Blanca de Calders suplicà directament al rei que hi actués i ordenés al batlle la “captionem personarum et exactionem dicte pene in dicta sententia posite”.

Així, doncs, onze anys després d’iniciat el plet, continuava la resistència a satisfer aquest cens de carabasses de vi, palla i cereals que pertocava rebre a qui detingués la castlania. Fins i tot, un cop dictada la sentència arbitral pel mateix Jaume II que donava la raó a les pretensions de Bernat de Centelles i fixava una pena de cinc-cents morabatins per aquells que la incomplissin. La universitat, òbviament, no s’ubicava en un buit jurisdiccional. La seva consolidació havia d’afectar per força altres institucions prèvies. La castlania, per immediatesa, fou de ben segur la primera a patir-ho. Des de 1242, havia perdut la potestat judicial sobre els homes de Terrassa. El plet de les carabasses de vi, més enllà del cens concret, s’havia transformat en una pedra de toc per començar a qüestionar també la percepció de rendes fruit del costum local. Com hem vist, afectava a uns setanta homes, una part significativa del conjunt de cases del terme, però que no representava en cap cas la majoria de membres de la universitat. Amb tot, aquesta majoria sí que va fer seva la causa per tal de minvar la capacitat censitiva del castlà.

Les contradiccions interenes, però, sorgiren des del moment en què fou necessari establir contribucions periòdiques per al sosteniment del plet. Llavors, alguns grups d’homes qüestionaren el fet que l’enfrontament fos una *causa final* legítima, per

utilitzar la doctrina fiscal dels *munera* o comuns (Montagut 1998: 486-487), i per tant fos lícit fer tallar al conjunt de la universitat. Si bé inicialment, Jaume de Montjuïc en una primera interlocutòria donà la raó a la tesi de la major part dels prohoms de la universitat, posteriorment es pronuncià favorable a que no es pogués taxar aquells que no volien.

b) Host

Decidir sobre el bé comú no era, per tant, un procés plàcid ni mecànic quan depenia de la relació de forces en el propi marc d'una universitat que, malgrat la progressiva concentració de les seves principals funcions en poques mans, no volia deixar anar el seu estadi “rudimentari”, de manera que ningú no restava exclòs d'aquest procés. Contràriament, tot plegat era molt més “simple” quan qui decidia pel bé comú era el senyor rei, com succeïa amb la formació de la milícia o host de la universitat. Disposem de poques notícies sobre l'host de Terrassa per a aquest període i en tots els casos, menys un, es vinculen a la voluntat de la Corona. La universitat no comptava amb cap privilegi explícit per fer host de manera autònoma, com sí s'ha pogut observar en d'altres municipis, i tal com hem vist a l'apartat anterior, la defensa armada només figura un sol cop entre les obligacions de les quaranta-sis actes de recepció com habitant de la vila que hem analitzat. Va ser el desembre de 1247 i s'empra el mot “sacramentalis” (CBA3, fol. 48v). Es tracta, per tant, d'una menció aïllada, que sorgeix en un moment en què l'estructura formal de l'acta de recepció no està del tot consolidada. En tot cas, no podem obviar la rellevància que suposa, ni que sigui per un sol cop, que es destaquí aquesta obligació. Sense formar part de les prerrogatives locals, òbviament, no podia esdevenir una de les qualitats fonamentals que definien els habitants de la vila: residència, contribució fiscal, franqueses de mals usos i defensa legal.²⁷⁸ Però denota que la participació en l'ús autoritzat i col·lectiu de la força armada era una possibilitat que es tenia en ment a l'hora de passar a formar part del conjunt de la universitat.

L'any 1274 en tenim una prova fefaent. El 8 d'agost trobem assentat el trasllat d'un manament de Jaume I, datat a Barcelona el 25 de juliol, adreçat al batlle i a “universis hominibus Terracie et terminorum suorum” (Apèndix, doc. 18). El rei els

---

²⁷⁸ Res a veure, per tant, amb la rellevància de la “mà armada” a l'hora de desenvolupar, fins i tot, una identitat municipal com fou el cas de Perpinyà, segons Daileader (2000: 79-116). Per a una visió sintètica d'àmbit català, comptem amb l'obra de Flocel Sabaté (2007) i per a un estudi de cas, com Cervera, amb una contribució de Pere Verdés (2013).

ordena que “exeatis ad sonum hominum castris de Rubi et terminorum suorum et Arnaldum de Turriliis, domini ipsius castris” per defensar i mantenir llurs béns contra qualsevol persona que els vulgui atacar. En correspondència, els homes de Rubí havien de sortir també “ad sona vestrum”. Finalment, en el cas que fossin els homes de Terrassa qui ataquessin els béns dels de Rubí, el cas s’hauria de derimir sota la competència del batlle de Terrassa.²⁷⁹

Com veiem, el mandat reial no compta amb l’habitual exposició on s’expliciten les causes concretes que el generaren (Conde, Cárceles 1996). Potser hi havia hagut algun tipus de fricció entre els termes veïns de Rubí i Terrassa. Potser, però, hi tenia més a veure el context general del regne i la rebel·lió dels barons. Segons Soldevila, ja al juny d’aquell any el rei s’havia adreçat a les viles perquè alcessin les seves milícies municipals (1956: 358-367). La rebel·lió, recordem-ho, estava encapçalada pel vescomte de Cardona, qui compartia drets feudals sobre el terme de Terrassa amb el monarca des de la fi del segle XI. De fet, com veurem amb més detall a l’apartat 3.2, a finals de 1274 la universitat hagué de destinar tres-cents sous de la contribució de la quèstia reial a la compra de ballestes. Per tant, és força plausible que Jaume I dictés aquest manament de reprocitat militar entre ambdós termes pensant en el seu suport contra la noblesa.

La notícia més completa de la formació de la milícia terrassenca es vincula a la participació en l’exèrcit reial que, sota les ordres de Jaume II, havia d’anar a conquerir Múrcia l’any 1296 (Ferrer 1989). L’estat deteriorat del volum notarial no permet precisar amb exactitud la data i dificulta la lectura de part de les clàusules dels documents, però, amb tot, podem oferir una imatge força precisa. D’entrada, cal ressaltar que l’acció jurídica que immediatament precedeix la formació de la milícia és la comanda de la talla destinada a la redempció d’exèrcit. Així, probablement el 25 de març, Dalmau de Torre, Bernat de Fàbrega, Felip d’Ametller, Bernat Ferrer de Fàbrega, Bernat de Solà, Guillem de Trullars i Jaume de Vallcorba, talladors, convenen amb Guillem d’Abadía, del mas de Poses, que aquest recaptarà els mil-cinc cents sous de la talla per la remença de l’exèrcit que ha d’anar “in partibus Valencie” (CPF5, fol. 166r-167v).

---

²⁷⁹ En concret: “Volumus eciam quod, si forte contingeret aliquem vel aliquos querelam habere a dicto Arnaldo et suis hominibus castris supradicti racione alicuius malfacte seu pignoris per vos et ipsos homines perpetrare, quod de eis faciant in posse baiuli Terracie iusticie complementum”.

El mateix dia, però, es comencen a assentar les promeses de vint homes del terme que integraran la “milicie universitatis Terracie”. S’entén el perquè Dalmau de Torre participa per primera i única vegada en la confecció d’una talla: fill del cavaller Guillem de Torre, era el membre de la universitat més adient per dirigir tot aquest afer. Els talladors, de fet, són també els receptors de les promeses, demostrant així la interrelació entre obligacions fiscals i militars. El primer a atorgar la promesa fou Pere de Bonvilar, de la parròquia de Sant Julià d’Altura, i els talladors la reben “nomine et racione totius universitatis castris et ville Terracie” (Apèndix, doc. 19). El tipus documental triat és el mateix que s’utilitza per part dels col·lectors de l’al·lotjament, de fet, comparteix també l’obligació de béns i el nomenament de fidejussors com a garanties. Pel que fa al contingut jurídic, Pere promet servir fidelment a tot allò que el rei li encomani per raó de l’exèrcit “in quo duci XX clientes racione universitatis et omnium castris et ville Terracie”. Obliga els seus béns com a garantia i nomena fidejussors Guillem de Vinyals i Bertran d’Agulló, vilatans, qui també obliguen els seus béns. Pere de Bonvilar, per tant, liderarà la companyia formada per vint membres que, en nom de la universitat de Terrassa, s’integrarà a l’exèrcit reial. El segon a fer-ho, Felip de Mata, fill del difunt Guillem de Mata, de la parròquia de Sant Pere, promet als talladors que servirà “quod dominus rex precipiet Petro de Bonovilaro et aliis consortibus suis et sequor ipso Petro de Bonovilaro” (CPF4, fol. 166r-v). A la promesa de Felip de Mata segueixen aquell mateix dia les de Ferrer de Gonteres, de Sant Pere de Terrassa, Jaume Lambart, Arnau Casalets, Pere Busquet, Bernat Mascle, Bernat Ginestar i Bartomeu Fornell, de la vila, i Berenguer d’Argilaguè, de Sant Julià d’Altura. El dia 26, serà el torn de Berenguer Libra, de la vila, Pere de Triador, Pere d’Olivera, Jaume d’Estapera, aquests tres del terme, Guillem de Far, de la vila, i Guillem de Sot, del terme. Finalment, el 3 d’abril s’hi assenten les dues últimes promeses. En aquest cas són membres de dues universitats properes: Pere d’Om, de Matadepera, i Berenguer Pellicer, d’Olesa de Montserrat.²⁸⁰

Com veiem, la milícia la formen habitants de la vila i de les parròquies i inclou, fins i tot, dos membres d’universitats veïnes. El percentatge de vilatans respecte al de les parròquies és força igualat. Dels vint-i-un participants, la relació és de vuit i vuit,

---

²⁸⁰ Una part del marge superior del foli s’ha perdut, de manera que hi ha assentaments fragmentaris. Als noms identificats, cal afegir els de Jaume Sa-roca, Pere Bages i un tal Andreu, del qual tampoc no es llegeix bé el seu cognom, que també atorguen la promesa feta a Pere de Bonvilar que tot seguit comentarem.

deixant de banda Pere d'Om i Berenguer Pellicer, i també els tres membres dels quals no es detalla la provinença. Aquesta paritat respon a l'articulació institucional dual de la universitat terrassenca ("vila i terme"), que al seu torn ha de reflectir un pes poblacional també similar. Si la xifra que aportava la universitat de Terrassa era de vint soldats, més el capità pertinent, hauríem de preguntar-nos el criteri amb què es fixà aquest contingent. Representava potser un 10% de les cases de la vila i terme? Això indicaria unes dues-centes cases aproximadament per al conjunt de la universitat.

Tornant a la formació de la milícia, restava una acció jurídica final. Els vint membres de la companyia, després d'haver promès un per un fidelitat i bon servei als representants de la universitat, prometien ara i juraven, afegint així major responsabilitat jurídica, a Pere de Bonvilar l'obediència deguda ("obediremus vobis omnibus mandatis vestris, licitis et honestis, que vos nobis mandatis in presenti exercitu quod nunc facutri sumus") i, de manera molt significativa "quod non ludemus ad aliquid ludum sine voluntate vestra" (CPF4, fol. 167r-v).

Queda, però, un últim detall per precisar. Quin sistema es duia a terme per confegir la milícia? Tot fa pensar que es feia un sorteig, entre els membres d'un determinat rang d'edat, és clar. Això explica que, fins i tot en el cas que toqués a un membre tant destacat com Berenguer Libra, aquest tingués l'opció de lliurar-se'n. Perquè a l'últim assentament vinculat a tot aquest afer, Pere de Bonvilar convenia amb Berenguer Libra que "in continenti vos mihi tradideritis unum clientem cum sumptibus et armas sibi ... absolvam vos ob sacramento et omnibus aliis promissionis per vos mihi factis, ideo quare promisistis ire simul mecum cum XX clientibus quod ego duco racione milicie universitatis Terracie ad dominum regem in partibus Valencie" (CPF4, fol. 167v). És a dir, aquells membres de la universitat que podien finançar la participació d'un altre, així ho feien. El manteniment propi depenia, doncs, de cadascú dels vint soldats. Berenguer Libra, de ben segur, hi tenia molt més a perdre que a guanyar en aquest episodi militar, de manera que no dubtà a cercar l'alternativa de pagar un client que hi participés per ell.

El 1301, també vinculat a la lleva d'una talla, disposem d'una segona notícia de la formació de la milícia terrassenca. El 6 de maig, Romeu Cardona prometia a un grup de prohoms collir la talla que tot just s'havia llevat per afrontar unes despeses de la universitat, la cena i "ratione clientum quod missimus ipsi apud Vicum" a petició de Guillema de Montcada, llavors senyora del terme (CPF11, fol. 17r). Fixem-nos com, en

aquests cinc anys de diferència, hi ha hagut un canvi substancial. La despesa de l'host és assumida pel conjunt de la universitat *a posteriori*. En aquest cas no s'especifica el nombre de clients que hi foren destinats. Potser van ser-ne molts menys i per això es decidí que la universitat se'n faria càrrec.

Finalment, l'any 1318, comptem amb l'única referència d'una mobilització autònoma dels homes de Terrassa en sometent. Fou com a resposta a la captura d'alguns llenyataires terrassencs al bosc de Vacarisses on tenien dret d'empru per fer llenya, tal com hem vist en el repàs als plets. Els de Vacarisses, no només els capturaren, sinó que els requisaren la llenya i els seus animals. Així, un grup de Terrassencs es presentà al terme veí i capturà alguns hostatges. Tot plegat, suposà la intervenció de Jaume II, qui ordenà als veguers del Bages i al batlle de Terrassa que fecin restituir homes i béns als respectius termes (Robles 2008: 77).

c) Crèdit

Analitzats els plets i l'host, és hora d'ocupar-nos del recurs al crèdit per part de la universitat. Aquest mecanisme d'accés a liquiditat per afrontar despeses municipals tingué un caràcter del tot secundari fins que, a mitjan segle XIV, entrà en joc una política d'endeutament a llarg termini per tal d'atendre les sol·licituds reials. Amb anterioritat, disposem d'exemples puntuals de préstecs ("mutui") a curt termini per afrontar normalment necessitats imprevistes o que requerien de certa celeritat en el pagament. La via habitual d'obtenir els recursos per a les despeses era la lleva de talles, ja fos la causa de caràcter reial o municipal (apartat 3.2): l'alta freqüència amb què a partir de finals del segle XIII eren tallats els membres de la universitat permetia obtenir de manera continuada recursos per al municipi. Així, doncs, és normal que no comptem amb gaires préstecs rebuts en nom de la universitat.

Curiosament, el primer exemple que trobem té relació amb la primera petició de quèstia que hem documentat l'any 1250. El 29 de juny d'aquell any Vidal Gracià reconeixia a tots els prohoms de Terrassa ("omnibus universis probis hominibus Terracie") haver rebut quatre-cents dels dos mil sous que devien a Zarc Malet "de illa chestia Terracie". El 6 de juliol, el mateix atorgant reconeixia "habuisse preterea a dicta chestia CCC solidos nomine dictorum creditorum" (CBA3, fol. 87r). Dos mil sous és una xifra considerable i, com tractarem amb més profunditat a l'apartat 3.2, el fet que es

recorri al crèdit indica més l'exccepcionalitat de la sol·licitud reial en aquell moment que no la pràctica d'endeutar-se per part de la universitat. El valor de la quèstia devia estar força allunyat de l'abast de les habituals recaptacions que la universitat feia.²⁸¹ De fet, tenint en compte els pocs dies que passen entre un i altre pagament, tot sembla indicar que el préstec s'estava retornant a través de la recaptació d'una talla.

Ara bé, mentre que disposem de multitud de referències a l'activitat fiscal de la universitat durant l'últim quart del segle XIII, caldrà esperar cinquanta anys per trobar un altre exemple de recurs al crèdit. Aquest cop, com els següents, les quantitats seran molt menys rellevants. El 4 de desembre de 1300, Jaume de Vallcorba, Guillem Carbó, Bernat de Solà, Jaume Mascle i Jaume d'Ametller, de Terrassa, "quisquam nostrum in solidum", reconeixien deure a Romeu Cardona, de la vila, "casua mutui quod nobis fecistis ad opus tocius universitatis Terracie" sis lliures de bri de safrà bo i net, que li retornarien per Nadal, un cop l'haguessin venut al mercat de Terrassa (CPF6, fol. 132r).²⁸² Els atorgants, així mateix, obligaren "in solidum" els béns de tots plegats com a garantia. A continuació, hi ha una anotació del 6 de desembre: "Item, fiat apocha de Berengarius de Faro de C et VIII solidos, quos ei tradidit dictus Romeus pro precio dicti safrani".

Els atorgants no reben cap epítet especial, simplement s'identifiquen pel terme on resideixen, que no és altre, òbviament que el de Terrassa. Ara bé, queda clar que actuen en nom de la universitat, ja que la finalitat del préstec era "ad opus tocius universitatis Terracie", és a dir, per necessitats de tota la universitat de Terrassa.²⁸³ Hi trobem representants tant de la vila com del terme: Jaume de Vallcorba és de Sant Julià d'Altaura, Guillem Carbó, probablement de Sant Pere de Terrassa, mentre que els altres tres són vilatans.²⁸⁴

La següent referència que hem documentat data de l'11 de juliol de 1302. Berenguer Libra, de la vila, reconeixia haver rebut de Berenguer d'Ametller i Romeu Cardona els dos-cents quaranta-quatre sous i mig que ambdós "confessi fuistis debere

---

²⁸¹ Ja hem vist com el comú esdevé requisit indispensable per esdevenir habitant a la vila, de manera que la contribució fiscal hi era present.

²⁸² L'assentament està fet als últims folis del manual i forma part del llibre particular que Pere Folquer féu a petició de Romeu Cardona i que depassa la clivella temporal del manual.

²⁸³ Traduïm "opus" per necessitat i no obres, ja que quan es tracta en concret d'obres el mot va acompanyat d'un complement del nom que especifica de quines obres es tracta: "ad opus muri et vallis", etc.

²⁸⁴ Tots ells els hem documentat com a talladors o fidejussors dels col·lectors (apartat 3.3).

pro universitate Terracie, sicut in carta debiti ... plenius continetur” (CPF12, fol. 25r). És a dir, es tracta de l'època sobre el retorn d'un préstec a la universitat que havia fet Berenguer Libra en un moment anterior que no es precisa. L'assentament reenvia al contingut del document de deute, que no hem pogut localitzar al registre notarial, de manera que no podem especificar tampoc els motius concrets que el feren necessari.

Mig any després, sí que comptem amb una finalitat explícita per al recurs al crèdit. El 27 de gener de 1303, Bernat de Solà i Guillem de Vinyals, vilatans, reconeixien deure a Berenguer d'Ametller, per raó d'un préstec de cent sous que aquest havia fet a la universitat de Terrassa i que “fuit conversus in expensis quas Petrus de Solano et Bernardi Fferrer de Fabrica fecerent que nunc per totam universitatem Terracie vadunt ad dominum regem apud [...] per facto contracti quod dominus rex fecerat cum nobili domina Guillelma de Montecathano et nunc diem esse resolutum et recisum” (CPF12, fol 148r). Els préstec es demanà, doncs, per obtenir el privilegi de reincorporació a la Corona, afer que fou encarregat a Pere de Solà i Bernat Ferrer de Fàbrega. El debitori conté també el mitjà de pagament a Berenguer d'Ametller del seu préstec: “paccare de prima tallia que tallietur in villa et termino Terracie per probos homines dicte universitatis”. És a dir, s'inclourà la suma de cent sous a la primera talla que es faci, sigui quin sigui el motiu, de manera que tota la universitat hi contribuirà a la restitució.

Aquesta talla no trigà a fer-se. L'assentament fou cancel·lat pel mateix Berenguer d'Ametller el 23 de juliol, tal com consta en una nota marginal, ja que havia estat satisfet dels cent sous “per Raimundum Vitalis, collectorem cuiusdam tallie nunc talliate”. La talla a què fa al·lusió la nota es llevà amb motiu de la contribució a la cena reial (apartat 3.2). Efectivament, Ramon Vidal en fou el col·lector (CPF13, fol. 21r). A la comanda de la talla, però, no s'especificà que es recaptarien també diners per afrontar aquest préstec. És una dada interessant, ja que permet extrapolar-ho a la resta de talles on només consta el motiu principal, normalment un subsidi reial o, com és el cas, les cenes del rei i l'infant.

Finalment, l'11 de maig de 1306, Berenguer Libra i Berenguer d'Ametller, de la vila de Terrassa, reconeixien deure a Andreu de Bugera cinquanta sous “ex causa mutui quod nobis fecistis ad opus universitatis dicte ville” i prometien retornar-li aquesta quantitat per la següent festivitat de Tots Sants, “si antea questiam seu talliam talliantur in Terracia ipsos nunc de ipsa tallia solveremus” (CPF16, fol. 18v). Sabem

que el debitori fou cancel·lat amb posterioritat, si bé no s'indica la data com en el cas precedent. La nota marginal és força laconica: “Postea fuit cancellata de voluntate partium, quare fuit satisfactum in dictis L solidis dictis manumissoribus”. El cas és que per al 1306 no disposem de notícies sobre cap talla, de manera que cal entendre que el préstec es retornà mitjançant algun altre tipus de recurs, començant per la garantia dels béns obligats pels atorgants.

Fixem-nos ara en la nòmina tant d'atorgants com receptors d'aquests deutoris i èpoques. Dels quatre creditors, hi trobem tres lloctinents de batlle: Romeu Cardona, Berenguer Libra, Berenguer d'Ametller. Els dos primers ja havien exercit com a tals en el moment de fer el préstec (Berenguer Libra, de fet, era llavors el lloctinent). Tots tres, també, ja havien actuat com a col·lectors de talles per a la universitat. Romeu Cardona havia estat lloctinent, de manera discontinua, sota Ponç de Coma i Guillem de Palau entre els anys 1292 i 1295, i fou col·lector de les talles llevades el 1292, el maig de 1297 i el 1300. Berenguer Libra va ser lloctinent de Berenguer de Vallseca l'any 1291 i també del mateix batlle en el període de domini de Guillema de Montcada (1300-1303), i fou així mateix el col·lector de la talla de juliol de 1297. Berenguer d'Ametller fou col·lector de la talla de 1302, és a dir, la immediatament anterior al seu préstec, i arribà a lloctinent de batlle l'any 1306, sota Bernat Martí, i el 1315, sota Guillem Droc.²⁸⁵ L'únic que no respon a aquest perfil és Andreu Buguera i, potser per això, aporta la quantitat més petita. Per la part dels representants de la universitat, també s'observa una preeminència de noms vinculats a l'exercici de la lloctinència o a la recaptació de talles: Bernat de Solà, Berenguer d'Ametller, Romeu Cardona, Guillem de Vinyals o Berenguer Libra.

d) Sanitat

Un altre aspecte que denota un grau elevat de consciència col·lectiva, si més no a una part de la *universitas*, és la contractació d'un metge o físic per atendre els vilatans. El 15 de juliol de 1310, Francesc Colrat, Romeu Cardona i d'altres prohoms de la vila de Terrassa reconeixen deure al físic Samuel Enoch, jueu, cent sous perquè faci continua residència a la vila de Terrassa “et custodiat aquas infirmorum hominibus ville Terracie sine solucione et visitetis homines dicte ville in prima visione sine solucione” (Apèndix, doc. 20). És a dir, els cent sous de salari incloïen com a serveis la

---

²⁸⁵ Pel que fa a la nòmina de batlles i lloctinents, l'hem tractada a bastament a l'apartat 2.2.1. De les talles, ens n'ocuparem a l'apartat 3.2.

custòdia d'orina i la primera visita, però no posteriors tractaments. El fragment on, creiem, s'indica la durada del contracte resulta il·legible per la degradació del marge del foli. Sí que es detalla el mecanisme de pagament, que és en dos terminis: cinquanta sous es treuen de la primera talla que es fes i els altres cinquanta, d'una segona talla. A continuació, Samuel Enoch promet a la universitat de la vila i terme de Terrassa que farà residència a la vila i que custodiarà les “aquas infirmorum” tal com havia estat pactat “salva quod non esse extra vis(ionem) sine solutione” (Apèndix, doc. 21).

D'acord amb l'exhaustiu treball de Michael McVaugh, la contractació de metges (físics) per part dels municipis catalans es comença a documentar durant l'última dècada del segle XIII i els primers anys del segle XIV especialment en localitats de “segon nivell” que comptaven amb una població d'entre tres mil i cinc mil habitants, com Manresa, Puigcerdà, Cervera o Castelló d'Empúries (1993: 191-194). El tenor de les clàusules que McVaugh reproduïx és força similar al de Terrassa. La residència al municipi esdevé l'obligació prioritària i la inspecció d'orina és el tractament habitual també. On clarament hi ha una diferència és en els salaris anuals assignats, que tripliquen com a mínim el fixat aquí. Òbviament, el volum menor de clients hi té a veure. De fet, s'aproxima força a l'únic exemple que McVaugh aporta d'una localitat similar en població: el 1334, a Santa Coloma de Queralt pagaren tres-cents sous per dos anys de servei (1993: 198). També, però, hi pot tenir a veure el fet que com a servei municipal només s'inclouïa la gratuïtat de la primera vista (“in prima visione sine solutione”), mentre els contractes analitzats per McVaugh en cobrien més. La possibilitat de guanyar més diners, per tant, a partir de tractaments continuats devia compensar en part el baix salari fix marcat pel contracte.

Pel que sí destaca Terrassa en aquesta qüestió és per tractar-se del primer municipi català documentat en contractar un metge jueu. El ceriverí Samuel Enoch, de fet, es pot afegir a la nòmina de practicants jueus de la primera meitat del segle XIV.²⁸⁶ Amb l'excepció d'Abraham Descatllar, provinent de la diàspora francesa i contractat per Castelló d'Empúries el 1316 (1993: 58 i 192), i Bonjuha Astruc, que durant els anys vint i trenta ho fou per Santa Coloma de Queralt (1993: 198), McVaugh no localitza cap més exemple dins aquesta cronologia. No és d'estranyar ja que, si bé la praxi amb

---

²⁸⁶ Agraïxo a Clara Jáuregui tant la identificació de la provenença ceriverina de Samuel Enoch com les referències bibliogràfiques i el comentari sobre el context de la praxi mèdica en aquest període. L'any 1282 el documentem com a jueu de Cervera, si bé no s'explicita la seva condició de metge: ACA. Cancelleria, registre núm. 59, fol. 23r.

pacients privats era més que tolerada, la contractació municipal devia ser difícil de conciliar amb l'arsenal jurídic, tant canònic com civil, de prohibicions existents pel que fa a la cura de cristians per part de metges jueus (1993: 55-64).²⁸⁷ No disposem de cap més referència ni a Samuel Enoch ni a cap altre metge que exercís a Terrassa per al nostre període d'estudi. La panoràmica recollida per McVaugh apunta clarament a una forta mobilitat en el cas dels metges municipals. Així que, probablement, Samuel Enoch marxà aviat cap a noves oportunitats laborals. De fet, podria haver marxat més aviat de l'esperat.

Així, i enllaçant-ho amb la qüestió que ocupa aquest apartat, els dos documents que formalitzen el contracte denoten una certa ambigüitat a l'hora de definir exactament si és la universitat de Terrassa o només la vila l'altra part contractant. Al debitori, els atorgants no diuen en cap moment que actuïn per la universitat, sinó que s'identifiquen com a prohoms de la vila i els que gaudiran de la gratuïtat del servei són "homines dicte ville". Per contra, Samuel Enoch promet per ferma i legal estipulació a la "universi(tati ville et) termini Terracie" que farà residència a la vila i proporcionarà els tractaments acordats. De fet, a l'assentament observem un *vobis* ratllat abans d'escriure-hi universitat de la vila i terme. Es produí, per tant, un il·lustratiu moment de vacil·lació, com aquells que hem vist a l'apartat 1.3, que denota el dubte jurídic sobre si es tractava d'un contracte per a la prestació d'un servei per a privats, els vilatans, o per al conjunt del municipi. O, millor dit, un dubte sobre en qualitat de què els vilatans contractaven un servei mèdic. Si més no, l'atorgant de la promesa tenia clar que havia de ser el municipi qui pagués el seu salari (i per això hi consta el senyal de ferma damunt el seu nom), no tant així el notari que vacil·là a l'hora d'assentar-ho.

Si tenim en compte el mitjà de pagament, sens dubte Samuel Enoch feia bé a l'hora de garantir-se la universitat com a contractant. El seu salari havia de sortir de la recaptació de les dues següents talles que es llevessin al terme. Ara bé, com veurem al tercer capítol, tant la universitat (vila i parròquies incloses) com la vila només podien fer talles segons la finalitat a què es destinessin (reial, municipal o particular). Els prohoms de la vila²⁸⁸ no especifiquen de quin tipus de talla es tracta, si municipal o

---

²⁸⁷ Amb posterioritat a la Pesta Negra, aquest tipus de contractació fou més habitual. Exemples com els de Tàrraga, estudiats per Josep Xavier Muntané (2012) així ho demostren. Amb tot, havien de ser examinats abans d'iniciar el seu exercici per metges cristians.

²⁸⁸ Els altres prohoms esmentats són, per aquest ordre, Dalmau de Torre, Bernat de Solà, Pere d'Ametller, Guillem de Vinyals, Berenguer Libra, Berenguer Ametller i Ponç de Fornells.

particular, amb clara voluntat de confondre les dues categories. Les talles particulars documentades, però, són ben escasses, mentre que les de caràcter municipal (o, per ser precisos, les talles de caràcter mixt reial-municipal) sí que apunten a la mitjana de dues l'any que es necessitaria per cobrir el salari pactat. De fet, del 1307, 1308 i 1309, hem evidenciat dues talles cada any. Per contra, el 1310 només es documenta una al gener amb motiu de la cena i no serà fins el 1312 que tornem a trobar-ne el rastre.

Val a dir que no sempre s'assentaven al registre notarial les diverses accions jurídiques derivades de la lleva i recaptació de les talles.²⁸⁹ Però és força significatiu aquest parèntesi i que, justament, coincideixi amb la contractació d'un servei, el cost del qual en depenia. Potser, els prohoms de la vila no tingueren l'habilitat o la força suficient per fer passar una càrrega particular de la vila com si fos municipal, de manera que hagueren de cercar un altre mecanisme de pagament o potser succeí que Samuel Enoch acabés marxant cap a una destinació més interessant.

2.2.4 L'arxiu municipal²⁹⁰

Si l'experiència de disposar d'un metge municipal fou momentània, què en podem dir de la custòdia d'un arxiu propi? En una societat el sistema jurídic de la qual necessita de documents per evidenciar els drets de cadascú, és obvi que per a una comunitat local comptar amb el conjunt de títols acreditatius de les seves potestats era essencial. Les universitats que havien desenvolupat un règim municipal "ple", per seguir la terminologia de Font Rius, vetllaven amb cura per la conservació dels registres municipals i dels privilegis rebuts.

Per a Terrassa mateix, ja en època moderna, disposem d'una acurada notícia del trasllat de l'arxiu municipal cap a la nova casa comunal el 25 de juny de 1609. Els consellers de la universitat de la vila i de la universitat forana, juntament amb el batlle reial, van anar a buscar la caixa on tenien "recòndits alguns llibres y privilegis a ditas Universitats concedits, de la qual caxa quiscú de nosaltres ne té una clau", per tal de "regonèxer los papers que estan tots reumàtichs y humits, y portar aquells en la casa comuna a hont han acostumat de estar". La caixa s'havia dipositat durant un temps a les

---

²⁸⁹ Justament, mitjançant els registres de cancelleria sabem que el març de 1310 la universitat terrassenca assolí una redempció parcial del subsidi pel setge d'Almeria i, per tant, s'hagué de llevar per força una talla.

²⁹⁰ En rigor, hauríem de parlar de l'arxiu de la universitat i no del municipi, ja que era tingut pels prohoms, sense participació del batlle. Aquest fet, tal com exposem més endavant, dota d'un major valor aquest exemple de la funció social de la documentació, més enllà de les institucions orgàniques.

cases de l'escrivania, ja que l'antiga casa del comú, situada "entre lo palau del senyor Montanyans y una capella dita de Santa Agnès y Sant Fritós", havia estat enderrocada "per embelliment de la plassa". Els consellers, un cop construït el nou consistori, situat al Portal Nou de Barcelona, decidiren traslladar-hi la caixa, per "tenir en custòdia dites scriptures, com altres scriptures y coses fahents per dites universitats tenim custodit y ben guardat". A l'acta, a més, els consellers van voler deixar constància que només hi havia documentació estrictament municipal: "E oberta dita caxa, com vostra mercè veu y ha molts privilegis y altres actes, tots trets en pública forma, y altres llibres y scriptures fahentes per dites universitats respectivament [...], les quals scriptures són totes comunes de dites universitats y no y ha scriptures que sian de altres particulars". Fins i tot, es pot entreveure les sèries documentals que formaven l'arxiu: "scriptures y llibres de pòlisses, comptes, seguretats y consells".²⁹¹

Tres-cents anys abans, la universitat de Terrassa no comptava amb un règim municipal format per càrrecs electes ni disposava d'una casa comuna on desenvolupar les funcions i activitats derivades del seu propi marc normatiu. Ara bé, d'allò que sí es preocupà fou de tenir a l'abast les evidències documentals dels seus drets. No és gens atzarós que la primera notícia sobre aquesta preocupació sigui de finals de 1303. Feia pocs mesos que Terrassa havia tornat a domini reial, després de tres anys sota jurisdicció de Guillema de Montcada. El 15 de desembre, havent sonat les campanes i congregats a la capella de Sant Fruitós, tal com era costum, en nom de la universitat de la vila de Palau de Terrassa, Dalmau de Torre, Bernat de Solà i vint-i-vuit vilatans més²⁹² nomenaren procurador Berenguer d'Ametller, també de la vila, perquè demanés i exigís a Jaume de Celler, antic habitant de Terrassa i que llavors ja era ciutadà de Barcelona, i a altres persones "omnia instrumenta privilegiorum ville palacii Terracie predicte et per nos et dictam villam et universitatem ipsius faciencia aliqua racione vel causa, a quibus cuique personis ipsa detineantur seu habeantur aliquo modo" (CPF13, fol. 92r).

---

²⁹¹ La notícia del trasllat es troba al llibre de la cort del batlle de Francesc Gili (fol. 115r-v) i fou editada per Salvador Cardús (2001: doc. 440).

²⁹² La nòmina d'assistents a aquesta reunió del consell és la següent: Dalmau de Torre, Bernat de Solà, Guillem de Vall, Bernat Sabater, Ramon Amat, Berenguer Cardona, Berenguer d'Agell, Guillem de Vinyals, Jaume de Parets, Bertran Agulló, Jaume d'Albaredes, Guillem Cardona, Bartomeu Riba, Jaume Metge, Bernat Mascle, Pere de Romegós, Romeu Cardona, Guillem de Figueres, fill del difunt Pere de Figueres, Guillem Novell, Felip Riba, Andreu de Buguera, Jaume Pasqual, Ramon Vidal, Bernat Fortuny, Guillem Gener, Jaume de Viver, Pere Sabater, Guillem de Fàbrega, Arnau Casalets i Berenguer de Pla.

Com veiem, la procura neix d'una reunió prèvia del consell general de prohoms de la vila, sense que hi participi cap representant de les parròquies del terme. L'encàrrec a Berenguer d'Ametller és prou clar: recuperar els privilegis de la vila i altres documents referents a la vila i la universitat que tant Jaume de Celler com altres individus tinguessin en el seu poder. Sembla clar, per tant, que aquells que exercien de procuradors s'encarregaven també de gestionar i conservar la documentació de la universitat generada pels negocis jurídics sobre els quals tenien competència delegada. Fins i tot, un cop revocada la procura, continuaven conservant alguns documents, com el cas de Jaume de Celler demostra. Aquest sistema d'arxiu distribuït reflecteix força bé la natura d'institució latent del municipi terrassenc: sense que hi hagi una estructura orgànica ben definida i estable, difícilment es pot pretendre centralitzar la gestió de la documentació. Però, al mateix temps, la consciència d'arxiu existeix, com evidencia aquesta procura. Una consciència que emana directament dels membres de la universitat, sense la intervenció del batlle.²⁹³

Dos anys més tard, el 15 d'octubre de 1305, gairebé seixanta vilatans²⁹⁴ nomenaren Dalmau de Torre, fill del difunt Guillem de Torre, cavaller, procurador “ad pe(tendum), exi(gendum) et recuperandum omnia ipsa privilegia nobis \et dicte universitati/ concessa per dominum regem aut per alias personas et omnia instrumenta faciencia pro universitate ville Terracie de quibuscumque personis detineantur alique racione iuris vel causa. Itaque ipsas personas possitis quod ipsis privilegiis et instrumentis recuperandis convenire et contra ipsas agere, petere, proponere, exigere et replicare causam et causas ducere, etcetera, in iudicio, et cetera, ... et facere apocham et apochas, absolutionem et absolutiones et diffiniciones” (CPF15, fol. 55r). En aquesta ocasió, la procura no sembla sorgida d'un consell o, si més no, no s'inclou cap exposició en l'estructura formal que ho determini. Potser per això, precisament, la xifra d'atorgants és tan elevada. Sembla clar que la primera procura no reeixí del tot en els

---

²⁹³ Romeu Cardona, llavors lloctinent de la batllia, apareix a la llista de prohoms com a vilatà.

²⁹⁴ Pere de Solà, Berenguer d'Ametller, Bernat de Solà, Romeu Cardona, Bernat de Far, Jaume d'Ametller, Guillem Riambau, Ferrer Massanes, Bernat Capdemuls, Andreu de Buguera, Guillem Novell, Jaume Servent, Jaume d'Albaredes, Guillem de Vinyals, Jaume Mascle, Guillem Escuder, Berenguer Libra, Guillem Cardona, Guillem de Vall, Bernat Fortuny, Guillem Rieres, Guillem Mosterol, Bernat Vila, ferrer, Berenguer Cardona, Jaume Molella, Guillem de Ginestar, Pere Rivera, Berenguer Furés, Jaume Metge, Pere de Prat, Pere Valls, Antic de Pla, Bernat Mascle, Jaume Barba, Berenguer Seguí, Bernat Eimeric, Jaume de Vall, Guillem Sala, Pere Ferreres, Pere Sabater, Ferran Agulló, Arnau de Buguera, Bernat Sabater, Guillem Gener, Jaume Pasqual, Pere Nebot, Antic Escuder, Jaume Canyet, Ponç de Fornells, Bernat de Puigesteve, Arnau Casalets, Bernat de *Cavero?*, Guillem de Far, Felip Riba, Romeu de *Pedremini*, Bertran Batlle i Romeu Amat.

seus objectius. Aquesta segona precisa més encara els mitjans pels quals Dalmau de Torre pot recuperar la documentació, inclosa la via judicial.

Pocs mesos després, seguiren dues noves procures amb tres dies de diferència. Així, el 10 de maig de 1306, Dalmau de Torre i trenta-quatre vilatans,²⁹⁵ per ells i per la universitat de la vila, reunida mitjançant el toc de campanes com és costum, nomenaren procurador a Guillem de Genestar, també de la vila, per tal de demanar, exigir i recuperar tots els privilegis de l'esmentada universitat concedits per Jaume I (CPF16, fol. 18r-v). El 13 de maig, novament després d'un consell de la universitat de la vila ("pulsatis simbaliis et congregata ut moris est ipsa universitate predicta"), Dalmau de Torre i trenta-dos vilatans més²⁹⁶ nomenaren Pere de Prat, ciutadà de Barcelona, procurador per recuperar els privilegis que Jaume I i els seus successors els havien atorgat (CPF16, fol. 21v). Aquell mateix dia, tal com una anotació en la coberta interior del capbreu quinzè de Pere Folquer evidencia, Bernat Martí, batlle reial de Terrassa va firmar quatre trasllats de privilegis de la vila de Terrassa, tot dotant-los d'autoritat i decret: "Firmavit Bernardus Martini, baiulus Terracie, \VIII^{or}/ translata privilegiorum ville Terracie et ipsis dedit auctoritatem et decretum III° idus may, anno Domini M^oCCC^oVI^o, presentibus testibus Berengarius Libra, Iacobus de Amenyes, presbitero, et Bartholomeo Riba".

Disposar d'un arsenal jurídic format pel conjunt de privilegis i altres documents rellevants era una qüestió vital per al conjunt de vilatans, vuitanta anys després de la concessió de franqueses feta per Jaume I. Però, un cop recuperats, quin sistema de custòdia hi havia previst? Com en garantirien l'accés i la recuperació de la informació quan fos necessari?

Tota aquesta insistència en nomenar procuradors per disposar del global de documentació que els vilatans entenien com a fonamental sembla que donà els seus

---

²⁹⁵ La llista completa: Dalmau de Torre, Francesc Colrat, Berenguer d'Ametller, Berenguer Cardona, Romeu Cardona, Berenguer Libra, Jaume d'Ametller, Antic Escuder, Guillem de Vinyals, Pere de Prat, Ponç de Fornells, Ferrer d'Albiguera, Guillem Mosterol, Guillem Novell, teixidor, Felip Riba, Bartomeu Riba, Jaume Molella, Pere Grau, Guillem Cardona, Berenguer ..., Bernat Ferrer, Pere Mascle, Jaume Barba, Berenguer "Faces", Guillem Eimeric, Domènec Llobet, Bernat ..., Guillem Valls, Berenguer de Pontets, Pere Sabater, Guillem de Figueres, Jaume Mercer, Guillem Novell, Jaume de Parets i Joan Vila.

²⁹⁶ En aquesta ocasió: Dalmau de Torre, Francesc Colrat, Bernat de Solà, Berenguer d'Ametller, Berenguer Libra, Romeu Cardona, Felip Riba, Romeu Amat, Antic Escuder, Berenguer Cardona, Guillem Escuder, Bartomeu Riba, Pere de Prat. Guillem de Gonteres, Antic Mar, Guillem Novell, Berenguer de Far, Pere de Vinyals, Berenguer de Pla, Berenguer Seguí, Guillem [...], Jaume Lambard, Guillem Bur[,], Bernat Vila ferrer, Bertran Agulló, Pere de Santacília, sastre, Bernat Eimeric, Jaume Pasqual, Andreu de Buguera, Guillem Rimbau, Guillem de Genestar, Guillem Desplà, i Bernat Capdemuls.

fruits. El dimecres 12 d'abril de 1312, Dalmau de Torre, de la vila, va prometre a Bernat Ferrer de Fàbrega, Bernat de Solà i Romeu Cardona, “tocii universitati ville et termini Terracie” i als seus successors, custodiar la caixa que, amb privilegis i altres documents de la vila i la universitat, van decidir portar a casa de l'atorgant i que, tant bon punt li fos requerit per ells o per la universitat, els la portarà immediatament (Apèndix, doc. 22). Es tracta de la primera menció de l'arxiu municipal de Terrassa. Un arxiu que, aparentment, podríem dir que precedeix la institució que l'ha produït. Certament, la universitat de Terrassa no assolirà un règim municipal ple fins 1384, però l'estructura orgànica d'una institució no és mai la causa del seu reflex documental, sinó més aviat la conseqüència. Comparem-ho per un moment amb el trasllat de 1609 al qual hem fet al·lusió. En aquesta ocasió no hi ha consellers, ni claus ni una casa del comú on dipositar-lo. Ara bé, l'essencial, la caixa, sí hi és. La caixa no com un tresor a preservar ocultament, sinó com una eina llesta per ser utilitzada quan fos necessari: “reddere promito **statim** cum a vobis vel a dicta universitate fuere requisitus”. La universitat de Terrassa, i en especial la vila, ha pres consciència clara de la necessitat d'arxiu i en confia la seva custòdia a Dalmau de Torre, fill de cavaller i gendre del ja difunt Arnau de Solà. Un dels prohoms, per tant, més rellevants.

Aquesta consciència d'arxiu emergeix també en el cas de la que llavors era la documentació municipal per excel·lència: els capbreus o llibres de talles (apartat 3.2). En un episodi gairebé coetani,²⁹⁷ del 4 d'octubre del mateix any, amb motiu de la recaptació d'una talla per afrontar el subsidi pel casament d'una infanta demanat per la Corona, dotze habitants del terme atorgaren una procura “ad petendum et recipiendum pro nobis et nomine nostro translatum capibrevii presentis tallie que nunc fuit talliata per talliatores termini Terracie et ad renotandum ipsam talliam et procequendum dictam talliam prout facta est contra ius et contra patrimonium presencium et dicte universitatis et ad audiendum eam et ad revocandum expensas factas illicitas et contra ius et contra voluntatem dicte universitatis et ad prosequendam omnem fraudem de predictis et super predictis factam” (CPF22, fol. 85r). Si el 12 d'abril comptem amb la primera notícia de l'arxiu municipal, el 4 d'octubre següent disposem de la primera notícia d'un procediment d'accés a la informació municipal. D'accés i, si s'esqueia, refacció i fiscalització de la documentació (“ad petendum et recipiendum ... translatum ... et ad

---

²⁹⁷ La coincidència temporal entre l'encàrrec de custodiar l'arxiu i la demanda d'accés i refacció de la documentació sembla qualsevol cosa menys atzarosa, és clar.

renotandum ipsam talliam ... et ad audiendum eam et ad revocandum expensas factas illicitas”).

Sovint titllem de medievals institucions o comportaments que denoten arbitrarietat, secretisme i manca de democràcia. Sovint, el qualificatiu és correcte. Com també ho podria ser el de modern o contemporani, és clar. Comptem amb nombrosos exemples, arreu d'Europa, on es demostra que una de les principals preocupacions dels incipients règims municipals medievals era la de permetre l'accés dels ciutadans a la documentació que els afectava. Són exemples, sobretot, de les grans ciutats-estat italianes i alemanyes. Eric Ketelaar, de fet, proposa entendre aquests règims municipals com a “communities of archives”, és a a dir, com a comunitats de documents d'arxiu (2010). Es tracta d'un període precís, al voltant del segle XIII i XV.²⁹⁸ Amb posterioritat, tant els municipis com els estats tendiren cap al secretisme pel que fa a la gestió de la informació, fent impossible per tant qualsevol esperança de retre comptes.

L'exemple terrassenc, òbviament molt més humil que els recollits per Ketelaar, és però tant o més rellevant, ja que mostra com també en l'àmbit de les *small towns*, que al cap i a la fi són força més representatives per al global de la societat medieval que les grans ciutats, i sense que s'hagués formalitzat un règim municipal ple, l'arxiu era un actiu imprescindible per a la comunitat i, al mateix temps, un símbol del grau de consciència col·lectiva assolit. Ara bé, altra cosa és la capacitat de la universitat terrassenca per fer sostenible en el temps la gestió d'aquest actiu. Hem de recordar que cap dels documents rebuts en nom de la vila o la universitat que hem comentat en aquest apartat ens han pervingut en forma d'original. Ni tampoc el privilegi d'inalienabilitat reial de 2 de maig de 1300 o el revocament de 13 d'abril de 1319 atorgat també per Jaume II d'un manament seu anterior pel qual ordenava lliurar al veguer del Bages uns terrassencs que havien comès certs delictes a la seva vegueria. Aquests i altres es deuen a trasllats o insercions en documents de la segona meitat del segle XIV.

Els primers originals de l'arxiu municipal conservats no són gens atzarosos. Es tracta de la venda d'un censal per valor de vuit mil cinc-cents sous feta el 25 de maig de

---

²⁹⁸ Tal com recull Ketelaar a partir d'altres estudis, a finals del segle XIII els ciutadans podien sol·licitar cercar informació municipal a Florència i a Pàdua, mentre que a Venècia hi havia una còpia dels registres municipals en exposició pública i a Siena, directament, podien utilitzar els documents municipals, tal com indica aquest estatut de 1298: “Quod quilibet uti possit ... omnibus actis et scripturis et instrumentis librorum comunis vel populi ... ad suam defensionem quodcumque eis uti voluerit pro monstrando ius suum” (2010: 206).

1343, atorgat per afrontar el pagament de quaranta vuit mil sous que necessitaven per retornar al domini reial, i del privilegi de l'11 de juliol següent atorgat per Pere III de retenir a perpetuïtat el domini sobre Terrassa dins la Corona. El deute públic a llarg termini inaugurava un nou període pel que fa a la gestió de la documentació municipal. De moment, però, tant pel que fa a l'arxiu com a la resta de facetes en què l'actuació de la universitat es desenvolupà, hem pogut constatar com es va dibuixant un grup ben reduït de famílies que porta el pes. Precisament, a les més destacades, dediquem el següent apartat.

2.3 Els prohoms en detall

En aquest darrer apartat del segon capítol, ens centrarem en la figura de tres prohoms que serviran com a casos d'estudi per evidenciar la rellevància de determinats individus en la consolidació de la institució latent que era el règim municipal terrassenc. Els prohoms, al cap i a la fi, permeten enllaçar el segon i el tercer capítols, és a dir, permeten observar la vinculació sense solució de continuïtat que hi hagué entre l'exercici de la lloctinència de la batllia o la participació en els afers comuns que hem exposat a l'apartat anterior i la gestió i percepció tant de les rendes reials senyorials com de les talles que permetien afrontar les peticions de subsidis fiscals de la Corona i les cada vegada més complexes necessitats municipals. En concret, tractarem els casos de Felip d'Ametller, Berenguer Libra i Romeu Cardona.²⁹⁹

2.3.1 Felip d'Ametller

Felip d'Ametller fou batlle de Terrassa l'any 1282 i lloctinent del batlle entre gener i juliol de 1290. Berenguer, fill seu, també actuà com a lloctinent entre els anys 1306 i 1309. Felip era fill de Pere d'Ametller i germà de Guillem d'Ametller, ciutadà de Barcelona.³⁰⁰ Documentem per primer cop Pere d'Ametller el 22 de desembre de 1238,

---

²⁹⁹ Els seus perfils lliguen, a grans trets, amb els identificats per a les elits rurals que, a partir del segle XIII, emergeixen a les viles-mercat europees (Menant, Jesenne 2007: 16-24). Per al Vallès Oriental, un àmbit força més propers òbviament, comptem amb l'exhaustiu estudi de la dinàmica de les viles-mercat fet per Mercè Aventín (1996).

³⁰⁰ El 18 de juliol de 1289, Guillem Ametller, ciutadà de Barcelona, feia donació al seu pare Pere Ametller d'una esclava (CGC3, fol. 23r).

atorgant debitori a Vidal, jueu d'Anglesola, per un préstec de vuitanta sous que va prometre retornar en un any, a un interès de quatre sous per lliura, és a dir, del 20% (CBA1, doc. 512). Com a testimonis, hi trobem els seus germans Guillem i Ramon. Uns anys més tard, el gener de 1242, Pere adquirí l'usdefruït els següents quatre anys una sort de terra a l'Horta Nova per vint sous (CBA1, doc. 127).³⁰¹ Com ja hem vist a l'apartat dedicat a la nòmina de batlles i lloctinents, Pere d'Ametller també comprà els drets sobre la percepció de les rendes de les Muntanyes l'any 1244. Trenta anys més tard, i gràcies al breu període evidenciat pel capbreu quart de Bertran acòlit, trobem per primer cop Felip d'Ametller, casat ja amb Cília, en l'establiment que féu conjuntament amb la seva esposa a Romeu de Corba del mas Vall, que tenien pel rei, a canvi de dos-cents sous (CBA4, fol. 7v). Com a mínim, tingué dos fills, Berenguer i Pere, i una filla, Francesca. De Pere, sabem que fou emancipat el 29 de maig de 1295 pel seu pare davant Romeu Cardona, llavors lloctinent del batlle Guillem de Palau (CPF4, fol. 27v). De Francesca, que es casà aquell mateix any (CPF4, fol. 65v).³⁰² L'última notícia en vida de Felip data del 9 de març de 1298, quan juntament amb Berenguer Libra, Guillem de Vall, Guillem Vinyals, Bernat Fortuny i Romer Cardona, "per nos et per totam universitatem hominum Terracie" prometia a Ramon Boadella, escuder de Ramon Folc de Cardona i col·lector de la cena que aquell rebia a Terrassa com a procurador del rei, que li pagarien els cent trenta-tres sous i quatre diners del tribut de la cena vuit dies després de la festa de Pasqua (CPF6, fol. 123v). El fet de figurar en el primer lloc dels atorgants indicava clarament la seva preeminència, potser també deguda a l'edat. Poc mesos després, en concret el 24 de setembre, ja apareix difunt (CPF7).

Pel que fa al seu patrimoni, Felip es mostra molt actiu en la compravenda i establiments de masos i peces de terra. De seguida que el registre notarial es reprèn de manera continuada, el documentem assíduament. El 30 d'agost de 1290, comprà al castlà Bernat de Centelles una sarraí, de nom Abdelà, per valor de dos-cents catorze sous (CGC4, fol. 30v-31r). El 14 de novembre d'aquell mateix any, Bernat de Torre i la seva esposa Antiga li venien una casa al carrer Major de la vila per tres-cents sous

---

³⁰¹ Contràriament als seus dos germans, assíduament documents al primer capbreu de Bertran acòlit, Pere només apareix en tres ocasions més, sempre com a testimoni d'accions jurídiques dels primers. Possiblement, doncs, es tractava del germà petit, bo i tenint en compte que encara l'any 1289 era viu.

³⁰² De ben segur, Jaume d'Ametller, lloctinent de batlle el juny de 1315, precedint de fet Berenguer d'Ametller, formava part de la família. De fet, Jaume actuà com a fidejussor de Berenguer l'any 1302, quan aquest va rebre en comanda la recaptació de la talla per la quèstia reial (CPF12, fol. 14v).

(CGC4, fol. 38v).³⁰³ Entre el 25 de setembre i el 9 d'octubre de 1291, comprà primer als seus tinents i a continuació els hi establí novament diversos masos: el mas Guadamir, a Pere de Guadamir, el mas de Vall a Miquel de Vall i un altre mas Vall a Bernat de Vall, per un valor conjunt de vuit-cents seixanta sous (CPF1, fol. 28r-v, 29v-30r i 31r). Tots tres masos es trobaven a la parròquia de Sant Quirze de Terrassa. Els dos primers eren de domini reial, mentre el tercer pertanyia a l'altar i capella de Sant Jaume de Terrassa. Possiblement, per finançar tota aquesta operació i aconseguir liquiditat, el 12 d'octubre, Felip vengué dues sorts de l'Horta Vella de la vila, que tenia pel rei, a Guillem Ferrer de Fàbrega per valor de nou-cents sous (CPF1, fol. 32r-v) i el mateix dia venia per un any a Bernat de Solà i a Romeu Cardona els drets que tenia sobre totes les rendes, agrers, quèsties i altres ingressos de les Muntanyes, “sicut melius Bernardi de Scintillis vendidit mihi”, per un total de quatre-cents vuitanta sous (CPF1, fol. 33r-v).³⁰⁴

Els béns acumulats per Felip d'Ametller eren prou significatius com per necessitar de batlles propis per a la seva gestió. Així, el 14 de gener, Felip reconeixia a Berenguera Novella, vídua de Jaume Novell, donar-se per satisfet de totes les comandes i tots els diners que “levavistis et congregavistis racione census vel aliis modis” per l'atorgant, excepte dues lliures de safrà (CPF2, fol. 53v). Aquest patrimoni no es limitava al terme, ja que a través dels vincles familiars podia arribar a localitats com Piera. Berenguer d'Ametller va rebre com a llegat del seu difunt oncle Bernat *Bovis* la sisena part dels forns de Piera. El seu pare aprofità l'ocasió per destinar el valor d'aquest llegat, estimat en dos-mil sous, a la dot de Francesca, filla i germana d'ambdós, a canvi de prometre retornar-li els diners a Berenguer de manera immediata (*statim*) i obligant els seus béns com a garantia, tal com evidencia el debitori que li atorgà el 19 de setembre de 1295 (CPF4, fol. 65v).

Els recursos necessaris per anar ampliant aquest patrimoni els obtenien de la seva especialització en la gestió de rendes i en el crèdit. Ja Pere d'Ametller, pare de Felip, el documentem arrendant drets de la batllia l'any 1244. Així, el 8 de maig, reconeixia deure a Ramon Pintor i Ramon de Manganell, batlles reials, cent noranta sous per l'arrendament anual dels drets del mercat de Terrassa (CBA2, fol. 55r). Felip continuà amb la tradició familiar. Així, el 16 de gener de 1288, reconeixia deure a

---

³⁰³ Aquesta adquisició, però, sembla tenir més a veure amb la garantia d'un préstec previ, ja que Felip promet, a l'assentament posterior, retornar-los la casa si abans de Nadal li satisfien la mateixa quantitat.

³⁰⁴ El 1287, Bernat de Centelles li havia venut el dret a percebre aquestes rendes durant els següents quatre anys (GC1, fol. 31v), com a mecanisme de pagament dels deutes que hi tenia contrets.

Bernat de Baiona cent noranta sous per l'arrendament anual dels drets de les Muntanyes (CG1, fol. 61v). Com a mínim, des del 3 de novembre de 1289, havia esdevingut també procurador de Guillem Colrat (CGC3, fol. 34r) i, durant la primera meitat de 1290, en paral·lel actuà com a lloctinent del batlle Berenguer de Vallseca (CGC3, fol. 59v). Recordem que Guillem Colrat havia comprat en alou un enorme paquet de rendes i drets reials l'any 1288 a Pere II (apartat 2.1), de manera que exercint com a procurador seu, Felip s'encarregava de la gestió d'un amplíssim patrimoni. La seva tasca degué ser prou reeixida perquè, mort Guillem Colrat, el veguer de Barcelona el nomenés tutor dels seus fills. La primera actuació com a tal fou el 28 de febrer de 1295, quan Felip d'Ametller, "tutor datus a vicario Barchinone filliis pupillis Guillelmi Colrati, quondam" i Bernat de Centelles feren establiment a Bertomeu de Sesferreres d'un mas situat a les Muntanyes de Terrassa (CPF4, fol. 157v). Tant Guillem Colrat, fruit de la compra feta al rei, com Bernat de Centelles, per la seva condició de castlà, compartien drets en aquella zona del terme.

L'altre aspecte en què Felip d'Ametller destacà, com dèiem, fou el del crèdit. De fet, el volum general de préstecs concedits devia ser prou important com perquè, el 25 de juny de 1288, Felip nomenés Pere de Gonteres "procuratorem meum ad petendum, exigendum omnia debita mea que sunt in cartis, capudbreuiis vel sine a quibuscumque meis debitoribus et reis debendi", amb autorització per procedir via judicial i extrajudicial (CGC2, fol. 3v).³⁰⁵ Ara bé, per entendre la vinculació amb la batllia i la rellevància dins el conjunt de prohoms de la universitat dels Ametller, més que un seguiment generalitzat de la seva activitat creditora, creiem que és molt més il·lustratiu comprovar com n'era d'important el seu paper com a agent financer dels representants del poder jurisdiccional. Al cap i a la fi, era aquest poder el que els permetia anar consolidant la seva expertesa en la gestió de rendes que, de retruc, empraven per a encapçalar la gestió dels afers fiscals i financers de la universitat.³⁰⁶ Si hi ha un client destacat per a Felip d'Ametller, tant pel seu status com per la quantitat de diners prestats, aquest fou Bernat de Centelles.

Hem recollit amb detall el conjunt de préstecs i accions jurídiques directament derivades d'aquesta relació financera amb el castlà. El 9 d'octubre de 1287 localitzem la

---

³⁰⁵ Com veiem, era prou habitual dur a terme préstecs sense passar pel registre notarial: "in cartis, capudbreuiis vel sine".

³⁰⁶ Felip d'Ametller, a banda del seu pas per la batllia i lloctinència, actuà com a tallador de la universitat per a la quèstia reial de 1295 i una redempció d'exèrcit de 1296. El seu fill Berenguer, fou col·lector de les talles dels anys 1291 i 1302 (vegeu apartat 3.2).

primera operació. El castlà reconeixia deure-li dos-cents trenta cinc sous i cinc quarteres d'ordi, que li prometia retornar abans de Nadal, tot posant com a garantia Pere, esclau batejat que posseïa. En cas que no li retornés, li afegí un altre esclau batejat, Miquel, com a compensació (CGC1, fol. 27v). Probablement, aquest no devia ser el primer préstec concertat entre ambdós, ja que, com hem comentat més amunt, l'1 de novembre, el Centelles li havia venut durant els següents quatre anys les rendes de què disposava a les Muntanyes, sense especificar-ne però el valor de la transacció (GC1, fol. 31v). Aquesta era una fórmula habitual per saldar deutes i per comptar amb major crèdit de cara a nous préstecs. Així, poc després, el 12 de novembre, el castlà reconeixia deure a Felip sis-cents vuitanta sous “*ratione pannorum et frumenti quod a te habui et recepi*”, tot prometent que els hi retornaria abans de Pasqua. En cas de no fer-ho en el termini fixat, disposaria d'un hostatge a la vila que no podria marxar sense llicència de Felip (CGC1, fol. 35v).

El 25 d'agost de 1288, documentem un nou préstec, per valor de tres-cents cinquanta sous, on novament el castlà deixà com a penyora dos esclaus batejats seus, Pocolot i Bertomeu, si abans de Nadal no el retornava (CG2, fol. 8v). El 20 d'octubre, per raó de la compra de safrà i forment, Bernat reconeix deure a Felip mil cinquanta-nou sous, que li haiva de restituir abans del primer de novembre (CG2, fol. 13r). Significativament, a banda d'obligar els seus béns, l'atorgant aportà també cinc fidejussors que “*in solidum*” es feien responsables del deute. Molt probablement, eren homes propis del castlà.³⁰⁷ El 25 d'octubre, Bernat de Centelles venia per valor de cinc-cents sous a Felip dos esclaus seus ja esmentats, Pocolot i Bertomeu, i, a continuació, Felip prometia que, si el castlà li retornava la quantitat, ell li retornaria els dos esclaus (CG2, fol. 13v). L'endemà, mitjançant dos assentaments seguits, el castlà i Felip d'Ametller salden, aparentment, els mil cinquanta-nou sous prestats del dia 20 i els cinc-cents del dia anterior (CG2, fol. 14r).³⁰⁸ La relació de proveïdor de Bernat de Centelles continuava. El 5 de novembre, finalment, Bernat de Centelles reconeixia deure mil dos-cents sous a Felip d'Ametller per la compra d'un cavall, xifra que li retornaria en tres terminis pagadors al llarg del següent any (CG2, fol. 18r). Novament, el castlà aportava com a fidejussors homes propis seus, en aquest cas, tres matrimonis.

---

³⁰⁷ No serà l'últim cop, com veurem, en una pràctica que, a petita escala, avança allò que serà habitual durant el segle XIV, quan els habitants dels termes hagin d'endeutar-se per afrontar les demandes de liquiditat dels seus senyors jurisdiccionals.

³⁰⁸ Aparentment, ja que segons el tenor de les dues èpoques, era Bernat de Centelles qui reconeixia haver rebut aquestes quantitats de part de Felip d'Ametller.

Fem un breu recompte. En un sol any, Felip d'Ametller tingué la capacitat financera d'aportar a Bernat de Centelles, a través de préstecs o de compravendes que no cobrava inicialment, un total de tres mil cent setanta-quatre sous. Aquesta és una xifra, si fa no fa, equivalent al valor de les rendes reials que Sibil·la de Saga percebia anualment de la batllia de Terrassa, per exemple, o gairebé triplicava el valor de l'arrendament anual del paquet de rendes de Guillem Colrat (vegeu apartat 3.1).

Amb posterioritat, decau aquesta relació tan intensa, tot coincidint justament amb el període que Felip d'Ametller exercí de procurador de Guillem Colrat. Així, el 17 de novembre de 1289, encara trobem un debitori de quatre-cents sous “*ratione pannorum, quos a vobis habui et recepi*” (CGC3, fol. 43v) i, per últim, el 25 de març de 1290 Felip d'Ametller reconeixia haver rebut d'Arnau de Cot “*vi et districtu curie*” cinquanta-un sous com a fidejussor que era del deute que Bernat de Centelles havia contret amb l'atorgant “*ratione pannorum mei operatorii*” (CGC4, fol. 6r). El deute total devia ser tres o quatre vegades aquesta xifra, ja que, com hem vist, era habitual que el castlà donés com a fidejussors tres o quatre homes propis seus en aquestes transaccions.

Aquesta última època, precisament, permet enllaçar amb un darrer àmbit que cal comentar de Felip d'Ametller, com és el de les seves activitats comercials. Es tracta d'una única notícia, de l'any 1283. El 21 de novembre, Guillem Colrat reconeix a Felip d'Ametller que les tres-cents deu quarteres de blat que l'atorgant li havia lliurat en comanda, aquest les havia venut per mil quatre-cents setze sous i sis diners, i que dels quatre-cents sous que també li havia lliurat en comanda “*in illo tuo operatorio cum lucro quos Deus ibi dederit*” també es donava per satisfet (CBA5, fol. 46v). Ara bé, potser el negoci no fou del tot profitós per a Felip, ja que, a continuació, aquest venia a Guillem Colrat la tercera part de les rendes del castell de Barberà durant els següents sis anys, a partir de la propera festa de la Santa Creu de maig (CBA5, fol. 47r). No es detalla el valor de la venda, de manera que aquesta es féu segurament per acabar d'ajustar els comptes de les dues comandes. En tot cas, es demostra també l'anterior relació entre Colrat i Ametller, quelcom que ajuda a entendre millor la tria com a procurador del primer pel segon que documentem uns anys més tard.

2.3.2 Berenguer Libra

Passem a continuació a ocupar-nos de Berenguer Libra. Berenguer fou lloctinent del batlle reial i també del batlle de Guillema de Montcada i, ja en els últims anys de la seva vida arribà a ser lloctinent del veguer del Vallès. En concret, així el documentem el

juliol de 1310 (CPF20, fol. 52r-v).

Les primeres notícies de la seva família la situen ja a la vila. Així, el 21 de setembre de 1237, es venien unes cases situades a la vila del Palau, al lloc anomenat “iuxta domos Raimunde de Libra” (CBA1, doc. 156). Era un moment d’edificació i creixement, ja que mig any després, el març de 1238, Ramona de Libra i els seus fills Berenguer i Berenguera donaven llicència a Arnau de Mates perquè “possit carreyare et domos construere in illis suis parietibus suarum domorum” (CBA1, doc. 338). És a dir, que els autoritzaven a carregar sobre les parets de casa seva la casa que Arnau volia aixecar. Observem com Ramona, tot i actuar sola (conjuntament amb els seus dos fills això sí) no rep l’apel·latiu de vídua, si bé tant el lloc com les cases reben el seu nom. Aquest Berenguer, fill de Ramona, per tant, no sabem si és el mateix Berenguer que l’any 1249, conjuntament amb el seu pare Ramon Libra arrendava per un any a Ramon Bages tots els drets que tenien en un hort i trilla del mas Alcuba per vint-i-un sous (CBA3, fol. 59r). Sigui un de sol individu o, si més no, dos familiars homònims, aquest Berenguer Libra fou el pare del Berenguer, objecte del nostre estudi,³⁰⁹ i de Jaume Libra, únic familiar amb qui clarament l’hem pogut vincular. La primera referència inequívoca de Berenguer Libra data del 12 de març de 1284. En concret, es tracta del reconeixement que van fer ell i la seva esposa El·lesèn a Bernat Fuster, de Sabadell, d’haver rebut els mil dos-cents sous que li pertocaven a El·lesèn per esponsalici del seu primer marit Berenguer Fuster i també per la successió del seu difunt fill Pere (CBA5, fol. 75v). Berenguer havia esposat El·lesèn un any abans, el 20 de gener de 1283, tal com podem constatar en una definició de l’any 1308. De fet, gràcies a aquesta definició, sabem que El·lesèn es casà amb Berenguer en terceres núpcies. Així, el 24 de gener de 1308, Pere Guillem de Boadella, fill del difunt Ramon de Boadella, de Sant Julià d’Altura, i d’El·lesèn, llavors també difunta, definia a Berenguer Libra tots els drets que tenia per successió en els quatre-cents sous de què podia disposar segons l’esponsalici de la seva mare amb Berenguer, ja que aquesta havia mort sense descendència. A canvi, Pere Guillem va rebre tres-cents sous (PF17, fol. 108v).

Berenguer, sense fills per tant, es tornà a casar encara un cop més. Ramona, filla d’Arnau Bellot, de la vila de Sant Cugat del Vallès, fou aquest cop l’escollida. No n’ha quedat constància de la data del seu casament, però sí del valor de la dot i esponsalici:

---

³⁰⁹ Ambdós, pare i fill, actuaren conjuntament el 16 de setembre de 1288 (CGC2, fol. 11v). Com veurem, Berenguer morí sense descendència, de manera que l’homònim individu documentat els anys quaranta ha de ser el seu pare.

un total de dos mil set-cents sous (CPF23, full solt 13). La notícia s'ha de vincular amb el plet que s'inicià arrel de la mort de Berenguer, sense haver pogut concebre cap fill. Així, el 19 d'abril de 1312, Guillem de Vall i Pere Simó, com a marmessors, feren inventari dels béns del difunt Berenguer Libra (CPF22, paper IV). Entre els testimonis, hi trobem un Jaume Libra, ciutadà de Barcelona, que, com veurem a continuació, era el seu germà. Quatre mesos més tard, Ramona, vídua de Berenguer, reconeixia deure a Bonjudà *Capitis*, jueu, *ex causa mutui de capitali*, setanta sous, els quals prometia pagar en la propera festa de Nadal *sine lucro*. Actuà com a fidejussor Pere Simó, un dels marmessors de Berenguer (CPF22, fol. 61r).

Tant la vídua com els dos marmessors, es comprometeren el 7 de maig de 1313 amb Jaume Libra, ciutadà de Barcelona, fill del difunt Berenguer Libra, sènior, i germà del difunt Berenguer Libra, júnior, a respectar l'arbitri d'Andreu Ferrer, jurisperit, sobre l'herència de Berenguer (CPF22, fol. 145r-146r).³¹⁰ Però, poc temps després, Jaume Libra nomenava Francesc de Fàbrega procurador seu en la causa que l'enfrontava a Guillem de Vall, Pere Simó i la vídua Ramona pels béns dels seus difunts germà i pare (CPF23, fol. 16r). Desconeixem com acabà el litigi, ja que no hem trobat noves referències en el fons notarial terrassenc.

Berenguer, a banda d'esdevenir lloctinent de batlle, exercí sovint com a procurador de la universitat. L'abril de 1300, conjuntament amb Bernat de Solà, de la vila, i Jaume de Basea, en representació de les parròquies del terme, fou nomenat com a procurador i síndic per tal de prestar l'homenatge i la fidelitat, en nom de tota la universitat dels homes de la vila de Terrassa així com dels homes afocats del rei en el terme, a la noble donya Guillema de Montcada (CPF10, fol. 7v i 9r-v). Les actuacions de Berenguer Libra entre aquest any i el moment de la seva mort com a prohomo, directament, com a síndic nomenat per la universitat són contínues, especialment, aquelles vinculades a la lleva o col·lecta de les talles. Així, Berenguer figura explícitament com a tallador els anys 1293, 1298, 1304 i 1308, dues vegades, i com a col·lector els anys 1297 i 1309 (vegeu apartat 3.2).

Però, des d'on millor podem percebre la seva rellevància en l'àmbit local és en la gran quantitat de documents en què el seu nom apareix, i sempre en posició molt primerenca, quan actuen els prohoms. Per començar, en accions jurídiques vinculades

---

³¹⁰ El mal estat de conservació no permet precisar més el contingut de l'acord.

més o menys directament al sistema fiscal. El 26 de març de 1302 atorgà, conjuntament amb Romeu Cardona, Jaume Mar i Bernat Ferrer de Fàbrega, un reconeixement de deute a Bernat Canet, ciutadà de Barcelona, per un préstec fet a la universitat per tal d'obtenir un privilegi de cancelleria (CPF12, fol. 1v). L'any 1304, Berenguer i d'altres prohoms reconeixien a Jaume de Basea el pagament fet de dos-cents sous provinents d'una talla a Guillem Oliver, de la vila de Caldes, per uns serveis realitzats (CPF14, fol. 69r). Finalment, també és esmentat a les protestes i requeriments fets al batlle o al seu lloctinent i als prohoms per motiu de les contribucions fiscals.³¹¹

D'altra banda, l'ocuparen així mateix assumptes prou rellevants, com el control dels títols acreditatius de la universitat. Concretament, apareix el seu nom entre els prohoms que els anys 1305 i 1306 nomenaren fins a tres procuradors per recuperar tots aquells privilegis i documents rellevants rebuts per part de la universitat en època de Jaume I (CPF15, fol. 55r i CPF16, fol. 18r-v i fol. 21v). I, per citar dos exemples més, podem recordar la seva intervenció en la contractació dels serveis d'un metge, el jueu Samuel Enoc, l'any 1310 (CPF20, fol. 36r), o, dins l'àmbit del culte religiós, fou un dels cinc prohoms davant dels quals el 28 d'abril de 1303, Fra Rostany, prior de Santa Maria de Terrassa, acordà custodiar a la capella de Sant Fruitós el calze que el difunt Bernat de Viner havia llegat en el seu testament (CPF13, fol. 9v)

Pel que fa a les seves activitats privades, destaca la seva tasca com arrendador i com a procurador o administrador de rendes reials i senyoriales. El 27 de juny de 1303, Berenguer reconeixia deure a Guillem de Vallseca mil dos-cents sous per l'arrendament fet per dos anys, a comptar de la festa de la Santa Creu de maig, de les rendes que el noble Berenguer de Cardona rebia a Terrassa (CPF13, fol. 25v). Guillem de Vallseca havia comprat les rendes al Cardona i, al seu torn, les sotsarrendava a Berenguer Libra qui, segons continua el document, es va comprometre a satisfer-ne el preu en tres pagaments anuals de dos-cents sous cadascun "sicut consuetum est". A continuació, Pere de Prat, de la vila, prometia a Berenguer assumir la meitat del deute, és a dir, ambdós havien format una societat per gestionar conjuntament la compra de les rendes. Berenguer també comprà per dos anys les mateixes rendes a Guillem de Vallseca el 24 de maig de 1307 (CPF17, fol. 21r-v) i el 12 de juny de 1309 (CPF19, fol. 34v). Així, entre 1303 i 1311, amb l'excepció del bienni 1305-1306 que no hem pogut documentar,

---

³¹¹ Les hem analitzat detingudament a l'apartat 3.2. A tall d'exemple, podem citar aquí els requeriments fets l'any 1310 per Dalmau de Torre (CPF19, full solt 28) o Guerau, abat de Sant Llorenç (CPF20, fol. 3v-4r).

s'encarregà de la gestió del cobrament de les rendes de l'antic quartó dels Cardona, un paquet de rendes amb un valor anual de sis-cents sous.

El 1303, Berenguer havia comprat també les rendes de Francesc Colrat, de manera que controlava l'actuació del col·lector Guillem Novell. Així, el 20 de desembre va reconèixer que li havia satisfet noranta-vuit sous dels censos que Colrat rebia de la vila i del delmari de Sant Fruitós (CPF12, fol. 98r). Encara, a escala més petita, el 25 d'abril de 1305 Bernat de Santmartí, fill del cavaller Bernat de Santmartí, va vendre-li durant els següents cinc anys, a comptar de la festa de Sant Joan, tota la part que tenia en els censos, diners, gallines, capons, agrers, quèstia i cena del mas de Moià, situat a la parròquia de Sant Julià d'Altura, per quaranta-dos sous de tern de Barcelona (CPF15, fol. 8v-9r).

En paral·lel als arrendaments, Berenguer Libra desenvolupà una constant activitat com a procurador o administrador de béns. El 21 de setembre de 1289 el documentem per primer cop com a procurador (CGC3, fol. 30v) i el 20 de gener de 1290, novament hi actuà (CGC3, fol. 64v). L'any 1303, a causa dels molts deutes que deixà en morir Berenguer de Rovira, Romeu Cardona, lloctinent del batlle nomenà Berenguer Libra com a administrador del mas i els béns del difunt (CPF13, fol. 42v-43r). L'octubre de 1305, també actuà com a tutor de Bernardó, fill menor del difunt Pere de Prat, amb qui havia arrendat l'any 1303 els censos de Guillem de Vallseca, a instància del preposit del monestir de Sant Cugat del Vallès. En concret, el documentem reconeixent a Jaume de Prat, de la parròquia de Valldoreix, qui havia pagat cent vuitanta dels tres-cents seixanta sous pels quals comprà el mas Adart a Bernardó (CPF15, fol. 53r).

Com a mínim des del mateix 1303, Berenguer fou procurador de Guillem de Vilaseca, ciutadà de Barcelona. Fins a la mort d'aquest, a finals de l'any 1305, hem localitzat quinze èpoques atorgades per Berenguer sobre diversos préstecs que Guillem havia fet a Terrassa. No sempre s'especifica la quantitat prestada o la part de la quantitat que es retorna mitjançant l'època, però en general es tracta de préstecs per la compra de safrà. El valor de la lliura del bri de safrà, quan es detalla, se situa entorn els dotze sous. Així, el 15 de juliol de 1304, Pere de Santquirze retorna vint-i-quatre sous, equivalents a dues lliures de safrà, del total de vuit lliures que va rebre inicialment (CPF14, fol. 29r). El préstec, doncs, tant es podia fer en metàl·lic com en espècie directament, però

sempre es retornava en metàl·lic. Nou dels préstecs van ser en espècie, tots ells vinculats al safrà, si bé en un parell s'inclouen cereals.

En les cinc ocasions en què es presta safrà en espècie i s'especifica el seu pes, aquest oscil·la entre les vuit lliures que acabem de comentar i les seixanta (CPF14, fol. 86r). A les altres tres, la quantitat és de vint-i-una i, per dos cops, trenta lliures (CPF13, fol. 58r, CPF14, fol. 67v i 119v). En dues ocasions, el préstec en metàl·lic conté explícitament la finalitat de comprar safrà i els valors són de cent quaranta i de noranta sous (CPF14, fol. 132v i CPF15, fol. 38v), situant-se novament a la banda baixa de la clivella, entorn les vuit i dotze lliures. Així, doncs, els valors més habituals els trobem entre els noranta i els tres-cents seixanta sous. Hi ha, però, dues excepcions: la ja esmentada de seixanta lliures (uns set-cents vint sous, per tant) prestades a Pere de Vila, de la parròquia de Sant Pere, i els vuit-cents cinquanta-quatre sous i cinc diners prestats a Guillema, vídua de Guerau de Canet, Guillem de Canet i la seva esposa Maria, també de la parròquia santperenca (CPF14, fol. 124r). En el segon cas no sabem del cert si es tractà també d'un préstec vinculat a aquesta espècie, però els mateixos atorgants havien retornat ja una part d'un deute per safrà, no especificat, el 19 de desembre de 1303 (CPF13, fol. 97r). Per últim, cal destacar que, amb l'excepció d'un préstec a Berant Batlle, de la vila (CPF13, fol. 88v), la resta són habitants de les parròquies de Sant Pere, Sant Quirze i Sant Julià.

La relació amb Guillem de Vilaseca encara es perllongà un cop mort aquest, probablement per acabar de cobrar els últims deutes pendents. El 9 de desembre de 1305, Berenguer Libra, *actor constitutus* per Pere de Pla, ciutadà de Barcelona, marmessor i executor testamentari de l'últim testament de Guillem, reconegué a Ferrer de Corts haver rebut quinze sous pel preu d'una caixa que fou del difunt Pere Portella, la qual havia empenyorat al dit Guillem de Vilaseca per vint sous (CPF15, fol. 74r). Berenguer també exercí com a procurador d'altres clients de manera puntual. El 6 de maig de 1307, com a procurador de Jucef Benvenist, jueu, de Barcelona, reconeixia a Arnau de Cot i al seu germà Berenguer haver rebut seixanta dels cent-trenta sous que li deveien per un préstec atorgat el desembre de 1305 (CPF17, fol. 16v). D'altra banda, el 28 de gener de 1309, Blanca de Centelles, vídua del noble Galceran de Cabrenys i filla de Bernat de Centelles, el nomenà procurador (CPF18, fol. 118r).

Finalment, cal destacar que, si més no, els anys 1308 i 1309 fou el col·lector de les rendes que Sibil·la de Saga rebia a Terrassa. Així, el 13 de juliol de 1308, reconeixia

a Guillem Eimeric, de la vila, haver rebut un primer pagament, per valor de noranta sous, dels dos-cents cinquanta-cinc sous en què s'havia valorat el quartó venut aquell any a Guillem (CPF18, fol. 34v). Arribat el cas, però, també podia arrendar, en nom de Sibil·la, alguns dels censos, tal com féu el 23 de setembre següent quan va vendre a Dalmau de Torre les tasques de la verema i l'oli que el rei rebia de Terrassa durant l'any en curs per valor de setanta sous (CPF18, fol. 64r). A finals de gener de 1309, sempre com a col·lector de Sibil·la, Berenguer reconeixia a Bernat Mascle, de la vila, haver rebut tres-cents sous per l'arrendament d'un cens que el rei rebia (CPF18, fol. 119v), i en un parell d'ocasions més durant aquell any el tornem a documentar cobrant terminis del pagament de diverses rendes (CPF19, fol. 4r i fol. 45r-v). Per últim, el 9 de febrer de 1310, Sibil·la de Saga reconeixia a Berenguer Libra haver rebut els comptes de totes les rendes (“redditibus, exitibus, proventibus”) i altres drets, així com de totes les quantitats de diners que el dit Berenguer havia rebut dels rèdits de Terrassa que el rei havia concedit a l'esmentada Sibil·la (CPF19, fol. 138r).

Un darrera faceta de la seva activitat privada fou la de prestamista.³¹² El primer préstec documentat té a veure amb una manlleuta. El 31 de juliol de 1296, Guillem Riambau li atorgà debitori per valor de quaranta sous, prometent-li que li retornaria la manlleuta feta per Berenguer Libra a Romeu Cardona, lloctinent del batlle, “qui me captum tenebat” (CPF6, fol. 36r-v). El 6 de setembre següent, Guilabert de Centelles, el llavors castlà del terme, reconeixia deure a Berenguer cent-trenta sous per un préstec (“causa mutui”), que li restituiria per Nadal, donant-li com a fidejussor Guillem d'Arenes, de la parròquia de Sant Pere (CPF6, fol. 52v). Tal com ja hem exposat a l'apartat dedicat a la universitat, el 1302, Berenguer reconeixia a Berenguer d'Ametller i Romeu Cardona haver rebut els dos-cents quaranta-quatre sous i mig que havia prestat “pro universitate Terracie” (CPF12, fol. 25r). Finalment, el 9 de juliol de 1309, Bernat de Centelles reconeixia a Berenguer que encara li mancava retornar dos-cents noranta-quatre sous i vuit diners de tot allò que li havia prestat, prometent satisfer-ho en el termini d'un any (CPF19, fol. 41r).

L'última aparició en vida de Berenguer Libra és del 8 de gener de 1311, quan juntament amb d'altres prohoms retien comptes a Jaume Escuder per les despeses

---

³¹² No n'hem fet un seguiment exhaustiu, però destaquen les poques referències, només quatre, sobretot si tenim present l'alt percentatge d'instruments de crèdit dins el seu genys menyspreable arxiu personal, tal com consta al seu inventari *post mortem*, com tot seguit veurem. Possiblement, doncs, aquells es vinculaven més a la seva tasca com a procurador, que no pas a una activitat particular.

efectuades en relació a un plet que aquest portava en nom de la universitat (CPF20, fol. 125r). Com hem avançat, disposem de l'inventari dels seus béns, fet per Guillem de Vall i Pere Simó el 19 d'abril de 1312, en presència de Llorenç Bellot, monjo de Sant Llorenç i germà probablement de la vídua de Berenguer, Jaume Libra, germà del difunt, Ferrer Guilabert, Ferrer de Corts i Bernat de Canet (CPF22, fol. 6r).³¹³ S'hi detalla el mobiliari i els diversos estris i eines amb què comptava a la seva casa de la vila, així com algunes de les peces de terra de què n'era possessor. En tot cas, allò que més interessa destacar és el seu arxiu, format en el moment de la seva mort per un total de cent trenta-un documents. Reproduïm la relació:

“Item, XX instrumenta faciencia pro honoribus dicti Berengari Libra. Item, XXV instrumenta sive albarana, tam christianorum quam iudeorum, faciencia pro dicto Berengario Libra et bonorum suorum. Item, quinquaginta II° instrumenta fracta, tam debitorum quam aliorum contractuum. Item, quoddam instrumentum debitorum C solidorum, quos Guillelmus de Palacio [...] debere dicto Berengario, facto auctoritate Petri Folcherii [...] anno Domini MCCXCIII^o. Item, quoddam aliud instrumentum debiti XXX solidorum factum auctoritate Guillelmi, presbiteri, IIII kalendas iulii anno Domini MCC[...]·XII.³¹⁴ Item, XXIX instrumenta faciencia pro diversis personis. Item, III albarana hec Iuceffus Benvenist facit dicto Berengario Libra, unum de solutione C solidos, alterum de solutione L solidos et alterum de solutione L solidos”.

D'entrada, una primera constatació és l'absència de capbreus o altre tipus de llibre emprat amb la finalitat de registre o comptabilitat. Berenguer, tot i demostrar una evident familiaritat amb la documentació i guanyar-se la vida sovint com a procurador, no adquirí aparentment la pràctica d'escriure. Pel que fa als documents citats, es poden entreveure tres grans blocs. Així, la llista comença amb vint instruments referents a honors de Berenguer i vint-i-cinc “instrumenta sive albarana”, de cristians i jueus, “faciencia pro dicto Berengario Libra et bonorum suorum”. A aquests quaranta-cinc documents, caldria afegir els cinc crèdits dels quals s'especifica el seu contingut de forma detallada i que també tenen relació directa amb Berenguer: un debitori per valor de cent sous atorgat per Guillem de Palau l'any 1293 (!), un deute de trenta sous redactat per Guillem, prevere, i tres préstecs atorgats per Jucef Benvenist a Berenguer,

³¹³ L'inventari està inserit al capbreu. Es tracta d'un petit plec de fulls.

³¹⁴ A l'original hi trobem un espai en blanc entre les dues “C” i el “XII”. La data, però, no pot ser 29 de maig de 1312, ja que l'inventari es féu l'abril anterior.

per valor de dos-cents sous. En total, doncs, cinquanta documents vinculats a l'adquisició i gestió del seu patrimoni particular.

El segon bloc el formen els vint-i-nou “instrumenta faciencia pro diversis personis”, que cal entendre Berenguer custodiava com a procurador. Finalment, el tercer bloc el formen els cinquanta-dos “instrumenta fracta, tam debitorum quam aliorum contractuum” que no compten amb una provenença explícita. En aquest cas, pel fet d'estar trencats, és a dir, pel fet de no comptar ja amb validesa jurídica, l'inventari no els adscriu a cap dels altres dos blocs. Són debitoris i altres contractes que, malgrat tot però, Berenguer conservava. I ho devia fer no pel seu valor legal, sinó com a mecanisme de preservació d'evidències d'activitats passades: com a arxiu històric, que en diríem avui dia. Per a Berenguer, però, unes i altres evidències formaven un únic contínuum documental necessari per a gestionar el seu dia a dia. L'inventari no detalla en quin espai es custodiava aquest conjunt d'escriptures ni tampoc precisa el sistema d'organització, més enllà de la titularitat dels documents.³¹⁵

La mort sense descendència de Berenguer Libra permet constatar quin era el grau de consciència d'arxiu entre aquest grup de prohoms rellevants de la universitat, que s'havien especialitzat en la gestió de rendes i l'activitat financera. No per atzar, tan sols set dies abans, Dalmau de Torre prometia custodiar a casa seva la caixa amb els privilegis i instruments referents a la universitat (apartat 2.2.3). La necessitat d'arxiu de la universitat s'acompassava amb la necessitat d'arxiu dels seus principals prohoms i viceversa. Si l'inici del segle XIII representa el moment clau, com hem vist al primer capítol, de la recepció del dret comú al terme terrassenc, l'inici del XIV suposa la consolidació de l'hàbit arxivístic entre aquesta elit local, fruit de la constatació empírica de la necessitat de preservar la documentació més enllà del termini de vigència del seu valor legal immediat. En el cas de Berenguer Libra, el fet que el quaranta per cent dels documents que conformen el seu arxiu no tinguessin ja valor jurídic vigent, indica que els instruments eren considerats també una font d'expertesa alhora que un recordatori de les activitats de gestió i administració del patrimoni: la informació entesa com un actiu estratègic. L'arxiu de Libra també corrobora la praxi habitual, per part dels procuradors i agents similars, de conservar els documents referents a les seves gestions en nom de tercers, tal com les reiterades procures de la universitat terrassenca per recuperar els

---

³¹⁵ S'esmenten sense solució de continuïtat entre la resta de pertinences, si bé és cert que es troben cap a la fi dels béns mobles i abans de les peces de terra.

seus privilegis evidenciaven (any 1303, 1305, 1306). En el seu cas, els instruments generats per “diversis personis” són gairebé la quarta part de l’arxiu.

2.3.3 Romeu Cardona

L’últim dels tres casos particulars que analitzarem en aquest apartat és el de Romeu Cardona. Com ja hem tingut ocasió de comprovar al llarg d’aquest capítol i també serà evident al capítol següent, es tracta d’una figura gairebé omnipresent a la vila especialment al llarg del primer quart del segle XIV. Per tant, ens limitarem aquí a resumir els aspectes més essencials de la seva trajectòria. Romeu era fill de Berenguer Cardona (CPF7, fol. 33r), batlle vitalici de Berengueró de Cardona, és a dir, dels castlans immediats al vescomte (apartats 2.1 i 3.1). El pare de Berenguer, de fet, ja ho era també de batlle vitalici d’aquests Cardona.³¹⁶ Així, el 23 de setembre de 1290, Berengueró de Cardona feia donació de la batllia a “Berengario Cardone, de villa Terracie, et tuis de omnibus diebus vite tue”, a canvi de rebre el retrodelme “ut consuetum est” (CGC4, fol. 30r). Ara bé, això no vol dir que Berenguer hi hagués accedit llavors, ja que el 1288 ja el documentem com a tal (CGC2, fol. 2v), sinó que Berengueró havia tot just heretat els drets sobre la castlania i, per tant, refermava a Berenguer en el càrrec. A l’abril de 1297, tornem a trobar una donació feta per Berengueró de la batllia i saonia de Terrassa a un nou Berenguer de Cardona, fill de l’anterior batlle que és mencionat com a difunt (CPF7, fol. 6r). Romeu Cardona, com dèiem, era fill d’aquest Berenguer.

La primera menció que d’ell tenim, de finals d’octubre de 1285, el situa com a creditor del vescomte. Així, Ramon Folc reconeixia deure-li tres-cents vuit sous que el vescomte havia hagut de gastar durant tres dies “in Terracia in victuaibus, cibariis et in quibusdam aliis micionibus nostris que ibi nobis necessaria fuerunt” (CBA5, fol. 18r).³¹⁷ Dos anys més tard, Romeu torna a aparèixer com a creditor, aquest cop, dels castlans inferiors. El 15 de desembre de 1287, reconeixia haver rebut de Bernat Saderra setze lliures de safrà pels dos-cents sous que Bernat de Centelles li devia *ex causa mutui* (CGC1, fol. 48v). Aquesta faceta com a creditor dels castlans no l’abandonà mai.

---

³¹⁶ Als anys setanta i vuitanta, Berenguer es mostra força actiu en l’àmbit comercial. Així, al maig de 1274 reconeix a Arnau de Solà tenir quatre-cents sous en comanda amb ell (CBA4, fol. 35r) i al maig de 1283 li tornà a reconèixer una altra per cent (CBA5, fol. 20v). En cap dels dos casos no s’especifica l’objecte de la comanda, però. També el juny de 1274, s’evidencia la seva participació en la compra de drets sobre les rendes senyorials. Bernat de Centelles li reconeixia haver rebut quatre-cents cinquanta sous per la venda anual de les seves rendes sobre Terrassa (CBA4, fol. 36v).

³¹⁷ El document ha pervingut mitjançant un bitllet cosit al capbreu, tot i la seva cronologia extemporània.

Citarem a continuació només alguns exemples. El 1290, Romeu avançava al cavaller Berenguer de Rubí els sis-cents sous que Bernat li devia per la compra d'un cavall (CGC4, fol. 6v). Quatre anys més tard, Guilabert de Centelles, germà del castlà, obligà les rendes que tenia pel rei a Terrassa per un *mutuum* contret amb Romeu per valor de cent vint-i-cinc sous (CPF4, fol. 7r-v). El mateix noble li reconeixia, el febrer de 1297, haver rebut dos-cents deu sous en préstec i prometia retornar-los per Carnestoltes (CPF6, fol. 84r). El 1304, Romeu reconeixia haver rebut de Guillem de Muntanyans, cavaller, noranta sous que Bernat de Centelles li devia d'un préstec, pel qual havia rebut en penyora un esclau musulmà (CPF14, fol. 47r). A finals de 1306, el castlà reconeixia deure-li dos-cents sous per un altre préstec (CPF16, fol. 81v) i, finalment, el juliol de 1309, Bernat admetia que encara li devia vint-i-cinc “qui nobis restant ad solvendum de eo quod vobis debebamus ex causa mutui” (CPF19, fol. 41r).

Un altre aspecte destacat de la seva activitat fou la compra de drets sobre rendes reials i senyoriales. Així, Felip d'Ametller, l'octubre de 1291, va vendre per un any a Bernat de Solà i Romeu Cardona els drets sobre les rendes que ell havia comprat anteriorment a Bernat de Centelles sobre les Muntanyes, per valor de quatre-cents vuitanta sous (CPF1, fol. 33r). El 1297, Romeu pagava els sis-cents sous que el seu pare havia promès lliurar a Guillem de Vallseca per la compra dels drets sobre les rendes anuals de Berenguer de Cardona (CPF7, fol. 61r). Al llarg de la primera dècada del segle XIV, Romeu participà també diverses vegades en la compra de les rendes reials, juntament amb Bernat de Solà i Francesc Colrat entre d'altres: l'any 1300, el 1302 o el 1307 per exemple (apartat 3.1).

A aquesta activitat, hi afegí també des de primers dels anys noranta del segle XIII l'exercici de la lloctinència en la batllia reial, com ja hem tingut ocasió de comprovar (apartat 2.2.1).³¹⁸ Aprofitem, doncs, per constatar que, sumades en conjunt les seves diferents etapes, Romeu Cardona actuà com a lloctinent reial uns catorze anys entre 1292 i 1322. La meitat d'aquest temps es concentrà sota la batllia de Bernat Martí (1303-1315). Recordem que els batlles titulars acostumaven a absentar-se sovint i, com més avançat el primers anys del segle XIV, més prenia rellevància el lloctinent com a batlle *de facto*. En paral·lel, coincidint habitualment amb períodes que no exercia com a tal, Romeu també actuà en vuit ocasions com a col·lector de les talles llevades al terme

---

³¹⁸ Cal dir que, abans que lloctinent del batlle, a Romeu el documentem el juny de 1290 com a lloctinent de Guillem Robert, veguer del Vallès per Guillem de Cort, veguer de Barcelona (CGC4, fol. 15r).

per la universitat. Així, l'hem pogut documentar com a encarregat de collir talles dels anys 1292, 1297, 1300, 1301, 1312, 1313, 1315 i 1316 (apartat 3.2). Tot plegat, permet entendre per què l'any 1313 Jaume II li féu donació del palau de la vila perquè el reformés i el tingués sempre preparat amb sis llits i les vitualles necessàries (apartat 2.1). A tot això, no cal oblidar el gran nombre de vegades que actuà també en afers directament vinculats amb la universitat, conjuntament amb Berenguer Libra o Bernat de Solà, entre d'altres, com hem vist a l'apartat anterior.

Però allò que distingeix el predomini de Romeu Cardona davant d'un Berenguer Libra o un Felip d'Ametller va ser l'exitosa estratègia matrimonial que dissenyà per a la seva descendència. Començarem, però, amb el seu matrimoni. En desconeixem la data exacta, si bé cal suposar que se celebrà, com a molt tard, entorn els primers anys de la dècada dels vuitanta, atesa la data del casament de la seva filla Margarida, única que hem documentat. L'11 d'abril de 1297, Romeu reconeixia haver rebut de la seva esposa El·lesèn, filla del ciutadà de Barcelona Guillem de Cabrers, vivent, i d'El·lesèn, difunta, els dos mil sous que la seva mare havia destinat al seu dot i que, ara, s'afegien als altres dos mil que Guillem de Cabrers ja li havia lliurat "tempore nupciarum nostrarum" (CPF6, fol. 130r). Així, doncs, el global del dot aportat per El·lesèn havia estat de quatre mil sous, xifra gens menyspreable per a l'àmbit d'una petita vila com Terrassa.

Amb aquests dos mil sous a la butxaca, Romeu de ben segur començà a cercar el candidat idoni per casar la seva filla Margarida. A finals d'agost de 1300, es concretà l'enllaç d'aquesta amb Bonanat de Far, fill de Bernat de Far i Maria, de la parròquia de Sant Pere. El 28 d'agost, el matrimoni Far va fer donació en úsdefruit de la fàbrega dita de Far, amb el mas i la masoveria, cases, aparells, edificis, honors, pertinences i tinences, situada a la dita parròquia i que tenien pel monestir de Santes Creus al seu fill Bonanat, perquè es casés i tingués fills amb Margarida, (CPF10, fol. 58v-59r). A la donació s'incloïa una clàusula segons la qual, en cas que sorgís algun tipus de discòrdia entre els pares i el nou matrimoni, es dividirien meitat per meitat els drets sobre els béns donats. També s'especificava que es retenien dos-cents sous per a cadascun dels seus altres fills Guillem i Bernat. Acte seguit, Bonanat atorgava àpoca dotal a Margarida, filla de Romeu de Cardona i El·lesèn, pels mil cinc-cents sous que li havia lliurat, tot fent augment de set-cents cinquanta sous més (CPF10, fol. 59r). Dels mil cinc-cents sous, en cas que tinguessin fills, la meitat els hi revertiria i l'altra meitat restaria a disposició de Margarida. En cas que no en tinguessin, la meitat seria per a Margarida i

l'altra meitat per al seu pare, Romeu, o per a l'hereu universal que hagués nomenat. El dia següent, Romeu Cardona i El·lesèn acordaven amb Bonanat que el lliurament efectiu del total es produiria de la següent forma: mil sous el dia que el casament fos consumat, dos-cents sous en el termini d'un any acomptat des del següent Nadal, dos-cents sous en el segon any i els cent restants en el tercer any, en els mateixos terminis (CPF10, fol. 59v-60r).

El matrimoni, efectivament, es consumà aviat, ja que el 4 d'octubre de 1321 Berenguer de Far, fill de Bonanat i Margarida, atorgava àpoca dotal a Margarida, filla del difunt Francesc Colrat i Blanca, per valor de tres mil sous, als quals Berenguer hi afegia mil cinc-cents en concepte d'augment (CPF31, fol. 91v-92r). El fet que Romeu Cardona tingué un paper rellevant a l'hora de preparar l'enllaç es fa evident en l'assentament que trobem a continuació de l'anterior. Guillem Colrat, fill de Francesc i germà de Margarida, reconeixia deure a Romeu Cardona i al nét d'aquest Berenguer de Far, per raó del dot, heretat i llegítima paterna de la seva germana Margarida els tres mil sous aportats al matrimoni (CPF31, fol. 92r-93r). És molt significatiu que a l'hora de rebre el debitori no apareguin ni Bonanat ni Margarida, els pares de Berenguer, sinó l'avi Romeu. Berenguer, òbviament, no tenia encara vint-i-cinc anys i, per tant, havia d'estar acompanyat d'un major d'edat per assegurar la legalitat del negoci jurídic. Prova de la preeminència del personatge és que aquest fos l'avi. Un avi que, ja ho avancem, l'any 1317 actuava, en nom d'un encara menor d'edat Guillem Colrat, com a col·lector de les rendes del difunt Francesc Colrat (CPF27, fol. 8r). En el moment del casament del seu nét amb Margarida Colrat, a més, Romeu exercia novament com a lloctinent, després d'un "higiènic" període d'absència motivat de ben segur per les acusacions, el gener de 1319, de falsa moneda i dos homicidis (CPF28, fol. 144r-v).

CAPÍTOL 3. RENDA I FISCALITAT

L'11 d'agost de 1172, Llorenç, abat de Sant Llorenç del Munt, fruit d'un seguit de plets i querimònies, feia donació a Guillem de Trullars i al seu germà Ramon de dos masos, situats a la parròquia de Sant Pere d'Ègara, als llocs anomenats la Boada i la Riba (SPSM2, doc. 141). Els receptors no els treballarien directament, sinó que havien de fer “in eis homines et feminas stare et manere, sicut consuetudo est in manso manere”. L'obligació de residència al mas no era ja llavors cap novetat a Terrassa (Benito 2003, Ruiz 2011a), com tampoc té gaire d'especial l'eimina de forment que havien de satisfer anualment per la tinença. És una altra clàusula, però, la que ha cridat l'atenció de diversos historiadors.³¹⁹ L'abat i el seu monestir es retenen “ad opus nostrum” els “exitus mortuorum” i “ipsam questam, videlicet, quando rex vel comes querit questam, scilicet, II solidos”. Es tracta, doncs, d'una de les primeres referències sobre l'impost de la quèstia que s'han documentat.

Ara bé, cap dels autors que l'han citat ha destacat l'estadi de tradició documental a través del qual ens ha pervingut aquesta notícia. Es tracta d'un trasllat fet per Pere Folquer el 24 d'agost de 1297 (SLM2, doc. 141). El document original havia estat clos per *Arveus*, prevere i canonge de Sant Ruf, un dels escriptors més actius del priorat de Santa Maria (apartat 1.1.1). Òbviament, Pere Folquer degué polir la particular gramàtica³²⁰ del canonge rufenc per adequar-la a les necessitats dels seus clients i, potser, també a petició d'aquests va interpolar la referència a la quèstia o, més concretament, l'aclariment de quin tipus de quèstia es volia parlar: “quando rex vel comes querit questam”. Com veurem al llarg d'aquest capítol, la primera evidència inequívoca a la percepció de l'impost de la quèstia a Terrassa és de l'any 1250. És massa singular la notícia de 1172, sobretot si la comparem amb la nombrosa documentació que hem tingut l'ocasió d'editar de final del segle XII i dels primers anys del XIII i, per descomptat, amb els tretze anys de registre notarial conservats, des de 1237, anteriors a la referència de 1250. En canvi, l'al·lusió a les peticions reials de la quèstia s'escau perfectament amb la cronologia del trasllat, així com les queixes del monestir de Sant Llorenç i els seus homes per no haver-la de satisfer (apartat 3.2). De fet, en un sotsestabliment de terres de 1297, gairebé coetani al trasllat (CPF7, fol. 54r),

---

³¹⁹ Benito (2003: 421), Fariás (2009: 126), Baydal (2011b: 43).

³²⁰ Com ja hem comentat al primer capítol, *Arveus* és el nom llatinitzat d'Hervé o Harvey. Els seus originals presenten múltiples variants gramaticals respecte els dels escriptors locals. El trasllat és massa pulcre com per haver respectat “verbo ad verbum”, tal com s'indica a la cloenda, l'original.

els atorgants especifiquen també que ells assumiran el pagament de la quèstia, la cena o qualsevol altra exacció reial, deslliurant-ne els receptors.

Com és sabut, la quèstia tingué un paper fonamental en el naixement de la fiscalitat d'estat a Catalunya (Sánchez 1995). Tal com suggereix aquest autor, probablement va ser durant el regnat de Pere I quan es féu habitual la petició de quèsties, fins al punt que fou forçat a renunciar a fer-ho en tots aquells dominis no reials el 1205 o que, un any després de la seva mort, a les Corts de Lleida de 1214 s'establí una treva temporal del seu cobrament a les viles reials (1995: 39-40). Igualment, el 21 de març de 1211, el bisbat de Barcelona obtingué un privilegi pel qual Pere I "reconeixia que no tenia dret a percebre quèsties, fòrcies, exaccions ni demandes sobre els honors, masos i homes d'esglésies, monestirs i llocs religiosos" (Benito 2003: 421-422). Amb anterioritat als anys cinquanta del segle XIII, tanmateix, tan sols disposem d'una sèrie de notícies aïllades de percepció efectiva de la quèstia (Ortí 2000, Baydal 2011b), quelcom que corrobora el cas terrassenc, com ja hem avançat, tot i comptar amb fons notariais entre 1237 i 1251. Segons Manuel Sánchez (2008), la quèstia assignada a cada localitat s'anà fixant al llarg del segle XIII, en paral·lel a la petició d'una quantitat més gran en forma de subsidi, justificat per motius concrets, que havia de ser negociada entre la Corona i els representants municipals.

Vicent Baydal (2011a, 2011b), però, ha demostrat com aquesta dinàmica de quèstia/subsidi no es pot fer retrocedir més enllà de 1322, "ja que no existeix una diferència entre una quèstia regular fixada i un subsidi addicional, sinó que la pròpia quèstia era variable en periodicitat i quantia, unes característiques que a la pràctica la convertien en un subsidi ocasional i negociable" (2011a: 267). Gràcies a l'estudi sistemàtic de la petició de quèsties reials entre 1255 i 1344 documentades als registres de cancelleria a setze viles catalanes (2011b: 32-65), entre les quals hi ha Terrassa, l'autor ha comprovat com "el revestiment de la quèstia reial com a subsidi ... era intrínsec a la mateixa naturalesa de l'exacció, fonamentada en un dret feudal que requeria sempre una petició específica i justificada, que havia de ser admesa, o si més no negociada, per les comunitats contribuents" (2011a: 270).

Aquest últim aspecte, el de la negociació per part de les comunitats, és fonamental, no només per l'estricta qüestió fiscal, sinó sobretot per l'impacte que tindrà en la consolidació de les universitats com a subjectes polítics, més enllà fins i tot del tipus d'estructura orgànica amb què es concretin. Max Turull i Pere Verdés resumeixen d'aquesta manera el rol de la fiscalitat: "aquest factor constitueix una de les

manifestacions més antigues i sens dubte la més ben documentada de la institucionalització del Consell en la major part ciutats i viles estudiades” (2011: 207). És innegable aquest paper de la fiscalitat, però, tal com el cas terrassenc evidencia, creiem que l'establiment d'uns “representants plenament institucionalitzats” no es pot explicar sense un grau suficient de jerarquització social previ. Com veurem, Terrassa demostra que és compatible una intensíssima pressió fiscal (disposem d'evidència directa o indirecta de seixanta talles entre 1272 i 1322) amb el municipi “rudimentari”. Fins i tot, el primer intent d'institucionalitzar un Consell fracassarà (1336-1338) per les protestes i queixes de bona part dels prohoms. La fiscalitat, això sí, esdevindrà el marc d'exercici polític per excel·lència de la *universitas* de Terrassa. És a dir, l'adquisició (forçada) d'un hàbit fiscal, tal com hem volgut titular l'apartat 3.2, articularà una consciència de grup que, amb les limitacions i contradiccions típiques d'una institució latent, fonamentarà la progressiva capacitat d'acció col·lectiva que hem analitzat a l'apartat 2.2.3.

3.1 La gestió de la renda

Però, per entendre l'evolució d'aquest hàbit fiscal i, sobretot, per explicar per què un grup reduït de prohoms protagonitza la majoria de funcions vinculades (en especial, la vital de la recaptació), cal primer ocupar-se de les rendes reials i senyoriales. L'autèntic fonament del domini feudal no pot descuidar-se (Ortí 2000). Ja hem destacat com l'alienació de la major part de les rendes reials a finals dels vuitanta tingué un clar impacte en l'evolució de la batllia reial. Ara comprovarem com també es pot relacionar amb l'augment de la pressió fiscal reial a Terrassa. Però, sobretot, aquest primer apartat del tercer capítol serà útil per evidenciar d'on van treure l'expertesa tècnica i els recursos econòmics aquells prohoms que, com dèiem, s'encarreguen de materialitzar l'hàbit fiscal terrassenc.

Així, pel que fa a les rendes reials, en primer lloc continuarem l'evolució ja tractada al capítol anterior (apartat 2.2.1), centrant-nos sobretot en els arrendaments anuals detectats a partir de finals anys vuitanta. En segon lloc, ens ocuparem del paquet de rendes comprat per Guillem Colrat l'any 1288. Finalment, analitzarem en detall l'enquesta reial de 1313 sobre els masos terrassencs (Fariás 2003). Quant a les rendes senyoriales, tractarem aquelles vinculades a la castlania, en els seus tres nivells detinguts pels vescomtes de Cardona, els Claramunt i els Terrassa-Centelles.

3.1.1 Les rendes reials

En ocupar-nos de la batllia reial (apartat 2.2.1), hem resseguit amb especial atenció la gestió que de les rendes reials duïen a terme els batlles fins a mitjan anys setanta del segle XIII. Com hem evidenciat, la durada del càrrec era anual ja que depenia de la venda que per aquest període de temps feia el batlle de Barcelona dels drets sobre la batllia. Aquests drets incloïen la percepció del conjunt de rendes reials sobre el terme de Terrassa. Els batlles, normalment en nombre de dos o tres, formaven una *societas baiulorum* per assolir la quantitat que havien d'avançar, ràpidament les sotsarrendaven en lots ben definits: els dos quartons, les tasques, els drets sobre els molins, els drets sobre el mercat, els censos, etc. Com que, justament, la compra de la batllia es feia davant del batlle de Barcelona, disposem de molt poques referències al valor global de les rendes reials. Tal com dèiem, el 1245, gràcies a l'afegit d'un nou soci, el terrassenc Pere Argelaguet, sabem que els germans Blanes, Pere i Arnau, i Arnau Ermengol havien comprat per quatre mil sous la batllia aquell any. Quan a partir de 1252, Jaume I cedí el domini sobre Terrassa a Guillema de Cabrera (apartat 2.1), la gestió no canvià en essència gaire, excepte pel fet que la titular de les rendes era Guillema. Així, el 1263, el seu procurador arrendava per quatre mil set-cents sous als vilatans Felip de Solà i Bernat de Fàbrega.

La política de Jaume I de compartir el domini de Terrassa amb les seves amants, primer Guillema de Cabrera i, a partir de 1274, Sibil·la de Saga, comportà que, un cop mort el Conqueridor, l'infant Pere hagués de recuperar la plena potestat sobre la jurisdicció i les rendes reials a Terrassa. De fet, no trigà gaire, ja que l'1 de novembre de 1276 assignava a Sibil·la “decem mille solidos barchinonenses monete de terno, percipiendos annuatim dum vobis fuerit vita comunis super redditibus nostris de Terracia, specialiter, in quantum sufficiant et residuum super redditibus baiulie Barchinone” (Apèndix, doc. 8). Com hem apuntat, conscient que el global de les rendes de Terrassa no podia assolir aquests deu mil sous, l'infant especificava que el que quedés pendent hauria de sortir de les rendes de la batllia de Barcelona. La suma la rebria, doncs, de mans dels batlles de Terrassa i de Barcelona o bé directament ella o bé qui “pro vobis maius precium offerendo fortassis dictus redditus castri de Terracia supradicti tempore vendicionis de ipsis faciendo extraheret de encanto”. És a dir, que podia vendre'ls en subhasta a qui més diners oferís cada any. També, Sibil·la podria disposar d'un batlle que recollís les rendes al terme, però en cap cas l'infant Pere

pretenia “vobis iurisdictionem aliquam, cohaccionem vel districtum concedere in hominibus et habitatoribus dicti castri”. L’infant deixava ben clar així que qualsevol dret de tipus jurisdiccional que Sibil·la pogués tenir s’havia extingit amb aquesta donació.

El mateix dia, l’infant Pere enviava un manament a Pere Carbonell, “tenenti baiuliam Barchinone”, comunicant-li que Sibil·la passaria a rebre anualment la part de les rendes de Barcelona que calgués per completar els deu mil sous. Però, més important encara, l’informava que li hauria de lliurar tots els documents de donació que hagués rebut del rei sobre qualsevol castell o lloc de Catalunya, del regne de València o d’altres llocs dels dominis reials, i que hauria de fer-li un document jurat de definició de totes aquestes donacions “iuxta tenorem cuiusdam notule, quam vobis per eundem porterium nostrum duximus transmitendam” (Apèndix, doc. 9). L’infant, des de Terol, volia assegurar-se que els drets jurisdiccionalment cedits pel seu pare retornessin a la Corona i per això no només feia lliurar els documents rebuts per Sibil·la de les donacions, sinó que també li feia atorgar una definició jurada el tenor de la qual s’havia redactat per part dels escrivans que l’acompanyaven i que, per això, li faria arribar al batlle de Barcelona mitjançant un porter perquè fos estesa en forma d’original.

Així, doncs, a canvi de recuperar la plena jurisdicció, l’infant Pere hagué d’alienar els ingressos de la batllia terrassenca mentre Sibil·la visqués. Per primera vegada a Terrassa, el domini jurisdiccional i la percepció de les rendes que d’aquest se’n derivaven esdevenien dos àmbits diferents. Això, de ben segur, va tenir molt a veure amb la progressiva desvinculació de l’accés a la batllia amb l’arrendament dels drets sobre els seus ingressos. Justament, però, aquesta cessió en violari coincideix amb els anys finals del gran buit documental notarial a Terrassa. Amb la represa de la documentació, s’evidenciarà ja aquesta dissociació.

a) Els compradors de les rendes (1288-1322)

El 4 de febrer de 1288, Guillem de Claramunt, majordom de Sibil·la de Saga, reconeixia haver rebut de Romeu Cardona cent vint-i-sis sous i vuit diners com a tercer pagament, “ratione quartonuum quos emisti ab Arnaldo Ballistarii” l’any anterior i també reconeixia haver rebut cent trenta-cinc sous de Ferrer Novell, en nom de Jaume Novell, saig de Terrassa, “ratione census ville Terracie” (CGC1, fol. 70r). Cinc dies

més tard, novament el majordom de Sibil·la reconeixia haver rebut el pagament per un altre lot de les rendes reials. En aquest cas, cent quaranta-sis sous i vuit diners de Bernat Vidal, “*ratione mercati et tascharum*” i que també havia comprat a Arnau Ballester.

En aquell moment, el batlle reial era Guillem Colrat.³²¹ Per contra, fou Arnau Ballester qui comprà, si més no, la major part de rendes tradicionalment vinculades a la batllia (com a mínim els dos quartons reials i els drets sobre el mercat i sobre les tasques). Al seu torn, com era habitual, Arnau Ballester les sotsarrendà a prohoms locals com Romeu Cardona o Bernat Vidal. El cens de la vila, com també era ja costum, el recollia el saig, càrrec vinculat a la família Novell. Cap dels assentaments explicita la procedència d’Arnau, però, a jutjar pel nom i cognom, ben podria ser un avantpassat directe de l’Arnau Ballester escrivà i conseller reial, que arribaria a ser senyor de Mataró el 1339 i que morí el 1348 (Cuadrada 1986). El fet que efectivament fos un ciutadà de Barcelona lliga força bé amb el perfil de bona part dels compradors de les rendes reials terrassenques que documentem a partir d’aquest moment.

Per al 1298, disposem d’una breu referència. El 9 d’abril, Pere de Prat, fill de Berenguer de Prat, de la vila, reconeixia deure a Jaume Benet i a un tal Berenguer dos-cents vuitanta sous “*pro duobus quarteribus redditibus domini regis Terracie, quos emi a proximis venturis kalendas mensis ianuarii ad I annum primum venturum, sicut consuetum est*” (CPF8, fol. 5v). El mal estat del foli no permet precisar el cognom del segon comprador de les rendes reials, però podria tractar-se de Berenguer de Santfeliu, qui l’any 1300, amb Jaume Benet, tornà a adquirir-les.³²² Només començar l’any, el 18 de gener, Berenguer, “*emptor in hoc anno reddituum Terracie domini regis*”, prenia a Romeu Cardona com a soci per la tercera part de les rendes (CPF9, fol. 97r) i, acte seguit, el nomenava procurador per tal de rebre els lluïsmes de les vendes i establiments, d’acord amb la potestat concedida pel batlle general de Catalunya (CPF9, fol. 97v). L’assignació de les rendes reials de Terrassa, doncs, ja havia deixat d’estar vinculada al batlle de Barcelona. De la participació de Jaume Benet en la compra de les rendes en tenim constància mitjançant un full solt no datat, que inclou tres deutoris (devia, per tant, ser al gener) atorgats per Guillem Eimeric, de la vila. En el primer, reconeix deure

---

³²¹ Tractarem amb deteniment l’evolució de les rendes que Guillem comprà el juliol de 1288 i que, de manera definitiva, impulsà ja la desvinculació entre batlle i comprador anual de les rendes reials.

³²² Recordem que, justament, Berenguer havia ocupat la batllia reial “*ex commissione*” entre l’abril i l’octubre de 1299, després de la mort de Guillem de Palau i abans el nomenament de Pere d’Olzina (apartat 2.2.1).

a Jaume Benet i a Berenguer de Santfeliu seixanta sous de tern per les menuderies dels dos quartons reials; en el segon, quaranta sous a Berenguer Libra pels drets dels molins; i en el tercer, nou sous a Romeu Cardona pels drets de la tasca de les menuderies, llevat del vi, l'oli i el safrà (CPF9, full solt 1). Observem clarament la cadena de sotsarrendaments. Guillem comprà directament a Jaume Benet i Berenguer de Santfeliu les menuderies dels quartons, però és obvi que Berenguer Libra i Romeu Cardona l'estaven sotsarrendant els seus drets.

Romeu Cardona, de fet, continuà com a procurador del comprador de les rendes reials de l'any següent. En algun moment de finals de 1301, Romeu, en representació aquest cop de Berenguer de Claramunt, requerí a Berenguer Libra, regent de la batllia de Terrassa per Berenguer de Vallseca, batlle de la noble Guillema de Montcada, que obtingués còpia de totes les escriptures de vendes i establiments d'aquell any sobre els drets que pertanyien al seu representat "per la compra que fo del batle general de Catalunya de les dites rendes" (CPF11, full solt 11). Tal com sabem pel mateix full solt, Berenguer havia comprat també aquell mateix any les rendes que Francesc Colrat i la seva mare Sibil·la, vídua de Guillem, tenien al terme i que provenien de la compra feta pel seu difunt pare el 1288. Romeu Cardona, de fet, els requeria que lliurés els drets corresponents a aquell any. Així, doncs, Berenguer havia reunit novament el conjunt de rendes reials de Terrassa. Tot això, a més, sota el domini jurisdiccional de Guillema de Montcada, que no incloïa les rendes que Sibil·la de Saga percebia anualment i, òbviament, tampoc les que els Colrat havien adquirit en alou propi.

Al llarg de la primera dècada del segle XIV, observem com els prohoms locals pujaren un esglaó en l'escala de compravenda de les rendes reials. El febrer de 1303, Bernat de Solà, com a comprador de les rendes en l'any anterior, reconeixia haver rebut de Bernat Mascle, de la vila, col·lector dels censos de Terrassa, dos-cents sous per raó d'aquests (CPF12, fol. 151r). Pel que fa al 1303, l'experiència i els guanys adquirits per Romeu Cardona l'animaren a adquirir directament els drets sobre les rendes reials, en companyia justament de Bernat de Solà. Així, tal com succeïa amb els batlles reials de mitjan segle XIII, disposem de quatre deutoris seguits fets pels sotsarrendadors dels diversos lots habituals en què es dividien les rendes, rebuts per Bernat de Solà i Romeu Cardona. En concret, ja el març del 1303, Guillem Eimeric els reconeixia deure cent-setanta sous per raó d'un dels dos quartons reials que els havia comprat per un any, comptador a partir de l'1 de gener; Dalmau de Torre, oncle de Bernat de Solà, els devia

dos-cents vuitanta sous, cent setanta per l'altre quartó i cent deu per les tasques; Berenguer Libra, vint-i-cinc sous pel delme i la tasca dels molins del Ripoll; i, finalment, Bernat Brocard, cinquanta-un sous pels molins de Berenguer d'Ametller i d'en Fonollet (CPF12, full solt 30). En total, doncs, cinc-cents vint-i-sis sous, una part només per tant del conjunt de les rendes reials.

De l'any 1304 no disposem de cap referència directa als compradors, però sí d'una indirecta que fa suposar que, novament, Bernat de Solà i Romeu Cardona hi participaren conjuntament. El 2 d'octubre, Francesc Colrat, ciutadà de Barcelona, reconeixia a Bernat de Solà i Romeu Cardona que, en nom seu, havien pagat a Francesc de Vallseca dos-cents sous (CPF14, fol. 51r). Els dos prohoms havien esmerçat aquesta quantitat del total de vuit-cents sous Sibil·la de Saga devia a Francesc per raó dels deutes contrets pel seu difunt fill Pere de Cabrera amb el també difunt Guillem Colrat. Per saldar el deute, Sibil·la havia obligat a Francesc allò que rebia de les rendes reials de Terrassa. El fet que Bernat i Romeu s'encarreguessin de pagar a Ferran de Vallseca els dos-cents sous indica que ells dos havien comprat aquell any, tal com van fer l'anterior, les rendes reials.

L'any 1307, de fet, Francesc Colrat, Bernat de Solà i Romeu Cardona formaren una societat per comprar els drets sobre les rendes reials. El 29 de gener, Guillem de Vallseca, procurador de Sibil·la de Saga, va vendre per un any a Francesc Colrat totes les rendes que aquesta rebia del terme de Terrassa “*ratione donacionis ei facte a domino rege et ratione vendicionis quam inde ei fecit baiulus generalis Cathalonie*” (CPF16, fol. 98r). El procurador descriu quin era el mecanisme jurídic sorgit de la donació vitalícia de 1276. Sibil·la venia anualment les rendes al batlle general de Catalunya, el qual, al seu torn, les posava a subhasta (“*in encanto*” com es deia el 1276). Francesc es comprometé a pagar tres mil cinquanta sous, dels quals mil eren per Guillem de Vallseca i la resta per Sibil·la. Com a fidejussors, Francesc comptà amb Bernat de Solà i Romeu Cardona. Acte seguit, el fill de Guillem Colrat reconeixia a aquests dos i a Bernat de Canet, ciutadà de Barcelona, que de les rendes que acabava de comprar a Guillem de Vallseca, procurador de Sibil·la de Saga, aquests en tenien tres parts mentre ell en retenia la quarta part (CPF16, fol. 98v).

Com hem dit, aquesta és la primera de les tres referències precises al valor del conjunt de les rendes reials provinents de la batllia de Terrassa de què disposem al registre notarial, des que havien estat cedides a Sibil·la (les altres dues són del 1316 i

1320). La xifra queda força lluny dels deu mil sous, de forma que la batllia de Barcelona havia d'aportar gairebé el setanta per cent que faltava. Cal tenir present que, des de juliol de 1288, els Colrat havien comprat en franc alou un conjunt de rendes reials valorades en uns mil dos-cents sous, és a dir, si fa no fa, una quarta part del total de les rendes reials de Terrassa que caldria situar entorn els cinc mil sous.³²³

El mateix 1307, però, Francesc Colrat va cedir els drets sobre la quarta part de les rendes reials a Guillem Cardona, qui convingué amb l'atorgant pagar-li el valor corresponent (CPF17, fol. 13v-14r). És a dir, que Francesc sotsarrendà la seva part a Guillem, probablement al mateix temps que es venia els drets a Berenguer de Santfeliu. Així, el 25 d'octubre Guillem Cardona, com a comprador de les rendes reials a Terrassa, reconeixia haver rebut de Jaume Ricolf, ciutadà de Manresa i senyor de la *domus* de Baiona, onze quarteres d'espelta pel cens que el rei rebia de l'esmentada *domus* (CPF17, fol. 60r). A continuació, però, Romeu Cardona, com a col·lector de les rendes reials per Berenguer de Santfeliu, Bernat de Solà i Bernat de Canet, reconeixia també a Jaume Ricolf haver rebut en diversos pagaments cent vint quarteres d'espelta censals, les quals devia Jaume Pere de Baiona pels tres últims anys (CPF17, fol. 60v). És a dir, que en algun moment s'havia produït l'entrada de Berenguer de Santfeliu a la societat inicial formada per Francesc Colrat, Bernat de Solà, Romeu Cardona i Bernat de Canet, mentre que Guillem Cardona, també apareix com a comprador de les rendes. De fet, fou Guillem Cardona qui, el 21 de novembre, lliurava cent noranta-sis sous i vuit diners a Pere Burgès, corredor de la cort del rei, enviat pel procurador de Guillem de Sitges, batlle general de Catalunya, per tal de rebre la part de les rendes que pertocaven a la comanda templera de Palau-Solità (CPF17, fol. 74r).³²⁴

Del 1308 no comptem amb cap notícia sobre els compradors, però és força probable que Sibil·la de Saga decidís gestionar directament la percepció de les rendes reials. Així, el 2 d'abril de 1309, Berenguer Libra, com a col·lector de les rendes per Sibil·la, reconeixia haver rebut del vilatà Guillem Eimeric tots els dos-cents vint-i-cinc sous del valor d'un quartó i mig de les rendes (CPF19, fol. 4r). Tractant-se de l'època pel valor global del quartó i mig, sembla clar que es referien a la compra feta per a l'any 1308. El dubte s'esvaeix del tot l'1 d'agost següent, quan Berenguer, com a col·lector

---

³²³ És la xifra per la qual Guillema de Cabrera venia els drets sobre la batllia als anys seixanta del segle XIII (apartat 2.2.1) i també la quantitat anual que, poc abans de deixar de ser senyora de Terrassa, intentà lliurar de forma vitalícia al seu fill (apartat 2.1).

³²⁴ No es disposa de cap estudi exhaustiu sobre aquesta comanda (Fuguet 2003).

de les rendes de l'any que havia acabat el primer de gener anterior, reconeixia haver rebut aquest cop de Bernat Mascle, col·lector dels censos del rei, trenta-quatre sous i cinc diners (CPF19, fol. 45v-46r). Potser aquell any no trobà cap comprador que oferís un preu suficientment interessant. Allò segur és que el retard en el cobrament fou força considerable. L'experiència de gestió directa, en tot cas, només es tornaria a repetir l'any 1312.

Per al 1310, tornem a trobar Bernat de Canet com a comprador. Així, el 16 de setembre Bernat Mascle, de la vila de Terrassa, col·lector dels censos reials, li pagava dos-cents sous de dos censals (CPF20, fol. 66v). I, ja al gener de 1311, Bernat de Canet feia una àpoca final pel conjunt dels censos que Bernat Mascle recollia anualment, valorats aquest cop en set-cents sous (CPF20, fol. 133v).

El 1312, com dèiem, Bernat de Solà actuà com a procurador de Sibília de Saga i a finals d'octubre reconeixia, com a tal, que Bernat Mascle li havia pagat dos-cents cinquanta sous (CPF22, fol. 92v). A finals de novembre de 1313, fou Felip Riba, de la vila, qui "nomine emptorum reddituum Terracie huius anni" atorgava l'àpoca a Bernat Mascle pels quatre-cents trenta sous rebuts dels censos (CPF23, fol. 94r). L'assentament no esmenta el nom dels compradors, però almenys en sabem un pel requeriment que féu el maig de 1314 Felip Riba a Pere de Pera, senyor i possessor de la casa de Baiona. Felip, com a procurador de Berenguer de Riba, ciutadà de Barcelona, comprador de les rendes reials de l'any anterior, denunciava que encara no li havia satisfet les quaranta quarteres d'espelta, a mesura de Terrassa, que li pertocaven. En cas de refusar lliurar-les-hi, exigia que pagués el seu valor, emprant el preu llavors establert al mercat de Terrassa de cinc sous per quartera (CPF24, full solt 5).

Guillem de Sibília, ciutadà de Barcelona, adquirí les rendes l'any 1315. A l'abril, Antic Mar i Jaume de Canyet, de la vila, reconeixien deure-li cinc-cents deu sous pels dos quartons reials que havien comprat a Guillem Gener, procurador de Guillem (CPF25, fol. 9v). A primers de febrer de 1316, reconeixia haver rebut de Bernat Mascle en diversos pagaments al llarg de l'any anterior cinc-cents quaranta sous (CPF25, fol. 153v). En total, doncs, mil cinquanta sous, és a dir, sobre un tercera part del valor global de les rendes.

Tal com hem apuntat, el 1316 tornem a comptar amb una referència precisa al valor global de les rendes reials. Tres ciutadans de Barcelona, Guillem Satorre, Guillem

de Balcells i Guillem de Bellveí compraren al batlle general de Catalunya les rendes per tres mil set-cents quaranta sous. En rigor, els compradors foren els dos primers, mentre que el tercer els prestà el valor de la tercera part de les rendes en el moment que havien de lliurar-la al batlle general per fer front al primer pagament anual. El 2 de desembre, és a dir, al final del període d'arrendament, Guillem de Balcells i Guillem Satorre, per tal de retornar a Guillem de Bellveí els mil dos-cents quaranta-sis sous i vuit diners “quos nobis mutuavistis ad solvendam primam terciam reddituum Terracie, quos emimus” a Guillem de Sitges, batlle general de Catalunya, li lliuraren el vi que tenien a Terrassa, set cafissos en total, i cent quinze quarteres d'ordi que tenien en una sitja al palau de la vila (CPF26, fol. 82v).

Efectivament, fins aquell moment, Guillem Satorre i Guillem Balcells són els dos únics esmentats als sotsarrendaments que feren a prohoms locals dels habituals paquets de rendes. Així, el 4 de maig venien a Guillem Eimeric les menuderies de les tasques, llevat del vi i l'oli, per cent trenta sous, nomenaven Guillem Gener com a llur procurador a Terrassa i venien a Bernat Mascle el delme i la tasca dels molins de Terrassa per trenta-cinc sous (CPF26, fol. 10v-11r).³²⁵ Per contra, ja el mateix 2 de desembre, Antic Mar, reconeixia a tots tres ciutadans de Barcelona, com a compradors de les rendes reials, que encara els devia dos-cents trenta-cinc sous per vint-i-nou quarteres de lleties i el delme de les tasques de les oliveres de Terrassa, promentent pagar-los cinquanta-cinc sous en vuit dies, noranta més abans de Nadal i els noranta restants per la Quaresma següent (CPF26, fol. 83r).

L'any següent, Pere de Solà en fou el comprador: al juliol, mitjançant dues èpoques, reconeixia haver rebut de Bernat Mascle dos-cents trenta cinc sous pels censos del rei (CPF27, fol 42r i 44r) i el 27 de novembre li atorgava a Bernat Mascle una època final pel global dels tres-cents sous. Ara bé, per comprar les rendes reials d'aquell any, Pere de Solà hagué de recórrer en part al numerari de Bernat de Canet, ja que al maig de 1318, el ciutadà de Barcelona reconeixia haver rebut quatre-cents divuit sous provinents de les rendes reials que Pere havia comprat l'any anterior (CPF25, fol. 159r).

Per als anys 1318 i 1319, el comprador de les rendes reials fou Jaume d'Illa, ciutadà de Barcelona. Ara bé, l'any 1319 les comprà juntament amb Bernat de Canet, com tot seguit veurem, mentre que tant el 1318 com el 1319, Jaume compartí drets

---

³²⁵ Bernat Mascle era el col·lector dels censos del rei i, com veiem, a banda també entrava en el negoci de la compravenda de rendes reials, si bé de forma prou modesta.

sobre part de les rendes amb els vilatans Pere de Solà i Romeu Cardona. Així es desprèn d'una àpoca atorgada per Jaume d'Illa a Bernat Mascle el 9 de novembre de 1319, per la qual li reconeixia haver rebut sis-cents sous dels censos del rei corresponents als anys 1318 i 1319. Jaume d'Illa especificà que un any havia comprat els censos amb Pere de Solà i l'altre amb Romeu Cardona (CPF29, fol. 118r). L'any 1319, com dèiem, Bernat de Canet apareix com a comprador de les rendes. A mitjan octubre reconeixia haver rebut de Bernat Mascle dos-cents cinquanta sous dels censos del rei (CPF29, fol. 101r-v i 109v), mentre que el 30 d'octubre nomenava Antic Mar com a procurador seu per tal d'acabar de rebre tota la part que tenia sobre les rendes reials (CPF29, fol. 110v-111r). L'altra part estava en mans de Jaume d'Illa, com s'evidencia el 21 de febrer de 1320, quan aquest reconeixia a Antic Mar que li havia presentat tots els comptes "tam pro locedo quam aliquis rationibus" de tot el blat provinent de les rendes reials, les quals havia comprat conjuntament amb Bernat de Canet l'any anterior (CPF29, fol. 187v).

L'any 1320 sembla que, novament, Sibil·la de Saga gestionà directament la percepció de les rendes. El primer de gener nomenà procurador seu el prevere Guillem de Bogatell i aquest, a primers de juliol, venia a Romeu Cardona la quarta part de totes les rendes reials que Sibil·la percebria per vuit-cents sous (CPF30, fol. 27v). És a dir, que aquell any el conjunt de les rendes es fixà en tres mil dos-cents sous. Fou l'última vegada que Sibil·la rebria les rendes, ja que a l'octubre ja apareix com a difunta. El 10 d'octubre, en concret, Guillem de Bogatell, procurador del cavaller Jaume de Santhipòlit, segons procura atorgada dos dies abans, reconeixia haver cobrat de Bernat Mascle dos-cents noranta sous dels censos del rei, que la difunta noble Sibil·la de Saga rebria a Terrassa, i dels quals Jaume de Santhipòlit n'era el col·lector (CPF30, fol. 68v).

Per als dos últims anys que ens ocupen, els compradors de les rendes reials van ser novament ciutadans barcelonins. A finals de juliol de 1321, Pere "Amaldi", com a comprador de les rendes del rei, reconeixia a Antic Mar haver rebut una part, dos-cents sous en concret, del preu dels dos quartons, les tasques i els drets dels molins (CPF31, fol. 52r). Mentre que el 21 d'octubre, Guillem Destorrents, "commorans cum Petro Amaldi", reconeixia haver rebut de Guillem Eimeric, col·lector dels censos de Terrassa, cent cinquanta sous (CPF32, fol. 110r). Ben entrat el 1322, al mes de maig, el comprador de les rendes reconeixia novament a Antic Mar que havia rebut cinc-cents vuitanta dels cinc-cents noranta-cinc sous pels quals li havia sotsarrendat els dos quartons, les tasques i els drets dels molins (CPF32, fol. 11v).

Finalment, l'any 1322 el comprador fou Ramon de Puig, ciutadà de Barcelona, tal com consta al debitori que Bernat de Solà i Berenguer de Far li atorgaren pels cinc-cents cinquanta sous en què havien valorat el preu de la verema del delmari (de Sant Fruitós) i de les tasques del rei, que Ramon els havia venut “tanquam emptorem reddituum Terracie domini regis huius anni” (CPF32, fol. 68v). Els atorgants li lliuraven dos-cents sous llavors i prometien retornar-li els tres-cents cinquanta restants per la festa de Sant Miquel.

Fins aquí el repàs a l'evolució de les rendes reials per al període d'estudi que ens hem fixat. Ara falta tractar, de manera específica, el conjunt de rendes reials que comprà en propi i franc alou Guillem Colrat.

b) L'alienació de 1288

El 13 de juliol de 1288, el rei Alfons va vendre en franc alou a Guillem Colrat, llavors batlle reial a Terrassa (apartat 2.2.1), un paquet de rendes provinent dels seus dominis terrassencs per valor de vint-i-un mil sous, els quals Guillem ja havia avançat (Apendix, doc. 23). D'aquests, mil cinc-cents foren lliurats a Sibilla de Saga, suposem que com a contribució al violari anual de deu mil sous de què gaudia. Per la descripció de les afrontacions, el conjunt de rendes es percebia al llarg i ample del terme de Terrassa, destacant-ne els censos que extreia de les Muntanyes de les Garrigues. La llista completa, però, era força extensa: començant per les rendes, censos i drets sobre el mercat, incloent-hi les taules i bancs, les lleudes i els mesuratges; el cens sobre el forn, valorat en quaranta-quatre sous i dos diners, pagadors per Nadal; el domini sobre l'Horta Vella; un censal de cinquanta sous i dos diners, pagadors per Nadal, sobre l'Horta Nova; un censal de trenta-dos sous i mig sobre diverses parellades i sorts de la vila, pagadors per Nadal; un censal de cinc sous i quatre diners que té sobre les sorts d'Illa; un censal de tretze sous i quatre diners d'un camp del mas Sesterrosses, pagadors per Nadal; tots els censos i drets dels honors tascals del delmari de Sant Fruitós, que incloïa el mas de Puigpasqual, el mas Alcuba, la *domus* de Palau Jussà, el mas Novell, el mas Feliu, el mas Canals, el mas Bonet, l'Horta de Canals, l'Horta de les Calopes, les sorts de la Plana de la Castlania, el mas de Palau Sobirà i el mas Oller; un censal de tres morabatins del forn; un censal de dos morabatins de l'escrivania; un censal d'un

parell de capons per l'extracció de la roba de sargil de Terrassa al molí de Navarcles i altres molins, i totes les rendes de la fàbrega de Sant Quirze.

La magnitud de l'objecte de la venda, o més ben dit, la precisió amb què es descrigué pot portar a equívocs. Així, Víctor Farías ha identificat aquest paquet de rendes amb el global dels "rèdits que recaptava a la vila i al terme del castell de Terrassa" (2009: 333-334). Només disposem d'una referència concreta al seu valor i està molt per sota del total de les xifres que hem pogut obtenir fruit dels arrendaments que hem comentat amb anterioritat en aquest mateix apartat. L'11 de gener de 1298, Francesc Colrat, fill del difunt Guillem Colrat, venia per un any, a comptar des del passat u de gener, a Jaume d'Amenyes, de la vila, tots els censos i rendes que tenia a Terrassa per raó de la compra que el difunt Guillem havia fet al rei. El comprador rebria els censos i rendes "cum fieri consuetum in annis retroactis, ita tamen quod vos habeatis medietatem laudimiorum inde provenientium et componatis vos cum comendatori Templi sine missione nostra \de suo decimo/" (CPF7, fol. 100r). El valor de l'arrendament anual es fixà en mil dos-cents vint sous, que el comprador hauria de satisfer en tres terminis. Si sumem aquests mil dos-cents sous amb els tres mil dos-cents en què estava valorada la batllia (Bofarull 1887) o a les tres referències concretes del seu valor que hem pogut documentar per l'arrendament dels censos de Sibil·la de Saga, els anys 1307, 1316 i 1320, obtindrem una quantitat força pròxima als cinc mil sous que hem d'entendre com a xifra global del conjunt de rendes reials.

Aquell any mateix, però, el 27 d'agost, Francesc Colrat féu donació "in beneficium personale" a Bernat de Seller, clergue, de cent cinquanta sous anuals "super omnibus redditibus" que percebia de la vila i del terme (CPF8, fol. 45v). D'aquesta manera, renunciava a una desena part aproximadament del valor de les rendes. Si bé, això tampoc no havia de representar una caiguda gaire significativa per als seus ingressos, ja que, per exemple, els Colrat disposaven d'un feu a Bonastre, l'arrendament anual del qual els reportava l'any 1289 mil sous (CGC3, fol. 12v).

Només hem pogut identificar un comprador més de les rendes dels Colrat. El gener de 1304, Berenguer Libra, com a comprador d'aquell any, reconeixia haver rebut de Guillem Novell, col·lector dels censos que Francesc Colrat rebia a la vila de Terrassa i al delme de Sant Fruitós, un total de noranta-quatre sous (CPF13, fol. 98r). Així, doncs, els arrendadors empraven el personal de gestió que ja treballava per Colrat, en aquest cas Guillem Novell, per recaptar els censos i altres drets.

En canvi, sí disposem de nombroses notícies de la gestió directa de Francesc. El 13 de març de 1307, fra Bernat Guerau, cambrer de la comanda templera de Palau Solità, reconeixia haver rebut de Francesc Colrat, tot allò que li devia pel delme anual de les rendes que Francesc tenia a Terrassa (CPF16, fol. 114r). Si recordem l'arrendament de 1298, s'explicitava que el comprador havia d'entendre's directament amb els templers sobre el seu delme sense la intervenció de Francesc (“componatis vos cum comendatori Templi sine missione nostra \de suo decimo/”). Per tant, aquesta època provaria que Francesc Colrat optà per la gestió directa de les seves rendes. El mateix succeí l'any 1309, tal com es desprèn d'una nova època, aquest cop atorgada el 12 de novembre per Guillem de Vilautzir, procurador del comprador d'aquell any de les rendes de la comanda templera de Barcelona (CPF19, fol. 79r).

També, fruit dels requeriments fets per batlles d'altres institucions, observem com Francesc Colrat intervenia directament en els afers vinculats a la percepció de les rendes incloses a la venda de 1288. A primers de setembre de 1310, prometia a Romeu Cardona, regent de la batllia de Terrassa, i a tots els posteriors batlles de Terrassa que en endavant, quan fos requerit, donaria el cens de cinc sous que la prioressa del monestir de Jonqueres rebia en algunes cases de la vila de Terrassa mitjançant Jaume Canyet (CPF20, fol. 55v). El 3 de desembre de 1313, fra Rostany, prior de Santa Maria de Terrassa, requeria al batlle reial, Bernat Martí, perquè li retornés el blat que Francesc Colrat havia pres l'anterior dimecres a Bernat Batlle, batlle del dit monestir, que el tenia per vendre'l al mercat, “per rahó segons que diu que·ls deu aver per mesuratge, lo qual mesuratge no és ver que eil deia aver ne pendre ne·n ha acostumat” (CPF23, fol. 99r-v).

Si bé el dia següent Bernat Martí responia al prior que actuaria contra Francesc, en cas que el mesuratge no s'atingués a dret, a les mateixes dates de l'any següent, el dia 11 de desembre, Bernat Batlle requeria a Guillem de Vinyals, lloctinent del batlle, perquè actués contra Francesc Colrat ja que “de novo indebite” havia volgut mesurar les quarteres que el batlle del monestir portava a vendre al mercat, quan el cenobi i el seu representant “simus in plena possessionem mesurandi cum quarteriis fori Terracie” (CPF24, fol. 112v-113r). Al dia següent, Guillem de Vinyals va respondre que assignaria un jutge per dirimir la qüestió plantejada. Si ho féu, no en quedà rastre al fons notarial. En tot cas, el desembre de 1315 no es va poder repetir l'afer del mesuratge, ja que Francesc Colrat morí amb anterioritat.

Així, el 23 de novembre de 1315, la seva vídua Blanca venia per un any a Guillem Forner, fill de Guillem Forner, de la vila, la tercera part que tenia sobre el forn de Terrassa per valor de nou sous setmanals (CPF25, fol. 90r-v).³²⁶ Com veurem a continuació, els censos del forn es percebien i es valoraven per setmanes de manera habitual. Fruit, probablement, de la minoria d'edat de Guillem, la recol·lecció de les rendes fou confiada a Romeu Cardona. A finals d'abril de 1317, aquest reconeixia, en nom de Guillem Colrat, haver rebut del prior Rostany i del seu batlle, Bernat Batlle, divuit sous com a cens de l'escrivania de Terrassa (CPF27, fol. 8r). L'ascendència que adquirí Romeu Cardona com a col·lector de les rendes dels Colrat, ja ho hem vist (apartat 2.3), li va permetre refermar la seva exitosa estratègia d'ascens social mitjançant el matrimoni de Guillem Colrat amb la seva neta Margarida, filla de Berenguer de Far, l'any 1321.

c) L'enquesta de 1313

Per acabar aquest apartat, hem reservat per al final l'enquesta que l'any 1313 Guillem de Sitges, batlle general de Catalunya, ordenà dur a terme a Romeu Cardona, “batlle de Terrassa”, davant la notícia que havia arribat al mateix Jaume II que “nonnulli habitatores castri de Terracia et terminum eiusdem, quod pro nobis tenet ad feudum Bernardum de Scintillis, deseruerunt et alienaverunt ... domos seu mansiones quas pro nobis et dicto Bernardo tenebant et tenent”.³²⁷ Víctor Farías (2003) edità el document i en féu un detallat estudi que, a continuació, resumim. El lloctinent del batlle, que no batlle, Romeu Cardona no hagué d'afrontar l'enquesta sol, sinó que des de l'administració reial hi enviaren també Ferrer de Sitjar, savi en dret, i Jaume Busquet, de la casa del rei. En total, es recopilaren trenta-set confessions per un total de quaranta-tres masos. D'aquests, només tretze són descrits com a una entitat homogènia, mentre que vint-i-dos corresponen en rigor a honors i peces de terra (Farías 2003: 145). Aquesta disgregació física de la unitat de percepció de renda, segons Farías, corresponia a dos factors fonamentals: d'una banda, els negocis dels homes del mas que sotsarrendaven i venien els drets i, de l'altra, la deficiència en l'administració del

---

³²⁶ Recordem que Guillem Colrat adquirí, amb la compra de 1288, els drets sobre el cens que el rei percebia del forn. L'arrendament fet per Blanca, en canvi, era de la tercera part dels drets sobre el forn de la vila, la qual fou comprada per Francesc Colrat l'any 1312 per mil cinc-cents sous (CPF22, fol. 82v-83r).

³²⁷ ACA. Cancelleria, processos en quart, 1313-1314.

domini per part dels agents reials (2003: 170). És a dir, que bona part de les transaccions es feren al marge del control reial, ja que, sovint, a les confessions els tinents, al ser preguntats, deien no disposar de cap document (*precarias, instrumenta...*) que evidenciés els seus drets (2003: 171). Els oficials reials, per la seva banda, sí podien contrastar l'enquesta amb els capbreus, que ja hem comentat a l'apartat dedicat a la batllia, dels anys 1232-1233. En tot cas, com recorda Farías, no disposaven de cap registre de control administratiu des de feia més de cinquanta anys.

Quan hem analitzat l'evolució de la batllia, hem destacat el fet que, a partir de 1291, si no abans, la lloctinència esdevé la instància efectiva de govern i administració, atès el caràcter cada cop més absent dels batlles reials titulars. Com hem vist, la nòmina dels lloctinents poua en un seguit de famílies de prohoms de la vila i terme. No ha de ser casual, per tant, que el control dels dominis del rei es relaxés progressivament en favor dels tinents d'aquests dominis. En tot cas, cal tenir també en compte dues qüestions sorgides del treball sobre els fons notariaus que, com el mateix Farías reclamava, permeten contextualitzar millor l'enquesta i les respostes.

En primer lloc, el motiu de l'enquesta. En el manament reial, de finals de març de 1311, adreçat al batlle general, Jaume II esmenta diverses vegades a Bernat de Centelles, qui té en feu el castell i qui comparteix drets sobre alguns dels dominis que aquests *homines* del castell detenen al marge del seu control. Com ja sabem, Bernat de Centelles era el castlà del terme, però era el castlà inferior, per sota de Berenguer Cardona i del vescomte Ramon Folc. L'el·lisió dels dos nobles intermedis indica que fou ell qui denuncià el "periudicium et iactura" causat. El rei, doncs, inicià la investigació a partir de la petició del Centelles. El castlà, ja el 1311, comptava amb l'experiència de diversos plets contra la universitat de Terrassa (apartat 2.2.3) i, en concret, des del 1309 s'inicià el plet per les cistelles de verema que hem analitzat en detall. De fet, si el manament del rei data del 27 de març de 1311, el 5 i el 10 de març d'aquell mateix any conservem dos requeriments fets pel Centelles a Romeu Cardona contra l'actuació de la universitat que havia tallat injustament, segons una interlocutòria de Jaume de Montjuïc, a diversos homes per afrontar les despeses del judici. El lloctinent, simplement es limità a dir que els talladors no ho havien fet amb el seu consentiment. Davant la inoperància interessada de Romeu Cardona, potser Bernat de Centelles optà per una pressió paral·lela mitjançant la denúncia sobre la manca

d'ingressos que també es produïa arrel de la mala gestió dels masos vinculats al domini reial i dels quals ells també n'era beneficiari en part, com a castlà.

En segon lloc, la manca de títols acreditatius. Bona part dels enquestats argumenta que no disposa de cap document on quedi constància dels drets sobre el seu mas o les seves tinences. En concret, de les trenta-set confessions, dotze aporten algun document que acredita la tinença, setze expliciten que no en tenen cap i a les nou restants no es concreta. Sembla que els enquestadors tingueren en compte aquest criteri per disposar l'ordre de les confessions. Així, a les primeres sis no s'esmenta si disposaven o no de documents, de la set a la dinou, amb l'excepció de la divuit, sí en tenien, i de la vint a la trenta-tres, amb excepció de la trenta-un, hi trobem les que no aporten cap document. De les quatre últimes, de la trenta-quatre a la trenta-sis no s'esmenta i la trenta-set s'explicita que no en disposava.

Justament, entre les setze confessions que admeten no comptar amb cap document acreditatiu, trobem alguns noms que ens són ben familiars: Antic Mar (confessió 20), Dalmau de Torre (21), Guillem de Vinyals (23), Berenguer Cardona (24), Berenguera, vídua de Felip de Solà (26), Ramona, vídua de Berenguer de Far (27), El·lesèn, esposa d'un Eimeric (29) i Felip Riba (33). Resulta si més no estrany que alguns dels màxims especialistes en la gestió de renda o en la lleva i recol·lecció de talles de Terrassa no disposin de documents. Ja hem vist, per exemple, l'arxiu personal amb què comptava Berenguer Libra en el moment de la seva mort, on hi havia tant documents propis com de "diversis personis" per les quals feia de procurador (apartat 2.3). Antic Mar, de fet, confessa com a procurador de Berenguer d'Agell, un ciutadà de Barcelona, i diu que aquell sí que tenia establiments, però que ell no tenia "aliqua instrumenta precaria". Dalmau de Torre, a qui la universitat li havia encarregat custodiar la caixa de l'arxiu municipal tot just un any abans (apartat 2.2.3), també diu que no "habet inde aliqua instrumenta precaria". Berenguera, la vídua de Felip de Solà, diu que no té "ad presens aliqua instrumenta precaria, set credit habere". El·lesèn tampoc no en té, però "credit quod maritus eius, qui est absens, habet ea".

Més aviat, tot apunta a una deliberada estratègia d'ocultació, amb la imprescindible col·laboració del lloctinent del batlle Romeu Cardona. Ens trobaríem, doncs, davant de l'ús d'una de les armes dels febles (Scott 1985), però en aquest cas els febles no ho són tant, sinó que formen part del grup de prohoms locals més destacats. Per descomptat, tampoc no podem oblidar una altra causa que permetia aparentar

aquesta manca d'evidències. Com ja hem demostrat, de bona part de la documentació assentada als capbreus notariais no se'n generava l'original. Amb la minuta del negoci ja n'hi havia prou per disposar de la seguretat jurídica necessària. Òbviament, els enquestadors, en cas de sospita, podien requerir els tinents perquè aportessin trasllats o fins i tot al notari perquè mostrés els protocols. Però per això, novament, l'actitud que prengués el lloctinent del batlle devia ser fonamental.

* * *

És hora de resumir les principals aportacions sobre la gestió de les rendes reials de Terrassa. Des del moment en què es generà el registre notarial, a la fi dels anys trenta del segle XIII, podem observar com la Corona havia optat per la gestió indirecta de les seves rendes a Terrassa. Els batlles reials eren els compradors dels drets sobre la batllia de Terrassa que anualment venia el batlle de Barcelona. El fet que la compra s'efectués a Barcelona i no a Terrassa, per tant, explica que només un sol cop, l'any 1245, hagi quedat constància del seu valor global. Els batlles s'encarregaven de sotsarrendar els seus drets a diferents prohoms locals que, la major part de les vegades, no avançaven els diners, sinó que els lliuraven en forma de tres terminis. Els lots més habituals que hem pogut documentar són els dos quartons reials, els drets del mercat, els dels molins i les tasques. Però hi havia també altres com els censos, un paquet de rendes consolidat gràcies al capbreu de 1236, la verema, els blats, etc.

La dinàmica de batlle arrendador, però, acabà de manera evident a la fi dels anys vuitanta del segle XIII. Les causes, tanmateix, cal començar-les a cercar l'any 1276, quan l'infant Pere assignà un violari per valor de deu mil sous, que havien de sortir de la batllia de Terrassa i de la de Barcelona, a Sibil·la de Saga per tal de recuperar les jurisdiccions reials que el seu pare li havia cedit. Per primer cop, la percepció de les rendes es podia desvincular del domini jurisdiccional, ja que l'assignació permetia a Sibil·la disposar de batlle propi a Terrassa per rebre-les. El juliol de 1288, a més, Guillem Colrat, essent batlle reial, comprava en franc alou al rei Alfons un enorme paquet de rendes sobre Terrassa. A partir d'aquest moment, les rendes reials quedaren reduïdes a un valor aproximat de tres mil dos-cents sous que, fins a la mort de Sibil·la l'any 1320, no tornarien a ingressar a la Corona.

És a dir que, a finals dels anys vuitanta, la Corona havia alienat la pràctica totalitat de les rendes que fins llavors li generava la batllia de Terrassa. Justament, és a

partir d'aquest moment que les notícies sobre la lleva de talles per afrontar els subsidis reials comencen a aparèixer de forma assídua (apartat 3.2). El sobreesforç econòmic que els homes de Terrassa hagueren d'afrontar tingué una contraprestació d'ordre polític: la potestat normativa local en forma d'ordinacions als anys noranta (apartat 2.2.1). La *universitas* començava a emanar un cos jurídic positiu.

Des d'aquest moment, els arrendadors anuals foren, sobretot, ciutadans de Barcelona: Arnau Ballester, Francesc Colrat (inicialment ciutadà de Barcelona, però que a partir de 1310 ja apareix com a resident a la vila), Bernat de Canet, Berenguer Riba, Guillem Sibília, Guillem Satorre, Jaume d'Illa, Pere Arnau i Ramon de Puig. D'aquests, destaca Bernat de Canet que comprà les rendes els anys 1307, 1310, 1319 i 1320. Pel que fa als prohoms locals, dos noms sobresurten per damunt dels altres: Bernat de Solà i Romeu Cardona. Arribarien a comprar directament les rendes del rei els anys 1302 i 1307, però sobretot, participen dels sotsarrendaments i de la recollecció dels censos. També, en aquest aspecte, destaca Guillem Eimeric, que hem documentat en diverses ocasions comprant alguns dels lots de les rendes. D'altres prohoms significatius com Antic Mar o Felip Riba participen com a procuradors dels ciutadans de Barcelona que s'havien fet amb els drets mitjançant compra al batlle general de Catalunya. Tinguem ben presents aquest seguit de personatges locals, ja que molts d'ells repetiran com a gestors de les rendes senyoriales que analitzarem a continuació.

3.1.2 Les rendes senyoriales

Un cop descrita l'evolució de les rendes reials, toca ara centrar-se en les principals rendes senyoriales que hem documentat. Si recordem el repartiment feudal del domini jurisdiccional sobre Terrassa (apartat 2.1), fruit de les convinences de mitjan segle XI i principis del XII es consolidà una cadena feudal a tres nivells per sota del comte, emmarcada per la castlania. El vescomte de Cardona se situava al capdamunt, per sota hi trobem la branca dels Claramunt i, enllaçant amb la petita noblesa local, els Terrassa. A mitjan segle XIII, quan gràcies a l'aparició del registre notarial podem resseguir la gestió d'aquestes rendes senyoriales, reben el nom de quartons, habitual per al període. Hi ha, com hem vist, dos quartons reials, però també hi trobem el quartó dels vescomtes de Cardona i el dels Claramunt. Així mateix, els Terrassa també disposen d'un conjunt de rendes. El mecanisme de gestió més habitual era l'arrendament anual, a banda de disposar d'un batlle de caràcter vitalici.

a) *El quartó dels Cardona*

Comencem pels vescomtes de Cardona. Les primers notícies, recollides al capbreu primer de Bertran, acòlit, ja van ser analitzades per Aventín i Salrach (2003) i n'hem fet menció en l'estudi de la batllia (apartat 2.2.1). Amb posterioritat, disposem d'un parell més de referències abans de la interrupció dels capbreus notariais l'any 1251. El 20 d'abril de 1245, el vescomte mateix novament arrendava per un any a Guillem de Far “omnes exitus, redditus et proventus quos habeo et habere debeo in termino Terracie”, a comptar de la següent festa de la Santa Creu de maig (CBA2, fol. 81v). El valor fixat fou de dos-cents cinquanta sous. Sis anys després, en aquest cas el 20 de febrer, el vescomte tornava a arrendar durant el mateix període a Berenguer de Talavera els seus drets sobre Terrassa des de la següent festa de Santa Creu de maig a un any, per valor de cent-cinquanta sous (CBA5). Els dos valors documentats són força assimilables amb els dels quartons reials. La diferència entre ells es pot deure al fet que, en el segon cas, la venda feta a Berenguer de Talavera fos la d'una part de les rendes i no totes. És força habitual que no s'arribés a precisar en el tenor de l'assentament, atès que ambdues parts ja n'eren prou conscients.

No serà fins el 18 de gener de 1294 que les rendes del vescomte reapareixen al fons notarial. Ho fan mitjançant tres assentaments seguits, el primer i el tercer dels quals però foren cancel·lats “de voluntate partium”. Així, en primer lloc, Berenguer Cardona, “baiulus domini Raimundi Fulchonis in Terracia”, venia per un any, a partir de la festa de l'Epifania següent, a Bernat de Solà totes les rendes i drets que el vescomte tenia al terme per un valor de dos-cents seixanta sous (CPF3, fol. 57r-v). A continuació, Guilabert de Centelles, reconeixia haver rebut de Berenguer Cardona els tres-cents sous que Ramon Folc V li havia assignat de les rendes del vescomte a Terrassa (CPF3, fol. 57v). Per a totes dues accions jurídiques, hi figuraren com a testimonis Bernat de Centelles, castlà i oncle de Guilabert, Pere de Solà, germà de Bernat, i Pere de Torredella, llavors lloctinent del batlle. Finalment, Guilabert de Centelles, fill de Guilabert de Centelles, convenia amb Bernat de Solà, que el receptor o qui aquest volgués podria rebre les rendes assignades per Ramon Folc a l'atorgant durant el següent any des de la festa de l'Epifania (CPF3, fol. 57v). Com a testimonis, aquest cop, actuaren Berenguer Cardona, és a dir, el batlle del vescomte, Pere de Solà i Jaume de Cot. Com dèiem, només podem estar segurs de l'efectivitat jurídica del segon

assentament. Amb tot, queda clar que ens trobem davant d'un intercanvi de drets que s'havia ideat per saldar algun deute entre Guilabert de Centelles i Bernat de Solà. Possiblement, la cancel·lació dels dos assentaments, tingués relació amb el debitori que el 20 d'abril següent Guilabert de Centelles atorgà a Romeu Cardona per valor de cent vint-i-cinc sous, obligant-hi les rendes que tenia pel rei a Terrassa com a garantia (CPF4, fol. 7r-v). El recurs al crèdit dels prohoms locals per part de la baixa noblesa permetia als primers accedir a la gestió de les rendes senyorials, doncs, per diverses vies.

El 7 d'abril de 1295, el batlle de Ramon Folc, per ordre del vescomte, va lliurar al cavaller Berenguer de Talamanca la possessió de les rendes del vescomte a Terrassa, "in hunc modum, scilicet, quod tradidit dictus Berengarius de Talamanca in signum vero possessionis dictorum reddituum VI denarios Barchinone de terno" (CPF5, fol. 4v). El mateix dia, Berenguer de Talamanca les arrendà per un any a Guillem de Cabrers, ciutadà de Barcelona, per valor de cent setanta sous, bo i comptant com a fidejussor amb Berenguer Libra (CPF5, fol. 5r). A continuació, però, Romeu Cardona prometia que si en quinze dies reunia els cent setanta sous, podria definir la venda feta per Berenguer (CPF5, fol. 5r). Tot sembla indicar que Romeu aconseguí aquesta suma, ja que el 6 de maig següent Berenguer li lliurava tots els censos del vescomte a Terrassa, a condició que li retornés "quando a me fuerit requisitus", per tal que els collís bé i fidelment, i li retés comptes quan li fos demanat (CPF5, fol. 18v).

Novament hem d'esperar un bon grapat d'anys, vint, per tornar a tenir constància dels arrendaments d'aquest quartó inicial, tot i que el nom ja havia caigut en desús feia molt de temps. Si als anys noranta la gestió s'havia confiat als Cardona com a batlles (i que també ho serien de Berenguer Cardona), el 1315 és un procurador qui ven els drets en nom del vescomte. Així, el 4 de maig, Pere de Marbusca, procurador del vescomte, vengué a Jaume Oló, pellisser, ciutadà de Barcelona, totes les rendes de Terrassa durant l'any que havia començat a comptar des de la festa de la Santa Creu per valor de tres-cents sous (CPF25, fol. 15v). Es confirma la presència de ciutadans de Barcelona com a compradors privilegiats de les rendes del vescomte, igual que succeïa amb les rendes reials, com hem vist. L'última notícia per al període d'estudi d'arrendaments d'aquests drets és del 9 de maig de 1319, quan Pere *Aleyso*, d'Igualada, tot afirmant ser procurador del noble Ramon Folc (és a dir, que no disposava de cap document probatori) va vendre a Bernat de Canet, ciutadà de Barcelona, totes les rendes que el vescomte tenia i rebia al terme, tant diners, carn, blat i verema com altres béns,

per tres-cents vint sous pagadors cent seixanta per Tots Sants i l'altra meitat per la Santa Creu de maig.

Per acabar el seguiment a les rendes del vescomte, ens aturarem en un episodi que permet enllaçar aquestes amb les dels seus immediats castlans, els també Cardona. El 20 de desembre de 1320, Pere Tarafa, procurador del noble Ramon de Montcada, va presentar a Romeu Cardona, “baiulo nobilis Raimundi de Cardona in feudo de Terracia”, un requeriment contra Bernat de Solà, “detentorem seu possessorem feudi de Terracia quod fuit Berengarii de Cardona”,³²⁸ per tal que lliurés al seu representat la part que li pertocava de l'esmentat feu per raó d'herència (CPF30, fol. 114r-115r). L'argumentació dels drets del Montcada es recull al requeriment: Ramon era net del difunt Berenguer de Cardona i nebot del llavors vigent castlà, també anomenat Berenguer de Cardona. El seu avi havia tingut quatre fills, Berenguer, Blanca, Sibilla i Berenguera. Blanca, mare de Ramon i de Guillem Ramon de Montcada, havia mort i llegat, meitat per meitat, la seva herència a ambdós fills. Ramon de Montcada, per tant, volia prendre possessió d'allò que li pertocava sobre la part del feu de Terrassa que tenia la seva mare. Romeu Cardona assignà la qüestió al jurisperit Arnau de Solà, qui, un cop féu acreditar documentalment a Pere Tarafa la seva condició de procurador de Ramon de Montcada, ordenà a Jaume Novell, saig de la vila, que lliurés el requeriment a Bernat de Solà.

Es tracta d'una notícia aïllada i desconeixem com acabà la qüestió. En tot cas, sí podem avançar que Bernat de Solà seguia com a batlle de Berenguer de Cardona l'any 1322. És interessant, però, destacar que Romeu Cardona, llavors, exercia també com a lloctinent del batlle reial Pere del Rei. De fet, podríem dir que en aquest afer actua com a tal, ja que assigna un jutge per dilucidar la idoneïtat o no de la petició i s'empra el saig de la vila per fer la comunicació del requeriment a Bernat de Solà, qui de fet era el germà del jutge triat, Arnau de Solà.

b) El quartó dels Claramunt

Baixem ara al segon esglauó en la cadena feudal de la castllania. Els Cardona, branca del casal vescomtal que té el seu origen en els Claramunt, eren els immediats castlans dels vescomtes. Les primeres mencions a l'arrendament del quartó de

---

³²⁸ Com veurem a continuació, Bernat de Solà havia rebut la batllia del feu de Berenguer de Cardona el gener de 1320. El tenor literal de la carta de requeriment protocolitzada especifica que Romeu Cardona era batlle de “Raymundeto de Cardona”, és a dir de Ramon Folc VI, que tot just aquell any havia esdevingut vescomte.

Claramunt les protagonitza Saltell Gracià, qui actuant en nom de Guillem de Cardona, el va vendre, sempre per el període d'un any a comptar de la festa de la Santa Creu de maig, per sis-cents sous les anualitats de 1237, 1238 i 1239 (CBA1, doc. 51, 378 i 681). Amb posterioritat, els arrendaments anuals continuarien, però també es consolidà la figura del batlle vitalici.³²⁹ El 4 de novembre de 1248, Berenguer de Cardona, fill de Guillem, feia donació a Jaume Ferrer “de omne vita tua totam illam baiuliam integriter de Terracia mihi pertinente”, de manera que el receptor “leves, congreges et penitus recipias” tots els censos, eixides, agrers i rendes, i que sigui “bonus, fidelis et legalis in omnibus”. A canvi, el batlle rebria el retrodelme, del qual n'especifica el valor: “pro tuo labore, scilicet, XII partem”. Acte seguit, Berenguer reconeixia deure a Jaume Ferrer tres-cents cinquanta sous, els quals li prometia pagar per la propera festa de la Santa Creu i, en cas de no satisfer-los, li assignava totes les rendes que percebia a Terrassa fins que recuperés aquesta quantitat (CBA3, fol. 35r). Així, doncs, el fet que Jaume Ferrer actués com a creditor de Berenguer de Cardona, i de ben segur no seria la primera vegada, comportà el seu nomenament com a batlle vitalici.

El 2 de maig de 1274, coincidint per tant amb al festa de la Santa Creu, Antic de Coll reconeixia deure a Arnau de Solà “ratione cuiusdam quarteronis de Claromonte que mihi condam vendisti” cent sous i li prometia pagar-los per Sant Joan (CBA4, fol. 32r). En aquesta ocasió, l'evidència documental sobre la gestió de rendes dels Cardona prové directament del sotsarrendadors. Arnau de Solà, qui llavors era batlle també del terme, degué comprar per un any els drets sobre el quartó a Berenguer de Cardona i, posteriorment, els devia sotsarrendar a Antic de Coll, el qual, acabat el termini, encara li devia cent sous.

A la fi dels vuitanta, amb la represa definitiva, del registre notarial terrassenc, comptem amb una nova donació vitalícia, que també comparteix la tendència a confiar la batllia a prohoms locals amb qui anteriorment s'havien establert relacions creditícies. El 23 de setembre de 1290, Berengueró de Cardona féu donació a Berenguer Cardona, habitant de la vila, “de omnibus diebus vite tue totam illam baiuliam nostram Terracie, sicut melius tu et alii baiuli nostri quondam pro nobis habuerunt et tenerunt” i, seguint el que ja s'havia establert com a costum, “pro labore vestro habeas semper inde singulis annis retrodecimum, ut consuetum est” (CGC4, fol. 30r). La vinculació dels Cardona vilatans amb la batllia dels Cardona nobles, però, havia començat com a mínim un

---

³²⁹ Seguien, per tant, l'estil del priorat de Santa Maria o del monestir de Sant Llorenç, tal com hem pogut observar (apartat 1.2).

parell d'anys abans. El 13 de juny de 1288, un Cardona, batlle de Berenguer de Cardona reconeixia a Bernat de Fàbrega haver rebut trenta dels cent sous “quos dominus Berengarius percipit in terminio Terracie” (GC2, fol. 2v). El volum sencer està en força mal estat i just s'observa que un fragment perdut del foli afecta part de la *intitulatio*, de manera que desconeixem el nom de l'atorgant. Gràcies al lliurament de la batllia que Berengueró féu el 1297 al fill de Berenguer Cardona, arran de la seva mort, sabem que en realitat aquesta donació de 1290 es tracta d'una confirmació, fruit de la mort de Berenguer de Cardona. Així, el 3 d'abril, el procurador de Berengueró de Cardona lliurà a Berenguer Cardona, de la vila, la “baiuliam et sagioniam omnium reddituum et proventuum, quos Berengarius Cardona, quondam, pater dicti Berengueroni, habebat in villa et termino Terracie”, la qual havia estat confirmada i concedida per Berengueró al difunt Berenguer Cardona (Apèndix, doc. 24).³³⁰

Com a batlle vitalici, Berenguer Cardona gestionava els drets i les rendes terrassenques dels Claramunt-Cardona derivades de la castlania. Però això no impedia que, en paral·lel, el noble Berenguer de Cardona en vengués els drets per obtenir la liquiditat necessària de cop. Entre el mateix 1297 i 1314 comptem amb quatre referències a aquests arrendaments. En totes quatre Guillem de Vallseca³³¹ en fou el comprador i, al seu torn, les va sotsarrendà a prohoms locals. Començant, de fet, amb el mateix batlle vitalici. El 10 de juliol de 1297, Guillem venia a Berenguer Cardona, des de l'anterior festa de la Santa Creu per un any, totes les rendes que tenia “ratione empcionis quam feci a Berengario de Cardona, filio quondam nobilis Berengarii de Cardona et domne Alvire, uxor eius quondam, et a manumissoribus dicte domine Alvire” per sis-cents sous, pagadors en tres terminis: dos-cents per Sant Miquel, tres-cents l'1 de gener i els restants cent coincidint amb la finalització del termini (CPF7, fol. 32r). Berenguer, però, tot just el 27 de juliol següent, traspassava els drets sobre les rendes al seu fill Romeu, a canvi d'haver-li avançat els sis-cents sous al seu pare, compromentent-se a lliurar-li el producte de les rendes puntualment “in ospicio nostro” (CPF7, fol. 33r). Així, el 4 d'octubre, era ja Romeu Cardona qui pagava els primers dos-cents sous del total de sis-cents a Guillem de Vallseca (CPF7, fol. 61r). Com veiem,

---

³³⁰ A partir, si més no, de 1317, el sistema de batllia vitalícia acabà. Com veurem, aquell any la batllia fou encomanada a Guillem Eimeric i el 1319 és Bernat de Solà qui actua com a batlle de Berenguer de Cardona.

³³¹ Procurador de Sibil·la de Saga, com hem vist a l'apartat de les rendes reials, i casat amb una de les filles d'Arnau de Solà.

s'ajustava força al pacte inicial, segons el qual Guillem rebria el primer pagament per la festa de Sant Miquel.

El 27 de juny de 1303, Berenguer Libra reconeixia haver comprat a Guillem de Vallseca les rendes que Berenguer de Cardona rebia a Terrassa per dos anys, a comptar des de la festa de la Santa Creu passada (CPF13, fol. 25v). La venda s'havia fet per valor de mil dos-cents sous i l'atorgant prometia satisfer-los mitjançant tres lliuraments anuals de dos-cents sous. Fixem-nos com Guillem, per tant, disposava dels drets per al 1303 i 1304. En el moment de tractar el cas concret de Berenguer Libra ja vam avançar que, de fet, aquest prohoms constituí una societat amb Pere de Prat per adquirir els drets que Guillem de Vallseca havia comprat, al seu torn, a Berenguer de Cardona (apartat 2.3). El 24 de maig de 1307, novament, Berenguer Libra, de la vila de Terrassa, reconeixia deure a Guillem de Vallseca mil-dos cents sous per la compra durant dos anys de les rendes del Cardona (CPF17, fol. 21r-v). Finalment, el 1314, encara documentem Guillem de Vallseca sotsarrendant els drets d'una part dels censos i rendes de Berenguer de Cardona. En aquest cas, el 13 de maig, Antic Mar, un altre dels prohoms destacats de la vila, reconeixia deure a Guillem dos-cents sous per les menuderies i per la verema del quartó de Berenguer de Cardona (CPF24, fol. 15v).

El 16 de maig de 1317, el cavaller Berenguer de Banyols, com a procurador de Berenguer de Cardona i de la seva esposa Beatriu, venia per un any a Guillem Eimeric, de la vila, totes les rendes que el noble Berenguer disposava a Terrassa “exceptis denariis curie (CPF27, fol. 20r).³³² El valor fixat fou de cinc-cents vuitanta sous i, com en el cas de Berenguer Libra, Guillem Eimeric va comprar a mitges aquests drets amb Pere de Solà, com el mateix dia li reconegué (CPF27, fol. 20v). A finals de 1317, el procurador de Berenguer de Cardona encomanà “baiuliam quam dictus nobilis Berengarius, castlanus castri Terracie, habet in termino castri Terracie” a l'esmentat Guillem Eimeric, autoritzant-lo a atorgar i firmar vendes i altres documents, així com a rebre tots els drets i rendes, tal com el batlle del Cardona havia acostumat a fer (CPF27, fol. 135r). A partir d'aquest moment, doncs, la batllia del castlà passà a mans de Guillem però ja no de forma vitalícia, sinó més aviat vinculada als arrendaments. Així, el 26 de juliol de 1319, Bernat de Solà, com a procurador de Berenguer de Banyols, reconeixia haver rebut de Guillem Eimeric tres-cents sous per les rendes del noble Berenguer de Cardona (CPF29, fol. 55v-56r). Tot i que no s'explicita, Guillem encara

---

³³² Tant aquest assentament com els següents que comentem del 1317 foren emesos i lliurats a Bernat Cucala, qui actuarà a partir de 1322 com a procuradors substituït, per manament de Berenguer de Banyols.

devia actuar com a batlle, ja que el 9 de gener de 1320 Bernat de Solà rebia la batllia de Berenguer de Banyols en els mateixos termes que Guillem l'havia rebuda el 1317 (CPF20, fol. 148v). L'any 1322, quan posem fi al nostre estudi, Bernat de Solà exercia encara com a batlle de Berenguer de Cardona. El 3 d'octubre, Bernat Cucala, de la vila d'Olesa de Montserrat, procurador substituït de Berenguer de Banyols, li reconeixia haver rebut cent vint-i-dos sous, un cop deduït el redelme, corresponents al preu de compra de l'espelta que s'havia venut l'any anterior (CPF32, fol. 94r). Finalment, mitjançant dues èpoques més del 24 de novembre i de l'1 de desembre, el mateix procurador substituït reconeixia a Bernat de Solà haver cobrat cinc-cents sous del conjunt de les rendes (CPF32, fol. 130v i 134v).

c) El quartó dels Terrassa

Per últim, és el torn dels Terrassa-Centelles. La nissaga local que s'ennoblí a través de la detenció de la castlania. Del conjunt de rendes i drets derivats de la castlania, especialment aquells vinculats a les muntanyes, n'hem trobat nombrosos arrendaments. A diferència dels vescomtes i els Cardona, els Terrassa-Centelles atorgaven directament aquests instruments. Això no vol dir que no disposessin de batlles o procuradors, però aquests, com ja hem vist als apartats dedicats a la batllia i la universitat, s'ocupaven més dels litigis i requeriments que no pas de sotsarrendar els censos i altres drets.³³³

Així, Guillem de Terrassa i la seva esposa Saurina, l'11 de novembre de 1243, feren donació a Ramon de Santfeliu "de omnibus diebus vite tue" de tots els diners "consuetum habendi et requirendi racione de hostibus in omni termino castri Terracie" (CBA2, fol. 40r). La donació, de caràcter vitalici, no era per gestionar en nom dels Terrassa aquestes rendes per raó d'host, recollides a les convinences de la castlania, sinó que permetia a Ramon adquirir-les en plena possessió. Probablement, la donació era un mecanisme de compensar algun tipus de deute anterior.³³⁴ L'últim arrendament atorgat

---

³³³ Hem documentat Bernat Saderra com a batlle de Bernat de Centelles entre 1298 (CPF8, fol. 4v) i 1319 (CPF29, fol. 91v). Probablement, es tractés d'un batlle vitalici. Blanca de Centelles, tot just accedí a la castlania, actuà amb un altre batlle, el també cavaller Dalmau de Torre. Aquest, de fet, havia estat ja procurador del seu pare l'any 1308 (CPF18, fol. 5r). Aquell any, Blanca també nomenà procurador, en aquest cas Berenguer de Libra (CPF18, fol. 118r).

³³⁴ Els Terrassa devien trobar-se en una conjuntura delicada, ja que el 17 de febrer de 1244, arrendaren els drets que tenien sobre el castell de Rocafort, a canvi de quaranta morabatins (CBA2, fol. 50r). L'arrendament, però, venia precedit, tal com s'especifica al document, d'un altre anterior per a un període de cinc anys que encara no s'havia conclòs.

per Saurina de Terrassa, ja vídua de Guillem, fou el 2 d'agost de 1273. En concret, es tracta d'una rendició de comptes feta per Guillem de Rovira, clergue, procurador de Saurina, per la qual havien arribat a bon compte dels quatre-cents cinquanta sous que li devia per l'arrendament d'un any "de exitibus, redditibus et iuribus quas et que habeo in Montaneis" (CBA4, fol. 6r.). Saurina destinà aquests ingressos a satisfer diversos deutes contrets pel seu difunt marit. Així, es detalla com ja havia pagat dos-cents cinquanta sous i encara li restaven pagar deu sous a Bertran de Santcristòfor, vint-i-dos i tres diners a Pere de Massanes, i vint a Berenguer de Seller, i del que quedés es satisfaria "diversis personis" que constaven "in quodam memoriale ... pro debitis et iniuriis".

Fruit d'aquesta delicada situació per la que passava la nissaga, es fixà aquell mateix any el casament de l'hereva Maria amb Bernat de Centelles, castlà de Sitges (Verdaguer 2000). Ja l'any següent, coincidint amb la festa de la Santa Creu de maig com era habitual al terme, Bernat de Centelles venia per un any a Berenguer Cardona tots els drets que tenia "in toto termino Montanearum Terracie" per un valor de quatre-cents cinquanta sous (CBA4, fol. 32r). L'endemà, Berenguer Cardona incloïa ("colligote") a Guillem de Santpere en la compra que acabava de fer a Bernat de Centelles de les rendes de les Muntanyes per tal que en cobrés la meitat, a canvi de pagar-hi dos-cents vint-i-cinc sous, en quinze dies els primers cent sous i "deinde sicut inter nos dicitur" (CBA4, fol. 33r). Aquesta pressa en rebre els primers cent sous, es devia a la necessitat que tenia el Centelles de cobrar al més aviat possible la quantitat total de l'arrendament. Així, el 20 de juny, el castlà reconeixia a Berenguer haver rebut ja quatre-cents sous per la venda dels drets (CBA4, fol. 36v).

El recurs per part de Bernat de Centelles als Cardona vilatans i a d'altres prohoms destacats com a arrendadors privilegiats dels seus drets sobre Terrassa és, a partir d'aquest moment, força clar. El 17 de novembre de 1283, venia per un any, comptador des de l'1 de gener, a un jove Romeu Cardona "omnes exitus, redditus, census, agrarium .... quem habeo et habere debeo... in omnibus illis Montaneis Terracie" per tres-cents cinquanta sous (CBA5, fol. 45r). El preu fou avançat per Romeu Cardona, ja que a l'assentament següent, aquest promet al castlà que si Bernat de Centelles li retornava la quantitat, ell li lliuraria immediatament els drets adquirits a canvi. El novembre de 1287, el castlà venia a Felip d'Ametller, durant quatre anys, aquests mateixos drets (CGC1, fol. 31v).³³⁵ Al seu torn, aquest els sotsarrendà l'any 1291, és a

---

³³⁵ Ja hem comentat bona part d'aquests arrendaments al segon capítol, als estudis de cas dels prohoms més destacats (apartat 2.3). La venda per quatre anys no indica el valor, quelcom que evidencia que es

dir, l'últim any en què disposà d'ells, a Bernat de Solà i Romeu Cardona per quatre-cents vuitanta sous (CPF1, fol. 32v-33r).

L'arrendament dels drets sobre les Muntanyes, doncs, és el que millor s'ha pogut documentar al llarg del segle XIII. En canvi, només en una sola ocasió, disposem d'un arrendament global del quartó dels Terrassa. El 3 d'abril de 1297, Bernat de Centelles va vendre per un any a Romeu Cardona totes les rendes que percebia sobre Terrassa “tam panis et vini, denariorum, carniū quam aliorum ... et ius decimi safrani huius anni presentis ... quartoni nostri, quem in dicti decimi domini regis percipimus. Item, vendimus vobis totam partem nostram ... habemus et percipimus et percipere debemus in decimi bladi, racione unius quartonis nostri”, tot plegat per sis-cents sous, a canvi que Romeu es fes càrrec del deute que, per aquest valor, el Centelles tenia amb el cavaller Berenguer de Rubí (CPF6, fol. 121r-v). Recordem com sis-cents sous era el valor més habitual del quartó de Claramunt, de manera que els drets dels Terrassa-Centelles eren equivalents als del Cardona, castlans immediats del vescomte.

A partir d'aquí, però, els arrendaments que hem pogut documentar són ja només parcials. D'aquests, prenen un relleu especial els drets que el castlà tenia sobre el delmari de Sant Fruitós. El 10 de novembre de 1305, Bernat de Centelles, juntament amb Romeu Cardona, venien llur part del delmari a Guillem de Vinyals durant un any per cent sous (CPF15, fol. 62v). Entre aquest any i 1309, de fet, Guillem fou l'arrendador d'aquests drets i, al seu torn, els va sotsarrendar a d'altres prohoms de la vila. Així, el 29 de novembre de 1306 tornava a comprar-los per un any, comptador a partir de la festa de Santa Creu de maig, a Bernat de Centelles per valor de vuitanta sous (CPF16, fol. 64v). Just passada aquesta festa, el 7 de maig, Guillem sotsarrendava la part del delme que havia adquirit mitjançant el document anterior a Bartomeu Riba i Guillem Cardona per cinquanta sous (CPF17, fol. 17r). Al gener de 1308, novament el castlà venia a Guillem els drets del delmari per vuitanta sous (CPF17, fol. 120v) i, a mitjan agost, aquest els sotsarrendava a Bernat de Solà per trenta (CPF18, fol. 48v). Cal entendre que les quantitats que rebia Guillem eren netes respecte el valor que ell havia pactat amb el castlà, de manera que el benefici que n'extreia era força profitós.

El lloc de Guillem de Vinyals l'ocupà Guillem de Prat els següents quatre anys. Així, el 9 de maig de 1310, Bernat de Centelles li venia els seus drets del delmari durant

---

tractà d'un mecanisme per retornar deutes. De fet, el 15 de desembre següent, Romeu Cardona rebia de mans de Bernat de Serra setze lliures de safrà com a retorn d'un préstec de dos-cents sous que havia fet a Bernat de Centelles (CGC1, fol. 48v).

un any per cent sous (CPF20, fol. 18r). El 31 de maig de 1312, es repetia l'operació per un valor de cent trenta-cinc sous (CPF22, fol. 24v-25r). Dels vuitanta sous de la primera dècada, per tant, el valor de les rendes del Centelles havia augmentat fins als cent trenta-cinc. El creixement dels ingressos pel delmari continuà els anys següents. Pere d'Ametller, membre d'una altra significada família de prohoms (apartat 2.3), fou el nou arrendador a partir del maig de 1315. Així, el 31 d'octubre de 1314, Bernat de Centelles li va vendre, a comptar de la festa de la Santa Creu següent, durant tres anys totes les rendes que el castlà rebia de la capella de Sant Jaume de Terrassa i la part que tenia del delme de Sant Fruitós, “finito ipso uno anno per quod Felip Riba ipsum emit, qui finivit a primo venturo festo Sancte Crucis mai ad I annum” (CPF24, fol. 165r). El valor que s'ofereix és el conjunt de la venda, nou-cents vuitanta sous, de manera que no es pot precisar el determinat per la part del delmari. En tot cas, el document esmenta l'arrendador de l'any 1314, Felip Riba. Amb posterioritat, però, sí disposem d'una referència que situa en cent setanta-cinc sous el valor anual. El 16 de febrer de 1317, Pere d'Ametller venia per dos anys, com sempre a partir del 3 de maig següent, a Bernat de Solà la meitat de la part del delme de Sant Fruitós que havia arrendat a Bernat de Centelles per vuit lliures i quinze sous (CPF26, fol. 121r). És a dir, per tres-cents cinquanta sous.

En resum, doncs, en una dècada (1306-1317), les rendes que el Centelles obtenia del delmari passaren de vuitanta a cent setanta-cinc sous. Un augment força significatiu, més del doble, que contrasta amb l'estabilitat dels arrendaments fets al conjunt dels quartons, situats en sis-cents sous de manera continuada, tant pel que fa als Cardona com al mateix Centelles. Acabarem el seguiment a les rendes dels Terrassa-Centelles amb una època atorgada l'11 de desembre de 1319 pel llavors lloctinent del batlle reial, Jaume Escuder, a Romeu Cardona on li reconeixia que li havia lliurat els dos-cents cinquanta-dos sous i vuit diners per seixanta quarteres entre espelta i avena, quatre quarteres d'ordi, dotze quarteres de lleties i dotze somades de vi, segons la mesura de Terrassa (CPF29, fol. 132r). Aquestes quantitats provenien de les rendes del difunt Bernat de Centelles i “fuerunt emparata de mandato venerabilis baiuli Barchinone”. El castlà, encara viu l'agost d'aquell any (CPF29, fol. 63v-64v), de ben segur deixà força deutes en morir i, com a mecanisme habitual de liquidar-los, les autoritats emparaven béns i rendes per vendre-les en subhasta. Romeu Cardona degué aprofitar doncs l'ocasió per adquirir-les a un preu avantatjós.

Com hem vist, bona part dels noms dels agents encarregats de gestionar les rendes reials i senyoriales són els mateixos: els Cardona, Ametller, Mar, Libra, Vinyals, Eimeric, etc. Els tornarem a trobar a l'apartat següent dedicat a la fiscalitat, bé sigui com a talladors i, sobretot, com a col·lectors de les talles. L'expertesa acumulada, tant tècnica com de coneixement dels patrimonis del conjunt de la comunitat, per la seva activitat quotidiana en la gestió de rendes reials i senyoriales els feia candidats idonis per a la gestió de les cada cop més feixugues i continuades obligacions fiscals i administratives de la universitat.

Ara bé, cal precisament destacar que de la renda derivada del domini jurisdiccional només actuaren com a gestors, no arribaren a ser-ne mai propietaris dels drets. Aquesta és una de les causes bàsiques per entendre el llarg període en què el règim municipal terrassenc restà com a institució latent. Contràriament, per exemple, al cas barceloní, en què com conclou Bensch, cedint els drets sobre rendes a determinats ciutadans com a recompensa pels crèdits rebuts: “els comtes reis van transferir elements essencials de la senyoria local i de l'autoritat als empresaris urbans. Sense que es produís cap confrontació, o agitació comunal, els patricis de Barcelona havien obtingut, i tret profit de l'exercici de l'autoritat local” (2000: 197). Només cap a la fi del nostre període d'estudi, observem com Romeu Cardona enllaçarà via matrimoni del seu net amb els Colrat, per exemple. Senyal, segurament, de què la jerarquitització social dins la *universitas* es començava consolidar.

3.2 Les talles: anàlisi diacrònica

Un cop analitzades les rendes reials i senyoriales, és el torn de centrar-nos en l'àmbit de la fiscalitat. A continuació, repassarem la successió de talles llevades per la universitat de Terrassa fins l'any 1322. Recordem, però, que el registre notarial terrassenc presenta una important llacuna que afecta íntegrament els anys cinquanta i seixanta, i que només s'ha conservat un capbreu per a la dècada dels setanta. Pel que fa als vuitanta, en són tres. Per tant, és només a partir de 1290 que es reprèn la continuïtat documental del fons. Amb tot, n'ha quedat constància de cinquanta-dues talles entre els

anys 1273 i 1322, cinquanta d'elles a partir de 1291 (vegeu Apèndix, taula 3). La mitjana per a les tres dècades finals és de gairebé dues talles per any.³³⁶

Aquestes talles documentades responien inicialment a demandes reials, sobretot la quèstia i en menor mesura la redempció d'exèrcit. També, des de finals del segle XIII, s'evidencia com a través de les talles la universitat afrontava el pagament anual de les cenes del rei i del procurador reial, normalment l'infant (però en alguna ocasió el vescomte de Cardona). A partir dels anys noranta, començarem a documentar com s'aprofitava la talla per incloure necessitats comunitàries (despeses per plets, obres, etc.), però només serà a partir de 1309 quan es llevin talles per afrontar despeses estrictament municipals. Un últim tret a tenir en compte és l'ús habitual de quèstia i talla com a sinònims. No s'ha de confondre, però, la quèstia com a motiu de la talla amb la quèstia com a equivalent de talla. Fets aquests aclariments, iniciem l'anàlisi diacrònica.

3.2.1 El predomini de les exempcions (1250-1275)

Com ja hem apuntat anteriorment (apartat 2.2.3), la primera contribució documentada de la universitat terrassenca a la quèstia reial data del 1250. El 29 de juny d'aquell any Vidal Gracià reconeixia a tots els prohoms de Terrassa (“omnibus universis probis hominibus Terracie”) haver rebut quatre-cents dels dos mil sous que devien a Zarc Malet “de illa chestia Terracie”. El 6 de juliol, el mateix atorgant reconeixia “habuisse preterea a dicta chestia CCC solidos nomine dictorum creditorum” (CBA3, fol. 87r). En el curs d'una setmana, doncs, es satisfien set-cents sous del préstec al qual els prohoms terrassencs havien hagut de recórrer per afrontar la quantitat demanada pel rei. És l'única menció que hem localitzat entre el 1237 i 1251, tot i comptar amb tres capbreus notariais que, de manera pràcticament ininterrompuda, permeten resseguir aquests catorze anys. La singularitat de la referència demostra que la petició de quèstia per part del rei fou, encara al llarg dels anys quaranta, un fet puntual a Terrassa. El mecanisme emprat per la universitat a l'hora de contribuir a la petició reial, en principi, referma també aquesta impressió. Més encara quan van recórrer a un prestamista barceloní, el jueu Zarc Malet (Klein 2004: 149), fent evident així l'excepcionalitat de la

---

³³⁶ Respecte al procés d'elaboració de les talles per part dels municipis, prenem com a referència els estudis de Turull (1990: 506-518, 528-543) i Ortí (2000: 584-600).

suma. Desconeixem si els dos mil sous eren la xifra total que s'havia d'aportar en concepte de quèstia o només una part. Probablement, sigui el global. Tanmateix, el fet més rellevant, sobretot de cara a entendre les fonts d'ingressos de què disposaven els prohoms, és l'escàs marge temporal d'una setmana amb què pagaren quatre-cents i tres-cents sous (sumes força equiparables).

Segurament, el crèdit demanat a Zarc Malet responia més a la urgència de la Corona per rebre els diners que no pas a la manca d'experiència a l'hora de satisfer una contribució fiscal. No debades, ja des del 1239 la universitat rebia els seus nous habitants en el *comú*, és a dir, en el conjunt de càrregues fiscals que havien d'assumir (apartat 2.2.2). Creiem factible, doncs, que llevessin una talla per saldar el deute contret amb Zarc Malet. Pels documents que hem treballat dels anys noranta i principis del XIV, la col·lecta de les talles es duia a terme en el marge d'un mes i mig. La proximitat de les dues èpoques s'explicaria per aquest motiu, bo i tenint en compte que només un nou recurs al crèdit podia significar una font d'ingrés d'aquesta magnitud. I és molt estrany que els prohoms no tinguessin interès en fer assentar un préstec d'aquest valor al capbreu notarial terrassenc. Ara bé, també per aquests mateixos documents, som conscients que les talles deixen un nodrit rastre d'evidències als capbreus noterials (comanda de talla, rendició de comptes final, requeriments, etc). En aquest cas, ni talla ni crèdit no han deixat cap traça documental i, per tant, només podem proposar-ho com a possibilitat.³³⁷

Per als següents vint-i-tres anys, cal recórrer als registres de cancelleria. A partir de 1255 hi trobem els assentaments comptables de la incipient fiscalitat reial, fonamentada a Catalunya en la petició de la quèstia (Baydal 2011). De les primeres set quèsties, però, Terrassa només contribueix en dues: els anys 1257 i 1272. A l'assentament de 1255, i dins l'entrada corresponent al terme vallesà, no figura cap quantitat a la columna on s'annotaven les contribucions de cada vila. A les quèsties de 1259, 1260, 1261 i 1263 directament Terrassa és elidida de la llista de contribuents.³³⁸ Com ja hem analitzat al capítol dedicat al règim municipal, s'ha de tenir en compte que el 1252 Jaume I féu donació en franc alou del castell, vila i terme a la seva amant

---

³³⁷ Una altra opció que permetria explicar aquestes dues referències és que el deute amb Zarc Malet no fos de la universitat, sinó del rei. És a dir, que Jaume I hagués destinat els diners de la quèstia de Terrassa a satisfer un crèdit seu. Així, la universitat el que estava fent era pagar a mesura que es recaptava, segurament a través d'una talla, la quantitat fixada. El caràcter sintètic dels assentaments, com dèiem, no permet assegurar-ho.

³³⁸ ACA. Cancelleria, Registre núm. 8, fol.42r, 47r, 55r i 63r.

Guillema de Cabrera. Potser això explicaria l'absència de Terrassa en l'esforç fiscal, tret –com dèiem– dels anys 1257 i 1272. En el primer cas, a una petició inicial de quatre mil sous, se n'hi sumaren dos mil més amb una contribució final de sis mil sous. Precisament, al marge dret de la quantitat final s'hi pot llegir “Dompna Guillelma”.³³⁹ En la mateixa posició, per a d'altres dominis hi trobem el nom de Ramon de Pompeia, qui fou procurador i veguer del rei, o el bisbe d'Elna. Se sobreentén, doncs, que es refereix a magnats que comparteixen algun tipus de dret sobre les contribucions. A la sol·licitud de 1272, inicialment el rei demanà tres mil sous, però foren reduïts a dos mil. Com veiem, doncs, el condomini amb Guillema de Cabrera no explica la manca de contribució. Més aviat, hem de cercar el motiu en l'esforç que suposà en aquells anys centrals del segle XIII la construcció de la muralla i el vall de la vila. Justament, el 2 de setembre de 1263, Jaume I concedí mitjançant privilegi a “omnes homines castri et ville de Terracia” l'exempció de la quèstia, de redempció d'exèrcit i de cavalcades durant els següents cinc anys, per tal que “citius poteritis, faciatis vallum in defensione ville predictae de Terracia in loco in quo iam incepistis ipsum facere, et muros et fortitudine poteritis et facere debetis” (Apèndix, doc. 25). Caldria preguntar-se si fou un privilegi del tot innecessari, vist que el monarca trigà nou anys a demanar un altre subsidi després del de 1263 (Baydal 2011). Ara bé, quan tornem a disposar de documentació notarial observem com, des de la perspectiva local, la quèstia tindrà una vinculació molt forta amb la fortificació de la vila. Això és el que succeeix per a les referències dels anys 1273 i 1274.

A primers d'agost de 1273, Arnau de Solà, batlle de Terrassa, Ferrer de Bonvilar, Pere de Santcrisòfor, Bernat Ferrer de Fàbrega, Felip de Solà, Bernat de Fàbrega, Bertran de Santcrisòfor, reconeixien “per nos et alios probos homines Terracie” a Bernat de Far “quod venisti nobis omni ad certum et legalem computum” de totes les despeses que fins aquell dia “fecisti et posuisti in opere ville Palacii pro minuto vel in tuo capud breve declarantur ... videlicet, de illis denariis quos [...] recepisti de Iacobo de Cute, levator et collector chestie operis predictorum, qui sunt III mille solidos”. Acte seguit, Arnau de Solà, aquest cop atorgant en solitari, reconeixia al mateix Bernat de Far que li havia lliurat “ratione domne Guillelme de Capraria, de collecta et chestia operis ville Palacii Terracie, C solidos” (CBA4, fol. 9v).

---

³³⁹ ACA. Cancelleria, Registre núm. 8, fol. 31v.

Es tracta de la primera referència explícita a una talla llevada al terme de Terrassa. En concret, és el document de rendició de comptes de les despeses per les obres a la vila encarregades a Bernat de Far, les quals foren sufragades mitjançant una “collecta et chestia”, llevada i recollida per Jaume de Cot. Tres mil sous fou el producte resultant, dels quals anaren a parar a mans de Guillema de Cabrera cent sous: el particular 3% que la senyora de Terrassa es quedava i que permet confirmar la interpretació que hem fet abans sobre l’anotació del seu nom als registres de cancelleria. La suma aplegada és força respectable per a una vila petita i mostra la magnitud de les obres que s’estaven produint. Es fa però difícil vincular aquesta quèstia amb alguna de les documentades als registres reials. Cronològicament, escauria amb el subsidi del març de 1273, però la suma no coincideix. I, com tot seguit comprovarem, aquest fou assumit mitjançant una altra talla. Pel que fa a la quèstia immediatament anterior, la de 1272, si bé la contribució inicial havia de ser de tres mil sous, coincidint doncs amb la xifra reflectida a la rendició de comptes, segons la cancelleria la suma final que Terrassa aportà fou de dos mil. Una explicació plausible és que els tres mil sous esmentats a la rendició de comptes foren la xifra global recollida, dels quals dos mil anaren a parar a la Corona, mentre que els mil restants foren destinats a les obres, si bé es conceptualitzen com a remissió de mil sous al registre de cancelleria. Això, de fet, és el que passarà amb la quèstia següent.

El fet que aquesta rendició de comptes s’hagi produït més d’un any després de la sol·licitud de la quèstia pot resultar estrany. Però, com alguns exemples posteriors demostren, era habitual que just abans repartir una talla per aplegar una nova contribució, talladors i col·lector formalitzessin per escrit l’acord respecte la gestió del cobrament i el pagament dels diners recollits en l’anterior.³⁴⁰ En aquest cas, no només l’encarregat de les obres va retre comptes, sinó que un particular també va voler deixar clar que havia contribuït a la quèstia. Així, entre el 15 i el 22 d’agost, Jaume de Cot, com a col·lector de la quèstia de les obres de la vila del Palau de Terrassa, reconeixia a Pere d’Hospital i als seus que havia pagat els tretze sous pels quals fou tallat (CBA4, fol. 10v).

És força probable que, al llarg del mes d’agost de 1273, s’estigués organitzant la talla per fer front al subsidi que, inicialment, el rei havia demanat el març en concepte

---

³⁴⁰ Fins a set anys, com veurem més endavant, es féu esperar la rendició de comptes de la talla pel subsidi de l’ambaixada a Roma de Jaume II el 1294.

de quèstia per l'auxili al regne de Castella i a la qual Terrassa havia de contribuir amb mil cinc-cents sous. Inicialment, ja que, tal com recull una anotació de cancelleria, el rei “dimisit D et residuos mille mandavit quod in operis ponerentur”.³⁴¹ Aquesta talla fou encarregada a Bernat de Far, qui ja hem vist com s'ocupà de les obres. En tenim evidència documental gràcies a un reconeixement de deute fet més d'un any després. El 17 de novembre de 1274, Arnau de Solà, Bernat de Fàbrega, Jaume Escuder, Berenguer d'Agell, Ramon Amat, Jaume de Vallcorba, Pere de Santcristòfor, Gerard de Canet, Guillem Barba i Felip d'Ametller reconeixen a Bernat de Far, “talliatori chestie operis muri ville Palacii quod de illis mille solidos Barchinone de terno, quos nos debemus mittere de mandato domini regis in dicta opere, mutuasti et tradidisti nobis CCC solidos” (CBA4, fol. 53v). Tant la quantitat tallada com la seva finalitat coincideix plenament amb l'anotada per cancelleria: mil sous destinats a les obres. D'aquests mil sous, però, el batlle i prohoms, tot i que no reben aquest apel·latiu, reconeixen a Bernat que els ha prestat tres-cents, que destinaran a la compra de dos tipus de ballestes: “videlicet, primos C solidos in ballestriis duarum prod[...] et CC solidos in ballastris de secunda”. Els atorgants prometen al tallador que li retornaran aquesta quantitat perquè sigui destinada a les obres i obliguen els seus béns com a garantia.

Just aquell novembre, Ferran Sanxis, el fill bastard de Jaume I, renunciava a ser vassall seu en aliança amb els nobles aragonesos. Ja des de juny, a més, el rei havia adreçat un mandat a totes les viles reials alertant sobre la rebel·lió dels nobles, encapçalada per Ramon de Cardona, per tal de mobilitzar les milícies comunals segons sostenia Ferran Soldevila (1956: 358-367). En aquest context d'espera d'una confrontació militar, els prohoms terrassencs hagueren de fer front a una contribució en forma ballestes, tot destinant-hi part de la suma recollida l'any anterior per a les obres de la vila.

Possiblement, en relació amb la necessitat sobrevinguda d'haver de retornar els tres-cents sous per al seu propòsit inicial, s'entengui millor la primera notícia de protesta per les contribucions fiscals que hem pogut documentar. El 8 de gener de 1275, el batlle Arnau de Solà i Romeu de Pedralba, porter del rei, van absoldre Arnau de Pujol de les injúries que aquest havia fet al saig terrassenc i als col·lectors de la quèstia reial, a canvi de 10 sous (CBA4, fol. 59v). No tenim constància de cap sol·licitud d'aquest tribut per a l'any 1274. De fet, és just al març de 1275 que s'haurà de contribuir a la

---

³⁴¹ ACA. Cancelleria, Registre núm.18, fol. 46r.

mitja quèstia amb mil cinc-cents sous.³⁴² Però la presència d'un porter reial, de ben segur com a col·lector designat pel monarca, indica prou clarament que s'havia realitzat la recollida de diners per a la quèstia en els dies anteriors. Així, o bé es tracta d'una quèstia no documentada als registres de cancelleria, o bé es llevà a Terrassa una nova talla per recuperar la quantitat desviada de la quèstia anterior per a finalitats militars.

L'absolució també especifica un detall del mecanisme de percepció de les talles. El saig, oficial de la cort del batlle, acompanyava el col·lector o col·lectors, com és el cas, als quals se'ls havia encarregat la recollida de diners. La presència del saig era necessària en representació de l'autoritat jurisdiccional, precisament, per ocasions com aquesta en què hi havia resistència a contribuir-hi. És a dir, el batlle no intervenia directament ni en la talla ni en la col·lecta, però sí vetllava pel seu correcte procediment.

3.2.2 La normalització de la quèstia (1281-1295)

Tot i la preservació dels capbreus corresponents als anys de l'Encarnació de 1283, 1287 i 1289, el seu estat fragmentari no ha permès localitzar cap notícia sobre la confecció de talles per part de la universitat terrassenca durant la dècada dels vuitanta. Retornem, doncs, als registres de cancelleria. La sol·licitud de novembre de 1281 per Tunis i el matrimoni de la filla del rei fou de sis mil sous, si bé es rebaixà a quatre mil. No hi hagué rebaixa el febrer de 1284, quan el rei demanà vuit mil sous a la vila per les guerres imminents que havia d'afrontar.³⁴³ Per contra, tant a la quèstia de març de 1286 com a la d'octubre de 1287, la universitat aconseguí unes significatives remissions. A la primera, de sis mil sous es passà a una contribució final de dos mil cinc-cents "causa carta" del 28 de març. El mateix mecanisme s'emprà el 1287, per passar de vuit mil a quatre mil cinc-cents sous: "remisit eis dominus rex III mille D solidos cum carta".³⁴⁴

La *carta* o privilegi de rebaixa de la contribució s'aconseguia fruit d'una negociació directa entre universitat i Corona (Baydal 2011b). Com documents posteriors mostren, Terrassa enviava un delegat perquè s'encarregués de pactar la remissió, a canvi d'avançar una suma força inferior destinada a l'emissió del privilegi. Aquestes despeses, com succeí el 1322, podien incloure també sufragar celebracions de

---

³⁴² ACA. Cancelleria, Registre núm.17, fol. 3r. A la següent quèstia, de desembre de 1275, Terrassa no apareix llistada entre les viles reials que hi contribuïren: ACA. Cancelleria, Registre núm. 33, fol. 82r.

³⁴³ ACA. Cancelleria, Registre núm.51, fol. 3r i 6r.

³⁴⁴ ACA. Cancelleria, Registre núm. 68, fol. 37r i 55r.

membres de la família reial: “LXXVI solidos et VIII denarios qui fuerunt conversi et expensi in convivio quam ipsa universitas fecit illustrissimo Infanti Raimundo Berengarii” (CPF32, fol. 106r-v).

Des de l'inici dels anys noranta del segle XIII, comptem amb la sèrie ininterrompuda del registre notarial terrassenc. Sense dubte, això suposa un augment considerable de referències tant quantitativament com qualitativament de cara a entendre l'evolució de l'impacte de la fiscalitat reial en l'àmbit local.³⁴⁵ Així, comença a fer-se evident que la universitat aprofiti la talla de la quèstia reial per tal de recollir també fons per a necessitats locals. El mateix succeeix amb les cenes, reial i de l'infant, fins ara desaparegudes dels llibres notals, però que es revelaran com una contribució anual, normalment a satisfer durant els primers mesos de l'any (o últims, si emprem el còmput de l'Encarnació), el pagament de la qual s'afronta mitjançant talla. Quan una quèstia o una redempció d'exèrcit coincideixi cronològicament amb el pagament d'aquelles, normalment es durà a terme una talla conjunta. Més interessants, sobretot des de la perspectiva de la cultura escrita i de l'ús social de la documentació, és la constatació de l'ús de capbreus, confeccionats pels talladors, on quedava fixada la distribució de la càrrega fiscal que s'havia de recollir i s'especificaven les persones a les quals s'havien de lliurar les quantitats per part del col·lector.

La promesa que aquest feia als talladors d'actuar fidelment i lleial en el moment d'iniciar la col·lecta s'assentava gairebé sempre al registre notarial i és, per tant, el tipus documental del qual hem obtingut la major part d'informació. La seva estructura formal sembla ja ben fixada l'any 1295 (Apèndix, doc. 26), quan trobem el primer exemple complet.³⁴⁶ L'atorgant, sempre el col·lector, empra els verbs dispositius “promito et convenio”, essent-ne els destinataris els talladors. Aquests són triats entre els prohoms de la universitat, amb representació d'habitants de la vila i de parroquians forans. L'objecte de la promesa és llevar i congregar (“levare”, “congregare”) la quantitat tallada per raó de la quèstia, cenes o altres finalitats (segons pertoqui), sempre d'acord amb allò contingut al capbreu que se li lliura en aquell moment. L'atorgant especifica que rebrà la quantitat “tanquam depositum et comandam” i es fixa llavors el termini previst de durada de la col·lecta, entre un mes i un mes i mig normalment. Finalment,

---

³⁴⁵ No hem localitzat, però, cap menció a la percepció de la cisa entre 1288 i 1291. Recordem que Terrassa és un dels *loci* del bisbat de Barcelona esmentats al donatiu aprovat al març d'aquell any (Sánchez, Ortí 1997, doc. I)

³⁴⁶ N'hi ha un d'anterior del 1294 molt fragmentari, com veurem a continuació.

entre les obligacions de l'atorgant, aquest es compromet a lliurar els diners a les persones que figuren al capbreu i a retre comptes amb els prohoms totes aquelles vegades que sigui requerit. Com a clàusules de garantia, hi trobem l'obligació de béns de l'atorgant i el nomenament de fidejussors. Habitualment són dos i sovint un d'ells és vilatà i l'altre forà.

L'estructura formal triada per la universitat, doncs, no és altra que la de la comanda comercial (Madurell; Garcia 1973: 133-134). En rigor, doncs, el col·lector no actua com a "oficial" o "càrrec" de la universitat, sinó com a receptor i gestor de la quantitat que s'ha d'aplegar. Se'n fa responsable de la mateixa manera que ho faria el soci que rep l'objecte d'una comanda comercial per tal de dur a terme l'encàrrec jurídic determinat. En aquest cas, l'encàrrec és el cobrament d'acord amb la distribució feta a la talla i, sobretot, el pagament de la contribució assignada a la Corona, al mateix municipi o a les persones que s'indiqués al capbreu. Com succeïa a les comandes comercials, el gestor o comandatari, que atorgava el document, era el soci expert en el tipus de negoci (Madurell; Garcia 1973: 86-89). Ja hem vist a l'apartat anterior qui eren els experts en la gestió i percepció de les rendes reials i senyoriales al terme de Terrassa. No ens ha d'estranyar, per tant, que els mateixos noms apareguin ara com a col·lectors de les talles llevades per la universitat.

El conjunt d'obligacions que contreïen els col·lectors a través de les comandes, finalment, es pot assimilar a les funcions que, en un règim municipal institucionalitzat, desenvoluparia el clavari o tesorero. No només recapten, sinó que s'encarreguen de fer arribar els diners als destinataris i, si cal, avancen les quantitats. Controlen, per tant, les finances municipals. Els llargs períodes que poden passar en la rendició de comptes o en el retorn de sumes prestades evidencien, a més, que les talles van nodrint un ininterromput *comú* de la universitat gestionat per aquests comandataris. El recurs als contractes notariais com a guia per a fixar jurídicament les funcions municipals, novament, mostra el nivell de simbiosi entre ambdues institucions que ja havíem detectat amb els actes de recepció d'habitant. En aquest cas, a més, permet documentar la fase *latent* d'un dels càrrecs més rellevants dels municipis catalans: el clavari.

L'única diferència amb els contractes comercials és que, aparentment, no s'incloïa cap repartiment de beneficis. És a dir, el col·lector no rep un percentatge del benefici o del capital, tal com sí feia el comandatari amb les comandes comercials (Madurell; Garcia 1973: 123-126). Aquest mecanisme de recaptació de la talla, doncs,

difereix dels identificats a Cervera per Max Turull: arrendaments a qui realitzés el servei a un preu més baix, salari fix o comissió proporcional (1990: 514). I, també contràriament al cas cerverí, els col·lectors no són en cap cas personatges dels quals no es tinguin gaires notícies, sinó que formen part, com veurem, d'una selecta nòmina de prohoms. Pel que fa a Barcelona, abans del 1299 i, per tant, molt més a prop del període cronològic que estudiem, segons Pere Ortí el Consell nomenava dos recaptadors que assumien cadascú dos dels quatre districtes fiscals (2000: 598). No es detalla, però, quina era la retribució, si n'hi havia, tot i que sí sembla clar que es un mecanisme que difereix també del cas terrassenc, ja que el nomenament el feia directament el Consell, sense la participació dels talladors, com succeeix a Terrassa.

Lamentablement, la comanda no sempre especifica la quantitat exacta tallada. Pel que fa a les quèsties, aquesta informació es pot retrobar als registre de cancelleria, si bé cal recordar que sovint s'acabava calculant una quantitat major per afrontar despeses municipals. A més, entre 1295 i 1309 hi ha un buit de notícies a la cancelleria com ja ha detectat Vicent Baydal (2011b). En la documentació notarial, però, en pot quedar constància quan els col·lectors reials es desplaçaven a Terrassa per tal de rebre les sumes assignades i en feien època.³⁴⁷

És el que succeeix amb la quèstia sol·licitada el primer de maig de **1291** per al viatge a Roma del rei.³⁴⁸ Els sis mil sous inicials amb què havia de contribuir Terrassa van ser objecte d'una remissió de dos mil el 13 de maig.³⁴⁹ A partir d'aquest moment, doncs, s'organitzà la talla i s'inicià la col·lecta corresponent. El 17 de juny, el dia abans de la mort d'Alfons el Franc, Bartomeu Colrat, porter del rei, reconeixia haver rebut de Berenguer d'Ametller, col·lector de la quèstia “pro universitate hominum de Terracia” set-cents sous dels quatre mil que havia de rebre per aquest concepte (CPF1, fol. 15v).³⁵⁰ Bartomeu era el col·lector reial al qual se li havia assignat Moià, Santpedor, Gurb, Terrassa, Berga, Manresa, Font-rubí i Caldes de Montbui. L'època devia

---

³⁴⁷ En tenim ben pocs exemples, però. Tal com succeïa amb els arrendaments anuals de la batllia (apartat 2.2.1), cal pensar que el pagament per part dels col·lectors locals es feia a Barcelona, de forma que les èpoques resultants s'assentaren en els avui dia inexistents registres notariais barcelonins del s. XIII.

³⁴⁸ A partir de 1290, com hem dit, es multipliquen les mencions de talles. Per tal d'afavorir la lectura, desetacarem en negreta els anys de cada “exercici fiscal” documentat que analitzem. Com veurem, l'audició de comptes final o les protestes i plets derivats es podien allargar diversos anys, de manera que la narració pot anar endavant i endarrera en el temps, bo i responent a aquesta lògica.

³⁴⁹ ACA. Cancelleria, Registre núm. 82, fol. 118r.

³⁵⁰ Aquest és el primer cop que s'utilitza el concepte *universitas* en un document generat a Terrassa. És en l'àmbit fiscal, com veurem a continuació, que es va normalitzant el seu ús. A inicis del XIV ja estarà consolidat i, tal com hem tractat a l'apartat 2.2.3, es generalitzarà a la resta d'àmbits d'actuació conjunta dels habitants de la vila i terme.

correspondre a un primer pagament, mentre la col·lecta encara seguia el seu curs. El lapse de temps transcorregut entre la sol·licitud inicial i el repartiment i col·lecta de la talla depenia de la durada de les negociacions per aconseguir la remissió. Per a la quèstia del 1291 van ser tot just dues setmanes, igual que per a la del **1292**, en què el 8 d'octubre es demanaren sis mil sous i el 23 d'aquel mateix mes “fuerunt resmissi de predictis sex mille solidos – duo mille solidos”.³⁵¹

El reflex d'aquest darrer subsidi a la documentació notarial terrassenca, però, és gairebé nul. De fet, no serà fins al 27 de novembre de 1293 que disposem d'una notícia. Romeu Cardona reconeix com a “collector questie quam dominus rex fecit in Terracia anno proxime preterite” a Pere Vidal, de la parròquia de Sante Pere d'Ègara, que “vi et districtu curie Terracie” va pagar els dos sous i un diner de tern que els talladors li havien imposat per raó del vi i els quartans d'oli que l'esmentat Pere tenia per Pere Berenguer, ciutadà de Barcelona (CPF3, fol. 26r). El retard considerable del reconeixement de pagament pot relacionar-se amb el procés judicial per part de la cort del batlle. Però sembla més lògic vincular-ho amb la talla que, tot just llavors, s'estava començant a organitzar per a la redempció d'exèrcit d'Alcaine de **1293**.

Si més no, aquest és el topònim amb què els documents notariais terrassencs es refereixen a l'exèrcit que el rei disposà contra el noble Artal IV d'Alagó. La denominació es deu a la data tòpica de la lletra amb què el rei sol·licità l'ajut a la universitat i prohoms de Vilafranca, i que serveix d'encapçalament per a la resta d'assentaments: “Datum in Archayne, idus iulii anno Domini Millesimo CC^oXC^o Tercio”.³⁵² A continuació, hi trobem Molins de Rei i tot just després, Terrassa. Aquest cop, però, la remissió va trigar a arribar cinc mesos. Així, el 17 de novembre “fuerunt remissi predictis hominibus II mille D solidos”, de manera que la contribució final per a la redempció d'exèrcit se situà en tres mil cinc-cents. Un cop fixada la quantitat definitiva era el moment de llevar la talla i, plausiblement, a finals de novembre ja es devien tenir enllestits els preparatius. El reconeixement del pagament que ens informa de la talla anterior, doncs, s'entén molt millor en aquest context d'inici de la nova contribució. Pere Vidal volia assegurar-se de comptar amb un instrument jurídic per evidenciar que no tenia cap deute fiscal amb la universitat.

---

³⁵¹ ACA. Cancelleria, Registre núm. 331, fol. 73v.

³⁵² ACA. Cancelleria, Registre núm. 330, fol. 129r.

Corroborar la cronologia de la talla el protest del 2 de desembre de 1293 adreçat per l'infermer del monestir de Sant Cugat del Vallès a Pere de Torredella, lloctinent del batlle terrassenc, recordant-li que els homes de Sant Cugat del terme del castell de Terrassa no havien acostumat a contribuir mai "in questiis nec in redempcione hostium cum hominibus de dicto castro, qui sunt domini regis". I, per tant, com que els homes del rei havien posat als vassalls de Sant Cugat "in sua tallia et peterant eos distingere ad solvendum" les quantitats allà fixades, requeria al lloctinent perquè no els forçés a contribuir-hi. (CPF3, fol. 29v). Els homes del monestir, però, no van ser els únics que reclamaren. De fet, coneixem la nòmina dels talladors gràcies a un altre protest adreçat aquest cop directament a ells per part del castlà del terme, Bernat de Centelles, el 25 de gener: "Yo, en Bernat de Scentelles [...] protest a vos en Jacme Mar, en Berenguer Libra, presens, et a·n Pere de Bonvilar, a·n Bernat Ferrer et a·n Romeu Gili et a·n Bernat Carreres et a·n Guillem des Muial et a·n Arnau Bartulí et a·n Bernat des Roudors et a·n Ramon Sabadia et a·n Arnau Za Cot et a·n Puigdesteva et a·n Anric Scuder et a·n Berenguer Zaval, absens, que yo son arreat de fer levar la questa o talla que avets tallada, així com és acostumat sendats (?) lo capbreu e que yo la faré levar axí com acostumat he" (CPF3, fol. 64v).

D'entrada, Bernat s'adreça directament a ells i no al batlle reial o al seu lloctinent, de ben segur per reivindicar la seva potestat jurisdiccional. El lloctinent, Pere de Torredella, és el primer dels testimonis del protest, juntament amb Romeu Cardona, Bernat de Fàbrega, Felip d'Ametller, Jaume de Seller, Guillem de Far i Guillem Escuder. És a dir, bona part dels prohoms més destacats en l'àmbit de la gestió de rendes i del crèdit, així com en la detenció de lloctinències. El més destacable d'aquesta queixa, però, és que Bernat de Centelles al·lega que havia de ser ell l'encarregat de llevar la talla i no pas els prohoms. Cal entendre que es refereix només a les talles amb motiu de la petició de redempció d'exèrcit. No disposem de referències a redempcions anteriors, però sí de posteriors. I, justament, el primer dels talladors per la redempció d'exèrcit de 1296 serà Dalmau de Torre, cavaller, com el castlà, però membre destacat de la universitat.

Abans de seguir amb les queixes que aquesta redempció d'exèrcit ocasionà, fóra bo presentar el col·lector de la talla. Per fer-ho, tanmateix, cal avançar en el temps dos anys. El 12 de març de 1296, Pere de Bonvilar, Bernat de Carreres, Guillem de Mujal, del terme de Terrassa, i Pere de Solà, Berenguer Libra, Romeu Cardona, Felip Riba i

Pere Portella, de la vila, auditaven els comptes a Guillem d'Abadadia, del mas de Poses, “ratione redemptionis exercitus de Arcayna”³⁵³ i de la cena (CPF5, full solt 4). Així, doncs, s'aprofità la talla de la redempció d'exèrcit per aplegar també la contribució de la cena, bo i considerant que aquesta era de caràcter anual i es percebia sempre a inicis d'any. La tardana rendició de comptes entre talladors i col·lector coincideix amb l'inici de la talla per una altra redempció d'exèrcit, aquest cop “in partibus Valencie”, que ja comentarem més endavant. No s'esmenta el valor total de la quèstia aplegada, sinó només l'última quantitat que fou objecte de la rendició: mil sous. Al full solt hi ha també una anotació, que completa el contingut jurídic de la rendició de comptes, per la qual s'estableix que si Guillem d'Abadia no retorna abans de la propera Pasqua a Bernat de Solà i Felip Riba “quandam cartam fractam, que est CCIX solidos de capitali, cum albarano iudei de solucione quam sit satisfactum dicto iudeo” que l'albarà (mot que s'empra al text per referir-se a la rendició) no tingui validesa. És a dir, després de dos anys, encara calia saldar un préstec per valor de dos-cents nou sous, al qual s'havia recorregut per algun motiu vinculat a la redempció d'exèrcit. Certament, el cobrament de la talla degué ser força complicat i és força comprensible que, finalment, s'avancés la quantitat pendent mitjançant un crèdit.

Que la recaptació de la talla de 1293 fou complicada, ho proven dos requeriments seguits del dia 3 de març adreçats al lloctinent del batlle per part de Dalmau de Torre i de Bernat de Far perquè no fossin inclosos a la talla de la redempció. En el primer, pràcticament il·legible, suposem que al·legà, com en ocasions posteriors va succeir, que era fill de cavaller i per tant gaudia de franquesa.³⁵⁴ En el segon, Bernat de Far, *forense*, és a dir, habitant de la vila, al·legà que “non consueverat ire in aliquo exercitu quem dominus rex faciat in Terracie nec mittere in aliqua questia” (CPF3, fol. 94r-v). La justificació, per tant, era que gaudia de franquesa individual; no serà l'única, com veurem més endavant, si bé al document no esmenta explícitament cap concessió reial. Seguint amb les protestes, en un full solt sense data, però que podem situar a finals de febrer i principis de març del 1294,³⁵⁵ el cavaller Bernat de Pera apel·là a Guillem de Palau, batlle reial de Terrassa, perquè no permetés que dos dels seus

---

³⁵³ En aquesta ocasió, quèstia s'empra com a sinònim de talla.

³⁵⁴ Recordem que Dalmau de Torre era fill de Guillem de Torre, cavaller i sotsveguer del Vallès, i marit de Guillemona, filla del llavors ja difunt Arnau de Solà. Els béns pels quals se'l tallava, si més no en altres ocasions, eren precisament els provinents d'Arnau de Solà.

³⁵⁵ El full es trobava, originalment, inserit en el foli 92 del capbreu segon de Pere Folquer, junt amb els assentaments de finals de febrer per tant.

homes propis fossin penyorats, ja que havien estat injustament tallats per la “*comunitas ville et termini de Terrazia*” per raó de la “*chestia*”³⁵⁶ de la redempció “*quam dant domino rege pro exercitu*”. Bernat insisteix al llarg del document que els homes de Terrassa feren això “*nunc noviter et contra usum*”, de manera que requereix al batlle perquè defensi els seus béns de la penyora que els havia fet i s’ofereix per iniciar accions legals contra els esmentats homes (CPF3, full solt 7). Els vincles de servitud obligaven a l’ajut judicial per part del senyor i, en aquesta ocasió, Bernat de Pera actuà en conseqüència en representació dels seus homes que, havent-se negat a contribuir a la talla, foren penyorats. És molt significatiu la forma de descriure aquesta acció que fa el cavaller, queixant-se que era nova i contra l’ús o costum fins llavors servat.

La *comunitas* de la vila i terme, doncs, havia decidit tallar en aquesta ocasió un major nombre de contribuents més enllà dels seus membres. L’estament nobiliari, en concret la baixa noblesa dels cavallers, fou el principal afectat: Dalmau de Torre, fill del cavaller Guillem de Torre, Bernat de Pera i El·lesèn de Granera, vídua del cavaller Guillem de Llacera, qui portà a judici l’actuació de la universitat. El 30 de març de 1294, El·lesèn feu llegir davant del lloctinent de batlle Pere de Torredella i davant Berenguer de Vall, Berenguer Libra, Arnau de Cot i d’altres “*collectoribus seu talliatoribus questie*” un protest denunciant que ella no participava en cap contribució de quèstia ni altre servei reial i que ja havia fet apel·lació al rei. També fa esment a una prerrogativa de què gaudia “*secundum ordinacionem domini regis factam in Curia Generali Barchinone*”, però l’estat degradat del cabpreu quart de Pere Folquer no permet precisar-la. A continuació, Pere de Torredella i els talladors repliquen que cap “*privilegio militari*” no podia ser excusa, si tenia algun honor pel rei, i que tant els cavallers com els “*rustici*” que els tinguessin per ells havien de fer tot allò que els altres habitants del terme que tenien també masos i honors pel rei. Per això, s’havia procedit a penyorar i vendre alguns béns, entre ells els de Guillem d’Om, qui segons El·lesèn tenia empara (CPF4, fol. 3r-4r). L’assentament posterior, molt esvaït, reforça la impressió que aquest cop la universitat trobà força resistència a la contribució de la talla. Felip d’Ametller, Berenguer de Vall, Jaume Mar, Romeu Cardona i Berenguer Libra van prometre que vendrien per la universitat de la vila les penyores resultants “*ratione exercitus de Arcayna et ratione cene*” del rei. Sembla que, en previsió de noves queixes i plets, es prengué la decisió d’accelerar la venda de penyores per assolir la xifra

---

³⁵⁶ Trobem aquí, com en diverses vegades succeeix, l’ús de quèstia com a sinònim de talla.

sol·licitada per la Corona. El document confirma, a més, que s'aprofità la talla de la redempció per afegir-hi la càrrega de la cena, tal com la rendició de comptes de 1296 apuntava.

Finalment, entre el 21 i el 25 de maig, Pere de Torredella, com a lloctinent del batlle, els talladors de la quèstia “*ratione redempcionis exercitus de Arcayne*” i cinquanta-nou individus més “*omnes de termino castru Terracie*”, per ells mateixos i per la universitat de l'esmentat terme, en representació de la “*maiores partem dicte universitatis*”³⁵⁷ nomenen Romeu Cardona i Berenguer Libra síndics i procuradors en la causa que tenien amb El·lesèn de Granera per raó de la seva contribució. Coneixem el desenllaç del plet gràcies a un nou requeriment adreçat per part d'un seu representant al lloctinent del batlle i que comentarem tot seguit en relació a la talla de finals de 1294.

Per tal d'afrontar les despeses d'una ambaixada a Roma, Jaume II sol·licità el 30 de juliol de **1294** una quèstia, a la qual Terrassa devia aportar sis mil sous. Fruit de la remissió obtinguda a Tortosa el 10 de setembre, es rebaixà la contribució a dos mil sous, segons els registres de cancelleria.³⁵⁸ El 13 d'octubre, Berenguer de Vall prometia a Bernat Ferrer de Fàbrega, Pere de Bonvilar i els altres talladors, els noms dels quals es presenten massa esvaïts, collir bé i fidelment la talla de la quèstia reial, de la cena del senyor infant i de les causes que la universitat tenia “*contra aliquibus hominibus dicti termini*”, tal i com constava al capbreu fet pels talladors i lliurat a l'atorgant. És a dir, que es llevava talla incloent-hi tres finalitats diferents. Tot i que molts fragments del document o bé estan esvaïts o bé han desaparegut fruit de la degradació dels marges del foli, contràriament a la majoria de comandes de talla analitzades, aquesta sí que especifica tant el seu valor precís com la distribució de les quantitats segons el destí. D'entrada, observem que el global que cal aplegar és de cinc mil cinquanta-nou sous i sis diners. D'aquests, s'havien de lliurar a Berenguer d'Aguilera “*collectorem dicte questie vel cum ipse dixerit IIII° mille solidos*”, per la cena 333 sous i 4 diners i la resta a les persones i finalitats que els talladors havien dit. Finalment, el col·lector es comprometia a lliurar tots els diners abans de la festa de Sant Martí, és a dir, l'11 de novembre.

---

³⁵⁷ Aquesta és la primera menció del principi de dret romà de la “*maior et sana pars*” que hem localitzat en referència a la universitat. Ja hem vist a l'apartat 2.2.3 com a la dècada dels setanta

³⁵⁸ ACA. Cancelleria, Registre núm. 324, fol. 1v.

La seqüència d'aquesta talla es pot seguir molt bé gràcies a la comanda feta pel col·lector. A partir de la remissió, el 10 de setembre, en un mes ja s'ha confeccionat el capbreu i s'estableix un altre mes de termini per recollir la talla. Així, en seixanta dies una vila com Terrassa estava en condicions d'aportar la quantitat al global del subsidi reial, a banda de la suma destinada a altres despeses. Els quatre mil sous per a la quèstia equivalen, estranyament, a la remissió aconseguida segons cancelleria i no pas als dos mil sous fixats. Però, no pot tractar-se d'un error d'escripturació, ja que l'elevat total de la talla, cinc mil cinquanta-nou sous, només s'explica si efectivament es preveia aplegar quatre mil per a la quèstia, deixant-ne tres-cents trenta-tres per la cena i la resta, set-cents vint-i-sis sous, per a les despeses derivades dels plets i, suposem, alguna altra finalitat no especificada.³⁵⁹

En no tractar-se d'una redempció d'exèrcit, el conjunt de contribuents tallat degué tornar a ser l'habitual. Amb tot, hem pogut localitzar dos requeriments adreçats al lloctinent del batlle i als talladors. El primer, del 25 d'octubre, en què Arnau de Cot, qui participà com a tallador en la redempció d'exèrcit d'Alcaine, reclamà que no havia de contribuir pel seu mas. A la qual cosa, els talladors van respondre que tant ell com els seus antecessors havien tributat pel mas “in questiis, cenis, tallis et comunibus que fuerunt exacte”.

Pel que fa al segon, l'1 de juny de 1295, Guillem de Pla, en representació d'El·lesèn de Llacera, protestà “contra vobis baiulo et probis hominibus Terracie” que El·lesèn de Llacera tenia franquesa de “non contribuendi aliquid in collectis vel aliis exactionibus regalibus in loco Terracie”, tal com havia quedat fixat per sentència de Guillem de Jàfer en el plet que enfrontà l'esmentada El·lesen amb la universitat de Terrassa. Requeria, també, al batlle, o en rigor al seu lloctinent, Romeu Cardona, que recuperés la penyora d'una capa, valorada en cent sous, i 4 cabres de què havia estat objecte. Com a resposta, però, Berenguer Libra digué que cap dels prohoms tenia la penyora (CPF5, fol. 29r-v). Així, el plet iniciat amb la redempció d'exèrcit de 1293 establí que els béns d'El·lesèn no podien ser tallats en cap contribució reial. Amb tot, la universitat tornà a incloure'ls en la talla per l'ambaixada a Roma. El “pre-municipi”, doncs, començava a sentir-se prou fort com per ignorar una sentència d'un jutge reial, si

---

³⁵⁹ És l'única vegada que no coincideix la xifra fixada per cancelleria amb la documentada al fons notarial terrassenc. No disposem però de la rendició de comptes del col·lector terrassenc, Berenguer de Vall, ni de cap època puntual d'aquest amb el col·lector reial, Berenguer d'Aguilera que ajudi a confirmar quina és la quantitat correcta.

més no quan tenia com a contrincant la vídua d'un cavaller de l'actual terme de Sant Llorenç Savall (Puig 2010).

Per acabar amb aquesta talla, no podem passar per alt la seva rendició de comptes. Un grup de prohoms de la universitat,³⁶⁰ tant del terme com de la vila, reconeixen el 3 de maig de 1301 haver rebut el còmput d'una talla llevada el 13 d'octubre de 1294 “ratione nuntiorum quos ipse rex miserat ad Curiam Romanam” i que els diners s'havien lliurat a les persones que pertocava (CPF11, fol. 15v). No es pot llegir el nom del col·lector, ja que el document presenta tot el marge dret del text esvaït, però és prou evident per la informació que sí s'ha conservat que es tracta de Berenguer de Vall.

A l'agost de **1295**, Jaume II sol·licitava un nou subsidi per a la continuació de l'ambaixada a Roma. A la contribució inicial fixada en sis mil sous, el 3 de setembre, des de Girona, la universitat aconseguí de la Corona una remissió de tres mil sous.³⁶¹ El 26 del mateix mes, Pere Portella prometia congregar la quèstia a Felip d'Ametller, Jaume d'Amenyes, de la vila, i Bernat Ferrer de Fàbrega, Jaume de Vallcorba, Guillem de Mujal, Bernat de Carreres i Pere de Puigesteve, del terme, “sicut capibrevio de predicta questia, quod mihi traditis, continetur” (Apèndix, doc. 26). A banda de les habituals clàusules sobre la lleialtat, el termini fixat per recollir la talla, en aquest cas la meitat per Tots Sants i l'altra meitat per Sant Andreu, i l'obligació de retre comptes sempre que li fos requerit, interessa ressaltar dues particularitats que els talladors varen voler deixar per escrit.

La primera, que en quinze dies Pere Portella es comprometia a presentar davant Bernat de Fàbrega i Felip d'Ametller sis-cents sous “de servicio dicte questie ... quod debetis dare Guillelmo de Posis, racione questia quam ipse Guillelmus levavit”. Recordem ara que la rendició de comptes d'aquesta talla per la redempció de l'exèrcit d'Alcaine, llevada el 1293, es va fer a finals del 1296. Com veiem, el setembre de 1295 es decidia que de la quantitat recollida amb la talla de l'ambaixada a Roma es lliuraria a Guillem de Poses (Guillem d'Abadia, del mas de Poses) sis-cents sous. Aquesta quantitat, prou considerable tenint en compte que el valor del subsidi de 1293 fou de tres mil cinc-cents sous, indica que la talla no aconseguí l'objectiu fixat per la Corona.

---

³⁶⁰ Del terme, Bernat Ferrer de Fàbrega, Guillem Carbó, Felip de Ferrers, Bernat de Carreres, Nicolau de Besanta, Guillem Llobet, Estrany de Comes i Jaume de Graner, de la vila, Berenguer Libra, Guillem de Vinyals i Berenguer de Far.

³⁶¹ ACA. Cancelleria, Registre núm. 324, fol. 101r.

És més que probable, doncs, que haguessin de recórrer al crèdit per aportar-hi el total. S'entén ara força millor l'al·lusió a la *carta fracta* que Guillem d'Abadia havia de retornar com a senyal d'haver saldat un crèdit de dos-cents nou sous a l'anotació marginal de la rendició de comptes de març de 1296. És a dir, des de la perspectiva municipal, encara no s'havia tancat el procediment per la talla de la redempció d'exèrcit d'Alcaine, quan tot just estava a punt d'iniciar-se el nou per la redempció d'exèrcit de València.³⁶² La segona particularitat era que el col·lector es comprometia, explícitament, a obtenir un albarà de definició de Berenguer d'Aguilera, col·lector reial, dels tres mil sous de la quèstia la mateixa festivitat de Sant Andreu, és a dir, el 30 de novembre, dia fixat com a límit de la col·lecta.

En plena col·lecta de la talla de 1295, el 12 d'octubre Berenguer d'Olot, clergue de Sant Vicenç de Jonqueres, en nom de Margarida de Togores, prioressa d'aquest monestir, encara terrassenc, protestà a Romeu Cardona, lloctinent del batlle i a d'altres prohoms de Terrassa perquè, tot i existir un pacte (*convencio*) entre els prohoms i la prioressa pel qual aquells tallarien la prioressa a les quèsties, cenes i altres exaccions reials pels honors que tenia pel rei però no als seus emfiteutes ni tan sols aquells que tinguessin els esmentats honors immediatament pel rei, Pere Portella, col·lector de la quèstia, volia penyorar els homes i emfiteutes del monestir (CPF5, fol. 71r-v). Berenguer, a més, havia apel·lat al rei, ja que el monestir i els seu béns eren “sub proteccione et custodia domini regis”.

La resposta de Romeu Cardona, com a lloctinent del batlle, és tota una lloa a l'autonomia dels prohoms de la universitat terrassenca en l'àmbit de la gestió de les càrregues fiscals, carregada d'una innegable dosi de cinisme. Per començar, el lloctinent al·legà que no tenia cap constància que hi hagués cap pacte entre els prohoms i la prioressa. Pel que fa a la talla, declarà que ni el batlle ni cap seu lloctinent no s'immiscuïen ni en les penyores ni en la col·lecta, amb l'excepció d'ordenar als prohoms que no incloguessin a les quèsties a ningú que no fos acostumat. En resum: “quod probi homines mittunt collectorem et faciunt pignorari et congregari presentem questiam et omnes alias tallias que fuerint in Terracia”. Així, doncs, Romeu Cardona, en tant que lloctinent, estava preparat per fer complement de justícia a la prioressa si

---

³⁶² Es tracta, com veurem tot seguit, de la campanya de Jaume II per la conquesta de Múrcia (Ferrer 1989)

decidia iniciar una causa contra els prohoms o algú altre, però que no tenia res a veure amb la talla.³⁶³

3.2.3 La desaparició de la quèstia (1296-1309)?

Entre 1296 i 1309, desapareixen dels registres de cancelleria les referències a peticions generals de quèstia a les viles reials (Baydal 2011b: 57). És, per tant, especialment rellevant la confrontació d'informació amb el fons notarial local per comprovar si la pressió fiscal sobre els municipis baixà o, per contra, es vehiculà a través d'altres tipus d'imposicions. El que es desprèn del cas terrassenc indica més aviat la segona opció. Així, la universitat hagué de fer front a quatre redempcions d'exèrcit (Múrcia, Pallars, Montfalcó i contra els sarraïns) entre 1296 i 1304, deixant de banda una talla per raó d'una host a Vic de l'any 1301 vinculada a la llavors senyora de Terrassa Guillema de Montcada. Però les peticions reials per concepte de quèstia no desapareixeren del tot. Així, n'hem documentat dues de manera inequívoca l'any 1307 i 1308 i encara tenim constància d'una altra talla, del 1305, per afrontar les despeses d'un viatge del rei a Roma, sense però que en cap moment es conceptualitzi com a quèstia. A més a més, continuaren les notícies sobre la percepció de les cenes i s'hi sumaren sovint a aquestes talles contribucions per a despeses municipals. Reprenguem, doncs, aquesta cadena fiscal cada cop més atapeïda.

Pels volts del 25 de març de **1296**, Dalmau de Torre, Bernat de Fàbrega, Felip d'Ametller, Bernat Ferrer de Fàbrega, Bernat de Solà, Guillem de Trullars i Jaume de Vallcorba, talladors, convingueren amb Guillem d'Abadia, del mas de Poses, que colliria els mil cinc-cents sous de la talla per la remença de l'exèrcit que ha d'anar "in partibus Valencie" (CPF5, fol. 166r-167v). L'assentament, en força mal estat, no permet precisar gaire més detalls. Poc podem comentar sobre els terminis fixats per collir la

---

³⁶³ El text complet de la resposta de Romeu Cardona: "se nescire convencionem aliquam fuisse factam inter dictos homines Terracie et dictam dominam priorissam de predictis. Item, dicit quod ipse Romeus de questiis pignorandis Terracie non intromittit se nec baiulus nec eius locum tenentes nec dictus Romeus, ne ipse Romeus talliavit homines predictos in questia presenti Terracie nec curat in aliquo de dicta questia congreganda nec pignoranda, salvo quod dixit et mandavit dictis probis hominibus Terracie non mitterent aliquem nec talliarent in questiis qui non esset assuetus contribuere in eis nec exicerent aliquem qui esset assuetus miterere et contribuere in dictis questiis. Et dixit etiam quod probi homines mittunt collectorem et faciunt pignorari et congregari presentem questiam et omnes alias tallias que fuerint in Terracia. Unde, ad excusandum se, dicit et proponit dictus Romeus predicta preterea si domina priorissa conquerratur in aliquo de probis hominibus Terracie vel altero ipsorum de predictis est paratus idem Romeus quod compellat eos ad faciendum iusticie complementum dicte domine priorisse et facere super predictis quod iure fuerint [...] hec petiit dictus Romeus apponi in dicta protestacione".

talla ni si s'aprofità per alguna altra finalitat. En tot cas, podem constatar que es tractà d'una remença parcial, perquè, com hem vist (apartat 2.2.3), hi trobem la primera notícia documentada sobre la formació d'una milícia terrassenca. Això explica, segurament, que el nom del primer tallador fos aquest cop el de Dalmau de Torre, cavaller, qui també encapçalà la llista de receptors que, en nom de la universitat, van rebre les promeses dels vint homes que formaran el contingent destinat a la conquesta de Múrcia sota Jaume II.³⁶⁴ Dalmau no participà en la confecció de cap de les talles que hem pogut localitzar. De fet, ja hem vist com al·legà el seu privilegi per no haver de contribuir en les sumes recollides. Tractant-se, però, de l'obligació d'organitzar la milícia, és lògic que la universitat confiés en el seus coneixements militars.

Per contra, com hem vist també (apartat 2.3), qui demostrà no ser gens procliu a l'activitat bèl·lica fou Berenguer Libra. Ell era un dels vint clients que va prometre a Pere de Bonvilar acompanyar-lo fidelment cap a València. Però va ser l'únic amb prou mitjans econòmics o prou suport institucional per ser exonerat d'aquesta càrrega. Així, com a últim assentament d'aquesta seqüència iniciada amb la comanda de la talla feta per Guillem d'Abadia, hi ha la promesa de Pere Bonvilar a Berenguer Libra d'absoldre'l del seu jurament tan aviat com “mihi tradideritis unum clientem cum sumptibus et armes”, de manera que aquell prengui el seu lloc a la milícia de la universitat.

El 15 de març (CPF6, fol. 110r) i el 29 d'abril de 1297 (CPF7, fol 14r), Romeu Cardona va rebre dues èpoques per raó de la cena del vescomte de Cardona i la del rei. La primera per valor de dos-cents sous i la segona per valor de nou-cents vuitanta-nou, dels mil cinc-cents que el rei demanà aquell any. En cap de les dues Romeu actuà com a col·lector, ni comptà si més no amb aquest epítet. Probablement, lliurà les quantitats com a lloctinent de batlle, però sembla lògic que es llevés una talla per afrontar ambdues contribucions. Pel que fa a la cena reial, destaquem que Berenguer Fermós, de la casa del rei, reconegué a Romeu Cardona que aquest havia posat els nou-cents vuitanta-nou sous “in tabula Thomasium de Mero, camporis Barchinone”.³⁶⁵ És el primer cop que s'indica com, abans de lliurar els diners de les contribucions als oficials

---

³⁶⁴ Pere de Bonvilar, de la parròquia de Sant Julià d'Alta, liderà la “milicie universitatis Terracie”, formada per vint clients o consorts. Tots ells prometen i convenen als representants de la universitat seguir a Pere de Bonvilar i obeir-lo. Les promeses s'allarguen fins el 3 d'abril. El contingent terrassenc degué marxar el mateix dia, ja que a finals d'abril, la vila d'Alacant ja havia estat conquerida (Ferrer 1989). Comentem amb més detall aquest episodi a l'apartat 2.2.3.

³⁶⁵ Podem afegir el nom de Tomàs de Mer a l'útil cens de banquers medievals catalans que Albert Reixach i Esther Tello han confeccionat recentment (Reixach, Tello 2016).

reials, els agents locals, en aquest cas el lloctinent del batlle, els diposità en mans dels creditors reials. De fet, tres mesos després, novament tenim constància d'aquesta necessitat.

Així, el 16 de juliol de 1297, Berenguer Libra prometé llevar i congregar a Pere de Solà, Felip des Ferrers, Berenguer Moragues, Ramon d'Abadia, Ferrer de Gonteres, Antic de Casesblanques, Romeu Galí, Guillem Carbó, Jaume Desgraner, talladors "questie seu tallia ... racione redempcionis exercitus de Palars",³⁶⁶ tota la talla, bo i especificant que, d'aquella, en lliurarà a Berengueró de Finestres mil set-cents sous, mentre que la resta anirà a parar a qui els talladors volguessin (CPF7, fol. 32v). Berengueró, com Tomàs de Mer, era un canvista barceloní. Justament, l'any 1297, havia format una companyia amb el seu oncle Berenguer dedicada a fer grans inversions financeres i comercials (Bensch 1989; Reixach, Tello 2016). A més, la talla ens deixa un altre punt significatiu. Com a totes les comandes que hem analitzat, el col·lector havia de nomenar fidejussors com a garantia. Berenguer Libra així ho féu també amb Bernat de Fàbrega i Guillem de Vall. A diferència, però, d'altres ocasions, el mateix dia Berenguer els garantí que en cas de no poder aplegar tots els diners necessaris, els fidejussors no haurien de respondre per ell satisfent-lo, sinó que hi obligava el seus béns (CPF7, fol. 33v).

Un últim apunt sobre aquesta talla i, en general, sobre la dinàmica de creixent i contínua pressió fiscal, l'ofereix un establiment de terres molt proper en el temps. A mitjan setembre, Bernat de Sobarbre, la seva esposa Beatriu, llur fill Pere i la seva esposa Benvinguda, de la parròquia de Sant Vicenç de Jonqueres, prometien a Arnau Sastre i Bernat Tintorer, de la vila de Sabadell, que per les peces de terra que els atorgants els havien establert al Camp de Sopera, sota domini reial, no haurien de pagar cap quèstia, cena, cens o altra exacció reial vinculada a Terrassa, sinó que ho pagarien els mateixos atorgants (CPF7, fol. 54r). La clàusula que garantia al receptor l'exempció de les contribucions reials és molt significativa. Probablement, el fet que fos de la vila de Sabadell hi té a veure, però denota que la pressió fiscal era un fre a l'hora de sotsestablir terres. Els atorgants, doncs, havien d'assumir les contribucions.

---

³⁶⁶ Com ja hem comentat, és habitual que s'emprin quèstia i talla com a sinònims, com també el de col·lecta. Ara bé, no es confonen mai a l'hora d'especificar el motiu o finalitat de la contribució. La redempció d'exèrcit, com és el cas, no s'equipara amb la quèstia, ni viceversa.

Pel que fa a les contribucions de l'any **1298**, documentem dues cenes, la reial i la de Ramon Folc de Cardona (en tant que procurador del rei) i el bovatge amb què aquell any Jaume II taxà de manera extraordinària el seus regnes. Contràriament a les talles pels subsidis demanats que hem anat comentant fins ara, a la del bovatge la universitat no hi participà. Per al terme de Terrassa, van ser Bernat Portell i Isaac Jaffia els talladors del bovatge i ni tan sols el col·lector, l'escrivà Bernat Salort, no torna a aparèixer al fons notarial. Així, el 25 de març, Bernat Vidal, de la vila, requerí directament a Bernat i Isaac, sense adreçar-se al lloctinent del batlle com era habitual, “quod non tallietis neque forcetis me talliari in bovatico ... ideo quare ego sum monitus cum privilegio” (CPF7, full solt 14). Els talladors, al seu torn, van respondre-li que ni mitjançant privilegi de franquesa ni de cap altra manera no hi havia excusa possible, tal com constava en un document de Pere de Santcliment que li mostraren.³⁶⁷

El 7 de febrer, però, la universitat havia d'afrontar la cena anual del rei i llevaren la talla habitual. Bernat Fortuny, de la vila, fou aquest cop el col·lector, mentre que com a talladors hi trobem Bernat de Solà, Berenguer Libra, Jaume Mar, Geribert de Canet, Bernat de Roudors i Bernat de Carreres (CPF7, fol. 109r). El mal estat del capbreu no permet precisar la quantitat demanada ni el contingut d'altres clàusules. Tampoc no s'aprecia si la talla es llevà únicament per la cena reial o també per la de Ramon Folc, com en algunes ocasions hem vist que es feia amb la del rei i la de l'Infant. Probablement aquest fos el cas, ja que un mes després, l'11 de març, Felip d'Ametller, Berenguer Libra, Guillem de Vall, Guillem Vinyals, Bernat Fortuny i Romeu Cardona “per nos et per totam universitatem hominum Terracie” prometien a Ramon Boadella, escuder del noble Ramon Folc de Cardona, i col·lector de la cena “quam dictus nobilis Raimundus Fulchonis nunc noviter petit in Terracia”, que li pagarien els cent trenta-tres sous i quatre diners de la cena la propera festa de Pasqua, per a la qual faltaven vuit dies (CPF7, fol. 123v). De ben segur, els prohoms terrassencs esperaven a completar la col·lecta de la talla iniciada el 7 de febrer per satisfer també la cena del procurador del

---

³⁶⁷ A l'assentament: “quod nullus hac vice per cartam franquitis bullatam vel sigillatam aut alio modo ab hoc se valeat excusa... secundum quod in carta Petri de Sancto Climente quam nobis subscripto nomine hostendimus ... continetur”. La primera notícia de la col·lecta del bovatge és del 13 de febrer, però. L'escrivà Bernat Salort reconeix haver rebut del vilatà Pere de Prat els vint-i-cinc sous “pro bovatico” que Pere de Santcrisòfor havia de pagar pels seus animals (CPF7, fol. 110v.). Pere de Santcliment havia estat notari major de la cancelleria, però ja el 1286 deixà el seu càrrec i passà a formar part de l'elit de ciutadans honorats de Barcelona, ciutat de la qual fou conseller l'any 1288 i representà a les Corts de Montsó (Batlle 2007, p. 329-330). Desconeixem quin paper jugà en la gestió del bovatge. Si sabem que, justament, Jaume II li confirmà el 6 de juny un privilegi d'enfranquiment de quèstia, bovatge, monedatge, host i cavalcada que li havia atorgat inicialment el rei Alfons II (ACVD, 1-20-26 (B-13)).

rei. El mes i mig que hi hagué entre aquell dia i la festa de Pasqua s'adequa al termini habitual en què, normalment, els col·lectors es comprometien a aplegar les talles.

La universitat de Terrassa hagué de contribuir l'any següent amb la redempció de l'exèrcit del Pallars. El 22 de gener de **1299**, Berenguer Libra prometia recollir la talla conseqüent (CPF8, fol. 128r). De la seva activitat com a col·lector, en conservem dues referències més, corresponents a la segona quinzena del mes d'abril. El dia 15, amb el consentiment i la voluntat de Pere Bru, reconeixia a Pere Vila que aquest li havia pagat disset sous i mig de tern de Barcelona, quantitat per la qual Pere Bru havia estat tallat (CPF9, fol. 5v).³⁶⁸ Com a testimonis del reconeixement, figuren Pere de Solà i Bernat Riba. El dia 29, era Pere de Solà qui reconeixia a Berenguer Libra que aquest li havia satisfet plenament “in toto celario meo eo quod mutuaveram et habebam in predicta talla et predicta hoste” (CPF9, fol. 9v).

Per acabar la tretzena centúria, comptem amb una única referència a la talla conjunta per la cena reial i la del procurador reial, el vescomte Ramon Folc, llevada (“talliata”) el 12 de maig de **1300**. Es tracta de la rendició de comptes que un any més tard feren els prohoms a Romeu Cardona, qui n'havia estat col·lector (CPF7, fol. 133v-134r).³⁶⁹ Aquesta, en rigor, fou la primera talla que la universitat va llevar ja sota el domini de Guillema de Montcada i és molt significatiu que fos en motiu “cene domini regis et cene Raimundi Fulconis”, bo i tenint en compte que segons el conveni signat entre Jaume II i la mateixa Guillema, la cena entrava dins els drets cedits (Robles 2007). De fet, a finals d'abril de 1300, Berenguer Vallseca ja actuava com a batlle de Terrassa en nom de Guillema.

En tot cas, l'any següent la cena ja s'aparellà a la nova senyora de Terrassa. Així, novament Romeu Cardona s'encarregà de la col·lecta de la talla el 6 de maig de **1301** (CPF11, fol. 17r). En concret, es llevà la talla per un triple motiu: per una host a Vic (“ratione clientum quod missimus ipsi apud Vicum”) a petició de Guillema, per raó de la cena de i “pro sumptibus factis pro universitate”. Malgrat el canvi de senyoria, la

---

³⁶⁸ Els 17 sous van ser satisfets mitjançant una cabeça de safrà, que el mateix Berenguer Libra arrencà, que es trobava en una peça de terra que Pere Bru tenia monestir de Santa Maria de Terrassa. Probablement, Pere Vila devia tenir la peça sotsestablerta.

³⁶⁹ L'assentament forma part del capbreu particular de Romeu Cardona, que trobem als últims folis de capbreu setè de Pere Folquer. L'encapçalament està molt esvaït, de manera que hem de situar el document entre el 27 d'abril i el 7 d'agost de 1301, les dates dels assentaments immediatament anterior i posterior. Com veurem a continuació, a primers de maig de 1301 Romeu Cardona prometia collir la talla per una host a Vic, per la cena de Guillema de Montcada i per despeses de la universitat. Com en altres ocasions, podríem datar doncs la rendició de comptes poc abans de la nova talla.

dinàmica fiscal restà inalterada. Talladors³⁷⁰ i col·lector seguien essent membres de la universitat i, aparentment, ni Guillema de Montcada ni el seu batlle intervenien en l'elaboració del capbreu de la talla ni en la distribució de la càrrega contributiva.

El 1302 es concentraren fins a quatre finalitats en una sola col·lecta. D'entrada, el 26 de març, Bernat Ferrer de Fàbrega, de la parròquia de Sant Pere de Terrassa, Berenguer Libra, Romeu Cardona i Jaume Mar, de la vila de Terrassa, reconeixien deure a Bernat de Canet, ciutadà de Barcelona, cent cinquanta sous per raó d'un préstec que aquest havia promès pagar per ells i en nom de la universitat de Terrassa a Ramon Pere Fiveller, *campdor* de Barcelona. Els diners havien de ser lliurats als escrivans reials per un instrument de gràcia que el rei Jaume II havia fet a la universitat en el setge del castell de Montfalcó. Es tractava, com hem vist en altres ocasions, del cost per haver assolit una rebaixa en la redempció d'exèrcit. Finalment, els atorgants van prometre pagar els 150 sous en la propera festivitat de Sant Joan de juny, sense retard (CPF12, fol. 1v).

Efectivament, el 16 de maig, Berenguer d'Ametller, de la vila, prometia a Bernat Ferrer de Fàbrega, Guillem de Vinyals, Guillem Carbó, Romeu Gil, Pere de Remulnell Jussà, Bernat de Font, Estrany de Canals, Nicolau de Besanta i Arnau Bertulí, talladors, recaptar les talles per raó de les cenes de donya Guillema de Montcada i del noble Bernat de Centelles, procurador seu, i per raó de les obres fetes en el mur de la vila de Terrassa, per “redempcionis cuiusdam carte quam dominus rex vobis et universitati Terracie fecit et concessit ut redempcione de exercitu de Montefalco” i per despeses fetes per a la universitat de Terrassa. L'atorgant ho faria “sicut in capibreviis ipsarum talliarum per vos factas et mihi traditis continetur”, tot rebent la quantitat fixada, que no s'especifica, i presentant els comptes quan fos requerit. Actuaren com a fidejussors Jaume d'Ametller, de la vila de Terrassa, i Ferrer Novell, de la parròquia de Sant Pere de Terrassa. Mentre que foren testimonis, Romeu Cardona, Dalmau de Torre i Jaume de Celler (CPF12, fol. 14v).

És la primera vegada que s'empra el plural per mencionar tant les talles com els capbreus.³⁷¹ Probablement, la complexitat a l'hora de fer tributar per cadascuna de les quatre finalitats obligà a tallar les corresponents contribucions en capbreus diferents: les

---

³⁷⁰ En aquesta ocasió el nom del talladors és il·legible, així com la quantitat de la talla o el contingut d'altres clàusules habituals.

³⁷¹ En el cas de la talla per la redempció d'exèrcit contra els sarraïns i la cena de l'Infant de desembre de 1304 s'especifica que són dos capbreus.

cenes, les obres fetes al mur, la redempció d'exèrcit i les despeses de la universitat. El mateix equip de talladors, però, les va elaborar i, com hem vist, un sol col·lector s'encarregà de dur a terme la recollida. Curiosament, no s'ha conservat cap requeriment o queixa respecte la tributació. Cal pensar, per tant, que els prohoms terrassenca van complir la seva promesa de retornar els cent cinquanta sous del préstec a Bernat de Canyet abans de Sant Joan.

Gairebé un any just després, el 31 de maig de **1303**, un nou "exercici fiscal" començava per a la universitat. Aquest cop, però, més alleugerit, ja que només les cenes del rei i de l'infant, que tornava a ser procurador del rei, foren l'objecte de la talla. Ramon Vidal, de la vila, convingué recollir la talla per aquestes cenes amb Bernat Ferrer de Fàbrega, Jaume de Graner, Romeu Gil, Berenguer de Far, Pere de Remulnell Jussà, Nicolau de Besanta i Estrany de Canals, talladors, juntament amb Jaume de Basea i Felip Riba, procuradors de les cenes, i tota la universitat del castell i el terme de Terrassa, "sicut in capibrevio per vos inde facto et mihi tradito" (CPF13, fol. 21r).³⁷² Destaquem l'esment als procuradors de les cenes, per primera vegada en una promesa de col·lecta. Jaume de Basea, de Sant Pere de Terrassa, i Felip Riba, de la vila, de fet, són també els fidejussors de Ramon Vidal.

A l'any **1304**, per contra, assistim a dues talles, per dos motius diferents cadascuna. En primer lloc, la talla per la cena del rei i unes despeses de la universitat. Així, el 2 d'abril, Guillem de Gonteres, fill de Pere de Gonteres, de la vila de Terrassa, prometia a Berenguer de Far, Guillem de Vinyals, Nicolau de Besanta, Bernat de Carreres, Bernat de Font, Guillem Estrany, Guillem de Poses i Pere de Puigesteve, talladors, juntament amb Jaume de Basea, recaptar la talla per la cena del rei i les despeses fetes per la universitat de Terrassa, "ut in capibrevio ipsius tallie per vos mihi tradito lacius continetur" (CPF14, fol. 4v). Novament, Jaume de Basea actuà com a fidejussor i, tot i que sense menció explícita, com a procurador de la cena. L'altre fidejussor fou Bernat de Solà, de la vila. Com acostuma a succeir, la tria dels fidejussors va recaure en un vilatà i un forà. Observem, a més, com torna a ser un sol capbreu, en singular, l'eina de treball per al col·lector, tot i tractar-se d'una talla doble.

No serà el cas de la següent talla. El 25 de novembre, no és altre que Jaume de Basea l'encarregat de recaptar la talla per raó de l'exèrcit contra els sarraïns que ataquen

---

³⁷² En aquest document torna a fer-se evident l'ús com a sinònim genèric entre talla i quèstia, en l'àmbit local, fins i tot quan la raó de la talla són les cenes.

i envaeixen “el regne”,³⁷³ així com per les despeses fetes per aquesta redempció, i per la cena de l’infant, procurador reial a Catalunya,³⁷⁴ “sicut in duabus capibreviis ipsarum talliarum per vos mihi traditis lacius continetur” (CPF14, fol. 68v-69r).

Al següent assentament, datat el mateix dia, Berenguer Libra i Felip Riba, de la vila de Terrassa, Bernat de Carreres, Romeu Gil i Jaume de Graner, del terme de Terrassa, talladors de les dites talles, juntament amb altres prohoms del dit terme, reconeixien a Jaume de Basea que havia pagat a Guillem Oliver, de la vila de Caldes de Montbui, els dos-cents sous que els prohoms del terme de Terrassa que anaren davant de Bernat de Fonollar, regent del procurador a Catalunya l’infant, s’havien compromés a pagar en concepte de *servei* a l’esmentat Guillem, a un tal Badia i a Guillem de Torrelles, per raó d’una qüestió que afectava la universitat de Terrassa “pro dicta hoste” (CPF14, fol. 69r).

Tractant-se del dia inicial de la col·lecta, l’eficiència de Jaume de Basea per aplegar dos-cents sous és admirable. Massa, de fet. Més aviat, cal suposar que el col·lector tenia la capacitat econòmica per avançar, com és el cas, les sumes necessàries quan fos convenient. Precisament per aquest motiu eren triats i, com analitzarem al següent apartat, la seva nòmina no és gens aleatòria. Desconeixem però quina era la “questionis quam faciebat universitati Terracie pro dicta hoste” i quin tipus de servei relacionat havien fet els tres individus mencionats.

Menys de tres mesos després, es tornava a collir la talla de la cena de l’infant, juntament amb la cena del rei. El 13 de febrer de **1305**, Bernat Eimeric, de la vila de Terrassa, convenia amb Berenguer de Far i Guillem de Vinyals, de la vila, i Bernat de Font, Nicolau de Besanta, Romeu Gil i Estrany de Canals, del terme, talladors, recaptar la quantitat fixada per a les dues cenes (CPF14, fol. 117v). Aquest cop, només calgué un fidejussor, Ferrer Monell, de la parròquia de Sant Pere de Terrassa. No s’explicita ni la suma total ni el termini de recollida.

---

³⁷³ El 30 d’agost un exèrcit de l’emirat nasrí de Granada cremà Concentaina, en el context de la rebel·lió andalusina que entre el març de 1304 i el 1306 hi tingué lloc a la frontera meridional dels regnes de Jaume II. (Ferrer 1989). Aquests són els “sarracenis qui contra regnum suum veniebant et invadabant” contra els quals el rei demanà un exèrcit o la seva redempció.

³⁷⁴ Al text: “exercitus quam dominus rex nunc petiebat ab universitate ville et termini Terracie pro sumptibus inde factis pro redempcione dicte exercitus et pro cena domini infantis”. Els talladors són Berenguer Libra, de la vila de Terrassa, i un homònim Jaume de Basea, Ferrer de Gonteres, Guillem Barba, Jaume de Graner, Guillem Carbó, Estrany de Canals, Bernat de Carreres, Romeu Gil, del terme de Terrassa. Felip Riba, qui també havia actuat com a procurador de les cenes l’any anterior, és un dels fidejussors i participa, com tot seguit veurem, en l’equip de talladors. No s’especifica ni la quantitat ni el termini per recollir-la.

Al setembre següent, s'inciava una nova talla. Aquest cop, “pro ipsa quantitate peccunie quam dominus rex peciit in Terracia pro viatico quod facere inte(n)dit ad dominum Papam” (CPF15, fol. 48v). El 15 de setembre, Berenguer Libra feia promesa com a col·lector als talladors Berenguer de Far, Berenguer Moragues, Bernat de Font, Bernat de Boada, Jaume de Vallcorba, Nicolau de Besanta, Bernat Carreres, Estrany de Canals i Guillem Llobet. Com a fidejussors, actuaren Bernat de Fàbrega i Romeu Cardona, tots dos de la vila. Dos dies més tard, Guillem de Riu *Mupi(?)*, de la casa del rei, nomenava Romeu Cardona procurador per tal de demanar i rebre els tres mils sous que el rei havia demanat als prohoms de Terrassa “quare vadit personaliter ad presenciam sanctissimi in Christo Patris” (Apèndix, doc. 27). Com a procurador tenia, a més, autoritat per “forciter compellere et distringere” els prohoms i els seus béns, en cas que es neguessin a contribuir-hi.

Gràcies, doncs, a aquesta procura feta pel domèstic del rei tenim una notícia precisa sobre la quantitat demanada per al viatge a Roma. Encara esdevé més significativa la rendició de comptes d'aquesta talla feta el dia 11 de juny de 1307 (CPF17, fol. 25v-26r). Jaume de Vallcorba, Guillem Llobet, Nicolau de Besanta, Bernat de Carreres, Bernat de Font, Estrany de Canals, Romeu Cardona, Guillem de Vinyals, Berenguer d'Ametller i Bernat d'Eimeric reconeixen a Berenguer Libra que els havia presentat els comptes de la talla pel viatge del rei davant de Climent V. En concret, li reconegueren dues coses. La primera, “quod tradidisti nobis unum instrumentum debiti mille et D solidos, qui debebantur per Bernardum de Solano, Romeum Cardona et alios pro dicta universitate Petro ça Ruvira, draperio Barchinone, cum duobus albaranis que habuistis de quondam porterio domini regis de solutione dicte tallie”. És a dir, la meitat de la quantitat demanada pel rei s'havia aconseguit a través d'un crèdit atorgat pel draper Pere Sarrovira a alguns dels prohoms de la universitat.³⁷⁵ Berenguer Libra lliurà tant el document del préstec com les dues èpoques del pagament de la talla. És una llàstima que no es dati l'instrument del crèdit. Això permetria escatir si s'hi va recórrer davant les dificultats d'aplegar els diners de la talla de manera àgil o bé si primer es va sol·licitar el crèdit, per agilitar el pagament de la contribució, i després es va acabar de dur a terme la col·lecta. Pel que fa al segon concepte reconegut, es tractava d'un altre deute, aquest encara pendent: “quod debentur ad hoc per universitatem Terracie C

---

³⁷⁵ Els Sarrovira fou una coneguda nissaga de l'oligarquia barcelonina del tres-cents (Batlle 2007: 338-342). Aquest Pere, probablement, l'hem d'identificar amb Pere Sarrovira, draper, casat amb Saurina d'Oms i mort el 1309.

solidos Bernardo Martini, nunc baiulo Terracie, qui fuerint talliati in dicta tallia, quos nondum huic set dicta universitas debet eos dicto Bernardo solvere”. És a dir, gairebé dos anys després d’iniciada la col·lecta, la universitat devia a Bernat Martí, qui l’any 1307 era ja batlle de Terrassa, cent sous dels tres mil que havien estat tallats. Confirma, tot plegat, la necessitat de recórrer en aquesta ocasió al crèdit i com la col·lecta trigà en assolir els seus objectius.

La comparació entre aquestes quatre talles del bienni 1304-1305 és prou il·lustrativa, especialment si resseguim les contribucions de les cenes. En concret, quan i com són tallades. Habitualment, les cenes se satisfan mitjançant talla conjunta a inicis d’any. Així succeeix, per exemple, el 1305. L’any 1304, per contra, la universitat talla a l’abril només la cena del rei, juntament amb unes despeses pròpies, mentre que la cena de l’infant es talla al novembre, amb la redempció d’exèrcit contra els sarraïns que envaïen les terres del rei. Ara bé, significa això que preveïeren una segona contribució en el mateix any o que disposaren de marge de negociació per posposar la cena de l’infant, atesa la major urgència per les despeses municipals? La rebel·lió a la frontera meridional, de fet, s’inicià al març, mentre que la primera talla s’elaborà a finals d’aquell mes (la comanda del col·lector és del 2 d’abril). Dificilment, doncs, es podia haver previst ja la sol·licitud d’un subsidi en forma de redempció d’exèrcit. Possiblement, per tant, es tractés de la segona opció, bo i recordant que la quantitat de la cena de l’infant era de cent trenta-tres sous i quatre diners, sempre que s’ha pogut documentar. Òbviament, quan arribà la contribució per la redempció, s’aprofità per incloure la cena pendent a la talla.

En tot cas, la consciència que les demandes fiscals no eren fets puntuals, sinó que formaven part del calendari anual de contribucions, era innegable. Així, l’any següent, on estranyament no es documenta cap talla, sí comptem amb un debitori que referma la noció de continuïtat en el cicle fiscal per part de la universitat. L’11 de maig de 1306, Berenguer Libra i Berenguer d’Ametller reconeixen deure a Andreu de *Bugera* cinquanta sous “ex causa mutui quod nobis fecistis ad opus universitatis dicte ville”, els quals prometen pagar-li per la propera festivitat de Tots Sants, “si antea questiam seu talliam talliantur in Terracia, ipsos nunc de ipsa tallia solveremus” (CPF, fol. 18v). El

debitori fou cancel·lat posteriorment, però no s'indica la data ni la forma en què es saldà el deute.³⁷⁶

Després del parèntesi fiscal de 1306, l'any **1307** es recupera el ritme de dues talles per any que caracteritza el primer quart del segle XIV a Terrassa. El 25 de gener, Guillem de Vinyals, de la vila, prometia als talladors Berenguer Moragues, Jaume de Vallcorba, Bernat de Font, Bernat de Carreres, Nicolau de Besanta, Jaume Llobet i Estrany de Canals, recaptar la quantitat de diners fixada per les cenes del rei i del seu procurador, l'infant, tal com constava al capbreu confegit pels receptors i que li havien lliurat (CPF16, fol. 96r). Com a fidejussors, hi trobem a Bernat de Boada, de Sant Pere de Terrassa, i a Guillem de Vall, de la vila. Les clàusules, però, no precisen ni la quantitat ni el termini. Ara bé, en aquesta ocasió, comptem amb l'època atorgada pel col·lector de la cena de l'infant a Catalunya i amb la rendició de comptes que els talladors feren amb Guillem de Vinyals. Això permet resseguir força bé el procediment complet. Així, primer s'elaborà el capbreu de la talla, enllestit el 19 de gener, tal com s'especifica a la rendició de comptes del 17 d'agost: “ut continetur in capibrevio ipsarum cenarum inde facto facto per probos homines Terracie XIII kalendas febroarii anno Domini M^oCCC^oVI” (CPF17, fol. 44r). El 25 de gener, Guillem Vinyals prometia recollir la talla, com tot just hem comentat. El dia 27, Ramon Gener, col·lector de la cena de l'infant, reconeixia a Guillem de Vinyals, que aquest li havia pagat, per mà de Romeu Cardona, cent vint-i-set sous i quatre diners dels cent trenta-tres sous i quatre diners que els prohoms havien de pagar, tot aclarint que “retinuistis vobis VI solidos pro duobus franqueriis qui sunt in Terracie, scilicet, pro Guillelmo de Vallesicca, IIII solidos, et por Bernardum de Fonte, II solidos” (CPF16, fol. 96v). Finalment, el 17 d'agost, Guillem de Vinyals retia comptes als talladors, no de les cenes, sinó de la quèstia “que nunc talliatur in Terracia”,³⁷⁷ els quals es declaraven plenament satisfets de la col·lecta i els pagaments realitzats.

Així, gràcies a l'època atorgada per Ramon Gener, coneixem el valor de la contribució per la cena de l'infant, que, com veurem, es mantindrà estable en els següents anys. Pel que fa a la cena del rei, recordem la quantitat del 1297 de mil cinc-cents sous. Cal pensar, doncs, que la talla s'havia de situar entorn els mil sis-cents

---

³⁷⁶ Tal com anotà PereFolquer: “Postea fuit cancellata de voluntate partium, quare fuit satisfactum in dictis L solidis dictis manumissoribus”. Ens hem ocupat també d'aquest debitori a l'apartat 2.2.3.

³⁷⁷ Com tot seguit veurem, el mateix dia 17, Bernat Eimeric havia promès aplegar la talla per la quèstia (CPF17, fol. 43r).

trenta-tres sous. Òbviament, destaca la referència a dos franquers, Guillem de Vallseca i Bernat de Font, que no haurien d'haver contribuït: respectivament, quatre i dos sous que Guillem de Vinyals els haurà de tornar. Conservem registrats al llibre de la cort del batlle els dos privilegis atorgats per Jaume II a Bernat de Font, amb data del 15 d'octubre de 1299, i a Guillem de Vallseca, jurisperit de Barcelona, amb data del 22 d'octubre del mateix any.³⁷⁸ L'*expositio* del primer privilegi està molt esvaïda.³⁷⁹ Pel que fa a Guillem de Vallseca, el rei li concedí la franquesa "attendentes plura gratia et idonea servicia per vos fidelem nostrum ... nobis et predecessoribus nostris exhibita". Ambdues franqueses tenien caràcter vitalici i els alliberaven de contribuir "ab omni questia, cena, subsidio prebito, excercitu et cavalcada et ab omni alia qualibet exaccione regali que dici vel nominari aut excogitari possit aliquo modo ac redempcionibus".³⁸⁰

La referència als dos franquers també aporta llum sobre el caràcter proporcional de les contribucions a través de les talles. Guillem de Vallseca havia estat tallat pel doble que Bernat de Font. Sis sous equivalen al 4'5% del total de la cena de l'infant i només són dos individus. A la següent talla que analitzarem, per la quèstia d'agost d'aquell mateix any, novament s'haurà de restar la contribució dels dos franquers. Aquest cop, per un valor conjunt de seixanta-dos sous, també repartits entre ells gairebé a raó de dos a un, quaranta per vint-i-dos sous, respecte dos mil: és a dir, entorn del 3%. No sabem, però, quin era el valor dels seus béns respecte el total del conjunt de membres de la universitat. En tot cas, sí permet comprovar que les talles es feien de manera coherent i amb estimacions precises sobre el valor dels béns pels quals es tributaven.

A cada talla corresponia l'elaboració d'un nou capbreu, com els assentaments notariais bé s'encarreguen d'especificar ("nunc facto"), però de ben segur es recorria als exemplars anteriors segons cada finalitat. Sobretot, tenint en compte que la maquinària fiscal s'havia de posar en marxa, com a mínim, un cop a l'any. Aquests registres, dels quals però no se n'ha conservat cap a Terrassa, van ser els primers documents generats pròpiament per la universitat, és a dir, els primers documents municipals. Sens dubte,

---

³⁷⁸ ACVOC-AHT, Batllia Reial, Llibres del Batlle, Berenguer Libra (1298-1301), fol. 108v-109r i 117r-v.

³⁷⁹ Bernat de Font, a banda de fer registrar el privilegi de Jaume II aportà també a la cort del batlle el privilegi que Jaume I havia atorgat al seu pare Guillem pel mateix motiu l'any 1266.

³⁸⁰ El privilegi de Guillem de Vallseca fou registrat en forma de còpia imitativa. L'escatocol intenta emular el de l'original tant pel que fa al disseny del *signum regis* com a la disposició en columnes dels testimonis. El clou, com a escrivà reial, Pere de Lledó, qui tenia el domini útil de l'escrivania de Terrassa.

les concessions d'habitant que hem analitzat al segon capítol també formen part de l'arsenal documental amb què la universitat anava afirmant la seva personalitat jurídica. Ara bé, cal notar que aquestes concessions no s'haurien pogut atorgar sense la participació del batlle o del seu lloctinent, sense la participació dels representants reials. Per contra, els capbreus de les talles es feien sense cap intervenció del batlle en el seu procediment. Quan s'atribueix a la fiscalitat un paper principal en la conformació del règim municipal a casa nostra, també s'ha de tenir present aquest vessant de creació de formes documentals amb valor jurídic. Perquè, al cap i a la fi, els capbreus de les talles tenien tanta o més força vinculant que les ordinacions o bans municipals.

Tornem, però, al 1307. Com ja hem avançat, el 17 d'agost, Bernat Eimeric prometia congregar la talla llevada per Pere de Solà, Romeu Cardona, Jaume de Batea, Pere de Roudors, Jaume de Vallcorba, Jaume de Graner, Estrany de Canals, Bernat de Carreres i Romeu Gil, per raó de "*ipsius quantitatis peccunie quam dominus rex peccit et vult habere ab universitate Terracie pro sumptibus quos fecit*" (Apèndix, doc. 27). Com era habitual, rebria la "*quantitatem dicte questie*" en règim de dipòsit i comanda i, en aquest cas, l'hauria de lliurar per la festa de Sant Miquel. Un termini d'un mes i mig, aproximadament. El nombre de fidejussors, quatre, és força inusual i dos d'ells havien actuat com a col·lectors amb anterioritat: Berenguer Libra, Guillem de Vall, Jaume Mascle i Guillem Vinyals.

Es tracta de la primera de les dues peticions reials no documentades als registres de cancelleria, de les quals trobem referència inequívoca al fons notarial terrassenc (la segona és d'octubre de 1308). Els motius no s'aclareixen gaire, més enllà d'un genèric "*pro sumptibus quos fecit*". Pel que fa a la quantitat sol·licitada, no s'especifica a la comanda de talla, però sí al reconeixement que féu Bernat Eimeric, com a col·lector municipal, al procurador de Berenguer Cardona, porter reial i col·lector de la quèstia, el primer d'octubre.

Així, es detalla que el "*dominus rex habuit IIIII^a mille solidos*" de la quèstia i que Berenguer Cardona havia lliurat un albarà al batlle i als prohoms de Terrassa pel qual declarava haver rebut dos mil sous, amb data de 29 de setembre; la festivitat de Sant Miquel, doncs (Apèndix, doc. 29). A l'albarà, a més, es precisava la xifra rebuda, mil nou-cents trenta-vuit sous, ja que els seixanta-dos restants corresponien als sous "*taxati et talliati in dicta questia*" a Guillem de Vallseca i Bernat de Font, és a dir, els dos franquers documentats a la talla de la cena de gener de 1307. Novament, havien

estat tallats tot i la franquesa de què gaudien. Tant en la cena anterior com en la present quèstia, són els oficials reials qui procuren retornar les quantitats. Suposem que els dos franquers devien elevar queixa directament a la Corona, ja que no protagonitzen cap dels requeriments per motius fiscals fets al batlle terrassenc conservats.

El global de la quèstia, doncs, fou de cinc mil sous, mentre que el reconeixement es feia només pels dos mil que quedaven justificats mitjançant l'albarà atorgat per Berenguer Cardona. Respecte a la diferència de tres mil sous poc podem afegir. Aparentment, es recollí tota la quantitat demanada, com dóna a entendre l'*habuit*. Aquests dubtes sobre l'efectiu grau de contribució assolit a partir de les talles desapareixen del tot quan, com succeeix amb la talla de les cenes de l'any següent, el col·lector no només no lliurarà la quantitat fixada sinó que acabarà marxant de Terrassa amb els diners recaptats.

El dimecres 17 de gener de **1308**, Guillem Sala, de la vila, convenia amb Berenguer Libra, Jaume d'Ametller, Nicolau de Besanta, Berenguer Moragues, Bernat de Font, Jaume Llobet i Estrany de Canals, talladors de la talla de la cena del rei i la del seu procurador, recaptar, rebre i pagar la cena del procurador reial des del següent diumenge en vuit dies: "congrebabo et recipiam dictam talliam et solvam a die dominica ad VIII dies tunc primos venturos cenam procuratoris domini regis et totuum residuum dicte tallie ut continetur in capibrevio per vos mihi tradito". (CPF17, fol. 100r-v). Actuaren com a fidejussors, Guillema, vídua de Jaume Mar, Antic Mar, fill seu, i Jaume Canyet, de la vila, mentre que hi figuren vuit testimonis.

Per tant, el diumenge 29 de gener, segons l'acordat amb la comanda de la talla, Guillem Sala hauria d'haver recollit i lliurat la quantitat fixada. Tanmateix, el 3 d'abril, els talladors, amb el consentiment i la voluntat de Berenguer d'Ametller, lloctinent del batlle, reconeixien a Jaume Canyet, un dels fidejussors del col·lector "quod vi et districtu curie et baiuli predicti" havia pagat seixanta-quatre sous i dos diners a Berenguer Cardó, de Manresa, que actuava en nom de Jaume Amill, designat pel rei com a receptor de la cena aquell any. El motiu: "quare dictus Guillemus Sala se absentavit et noluit satisfacere in dicta tallia quam collegit" (CPF18, fol. 3r-v). Al fer-se càrrec del pagament d'una part de la talla, el fidejussor va rebre també "omnia loca

nostra et dicte universitate” sobre els béns del Guillem Sala.³⁸¹ El 15 de maig següent, els talladors³⁸² repetien acció jurídica amb Guillema, vídua de Jaume Mar, i el seu fill Antic Mar, que hagueren d’assumir també el pagament de cent vint-i-vuit sous i mig a Berenguer Cardó (CPF18, fol. 18v).

Així, doncs, Guillem Sala havia aplegat la quantitat de la contribució, però en comptes de lliurar-la, marxà amb els diners, de manera que els fidejussors van haver de començar a assumir les seves obligacions. Òbviament, en paral·lel, s’inicià un procediment judicial contra el col·lector. El 29 de maig, Berenguer d’Ametller, regent la batllia, a petició dels fidejussors i d’altres creditors nomenà Pere d’Ametller, de la vila de Terrassa, administrador dels béns de Guillem de Sala perquè es restituís amb la seva venda els deutes que havien hagut d’afrontar o que tenien pendents de cobrar. Es confirmava així la fugida de Guillem un cop havia aplegat els diners: “et dictus Guillelmus Sala congregaverit quantitatem peccunie dicte tallie et, cum ipsam congregasset, absentarevit se et non satiffecerit seu tradiderit ipsam peccunia \de ea tallie/ collectori dictarum cenarum ut fieri debebat” (Apèndix, doc. 30). Berenguer d’Ametller féu el nomenament dos mesos després d’haver citat a declarar al col·lector a la cort del batlle i que aquest no aparegués. Al seu torn, Pere d’Ametller va prometre administrar fidelment els béns amb la finalitat prevista, tot obligant els seus propis i aportant com a fidejussor Francesc Colrat, “nunc commorante in dicta villa Terracie”.

Dos dies més tard, Pere d’Ametller feia inventari dels béns mobles i immobles, en presència de Berenguer d’Ametller i del notari Pere Folquer (CPF18, fol. 21v-22r). Pel que fa als béns immobles, localitzà els següents: una casa al carrer superior de la vila, que Guillem tenia per Maimona, filla del difunt Guillem Riambau, a cens de deu sous; una peça de terra amb arbres i vinyes, situada al lloc dit de Ginestar, sembrada de blat; la meitat del forment, que era de Francesc Colrat, i que va sembrar en una peça de terra que és prop del mas de Canet i que era de Ferrer de Corts; una peça de terra que era de Guillem d’Arenys. Pel que fa als béns mobles, trobà a la casa de la vila això: una taula gran, sense peus, un *atauht* gran pel blat, un altre *atauht*, deu dogues i un cap de post, una taula amb peus “abta ad abere safranum” i quatre cadires.

---

³⁸¹ Novament, el número de testimonis és de vuit, quelcom que referma l’exccepcionalitat de la situació. Entre ells Romeu Cardona i Felip Riba, membres prou destacats de la universitat.

³⁸² Si bé la nòmina d’atorgants és la mateixa, aquest cop només Jaume d’Ametller, Berenguer Moragues, Estrany de Canals i Jaume Llobet presenten la ferma al damunt dels seus noms i, per tant, van ser-hi presents efectivament en reconeixement als fidejussors.

Les possessions inventariades lliguen força amb el perfil social de Guillem Sala. Era un cavaler del mas Sala, de la parròquia de Sant Pere de Terrassa, que uns anys abans havia rebut ja la seva legítima, quan Pere de Sala i la seva esposa havien designat hereva del mas a la seva germana Berenguera de Sala. La relació entre ambdós no sembla que fos gaire bona, ja que el dia 11 de gener de 1307, essent Berenguera òrfena i vídua, Bernat Ferrer de Fàbrega va requerir Berenguer d'Ametller perquè la defensés de les injúries i violències que el seu germà li havia fet, bo i recordant que li pertocava al rei “viduas et pupillos orfanos deffendere et manutenere” (CPF17, fol. 90r-v). Aquest era el context familiar i social de Guillem tan sols un any abans de rebre la comanda de la talla per les cenes. S'entén potser ara una mica millor la necessitat de tres fidejussors i la presència de vuit testimonis en aquella comanda. Els talladors no devien tenir-les totes al confiar-li la col·lecta. I, en aquest cas, els dubtes es confirmaren.

Amb aquesta experiència encara molt recent, el 19 d'octubre de 1308, Berenguer Libra, Jaume de Basea, Pere de Roudors, Jaume de Graner, Nicolau de Besanta, Estrany de Canals, Bernat de Carreres i Jaume de Fàbrega, talladors “presentis tallie que nunc fuit talliata per nos racione ipsorum sumptum dominus rex asserit fecisse et pro cenis domini regis et eius procuratoris ad hunc venturis proxime”, apostaren per un valor segur com Guillem de Vinyals, de la vila (CPF18, fol. 73r). El col·lector, al rebre la comanda, especificà els dos terminis de lliurament per a cada concepte. En primer lloc, lliuraria la “questiam domini regis” a la següent festa de Sant Andreu, el 30 de novembre, mentre que les cenes les hauria de satisfer durant “totum primum venturum mense ianuarii”.³⁸³ Així, doncs, documentem aquí una segona petició reial dins del parèntesi d'evidències sobre les quèsties dels registres de cancelleria. En un mes i deu dies, Guillem Vinyals havia de recollir la contribució de la quèstia, mentre que disposava de fins a dos mesos més per enllestir la talla de les cenes. Pel que fa a aquesta part de la col·lecta, no hi hagué problema per assolir la quantitat de la cena de l'infant, ja que el 22 de gener de 1309, Ramon Gener, col·lector reial de les cenes d'aquell any per Bernat de Fonollar, lloctinent del procurador de Catalunya l'infant Jaume, reconeixia a Guillem de Vinyals haver rebut els cent trenta-tres sous i quatre diners habituals (CPF18, fol. 117v). Per contra, la contribució per la cena reial no s'assolí de

---

³⁸³ Malgrat tot, es repetí la xifra de tres fidejussors (Felip Riba, Guillem de Vall i Bernat d'Agell), mentre que de testimonis n'hi figuren cinc, essent el primer d'ells Pere d'Ametller. Tal com s'explicita a la rendició de comptes de la talla (CPF19, fol. 36r-v), el capbreu elaborat pels talladors data del 18 d'octubre, tot just un dia abans d'atorgar la comanda.

manera immediata i el mateix Guillem de Vinyals va haver d'avançar dos-cents sous. Així, el 5 de març, Berenguer Libra i Romeu Cardona, en nom de la universitat, li restituïren aquests diners i tot “l'interès i dany” comportat, ja que, per error dels talladors, s'havia fallat a l'hora de tallar els béns d'algunes persones (CPF18, fol. 136r).³⁸⁴

Com en d'altres ocasions, la rendició de comptes final coincideix amb l'inici d'una nova talla. Així, el 20 de juny de **1309**, van ser els talladors de la redempció de l'exèrcit contra l'emirat de Granada els que van reconèixer a Guillem de Vinyals haver fet còmput legal i fidel “de ipsa tallia sive questia”³⁸⁵ sol·licitada pel rei per “comoditat i utilitat” de tot el seu regne (CPF19, fol. 36r-v). Abans, però, d'ocupar-nos de la següent talla, val la pena aturar-se en l'intent de Dalmau de Torre perquè no penyoressin els seus béns. El 13 de gener, protestà a Guillem de Vinyals i al saig Guillem Novell per haver estat tallat per la quèstia, essent fill de cavaller: “et hoc vos facere non debeatis nec possitis cum constet vobis et notum ut notorium vobis sit et aliis me fuisse filium militis et de genere militari et sic in dicta questia non debebam nec tenebar aliquid ponere” (CPF18, full solt 15). Al·legà que era un dret i un costum “notoria generaliter” que els cavallers o els fills de cavallers no havien contribuir a les quèsties de les ciutats i viles de Catalunya, i entre d'altres ciutats la de Barcelona “ex cuius usibus ac consuetudinibus dicta villa regitur et eas servare tenetur”.³⁸⁶ Per acabar, apel·là a Bernat de Fonollar, lloctinent del procurador general de Catalunya. Al seu torn, el col·lector de la talla i el saig van respondre que ells havien actuat per ordre dels prohoms de la vila a l'hora de llevar la talla en què els “bona Arnaldi Solano, quondam, sunt talliata in certa quantitate”, de manera que no podien aturar la talla ni la penyora, però estaven preparats a fer-ho, “si proceres dicte ville voluerint quod dicta bona non pignorentur”. El problema, doncs, era que segons la universitat els béns tallats tributaven per haver estat del difunt Arnau de Solà i, així, pertanyien ara a la seva filla Guillemona, esposa de Dalmau. Per contra, aquest considerava que ja eren seus i, com a cavaller o fill de cavaller, no havia de contribuir-hi fiscalment.

---

³⁸⁴ Al text: “per defectum ipsius quantitatis peccunie que nunc debetur in dicta tallia de ipsas personas quibus non potestis nunc reperire bona, de quibus solvant per rem in qua fuerint talliati in dicta tallia, et qui sunt falliati in dicta tallia secundum quantitatem ipsius minusfallimenti et illorum qui iuste sunt falliati ad cognitionem talliatorum dicti tallie”.

³⁸⁵ En aquest cas, l'ús com a sinònims de talla i quèstia és evident, ja que la finalitat de la talla és una redempció d'exèrcit.

³⁸⁶ Efectivament, Terrassa seguia els usos i costums de Barcelona en totes aquelles qüestions on no s'indiqués el contrari a través de privilegi o les pròpies ordinacions municipals.

Això és, precisament, el que Dalmau al·legà en el requeriment fet el 28 de gener a Berenguer d'Ametller, lloctinent del batlle (CPF18, full solt 17). D'entrada, és molt significatiu que, a diferència del primer requeriment, a la seva intitulació afegí l'epítet de "filius Guillelmi de Turre, militis".³⁸⁷ Davant la resposta obtinguda en el primer, ara l'adreçà a la batllia, per tal que retirés el mandat fet a Guillem Vinyals i Guillem Novell, perquè els béns que lloctinent i prohoms deien que eren d'Arnau de Solà "sint mei, dicti Dalmacii de Turre, et mihi iure dominii vel ... pertineant a longo tempore citra" i ell gaudia de privilegi i immunitat, com a fill de cavaller. Finalment, el 30 de gener de 1309, "paulo ante mediam terciam", Berenguer d'Ametller va respondre al requeriment de Dalmau de Torre. Després d'haver-ho consultat amb els prohoms de la vila i terme i amb els talladors de la quèstia, els quals van confirmar que "dictus Dalmacius \et Guillemona, uxor eius,/ consueverant ponere in questiis Terracie \ratione bonorum et hereditatis que fuerunt Arnaldi de Solano, quondam", i després que així li ho requerissin, va ordenar al col·lector i al saig de la vila que penyoressin Dalmau de Torre per la quèstia d'acord amb allò que havia estat tallat i acostumés a contribuir-hi ("ponere") (CPF18, full solt 18).

3.2.4 L'emergència de la fiscalitat municipal (1309-1322)

Com ja hem avançat, al juny de 1309 es dugué a terme una nova talla. El 18 de juny, Berenguer Libra rebia de part de Bernat de Carreres, Jaume Llobet, Jaume de Vallcorba, Jaume Graner, Bernat de Boada i Guillem de Vinyals la comanda de la talla "ratione ipsius exercitus sive clientorum quos dominus rex petebat nobis universitatis Terracie contra regnum Granate pro sumptibus inde factis" (CPF19, fol. 35r). Berenguer es comprometé a recollir la talla durant tot el mes de juliol. Com a fidejussors, figuraren Guillem Carbó, Jaume de Basea i Guillem de Vall.

Habitualment, les queixes pel fet de contribuir de manera indeguda en una talla les documentem amb posterioritat a la comanda de la talla. Però, òbviament, el capbreu on es reflectia la distribució de la contribució i els seus destinataris es realitzava abans de la col·lecta. Per tant, es pot donar el cas, com així succeí en aquesta ocasió, que algú protestés en el mateix moment de ser tallat. Així, el 16 de juny, Guerau, abat de Sant Llorenç del Munt, exposà que havia sabut que el rei tenia *ardua negocia* i aquest volia

---

³⁸⁷ Per la factura del document, tot i ser recollit en un full solt, hem d'entendre que tingué ple valor d'assentament. No només perquè està redactat en extens, sinó perquè hi trobem també l'habitual senyal d'extensió que figura als assentaments de documents lliurats als clients. No es tracta, doncs, d'una mera cèdula o full solt de suport.

fer contribuir a tots els homes que es trobessin sota la jurisdicció reial, entre els quals hi havia els homes de la vila i terme de Terrassa. Així mateix, havia sabut que Berenguer Libra, Berenguer d'Ametller, Romeu Cardona, Bernat de Solà, Jaume de Graner, Jaume de Vallcorba, Felip de Mata, Bernat de Carreres³⁸⁸ i d'altres prohoms volien tallar també als homes de Sant Llorenç que vivien al terme. Per aquest motiu, els va requerir que no penyoressin ni fessin constrenyir els esmentats homes de Sant Llorenç, ja que “in simili causa seu in aliqua questia vel comuni nunquam homines dicti monasterii fuerunt taxati neque constreti ad aliqui persolvendum” (CPF19, full solt 8). Els requerí també perquè no procedissin en cap plet contra els homes del monestir i apel·là al rei, sota la protecció del qual es posaren tant ell com els seus homes.

Fer contribuir als homes de Sant Llorenç sembla que es convertí en un clar objectiu per a la universitat, ja que fins i tot en la següent talla, la primera de caràcter estrictament municipal, l'abat hagué de protestar novament pels intents d'incloure'ls dins els càlculs fiscals dels prohoms.

Si al juliol de 1309 la universitat afrontava el pagament d'una redempció d'exèrcit, dos mesos després s'hagué d'organitzar una talla “ratione sumptibus ipsarum causarum, quas ducit universitas Terracie cum Bernardo de Scintillis” (CPF19, fol. 65r-v). Els plets contra el castlà en aquest inici del segle XIV són un bon termòmetre per mesurar la progressiva afirmació i autonomia del municipi terrassenc respecte les obligacions i càrregues derivades de les convinences feudals de mitjan segle XI i principis del XII (apartat 2.2.3). Però l'enfrontament judicial tenia, òbviament, un alt cost econòmic i, de pas, suposava una prova de cohesió comunal ja que no tots els membres de la universitat estaven disposats a contribuir en un afer que només afectava a uns quants. També va ser el catalitzador de l'emergència de la fiscalitat municipal.

A Jaume Escuder, de la vila, se li encomanà la col·lecta, mentre que els talladors foren Jaume de Basea, Felip Riba, Jaume de Graner, Romeu Gil i Jaume Perelló. No s'especifica el termini ni la quantitat de la contribució, però resta clar que el col·lector lliuraria els diners a Pere d'Ametller i a aquells que li ordenessin. Curiosament, Pere

---

³⁸⁸ No són mencionats com a tals, però es tracta clarament del col·lector de la talla per la redempció de l'exèrcit, el llavors lloctinent de batlle Berenguer d'Ametller i la nòmina completa de talladors. L'al·lusió a d'altres prohoms, de ben segur, es deu a què el requeriment podia haver coincidit amb alguna reunió més o menys informal del consell de prohoms.

d'Ametller actuà com a únic fidejussor,³⁸⁹ mentre que Berenguer d'Ametller i Guillem de Fornells n'eren els testimonis.³⁹⁰

El 21 d'octubre, tot just una setmana després d'iniciar-se la col·lecta de la talla, Guerau, abat de Sant Llorenç, requerí a Romeu Cardona, lloctinent del batlle, perquè no fes contribuir a Guillem Carbó, Guillem d'Hortals, Jaume de Coscó i altres homes del monestir en la talla que una part dels homes de Terrassa feien per raó de la qüestió entre Bernat de Centelles, d'una banda, i els dits homes, de l'altra, ja que mai no havien acostumat a pagar “unacum hominibus dicti castris in cenis nec in conviviis domini regis nec eiusdem infantuum nec in questiis nec in serviciis nec in aliquibus comunibus vicinalibus dictorum hominum de Terracia, preterquam in exercitu et opere dicti castris”. Així mateix, havia apel·lat a l'infant Jaume, primogènit i procurador general, amb la màxima instància. Un dia després, Romeu Cardona responia que, d'acord amb la lletra de l'infant Jaume que se li havia presentat, en cas que els homes de Sant Llorenç realment tinguessin immunitat, que aquests compareguessin davant la cort de l'infant i que li presentessin els seus arguments “ad contribucionem predictam minime teneantur”.

Mentre la comanda de col·lecta no dubta a emprar la universitat com a subjecte de la causa contra Bernat de Centelles, la protesta de l'abat deixa clar que només “una part dels homes de Terrassa” feien la talla. Fins a quin punt, doncs, el plet contra el castlà era percebut com a propi per tots els membres de la universitat? En aquest sentit, tenim constància de les dificultats en percebre la talla. Entre els dies 15 i 16 de desembre, dos mesos després d'encomanada la talla, Pere Ametller, síndic i procurador de la universitat, requeria a Jaume Escuder, col·lector i llevador “questie seu taxacionem impositam hominibus dicte universitatis” per raó del plet amb Bernat de Centelles, perquè penyorés els béns d'aquells que no havien contribuït i els vengués, tot acusant-lo de negligència (CPF19, full solt 22). Davant del requeriment, Jaume Escuder va demanar que li fos concedida “concordiam seu deliberacionem” i l'endemà, 16 de desembre, va respondre a les acusacions. Així, digué que ell estava preparat per llevar la talla i de penyorar els béns que calgués, sempre i quan el batlle aportés un dels seus

---

³⁸⁹ Com veurem tot seguit, Pere d'Ametller havia estat nomenat síndic i procurador de la universitat a la causa contra el castlà.

³⁹⁰ La ràtio d'un sol fidejussor i dos testimonis contrasta amb les últimes talles on hi havia fins a tres fidejussors i entre cinc i vuit testimonis. El global de la contribució, de ben segur, devia ser força menor a les talles per raó de la qüestia i les cenès.

saigs que tingués capacitat d'exigir per la força a aquells que fos necessari el lliurament dels seus béns.³⁹¹ Malgrat l'autonomia de la universitat a l'hora de distribuir la càrrega fiscal i la gestió d'aquesta, només el batlle tenia capacitat d'emprar la força per obligar a contribuir en la col·lecta. En aquesta ocasió, Jaume Escuder s'excusà en la manca de col·laboració del batlle, o més aviat del seu lloctinent (ja que el primer poques vegades hi era al terme), perquè no havia enviat cap dels seus saigs per acompanyar-lo en la tasca de la percepció de la talla.

Finalment, el 29 de juliol de 1310, és a dir, nou mesos després de fer-se la talla, Jaume Carbó, fill de Guillem Carbó, va mostrar i presentar a Bernat Martí, batlle de Terrassa, una lletra, segellada amb segell de l'infant Jaume, adreçada al batlle de Terrassa i al seu lloctinent, datada a Barcelona el 24 d'octubre de l'any anterior. L'infant, com a procurador del rei, a petició de Guillem Carbó i Jaume de Coscó, homes de l'abat de Sant Llorenç del Munt, i Guillem [...]ledo i de Berenguera Ponsa, homes del monestir de Sant Vicenç de Jonqueres, ordenà que no fossin compel·lits pels col·lectors de la talla feta per la universitat per raó de la causa que aquesta duia contra Bernat de Centelles, ja que anava “contra immunitatem quam habent et habuerunt a [...] tempore citra” i no havien de contribuir a cap prestació, reial ni veïnal (“in questiis et vicinalibus”) de Terrassa. I establí així mateix que, en cas que s'hagués pres alguna penyora, els homes de la universitat l'haurien de retornar immediatament (CPF20, fol. 41r).

La protesta de l'abat Guerau a l'anterior talla havia acabat amb la resposta del lloctinent Romeu Cardona en què es treia del damunt la responsabilitat i l'elevava als tribunals del procurador del rei. A la següent ocasió, els homes de Sant Llorenç i de Jonqueres no van perdre temps a la cort local i s'adreçaren directament a l'infant Jaume. Van obtenir, com veiem, un mandat prou clar i contundent en contra de la intenció de la universitat.

En paral·lel a la talla municipal, la Corona demanà un altre subsidi general per afrontar el setge d'Almeria. La contribució inicialment assignada a Terrassa fou de cinc mil cent sous, si bé mitjançant dues remissions atorgades el 28 de febrer i el 28 de març

---

³⁹¹ Al text: “quod est paratus levare et colligere ac levare et colligi facere predictam talliam sive collectam ab hominibus dicti loci et pignorare et pignorari facere illos qui aliquid debeant de dicta collecta et ad pignora rendenda et distraenda, si procedi facere, ut debuerit et potuerit, dum tamen baiulus dicti loci sibi tradat unum de sagionibus suis qui de mandato eius distringat et compellat illos qui compellendi fuerunt et qui aliquid debuerunt in dicta collecta et ad consevationem iuris”.

de **1310**, es rebaixà la quantitat final a tres mil sous.³⁹² No disposem, però, de referències a cap talla per aquesta finalitat. Així, durant la primera meitat de l'any, a banda de les notícies vinculades a la talla per la causa contra Bernat de Centelles, només tenim constància del cobrament de la cena de l'infant per part de Ramon Gener, escuder de Bernat de Fonollar, lloctinent del procurador de Catalunya. Es tracta d'una àpoca atorgada per Ramon de Viver, que confirma la quantitat fixa de cent trenta-tres sous i quatre diners. L'atorgant no s'intitula com a col·lector, però l'hem considerat com a tal pel que fa al còmput global de talles, ja que a la documentada pel plet contra Bernat de Centelles no es féu cap esment a una altra finalitat.

És força sorprenent el silenci documental sobre aquest subsidi, ja que fins i tot es dona la casualitat que el 15 de juliol d'aquell any, un grup de destacats vilatans encapçalats per Francesc Colrat i Romeu Cardona, juntament amb d'altres “proborum hominum ville Terracie” com Dalmau de Torre, Bernat de Solà, Pere d'Ametller, Guillem de Vinyals o Berenguer Libra reconeixien deure al jueu Samuel Enoch, físic, cent sous a canvi que hi residís i subministrés certs tractaments als malalts de la vila gratuïtament (CPF20, fol. 36r).³⁹³ L'interessant de la contractació d'un metge municipal pel que fa a la fiscalitat, però, és la forma triada per al pagament dels cent sous: “de prima tallia que talliabitur predicta aliqua racione L solidos et alios L in secunda tallia que talliabitur”.³⁹⁴ És a dir, sobre les primeres dues talles que s'organitzessin “aliqua racione”, s'hi carregarien cinquanta sous a cadascuna d'elles per afrontar l'estipendi promès. La dinàmica de contribucions contínues que des de la fi del segle XIII vivia la universitat ja s'havia interioritzat completament i s'utilitzava per planificar el finançament de serveis municipals, com és el cas d'aquest metge, quan es creia necessari.

Pel que fa al **1311**, Jaume II tornà a demanar un subsidi vinculat a les despeses de la campanya d'Almeria el mes de novembre. Inicialment, la universitat terrassenca havia d'aportar vuit mil sous. El 3 de febrer 1312, però, van aconseguir una remissió de cinc mil sous, ja que, tal com s'especifica al registre de cancelleria, els homes de

---

³⁹² ACA. Cancelleria, registre núm. 326, fol. 14v: “hominibus de Terracia –V mille C solidos. In Valencia, II kalendas marcii anno Domini M^oCCC^oIX^o fuerunt remissi dictis hominibus Terracie de predicta quantitate DC solidos Barchinone et fuit scriptum super ei [...]. Postea, in Valencie, V kalendas aprilis anno Domini MCCC decimo fuerunt remissi dictis hominibus Terracie de predicta quantitate MD solidos Barchinone et fuit scriptum Petro de [...]”.

³⁹³ Hem comentat detalladament aquest contracte a l'apartat 2.2.3.

³⁹⁴ Com a garantia, els atorgants obligaren els seus béns. També cal destacar la nota que figura al costat de l'assentament: “Fuit emparatam per baiulum ad instanciam subscripti”.

Terrassa van acompanyar al rei en l'exèrcit contra el comte d'Empúries i havien participat en el procés judicial que el lloctinent del procurador general a Catalunya féu contra un tal Riambau de Far.³⁹⁵ El 22 de maig, a més, aconseguiren que la meitat d'aquesta xifra els hi fos retinguda.³⁹⁶

Un cop assolida la remissió, es degué organitzar la talla. Comptem amb dues èpoques atorgades per Dalmau de Torre en què reconeix a Antic Mar, col·lector de la quèstia llavors tallada, haver rebut part d'allò recaptat. Així, mitjançant la primera, datada entre el 30 de març i el 5 d'abril, declarà haver rebut tres-cents sous (CPF22, fol. 2v). Pel que fa a la segona, del dia 10 de maig, foren cent (CPF22, fol. 17r). Dalmau no rep, en aquest ocasió, cap apel·latiu com a prohoms o representant de la universitat. Podria tractar-se del retorn d'algun préstec o el pagament d'algun servei efectuat. Ara bé, en aquests casos s'ascostuma a especificar la motivació. No podem descartar, tanmateix, que rebés els diners com a compensació per les quantitats que li havien estat tallades el 1309 i que havien generat les protestes davant del batlle. De fet, ja no tornem a documentar més requeriments de Dalmau i també amb la següent quèstia, per la dot de la infanta de 1311, li seran assignats cent sous més.

A banda d'aquestes dues èpoques, també s'ha conservat una súplica adreçada el 10 d'abril de 1312 per Berenguer de Tresserra, del mas Pont, als prohoms de la vila i el castell de Terrassa i als talladors i col·lectors de les quèsties, perquè li restituïssin la penyora de què havia estat objecte injustament per motiu de la quèstia (CPF22, full solt 2).³⁹⁷ Segons Berenguer, el col·lector l'havia penyorat injustament pel mas Pont i altres honors que ell no tenia pel rei i també per una peça de terra que tenia per Berenguer d'Agell, el qual sí la tenia pel rei, motiu pel qual ja havia contribuït: "si dicitur quod ipse tenet quandam peciam terre ... in emphiteosim pro Berengario de Agello, qui ipsam tenet pro domino rege, nam ipse Berengarius de Agello iam contribuït et questiat dictum honorem et pro dicta divisione et stabilimento nec debet sibi nec suis emphiteotis preiudicium generare". Així, el col·lector pretenia fer tributar per la mateixa peça de terra dues vegades, tant al tinent pel rei com al sotsestablert o emfiteuta. Ja hem mostrat

---

³⁹⁵ ACA. Cancelleria, registre núm. 326, fol. 70v.

³⁹⁶ Al registre: "In Villafrancha, XI kalendas iunii anno Domini MCCCXII fuit scriptum Petro Triponis ut observet [...] et gratiam dictis hominibus Terracie factis per dominum regem de retinendis MD solidos de dicta quantitate ut inferius in V folio notatum est".

³⁹⁷ L'estructura formal i el verb dispositiu difereixen dels requeriments i protestes que hem documentat fins ara: "Vobis venerabilibus probis hominibus ville ac castri de Terracie et talliatoribus et collectoribus questiarum supplicatur humiliter per Berengarium de Tresserra, de manso Ponte, quod cum in presente questia seu exactione talliaveritis ...".

algun contracte d'establiment en què s'especificava que els sotsestablerts no haurien de satisfer cap contribució ni reial ni veïnal, sinó que ho assumien els tinents directes del rei. La súplica, doncs, corrobora la pressió fiscal a què es podien veure sotmesos.

El document, però, també mostra com la universitat i, en concret, els seus prohoms, podien ser considerats com a autoritat autònoma en matèria fiscal. Si més no, en una primera instància. Fins ara, el mecanisme habitual era la queixa al batlle o al seu lloctinent. Però, en aquesta ocasió, Berenguer de Tresserra acudí amb un alt nivell de deferència directament als prohoms per resoldre el seu greuge. És un cas aïllat, tanmateix. De manera que, o bé es tracta d'una súplica extraordinària o bé aquest tipus de mecanisme jurídic no s'acostumava a assentar en el protocol notarial.³⁹⁸

Possiblement, a la mateixa talla organitzada per afrontar la qüestia reial, a banda com hem vist d'afegir-hi quatre-cents sous per pagar a Dalmau de Torre, s'aprofità per obtenir alguns recursos addicionals per afrontar el plet amb Bernat de Centelles. No disposem de la comanda i, per tant, desconeixem el nom dels talladors de la qüestia. Per això, no es pot assegurar que fossin els mateixos talladors als quals Jaume de Montjuïc, jurisperit, adreçà el 16 de juny una notificació perquè es presentessin al judici, que ell portava, entre els homes de Terrassa “partim singulariter et partim universaliter”, d'una banda, i Bernat de Centelles i alguns altres homes de Terrassa, de l'altra (CPF22, fol. 30r-v). En concret, demanà la compareixença de Jaume de Graner, Jaume de Vallcorba, Romeu Gil i Bernat de Carreres, procurados i síndics dels homes de Terrassa i talladors d'aquests (“procuratoribus seu sindicis hominum de Terracie ac talliatoribus eorundem”). El motiu fou que Guillem de Plana “ratione collecte seu tallie quam ab eo petitis” havia decidit procedir contra ells. En vuit dies, els “procuradors i síndics” havien de comparèixer a casa de Jaume de Montjuïc per respondre a la seva demanda.³⁹⁹

D'aquesta “collecte seu tallie” no hi ha cap més referència concreta. Per això no l'hem comptabilitzat de manera individual, sinó que entenem que es degué incloure en la talla de la qüestia collida per Antic Mar a principis de **1312**. Com ja s'intuïa en el requeriment fet per l'abat de Sant Llorenç, aquest litigi amb Bernat de Centelles no era percebut com un assumpte plenament municipal. La precisió jurídica de Jaume de

---

³⁹⁸ En rigor, la súplica no s'assentà, ja que s'ha conservat en un full solt. Al seu marge inferior s'intueix la resposta dels prohoms de la universitat, però no es pot acabar de llegir amb precisió.

³⁹⁹ El mateix Guillem de Plana féu llegir la notificació de Jaume de Montjuïc davant Romeu Cardona, lloctinent del batlle, i demanà que se'n fes instrument públic al notari Pere Folquer.

Montjuïc ho confirma.⁴⁰⁰ No és estrany, doncs, que alguns membres de la universitat no estiguessin d'acord a contribuir-hi, com Guillem de Plana. D'acord amb la doctrina sobre els *munera* o comuns, la càrrega fiscal era considerada lícita només quan suposava un servei al global de la universitat (Montagut 1998). Si bé en principi tots els prohoms eren iguals i cap d'ells disposava de poder executiu al marge del consell general, sembla clar que ja en aquest període alguns prohoms eren més iguals que els altres a l'hora de decidir quins eren els interessos municipals. Davant un jutge format a Bolonya i amb evident domini del dret comú, però, la causa defensada pels procuradors i síndics terrassencs no passava de ser només en part universal.

El 5 de juliol de 1312, sí que documentem una nova talla. Francesc de Fàbrega, fill del difunt Guillem de Fàbrega, de la vila de Terrasa, prometia a Romeu Gil, Bernat de Carreres, Jaume Perelló, Jaume de Graner, Jaume de Vallcorba, Jaume de Basea, Arnau Sabater, Bernat de Boada, Bernat de Solà, Romeu Cardona i Guillem de Vall, “talliatoribus presentis tallie que nunc fuit talliata per vos nomine universitatis Terracie et dicte universitati”, aplegar fidelment la quantitat de diners corresponent i lliurar-la a “ipsis personis, sicut in ipso dicto capibrevio continetur”. Com a fidejussor actuà Pere d'Ametller (CPF22, fol. 37r). No es detalla, com veiem, ni la finalitat ni la quantitat. És significatiu, però, que la talla es produís tot just una setmana després de la compareixença dels síndics i procuradors davant de Jaume de Montjuïc. De fet, tots quatre figuren entre la nòmina de talladors. Certament, són quatre dels talladors que més vegades es repeteixen, però només dos d'ells actuaran com a tals a la nova talla que es llevà al setembre per fer front al subsidi reial per al casament de les infantes Maria i Constança.

Al mes de juny, Jaume II demanà l'esmentat subsidi a les viles catalanes i a Terrassa li foren assignats dotze mil sous. Mitjançant remissió de 21 de juliol, la xifra adjudicada finalment fou de tres mil sous que havien de satisfer “in fine quatuor mensium proxime venturorum”.⁴⁰¹ La data límit de percepció establerta, per tant, era el 21 d'octubre. No va ser fins el 18 de setembre, però, que es féu comanda de la talla a Romeu Cardona, qui va prometre aplegar “ipsam talliam seu questiam ... quam dominus rex voluit habere a dicta universitate quare maritavit quandam filiam suam, sicut in

---

⁴⁰⁰ Sobre la rellevància d'aquest jurista (Montagut 1993: 162-163).

⁴⁰¹ ACA. Cancelleria, Registre núm. 326, fol. 126v.

capibrevio ipsius tallie per vos mihi tradito lacijs continetur” (CPF22, fol. 75r).⁴⁰² Els dos mesos de decalatge respecte el termini fixat per la remissió segur que tenen a veure amb la talla anterior. La col·lecta tot just s’havia iniciat setze dies abans de la remissió, el 21 de juliol i, com hem vist, la seva durada acostuma a oscil·lar entre un mes i un mes i mig. Ens situaríem, doncs, a finals d’agost i, si no hi havia cap més problema, només llavors es podia iniciar el procés de capbrevació dels béns sotmesos, en aquest cas, al subsidi reial.

En aquest context, Romeu Cardona assumí la recollida de la talla, sense cap fidejussor i essent lloctinent del batlle. És l’única vegada que es donen aquestes dues circumstàncies i, si recordem la resposta que el mateix Romeu féu al procurador del monestir de Sant Vicenç de Jonqueres l’any 1295, aquesta situació era del tot contrària a la pràctica habitual. Efectivament, els prohoms disposaven de completa autonomia per tallar i aplegar les contribucions fiscals i només en els casos que es requerís l’ús de la força per penyorar els béns actuava el representant de l’autoritat jurisdiccional. El batlle o el seu lloctinent, doncs, eren requerits a actuar únicament en cas de disconformitat per part d’individus que es consideraven tallats injustament i aquesta és, precisament, la situació que mitjançant una procura documentem el 4 d’octubre de 1312, en plena col·lecta de Romeu Cardona.

Fins ara, l’oposició a contribuir en una talla s’havia presentat en forma de requeriment al batlle o al lloctinent, on es protestava pel fet d’haver estat taxat injustament i es sol·licitava la seva actuació per evitar ser penyorat. També en una ocasió hem comentat la súplica directa als prohoms i als talladors. Es tractava, a més, d’accions individuals, exceptuant els casos d’homes sotmesos a jurisdicció senyorial. Així, l’abat de Sant Llorenç o el cavaller Berenguer de Pera, l’any 1294, havien actuat per defensar els seus homes a Terrassa. En aquesta ocasió, però, Guillem Mester, Berenguer Morell, Felip Riba, Guillem Costa, Flor de Pontets, el fill de Bernat Canyet, Pere de Rubial, Guillem Gener, Jaume Bellús, Guillem Vidal, Guillem Rovira i Pere d’Arc Jussà nomenaren Bernat de Boada i Bernat de Rogada, del terme de Terrassa, procuradors seus: “ad petendum et recipiendum pro nobis et nomine nostro translatum capibrevii presentis tallie que nunc fuit talliata per talliatores termini Terracie et ad renotandum ipsam talliam et procequendum dictam talliam prout facta est contra ius et

---

⁴⁰² Els talladors foren Bernat de Carreres, Jaume de Fàbrega, Pere Ferrer, Jaume de Vallcorba, Berenguer de Boadella, Arnau Mosterol, Jaume de Basea, Pere d’Ametller, Pere de Prat i Guillem de Vall.

contra patrimonia presencium et dicte universitatis et ad audiendum eam et ad revocandum expensas factas illicitas et contra ius et contra voluntatem dicte universitatis et ad prosequendam omnem fraudem de predictis et super predictis factam” (Apèndix, doc. 31).⁴⁰³

Dotze individus en total. Un nombre gens menyspreable per a una universitat formada, a tot estirar, per dos centenars de caps de casa, i amb presència de vilatans, com Felip Riba i Guillem Gener, i de parroquians de Sant Pere com Berenguer Morell, Guillem Costa i Flor de Pontets. Sembla que, en aquesta ocasió, la talla llevada per afrontar la dot d’una de les infantes del rei no es féu amb criteris gaire generals. Afortunadament, perquè això permet comprovar com els membres de la universitat tenien dret d’accés i còpia a la informació fiscal (“petendum et recipiendum ... translatum capibrevii presentis tallie”), podien arribar a modificar el seu contingut (“renotandum”) i, finalment, podien portar a judici i revertir les despeses considerades il·lícites, si finalment s’establia que havia estat feta contra el dret i contra el patrimoni dels presents, és a dir, dels atorgants, i de la universitat.

Precisament, per tot això, és tremendament significatiu que en els onze anys que resten per acabar el nostre estudi no es torni a documentar cap més requeriment o sol·licitud vinculat a una talla. Sembla que aquests particulars *twelve angry men* terrassencs van assolir el seu objectiu de fiscalitzar el repartiment de les talles i de garantir la rendició de comptes per part d’aquell grapat de prohoms que més presència continuada tenien en la gestió de les contribucions. Com analitzarem amb més detall a l’apartat següent, no es pot dir que la tasca de tallador es reservés en exclusiva a un determinat nombre de prohoms. Però, tal com succeeix amb els col·lectors, sí que es detecta una especialització en alguns d’ells.

El 22 d’abril de **1313**, Jaume Amill, de Puigcerdà, reconeixia a Francesc Colrat, Bernat de Fàbrega, fill de Bernat Ferrer de Fàbrega, Bernat de Solà, Pere d’Ametller, Jaume de Vallcorba, Bernat de Carreres i Nicolau de Besanta, del terme de Terrassa, presents, i a tota la universitat de Terrassa haver rebut de mans de Romeu Cardona els quatre-cents sous de tern de Barcelona que el rei li havia adjudicat anualment de la cena que rebia dels homes de Terrassa (CPF23, fol. 7v-8r). En d’altres ocasions, qui lliurava

---

⁴⁰³ Com ja hem dit, els capbreus de les talles incloïen no només les quantitats que calia recaptar, sinó també les partides de despeses i els seus destinataris. Eren, en rigor, pressupostos incipients o, per emprar el símil amb la documentació del moment, llibres de clavarria.

la quantitat sobre la cena assignada pel rei a tercers era el col·lector de la talla o també algun procurador nomenat expressament. A la present època, Romeu Cardona no rep cap epítet, tot i continuar exercint llavors com a lloctinent del batlle, excepte el de ser vilatà. No s'especifica, per tant, que s'hagi dut a terme una talla. Podria tractar-se, per tant, d'una suma avançada pel mateix Romeu. Ara bé, el primer de juny següent, Dalmau de Torre atorgà una nova època on reconeixia rebre diners d'una talla. En concret, reconeixia a Romeu Cardona haver rebut cent sous “de ipsa questia quam vos colligistis seu collegi fecistis per Berengarium EymERICI”, que els prohoms de Terrassa li havien assignat tal com constava al capbreu de la talla (CPF23, fol. 26r).⁴⁰⁴

La quèstia collida per Romeu Cardona, en principi, hauria de ser la de setembre de 1312, és a dir, la demanda pel rei amb motiu del casament d'una de les infantes. És molt interessant l'apreciació de l'època gràcies a la qual sabem que, en rigor, la féu collir per un tercer, Berenguer Eimeric. Òbviament, les seves ocupacions com a lloctinent de batlle feien de mal compaginar amb la col·lecta d'una talla. A més, que al juny de 1313 s'atorgués època d'una quantitat assignada per una talla llevada el setembre de l'any anterior també sembla indicatiu del recorregut del litigi iniciat per dotze membres de la universitat el 4 d'octubre. O bé s'hagué de refer el capbreu i, per tant, la recaptació s'aturà. O bé, fins que no es va resoldre el conflicte, no es van poder satisfer les assignacions recollides a les seves pàgines. Resulta lògica, doncs, l'actuació de Romeu Cardona quan avançà la quantitat que la universitat havia de lliurar a Jaume Amill el 22 d'abril en concepte de cena. Més encara quan, tot just un mes després, Jaume II li assignava de manera vitalícia el palau reial de la vila perquè el reformés i en fos caser.⁴⁰⁵

Abans d'acabar el 1313, els parroquians de Sant Pere, inclosos els vilatans, llevaren una talla per dotar l'església parroquial amb material litúrgic: “ratione ipsius libri vocati Offier et I proser et pro vestimentis necessarii ecclesie dicte parrochie” (CPF23, fol. 82v). Es tracta de la primera talla particular que hem documentat, circumscrita només a la parròquia de Sant Pere de Terrassa. S'emprà, però, el mateix procediment que per a les talles municipals. Així, el 23 d'octubre, Berenguer Riba, fill de Bartomeu Riba, de la vila de Terrassa, acordà amb Francesc Colrat, Guillem de Vinyals, Jaume de Basea, Pere de Gonteres, fill de Ferrer de Gonteres, de la parròquia

---

⁴⁰⁴ Com ja hem comentat, a Dalmau de Torre li foren assignats un total de cinc-cents sous de les dues talles per les quèsties reials de 1309 i 1311. A cap de les tres èpoques s'especifica, però, el motiu.

⁴⁰⁵ ACA. Cancelleria, Registre núm. 211, fol. 216r-v.

de Sant Pere de Terrassa, i amb tots els parroquians de la dita parròquia aplegar la talla i rebre-la en dipòsit i comanda, “sicut in capibrevio per vos nunc facto continetur”. Com a fidejussor actuà el seu pare, Bartomeu, i com a testimonis hi figuren Romeu Cardona, Jaume Mascle i Berenguer Fritós.

De l'any **1314** s'han conservat les tres comandes de les tres talles documentades per les cenes, per les despeses del plet amb Bernat de Centelles i per la quèstia sol·licitada amb motiu del matrimoni d'una infanta. En el cas de la primera talla, de fet, la comanda és l'única evidència jurídica assentada al capbreu notarial que hem pogut localitzar. Així, el 20 de gener, Guillem de Vinyals, de la vila de Terrassa, prometia a Jaume de Fàbrega, Jaume Perelló, Jaume de Vallcorba, Jaume de Basea i Guillem de Poses, del terme de Terrassa, talladors de les cenes del rei i del seu procurador fetes per la universitat de Terrassa, que recolliria la talla i els lliuraria la quantitat assignada, tal com es contenia al capbreu (CPF23, fol. 130v). Com a fidejussor, trobem a Guillem de Vall, fill del difunt Berenguer de Vall, de la vila.

Pel que fa a la talla vinculada a les despeses del plet amb el castlà, vingué precedida d'una rendició de comptes davant del procurador que la universitat havia nomenat per aquest assumpte, Jaume de Graner.⁴⁰⁶ Es féu, de fet, en paral·lel a l'inici de la talla de les cenes. El 25 de gener, Bernat de Solà, Romeu Cardona, Guillem de Vall, Jaume de Vallcorba, Bernat de Boada, Bernat de Carreres, Jaume Gil, Arnau Sabater, del terme de Terrassa, elegits i constituïts per la universitat dels prohoms de Terrassa, reconeixien a Jaume Graner haver presentant tots els comptes respecte les quantitats que havia rebut i recaptat mitjançant les talles per quèsties, cenes i per altres motius “ratione cause que ducitur inter venerabilem Bernardum de Scintillis, ex una parte, et probos homines et universitatem Terracie ex altera vel aliqua alia ratione”. Es confirma, doncs, el fet que els prohoms aprofitaven tot tipus de talles (“questiarum, cenarum vel aliarum”) per afrontar també les despeses d'aquest plet, a banda de les que s'hi organitzaren expressament.⁴⁰⁷

Aquest fou el cas, justament, aquell any. El 10 de maig, Antic Mar, que ja havia recollit la talla de la quèstia de 1312, va prometre a Bernat de Carreres, Jaume Gil, Jaume Perelló, Jaume de Vallcorba, Jaume de Graner, Jaume de Basea, Arnau Sabater i

---

⁴⁰⁶ Assidu tallador de la universitat, en representació de la parròquia de Sant Julià d'Altura

⁴⁰⁷ En total, per aquest motiu específic ja s'havien llevat dues talles (anys 1309 i 1312) i en restarien tres més (1314, 1315 i 1317). A més, els anys 1315 i 1318 s'aprofità la talla de la cena reial per incloure-hi també una contribució per al plet (apartat 2.2.3).

Bernat de Boada, Guillem de Vall i Romeu Cardona, talladors per la causa duta “in partem domini regis et in partem per probos homines Terracie” amb Bernat de Centelles, recaptar les quantitats “contentas in dictis capibreviis”, lliurar-les a qui pertoqués i, en concret, a Jaume de Graner “hinc ad primas venturas nundinas Barchinone” (CPF24, fol. 14v-15r). El dia 13, el mateix Antic Mar atorgà, conjuntament amb Romeu Cardona, Guillem de Vall, Jaume de Basea, Jaume de Vallcorba i Jaume de Graner, és a dir, amb sis dels talladors, un debitori al prevere Pere de Celler per un préstec que els feu “ad opus universitatis Terracie” de quatre-cents sous, que prometeren satisfer per la festa dels sants Pere i Feliu d’agost (CPF24, fol. 15v). Que els atorgants del debitori coincideixin amb els de la comanda del dia 10 no pot ser atzarós. La talla llevada per afrontar les despeses del plet, per tant, havia d’incloure segurament ja la previsió d’aquesta contribució. És probable, de fet, que Pere de Celler abans de prestar els quatre-cents sous s’assegurés de comptar amb la talla com a garantia.

El juny següent, Jaume II demanà un nou subsidi pel matrimoni d’una infanta. Inicialment, Terrassa havia de contribuir amb dotze mil sous, però s’obtingué una remissió de nou mil sous l’11 de setembre, a condició que “solvant videlicet medietatem per totum septembris et aliam medietatem per totum mensem novembris sequentis”.⁴⁰⁸ La universitat hagué de pagar dos-cents cinquanta sous per obtenir aquest privilegi de remissió, mitjançant un préstec demanat a Bernat de Canet, ciutadà de Barcelona, el 18 de setembre. En concret, els atorgants del debitori foren Bernat de Solà, Guillem de Vall de Palau i Felip Riba, de la vila, i Jaume de Graner, de Sant Julià d’Altura. Si bé el document presenta diverses llacunes per la pèrdua del marge dret del foli, la justificació del préstec es pot sobreentendre prou bé: “quod nobis fecistis ad necessitatem universitatis Terrac[ie] ad \redimendum/ ipsam cartam lexie, quam dominus rex fecit dicte [...], de ipsis XII mille solidos quos nobis petebat pro questia de quibus [...] dicte universitati IX mille solidos” (CPF24, fol. 72r). Es fixà Nadal com a data límit pel retorn del préstec i, tal com s’anotà al marge de l’assentament, aquest fou cancel·lat per voluntat de Bernat de Canet: “quare fuit satisfactum in hoc debito subscripto Bernardi de Caneto per Philipum, filium Bartholomey Riba, collectorem questiem quam ipse levavit, de qua solvi hoc debitum”.

L’anotació de Pere Folquer, doncs, ens avança el nom del col·lector de la quèstia que es cobrà per raó del matrimoni de la infanta. El 23 d’octubre, Felip Riba, amb el

---

⁴⁰⁸ ACA. Cancelleria, registre núm. 327, fol. 157r.

consentiment del seu pare (d'aquí la menció també a l'anotació marginal), va prometre a Jaume Gil, Jaume Perelló, Nicolau de Besanta, Ferrer de Corts, Bertran Agulló i Guillem d'Abadia, talladors “presentis tallie per vos nunc talliate pro questia, quam dominus rex voluit habere ab universitate Terracie”, llevar-la, collir-la i rebre la quantitat en comanda (CPF24, fol. 85r). Com a fidejussors, actuaren el seu pare Bartomeu i el seu parent homònim Felip.⁴⁰⁹

Durant el **1315**, es mantingué l'esforç fiscal de l'any anterior: tres noves talles. Ara bé, prevalen els motius locals davant les contribucions reials. Per primer cop, a més, algú que no és encara habitant de la vila actuarà com a col·lector. És el cas de Romeu de Riquer, “commorans”, és a dir, resident però no habitant de la vila.⁴¹⁰ Potser per això li van caldre tres fidejussors, en Bernat de Solà i en Ramon Vidal, de la vila, i en Jaume de Vallcorba, de Sant Julià d'Altura, i també va haver de jurar la comanda, tal com s'indica al damunt del nom.⁴¹¹ El 26 de març, doncs, va prometre a Romeu Cardona, Guillem de Vall de Palau, Jaume de Basea, Arnau Sabater, Bernat de Boada i Guillem de Poses i Jaume Perelló, Jaume de Graner, Bernat de Carreres i Jaume Gil, talladors “huius tallie talliate pro causa qua ducitur in partem per dominum regem et in partem per univ[ersitatem]”, recaptar les quantitats contingudes al capbreu i retre comptes quan fos requerit (CPF25, fol. 2r-v). La causa judicial a què fa esment la comanda és l'oberta contra Bernat de Centelles des del 1309, ja que s'utilitza la mateixa locució que a la talla del maig de 1314, per exemple. Al novembre del mateix any, com veurem, es llevarà una altra talla per aquest motiu i, aprofitant la proximitat temporal, també per a la següent cena.

Abans però, l'11 d'octubre, els vilatans hagueren de fer front a una nova contribució. No hi participaren els habitants de les parròquies. És, per tant, la primera talla de la vila en solitari, tal com abans ja hem pogut documentar la d'una de les parròquies del terme, Sant Pere de Terrassa.⁴¹² El motiu, òbviament, degué ser considerat aliè pels prohoms de les parròquies de la universitat: “pro operibus *d'enlosar lo pati* que est in portalibus exterioribus ville Terracie” (CPF25, fol. 78r). Berenguer

---

⁴⁰⁹ És la segona talla en què Bartomeu Riba féu de fidejussor a un fill seu. Recordem la talla dels parroquians de Sant Pere de novembre de 1313, en què Berenguer s'encarregà de la col·lecta.

⁴¹⁰ Esdevindrà habitant més endavant. L'any 1319 tornarà a collir una talla, ja com a tal.

⁴¹¹ La clàusula de jurament figura, de manera abreujada, a gairebé totes les comandes. El que fins ara no havia passat és que s'hi afegís la senyal diplomàtica de jurament sobre el nom de l'atorgant, com a mecanisme de major garantia. A la següent talla, per exemple, no hi constarà el senyal, però sí la clàusula.

⁴¹² Cal aclarir però que era la principal parròquia del terme i que incloïa els habitants de la vila, de manera que afectà la major part de la universitat.

d'Ametller, col·lector, va prometre a Guillem de Vall de Palau, Ferrer de Corts i Bernat Vila, ferrer, talladors, i a “omnibus probis hominibus ville Terracie”, llevar i recaptar la talla, tal i com constava al capbreu que havia rebut. Un sol fidejussor, Jaume Canyet, fou necessari aquest cop. Com veiem, sobretot per la reduïda nòmina de talladors, al tractar-se d'una contribució particular el nombre d'agents que intervenien era molt menor que a les talles del conjunt de la universitat. Amb tot, cal destacar la presència del batlle Bernat Martí com a testimoni, gens habitual a la resta de talles.

Abans d'acabar l'any, es llevà la tercera talla, segona que afectava a tota la universitat, novament per raó de la causa duta contra Bernat de Centelles. Com que la comanda es féu el 19 de novembre, s'afegiren en el còmput global de la contribució les cenes del rei i del seu procurador. Romeu Cardona fou el col·lector i la llista de talladors l'encapçalava gens atzarosament en Jaume de Graner, seguit de Jaume de Vallcorba, Jaume Perelló, Bernat de Carreres, Jaume Gil, Jaume de Basea, Bernat de Boada i Guillem de Vall (CPF25, fol. 89r). Bonanat de Far,⁴¹³ de la vila, i Berenguer Moragues, de Sant Pere, actuaren com a fidejussors.

Pel que fa al **1316**, hi ha constància de dues talles. Fins ara hem comptat amb exemples de talles municipals i particulars. Els subjectes fiscals de la primera eren el conjunt de membres de la universitat i la finalitat podia ser tant reial com local, però era percebuda com a causa de contribució general. Pel que fa a les talles particulars, afectaven només a una part de la universitat, és a dir, o bé a una parròquia o bé a la vila. Per tant, l'àmbit de contribució, tot i que parcial, tenia un fonament vinculat a l'organització jurisdiccional i la seva finalitat es circumscribia a necessitats pròpies d'aquest àmbit particular: ja fos millorar la dotació de l'església parroquial o adequar el pati d'una de les entrades de la vila. El 31 de maig de 1316, però, gràcies a la previsió jurídica (féu assentar una àpoca) de Margarida, vídua de Pere de Boada, podem documentar també una talla privada, llevada per un col·lectiu concret sense cap vinculació, ni tan sols indirecta, amb necessitats de la universitat ni de la vila. El cas és molt il·lustratiu, ja que mostra com el recurs a la talla s'havia generalitzat.

Així, Jaume Fritós, col·lector “sumptum factarum pro operibus nunc factis et talliatis per sortaneros orte vocate *Des Canyo*” en nom seu “et sortaneriorum dicte orte”, reconeixia a Margarida, vídua de Pere de Boada, de la vila de Terrassa, que li

---

⁴¹³ Bonanat de Far era gendre de Romeu Cardona (apartat 2.3).

havia pagat completament els deu sous i quatre diners pels quals fou tallada la sort de terra que havia estat del difunt Pere Sabater i llavors era dels fills pubills del difunt Pere de Boada (CPF26, fol. 14v). L'Horta del Canyo era una de les hortes de la vila, sota domini reial, l'explotació de la qual depenia d'un grup de *sortaners*, és a dir, els tinents de les sorts de terra en què estava dividida. Aquests, davant les despeses derivades d'unes obres que calia fer, van decidir llevar una talla i encomanar-la a un col·lector. La comanda no fou assentada, però sí aquesta època, que també fou emesa, amb la qual la vídua Margarida volgué comptar com a evidència amb valor legal de la seva contribució. El detall amb què Margarida fa especificar les despeses assumides, a més, permet conèixer com l'horta disposava d'una porta i, en conseqüència, d'un mur que l'envoltava: “Et solvistis et ut vos asseritis subscripto notario pro hoc albarano IIII denarios et in quadam clave quam fecistis in portale exteriori dicte orte alios IIII denarios”. És a dir, en total pagà onze sous, inclosos quatre diners per l'emissió de l'època o albarà i quatre més per la confecció d'una clau pel portal exterior de l'horta.

Mentre els *sortaners* contribuïen per a la millora edilícia de la seva horta, la universitat havia d'afrontar un nou subsidi reial. Fruit de les despeses derivades del casament de Jaume II amb Maria de Xipre el novembre de 1315, la Corona demanà inicialment el febrer de **1316** dotze mil sous als homes de Terrassa. Però, el 27 de març, des de Valls, se'ls concedí remissió de vuit mil set-cents sous, a condició que “residuos III mille trecentos solidos solvant hinc usque per totum mensem iunii proxime venturo”.⁴¹⁴ El 10 de juny, Bernat de Carreres, Pere Perelló, Jaume de Vallcorba, Jaume de Basea, Guillem de Poses i Bernat Eimeric, talladors de la universitat, ja tenien a punt el capbreu on distribuïren les càrregues “ratione sumptuum quos fecit pro nuptiis factis per ipsum cum domina regina nunc regnante” i encomanaren la seva col·lecta a Romeu Cardona i Berenguer de Far, fill de Bonanat de Far (CPF26, fol. 15r). És l'únic cas on són dos els col·lectors que prometen llevar la talla. Recordem, però, com Romeu Cardona, en realitat, feu collir la quèstia del 1312 a Berenguer Eimeric. Llavors, el motiu degué ser la dificultat de compaginar la tasca amb la seva lloctinència a la batllia terrassenca. En aquesta ocasió, però, més aviat sembla que estava promocionant el seu

---

⁴¹⁴ ACA. Cancelleria, Registre núm. 327, fol. 198v.

nét Berenguer en l'àmbit de la recaptació, prou útil per a una nissaga que fonamentava en la gestió de rendes i impostos el seu ascens social.⁴¹⁵

I, pel que sembla, la nova generació comptava amb la destresa requerida. El 4 de juliol, Pere Folquet, porter del rei i col·lector reial de la quèstia demanada per raó de les despeses fetes en casament del rei, reconeixia a Romeu Cardona, de la vila de Terrassa, col·lector pels prohoms de Terrassa de la talla de la dita quèstia, que aquest li havia lliurat cent trenta-set lliures i sis sous. És a dir, dos mil set-cents quaranta-sis sous. D'aquesta suma, Romeu Cardona, per manament del porter reial, havia dipositat ja noranta-sis lliures a la taula del banquer ("campdor") barceloní Ferrer Olot (CPF26, fol. 17r). Sobre la quantitat restant fins als tres mil tres-cents, disposem d'una última notícia anotada a continuació de la remissió que hem comentat. Des de Montblanc, el 19 d'agost s'autoritza a la universitat a destinar "CCC solidos barchinoneses in auxilium et sustentacionem expensarum, quos ipsos facere oportet racione causae qua ducunt cum Bernardo de Scintillis ex illis, scilicet, III mille CCC solidos barchinonenses".

Els conflictes judicials amb el castlà suposaven un drenatge continu dels recursos municipals. Des de 1309, vuit talles tenen a veure plena o parcialment amb les causes obertes contra Bernat de Centelles. Així, de la mateixa manera que la fiscalitat reial esdevé el factor clau per a l'evolució del règim municipal, podem dir que els conflictes entre universitat i castlà és un dels factors que consolida la fiscalitat estrictament municipal. I no sense problemes, com ja hem analitzat, per les reticències del conjunt de membres de la universitat a l'hora d'acceptar com a afer comú una disputa que afectava només una part. Però és que, justament, la sobirania municipal era el terreny de joc on es dirimia qui i com acabava decidint sobre allò comú a la universitat.

L'any **1317** es llevaren quatre talles. És, per tant, l'any més exigent pel que fa a l'engranatge fiscal de la universitat. Guillem Fortuny fou el col·lector de la primera. Però poca cosa més podem dir. La referència prové de la nota de cancel·lació d'un debitori de cent vint sous atorgat el 25 de febrer per Romeu Cardona, Felip Riba i Jaume Escuder a Pere de Solà, tots de la vila, per raó del préstec que els féu "pro universitate Terracie in missionibus, quas dicta universitas fecit quando iniuravit

---

⁴¹⁵ El pare de Berenguer, Bonanat de Far, féu de fidejussor. Bonanat de Far es casà amb Maria, filla de Romeu Cardona, l'any 1300. Berenguer, doncs, encara no havia fet els setze anys (apartat 2.3). Clarament, aquesta col·lecta es convertí en un assumpte familiar per iniciar l'aprenentatge de la nova generació.

dominum infantem Iacobum, domini regis primo genitum” (CPF25, fol. 154v).⁴¹⁶ L’assentament, com dèiem, està cancel·lat i és en una nota del marge esquerre on llegim que Pere de Solà així ho ordenà perquè “fuit ei satisfactum in hoc debito per Guillelmum Furtunium, collectorem tallie facte per probos homines Terracie”. No comptem amb la data de la cancel·lació, però sí sabem que el deute s’havia de saldar abans de la festa de la Santa Creu, és a dir, el 3 de maig. Potser, doncs, s’aprofità la talla de les cenes per incloure el valor del préstec.

No pot ser, en tot cas, cap altra de les tres talles restants. Així, el 3 de juny, Jaume Escuder, de la vila, prometia a Guillem de Vall de Palau, Guillem de Vinyals, de la vila de Terrassa, Arnau Sabater i un tal Bernat, de la parròquia de Sant Pere de Terrassa, Jaume de Graner i Jaume de Vallcorba, de la parròquia de Sant Julià d’Altura, Bernat de Carreres i Romeu de Montesquiú, de la parròquia de Sant Quirze, i Jaume Perelló, de la parròquia de Sant Vicenç de Jonqueres, talladors, recaptar les quantitats que havien d’ajudar a sufragar un plet endegat “in parte per dominum regem et in parte per universitatem hominum castri Terracie” (CPF, fol. 25r-v). Ja hem comprovat com aquesta locució fa referència al plet tingut contra Bernat de Centelles. La comanda especifica aquest cop el termini per recollir la talla: abans del 29 de juny, o tal com fixa el text, la següent festa de sant Pere i sant Pau.

És l’única comanda de totes les conservades que especifica detalladament la procedència dels talladors. El més habitual és que, quan s’explicita, només es diferenciï en dos grups: vilatans i parroquians. Dels set, els dos primers són de la vila, els dos següents de Sant Pere, dos més de Sant Julià d’Altura, altres dos de Sant Quirze i, finalment, un de sol de Sant Vicenç de Jonqueres. Al següent apartat ens ocuparem d’analitzar la relació entre les parròquies i els talladors i si se’n pot deduir o no algun patró. Pel que fa a aquesta talla, l’equilibri entre vila i terme es decanta clarament cap al segon. Al marge del volum de població i patrimoni, es trien dos representants per cada entitat territorial, amb l’excepció de Sant Vicenç de Jonqueres. Per contra, dels tres fidejussors, dos són de la vila i un de la parròquia de Sant Pere. La lògica de la seva tria no depèn de la configuració institucional de la universitat, sinó dels vincles socials i, sovint, familiars del col·lector.

---

⁴¹⁶ El capbreu vint-i-cinquè de Pere Folquer abraça l’any de l’Encarnació de 1315. Ara bé, com és habitual en els protocols d’aquest notari, sovint als darrers fulls hi trobem capbreus particulars on assentava, durant alguns anys, documentació d’un determinat client. Pel que fa a la causa del préstec, desconexim quines foren aquestes injúries que la universitat féu a l’infant Jaume.

En el moment de tirar-se endavant aquesta talla, Jaume II ja havia sol·licitat un altre subsidi per les despeses derivades de la compra del comtat d'Urgell. El maig de 1317, la contribució assignada a la universitat fou de dotze mil sous. Tal com s'especifica al registre de cancelleria, però, el 24 de juliol obtingué remissió per valor de vuit mil set-cents sous, a condició que els homes de Terrassa els paguessin abans de la festa de Sant Miquel, el 29 de setembre.⁴¹⁷ El dimecres, 13 de juliol, Romeu Cardona i Bernat de Solà, de la vila de Terrassa, i Jaume de Vallcorba i Jaume de Graner, de la parròquia de Sant Julià d'Altura, “*quisque nostrum in solidum*”, havien promès i acordat amb Berenguer Cardona, porter del rei, que en el termini de dotze dies a comptar del següent dilluns dipositarien dos mil sous a la taula de Guillem Sabastida, banquer de Barcelona, o bé lliurarien una penyora a casa del mateix col·lector reial per aquest mateix valor, en cas que no aconseguissin del rei o del seu tresorer un privilegi per prolongar el termini (CPF27, fol. 38r). Aquests dos mil sous eren en concepte “*de questie nunc indicte dicte universitati per dominum regem, de qua vos estis collector*”. Com a clàusula penal, en cas d'incompliment, van prometre pagar mil sous que Berenguer de Cardona podrà penyorar dels béns dels atorgants i de la universitat.

Com veiem, les negociacions per obtenir la remissió de bona part del subsidi van arribar ben bé al límit. El termini màxim per dipositar els primers dos mil sous de la quèstia, segons l'acord a què havien arribat amb Berenguer de Cardona, era el dia 28 de juliol. Només quatre dies abans van aconseguir el privilegi reial que deixava en tres mil tres-cents sous la contribució definitiva de la universitat. Un cop assolit l'objectiu, no es trigà gaire a elaborar la talla corresponent. El 3 d'agost, novament, Jaume Escuder, es feia càrrec de recaptar la quantitat tallada per Bernat Eimeric i Ferrer de Corts, de la vila, i Bernat de Carreres, Pere Ferrer, Jaume de Vallcorba, Bernat de Fàbrega, Jaume de Basea i Guillem de Poses, del terme, “*talliatoribus deputatis et assignatis per universitatem Terracie ad talliandam ipsam questiam nunc per vos talliatam que fuit indicta per dominum regem dicte universitati pro sumptibus quos dominus rex fecit pro comitatu Urgellum*” (CPF27, fol. 46v-47r).⁴¹⁸

Finalment, la darrera de les quatre talles de l'any 1317 torna a tenir com a conseqüència els plets amb el castlà Bernat de Centelles. En tenim constància gràcies a la rendició de comptes feta entre Jaume de Graner, procurador de la universitat en els

---

⁴¹⁷ ACA. Cancelleria, Registre núm. 327, fol. 229r.

⁴¹⁸ Els tres fidejussors, Pere d'Ametller, Guillem de Vall de Palau i Antic Mar, són de la vila.

plets, i Bernat de Solà, Romeu Cardona, Guillem de Vall de Palau, Jaume de Vallcorba, Bernat de Carreres, Arnau Perelló, Romeu de Montesquiú, Bernat de Boada i Arnau Sabater, escollits pels prohoms de Terrassa per tal de tallar les quantitats necessàries per afrontar les despeses derivades “pro causa quam dominus rex et ipsa universitas procedebat cum venerabili Bernardo de Scintillis” (CPF27, fol. 133v-134r). Tal com ja succeí l’any 1312, la rendició de comptes esdevé una part més del procediment de les talles destinades a contribuir en els plets amb el castlà. Ambdues parts, universitat i procurador, han de deixar clar que els diners recaptats amb anterioritat s’han gastat segons el previst, inclòs el salari del procurador, abans d’encarar la nova contribució.

No s’ha conservat, però, la comanda de la talla, de manera que desconeixem qui en va ser el col·lector. Potser s’aprofità també aquesta per incloure les contribucions derivades de les cenes. En tot cas, el 27 de febrer de 1318, Pere de Genestera reconeixia a Berenguer de Far, fill de Bonanat de Far, col·lector de les cenes del rei i del seu procurador, haver rebut cent vint-i-vuit sous i quatre diners dels cent trenta-tres sous i quatre diners de la cena del procurador (CPF27, fol. 202r-v).⁴¹⁹ No s’ha de confondre la tasca de col·lector de les cenes amb la de col·lector de les talles. En aquesta funció, ja havíem trobat anteriorment Ramon Boadella (1298) i Ramon Gener (1307), per exemple. El jove Berenguer de Far assumeix el càrrec de recaptador, però el vincle ja no el té amb la universitat, sinó amb el lloctinent de l’infant Jaume.⁴²⁰

En rigor, l’única talla de què tenim constància l’any **1318** és una de caire municipal. L’estat de degradació d’aquest capbreu vint-i-vuitè de Pere Folquer i els següents, òbviament, hi té molt a veure.⁴²¹ Així, només podem precisar que entre el 26 d’abril i el primer de maig de 1318, Antic Mar, de la vila, acordà amb Jaume de Graner, Berenguer Moragues i altres talladors, el nom dels quals s’ha perdut, recaptar els diners que havien de permetre fer obres relacionades amb la muralla: “mutacione seu derivacione [...] ad murum et iuxta murum dicte ville” (CPF28, fol. 13v). Diem que es tracta d’una talla municipal i no particular de la vila perquè Jaume de Graner era de la

---

⁴¹⁹ Pere de Genestera actuà com a procurador d’Arnau de Vilar, apotecari, ciutadà de Barcelona, qui havia comprat la cena del procurador del rei d’aquell any de les diòcesis de Barcelona i Girona a Bernat de Fonollar, lloctinent a Catalunya per l’infant Jaume, procurador general en Aragó i Catalunya.

⁴²⁰ Continua, doncs, el currículum formatiu de qui en pocs anys permetrà emparentar els Cardona i els Far amb la nissaga dels Colrat.

⁴²¹ Els quaranta primers folis d’aquest capbreu, per exemple, presenten la pèrdua del marge superior esquerre i bona part del centrar.

parròquia de Sant Julià d'Altura i Berenguer Moragues, com veurem en properes talles, també pertanyia al terme i no la vila de Terrassa.

L'any 1318, però, la Corona demanà un altre subsidi per afrontar la compra del comtat d'Urgell. Segons la primera contribució assignada, el 23 de juny, la universitat de Terrassa novament havia de satisfer dotze mil sous.⁴²² Ara bé, el 29 de juliol, tal com consta al mateix registre de cancelleria, obtingueren una remissió de nou mil sous, sempre i quan al llarg dels següents quatre mesos paguessin els tres mil restants, la primera meitat els dos primers mesos, i l'altra, els següents dos. L'únic document, però, vinculat a la quèstia reial que hem pogut localitzar és un debitori atorgat el 28 d'agost per Guillem de Vall, Guillem Gener, Ferrer de Corts i Romeu Cardona, de la vila de Terrassa, a Jaume d'Illa, ciutadà de Barcelona, per valor de dos-cents vint-i-cinc sous i dos diners (CPF28, fol. 71v). El motiu era el préstec que els féu el darrer per poder obtenir de la cancelleria un privilegi de remissió de la quèstia que el rei els havia demanat.⁴²³ S'entén, doncs, que es refereix a la remissió del 29 de juliol, per la qual van haver de pagar, com a mínim, dos-cents vint-i-cinc sous. El préstec havia de ser retornat abans de la festivitat de Tots Sants i, en cas de no fer-ho, els atorgants es comprometeren a lliurar-li un hostatge i obligaren també els seus béns. Segons la remissió, per Tots Sants quedaria un sol mes per acabar de pagar els tres mil sous i ja se n'haurien d'haver satisfet mil cinc-cents. Com dèiem, però, no hi ha constància documental de cap talla durant aquests mesos.

L'any **1319**, es llevaren dues noves talles. La primera es destinà a pagar les cenes del rei i del seu procurador. El 18 de gener, Romeu de Riquer, de la vila, convingué amb els talladors Jaume de Palau, Pere Ferrer, Berenguer de Poal del mas de Boadella, Berenguer Moragues, Francesc de Corts i Guillem d'Abadia, del mas de Poses, recaptar la quantitat continguda al capbreu i lliurar-la als destinataris fixats (CPF28, fol. 144v). No s'especifica, però, ni xifra global ni termini de lliurament ni destinataris.

Pel que fa a la segona talla, la comanda assentada el 14 de novembre no en detalla ni tan sols la finalitat. De fet, s'assentaren dues comandes el mateix dia, si bé cal entendre que tenien com a objecte el mateix negoci jurídic (CPF29, fol. 120v i 121v-

---

⁴²² ACA. Cancelleria, Registre núm. 328, fol. 36v.

⁴²³ Al document: "ad redimendam et extrahendam de scribania domini regis ipsam cartam gratie seu lexime quam dominus rex dicte universitati concessit de presenti questia, quam nunc petiit dicte universitati".

122r).⁴²⁴ La diferència entre una i altra rau en la nòmina de talladors. A la primera són vuit, mentre que a la segona en són dotze. Dels primers, tots repeteixen a la segona excepte Pere de Puigesteve. La nòmina final és la següent: Jaume de Basea, Berenguer Moragues, Jaume de Graner, Jaume de Vallcorba, Bernat de Carreres, Jaume Perelló, Guillem d'Abadia de Poses són els set talladors mencionats al primer assentament; Ferrer de Corts, Bertran Agulló, Guillem d'Hortals, Pere de Gonteres i Arnau de Remulnell Sobirà, els cinc que apareixen per primera vegada al segon. Guillem de Vinyals fou el col·lector d'aquesta talla, per la qual calgueren fins a vuit fidejussors:⁴²⁵ Guillem de Trullars, Bernat de Boada, Guillem de Vinyals, *forense*, Bernat de Mata Sobirana, Bernat de Sant Feliu, Romeu Cardona, Jaume Fritós i Romeu de Riquer. Tots ells i en tots dos assentaments presenten la senyal de la ferma; habitual en l'atorgant, però no gens en el cas dels fidejussors. També en aquesta ocasió, sobre el nom del col·lector s'anotà excepcionalment l'abreviatura de "iuravit", a banda d'incloure com és habitual el jurament entre les clàusules de garantia.

Des del punt de vista diplomàtic, si a l'excés de requeriments formals se li suma la manca de precisió en la *substantia negotii*, això només pot reflectir una evident inseguretats de les parts. Recordem que només en una ocasió la comanda no ha especificat el motiu de la talla: va ser el juliol de 1312, just una setmana després que els representants de la universitat fossin cridats a declara davant Jaume de Montjuïc per haver tallat injustament alguns membres de la universitat amb motiu de contribuir al plet amb Bernat de Centelles. En aquesta ocasió, novament, hi hagué una finalitat municipal al darrera. Un any més tard, el 26 de novembre de 1320, Arnau de Solà, jurisperit, de la vila, va reconèixer a Bernat de Boada, de la parròquia de Sant Pere, que aquest li havia pagat vint-i-cinc sous dels dos-cents setanta que Guillem de Vinyals li devia "de questia et de collecta communis que colligit pro universitate Terracie, pro quibus vos estis fideiussor constitutus" (CPF30, fol. 98v). A continuació, Arnau reconeixia a Guillem de Vinyals, *forense*, haver rebut vint sous pel mateix concepte (CPF30, fol. 99r).

---

⁴²⁴ Cap dels dos assentaments fou estès, tal com succeeix amb la major part de documents que estem analitzant. El que crida més l'atenció, però, és el fet que Pere Folquer no anulés la primera comanda. O bé actuà de manera negligent, o bé es consideraren les dues talles com a dues accions jurídiques diferenciades.

⁴²⁵ Al marge d'aquesta comanda, com a molt en trobarem tres fidejussors a la resta.

D'entrada, la notícia confirma la inseguretat que apuntàvem, ja que de la quantitat assignada a Arnau de Solà dins el global desconegut de la talla (dos-cents setanta sous), dos dels fidejussors n'hagueren d'aportar quaranta-cinc quan estava a punt de complir-se un any de la comanda de la col·lecta. Com ara es fa evident, la talla del 14 de novembre tingué una finalitat municipal ("collecta communis"). És una llàstima que no disposem de més informació, però de vegades els silencis d'arxiu són força eloqüents. Els problemes de recaptació apareixen sobretot en qüestions municipals o, millor dit, en determinades qüestions municipals. Les talles per obra civil, per exemple, no presenten reclamacions. Hi ha, per tant, la consciència que es tracta d'una necessitat comuna a tota la universitat. Altra cosa, com hem vist, són les qüestions judicials derivades de conflictes entre una part dels habitants i el castlà. La consciència comunitària presenta llavors una clara fragilitat que es reflecteix en els problemes de recaptació o, directament, en la impugnació de la talla.

Al llarg del **1320**, no comptem amb cap referència de noves talles.⁴²⁶ Però sí que tenim constància, gràcies als registres de cancelleria, del nou subsidi demanat el setembre per la compra del comtat d'Urgell. La petició inicial adreçada als "probis hominibus et universitati Terracie" fou de dotze mil sous, però el 12 de desembre obtingueren remissió de nou mil cinc-cents. Pel que fa als dos mil cinc-cents restants, els havien de lliurar a Jaume de Cardona, de la cambra del rei, la meitat al llarg del mes de desembre i l'altra meitat al llarg del mes de febrer.⁴²⁷

És a partir de mitjan desembre, doncs, que es llevà una nova talla. La primera referència precisa, però, és del 3 de gener de **1321**, quan Antic Mar, de la vila, acordà amb Jaume de Cardona, de la cambra del rei, pagar-li, en nom del rei, al llarg del proper mes de febrer els dos mil cinc-cents sous que la universitat havia de satisfer per la quèstia ("pro questia nunc indicta dicte universitati pro domino rege"), exceptuant els vint-i-sis sous pels quals el franquer Bernat de Font havia estat tallat (CPF30, fol. 121v-122r). L'atorgant es comprometia a lliurar-li la quantitat a la seva casa de Barcelona i, com a garantia, actuaren de fidejussors en Romeu Cardona, de la vila, i Jaume de Graner i Jaume de Vallcorba, de la parròquia de Sant Julià d'Altura. Així, doncs, s'havia incomplert el primer termini de pagament segons el privilegi de remissió. I, just

---

⁴²⁶ Sempre hem de tenir en ment el mal estat de conservació dels capbreus notariais, com ja hem comentat. En el cas del trentè capbreu de Pere Folquer, que recull l'any de l'Encarnació de 1320, més d'una vintena de folis són il·legibles i bona part de la resta presenten diverses llacunes.

⁴²⁷ ACA. Cancelleria, Registre núm. 328, fol. 105r.

per això, Antic Mar (com veurem a continuació) hagué d'atorgar aquesta promesa al col·lector reial. Pel que fa a la quèstia, no tenim més notícies, però sí respecte les cenes, ja que s'aprofità la mateixa talla per recollir la contribució anual.

El 15 de febrer, Ramon Bofill, ciutadà de Barcelona, reconeixia a Antic Mar, “collectori ipsius tallie facte per probos homines Terracia, in qua fuit talliata cena domini regis”, que li havia pagat quatre-cents sous pels drets sobre la cena reial que l'atorgant havia comprat a Jaume d'Amill, de Puigcerdà, al qual el rei li havia fet donació del producte resultant (CPF30, fol 155r). Tenim la primera notícia d'Amill com a receptor de la cena reial l'any 1308 i el 1313 s'especifica que són quatre-cents sous la quantitat que rebia. Com veiem, el 1320 continuava essent el destinatari de la contribució terrassenca, si bé optava per la venda del seu dret a un tercer.

La talla recaptada per Antic Mar, doncs, tingué un valor mínim de dos mil nou-cents sous i, a mitjan febrer, sembla que ja s'enllestí la col·lecta. Disposem d'una última notícia sobre aquesta talla. El 29 de juliol de 1321, Romeu Cardona, com a lloctinent del batlle, assegurava (“dico et assero”) a Jaume de Cardona, de la casa del rei, que Bernat de Font havia estat tallat en vint-i-sis sous per la quèstia de la compra del comtat d'Urgell, tal com ell mateix havia vist que es contenia al capbreu de la talla: “secundum quod in capibrevio [...] dictos probos homines qui ipsam talliam iuraverunt vidi contineri” (CPF31, fol. 56r).⁴²⁸ Tot i ser franquer, doncs, Bernat de Font era tallat igualment. Altra cosa és que, com ja s'explicitava a la promesa feta per Antic Mar el 3 de gener de l'any anterior, la quantitat es decompitava de la contribució final. Podem comprovar que el percentatge respecte el total de la quèstia (dos mil cinc-cents sous) és de l'1% i es manté, doncs, coherent amb l'observat a les altres dues talles, de l'any 1307, on havia quedat constància de la seva contribució.

Aquest *testimoniale* atorgat per Romeu Cardona, a més, evidencia com els capbreus de les talles es preservaven, si més no, durant un cert temps més enllà del moment en què eren necessaris per a la gestió de la recaptació. En aquesta ocasió, havia passat ja mig any de la col·lecta quan el lloctinent consulta el capbreu per confirmar a Jaume Cardona la quantitat amb què el franquer havia estat tallat. És lògic que, en un context de contribució fiscal continuada, la universitat conservés els capbreus de les talles tant pel seu valor probatori, en cas de reclamacions, com informatiu, de cara a fer

---

⁴²⁸ Bona part del marge dret del capbreu s'ha perdut, de manera que afecta l'inici o el final de la caixa d'escriptura dels folis.

més eficient l'elaboració de noves talles. Els capbreus, com estem defensant reiteradament, no eren un mer registre escrit de gestió, sinó un autèntic document d'arxiu.

La segona talla de la que disposem evidència per al 1321 és de caire municipal. El 31 de juliol, Bernat de Solà, de la vila, reconeixia haver rebut dos-cents sous del col·lector de la talla per les despeses fetes a la muralla de Terrassa; l'atorgant havia hagut d'avançar aquesta suma per pagar a Berenguer de Boadella i Pere de Gonteres (CPF31, fol. 79v). Només s'ha conservat el nom del col·lector, Pere, ja que el cognom es veu afectat per la pèrdua del marge esquerre del foli.

L'any **1322**, últim que analitzarem en el nostre estudi, s'hi recolliren fins a tres talles. El novembre de l'any anterior, Jaume II demanà una nova quèstia a les viles de Catalunya per necessitats, negocis i altres causes diverses. Hi trobem l'habitual petició inicial de dotze mil sous per a Terrassa, seguida de la també habitual remissió per valor, com l'anterior quèstia, de nou mil cinc-cents sous. El privilegi s'atorgà l'u de desembre i establia que la universitat hauria de pagar la meitat durant el mes de gener i l'altra meitat durant el mes de març següents.⁴²⁹ El 22 de febrer de 1322, el vilatà Arnau de Solà, jurisperit, reconeixia a Francesc de Fàbrega, de la vila, col·lector de la quèstia llavors tallada, que havia rebut dos-cents vint sous en concepte de salari seu, i del seu acompanyant Berenguer de solà, per la gestió feta per la quèstia davant el rei: “de selario ... ipsorum dierum per quos steti quando ivi ad dominum regem per universitatem Terracie pro dicta questia et selarium (sic)” (CPF31, doc. 192r).

De fet, és gràcies a un seguit d'èpoques que podem entreveure com la universitat afrontà en aquesta mateixa talla les contribucions de la quèstia i les cenes. El 25 de febrer, novament el col·lector Francesc de Fàbrega rebia època d'uns diners pagats amb la talla. En concret, Antic Mar, de la vila, com a procurador de Bernat de Pla, draper de Caldes, li reconeixia haver rebut vint-i-quatre sous per raó del deute que Jaume Amill, de Puigcerdà, tenia contret amb Bernat per dues canes menys un pam de drap vermell (CPF31, fol. 196r-v). Segons sentència del jurisperit Arnau de Solà, el deute s'havia de satisfer amb part del que rebia Jaume Amill en concepte de cena. És per això que, Francesc de Fàbrega, com a col·lector de la talla, lliura els diners. Tot plegat, resta perfectament clar el 3 de març següent quan Ramon Bofill, ciutadà de Barcelona,

---

⁴²⁹ ACA. Cancelleria, Registre núm. 328, fol. 134v.

“habens locum et cessionem” de Jaume Amill, reconeix al col·lector de la quèstia i la cena tallades pels prohoms de Terrassa, que li ha lliurat en diversos pagaments tres-cents setanta-sis sous dels quatre-cents que Amill rep per la cena del rei (CPF31, fol. 200v). Els vint-i-quatre sous que falten fins als quatre-cents són, òbviament, els que havia rebut uns dies abans Bernat de Pla. Ramon Bofill, al seu torn, rebia la cena reial per cessió de Jaume Amill.

Els pagaments de Francesc de Fàbrega continuaren al llarg dels mesos de març i juny. Així, el 10 de març, Berenguer de Solà, de Vacarisses, li reconeixia haver rebut noranta sous, dels quals trenta-cinc li corresponien a ell i cinquanta-cinc a Arnau de Solà en concepte de salari per la gestió d’haver dut el producte de la talla al rei (CPF31, fol. 203r). És a dir, que no només van participar en la negociació de la remissió, sinó també foren els encarregats de lliurar la quantitat de la quèstia a la Corona. L’última època vinculada a aquesta talla, de fet, també els afecta. Es tracta del reconeixement, per part d’Arnau de Solà, d’haver rebut tot el que li pertocava com a agent de la universitat en la sol·licitud de subsidi. Així, el 9 de juny de 1322, reconegué a Francesc de Fàbrega haver cobrat plenament cinc-cents cinc sous, dels quals més de la meitat, dos-cents seixanta-sis sous i dos diners en concret, el mateix Francesc ja havia lliurat a Margarida, vídua de Bartomeu Riba. Aquesta suma corresponia del préstec que Berenguer Riba havia fet a Arnau de Solà i a Berenguer de Solà “de qua fuit redempta carta gracie obtente a domino regi de dicta questia et in aliis expensis necessariis” (CPF32, fol. 30v). Recopilant els pagaments, hi trobem un primer de dos-cents vint sous i un segon de noranta. A aquests tres-cents deu sous caldria sumar els dos-cents seixanta sis del cost de la carta de privilegi de redempció. En total, cinc-cents setanta sis o, el que és el mateix, setanta sous més del que cobreixen les vint-i-cinc lliures i cinc sous reconegudes.⁴³⁰

De la segona talla documentada per aquest any, en conservem la comanda del 27 d’agost. Pere Mascle, de la vila, va prometre a Antic de Casesblanques, Berenguer Barbal, Guillem d’Ortals, Berenguer de Bellver, Jaume de Vallcorba, Bernat de Soler, Jaume de Basea, Ramon d’Abadia, Guillem de Vinyals, Guillem de Poses i Pere de Puigesteve, “talliatoribus ipsius tallie nunc talliate per vos pro universitate Terracie”, que recaptaria la quantitat fixada i la lliuraria a “ipsis personis contentis in capibrevio de

---

⁴³⁰ Potser, els noranta sous que Bernat de Solà va reconèixer, ja s’inclouen en el salari de dos-cents vint sous. Així la xifra quedaria força ajustada amb només vint sous de diferència, que hom podria adjudicar a despeses menors no explicitades.

dicta tallia per vos nunc facto et mihi tradito” (CPF32, fol. 71r). Com a fidejussors actuaren Ferrer d’Horts, Bernat Eimeric i Antic Mar, de la vila. El motiu de la talla no s’especificà, tal com succeí també els anys 1312 i 1319. En aquesta ocasió, però, no trobem cap altra referència que permeti aclarir el context en què es generà.

L’última talla que analitzarem correspon a la quèstia per la conquesta de Sardenya que Jaume II demanà el primer d’octubre de 1322. Si inicialment Terrassa havia de contribuir amb quinze mil sous, el 18 d’octubre s’assolí una remissió de nou mil, de forma que els sis mil restants es paguessin la meitat durant el mes d’octubre i l’altra meitat durant el mes de desembre.⁴³¹ Una setmana més tard, Jaume de Vallcorba, de la parròquia de Sant Julià d’Altura, i Antic Mar, de la vila de Terrassa, reconeixien deure a Francesc de Fàbrega, tres-cents vint-i-un sous i deu diners per raó d’un préstec que els féu “ad servicium universitatis Terracie” (CPF32, fol. 106r-v). En concret, d’aquesta quantitat, dos-cents vint-i-cinc sous i dos diners s’empraren per obtenir el privilegi de remissió de la quèstia, setanta-sis sous i vuit diners es gastaren en un dinar que la universitat féu a l’infant Ramon Berenguer i vint sous que el mateix Francesc de Fàbrega rebé en concepte de salari com a enviat de la universitat davant el rei.⁴³² Els atorgants prometien pagar-li pel Nadal sense cap retard i com a garantia, a més de l’obligació dels seus béns, establiren que, passats sis dies del termini, podrien ser requerits com a hostatges a la vila. Francesc de Fàbrega havia estat el col·lector de la quèstia reial anterior i, en aquesta ocasió, s’encarregà de negociar la quèstia per Sardenya i avançar la quantitat necessària per obtenir la remissió. De fet, si el 25 d’octubre rebia aquest debitori, el 27 del mateix mes Bernat de Carreres, Bernat Gras, Jaume de Vallcorba, Guillem de Boadella, Jaume de Basea, Pere de Roudors, Pere Mascle i Pere de Prat, talladors de la nova talla (és a dir, la que es feia per la conquesta de Sardenya), li reconeixien que havia presentat els comptes de la talla realitzada pels prohoms de Terrassa per raó de les despeses que el rei va fer “ad utilitatem regni sui et pro cenis domini regis et eius procuratoris, ut in capibrevio inde facto lacius contientur” (CPF32, fol. 107r-v).

---

⁴³¹ ACA. Cancelleria, registre núm. 329, fol. 154r.

⁴³² Al text: “CCXXV solidos et II denarios ad solvendum et extrahendum cartam gratie, quam dominus rex fecit universitati Terracie de petitione XV mille solidos quam eidem universitati requirebat pro conquerendo regno Sardinie, et LXXVI solidos et VIII denarios qui fuerunt conversi et expensi in convivio, quam ipsa universitas fecit illustrissimo Infanti Raimundo Berengarii, et XX solidos quos eidem Francisco dicta universitas eis triavit pro salario suo dicti nuncii”.

La rendició de comptes s'atorgà el mateix dia, el 27 d'octubre, i s'assentà immediatament abans que la comanda de la talla de la quèstia. Bernat de Font, fill de Bonanat de Far, amb el consentiment del seu pare, va prometre a Jaume de Basea, Pere de Roudors, Bernat de Carreres, Bernat Gras, Jaume de Vallcorba, Guillem de Boadella, Pere Mascle, Pere de Prat i Bernat de Ferreres, talladors, llevar la talla i recaptar tota la quantitat demanada pel rei a la universitat de Terrassa per tal de conquerir el regne de Sardenya, així com lliurar-la a les persones indicades en el capbreu (CPF32, fol. 107v). Com a fidejussors, hi trobem a tres familiars seus: l'avi Romeu Cardona, el pare, Bonanat de Far, i el germà, Berenguer de Far. Novament, un membre dels Far-Cardona, menor d'edat, iniciava el seu aprenentatge en l'àmbit de la gestió fiscal i financera acompanyat dels més veterans. Tal com succeí amb el seu germà Berenguer, sembla que se'n sortí prou bé, ja que l'assentament fou cancel·lat posteriorment pels talladors, un cop van retre comptes: “fuit cancellata dicta notula Bernardo de Carrariis, Bernardo Gras, Iacobo de Vallecorsa, Guillelmo de Buada et Bernardo de Ferrariis pro eo quare venit cum ipsis ad comptum”. És l'única comanda de talla on s'emprà aquesta modalitat diplomàtica per indicar el seu compliment. En aquesta ocasió, si més no, es reforça la percepció que la comanda s'entenia en ella mateixa com un acte més de tipus financer o de tresoreria que no pas fiscal per part de la universitat. Com ja hem establert anteriorment, el col·lector no actuava com un oficial, sinó com un agent que rebia en comanda la talla i es comprometia, amb els seus béns, a destinar-la als objectius fixats. Es tractava, doncs, del mateix mecanisme jurídic emprat per finançar els negocis mercantils. El capital era la quantitat tallada i era aportada per la universitat, mentre que l'especialista comercial era el col·lector, qui utilitzava la seva expertesa, primer, en l'àmbit de la recaptació i, si calia, en el creditici per dur a bon port la segona finalitat de la comanda que era lliurar la recaptació tant al rei com als eventuais altres destinataris.

En aquest cas, el 5 de gener de 1323, Guillem de Solà, escuder de Bernat de Fonollar, lloctinent del procurador reial de Catalunya l'infant Alfons, reconeixia a Romeu Cardona i Bonanat de Far,⁴³³ “nepote eius”, col·lectors de la talla per raó de la conquesta del regne de Sardenya “in qua fuit talliata cena dicti procuratoris”, que li havien lliurat els cent trenta-tres sous i quatre diners de la cena “in quibus sunt computati II solidos pro quibus erat talliatus Bernardi de Fonte, de termino Terracie, qui francherius est ex parte domini regis” (CPF32, fol. 155r-v). Així, doncs, la talla

---

⁴³³ Observem que aquí apareix amb el cognom Far i no Font.

inclogué quèstia i cena, com ja succeí l'any anterior. I observem com el franquer Bernat de Font tributava, teòricament, per dos sous. Una nova època permet contrastar el que ja sabíem pel registre de cancelleria, és a dir, la quantitat demanada en concepte de quèstia. El 13 de gener, el porter del rei Berenguer de Cardona reconeixia haver rebut de Romeu Cardona quatre-cents sous de la quèstia reial de la universitat de Terrassa i que “questia domini regis est VI mille solidos” (CPF32, fol. 160r).

Per últim, clourem aquest detallat repàs a la implantació d'una estructura fiscal en àmbit municipal amb un document que, en bona mesura, pot servir com a exemple de la mecànica habitual d'una institució latent com era el règim “pre-municipal” terrassenc. Una mecànica on els procediments formals i les estructures institucionals no havien cossificat encara les tensions generades pels interessos canviants dels *homines* que conformaven la *universitas*. El 7 de febrer de 1323, Bernat de Solà, Arnau Mosterol, Guillem Sabater, Romeu de Riquer, Pere Mascle, Ramon Mosterol, Antic Bellot, Berenguer de Poal, del mas de Boadella, Guillem de Figueres, Jaume de Fàbrega, Nicolau Ferrer, Pere Perelló, Jaume de Vallcorba, Guillem de Boadella del Camí, Guillem de Vall de Palau, Guillemó Cardona, Ramon de Carreres, Guerau d'Om, Bernat Bertolí, Guillem Canadell, Guillem de Prat, Jaume Fritós, Berenguer de Solà, Jaume Escuder, Bernat Eimeric, carnisser, Berenguer Portella, Bernat Novell, Guillem Eimeric, Jaume Novell, Ferrer de Corts, sastre, Bernat Ferrer, Pere d'Oliveres, Antic Mar, Romeu de Romagós, Jaume Viner, Guillem Gener, Guillem de Vinyals, de la vila, Bernat Eimeric, fill del difunt Romeu Eimeric, Ramon de Montagut, Ferrer de Corts, Guillem Riambau, Francesc d'Ametller, Jaume Mascle, Jaume Molella, Guillem de Montagut, Guillem Mascle, Jaume Brocard, Pere de Fonollet i Jaume de Canet, en nom seu i de la universitat de Terrassa, nomenaven Jaume de Graner, de la parròquia de Sant Julià d'Altura, i Francesc de Fàbrega, de la vila de Terrassa, procuradors de la universitat de Terrassa, per tal de defensar-la davant algunes persones per raó de les talles fetes pels prohoms del terme “pro comunibus, questiis, cenis seu aliis exaccionibus aliqua racione et pro lignando sue lignis que dicta universitas habet et habere et accipere debet in aliquibus locis quascumque racione” (CPF32, fol. 175v-176r). Figuren com a testimonis Romeu Cardona, llavors lloctinent del batlle, Pere d'Ametller, i Guillem de Solà, dos dels tres cognoms que hem estudiat en detall a l'apartat 2.3.

La defensa de la gestió autònoma de la fiscalitat, així com la dels drets comunals (en aquest cas, l'empriu que tenien al bosc de Vacarisses), era cosa de tots els prohoms: en aquesta ocasió són quaranta-nou que atorguen el document. Altra qüestió era qui, dins aquesta autonomia de gestió, acabava decidint i executant el mandat de la universitat tal com hem analitzat en més detall a l'apartat 2.3. A continuació, tancarem aquest capítol amb un intent de síntesi que ajudi a entendre millor la descripció diacrònica que fins ara hem seguit sobre el rol de la fiscalitat.

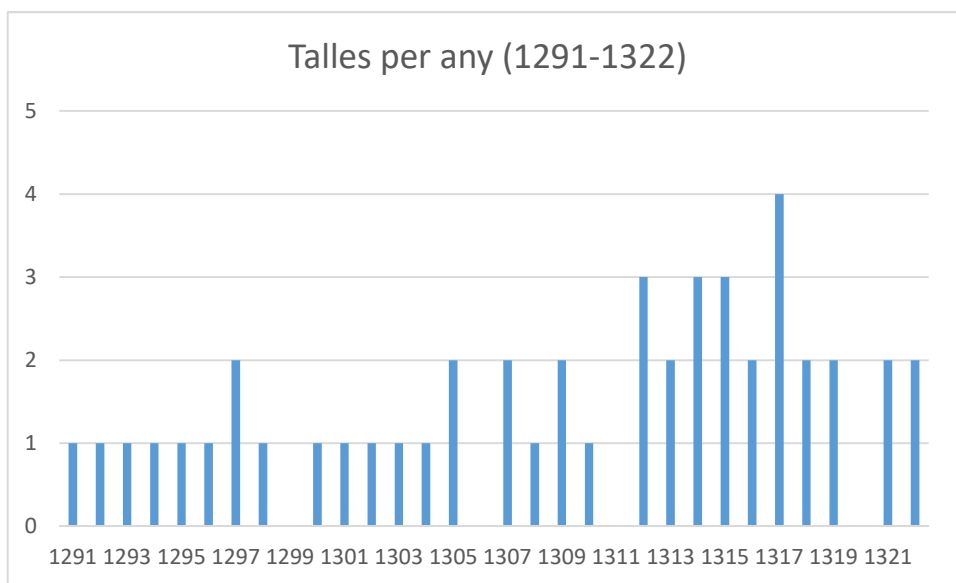
3.3 La consolidació d'un hàbit fiscal: una síntesi

Aquest llarg i prolix repàs a les talles documentades, molts cops de manera imprecisa i parcial, ens ha servit per acumular tota una sèrie d'indicis que, posats l'un darrere l'altre, evidencien clarament que la universitat de la vila i terme de Terrassa, tot i no comptar amb un règim municipal "ple", fou capaç de disposar d'una estructura suficient per afrontar la creixent fiscalitat reial. La freqüència de les peticions reials i les necessitats locals consolidaren un "hàbit fiscal" que, sense cap mena de dubte, esdevingué el catalitzador d'una personalitat política que, mig segle després, donà sentit realment a la cobertura jurídica d'universitat que el dret comú ja els havia donat per primera vegada amb el privilegi de 1242.

L'evolució de la pressió fiscal sobre Terrassa per part de la Corona no difereix en excés del marc global analitzat per l'àmbit del principat (Sánchez 1995, 2008; Baydal 2011a, 2011b). Tan sols s'allunya durant el tercer quart del segle XIII, coincidint amb el període de condomini de Guillema de Cabrera i, breument, de Sibil·la de Saga. Hem observat com entre 1237 i 1251 només comptem amb una menció a la percepció de la quèstia l'any 1250. Lamentablement, l'inici en el registre de cancelleria coincideix amb el gran parèntesi documental del registre notarial local. En tot cas, Terrassa només participà en la quèstia de 1257, mentre que, tal com ha recollit Baydal, la Corona no ingressà cap quantitat per a les quèsties de 1255, 1259, 1260 i 1263. Probablement, hem de cercar explicació en l'interès de la Corona perquè s'enllestís la fortificació de la vila. De fet, al setembre de 1263 el rei concedí franquesa de quèstia i redempció d'exèrcit durant cinc anys per aquest motiu, si bé no seria fins 1272 que tornaria a demanar una altra quèstia. Justament, de les quèsties de 1272 i 1273, es destinarà també part de la quantitat recollida a la construcció de la muralla. En tot cas, a partir de llavors Terrassa sí que contribuirà assíduament a les quèsties dels anys vuitanta i noranta, quan ja tornem a comptar amb el registre notarial de manera ininterrompuda. Terrassa, doncs, no escapa

al progressiu augment de peticions bé sigui a través de la quèstia, com dèiem, o també a través de les redempcions d'exèrcit (1293, 1296, 1299, 1304, 1309 i 1310) i de les cenes. També durant el període que la quèstia desapareix dels registres de cancelleria: els anys 1307 i 1308 disposem d'evidències inequívokes a talles llevades per afrontar sengles quèsties reials.

Pel que fa a la fiscalitat estrictament municipal, és en el marc de les demandes reials que podem copsar els seus inicis. Així, la talla que es llevarà davant la petició de la quèstia de 1294 inclou una quantitat per fer front a les despeses derivades d'uns plets que té la universitat. Aquesta modalitat d'integració de càrregues locals en la recaptació de les demandes reials es repetirà també els anys 1300, 1302 i 1304. Ara bé, serà el plet que l'any 1309 inicià la universitat amb el castlà Bernat de Centelles l'autèntic detonant de la fiscalitat municipal. Així, hem documentat talles reservades a aquesta finalitat els anys 1309, 1312, 1314 (dos cops) i 1317 (dos cops més). A banda, cal afegir dues talles per afrontar les despeses derivades de la construcció d'un mur a la vila (1318 i 1321) i una altra de municipal sense finalitat explícita el 1319.

Gràfic 2. Evolució de les talles documentades entre 1291 i 1322

Com veiem, doncs, és al llarg del primer quart del segle XIV que la universitat desplegarà de forma autònoma la seva potestat fiscal amb finalitat estrictament municipal. Això suposarà, com hem vist, moments de contestació entre els membres de la mateixa comunitat. A força, però, de repetir cada any la seqüència d'elaboració de les talles i de fer-ho dues o tres vegades a l'any durant bona part del primer quart del segle XIV a causa de l'eclosió d'una fiscalitat municipal, estava consolidant-se una

consciència col·lectiva que, amb contradiccions i friccions, definia el conjunt de membres de la universitat i les seves necessitats comunes.

Justament, toca ara ocupar-se dels diferents passos d'aquesta seqüència d'elaboració de les talles, quan aquestes responien a demandes reials. Els tres primers tenen lloc en el marc de les institucions de la Corona i han estat a bastament fixats i definits per Vicent Baydal: la petició de subsidi que preveu una xifra inicial bé sigui per la quèstia o per la redempció d'exèrcit, la negociació d'aquesta contribució amb representants locals i el privilegi de remissió d'una part de la xifra inicial (2011b). Aquesta remissió, com hem pogut comprovar, s'obtenia gràcies al pagament immediat d'una quantitat pel valor del privilegi: l'any 1314 són dos-cents cinquanta sous i els anys 1318 i 1322 en són dos-cents vint-i-cinc. A partir d'aquest moment, es procedia a posar en marxa la maquinària fiscal local. Els dos passos següents eren fonamentals: l'elaboració del capbreu per part dels talladors, on es recollia el repartiment entre el conjunt d'habitants de la quantitat demanda i la comanda de la talla al col·lector. És aquest segon pas el que ha deixat evidència jurídica mitjançant assentament al registre notarial i, de fet, és en aquests assentaments on s'informa més clarament de l'existència dels capbreus de les talles.

No disposem, però, de cap referència concreta ni a l'estructura formal dels capbreus ni al mecanisme d'elaboració. Sí sabem que se n'encarregava un grup de prohoms, els talladors, en representació de la vila i del terme. En concret, hi havia una representació força equitativa (habitualment, dos representants per cada unitat) de la vila i de les tres parròquies principals: Sant Pere, Sant Julià i Sant Quirze. És a dir, tot i la preeminència de la vila, a l'hora de llevar la talla es fixava una relació igualitària amb les parròquies de manera que, fins i tot, els representants de la primera estaven en minoria si s'aplica la divisió vila/terme.⁴³⁴ Tornem, però, al contingut dels capbreus. Max Turull proposa tres opcions per a determinar la base i l'aplicació d'un tipus determinat de gravamen: 1) de forma aproximada, mitjançant una estimació objectiva o una estimació indirecta, sense la participació dels contribuents, 2) amb l'estimació directa de cada contribuent, mitjançant jurament, i 3) amb la intervenció de càrrecs escollits i nomenats pel municipi per estimar els béns delcarats davant de l'escrivà-notari del consell (2009: 347-349). Quan hi havia declaracions, es fixava un termini

---

⁴³⁴ Recordem que, per contra, a l'hora de formar la companyia que anà a l'exèrcit reial el 1296, la vila aportà un nombre equivalent de membres al de les parròquies (apartat 2.2.3).

d'entre un i dos mesos per determinar les quantitats finals (2009: 350). Aquest tipus de registre, però, correspon a l'estimació de les fortunes, els llibres d'estimes (Morelló 1993), dels quals no tenim constància per al cas terrassenc. Els capbreus documentats corresponen als registres de les talles, és a dir, en l'obtenció d'unes quotes de contribució per a cada habitant. Per fer això, òbviament, primer calia una estimació prèvia i, per tant, un i altre registres han de tenir un origen comú (Turull 1990: 508; Morelló 1993: 353).

Com dèiem, no ens ha pervingut cap notícia sobre llibres d'estimes i, dels capbreus de les talles que hem documentant, no n'ha quedat rastre. Per tant, es fa difícil d'assegurar quin dels tres mètodes s'emprava per estimar els béns i quin tipus de proporcionalitat es calculava per obtenir la quota. En tot cas, sí que hem pogut establir gràcies a la data de la remissió i a la data de la comanda el període que es trigava en elaborar-los. En sis ocasions hem pogut comparar les dues dates, amb un termini que oscil·la entre els vuit/nou dies i els dos mesos i mig:

ANY	REMISSIÓ	COMANDA
1294	10/9	13/10
1295	3/9	26/9
1314	11/9	23/10
1317	27/3	10/6
1317	24/7	3/8
1322	18/10	27/10

Amb l'excepció del primer dels dos exemples del 1317, que de fet prové del subsidi demanat a finals de 1316 pel casament del rei, veiem com la resta oscil·la entre una i sis setmanes. Sembla difícil, per tant, que es dugés a terme un procediment de declaració per part dels habitants del terme i que fos a partir de les confessions recollides que es configurés el capbreu amb les quotes corresponents. Més aviat, a Terrassa hem d'entendre que s'emprava la primera de les formes resumides per Max Turull. De fet, s'entenen millor així les expressions que hem anat trobant als requeriments i protestos al lloctinent del batlle. En un ocasió, el mateix lloctinent explicita aquest mecanisme formal: "dixit et mandavit dictis probis hominibus Terracie

non mitterent aliquem nec talliarent in questiis qui non esset assuetus contribuere in eis nec exicerent aliquem qui esset assuetus mittere et contribuere in dictis questiis” (CPF5, fol. 71r). Es tracta de la resposta que Romeu Cardona féu al procurador del monestir de Sant Vicenç de Jonqueres l’any 1295. Fixem-nos en el verb emprat: *mittere*. Els prohoms *ficaven* els contribuents a la talla directament i estimaven la seva quota de contribució sense declaració prèvia de la riquesa, com, d’altra banda, també demostren les queixes que hem analitzat respecte haver estat tallats sense el consentiment pertinent. Ara bé, no ho feien sobre el buit, sinó que per força havien d’aprofitar els capbreus anteriors com a base per a l’elaboració del nou.⁴³⁵ Sobre aquesta base, i amb la participació de representants de la vila i de les parròquies, s’assegurava una estimació actualitzada dels béns de cadascú i, si calia, es devia reformular la quota de contribució final.

Si ens fixem en la nòmina de talladors veurem com no és gens atzarosa. Prenent com a referències les talles del segle XIV, observem com destaca la repetició d’un petit grup de noms molt per sobre de la resta. Així, quatre individus apareixen deu vegades o més: Jaume de Vallcorba (14), Bernat de Carreres (13), Jaume de Basea (13) i Jaume de Graner (11). Del grup d’entre més de cinc i menys de deu repeticions, en formen part sis individus més: Estrany de Canals (8), Nicolau de Besanta i Romeu Gil (7), Guillem de Vall (6), Guillem de Poses (6) i Guillem de Vinyals (5). Quant als primers quatre, la raó de l’assiduïtat s’ha de buscar en la representació de les parròquies. Jaume de Vallcorba i Jaume de Graner són de la parròquia de Sant Julià d’Altura, Bernat de Carreres, de Sant Quirze de Terrassa, i Jaume de Basea, de Sant Pere de Terrassa. Guillem de Poses, també de Sant Pere, surt menys vegades, sis, però ho fa al llarg dels últims set anys (1315-1322). Els parroquians, doncs, encarregaven a un o dos representants habituals l’elaboració de les talles. Pel que fa a la vila, la repetició de noms no és tan alta, segurament perquè hi havia també més prohoms a causa de la densitat de poblament. Amb tot, Guillem de Vinyals o Guillem de Valls els trobem també cinc i sis vegades respectivament.

L’expertesa acumulada per part d’aquests prohoms també assegurava una major eficiència a l’hora d’enllestir els capbreus i lliurar-los al més aviat possible al col·lector de la talla. Ara bé, no hem d’oblidar que, més enllà dels aspectes tècnics, allò que la

---

⁴³⁵ Cal suposar que, en algun moment inicial, es generà un primer capbreu mitjançant declaració (potser coincidint amb el gran buit documental notarial i per això no en tenim constància).

gestió de la fiscalitat evidència és la plasmació a cada moment d'una determinada voluntat política dins la universitat. Recordem la procura de 1312 en què dotze homes de Terrassa volien que es fes trasllat del capbreu, s'audités i es refés el repartiment si es comprovava que s'havia comès frau i la contribució es destinava a despeses il·lícites. Aquest episodi permet evidenciar dos fets que en bona mesura emmarquen el nostre objecte de recerca: primer, la fiscalitat és un dels vectors principals, sinó el més important, a través del qual es van definint els equilibris interns dels municipis al Principat; i segon, el sistema documental baixmedieval⁴³⁶ esdevé la infraestructura tecnològica que empren tots els actors per exercir o defensar els seus drets. L'avaluació del patrimoni pel qual cadascú ha de contribuir no és un mer exercici comptable, sinó que requereix d'un consens polític previ; el que, precisament, aporten els talladors, triats en representació de la vila i de les parròquies. El capbreu de la talla, doncs, és el resultat jurídic d'un procés de negociació entre els membres de la universitat que reflecteix el joc d'interessos socials i econòmics que els vinculen. Des d'aquest punt de vista, compta amb la mateixa rellevància que una ordinació municipal. Conscients del valor del document escrit, els atorgants de la procura deixen molt clar que cal refer ("renotandum") el capbreu: l'escripturació s'ha convertit ja tant en el mecanisme per fixar la voluntat política com per revertir-la.

Per tot plegat, també la nòmina dels col·lectors és tremendament significativa. Així, només cinc individus es fan càrrec de gairebé la meitat de les cinquanta talles a les quals hem pogut assignar un col·lector: Romeu Cardona en vuit ocasions (1292, 1297, 1300, 1301, 1312, 1313, 1315 i 1316), Guillem de Vinyals en quatre (1307, 1308, 1314 i 1319), Berenguer d'Ametller (1292, 1302 i 1315), Antic Mar (1312, 1314 i 1318) i Jaume Escuder (1309 i 1317 dos cops), en tres. A aquests, podem afegir-n'hi quatre més que repetiren en dues ocasions com a col·lectors: Guillem d'Abadia, Berenguer Libra, Romeu Riquer i Francesc de Fàbrega. Per actuar com a col·lector, doncs, calia així mateix una expertesa prèvia. Ja hem vist a l'apartat 3.1 com la majoria d'aquests noms han aparegut vinculats a la gestió de rendes reials i senyorials. Òbviament, destaca Romeu Cardona, al qual ja li hem dedicat un estudi en detall (apartat 2.3). Tant ell com Guillem de Vinyals, Berenguer d'Ametller, Berenguer Libra o Jaume Escuder els hem identificat també com a lloctinents de batlle (apartat 2.2.1). Es tractava, per tant, dels prohoms més avesats en la gestió i recaptació de talles i en l'administració general de la

---

⁴³⁶ Recordem com al primer capítol l'hem contraposat amb el sistema documental altmedieval.

batllia. Eren també els membres de la comunitat amb una major capacitat creditícia contrastada, de forma que es convertia en garantia per a la universitat en cas de problemes en el cobrament.

Les xifres que havien de *congregar* pels col·lectors, normalment en un període que oscil·lava entre el mes i el mes i mig, ens han pervingut bàsicament a partir dels registres de cancelleria. Gairebé cap comanda especificava la quantitat, probablement, perquè ja quedava recollida als capbreus que el col·lector rebia. Pel que hem vist, aquesta oscil·lava majoritàriament entre els tres i els quatre mil sous, una suma que s'apropa força al valor de les rendes sobre Terrassa que la Corona havia cedit a Sibilla de Saga des de 1276. L'excepció són els sis mils sous de la quèstia de 1322 per la conquesta de Sardenya, amb la que acabem el nostre repàs i que inaugura justament un nou cicle fiscal a tot Catalunya (Baydal 2011a, 2011b).

Per últim, la seqüència d'una talla acabava amb la rendició de comptes per part del col·lector. No s'assentaren de forma sistemàtica, sinó que més aviat tot apunta a que només ho feren aquelles que deixaven constància de determinats problemes en la recaptació. Això explica que, sovint, trobem exemples de rendicions de comptes de talles allunyades en el temps i que són assentades tot just quan està a punt de començar la recaptació d'un altra talla. Per exemple, la rendició de comptes per la redempció de l'exèrcit d'Alcaine, de 1293, tingué lloc l'any 1296, just el mateix dia que s'encomanava la talla per la redempció d'un exèrcit a València. S'hi feia menció, a més, que encara restava un préstec pendent de satisfer. La rendició més allunyada en el temps és la de la talla per afrontar la quèstia pel viatge reial a Roma de 1294, ja que tingué lloc l'any 1301. En una altra ocasió, la rendició de comptes per la quèstia de 1305 es produí dos anys més tard i s'especifica com Berenguer Libra, el col·lector, lliura un instrument de préstec per valor de mil cinc-cents sous (la meitat de la quèstia) conforme ja ha estat retornat. És a dir, que s'havia hagut de recórrer a un creditor, el banquer barceloní Pere Sa-rovira, per avançar la meitat de la suma demanada pel rei. De fet, en aquesta mateixa rendició de comptes, es detalla com encara resten per satisfer cent sous a Bernat Martí, el llavors batlle de Terrassa, per un altre préstec que se li havia demanat en relació a la quèstia. Altres rendicions, però, no trigaven tant a produir-se ni especificaven cap problemàtica especial, com succeeix amb les de les talles llevades per afrontar les cenes del rei i de l'infant els anys 1300 i 1307, que documentem pocs mesos després.

Multipliquem ara per seixanta vegades aquesta seqüència que hem descrit dins un període de quaranta-nou anys (1273-1322). De les cinquanta-dues talles que hem documentat, quaranta-nou corresponen al conjunt de la universitat,⁴³⁷ però cal afegir les onze més que de ben segur es van fer amb motiu de les quèsties on Terrassa hi contribuí (1275, 1281, 1284, 1286, 1287, 1294, 1295, 1309, 1311, 1314, 1317) i de les quals no hem trobat evidència als registres notariais terrassencs. Seixanta talles, doncs, en total. Sembla clar que si s'ha de destacar un factor que expliqui la consolidació de la universitat com a subjecte polític a Terrassa ha de ser l'adquisició d'aquest hàbit fiscal al llarg de l'últim quart del segle XIII fruit de les peticions reials i que, sobretot al llarg de la segona dècada del segle XIV, suposarà a través de les pròpies peticions municipals un dels elements de fricció més significatius que hem pogut observar dins la mateixa universitat. Perquè, com ja hem insistit, l'hàbit fiscal no pertany a l'àmbit tècnic sinó al polític, és sobretot un hàbit de govern.

Un hàbit, però, que no s'institucionalitza. El règim municipal terrassenc es mantindrà com a grup latent. L'impacte de la fiscalitat reial és innegable i, com acabem d'exposar, entenem que és el factor clau en la consolidació de la universitat. Però no serà suficient perquè, com sí succeeix a moltes altres localitats, les funcions de govern s'acabin integrant en estructures sòlides com les magistratures i el consell reduït. Sòlides, que no estables. Ningú no pot negar estabilitat a un sistema que, com l'episodi fallit de 1336 evidenciarà (AA.DD. 1987), la major part dels prohoms prefereixen al del municipi "organitzat". Caldria, òbviament, ampliar l'abast d'aquest estudi per poder-ho confirmar o no, però creiem que per a Terrassa serà un major grau de jerarquització social, que ja es comença a insinuar tal com hem vist amb les estratègies matrimonials de Romeu Cardona, i el pes del deute públic a llarg termini, des de 1342, els dos elements que acabaran per forçar, el 1384, la definitiva institucionalització. Aquesta degué ser la dinàmica que també explicaria la fixació, com ja detectà Font Rius, del règim municipal ple en diverses *small towns* catalanes a partir dels anys cinquanta: Sant Feliu de Guíxols (1354), Granollers (1356), Palamós (1358), etc. (1946: 487-489). Però l'abast de la nostra recerca finalitza en aquest punt d'aparent estabilitat d'un règim municipal latent.

---

⁴³⁷ Les tres excloses corresponen a una talla llevada només per a necessitats de la vila (1315), una altra dels parroquians de Sant Pere (1313) i una dels sortaners de l'Horta del Canyo (1317).

CONCLUSIONS

Els dos principals mecanismes d'extracció de riquesa en la societat feudal, renda i fiscalitat, tingueren un impacte determinant en l'articulació de relacions de poder entre la batllia reial i la universitat a Terrassa. Mitjançant l'estudi diacrònic de la gestió de les rendes reials i senyoriales i de la consolidació d'una estructura o hàbit fiscal (que no un sistema) en àmbit municipal hem pogut precisar amb més detall aquest impacte.

Des dels anys trenta del segle XIII, gràcies a la preservació dels capbreus notariais, observem com **la Corona confia la percepció de les rendes reials a la gestió indirecta mitjançant l'arrendament anual dels drets davant del batlle reial de Barcelona**. El valor, en les poques ocasions en què ens ha pervingut, oscil·lava entre els quatre mil i els cinc mil sous. **Els batlles**, que normalment actuaven en forma de *societas baiulorum* (apartat 2.2.1), **sotsarrendaven ràpidament en diferents lots una part d'aquests drets a prohoms locals**, els quals en tres terminis anuals, com els batlles, havien d'anar satisfent el valor global fixat. La donació del domini jurisdiccional a Guillem de Cabrera l'any 1252 feta per Jaume I no significà cap canvi substantiu en aquest sistema, amb l'excepció, òbviament, que la destinatària dels ingressos passà a ser l'amistançada del rei.

És a dir, la titularitat del domini jurisdiccional anava vinculada a la percepció de les rendes del terme del castell de Terrassa. No fou fins **el 1276**, quan **l'infant Pere concedí un violari anual valorat en deu mil sous a Sibil·la de Saga** per tal de recuperar els drets jurisdiccional de tots els termes que aquesta posseïa per donació també de Jaume I, que per primera vegada es trencà aquesta vinculació a Terrassa. El violari significava que **tots els ingressos provinents de la batllia reial anaven a parar a Sibil·la i, en cas que no fossin suficients, es complementarien amb ingressos provinents de Barcelona**. Sibil·la podia disposar d'un batlle per gestionar-ho, però en cap cas aquest tindria potestat jurisdiccional sobre els terrassencs, com l'infant Pere especifica clarament. A la fi dels anys vuitanta, el rei Alfons hagué novament d'emprar les rendes reials terrassenques per afrontar necessitats financeres urgents. **L'any 1288** **vengué en franc alou a Guillem Colrat, essent aquest batlle, un paquet de rendes format per tots els censos de les muntanyes de les Garrigues i diversos altres censos del terme**, inclosos els del mercat, la notaria i el forn, per vint-i-un mil cinc-cents sous.

Des d'aquest moment, doncs, **la Corona deixà d'ingressar cap quantitat significativa de les rendes terrassenques**. Les conseqüències no es feren esperar: d'una banda, **canvi en el mecanisme d'accés a la batllia reial**, passant de la compra anual dels drets al nomenament directe per part del rei (apartat 2.2.1), i de l'altra, **l'augment en la freqüència de peticions de subsidis a través de la quèstia**. Així mateix, des dels anys noranta pren cada cop més força la figura del lloctinent del batlle o regent de la batllia a l'hora de portar el pes de l'administració local. Aquests lloctinents són tots prohoms locals, que formen part del mateix grup que lidera les actuacions de la universitat (apartat 2.2.3) i que també destaquen pel que fa a la gestió de les rendes, tant reials com senyorials. En especial, pel que fa a la recaptació de les talles que es lleven per afrontar les demandes fiscals.

Renda i fiscalitat, per tant, **determinen l'evolució del règim municipal terrassenc** en aquest període "pre-municipal" o d'institució latent, com hem preferit anomenar-la. I la determinen no només pels aspectes de producció i de redistribució de la producció en què es fonamenten, sinó **perquè són els àmbits on de manera més recurrent els membres de la universitat de Terrassa van adquirint l'hàbit de reconèixer-se com a subjecte polític propi**. Així, entre 1291 i 1322 hem documentat cinquanta talles i, en rigor, encara se n'hi podrien afegir una desena més si tenim en compte que no hem trobat evidència de les talles de totes les quèsties reials contingudes als registres de cancelleria ni de les cenes. **La gestió de la fiscalitat, per tant, fou el principal afer comú de la universitat**. De fet, és l'afer que normalitzà el mateix concepte d'universitat a la documentació local: els talladors actuen en nom de la universitat, els col·lectors atorguen la comanda de la talla prometent ser fidels a la universitat, els préstecs, quan s'escau, es demanen per prohoms que actuen *ad opus universitatis*. Fins i tot, les queixes d'aquells que es consideren injustament tallats s'adrecen als prohoms de la universitat i, en el cas concret d'una talla municipal de 1312, un grup d'habitants del terme nomena procuradors per refer-la "prout facta est contra ius et contra patrimonium presencium et dicte universitatis et ad audiendum eam et ad revocandum expensas factas illicitas et contra ius et contra voluntatem dicte universitatis". La universitat, doncs, ja disposa de patrimoni, dret i voluntat pròpia més enllà del patrimoni, dret i voluntat dels seus components, dels *presencium* com diu la procura.

Òbviament, es tracta d'una voluntat voluble, segons el joc d'equilibris entre els interessos dels prohoms. Establir el bé comú no és tasca fàcil quan no es disposa de rígids procediments ni d'òrgans consolidats. El *cotinuum* batlle/lloctinent – prohoms que caracteritza el període “pre-municipal” necessita de la seva particular versió del plebiscit quotidià, que diria Renan, per tal de dotar de legitimitat les actuacions en nom de la universitat. Recordem, per exemple, com moltes de les procures que hem analitzat a l'apartat 2.2.3 requerien d'una nodrida nòmina d'homes de la vila i terme o homes de la universitat (com des de la fi del segle XIII es va consolidant) per ser atorgades. L'any 1274 en són noranta a nomenar Guillem Colrat i Felip de Celler com a procuradors per un plet contra el castlà Bernat de Centelles. El 1309, a l'inici del plet per les carabasses de vi, seran cent catorze els atorgants, tot especificant que es tracta de la major part de la universitat. Aquest tipus de procures, de fet, inclou a l'*expositio* la menció a què l'acció jurídica ha sorgit d'una prèvia reunió de la universitat. Tot i així, en d'altres ocasions, però, no són tants els atorgants. Vint-i-sis en una altra de 1274 per reclamar restitució dels danys al rei per les obres a la vila, vint-i-vuit i seixanta els anys 1303 i 1305 per recuperar els privilegis i altres escriptures vinculades a la vila, inicialment, si bé, el 1312, s'entendrà que la caixa que les conté serveix al conjunt de la universitat, és a dir, s'entendrà com a arxiu municipal.

Per descomptat, això no evita que un reduït grup de prohoms ocupi de forma assídua la lloctinència, s'encarregui sistemàticament de la recaptació de les talles o gestioni bona part de les rendes reials i senyoriales del terme. D'entre aquests destaca Romeu Cardona, i tant a ell com a Felip d'Ametller i Berenguer Libra els hem dedicat un apartat específic en forma d'estudis de cas (apartat 2.3). Tots tres compten amb perfils prou similars, si bé Romeu fou qui assolí una rellevància més gran, en especial a partir del canvi de segle. Gràcies, en bona part, a la seva exitosa estratègia d'aliances matrimonials: ell, casat amb la filla d'un ciutadà de Barcelona, esposà la seva filla l'any 1300 amb un dels fill dels Far, nissaga de prohoms locals, i el seu net l'any 1321 amb la filla de Francesc Colrat, és a dir, la família que havia comprat al rei en franc alou una quarta part de les rendes de la batllia l'any 1288. Tot això en paral·lel al seu exercici com a lloctinent del batlle durant uns catorze anys, si sumem els diferents períodes documentats entre 1292 i 1322, i la recaptació de vuit talles encomanades per la universitat. Òbviament, no podem parlar d'oligarquia, ja que, d'entrada, no hi ha càrrecs institucionals per copar més enllà del batlle i del seu lloctinent. Però sí que sembla

evident que els assumptes de la universitat, si bé són tractats per molts, entre aquests només n'hi ha *sempre* uns pocs.

En tot cas, aquests pocs no foren capaços de formalitzar el seu predomini a través de la institucionalització d'un règim municipal "organitzat". **Les magistratures i el consell reduït trigaran molts anys encara a consolidar-se. L'impacte de la fiscalitat reial no serà suficient, ja que el procés de consolidació d'una elit local tot just es comença a insinuar.** Sense una jerarquització prèvia, la dinàmica d'institució latent que caracteritza la comunitat terrassenca s'adiu perfectament amb l'estadi de règim "rudimentari". Aquesta jerarquització difícilment es pot produir sense que les famílies més rellevants de l'estament veïnal no participin directament dels principals mecanismes extractius. Com hem vist, aquestes nissagues sí que tenen un paper molt important en la cadena d'arrendaments i, sobretot, sotsarrendament dels grans paquets de renda reial i senyorial, però no els posseeixen. Tot just, com ara apuntàvem, els Cardona i els Far al final del període d'estudi aconseguen emparentar amb els Colrat, que pertanyen ja a l'estament rendista. Per contra, només els Solà reeixiran a connectar-se a la noblesa més baixa, la dels cavallers, a través del matrimoni. Així, Guillemona, filla d'Arnau de Solà, es casà amb el cavaller Dalmau de Torre. Llur filla, Agnès, es casarà l'any 1322 amb el cavaller Bartomeu de Muntanyans (CPF32, fol. 97r-99r), que aportarà les cases fortes de Banyeres, a Sant Julià, i Castelló, a Olesa, a canvi de rebre set mil quatre-cents cinquanta sous com a dot d'Agnès. Aquest ascens social, però, va acompanyat de la progressiva desvinculació dels afers municipals. Dalmau de Torre rebrà encàrrecs prou rellevants (organitzar la milícia l'any 1293 o custodiar l'arxiu municipal el 1312), però mai no ostentarà la lloctinència ni llevarà cap talla, res a veure, per tant, amb el rol que Arnau de Solà i el seu germà Felip tingueren durant el tercer quart del segle XIII.

La *universitas*, doncs, en comptes d'assolir un règim municipal plenament institucionalitzat, **se centrarà en controlar la batllia com a institució per materialitzar els interessos del consell obert de prohoms.** Aquesta és la solució ideal, com dèiem, per una comunitat sense un grau elevat de jerarquització. L'alienació de rendes reials, els anys 1276 i 1288, facilita aquesta estratègia. **La lloctinència serà el càrrec clau per a convertir la batllia a la causa municipal.** Els batlles, que a partir d'inicis dels noranta són nomenats pel rei a canvi ja només d'un salari, tendiran a absentar-se. Guillem de Palau, que actuà com a batlle fins la seva mort l'any 1299, serà

l'últim que sovintejà la seva presència a Terrassa, tot i les friccions que això li causà amb algun membre destacat de la vila, fins al punt que el 1295 cridava al mig de la plaça que faria treure el cor a Berenguer Cardona. Entrat el segle XIV i, de manera inqüestionable, al llarg de la segona dècada, les actuacions dels batlles titulars documentades pràcticament desapareixen, mentre que els requeriments fets als lloctinents per a què procedeixin contra actuacions de la universitat es succeeixen un rere l'altre, obtenint com a resposta habitual la dilació (de vegades declarant-se no competents, de vegades optant per estudiar el tema amb *deteniment*) o, directament, la presa de partit per la part del municipi, com succeeix amb els diversos plets oberts contra el castlà Bernat de Centelles.

Aquesta apropiació de la batllia també es pot resseguir a través de les actes de concessió d'habitatge que, des de 1239, hem documentat per a la vila. **La progressiva desaparició del paper jurídic dels prohoms és inversament proporcional al grau de control d'aquesta institució.** Així, constatem una primera etapa, entre 1239 i 1251, que el batlle rep els habitants amb el consentiment dels prohoms i aquests actuen com a testimonis i autoritzants (“testes et laudatores”), arribant a constar fins a disset prohoms en aquest rol. Es constata, doncs, un afany fiscalitzador clar per part dels prohoms. Les quatre actes documentades als anys setanta indiquen ja un canvi significatiu. D'entrada, l'atorgant de l'acta serà el nou habitant i com a receptors trobem una triada formada pel rei, el batlle i els prohoms. Per tant, passen a ser una de les parts directament implicades en l'acte jurídic, de manera que el nombre de testimonis baixa fins als habituals dos o tres de la resta d'instruments notariais. Tot i que només es conserva un capbreu notarial, és en aquests anys que, justament, es detecta també les primeres actuacions col·lectives dels prohoms mitjançant procures (apartat 2.2.3), demostrant així l'enfortiment de la consciència i personalitat jurídica comuna. Finalment, les vint-i-cinc actes que trobem a partir dels anys noranta són rebudes pel lloctinent en solitari, excepte en dues ocasions (l'any 1290 i el 1305) que el receptor és el batlle, i ha desaparegut del tot l'acció jurídica directa dels prohoms. Òbviament, aquesta era redundant, ja que el lloctinent representava perfectament la seva voluntat.

Com veiem, el context social i institucional pel qual transita la universitat té un clar reflex en l'estructura formal dels documents que genera. La perspectiva diplomàtica, per tant, no es pot dissociar de l'anàlisi política. També pel que fa a la

gènesi del document i les fases de redacció. Així, és justament en les disset actes del primer període (1239-1251) que es concentren la pràctica totalitat d'assentaments que no van ser estesos, tretze en concret. Són aquells en què hi trobem, a més, el major nombre de "testimonis i autoritzants", entre nou i disset. El consens social, doncs, era el garant de l'autenticitat i integritat documental de les actes de concessió d'habitatge abans que s'institucionalitzés el rol dels prohoms a través de la batllia, ja que el mer assentament restava lluny de contenir la completa d'un original. **La universitat va recórrer al notariat com a cancelleria, tant pel que fa a l'elaboració de tipus documentals útils per als seus negocis com pel que fa a la disposició d'un mecanisme de preservació i traçabilitat de la informació essencial en cas de necessitat**, fent secundària l'obtenció dels originals.

El mateix succeí amb les comandes de les talles. El notari adaptà una tipologia prèvia, la comanda comercial, a la necessitat de definir clarament qui i com s'havia d'encarregar de la recaptació de les talles i del pagament de les quantitats recollides. El més interessant, però, és que tot i la rellevància jurídica del document, la major part de les vegades restà en estat d'assentament. Així, entre 1301 i 1322, de les vint-i-nou comandes localitzades, vint-i-una no foren esteses: més del setanta per cent. Recordem que la potestat fiscal era exercida de forma totalment autònoma per part de la universitat, al marge per tant de la batllia. La *comunitat textual* formada per talladors, col·lector i notari garantien l'autenticitat del negoci jurídic més que no pas l'original complet. La integritat documental era una característica secundària. Això explicaria també, en part, que gairebé en cap ocasió s'inclogués dins la *substantia negotii* el valor de la talla. Si bé, segurament, sobre aquesta qüestió hem de cercar el motiu en l'existència dels llibres o capbreus de talla que es lliuraven al col·lector, on quedava tota la informació perfectament continguda i detallada. Aquests són, en rigor, els primers registres municipals de què tenim constància, però no n'ha pervingut cap.

De fet, **no ens ha arribat cap document original generat per la universitat durant tot el període d'estudi**. La caixa que el 1312 va rebre en custòdia Dalmau de Torre "cum privilegiis et aliis \scripturis/" pertanyents a la universitat, la primera referència a l'arxiu municipal de Terrassa, no reeixí a preservar-se en el temps. Difícil que una institució latent compti amb un arxiu centralitzat. Però, en bona mesura no calia. Il·lustrativament, igual que la major part dels documents generats per la universitat, la promesa feta per Dalmau de custodiar l'arxiu no es va arribar a estendre.

El registre notarial funcionava com arxiu dels documents *in fieri*, dels assentaments (un “núvol analògic” en diríem avui dia), **preservant la informació essencial, sí, però sobretot obrint la possibilitat de modular el seu contingut a les necessitats futures de les parts a través de refaccions posteriors.** Les habituals esmenes i l’aparent factura descuidada general, així com les diferències significatives que hem pogut comprovar en diverses ocasions entre assentaments i originals o trasllats i renovacions mitjançant l’estudi de cas del priorat de Santa Maria (apartat 1.3), mostren com el notariat no és només una tecnologia d’escripturació, sinó una eina de govern. Per començar, de govern reial i senyorial, com fa evident la lluita entre Corona i priorat per la titularitat de l’escrivania notarial terrassenca que es dirimí amb la sentència de Pere Albert de l’any 1236 i el posterior establiment de 1254 atorgat per Jaume I en favor del priorat.

La definitiva instauració de l’escrivania notarial, però, vingué precedida d’un període, que té com a data inicial l’any 1180, en què el capellà de la parròquia de Sant Pere tendeix clarament a monopolitzar l’escripturació i en què, ja iniciat el segle XIII, s’institueix una scrivania, tal com mostren els documents closos per Bernat, *scolar*, per ordre del capellà Joan. En paral·lel, i sobretot a partir de l’any 1203, es comença a evidenciar la recepció del dret comú gràcies a les clàusules, garanties i altres procediments legals que es reflecteixen als documents: el jurament sobre els quatre evangelis o a la bolonyesa des dels anys vuitanta, la institució del *returnum* (1203), la contraposició entre dret i costum o dret escrit i no escrit (1205), una *produccio testium* que evidencia la pràctica del procés judicial del dret romà (1216), la clàusula *de abisso usque ad celum* que indica el sentit vertical de la propietat típica d’aquest dret (1218), la renúncia al senatconsult *Vel·leià* (1226), etc. Són els anys en què, en paraules de Pere Albert, a Terrassa ja hi trobem “*pluribus instrumentibus publica forma habentibus*” generats tant pels clergues del lloc com per altres que “*nullam auctoritatem habebant*”. I és que, amb excepció de la datació tòpica, les *chartae* terrassenques disposaven de totes les *publicationes* necessàries, a ulls d’un dels grans juristes catalans del segle XIII per a ser considerades documents notariaus. Restava, però, una característica fonamental: la doble redacció.

L’aparició del registre notarial coincideix a Terrassa, justament, amb la sentència de Pere Albert. De ben segur, el jurista format a Bolonya hi tingué a veure. Però, òbviament, cal comptar sobretot amb el context general català que mostra com

aquesta pràctica s'estén pel Principat al llarg dels anys vint i trenta. Es tracta, per tant, d'un canvi que es produeix en una cronologia ben precisa al marge de l'antiguitat de les escrivanes notariales. La difusió en aquells anys de la doble redacció, és a dir, de la possibilitat que les accions jurídiques restin només formalitzades com a assentaments i no necessitin, per tant, de la completesa del *mundum* per generar la suficient garantia jurídica denota un nou tipus de relació social respecte l'escripturació de documents. Una relació que no només es pot explicar per l'*auctoritas* que des del poder es dota el notari. **De la mateixa manera que, en l'àmbit jurisdiccional, assistim a la progressiva formació de règims municipals** o, com encertadament les denominà Pere Ortí, senyories col·legiades, en què les comunitats comencen a teixir un espai compartit de construcció política amb l'autoritat jurisdiccional, **en l'àmbit de l'escripturació, la doble redacció reflexa la construcció social de l'autenticitat i integritat documentals a través de l'agència i l'acord de les comunitats textuais que conformen cada acte jurídic.** Són aquestes comunitats, constituïdes per les parts contractants (siguin particulars o sigui la mateixa *universitas* en representació de tot un municipi) i el notari, que garanteixen l'autenticitat i la validesa del document, no ho fan els requeriments formals teòrics del notariat. Aquest consens, a més, s'estén cap al futur ja que el fet de registrar només el document *in fieri*, sense la completesa del seu tenor, obliga a què en el moment d'una eventual refacció les parts inicials o aquells que n'hagin obtingut el dret corresponent hagin d'estar d'acord novament sobre el seu contingut i integritat.

Es tracta, per tant, d'un canvi radical respecte al sistema documental altmedieval. No perquè ara s'escripturi tot, ja que sabem del cert que bona part dels actes jurídics restaven al marge de l'àmbit notarial, sinó perquè aquells que sí ho eren no s'havien de formalitzar a través d'un original complet i, com dèiem més amunt, l'eventual refacció es podia modular d'acord amb la voluntat de les parts de cada moment. Alguns exemples d'aquesta "autenticitat líquida" els hem tractat a l'apartat 1.3, gràcies sobretot a poder comparar els assentaments amb els originals o trasllats posteriors: el cas de la "no prioressa" Guillema de Branca, amb les tres reparacions de 1281 fetes sobre documents de 1244, 1249 i 1251, o també les incoherències entre assentaments i originals estesos en pocs dies de diferència, com els drets del lloçol de Pere Ferrer en la venda al priorat d'un mas situat a Viladecavalls. Igualment, l'abast del contingut recollit a cada assentament no depèn de la cura del notari, sinó de la voluntat

de les parts sobre allò que consideren realment essencial, com hem pogut descriure en detall mitjançant l'anàlisi diplomàtica dels quatre documents que ens han pervingut del traspàs, de pare a fill, de la batllia vitalícia del priorat per part de la família dels Batlle.

No és d'estranyar, per tant, que el notariat aparellat a la doble redacció tingués una difusió tan ràpida i homogènia. Ara bé, no podem oblidar l'ambivalència que tot sistema d'escripturació comporta, més encara quan depèn finalment d'una autoritat jurisdiccional superior a les comunitats locals. El notariat genera un enorme arxiu social que, si bé serveix com creador i garant de drets de la comunitat, també esdevé una eina de control com fins llavors no n'hi havia hagut cap, justament, per la capacitat de penetrar en àmplies capes de la societat. Aquesta segona funció es comença ja a intuir cap a la fi del nostre període d'estudi i és a la que hi dedicarem l'epíleg final.

EPÍLEG: QUINA DESÍDIA? LATRIPLE REDACCIÓ DE 1351

Iniciàvem la introducció d'aquesta recerca comparant la querimònia dels *homines* de Terracia per la violència del castlà Deusde de Tamarit de mitjan segle XII amb la impotència que, l'any 1307, mostrava el seu successor Bernat de Centelles davant la constatació que el rei acceptava la tesi de la universitat segons la qual la seu de la castllania no era el Palau de Terrassa, a l'origen del qual hi havia la *turre* de les conuincences entre els Claramunt i els Terrassa de principi del segle XII, sinó el castell dels Terrassa-Centelles, l'actual castell cartoixa de Vallparadís. La puixança política del municipi terrassenc havia fet alterar una realitat que, fins i tot, documentalment el castlà inútilment volia defensar i mantenir.

L'any 1195, fruit d'un plet que enfrontava l'abat de Sant Llorenç amb Berenguer d'Argelaguet sobre la possessió d'un honor a Sant Julià d'Altura, comptem amb les declaracions de vint-i-un testimonis (SLM2, doc. 204). Cadascun d'ells respon a tres preguntes que, si bé no s'expliciten, per les respostes que tenen podrien ser: qui havia tingut l'honor segons ell? Si sabia si el difunt Guerau d'Argelaguet l'havia llegat al monestir o no? I, quin grau de parentela lligava Berenguer d'Argelaguet amb l'antic possessor. Tot aquest seguit de deposicions conformen el que Daniel Lord Smail ha denominat arxiu de coneixement social, ja que en cap moment es fa referència a cap document per part dels testimonis, no perquè no en tinguessin (són centenars els que ens han pervingut del segle XII per al terme de Terrassa), sinó perquè no els consideraven rellevants davant del coneixement col·lectiu que podia aportar la comunitat. Entre 1311 i 1314, la Corona va dur a terme una enquesta sobre alguns dels masos que conformaven el patrimoni reial a Terrassa (apartat 3.1.1). Ja l'hem analitzat, però tornem ara a destacar com de manera sistemàtica els delegats reials preguntaven als tinentes si disposaven o no de documents. De les trenta-set confessions, a vint-i-vuit hi ha una resposta explícita: dotze diuen que sí en tenen i setze que no. Més enllà de la fiabilitat de les respostes com ja hem argumentat, l'interessant és comprovar la rellevància que es dona per part del poder a la documentació, en comparació amb l'actitud del monestir de Sant Llorenç de 1195. El mateix que succeí a la *produccio testium* per la possessió de l'església del Mujal entre el priorat de Terrassa i Sant Llorenç l'any 1216 que hem analitzat a l'apartat 1.3.1, tot i l'ambient clarament ja romanista en què es mogué aquest últim procés judicial.

Com hem intentat demostrar, l'aparició del registre notarial evidencia com, a partir dels anys vint i trenta del segle XIII, s'ha produït un canvi radical respecte a la comprensió de la documentació com a eina de transformació social. La potència de l'assentament es prefereix a la completesa de l'acte. No és d'estranyar, per cert, que el segle XIII sigui el de la represa de l'aristotelisme. El pas de la *charta* a l'*instrumentum* és, sobretot, el pas del document escrit a la possibilitat de no escripturació. És la demostració que les comunitats participen, doncs, de l'autoritat sobre aquest artefacte institucional que, des de la fi del segle XII, Corona i església assagen com a eina de control jurídic. No són mers clients, ja que demostren tenir la capacitat per alterar la integritat o la funció original d'una estructura formal determinada. L'autenticitat líquida resultant no s'ha de veure com una mala praxi, sinó com el reflex del consens social previ que comparteix cada comunitat textual. La interpretació del text, la fe pública en termes diplomàtics, no ve definida des de dalt, sinó que s'articula a través d'una tensió constant entre comunitat i poder senyorial.

Aquesta tensió entre *auctoritas* comunitària i senyorial que es reflecteix en els llibres notals, però, s'acabarà de decantar a mitjan segle XIV a favor de la segona. De tothom es conegut que l'any 1351 a les Corts de Perpinyà s'aprovà el capítol *A ocórrer desídia* que significà l'aparició del doble registre o, el que és el mateix, de la triple redacció (Ferrer 1974). Ara bé, per què el 1351? O, més ben dit, per què, de sobte, una praxi de més de cent anys és considerada com a sinònim de desídia?

Per respondre a aquesta pregunta durem a terme una doble aproximació, tal com en bona mesura hem fet al llarg de la present recerca: una diplomàtica i l'altra fiscal. Es tracta, però, de dos vessants indissociables d'un mateix procés polític-social. Comencem per la diplomàtica.

Francisco Gimeno Blay ha dedicat un exhaustiu treball a allò que denomina l'experiència gràfico-textual de Pere el Cerimoniós (2006), és a dir, la seva formació i l'ús de l'escriptura, de la seva pròpia mà, en àmbit privat, de govern i historiogràfic. Tal com proven la multitud de cartes reials autògrafes i, més rellevant encara, les correccions que el mateix monarca va realitzar damunt de minutes i dels assentaments dels registres de cancelleria i d'altres documents significatius, Gimeno Blay conclou que el Cerimoniós "considera el escribir como una tecnología al servicio de su acción de gobierno [...]. Esta actitud y forma de entender las cosas es la que le inducirá a participar activamente en la génesis documental y en la configuración textual

resultante” (2006: 113). Això explica, entre d’altres coses, que a les conegudes *Ordinacions de la casa i cort* de 1344 hi dediqui una especial atenció a la cancelleria i a l’arxiu reials: la confecció acurada i per extens en els registres, la rellevància de notaris i escrivans per tal d’assolir celeritat en la gestió de govern, la singularització de la pròpia figura de l’arxiver l’any 1346, etc. En resum, Pere III “confía a la escritura y al archivo decisiones de primer orden. Es consciente, pues, del valor de la memoria, cuya conservación organizada garantiza el archivo” (2006: 123).

Observem, doncs, com en menys d’una dècada de l’inici del seu regnat, el Cerimoniós ha bastit una reorganització administrativa de gran magnitud, fruit dels coneixements directes que sobre el procés d’escripturació havia adquirit amb anterioritat i que anirà desenvolupant encara amb més intensitat durant les dècades següents.

Anem ara per l’aproximació fiscal. Tal com ha demostrat Manuel Sánchez, l’origen de l’endeutament massiu dels municipis catalans cal buscar-lo en els primers anys de la dècada dels quaranta a través de les vendes de censals morts. Unes vendes que “fueron cuidadosamente organizadas por la Corona como una forma de financiar de forma inmediata sus necesidades de numerario” (2006: 240). Així, el tresorer reial va acordar amb alguns dels síndics presents a Barcelona per les corts de 1342 la venda, per a l’any següent, de censals assignats a la quèstia per part de les viles, és a dir, que la pensió resultant seria equivalent a la quantitat fixada de la quèstia i es pagaria mitjançant la talla pertinent. L’experiència de 1343, gràcies a la qual la Corona ingressà 362.500 sous (o 18.125 lliures), es va repetir l’any 1347 per cobrir les despeses contra la revolta dels Doria a Sardenya, aplegant llavors 6.680 lliures (2006: 245). Abans, però, a les corts de 1344, els municipis van concedir una proferta al rei de setanta mil lliures a pagar en tres anys que, però, s’hagué de finançar de manera immediata per les necessitats bèl·liques de la Corona, cosa que suposà novament que els municipis es fessin càrrec de les pensions dels censals i violaris que permetien avançar aquesta quantitat (2006: 249-50). Des de llavors, aquest mecanisme d’endeutament públic passà a desenvolupar un paper predominant. Així, a la dècada dels cinquanta encara augmentà més la pressió fruit de les guerres mediterrànies i de la guerra contra Castella. I és, justament, a partir de 1350 també que comencem a documentar de forma generalitzada l’emissió de deute públic estrictament municipal (Sánchez 2009).

És a dir, al llarg dels anys quaranta del segle XIV assistim a una doble acció de govern del Cerimoniós que tindrà uns efectes transcendents durant la segona meitat

del XV: d'una banda, la reorganització de la cancelleria i arxiu com a tecnologia de domini i control; de l'altra, l'organització de la primera gran emissió de deute públic a Catalunya mitjançant el recurs al censal mort, la tipologia notarial que millor s'adequava a les necessitats de finançament reial, ja que permetia avançar una gran suma inicial a canvi d'allargar durant dècades el pagament d'una pensió anual força assolible. Ara bé, la Corona no va emetre censals directament, sinó que emprà els municipis com a atorgants.

Quan tot just havien passat uns pocs anys de la primera gran emissió de censals i, de ben segur, en clara previsió de l'augment massiu que havia d'arribar, les Corts de Perpinyà aprovaren un capítol "A ocórrer la desídia que en los notaris e tabellions fins ací és estada". I, a tal finalitat, s'estatueix que el notari "scriure faça en sos capbreus o llibres de notas la nota de la dita carta llargament ordenada e per conseqüència de letras dictada, axí que en aquella nota no sie alguna abreviatura, que per la paraula *etcetera* fins assí és acostumada ésser feta, la qual nota certament scriure o fer scriure sie tingut dins dos mesos après la ferma de tots los contraents". En cas d'incompliment del notari, "del officí de tabellionat per sentència per tots temps sie privat".

L'adopció del doble registre al Principat que significà aquest capítol, però, s'ha explicat fins ara en els mateixos termes en què fou justificat. Com resumia Maria Teresa Ferrer: "El perill d'interpretacions equivocades o fraudulentas d'aquestes notes, en ésser esteses de nou posteriorment per lliurar-ne còpia a petició dels atorgants o de llurs successors, aconsellar legislar al respecte" (1974: 57). Com hem intentat mostrar, l'equívoc o el frau de la interpretació depèn de l'òptica amb què analitzem l'autenticitat i integritat documentals. Allò que des del poder es qualifica de desídia, es pot interpretar com *auctoritas* de la comunitat. I, a partir de 1350, els poders jurisdiccionalis no es podien permetre continuar amb un "notariat líquid" quan només el rígid compliment de les obligacions concretes a partir de les clàusules dels censals morts garantia el seu finançament. Fixem-nos com, de fet, el doble registre es féu efectiu exclusivament per al protocol ordinari i no per als llibres particulars, dedicats a determinades tipologies documentals (testaments, inventaris, procures, etc...). En el primer és on trobem, justament, tots els instruments vinculats al crèdit. Aquells, per tant, l'autenticitat documental dels quals ja no es podia continuar consensuant des de sota, sinó que havia de quedar fixada de forma sòlida de bon començament i des de dalt.

Així, doncs, si als anys quaranta la Corona es dedicà a reorganitzar la cancelleria reial, amb el capítol de les Corts de Perpinyà la Corona, amb la col·laboració de viles reials i els braços eclesiàstic i senyorial, mostrà la seva voluntat de reformar la cancelleria social que era el notariat. Com la mateixa M. Teresa Ferrer recollia, però, a les Corts de Cervera es dictà un perdó general als notaris de les viles reials que l'haguessin incomplert i, en particular, els notaris barcelonins es mostraren força resistents a completar tots els assentaments dels *libri*: una imatge prou habitual de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona és la dels usuaris passant fulls en blanc on només hi consta l'inici dels instruments. Però, fins i tot en aquests casos, un bon nombre dels documents estesos corresponen precisament a censals i altres instruments vinculats al crèdit.

Caldria contrastar amb una recerca específica, òbviament, la interpretació que proposem sobre el perquè de la data tan tardana en què s'adoptà la triple redacció a casa nostra, mentre que al segle XIII ja era comú tant a Itàlia com al sud de França. Som conscients que tot just hem apuntat alguns dels factors de la doble perspectiva d'anàlisi en què fonamentem aquesta hipòtesi. En tot cas, el context polític i social apunta clarament cap aquí. I el context és, justament, la clau per entendre el valor dels documents.

BIBLIOGRAFIA

AA.DD (1987). *Història de Terrassa*. Terrassa: Ajuntament de Terrassa.

ALTURO, Jesús (1985). *L'Arxiu antic de Santa Anna de Barcelona del 942 al 1200*. Barcelona: Fundació Noguera.

ARAGÓ, Antoni M^a (1978). “Concessions reials del Dret de Notaria a parròquies i monestirs catalans (segles XII i XIII)”, *Estudios Históricos y Documentos de los Archivos de Protocolos*, VI, p. 1-14.

ARAGÓ, Antonio M^a (1962). “La institución del «baiulus regis» en Cataluña en la época de Alfonso el Casto”, dins *VII Congreso de historia de la Corona de Aragón*, vol. III, p. 137-142.

AUTORS DIVERSOS, (2001). «El temps del Consell de Cent, I. L'emergència del municipi, segles XIII-XIV», *Barcelona. Quaderns d'Història*, 4 (número monogràfic).

AVENTÍN, Mercè (1996). *La societat rural a Catalunya en temps feudals: Vallès oriental, segles XIII-XVI*. Barcelona: Columna.

AVENTIN, Mercè; SALRACH, Josep M. (2003). “Mercat i comunitat: dinamisme econòmic a la vila de Terrasa i la seva àrea d'influència (segle XIII)”, *Acta historica et archaeologica mediaevalia*, 25, p. 105-130

BAIGES, Ignasi J. (1994). “El notariat català: origen i evolució”, dins SANS I TRAVÉ, Josep M. (coord.). *Actes del I Congrés d'història del notariat català*. Fundació Noguera, Barcelona, p. 131-166.

BARCELÓ, Miquel (1989). “«... Per sarraïns a preïcar» o l'art de predicar a audiències captives”, *Estudi general. Revista de la Facultat de Lletres de la Universitat de Girona*, 9, p. 117-132.

BARTOLI LANGELI, Attilio (1985). “La documentazione degli stati italiani nei secoli XIII-XV: forme, organizzazione, personale”, *Culture et idéologie dans la gènese de l'État moderne*. Roma: École Française de Rome, Roma, p. 35-55.

BARTOLI LANGELI, Attilio (2003). “Sui brevi italiani altomedievali”, *Bulletino dell'Istituto Storico Italiano per il Medioevo*, 105, p. 1-23.

BARTOLI LANGELI, Attilio (2006). *Notai. Scrivere documenti nell'Italia medievale*. Roma: Viella.

BATLLE, Carme (2007). “Guillem Eimeric, jurista d'una família patrícia de Barcelona (†1301)”, *Anuario de Estudios Medievales*, 37/2, p. 823-866.

BATLLE, Carme (2008). “Una família de Tàrrrega a la ciutat de Barcelona: els Oromir (1214-1239)”, *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, XXVI, p. 61-98.

BAYDAL SALA, Vicent (2011a). “Peites, quèsties, redempcions d'exèrcit i subsidis. La naturalesa i l'evolució dels principals tributs reials directes a la Corona d'Aragó des de Jaume I fins a Alfons el Benigne (1212-1336)”, dins *Jaume I. Commemoració del VIII centenari del naixement de Jaume I*. Volum I. Barcelona: IEC, p. 259-285.

- BAYDAL SALA, Vicent (2011b). *Els fonaments del pactisme valencià. Sistemes fiscals, relacions de poder i identitat col·lectiva al regne de València (c. 1250 - c. 1365)*. Tesis doctoral dirigida pel Dr. Manuel Sánchez (dipositada a la UPF i llegida el 2011).
- BAYDAL SALA, Vicent (2014). *Guerra, relacions de poder i fiscalitat negociada: els orígens del contractualisme al regne de València (1238-1330)*. Barcelona: Fundació Noguera.
- BENITO, Pere (2003). *Senyoria de la terra i tinença pagesa al comtat de Barcelona (segles XI-XIII)*. Barcelona: CSIC.
- BENITO, Pere (2007). “Agents du pouvoir ou entrepreneurs ruraux? Les intermédiaires de la seigneurie en Catalogne médiévale, essor et déclin”, dins F. Menant; J.P. Jesenne (Eds.) *Les élites rurales dans l'Europe médiévale et moderne*. Toulouse: Presses Universitaires du Mirail, p. 111-127.
- BENITO, Pere; KOSTO, A.; TAYLOR, N (1996). “Three typological approaches to Catalonian archival evidence”, *Anuario de Estudios Medievales*, 26/1, p. 43-88.
- BENSCH, Stephen (2002). *Barcelona and its rulers, 1096-1291*. Cambridge: CUP.
- BENSCH, Stephen P. (2000). *Barcelona i els seus dirigents. 1096-1291*. Barcelona: Proa.
- BISSON, Thomas N. (1984). *Fiscal accounts of Catalonia under the early count-kings (1151-1213)*. Berkeley: University of California Press.
- BISSON, Thomas N. (1998). *Tormented voices. Power, Crisis, and Humanity in Rural Catalonia. 1140-1200*. Harvard: Harvard University Press
- BISSON, Thomas N. (2008). *The Crisis of the Twelfth Century: Power, Lordship and the Origins of European Government*. Princeton: Princeton University Press.
- BISSON, Thomas N. (2011). “The Fiscal Power of James the Conqueror (ca. 1230-1276): a Provisional Study”, dins *Jaume I. Commemoració del VIII centenari del naixement de Jaume I*. Volum I. IEC, Barcelona, p. 249-257.
- BIZZARRI, Dino (1934). *Imbreviature notarili I. Liber imbreviaturarum Appulliesis, notarii comunis Senarum MCCXXI-MCCXXXIII*. Torino: S. Lattes & C. Editori.
- BOFARULL, Manuel (1871). *Rentas de la antigua Corona de Aragón, dins Documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón, XXXIX*. Barcelona: Imprenta del Archivo de la Corona de Aragón.
- BONO, José (1979). *Historia del derecho notarial español. La Edad Media*. Madrid: Junta de Decanos de los Colegios Notariales de España.
- BORFO, Antoni; ROCA, Pere (1988). “D’Ègara a Terrassa”, dins *Història de Terrassa*. Terrassa: Ajuntament de Terrassa, p. 125-194
- BOTET, Josep (1976). *Les monedes catalanes*. Barcelona: Institut d’Estudis Catalans.
- BRIGGS, Charles (2001), “Literacy, reading, and writing in the medieval West”, *Journal of Medieval History*, vol. 26, núm. 4, p. 397-420.
- BRITNELL, Richard (ed.) (1997). *Pragmatic Literacy. East and West, 1200-1330*. Woodbridge: The Boydell Press.

- BUSQUETA I RIU, Joan J. (1991). *Una vila del territori de Barcelona: Sant Andreu del Palomar als segles XIII-XIV*. Barcelona: Fundació Salvador Vives i Casajuana.
- CABRÉ, Montserrat (2001) “Formes de vida religiosa femenina en l’edat mitjana”, *L’Avenç* 255, p. 24-26.
- CARDELLACH, T.; PUIG, P.; RUIZ, V.; SOLER, J. (2006). *Llibre de privilegis de la vila i terme de Terrassa (1228-1652)*. Barcelona: Fundació Noguera.
- CARDELLACH, T.; PUIG, P.; ROYES, M.; TAPIOLAS, J. (1988). *Pergamins de l’Arxiu Històric Comarcal de Terrassa, 1279-1387*. Barcelona: Fundació Noguera.
- CARDÚS I FLORENSA, Salvador (1960). *Terrassa medieval. Visió històrica*. Terrassa: Tallers Gràfics Joan Morral.
- CARDÚS I FLORENSA, Salvador (2000). *Ordinacions de bon govern de la batllia de Terrassa. 1299-1625*. Edició crítica i introducció a càrrec de Vicenç Ruiz. Barcelona: Fundació Salvador Vives i Casajuana.
- CARDÚS, Salvador (1969). *El castillo cartuja de Vallparadís*. Terrassa: Junta Municipal de Museos.
- CARRERAS CANDI, Francesc (1908). “Desenrotllament de la institució notarial a Catalunya en lo segle XIII^è”, dins *I Congrés d’història de la Corona d’Aragó*, vol II, p. 751-789.
- CASTILLO, Antonio (1996). “Poder municipal y documentación en la Castilla bajomedieval: Alcalá de Henares (ss. XII-XV)”, dins *Alcalá de Henares y el Estudio General*. Alcalá de Henares: IEECC, p. 103-130.
- CENCETTI, Giorgio (1977). “La “rogatio” nelle carte bolognesi. Contributo allo studio del documento notarile italiano nei secoli X-XII”, *Notariato medievale bolognese. Scritti di Giorgio Cencetti*, vol. I. Roma: Consiglio Nazionale del Notariato, p. 217-352.
- CHIAUDANO, M. (1938). *Imbreviature notarili II. Liber imbreviaturarum Appulliesis, notarii comunis Senarum MCCXXVII-MCCXXIX*. Torino: S. Lattes & C. Editori.
- CHIAUDANO, M.; MOROZZO DELLA ROCCA, R. (1938). *Notai Liguri del sec. XII. I. Oberto, scriba de Mercato (1190-1192)*. 2 vol. Genoa: R. Deputazione di Storia Patria per la Liguria.
- CLANCHY, Michael T. (1979). *From Memory to Written Record. England 1066-1307*. Londres: Edward Arnold.
- CONDE, Rafael (1994). “El pas de l’escrivà al notari”, dins SANS I TRAVÉ, Josep M. (coord.). *Actes del I Congrés d’història del notariat català*. Barcelona: Fundació Noguera, p. 439-462.
- CONDE, Rafael; CÁRCEL, Milagros (1996). “Corona de Aragón: documentación real. Tipología (s. XIII-XIV)”, dins *Diplomatique Royale du Moyen-Âge. XIIIe - XIVe siècles. Actes du Colloque*. Porto, p. 273-297.
- CONDE, Rafael; GIMENO, Francisco (1989). “Notarías y escribanías de concesión real en la Corona de Aragón (s. XIII)”, dins *Notariado público y documento privado: de los orígenes al siglo XIV. Actas del VII Congreso Internacional de Diplomática*. València: Generalitat Valenciana, p. 281-329.

- COSTAMAGNA, Giorgio (1970). *Il notaio a Genova. Tra prestigio e potere*. Roma: Consiglio Nazionale del Notariato.
- CRUZ, Joan (1994). “Notaris i escrivans a Igualada: una aproximació a la seva història”, dins *Actes del I Congrés d’història del notariat català*. Barcelona: Fundació Noguera, p. 549-556.
- CUADRADA, Coral (1986). “Els funcionaris i la seva implantació en el Pla de Barcelona i en el Maresme. Un grup social a la conquesta de l’entorn rural”, *L’Avenç*, 94, P. 36-41.
- DAILEADER, Philip (1999). “The vanishing consulates of Catalonia”, *Speculum*, vol. 74, núm. 1, p. 65-94.
- DAILEADER, Philip (2004). *De vrais citoyens. Violence, mémoire et identité dans la communauté médiévale de Perpignan, 1162-1397*. Perpinyà: Trabucaire.
- DOUGLAS, Mary (1996). *Cómo piensan las instituciones*. Madrid: Alianza Universidad.
- DUFOURCQ, Charles E. (1948). “Les espagnols et le royaume de Tlemcen aux trèziem et quatorzième siècles”, *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 21, p. 5-128.
- DURAN, Félix (1955). “Notas para la historia del notariado catalán”, *Estudios Históricos y Documentos de los Archivos de Protocolos*, III, p. 71-213.
- EVERETT, Nicholas (2012). “Diritto tardo romano e alfabetismo giuridico”, dins *Scrivere e leggere nell’Alto Medioevo. Atti delle Settimane LIX. Tomo primo*. Spoleto: Fondazione Centro Italiano di Studi sull’Alto Medioevo, p. 213-248.
- FABREGAT I GALCERÀ, Emeteri (2006). *Burgesos contra senyors: la lluita per la terra a Tortosa (1148-1299)*. Tortosa: Generalitat de Catalunya.
- FARÍAS ZURITA, Víctor (2001). “El “mas” en los dominios reales de Terrassa según una encuesta real de los años 1311-1314”, dins *El mas català durant l’Edat mitjana i moderna (segles IX-XVIII): aspectes arqueològics, històrics, geogràfics, arquitectònics i antropològics*. Barcelona: CSIC, P. 159-188.
- FARÍAS ZURITA, Víctor (2009). *El mas i la vila a la Catalunya medieval: els fonaments d’una societat senyorialitzada (segles XI-XIV)*. València: Publicacions de la Universitat de València.
- FERNÁNDEZ CUADRENCH, Jordi (1997). “Crèdit jueu i solidaritat vilatana al Vallès”, *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, XV, p. 43-58.
- FERNÁNDEZ CUADRENCH, Jordi (2007). “El crèdit jueu a la Barcelona del segle XIII”, *El món del crèdit a la Barcelona medieval, Barcelona. Quaderns d’història*, 13, p. 157-196.
- FERRER, Joan (2009). *Diplomatari del monestir de Sant Joan de les Abadesses (995-1273)*. Barcelona: Fundació Noguera.
- FERRER MALLOL, Maria Teresa (1974). “La redacció de l’instrument notarial a Catalunya. Cèdules, manuals, llibres i cartes”, *Estudios Históricos y Documentos de los Archivos de Protocolos*, IV, p. 29-192.

- FERRER MALLOL, Maria Teresa (1989). “Notes sobre la conquesta del regne de Múrcia per Jaume II (1296-1304), dins *Homenatge a la memòria del prof. Dr. Emilio Sáez*. Barcelona: CSIC, p. 27-44.
- FERRER MALLOL, Maria Teresa (2000). “L’instrument notarial (segles XI-XV)”, dins Actes del II Congrés d’Història del Notariat Català. Barcelona: Fundació Noguera, p. 29-88.
- FERRO, Víctor (1987). *El Dret Públic Català. Les Institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Plana*. Vic: Eumo.
- FISSORE, Gian G. (1989). “Alle origini del documento comunale: i rapporti fra notai e l’istituzione”, dins *Civiltà comunale: libro, scrittura, documento*. Genova: Società ligure di storia patria, Università di Genova, p. 100-128.
- FONT RIUS, Josep M. (1945-1946). “Orígenes del régimen municipal de Cataluña”, *Anuario de Historia del Derecho Español*, 16, p. 389-429, i 17, p. 229-585.
- FONT RIUS, Josep M. (1985). “La administración financiera en los municipios catalanes medievales”, dins *Estudis sobre els drets i institucions locals en la Catalunya medieval*. Barcelona: Universitat de Barcelona, , p. 611-637.
- FONT RIUS, Josep M. (1994). “La potestat normativa del municipi català medieval”, dins *Miscel·lània Ramon d’Abadal*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 131-164.
- FONT RIUS, Josep M. “Historiografia del municipi català dins el darrer quart de segle (1975-2000)”, a *La ciutat i els poders. Actes du Colloque du Huitième Centenaire de la Charte de Perpignan 23/25 octobre 1997*, Perpinyà: Artemis, p. 247-260.
- FUGUET I SANS, Joan (2003). “Sant Pau de Riu-Sec: priorat hospitaler i possible establiment templer. Noves aportacions al coneixement de la seva història”, *Arraona*, 27, p. 256-265.
- GARCÍA GARCÍA, Antonio (1992). “El derecho canónico medieval”, dins Aquilino Iglesia (ed.) *El dret comú i Catalunya*. Barcelona: Fundació Noguera, p. 17-43.
- GARCÍA MASILLA, Juan Vicente (2007). “Feudalismo i crèdit a l’Europa medieval”, *El món del crèdit a la Barcelona medieval, Barcelona. Quaderns d’història*, 13, p. 109-128.
- GARCIA, Arcadi (1969). “El «Corpus Iuris Civilis» en els documents dels segles XII-XV”, *Ausa*, vol. 6, núm. 62, p.89-102.
- GENICOT, Léopold (1990). *Rural communities in the Medieval West*. Baltimore.
- GIMÉNEZ, Antonio (2006). “El árabe como lengua extranjera en el s. XIII: medicina para convertir”, dins *El saber en Al-Andalus: textos y estudios*, vol. 4. Universidad de Sevilla, Sevilla, p.147-187.
- GIMENO BLAY, Francisco M. (2006). *Escribir, reinar. La experiència gráfico-textual de Pedro IV el Ceremonioso (1336-1387)*. Madrid: Abada editores.
- GINEBRA, Rafael (1995). “ACF-1 (1230-1233). El primer volum de l’Arxiu de la Cúria Fumada de Vic”, *Estudis històrics i documents dels Arxius de Protocols*, XIII, p. 11-45.
- GINEBRA, Rafael (1998). *Llibres notariais del segle XIII a Catalunya. Un estudi comparatiu*. IV Màster d’Arxivística, UAB (inèdit).

- GOODY, Jack (1996). *Cultura escrita en sociedades tradicionales*. Madrid: Alianza.
- GOURON, André (1963). “Diffusion des consulats meridionaux et expansion du droit romain aux XIIe et XIIIe siècles”, *Bibliothèque de l'École des Chartes*, 121, p. 26-76.
- GOURON, André (1983). “Aux origines de l'influence des glossateurs en Espagne”, *Historia, instituciones, documentos*, 10, p. 325-346.
- GOURON, André (1991). “Un assaut en deux vagues: la diffusion droit romain dans l'Europe du XIIe siècle”, *El dret comú i Catalunya*. Barcelona: Fundació Noguera, p. 47-68.
- HALL, M. W.; KRUEGER, H.; REYNOLDS, R. L. (1938). *Notai Liguri del sec. XII. II. Guglielmo Cassinese (1190-1192)*. 2 vol. Genova: R. Deputazione di Storia Patria per la Liguria.
- HILTON, Rodney (1992). *English and French Towns in Feudal Society: a comparative study*. Cambridge: Cambridge University Press.
- IBÁÑEZ, Maria Pilar (1981). “La fundación y primera época del monasterio de Junqueras (1212-1389)”, *Anuario de Estudios Medievales*, 11, p. 363-382.
- IGLESIA, Aquilino (1985). “El cartulario de San Cugat del Vallés: del “«Liber Iudiciorum» al «Corpus Iuris Civilis»”, dins *I Seminario de Historia del Derecho y Derecho Privado*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, p. 93-176.
- IGLESIA, Aquilino (1991). “La difusión del derecho común en Cataluña”, dins *El dret comú i Catalunya*. Barcelona: Fundació Noguera, p. 95-279.
- IGLESIA, Aquilino (1993). *La creació del Dret. Una història de la formació d'un dret estatal espanyol*. Barcelona: SIGNO.
- JUNCOSA, Eduard (2015). *Estructura y dinámicas de poder en el señorío de Tarragona. Creación y evolución de un dominio compartido (ca. 1118-1462)*. Barcelona: CSIC.
- KLEIN, Elisa (2004). *Documents hebraics de la Catalunya medieval, 1117-1316*. Institut d'Estudis Catalans, Barcelona/Girona.
- KOSTO, Adam J. (1998). “The *convenientiae* of the Catalan counts in the eleventh century: a diplomatic and historical analysis”, *Acta Historica et Archaeologica Medevalia*, 19, p. 191-228.
- KOSTO, Adam J. (2001). *Making Agreements in Medieval Catalonia. Power, Order, and the Written Word, 1000-1200*. Cambridge: Cambridge University Press.
- KOSTO, Adam J. (2005). “Laymen, clerics and documentary practices in the Early Middle Ages: The example of Catalonia”, *Speculum*, vol. 80, núm. 1, p. 44-74.
- LALINDE ABADÍA, Jesús (1966). *La jurisdicción real inferior en Cataluña («Corts, Veguers, Batlles»)*. Barcelona: Museo de la Historia de la Ciudad.
- LALINDE ABADÍA, Jesús (1971). “La recepción española del senadoconsulto veleiano”, *Anuario de Historia del Derecho Español*, 41, p. 335-371.
- LITTLE, Lester K. (1983) *Pobreza voluntaria y economía de beneficio en la Europa medieval*. Madrid: Tarus.

- MADURELL, Josep M.; GARCIA, Arcadi (1973). *Comandas comerciales barcelonesas de la baja edad media*. Barcelona: CNB-CSIC.
- MAS, Josep (1915-1916). “Notes documentals de llibres antics a Barcelona”, *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, núm. 59, p. 155-167 i núm. 60, p. 238-251.
- MCVAUGH, Michael (1993). *Medicine before the Plague. Practitioners and their patients in the Crown of Aragon. 1285-1345*. Cambridge: Cambridge University Press.
- MENANT, F.; JESENNE, J. P. (Eds.) (2007). *Les élites rurales dans l'Europe médiévale et moderne*. Toulouse: Presses Universitaires du Mirail.
- MENANT, F.; REDON, O. (Dirs.) (2005). *Notaires et credit dans l'Occident méditerranéen medieval*. Roma: École française de Rome.
- MENJOT, D.; SÁNCHEZ, M. (Coords.) (1999-2004). *La fiscalité des villes au Moyen Âge*. Toulouse-Barcelona: Éditions Privat - CSIC.
- MICHAUD-QUENTIN, Pierre (1970). «*Universitas*»: *Expressions du mouvement communautaire dans le Moyen Âges latin*. Paris: Vrin.
- MILANI, Giuliano (2005). *I comuni italiani*. Bari: Editori Laterza
- MONJAS, Lluís (2002). “Les deodates de Sant Joan de l’Erm: una comunitat femenina heterodoxa de la Baixa Edat Mitjana”, dins *Les dones i la història del Baix Llobregat*. Publicacions de l’Abadia de Montserrat, Barcelona, p. 141-181.
- MONTAGUT I ESTRAGUÉS, Tomàs de (2001). “La jurisdicción municipal en Cataluña y los juristas de Barcelona e la Baja Edad Media”, dins “*Faire banz, edictz et statutz*”: *legiferer dans la ville medievale*. Publications des Facultés Universitaires Saint-Louis, Bruxelles, p. 331-364.
- MONTAGUT, Tomàs de (1993). “La recepció del derecho feudal común en Cataluña (notas para su estudio)”, dins Manuel Sánchez (Comp.), *Estudios sobre renta, fiscalidad y finanzas en la Cataluña bajomedieval*. Barcelona: CSIC, p. 153-175
- MONTAGUT, Tomàs de (1998). “La doctrina medieval sobre el “munus” y los “comuns”, de Tortosa”, dins *Homenaje al profesor Carlos Díaz Rementería*. Salamanca, p. 475-489.
- MONTAGUT, Tomàs de; FERRO, Victor; SERRANO, Jaume (2001). *Història del dret català*. Barcelona: UOC.
- MOORE, Robert I. (1989). *La formación de una sociedad represora. Poder y disidencia en la Europa occidental, 950-1250*. Barcelona: Ed. Crítica.
- MORELLÓ I BAGES, Jordi (1999). “Veïnatge i exempció fiscal a Valls: a propòsit de les franqueses atorgades al segle XIV i XV”, *Quaderns de Vilaniu*, 36, p. 41-75.
- MORELLÓ, Jordi (1993). “Consideracions al voltant d’una font de tipus fiscal: els llibres d’estimes de Reus”, dins Manuel Sánchez (Comp.), *Estudios sobre renta, fiscalidad y finanzas en la Cataluña bajomedieval*. Barcelona: CSIC, p. 349-380.
- MORO, Antoni (2006). “La configuració urbana de la vila de Palau de Terrassa. Orígens i constatació arqueològica”, *Terme*, 21, p. 127-154.

- MOSIICI, L; SZNURA, F. (1982). *Palmerio di Corbizo, da Uglione notaio. IMBREVIAZIONE. 1237-1238*. Firenze: Leo S. Olschki Editore.
- MUNTANÉ, Josep Xavier (2012). “Metges jueus contractats pel govern municipal de Tàrrrega durant els segles XIV i XV”, *URTX*, 26, p. 136-147.
- NARBONA VIZCAÍNO, Rafael (2007). “Algunas reflexiones sobre la participación vecinal en el gobierno de las ciudades de la Corona de Aragón (ss. XII-XV)”, *Res publica*, 17, p. 113-150.
- NICOLAJ, Giovanna (2007). *Lezioni di diplomática generale. I. Istituzioni*. Roma: Bulzoni editore.
- NÚÑEZ, Rafael (1951). *El documento medieval y Rolandino (Notas de historia)*. Madrid: Ilustre Colegio Notarial de Madrid.
- OBRADORS, Carolina (2015). *Immigration and integration in a Mediterranean city: The making of the citizen in fifteenth-century Barcelona*. Thesis submitted for assessment with a view to obtaining the degree of Doctor of History an Civilization of the European University Institute.
- OLSON, David R. (1998) “Cultura escrita y objetividad: el surgimiento de la ciencia moderna”, dins D. R. Olson; Nancy Torrance (Comps.). *Cultura escrita y oralidad*. Barcelona: Gedisa, p. 203-222.
- ORTÍ GOST, Pere (2000). *Renda i fiscalitat en una ciutat medieval: Barcelona, segles XII-XIV*. Barceona: CSIC.
- ORTÍ GOST, Pere (2001). “La primera articulació del estat feudal en Catalunya a través de un impost: el bovaje (ss. XII-XIII)”, *Hispania*, LXI/3, núm. 209, p. 967-998.
- PAGAROLAS, Laureà (2000). “Gènesi i evolució dels registres notariaus (segles XIII-XIX)”, dins LÓPEZ BURNIOL, Juan José i SANS I TRAVÉ, Josep M. (cur.). *Actes del II Congrés d'història del notariat català*. Fundació Noguera, Barcelona, p. 161-184.
- PALOU, Hug (2009). *Els “libri notularum” de Santa Coloma de Queralt (1240-1262)*. 2 volums. Barcelona: Fundació Noguera.
- PÉREZ, Ana (1994-1995). “Escriuans i notaris a la Barcelona del segle XIII”, *Estudis Castellonencs*, 6/2, p. 1057-1076.
- PÉREZ, Antonio (1982). “El *Ordo iudiciarius* “ad summariam notitiam” y sus derivados (II)”, *Historia, instituciones, documentos*, 9, p. 327-424.
- PÉREZ, Antonio (1999). *El Derecho procesal del “ius commune” en España*. Murcia: Universidad de Murcia.
- PINO REBOLLEDO, Fernando (1991). *Tipología de los documentos municipales (siglos XII-XVII)*. Valladolid: Asociación para la Defensa y Conservación de los Archivos.
- PIÑOL, Daniel (2000). *El notariat públic al Camp de Tarragona: història, activitat, escriptura i societat (segles XIII-XIV)*. Barcelona: Fundació Noguera.
- PIÑOL, Daniel (2015). “La autoridad de los notarios: nominación y práctica. La Corona de Aragón”, dins Daniel Piñol (coord.) *La “auctoritas” del notario en la sociedad medieval: nominación y prácticas*. Barcelona: Trialba, p. 75-104.

- PONS I GURI, Josep Maria (1989). “*De scriptis notariorum*”, dins *Rubrica: Paleographica et Diplomatica Studia*, III. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 161-183.
- PONS I GURI, Josep Maria (1993). “De l’escrivent al notari i de la *charta* a l’*instrumentum*. Recepció dels usos notariaus itàlics a Catalunya”, *Lligall*, 7, p. 29-42
- PONS I GURI, Josep Maria (2006). “El dret comú a Catalunya”, dins *Recull d’estudis d’història jurídica catalana*. Barcelona: Fundació Noguera, p. 65-88.
- PRATESI, Alessandro (1955). “I “dicta” e il documento privato romano”, *Bullettino dell’Archivio Paleografico Italiano*, n.s., 1, p. 93-109.
- PREVENIER, W.; HEMPTINE, Th. (2000). *La diplomatie urbaine en Europe au moyen âge*. Louvaine: Garant.
- PUIG I USTRELL, Pere (1992). *Capbreu primer de Bertran acòlit (1237-1242)*. Barcelona: Fundació Noguera.
- PUIG I USTRELL, Pere (1994). “Senyoria directa, domini útil i funció notarial a la notaria i l’escrivania públiques de Terrassa”, *Actes del I Congrés de història del notariat català*. Barcelona: Fundació Noguera, p. 617-633.
- PUIG I USTRELL, Pere (1995). *Diplomatari de Sant Llorenç del Munt sobre Terrassa. Segles X i XI*. Barcelona: Fundació Noguera.
- PUIG, P.; RUIZ, V.; SOLER, J. (2001). *Diplomatari de Sant Pere i Santa Maria d’Ègara. Terrassa, 958-1207*. Barcelona: Fundació Noguera.
- PUIG, P.; RUIZ, V.; SOLER, J.; CAPELLADES, A. (2012). *Diplomatari de Sant Pere i Santa Maria d’Ègara. Terrassa, 1203-1291*. Barcelona: Fundació Noguera.
- PUIG, P.; CARDELLACH, T.; ROYES, M.; TAPIOLAS, J. (1988). *Pergamins de l’Arxiu Històric Comarcal de Terrassa, 1278-1387*. Barcelona: Fundació Noguera.
- PUIG, P.; RUIZ, V.; SOLER, J. (2001). *Diplomatari de Sant Pere i Santa Maria d’Ègara. Terrassa, 958-1207*. Barcelona: Fundació Noguera.
- PUIG, P.; SANLLEHÍ, J. (1984). *Catàleg de l’Arxiu Notarial de Terrassa*. Barcelona: Fundació Noguera.
- REDLICH, Otto (1987). *Doctrina de los documentos de particulares en la Edad Media*. Barcelona: Colegio Notarial de Barcelona.
- REIXACH, Albert; TELLO, Esther (2016). “Els banquers catalans del segle XIV: un primer cens”, *SUMMA*, 7, p. 40-71.
- REYNOLDS, Susan (2002). *Kingdoms and Communities in Western Europe, 900-1300*. Oxford: Oxford University Press.
- RIBAS, Benet (1990). *Història de Montserrat (888-1258)*. Edició a cura de Francesc Xavier Altès i Aguiló. Publicacions de l’Abadia de Montserrat.
- RIGAUDIÈRE, Albert (1993). *Gouverner la ville au Moyen Âge*. Paris: Anthropos.
- RIUS SERRA, J. (1928). “Reparatio scripturae”, *Anuario de Historia del Derecho Español*, 5, p. 246-253.

- ROBLES, Javier, “Guillema de Montcada, senyora de Terrassa (1300-1303), *que nunc locum habet in Terracia a domino rege ad violarium*”, *Terme*, 23, 2008, p. 63-82
- ROMANO, David, “Los funcionarios judíos de Pedro el Grande de Aragón”, *BRABLB*, 1970, vol. 33, p. 5-41.
- RUBIO, Daniel, “Terrassa dins el mercat creditici a llarg termini de Barcelona (segle XIV)”, *Terme*, 11, 1996, p. 30-34.
- RUIZ GÓMEZ, Vicenç (2011a). «*Homines de Terracia*». *Cultura escrita i hegemonia feudal. Terrassa, ca. 950-1150*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- RUIZ GÓMEZ, Vicenç (2011b). “Breu relació de la historiografia medieval sobre Terrassa”, *Terme*, 26, p. 79-111.
- SABATÉ I CURULL Flocel (1993). “Les castlanies i la comissió reial de 1328”, dins Manuel Sánchez (Comp.). *Estudios sobre renta, fiscalidad y finanzas en la Cataluña bajomedieval*. Barcelona: CSIC, p.177-241.
- SABATÉ I CURULL, Flocel (2000-2002). “Municipio y monarquía en la Cataluña bajomedieval”, *Anales de la Universidad de Alicante*, 13, p. 6-75.
- SABATÉ I CURULL, Flocel (2007). *El sometent a la Catalunya medieval*. Barcelona: Rafael Dalmau, editor.
- SALRACH, Josep Maria (2004). *Història agrària dels Països Catalans. Edat Mitjana*. Barcelona: Fundació Catalana per a la Recerca i la Innovació, UB, UAB, UdG, UIB, UJI, UdL, UPF, URV i UV.
- SANAHUJA, Dolors (1992). “Les deodates de Santa Maria de Sales: una petita comunitat medieval de dones”, *Acta Archaeologica et Mediaevalia*, 13, p. 239-251.
- SÁNCHEZ, M.; FURIÓ, A.; BERTRAN, P. (coord.) (1996). *Actes: Col·loqui Corona, Municipis i Fiscalitat a la Baixa Edat Mitjana*. Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs.
- SÁNCHEZ, Manuel (2006). “La Corona en los orígenes del endeudamiento censal de los municipios catalanes (1343-1344)”, dins SÁNCHEZ, M.; MENJOT, D. (coord.) (2006). *Fiscalidad de Estado y fiscalidad municipal en los reinos hispánicos medievales*. Madrid: Casa de Velazquez, p. 239-273.
- SÁNCHEZ, M.; ORTÍ, P. (1997). *Corts, parlaments i fiscalitat a Catalunya: els capítols del donatiu, 1288-1384*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- SÁNCHEZ, Manuel (1995). *El naixement de la fiscalitat d'estat a Catalunya (segles XII-XIV)*. Vic: Eumo.
- SÁNCHEZ, Manuel (2003). *Pagar al rey en la Corona de Aragón durante el siglo XIV*. Barcelona: CSIC.
- SÁNCHEZ, Manuel (2008). “Tributos negociados: las *questie*/subsídios de las villas catalanes en la primera mitad del siglo XIV”, *Anuario de Estudios Medievales*, núm. 38/1, p. 65-99.
- SÁNCHEZ, Manuel (coord.) (1999). *Fiscalidad real y finanzas urbanas en la Cataluña medieval*. Barcelona: CSIC.
- SAROBÉ, Ramon (2006). “Els Vallseca, un llinatge barceloní de juristes i patricis

il·lustres, segles XIII-XVI”, dins FERNÁNDEZ TRABAL, Josep (dir.). *Història del Llupià (1088-1771) i dels seus llinatges incorporats: Icard, Roger i Vallseca*. Perpinyà: Trabucaire, p. 277-305.

SCALFATI, Silio Pietro Paolo (1995). “*Charta, breve, instrumentum*. Documenti privati et notariato nell’Italia Medioevale”, dins *El notariado andaluz en el tránsito de la edad media a la edad moderna*. Sevilla: Ilustre Colegio Notarial, p. 33-46.

SERRA, Assumpta (1989). “La religiosidad femenina en el mundo rural catalán en la Baja Edad Media”, dins Muñoz, Ángela (coord.). *Las mujeres en el cristianismo medieval. Imágenes teóricas y cauces de actuación religiosa*. Madrid: Asociación Cultural Al-Mudayna, p. 317-340.

SMAIL, Daniel Lord (1997). “Archivos de conocimiento y la cultura legal de la publicidad en la Marsella medieval”, *Hispania*, LVII/3, 197, p. 1049-1077.

SMAIL, Daniel Lord (1998). “Notaries, courts, and the legal culture of late medieval Marseille”, REYERSON, K.; DRENDEL, J. (eds.), *Urban and rural communities in medieval France (Provence and Languadoc, 1000-1500)*. Leiden: Brill, p. 23-43.

SOLER I JIMÉNEZ, Joan (2004). “La cartoixa de Sant Jaume de Vallparadís: Terrassa i els solitaris per a Déu (1344-1413)”, a *La cartoixa de Sant Jaume de Vallparadís*. Terrassa: Ajuntament de Terrassa (Catàleg del Museu, 12), p.17-40.

SOLER I JIMÉNEZ, Joan (2006). “De l’abisme al cel. La formació de la vila del Palau de Terrassa (1180-1313)”, *Terme*, 21, p. 85-126.

SOLER I JIMÉNEZ, Joan (2009). *Camí dels Monjos. El tram de Terrassa*. Terrassa: Ajuntament de Terrassa.

SOLER I PALET, Josep (1908). “Un aspecte de la vida privada de Jaume I”, dins *I Congrés d’història de la Corona d’Aragó*, vol II, p. 536-579.

SOLER I PALET, Josep (1928). *Egara. Terrassa. Contribució a la història antiga de Catalunya*. Terrassa: Tallers gràfics Joan Morral.

STOCK, Brian (1983). *The implications of literacy. Written language and models of interpretation in the Eleventh and Twelfth centuries*. Princeton: Princeton University Press.

TO, Lluís (1997). *Família i hereu a la Catalunya nord-oriental (segles X-XII)*. Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat.

TORELLI, Pietro (1980). *Studi e ricerche di diplomatica comunale*. Roma: Consiglio Nazionale del Notariato.

TORRA, Alberto (2011). “Los registros de la cancillería de Jaime I”, dins *Jaume I. Commemoració del VIII centenari del naixement de Jaume I*. Barcelona: Institut d’Estudis Catalans, vol. I, p. 211-229.

TORRAS, Marc (1988). “L’escrivania pública de la ciutat de Manresa en els segles XII i XIII”, dins *Estudis sobre història de la institució notarial a Catalunya en honor de Raimon Noguera*. Barcelona: Fundació Noguera, p. 13-29.

TORRÓ, Josep (2007). “Guerra, repartiment i colonització al regne de València (1248-1249)”, dins *Repartiments a la Corona d’Aragó (segles XII-XIII)*. València: PUV, p. 201-276.

- TRENCHS, Jordi; ARAGÓ, Antonio M. (1983). *Las cancellerías de la Corona de Aragón y Mallorca desde Jaime I a la muerte de Juan II*. Saragossa: Cátedra Zurita-CSIC.
- TURULL I RUBINAT, Max (1990). *La configuració jurídica del municipi baix medieval. Règim municipal i fiscalitat a Cervera entre 1182-1430*. Barcelona: Fundació Noguera.
- TURULL I RUBINAT, Max (2009). *El gobierno de la ciudad medieval*. Barcelona: CSIC.
- UDINA ABELLÓ, Antoni (1979). “El régimen municipal en la época de Jaime I. Historiografía y documentación”, a *X Congreso de Historia de la Corona de Aragón. Jaime I y su época*, vol. 3. Zaragoza: Institución Fernando el Católico, p. 623-631
- VAL VALDIVIESO, Mª Isabel del (1997) “Las instituciones religiosas femeninas”, *Acta Archaeologica et Mediaevalia*, 18, p. 161-178.
- VALLEJO, Jesús (1992). *Ruda equidad, ley consumada. Concepción de la potestad normativa (1250-1350)*. Madrid: Centro de Estudios Constitucionales.
- VARELA-RODRÍGUEZ, M. Elisa (2011). “Les relacions amoroses d’Elo Álvarez, Aurembiaix d’Urgell, Blanca de Antillón, Teresa Gil de Vidaure, Berenguera Alfonso, Sibil·la de Saga ... Amistançades, concubines o amants de Jaume I?”, dins *Jaume I. Commemoració del VIII centenari del naixement de Jaume I*. Volum I. Barcelona: IEC, 2011, p. 577-598.
- VENTALLÓ I VINTRÓ, Josep (1879). *Tarrasa antigua y moderna*. Terrassa: Imprenta y Litografía La Industrial Norte.
- VERDAGUER, Joaquim (2000). “Els Terrassa. Genealogia”, *Terme*, 15, p. 38-46.
- VERDÉS PIJUAN, Pere (2001). “Una espècia autòctona. El comerç del safrà a Catalunya durant el segle xv”, *Anuario de Estudios Medievales*, vol. 31 (2), p. 757-785.
- VERDÉS PIJUAN, Pere (2003a). “*Per ço que la vila no vage a perdició*”: la gestió del deute públic en un municipi català, *Cervera, 1387-1516*. Barcelona: CSIC.
- VERDÉS PIJUAN, Pere (2003b). “El veïnatge de Cervera durant el s. xv”, dins *El món urbà a la Corona d’Aragó del 1137 als decrets de Nova Planta: XVII Congrès d’Història de la Corona d’Aragó*. Barcelona, Poblet, Lledia, vol. III, p. 1085-1101.
- VERDÉS PIJUAN, Pere (2013). “L’organització militar d’un municipi medieval: Cervera, segle xv”, dins *La Corona catalanoaragonesa, l’Islam i el món mediterrani. Estudis d’història medieval en homenatge a la doctora Maria Teresa Ferrer i Mallol*, p. 685-695.
- VERDÉS, Pere; TURULL, Max (2011). “Els municipis catalans a l’època de Jaume I”, dins *Jaume I. Commemoració del VIII centenari del naixement de Jaume I*. Volum I. Barcelona: IEC, p. 193-208
- ZIMMERMANN, Michel (1981). “La datation des documents catalans du IXe au XIIe siècle: un itinéraire politique”, *Annales du Midi. Revue archéologique, historique et philologique de la France Méridionale*, XCIII, p. 345-375.
- ZIMMERMANN, Michel (2003). *Écrire et lire en Catalogne: IXe-XIe siècle*. Madrid: Casa Velázquez, Madrid.

APÈNDIX: DOCUMENTS I TAULES

DOCUMENTS

1

1236, abril, 26

Sentència donada per Pere Arbert, vicari del bisbe de Barcelona, a la qüestió originada entre el prior de Santa Maria de Terrassa i Bernat de Morera, batlle de la vila de Terrassa, sobre la possessió i drets de l'escrivania de dita vila. Segons la sentència el batlle pot posar notari titular a l'església perquè aquesta és sota jurisdicció del rei, però se salva el dret de propietat que sobre la institució de dita scrivania tenen els priors i comunitat de Santa Maria. Pere de Canet, clergue de [la casa de Santa Maria de] Terrassa, com a procurador del prior d'aquesta casa, protestà a Bernat de Morera, batlle de Terrassa que no li permetien disposar de la notaria de Terrassa que des d'antic, ell i els seus antecessors havien disposat pacíficament. Bernat de Morera negà aquesta situació

A.* Original: ACVOC-AHT. Pergamí IVc-6 (250 x 345 mm). Al dors: “[...] del bisbe [...] testaments [...] idus de maig [...]” (s.XVI); “Scrivenia de Terrassa” (s.XVII); “136” (s.XVII ex.-s.XVIII *in.*). A l’interior del “Legajo 7º de nº121 a 140” a inicis del s.XVIII. Carta partida al marge dret. S’intueix a la part central inferior del document les restes d’una expressió iniciada amb “Ius” o bé “Ins”. La lletra E inicial de mòdul més gran, és dibuixada i emplenada de tinta marronosa. Hi ha quatre forats importants al quart esquerre del document. Marge inferior força estripat que impedeix la lectura de part de text.

B. Extracte del s.XVII ex.- s.XVIII *in.*: APSET. *Repertori*, núm. 136, ex A. Al marge esquerre: “Escrivania de Tarrça.” Regest: “Sentència en la qual se declara que Bertran de Canet, prevere que exersia lo ofici de notari pogués rèbrer per ell y sos substituets capitols matrimonials y testaments, n’obstant qualsevols concessions que lo prior de Tarrça agués fet de les escrivanies a qualsevols notaris. En poder de Bernat Branca, als 6 calendas de maig 1236.”

C. Extracte de 1786: ACVOC-AHT. Fons Col·legiata, *Copia del repertorio*, núm. 136, ex B. Al marge esquerre: “Escrivania de Tarrasa.” Regest: “Sentencia con la qual declara que Bertrando de Canet presbitero que exercia el oficio de notario pudiese recibir por el y sus substitutos capitulaciones matrimoniales y testamentos, no obstante qualesquier concesiones que el prior de Tarrasa hubiese hecho de las escrivanias a qualesquier notarios. Ante Bernardo Branca, a los 6 de las calendas de mayo de 1236.”

a. *Pergamins AHT*, núm. 23 (regist i escatocol), ex A.

b. *Pergamins Priorat*, núm. 74 (regist i escatocol), ex A.

Es tracta del primer document conservat que té com a objecte l’escrivania de Terrassa. L’origen i la instauració d’aquesta a la vila de Terrassa i la concessió a Bertran de Sancristòfor, acòlit, de la notaria de Terrassa, han estat ja estudiats a PUIG, P; SANLLEHÍ, J. *Catàleg de l’Arxiu Notarial de Terrassa.*, 1984, p. 8 i ss. Vegeu especialment pel que fa a la vida i ofici de notari de Bertran de Sancristòfor. PUIG I USTREL, P. *Capbreu primer de Betran acòlit*, 1992, pp. 11-17. Trobareu també un estudi de l’evolució de la notaria i scrivania de Terrassa des dels inicis fins a la Guerra Civil espanyola a PUIG I USTRELL, P. “Senyoria directa, domini útil i funció notarial

...” 1994, p. 617-633. Citada i comentada a la tesi inèdita de FERRAN PLANAS, E. *El jurista Pere Albert i les Commemoracions*. 2001, p.96 i 97.

Eorum querebatur Petrus de Caneto, clericus de Ter[racia], pro se et pro priore de Terracia, cuius fuit procurator institutus, de Bernardo de Morera, baiulo de Terracia, qui non permittebat eum pacifice tene[re] et possidere notariam de Terracia, quam generaliter ipse et antecessores sui cons[ueve]runt tenere et habere in pace usque ad hec tempora, in que turbant ei possessionem ponendo ibi tabellionem ad quem homines illius castri venire compellunt v[er]o postulabat prefatum baiulum compelli, ut ab inquietacione cessaret et eum no[t]ariam ipsam permetteret pacifice possidere. Bernardus vero de Morera negabat prefatum clericum vel antecessores suos notariam ibi habuisse vel possedissee. Et licet scribere tam ipse quam antecessores sui omnia instrumenta illorum qui ad e[um] e[re]bant quia tamen nullus certus erat ibi ordinatus notarius quam plures alii quos nominavit in castro predicto absque auctoritate clerici illius loci instrumenta conficiebant et publice. Que ac si a publico tabellione essent confecta firmi[tatem] habebant et adhuc hodie habent. Nunc vero quasi a quatuor vel quinque annis citra dominus rex, qui temporalem iurisdictionem habet in castro illo, publicum et iuratum ibi tabellionem ordinavit, scilicet, Bertrandum de S[ancto Christof]oro, qui ab illo tempore tenuit ibi notariam publice et tenet¹ adhuc. Et ne habitatores illius loci per diversos scriptores auctoritatem publicam non habentes in conficiendis instrumentis de cetero contra iusticiam evagarem mandavit ut non auderent de cetero nisi cum ordinato tabellione predicto sua conficere instrumenta, unde dicebat predictus baiulus dominum regem esse in possessione collationis ipsius scribanie maxime quia ad eum generaliter ordinacio notariorum spectat et potissime in castris suis et villis. Et quia dictus Petrus de Caneto, clericus, turbabat dictum Bertrandum, tabellionem domini regis, in possessionem ipsius notarie postulabat ipsum compelli ut ab inquietacione cessaret et dictum Bertrandum officium tabellionatus permetteret pacifice possidere. Visis itaque rationibus et allegationibus testibus super his ab utraque parte receptis et visis quam pluribus instrumentis publicam formam habentibus que in castro illo conficiebantur tam a clericis illius loci quam etiam ab aliis qui nullam auctoritatem habebant omnibusque cause meritis diligenter reconsideratis. Ego Petrus Arberti, Barchinone [c]anonicus et vicarius domini Berengarii, Dei gratia Barchinonensis episcopi, partibus in mea presentia constitutis et allegationibus iuris et facti renunciatis, de iure prefatum Petrum de Caneto, clericum, in possessionem officii tabellionatus quod in ipsum vel antecessores suis de iur[e] cedere non potuit, sententialiter condempno et possessionem iuris ordinandi tabellionem in castro de Terracia domino regi et eius baiulo pro eo adiudico et [re]nunciando dictum Bertrandum, ordinatum domino rege tabellionem, esse in possessione notarie superius memorate in confectionibus vero testamentorum et instrumentorum nupcialium in quibus tam de consuetudine illius loci quam de generali consuetudine illorum qui extra civitates morantur consuevit clericus advocari liberam prefato clerico confectionem relinquo, ut in hac parte sicut consuevit possit scribere testamenta et instrumenta nupciarum, si parrochiani sue parrochie ipsum ad hoc duxerint advocandum [et] de cetero per baiulum domini regis in his duobus casibus ad alium scriptorem inviti ire compellantur et ne retrahantur, si ad ipsum clericum venire voluerit predictum baiulum et dominum regem sententialiter condempno contra proprietatem vero [institutionis] ipsius notarie, in qua pro priore de Terracia et domo Sancti Rufi incidenter fuit allegatum quod ad dictum monasterium ex donatione principum et pluribus aliis modis [habebat] dicto p[riore] et domui Sancti Rufi integrum ius conservo nec per hanc sententiam iure proprietatis ipsius monasterii in aliquo detrahatur.

Lata hec sententia VI° kalendas madii anno Domini M^o CC^o XXX° VI°.

Signum + Petri [Ar]berti, Barchinonensis canonici et vicarii domini Berengarii, Dei gratia Barchinonensis episcopi.*

Sig+num Bernardi Brancha, qui hoc scripsit, mandato Petri Arberti predicti cum litteris rasis et emendatis in linea VI^a, ubi scribitur “tenet”, et suprapositis in XVI^a, ubi scribitur “institutionis”, die et anno quo supra.

1. tenet, escrit sobre espai rasurat.

2

1253, setembre, 13

Guillema de Cabrera, atenent que l'escrivania i el notariat de la vila, parròquia i en tot el castell de Terrassa havia d'estar sota jurisdicció i propietat del monestir de Santa Maria de Terrassa i el seu prior, i considerant que de des de fa uns divuit anys aquesta fou en aquest monestir sense causa injustament exploliada, fa donació en franc alou a Guigó, prior de Santa Maria de Terrassa, de l'escrivania del castell, vila i parròquia de Terrassa. El prior obté el dret de nomenar el notari públic que confeccioni instruments i altres escriptures públiques. Renuncia a qualsevol dret que sobre aquest aspecte pugui reclamar.

A.* Original: ACVOC-AHT. Pergamí III-44 (225 x 280 mm). Al dors: “Scrivenia de Terrasa +” (s.XVI); “És del monestir de Terraça” (s.XVI); “142” (s.XVII *ex.*- s.XVIII *in.*); “N^o44” (s.XX); “1253” (Numeració S.Cardús). A l’interior del “Legajo 8° de n^o141 a 160” a inicis del s.XVIII. A la plica resten els forats per on havia de passar el cordill del segell que serví de validació per al document, actualment perdut. Els testimonis estan disposats a tres columnes.

B. Extracte del s.XVII *ex.*- s.XVIII *in.*: APSE, *Repertori*, núm. 142, ex A. Al marge esquerre: “Tarrasa. Escrivania.” Regest: “Donació feta per Guillerma de Capraria en favor del prior de Santa Maria de Tarrasa en la qual considerant que havia tingut per sos substituïts y pocehit per espay de 18 anys la escrivania pública de Tarrasa injustament, essent aqvel·la de dit prior de aqvel·la casa ahont tenia dita escrivania la qual dita Guillerma tenia y pocehia per libre y franch alou. En poder de Geraldo Salbatisto, notari, al idus de setembre 1253.”

C. Extracte de 1786: ACVOC-AHT. Fons Col·legiata, *Copia del Repertorio*, núm. 142, ex B. Al marge esquerre: “Tarrasa. Escrivania.” Regest: “Donación hecha por Guillerma de Capraria al prior de Santa Maria de Tarrasa con la qual considerando que por el espacio de 18 años había tenido y posehido por medio de sus substitutos la escrivania pública de Tarrasa injustamente, siendo aqvel·la del expresado prior de la casa en donde tenía la referida escrivania, la que dicha Guillerma tenía y posehia por libre y franco alodio. Ante Geraldo Salbatisti, notario, a los ydus de setiembre de 1253.”

a. *Pergamins AHT*, núm. 43 (regist i escatocol), ex A.

b. *Pergamins Priorat*, núm. 89 (regist i escatocol), ex A.

Citacions: P. PUIG I USTRELL, «Senyoria directa, domini útil i funció notarial ...», 1994, p. 618.

Sit omnibus notum quod nos domina Guillelma de Capraria attendentes secundum quod relatione quorumdam intelleximus scribaniam et locum tabellionatus ville et parrochie et tocus castri de Terracia debere esse sub iurisdiccione et proprietate cenobii Sancte Marie de Terracia et eius prioris, de qua, scilicet, scribania dictum cenobium a decem et octo annis citra iniuste et sine causa extuit spoliatum, volentes etiam ob salutem et remedium anime nostre et omnium fidelium deffunctorum dictum cenobium de predicta scribania et loco tabellionatus ipsius castri de Terracia investire per nos, scilicet, et nostros damus et concedimus tibi Gigo, priori domus Sancte Marie

de Terracia, et successoribus tuis, racione dicte domus et ipsi domui etiam imperpetuum per proprium, liberum et franchum alodium totam scribaniam integritur et locum tabellionatus tocus castri et ville et parrochie de Terracia. Ita videlicet quod tu dictus prior ponas ibi et eligas qualemcumque tabellionem volueris et etiam omnes successores tui imperpetuum ponant et eligant ibi tabellionem, ut predicatur, qui tabellio utatur ibi publice officio tabellionatus et conficeat instrumenta publica et alias publicas scripturas ut publicus tabellio et quod nullus alius tabellio possit ibi poni vel ab aliquo eligi nec ibi conficere instrumenta vel aliquas alias publicas scri[pturas nisi illum] quem tu dictus prior et successores tui ibi elegeritis vel posueritis in tabellionem. Hanc autem donationem et concessionem facimus tibi dicto priori et successoribus tuis racione dicte domus et ipsi domui etiam imperpetuum predicta scribania et loco tabellionatus dicti castri per proprium, liberum et franchum alodium sicut melius dici nominari sive excogitari potest ad bonum et sanum intellectum dicte domus et sui prioris, promittentes tibi dicto priori a nobis legitime stipulanti quod contra predicta vel aliqua de predictis nunquam veniamus aut aliquam aliam personam venire faciamus aut consenciamus sive permitamus. Immo renunciamus quantum ad hec ex certa sciencia omni iuri, racioni et consuetudini perpetuo que possemus predicta vel aliqua de predictis modo vel in posterum in totum vel in parte in[...]tum revocare.

Actum est hoc idus septembris anno Domini M CC quinquagesimo tercio.

S+num domine Guillelme de Capraria, que predicta omnia laudamus, concedimus et confirmamus. Testes huius rei sunt Iacobus de Terracia, Petrus de Subiratz, Petrus de Tuguriis, Guillelmus de Solano, Arnaldus de Solano.¹

[Sig]+num Guillelmi de Denia, publici Barchinone notarii, qui hec scribi fecit et clausit cum literis rasis et emendatis in III^a et VI^a lineis per omnia [±5] die et anno quo supra.

Sig+num Geraldi Salvatici, scribe domine Guillelme de Capraria, qui mandato eiusdem hec scribi feci et signum apposui die et anno quo supra.

1. *Els testimonis estan disposats en tres columnes.*

3

1254, febrer, 7. Barcelona.

El rei Jaume [I] d'Aragó, atenant que les esglésies de Sant Pere i Santa Maria de Terrassa i els seus rectors i priors havien tingut l'escrivania del castell de Terrassa i en ella hi havien realitzat testaments, contractes nupcials, pactes i altres escriptures públiques, estableix a Guigó, prior de les dites esglésies, a la seva comunitat i als seus successors, perpètuament, l'escrivania del castell de Terrassa, el dret d'exercir-hi les funcions notariales o delegar-les a qui volgués, i l'exclusiva d'aquestes funcions per a totes les escriptures que sol·licitessin els habitants del terme esmentat. Caldrà prestar dos censals d'or anuals al rei per Nadal o el preu equivalent segons les taules de Barcelona. No podran reconèixer cap altre senyor d'aquests drets sobre l'escrivania, que no sigui el rei. Ordena a batlles, veguers i altres súbdits observar aquest acord.

[A.] Original no localitzat.

R¹. * Confirmació del 28 de maig de 1337 a Gandesa: ACA. Cancelleria Reial, *Officialium 1*, part 1^a de Pere III, Registre 949, f.178v-179r, ex A.

B. Trasllet del 19 de novembre de 1529: ACA. Cancelleria Reial, *Diversorum 28* de Felip I,

Registre 4323, f.102v-105v, ex *R*¹.

R². Confirmació del 6 de juny de 1598: ACA. Cancelleria Reial, *Diversorum* 28 de Felip I, Registre 4323, f.102r-110r, ex *B*.

Citacions: P.PUIG I USTRELL, *Capbreu de Bertran acòlit*, vol.1, p.14-15; P. PUIG I USTRELL, «Senyoria directa, domini útil i funció notarial ...», 1994, p. 619.

Pateat universis quod nos Iacobus Dei gratia rex Aragonum, Maioricarum et Valentiae, comes Barchinone et Urgelli et dominus Montispesulani, attendentes quod ecclesia Sancti Petri et Sancte Marie de Terracia et rectores et priores eius pro ipsa tenuerunt et habuerunt scribaniam castris Terracie, facientes et fieri facientes testamenta et instrumenta contractuum nuptialium, pactionum et omnes alias publicas scripturas, cum hoc presenti privilegio perpetuo valituro damus, concedimus et stabilimus per nos et nostros presentes et futuros tibi Guigoni, rectori et priori dicte ecclesie Beate Marie et Sancti Petri et conventui eiusdem et omnibus successoribus rectoribus, canonicis et conventibus earumdem ecclesiarum,¹ scribaniam totius castris Terracie et terminum eius plenarie in omnibus instrumentis publicis et aliis scripturis ad dictam scribaniam pertinentibus. Ita quod nullus alius infra terminos dicti castris sit ausus facere instrumenta vel alias scripturas nisi vos et rectores earumdem ecclesiarum et illi qui a vobis vel ipsis in dicta scribania positi fuerint. Attendentes quod nulli infra terminos dicti castris populores sive habitantes sint ausi ire ad alios scriptores longe vel prope super contractibus intra se habitis, nec recipere per manum ipsorum instrumenta sive scripturas. Vos autem et successores vestri ad legalitatem et fidelitatem vestram pro nobis tenebitis et servietis et servire facietis, et dabitis annuatim in festo Natalis Domini nobis et successoribus nostris duos censuales in auro vel precium eorum secundum quod valuerint in tabulis Barchinone, nullum alium servicium, censum² nec usaticum nobis pro eadem facietis nisi quod eam pro nobis et nostris semper tenebitis et ibi alium dominum nisi nos et succesores nostri non proclamabitis vel facietis. Et nos et successores erimus inde semper vobis et domui predictae et omnibus successoribus vestris et ipsis qui pro vobis positi fuerint legales, garentes, auctores et defensores contra omnes personas. Mandantes itaque baiulis, vicariis et aliis subditis nostris quod predicta omnia et singula observent et observari faciant, et quod ab aliquo vel aliquibus predicta vel aliquid predictorum molestari neque inquietare permittant. Siquis autem contra predicta ausus venire temptaverit, iram et indignationem nostram et penam quinquaginta aureorum se noverit incursumus damno illato prius integre et plenarie restituto.

Datum Barcinonae, VII° idus ffebruarii anno Domini M^o CC^{o3} quingentesimo tercio.

Signum+ Iacobi, Dei gratia, regis Aragonum, Maioricarum et Valencie, comes Barchinone et Urgelli, et domini Montispesulani.

Testes sunt Eximinus de Ffocibus, Guillelmus de Cervilione, Guillelmus de Sancta Eugenia, Guillelmus de Angularia.

Sig+num Raimundi de Uliola, qui mandato domini regis hec scribi fecit loco, die et anno prefixis.

1. *A continuació ratllat*, et illi qui a vobis; 2. *A continuació ratllat i repetit*, censum; 3. *A continuació ratllat*, XXX°.

1254, febrer, 22

Guigó, prior de la casa de Santa Maria de Terrassa, amb el consens del seu convent, estableix vitaliciament a Bertran de Santeristòfor l'escrivania de la vila, castell i terme de Terrassa amb tots els segells i escriptures pertinents, que la comunitat prioral té pel rei a cens de dos morabatins, de manera que ningú de la vila i el terme de Terrassa no pugui obtenir instruments públics sinó per autoritat del dit Bertran de Santeristòfor o un seu substitut. Aquest pagarà cada any un cens de quatre morabatins d'or o el preu equivalent d'aquests segons les taules de Barcelona i no estarà sotmès a cap altre cens o servitud. No podrà proclamar cap altre senyor o batlle. El priorat li serà guarent i defensor davant qualsevol persona.

A.* Original: ACA. Cancelleria Reial, Sèrie General, Pergamins de Jaume I, núm.1361. Carta partida.

Cit.: VENTALLÓ I VINTRÓ, J. *Tarrasa. Antigua y Moderna*, 1879, p.140 comenta el pergami i el cita havent-lo consultat a l'ACA. PUIG I USTRELL, P. «Senyoria directa, domini útil i funció notarial ...», 1994, p. 619, el comenta àmpliament.

Sit omnibus notum quod nos Gigo, prior domus Sancte Marie de Terracia, cum assensu et voluntate tocius conventus eiusdem domus predicte, per nos et omnes successores nostros presentes atque futuros damus et stabilimus tibi Bertrando de Sancto Christoforo in tota vita tua totam scribaniam integriter tocius ville, castri et termini Terracie, cum omnibus singulis sigillis et scripturis et cum omnibus aliis ad dictam scribaniam pertinentibus et pertinere debentibus, et nobis spectantibus et spectare debentibus. Sicut melius et plenius nos predicta habemus, et per dominum regem tenemus ad censum duorum morabatinorum et etiam quondam consuevimus habere et tenere aliquo modo. Ita quod tu, vel subditus a-te sive substitutus de cetero, quam diu vixeris habeas, teneas et possideas, potenter et integriter, totam scribaniam predictam cum omnibus predictis ad ipsam scribaniam pertinentibus. Et habeas pro tuo officio et labore quicquid inde habere poteris tam de iure, sive consuetudine. Nullus itaque infra predictum castrum, villam et terminum Terracie audeat scribere, nec scribi facere aliqua publica instrumenta, sive alias scripturas, nec etiam ire ad alios scriptores longe vel prope super aliquibus contractibus intra se habeatis, nec recipere per manum aliorum tabellionum aliqua instrumenta publica sive scripturas, nisi auctoritate tua fecerit vel mandato. Tu vero ad legalitatem et fidelitatem nostram nostrorumque successorum pro vobis dictam scribaniam tenebis, servies vel servire facies. Et dabis annuatim pro censu in festo Natalis Domini nobis et successoribus nostris quatuor morabatinos in auro, vel precium eorum secundum quod valuerint in tabulis Barchinone, de quibus nos dabimus semper quolibet anno domino regi duos morabatinos. Nullum alium censum, servicium, usaticum ac servitutem nobis vel aliquibus successoribus neque alii persone inde facies, nisi tantummodo illos dictos quatuor morabatinos, ut superius dictum est. Et ibi alium dominum vel baiulum non proclamabis nec facies nisi nos et successores nostros. Et nos et successores nostri erimus semper inde tibi et ipsi qui pro te ibi positus fuerit legales, guarentes, auctores et deffensores contra omnes personas.

Actum est hoc VIII kalendas marcii anno Domini M CC quinquagesimo tercio.

Sig+num Martini, presbiteri canonici Sancti Rufi.* S+num Poncii, presbiteri canonici Sancti Rufi.* Sig+num Bernardi, presbiteri canonici Sancti Rufi.* Ego Raimundus de Aqvelino, canonici Sancti Rufi +.* Et ego magister Poncius, canonicus Sancti Rufi +.* Ego Guigo, prior domus Sancte Marie de Terratia firmo.* Ego Vuilelmus, abbas Sancti Rufi laudo et scribo.*

Testes sunt Petro de Castro Aciolo, baiulus Barchinone, et Arnaldus de Sanahugia.

Signum SS. Petri Carbonelli, notari publici Barchinone, qui hec scribi fecit et clausit die et anno prefixis.

5

1272, abril, 10

[El rei Jaume I] fa donació a perpetuïtat a Arnau de Solà, habitant de Terrassa, de l'estatge del palau reial a Terrassa, a condició que sempre hagi d'allotjar el rei i els de la casa reial quan hi vagin.

[A]. Original no localitzat.

R.* ACA. Cancelleria, registre núm. 21, fol. 20r, ex A.

Per nos et nostros damus et concedimus vobis A[rnaldo] de Solano, habitatori in Terracia, et vestris imperpetuum staticum palacii dicti nostri de Terracia.¹ Ita, scilicet, quod vos et vestri semper habeatis, teneatis et possideatis dictum castrum² libere et sine alicuius contradiccione, hoc tamen salvo et retento quod semper nos et nostri possimus inde hospitari quicumque et quandocumque in Terracia venerimus et quod etiam vos et vestri teneatis dictum palacium condirectum. Mandantes, et cetera.

Datum Ilerde, III° idus aprilis, anno Domini M^o CC^o LXX° secundo.

1. Segueix repetit "et vestris imperpetuum staticum palacii nostri de Terracia". 2. Sic a l'assentament.

6

1274, juny, 25. Perpinyà

Jaume I, rei d'Aragó, confirma a Arnau de Cabrera i la seva esposa Sibil·la l'assignació que van rebre de part de Guillema de Cabrera, mare del receptor, de cinc mil sous barcelonesos de tern sobre les rendes del castell de Terrassa, exceptuant el dret que un altre hi pugui tenir sobre aquestes rendes si en té prioritat.

[A]. Original no localitzat.

R.* ACA. Cancelleria, registre núm. 19, fol. 140r, ex A.

Iacobus, Dei gratia rex Aragone, et cetera, laudamus, concedimus et confirmamus vobis Arnaldo de Caprariam et Sibilie, uxori vestre, cartam assignationis

et ipsam assignationem quod feci vobis Guillelma de Capraria, mater vestri Arnaldi, de quinque millia solidos monete Barchinone ternale, quos vobis dedit et assignavit super redditus, sencibus, exitibus, laudismiis et aliis proventibus castri de Terracia, cum carta scilicet scripta per Nicholaum de Parella, notarium publicum Barchinone, prout in ea plenius continetur. Ita, videlicet, ut dictam assignacionem habeatis et teneatis prout in dicta carta plenius est contentum, salvo tamen iure alterius, si quis prior est vobis in obligacione predictarum. Mandantes, et cetera.

Datum Perpiniani, VII° kalendas iulii, anno Domini Millessimo CC^o LX° III°

7

1274, agost, 30

[El rei Jaume I] bescanvia amb Guillema de Cabrera el castell i vila de Terrassa pel castell i vila de Gurb, pels drets que el rei té a Vic, per les lleudes i el quintar de Barcelona, inclosos mil sous anuals provinents del Roudor. La receptora ho tindrà mentre visqui i podrà nomenar batlles tant a Gurb com a Vic per tal que rebin allò que li pertoqui, així com disposar d'arrendadors pels drets de Barcelona. A més a més, l'atorgant fa donació de dos mil morabatins d'or alfonsí a la receptora perquè els pugui llegar lliurament al seu testament.

[A]. Original no localitzat.

R.* ACA. Cancelleria, registre núm. 19. fol. 166v, ex A.

Dompne Guillerme de Capraria

Per nos et nostro, in cambium et emendam castri et ville Terracie quod nobis dompne Guilleme de Cabrera dederamus in vita vestra cum carta nostra quam a vobis modo recuperavimus, damus et concedimus vobis dicte dompne Guilleme de Capraria in tota vita vestra castrum et villam de Gurbo cum redditibus, exitibus et proventibus et aliis iuribus nostris et cum iusticiis, caloniis, censibus et firmamentis ac dominio, fortitudine et castlaniis et cum homagiis castlanorum et militum et cum questiis, domengiis et statica dicti castri et laboratione ac furnis et molendinis et cum hominibus et feminis ibi habitantibus et habitaturis et dominio quod in ipsis habemus et cum aliis omnibus et singulis que nos in dicto castro et terminis suis percipimus et habemus et percipere ac habere debemus qualibet racione vel causa. Et damus etiam vobis in vita vestra omnes redditus, exitus et proventus ac alia iura nostra omnia quos et quem in Vicco percipimus et habemus et percipere ac habere debemus quocumque modo vel racione, excepta una portione quam in ipsis redditibus duximus assignandam. Et damus etiam vobis in vita vestra lezdas et quintare nostrum Barchinone cum redditibus, iuribus ipsorum integriter et mille etiam solidos Barchinone anuales, quos in redditibus nostris Reudorii nostri Barchinone assignamus vobis habendos et recipiendos singulis annis in vita vestra. Et sic volumus et concedimus vobis quod predicta omnia et singula que vobis damus habeatis, teneatis et possideatis et expletetis vos et quem vel quos volueritis loco vestri toto tempore vite vestre, sicut nos ea melius habere ac tenere debemus, ad vestras voluntates de omnibus que inde percipietis in vita vestra penitus faciendas sine aliqua nostra retencione quam ibi non facimus et sicut melius et utilius dici, scribi et intelligi potest ad vestrum comodum et bonum ac sanum et sincerum intellectum. Concedentes vobis quod in Gurbo et Vicco possitis ponere et constituere

baiulum et baiulos, quem vel quos volueritis loco vestri, qui pro vobis colligant et recipiant redditus ac alia omnia que nos in predictis locis recipimus et recipere debemus, et respondeant inde vobis vel cui vos volueritis et non alicui alii quamdiu vita fuerit vobis comunis. Et possitis etiam ponere et constituere quem vel quos volueritis loco vestri ad tenendum, custodiendum, colligendum lezdas predictas atque quantitate et redditus eorundem et ad compellendum eos qui dictam lezdam dare debent, ut eam solvant, et qui inde vobis vel cui vos volueritis respondeant et non alicui alii in tota vita vestra. In super etiam cui, presenti carta damus et concedimus vobis dicte dompne Guillelme duo mille morabatinos alfonsinos auri, de quibus possitis testari et facere et in vita et in morte vestras omnimodas voluntates, quosquidem assignamus vobis et vestris habendos et percipiendos post obitum vestrum in predictis omnibus et singulis que vobis supra damus in vita vestra. Ita videlicet quod manumissores vestri seu quos volueritis habeant et teneant post obitum vestrum predicta omnia et singula que vobis supra damus ut dictum est tamdiu scilicet et tanto tempore donent sicut soluti de duobus millibus morabatinis predictis. Et nos vel nostri non possimus emparare nec recuperare predicta donec dicti morabatinos fuerint persoluti. Post obitum uero vestrum, solutis dictis duobus mille morabatinis ut dictum est, predicta omnia et singula que vobis damus ad nos et nostros reddeant libere et in pace et nos ac nostra ea emparare possimus. Et sic promittimus vobis dicte dompne Guillelme quod nos et nostri successores faciemus vos in tota vita vestra habere et tenere predicta omnia et singula que vobis damus in pace scilicet et sine aliquo impedimento et faciemus etiam manumissores vestros vel quos volueritis habere et tenere, scilicet, predicta omnia in pace post obitum vestrum tamdiu donec scilicet sint paccati duobus mille morabatinis predictis. Promittentes etiam vobis per nos et nostros predicta omnia firma habere et tenere et in nullo contravenire aliqua racione. Mandantes etiam universis castlanis et militibus ac baronibus Gurbi et terminorum suorum quod vobis decetero in tota vita vestra et post obitum vestrum manumissoribus vestris vel cui vos mandaveritis, donec dicta duo mille morabatinos fuerint persoluta ut dictum est, attendant sicut nobis et respondeant de omnibus de quibus nobis respondere tenentur et non contraveniant ullo modo.

Datum Barchinone, tercio kalendas septembris, anno Domini .m^o.cc.lxx.quarto.

8

1276, novembre, 1. Terol

L'infant Pere fa donació a domna Sibil·la de Saga "in beneficium personalem" de deu mil sous barcelonesos de tern anuals, mentre visqui, provinents de les rendes de Terrassa i, en cas de no ser suficients, dels de la batllia de Barcelona. La receptora, o qui hagi comprat els drets en públic encant, rebrà la quantitat de mans dels batlles de Terrassa i Barcelona. En cas que ho cregui convenient, Sibil·la podrà disposar d'un batlle al terme de Terrassa, però sense que aquest compti amb cap potestat jurisdiccional sobre els seus homes i habitants.

[A]. Original no localitzat.

R.* ACA. Cancelleria, registre núm. 38. fol. 74r, ex A.

Nos, infans Petrus, et cetera, damus, concedimus et assignamus gratuito animo et spontanea voluntate vobis noibili domine Sibilie de Saga in beneficium personalem decem millia solidos barchinonenses monete de terno, percipiendos annuatim dum vobis fuerit vita comunis super redditibus nostris de Terracia, specialiter, in quantum sufficiant et residuum super redditibus baiulie Barchinone. Ita, scilicet, quod predictos denarios recipiatis per manum baiulorum nostrorum Terracie et Barchinone nisi vos vel aliquis pro vobis maius precium offerendo fortassis dictos redditus castri de Terracia supradicti tempore vendicionis de ipsis faciendo extraheret de encanto. Et in hoc causa liceat vobis ibi ponere baiulum idoneus qui redditus eiusdem castri et ville colligeret loco nostri. Propter hanc vero donacionem non intendimus vobis iurisdictionem aliquam, cohaccionem vel districtum concedere in hominibus et habitatoribus dicti castri. Mandamus igitur baiulis nostris dicti castri de Terracia et Barchinone, qui nunc ibi sunt et qui pro tempore ibi fuerint, quod huiusmodi donacionem nostram observent et quod idem baiulus noster Barchinone compleat et donet vobis annuatim in vita vestra quod computatis primo redditibus dicti castri de Terracia remanserit ad solvendum de predictis decem millia solidos, non expectato a nobis alio mandamento. Datum Turolii, kalendas novembris anno Domini M^oCC^oLXX^o Sexto.

9

1276, novembre, 1

L'infant Pere fa saber a Pere Carbonell, lloctinent de la batllia de Barcelona, que amb motiu de l'assignació de deu mil sous anuals provinents de les batllies de Terrassa i Barcelona a domna Sibil·la de Saga, aquesta haurà de lliurar al receptor, en nom de l'atorgant, tots els documents de les donacions que Sibil·la va rebre del difunt rei de qualsevol castell o lloc de Catalunya, del regne de València o de qualsevol altra terra de la seva dominació. A continuació, Sibil·la haurà de fer-li definició de tots aquests béns, mitjançant instrument públic jurat que es redactarà a partir d'una nòtula que l'infant li envia al batlle.

[A]. Original no localitzat.

R.* ACA. Cancelleria, registre núm. 38. fol. 74r-v, ex A.

Infans Petrus, et cetera, fideli suo Petro Carbonelli, tenenti baiuliam Barchinonem. Salutem et gratiam. Noveritis nos dedisse et assignasse cum carta nostra, quam vobis mittimus per [...], porterium nostrum, nobili dompne Sibilie de Saga decem millie solidorum barchinonenses, percipiendos quolibet anno in tota vita sua in redditibus et exitibus nostris de Terracia, in quantum sufficiant, et residuum super redditibus baiulie Barchinone, prout in predicta carta nostra [...] contineri. Et ipsa Sibilila debet vobis loco nostri reddere instrumenta omnium donacionum sibi factarum a dicto domino rege, patre nostro, de quibuslibet castris vel locis in Cathalonia et regno Valencie vel locis aliis terre nostre et facere instrumentum publicum iuratum diffinicionis de ipsis omnibus donacionibus iuxta tenorem cuiusdam notule, quam vobis per eundem porterium nostrum duximus //fol. 74v// transmitendam. Debet etiam tradere et reddere vobis loco nostri castra de Tagamanent, de Gurbo vel Terracia et supra alia castra vel loca tenet in Cathalonia de donacionibus supradictis, quare volumus et mandamus vobis [...] ipsa dompna Sibilila compleante et attendente omnia ista sicut superius sunt expressa vos dictis et traditos eidem instrumentum nostrum predicte donacionis decem millia solidorum et compleatis eidem omnia que super ipsa donacione

secundum tenorem ipsius instrumentum fuerunt facienda. Preterea [...] ista facta fuerunt dictis dicte dompne Sibilie quelibet die L solidos barchinonenses pro expensis nisi tamen ea culpa ipsius dompne Sibilie differretur. Datum Thurolii, kalendas novembris anno Domini M^oCC^oLXX^o Sexto.

10

1243, agost, 21

Bernat Bric reconex haver rebut de Bernat d'Argelaguet, per manament del [vescomte] Ramon [Folc] de Cardona, tot el pagament corresponent al termini de la festa de Sant Miquel de la compra de [la batllia] de Terrassa.

[A]. Original no emès.

R.* Nota d registre: ACVOC-AHT. Fons notarial, Capbreu de Bertran acòlit, 1242-1245, fol. 35r.

Ego Bernardus¹ Bricii recognosco et confiteor tibi Bernardo de Argilageto et tuis esse bene paccatum racione Raimundi Cardona de omni illa solucione Sancti Michaelis de tua parte illius empcionis Terracie, quam solucionem ego recepi a te mandato et racione dicti Raimundi de Cardona. De qua dicta solucione ipsius dicti termini ex parte eiusdem Raimundi de Cardona facio tibi et tuis finem et pactum omni tempore de non petendis, promitendo tibi et tuis facere legalem guarentiam a dicto Raimundo de Cardona et aliis personis. Testes Raimundi Amenler, Bernardus Ferrer et Ferrarius de Bugera.

1. Nom amb senyal de ferma.

11

1245, maig, 24

Els germans Pere i Arnau de Blanes reconeixen a Bernat d'Argelaguet que té la quarta part de la compra que per un any els atorgants van fer a Simó Dorca, batlle de Barcelona, de la batllia de Terrassa per valor de quatre mil sous, pagadors en tres terminis. Els atorgants efectuaran els pagaments al batlle de Barcelona en nom del receptor i, arribada la pròxima festa de Santa Creu de Maig, retrans comptes. En cas que hagin obtingut guanys, Bernat en rebrà la corresponent quarta part. En cas que hagin tingut pèrdues, el receptor haurà de cobrir les despeses, també proporcionalment.

[A]. Original no emès.

R.* Nota de registre: ACVOC-AHT. Fons notarial, Capbreu de Bertran acòlit, 1242-1245, fol. 84v.

Nos Petrus de Blanes et Arnaldus de Blanes recognoscimus et confitemur tibi Bernardo de Argilageto et tuis quod tu habes quartam partem in eam emptionem quam de presenti nos fecimus de Simone Dorcha, baiulo Barchinone, de exitibus et baiulia Terracie per IIII millia solidos, soluturos infra tres terminos, scilicet, de quatuor in quatuor mensis. In qua dicta emptione nos de presenti te colligimus et te per socium recepimus in omnibus ad ipsam dictam baiuliam et emptionem pertinentibus, promittentes tibi et tuis predictam quartam partem facere tenere per totum hunc presentem annum, sicut melius in instrumento dicte emptionis continetur et nos melius habemus et habere debemus. Retinemus quod nos recipiamus omnes exitus et census ad ipsam baiuliam et emptionem pertinentes per totum dictum terminum \et faciamus

omnes solutiones pro vobis baiulo Barchinone/ et in primo venturo festo Sancte Crucis madii nos computemus de omnibus predictis receptis, et dabimus tibi quartam partem de omnibus supradictis, quam parte \tibi pertinente/ nos recipiamus in solucione et in computo dicte solutionis quam pro te nos fecerimus. Et si forte aliquid inde superfluerit vel aliquid lucrum ibi Deus dederit, promitimus tibi dare quartam partem de omni lucro. Et si forte ibi diminuerit aliquid vel amiserimus, tu solvas et deliberis nobis omne quod ibi diminutum vel amissum fuerit \secundum partem tibi pertinentem/, sicut in instrumento que de presenti nobis facis continebitur. Testes Bernardus de Sancto Christoforo, Bernardus Ferrer, Arnaldus Ermengaudi.

12

1245, maig, 24

Bernat d'Argelaguet convé amb els germans Pere i Arnau de Blanes que ha estat rebut per aquests com a soci en la compra de la batllia de Terrassa, tenint-ne dret sobre la quarta part. Promet, també, restituir les pèrdues en cas necessari.

[A]. Original no emès.

R.* Nota d registre: ACVOC-AHT. Fons notarial, Capbreu de Bertran acòlit, 1242-1245, fol. 84v.

Ego Bernardus de Argilageto promito et convenio tibi Petro et Arnaldo de Blaneis et vestris insimul quod vos recepistis in socium et colligistis me in baiulia et in emptione quam vos fecistis de Simone Dorcha, baiulo, de exitibus Terracie in quartam partem, in qua dicta quarta parte mihi pertinet ad solvendum mille solidos. Et quare forte in illis dictis mille solidos aliquid diminuerit vel amissum fuerit, vos receperitis quartam partem de exitibus predictis in computo. Promito statim vobis dare, reddere, restituere et emendare vestre voluntati omne quod inde diminutum vel amissum fuerit. Fideiussores Arnaldus Paleti, Petrus Magre, Arnaldus Borrelum et generus suus Guillelmus. Testes Bernardus de Sancto Christoforo, Bernardus Ferrer, Arnaldus Ermengaudi.

13

1245, juny, 7

Bernat Català, saig, convé amb els germans Pere i Arnau de Blanes, Arnau Ermengol i Bernat d'Argelaguet, batlles de Terrassa, que servirà la saionia bé i fidelment i recaptarà tot el cens del castell de Terrassa i els obeirà en tot allò que manin.

[A]. Original no emès.

R.* Nota d registre: ACVOC-AHT. Fons notarial, Capbreu de Bertran acòlit, 1242-1245, fol. 86r.

Ego Bernardus Catalanus, saionus, promito et convenio tibi Petro de Blaneis et Arnaldo de Blaneis, et Arnaldo Ermengaudi et Bernardo de Argilageto, baiulis Terracie, me esse per totum hunc annum fidelem legalem et [...] servire totam saioniam et levare totum censum castris Terracie et obedire vestris mandatis et [...] vobis omnes denarios census dare et solvere promitimus certis. Fideiussores Berengarius de Faro, Bernardus de Portella. Testes Bernardus de Bonovilare, Bernardus Ferrer, Arnaldus Comes.

1263, juny, 26

Guillema de Cabrera confirma a Felip de Solà i a Bernat de Fàbrega, júnior, de Terrassa, la venda que Bonant de Provençana, batlle i procurador de l'atorgant, els va fer per un any, des de la passada festa de la Santa Creu de Maig, de les rendes del castell de Terrassa. La venda es feu per valor de quatre mil set-cents sous barcelonesos.

A.* Original: ACB, Diversorum C, 1-6-2945.

Notum sit cunctis quod ego domina Guillema de Capraria, per me et omnes meos, cum hoc presenti publico instrumento firmiter valituro laudo et confirmo et approbo Philipo de Solano et Bernardo de Fabrega, iuveni, de Terracia et suis totam illam venditionem quam Bonanatus de Provensana, baiulus meus et procurator ad hoc a me constitutus, eis fecit de castro meo et redditibus de Terrassa et terminorum eius de transacto proxime festo Sancte Crucis madii usque ad eundem festum proxime uenturum precio IIIor mille DCC solidos Barchinone, sicut in carta dicte uendicionis eiusdem Philipo de Solano et Bernardo de Fabrega, iuveni, a dicto Bonanato facta plenius continetur. Promitentes eius licet absentibus tamquam presentibus et suis quod ego et mei faciemus eis et suis per totum dictum tempus totam predictam vendicionem bonam habere et tenere in pace ab omni persona et colligere et recipere per totum dictum tempus obligans inde eis et suis periculum omnia bona mea ubique presentia et futura.

Actum est hoc VII kalendas iulii, anno Domini .m^o.cc^o.lx^o. tercio.

Sig+num domine Guillelme de Capraria predicte, que hec omnia laudo et firmo.

Sig+++num Bernardi de Valle et Arnaldi de Montaninano et Bernardi Ricos, testium rogatorum.

Arnaldus Mironi, scriptor publicus Cauquilliberi, scripsit hoc sig+num fecit.

1264, maig, 25

Guillem de Cabrera autoritza i nomena procurador a Ramon de Sala per tal de vendre per al període d'un any, des de la passada festa de la Santa Creu de maig, i per un preu de cinc mil sous totes les rendes del castell de Terrassa, amb excepció dels ingressos provinents de la justícia civil i criminal, que els retindrà l'atorgant.

A.* Original: ACB, Diversorum C, 1-6-10.

Notum sit cunctis quod nos domina Guillema de Capraria per nos et per omnes nostros damus tibi Raimundo de Sala plenariam licenciam et potestatem vendendi, distraendi de proximo transacto festo Sancte Crucis ad I annum completum precio V milium solidos Barchinone coram omnes redditus, exitus et proventus castri de Terracia. et census, usatica, terremerita, foriscapia, accapita, laudimia, dominia, iura, baiuliam, termina, nemora, garrigas, venationes et omnia alia ad dictum castrum et ad terminos

eiusdem pertinencia et omnes pertinencias dicti castri quocumque modo pertinent et pertinere debent dicto castro, retentis nobis iusticiis civilibus et criminalibus in dicto castro et in omnibus pertinentiis eiusdem. Omnia vero alia ad dictos redditus, exitus et proventus dicti castri pertinencia hic expressa, retentis nobis iusticiis civilibus et criminalibus ut dictum est, possis vendere per dictum tempus precio .v. milium solidos Barchinone coram integritur et generaliter, sicut melius et utilius intelligi vel dici poterit ad utilitatem emptoris vel emptorum dictorum reddituum dicti castri, constituendo inde te dictum Raimundum de Sala ut in rem tuam procuratorem ad vendendum supradictos redditus dicti castri per dictum tempus et de predicto precio per te de predicta vendicione recipiendo bene per paccatas nos tenemus, renunciantes inde omni exceptioni. Et promittimus tibi stipulati quod nichil fecimus vel faciemus quominus supradicta vendicio per te facienda de predictis redditibus valeat vel infringi possit. Et si aliquod instrumentum vel instrumenta aliqua fecimus de predicta vendicione dictorum reddituum dicti castri vel instrumenta procuracionum profactis dicti castri, nullus sint valoris, sed cum hoc presenti instrumento omnia illa cassamus penitus et revocamus. Insuper promittimus nos ratum et firmum habituras quicquid parte dictum Raimundum de Sala. Actum fuerit in premissis ac si per nos presencialiter esset factum et nos et nostri faciemus dictam vendicionem per te faciendam de redditibus supradictis castri de Terracia predicti bonam habere et tenere in pace ab omni persona per dictum tempus emptori sive emptoribus eiusdem et tenebimur inde omni ementi sive ementibus de omni eviccione et de sumptibus, quas in causa eviccionis eum vel eos pro predictis redditibus dicti castri fecere forte contingere, obligando inde dictis emptori sive emptoribus supradictorum reddituum pro predictis atendendis omnia bona nostra presencia et futura. Et qui contra predicta vel aliquid predictorum non veniamus bona fide et per stipulationem tibi scriptori publico stipulati nomine predictorum promittimus tamen si forte dicta vendicio non fieret per te ut dictum est. Mandamus hominibus dicti castri quod tibi respondant de predictis redditibus loco nostri in omnibus.

Actum est hoc VIII° kalendas iunii, anno Domini .m^o.cc^o.lx^o.iiii^o.

Sig+num Domine Guillelme de Capraria predicte que hec omnia laudamus.
Sig++++num Petri Ynardi et Poncii de Penino et Petri Garsie de Servera et Guillelmi Colrati, testium.

Ego Andreas de Salsis, scriptor publicus Cauquiliberi pro domino infante Iacobo hanc cartam scripsi et rasi et emendavi in VIII^a linea et in X linea tempus et hoc sig+num fecit.

16

1299, abril, 28

Ramon Folc [IV], vescomte de Cardona i procurador reial a Catalunya, encomana a Berenguer de Santfeliu la batllia de Terrassa, per la mort del fins llavors batlle Guillem de Palau.

[A]. Original no localitzat.

R.* Assentament de llibre de cort: ACVOC-AHT. Batllia, Llibre de la cort del batlle de Terrassa 1298-1303, fol. 42v, ex A.

[...] Raimundus Fulchonis, Dei gratia vicecomes Cardone et procurator illustrissimi domini Regis in Cathalonie [...] intelleximus quod baiulia de Terracia vacat propter mortem Guillelmi de Palacio, quondam baiuli dicti loci, id circo [...]

procuracionis confidentes de discreccione et fidelitate vestri, Berengarii de Sanctofelice, comandamus vobis [...] dictam baiuliam de Terracie et eius termini tenendam et regendam pro dicto domino rege, in [...] baiulus dicti loci de Terracie regatis et habeatis dictam baiuliam et omnia iura ad dictam baiuliam pertinencia, sicut per baiulos dicti loci antecessores vestros est fieri asuetum, ius et iusticiam in omnibus [...], mandantes per presentem probis hominibus et universitati Terracia quod vos habeant pro baiulo dicti loci et vobis in omnibus ut baiulo Terracie pereant et obediant, sicut baiulis dicte ville Terracie obedire et perere consueverunt. Presentem autem comandamus [...] volumus, dum vos in ipsa baiulia vos hauberitis bene et legaliter et domino rege placuerit, volentes et concedentes vobis quod habeatis pro labore seu salario dicte baiulie quamdiu ipsam [...] illud quod per alios baiulos dicte ville Terracie consuetum est recipi et habere.

Datum Barchinone, IIII kalendas madii anno Domini Millesimo CC° Nonagesimo nono.

17

1274, abril, 11

Guillem de Mata, de Mura, promet a Jaume [I], rei d'Aragó, a Arnau de Solà, batlle de Terrassa, i a tots els prohoms i habitants de la vila de Palau de Terrassa que serà habitant i contribuirà en tot servei i comú, tal com fan els habitants de la vila. Així mateix, promet ser fidel al rei, a Guillem de Cabrera i a la resta d'habitants, i seguir els costums i usatges locals. Assigna a Bernat de Ferreres, com a responsable de les seves contribucions en cas que hagi d'absentar-se, cosa que no farà durant el primer any, en què participarà a tots els mercats i festes principals.

[A]. Original no localitzat.

R.* Nota d registre: ACVOC-AHT. Fons notarial, Capbreu de Bertran acòlit, 1273-1275, fol. 30v - 31r.

Ego, Guillelmus de Mata, de Muredine, promito vobis Iacobo, Dei gratia rege Aragone, et vobis Arnaldo de Solano, baiulo Terracie, et omnibus probis (hominibus), habitantibus et populatoribus ville Palacii Terracie quod ero habitans et populator ville Palacii et de omni comune in servi... \et .../ omnium habitancium et populorum eiusdem ville predictae. Ero etiam inde fidelis et legalis in omnibus ad honorem et servicium domini regis et domine Guillelme de Capraria et omnium habitancium et populorum ipsius ville predictae, utendo usaticis et consuetudinibus bene et fideliter quibus utentur ceteri alii habitantes et populatores eiusdem ville predictae. Et hec iuro. Et insuper assigno vobis daturum et facturum Bernardum de Ferreres, qui teneatur vobis predicta attendere et complere in absentia mea loco et nomine mei. Promito etiam de hac anno presenti in antea facere continuam residenciam in villa predicta et per hunc annum presentem in omnibus festis principalibus et mercatis \venire et stare/, et nisi facto, de inde hanc dictam concessionem quam tibi facimus nullum habeat valorem neque firmitatem nec teneamur in aliquo tibi de supradictis.

1274, juliol, 25

Jaume [I], rei d'Aragó, Mallorca i València, comte de Barcelona i Urgell, senyor de Montpeller, ordena al batlle de Terrassa i a tots els homes d'aquest terme que surtin en sometent quan siguin reclamats pels homes del castell de Rubí i per Arnau de Torrelles, senyor d'aquets, en defensa seva contra aquells que els vulguin fer qualsevol mal. A canvi, els homes de Rubí sortiran al so dels de Terrassa. Finalment, en cas que hi hagués qualsevol querella entre ambdues parts, el judici es durà a terme davant del batlle de Terrassa.

[A]. Original no localitzat

[B]. Trasllat del 8 d'agost de 1274 no localitzat, ex A.

R.* Nota d registre: ACVOC-AHT. Fons notarial, Capbreu de Bertran acòlit, 1273-1275, fol. 41r, ex B.

Hoc est translatum a quadam littera domini regis cum suo sigillo sigillata: Iacobus, Dei gratia rex Aragonum, Maioricarum et Valencie, comes Barchinone et Urgelli et dominus Montispesolani, fidelibus suis baiulo et universis hominibus Terracie et terminorum suorum, salutem et gratiam. Mandamus vobis quatenus exeatis ad sonum hominum castri de Rubi et terminorum suorum et Arnaldis de Turriliis, domini ipsius castri, et eius familiam et ipsos homines castri et terminorum de Rubi, et bona eius manuteneatis et deffendetis contra omnes personas volentes eisdem predictis [...] malum facere vel gravamen. Et ipsis similiter exeuntibus ad sona vestrum et manutinentibus [...] vos et omnia bona vestra contra omnes personas volentes vobis vel bonis vestris malum facere vel gravamen. Et hoc non mutetis gratiam volumus quod vos et ipsi ad in vicem adffendatis vos et bona vostra. Volumus eciam quod, si forte contingeret aliquem vel aliquos querelam habere a dicto Arnaldo et suis hominibus castri supradicti racione alicuius malfacte seu pignoris per vos et ipsos homines perpertrate, quod de eis faciant in posse baiuli Terracie iusticie complementum. Datum Barchinone, VIII kalendas augusti anno Domini MCCLXXIII.

1296, març, 25

Pere de Bonvilar, de la parròquia de Sant Julià d'Altura, convé amb Dalmau de Torre, Bernat de Fàbrega, Felip d'Ametller, Bernat de Solà, de la vila de Terrassa, i amb Bernat Ferrer de Fàbrega i Jaume de Vallcorba, que reben (la promesa) en nom de tota la universitat del castell i vila de Terrassa, que servirà fidelment a l'exèrcit reial que s'està formant i on participarà comandant vint homes per raó de la universitat.

[A]. Original no emès.

R.* Nota d registre: ACVOC-AHT. Fons notarial, Capbreu cinquè de Pere Folquer, fol. 166r.

Ego, Petrus¹ de Bonovilaro, de parrochia Sancti Iuliani de Altura, promito et per firmam stipulacionem convenio vobis Dalmacio de Turri, Bernardo de Fabrica, Philipo de Amicdalario, Bernardo de Solano, de villa Terracia, Bernardo Ferrer de Fabrica et Iacobo de Vallecorsa, recipientibus nomine et racione totius universitatis castri et ville

Terracie, quod serviam et faciam fideliter et legaliter servicium quod dominus rex percipiet mihi racione istius exercitus in quo duci XX clientes racione universitatis et omnium castri et ville terracie. Et pro hiis complendis et atendendis, obligo me et omnia bona mea, et cetera. Et iuro et dono fideiussorem Guillelmum de Vinealibus, filium Petri de Vinealibus, ... et Bertrandum Aguyoni de dicta villa, qui obligant bona sua in solidum. Et renuncio, etcetera. Testes Arnaldus de solano, Bernardus de Caneto et Iacobus de Cute.

1. Nom amb senyal de ferma.

20

1310, juliol, 15

Francesc Colrat, Romeu Cardona, de la vila de Terrassa, conjuntament amb d'altres prohoms com Dalmau de Torre, Bernat de Solà, Guillem de Vinyals, Berenguer Libra, Berenguer Ametller i Ponç de Fornells reconeixen deure a Samuel Enoc, jueu, metge, cent sous barcelonesos de tern per tal que durant el proper [any] faci residència a la vila i custodiï l'orina dels malalts i els visiti, almenys una primera vegada, sense que aquests hagin de pagar-li.

[A]. Original no emès.

R.* Nota de registre: ACVOC-AHT. Fons notarial, Capbreu vintè de Pere Folquer, fol. 36r.

Ego Ffranciscus¹ Colrati et ego Romeus¹ Cardona, de villa [Terracie, et aliorum] proborum hominum ville Terracie, scilicet, Dalmacii¹ de Turri, Bernardi¹ de Solano, [...], Guillelmi de] Vinealibus, Berengarii¹ Libra, Berengarii¹ Ametlerii, Ponci¹ de Fornellis et [...] confitemur et recognoscemus nos debere tibi Samuel Enoch, iudeo, fisico, pro eo ut [... residen]ciam faciatis in villa predicta et custodiatis aquas infirmorum hominibus ville Terracie sine solucione et visitetis homines dicte ville in prima visione sine solucione [...] venturum C solidos barchinonenses de terno. Renunciamus, et cetera, pacare de prima tallia que talliabitur [in villa] predicta aliqua racione L solidos et alios L solidos in secunda tallia que talliabitur. Obligamus nobis bona nostra, et cetera. Testes Fferrarius de Ogiano, Bernardus de Cederra et Bernardus de Can[...].

1. Nom amb senyal de ferma.

21

1310, juliol, 15

Samuel Enoc, Francesc Colrat, Romeu Cardona, de la vila de Terrassa, conjuntament amb d'altres prohoms com Dalmau de Torre, Bernat de Solà, Guillem de Vinyals, Berenguer Libra, Berenguer Ametller i Ponç de Fornells reconeixen deure a Samuel Enoc, jueu, metge, cent sous barcelonesos de tern per tal que durant el proper [any] faci residència a la vila i custodiï l'orina dels malalts i els visiti, almenys una primera vegada, sense que aquests hagin de pagar-li.

[A]. Original no emès.

R.* Nota de registre: ACVOC-AHT. Fons notarial, Capbreu vintè de Pere Folquer, fol. 36r.

Ego Samuel¹ Enoch, iudeus, promito et per firmam et legalem stipulacionem (convenio) universitatis [ville et] termini Terracie quod faciam continuam residenciam in villa Terracie et custodiam et [... infir]mos et aquas eorum in prima visione sine solucione, salva quod non esse extra [...] solucionem. Et obligo vobis omnia bona mea et renuncio etcetera. Testes predicti et Salamon Açdey, iudei.

1. Nom amb senyal de ferma.

22

1312, abril, 12. Dimecres

Dalmau de Torre, de la vila de Terrassa, convé amb Bernat Ferrer de Fàbrega, Bernat de Solà i Romeu Cardona, de la universitat de la vila i terme de Terrassa, que custodiarà la caixa que, amb privilegis i altres escriptres, els receptors van portar a casa seva. Promet, així mateix, que els la lliurarà immediatament quan així sigui requerit.

[A]. Original no emès.

R.* Nota de registre: ACVOC-AHT. Fons notarial, Capbreu vint-i-dosè de Pere Folquer, fol. 4v.

Ego, Dalmacius¹ de Turri, de villa Terracie, promito et per firmam ac legalem stipulacionem convenio vobis Bernardo Ferrer de Fabrica et Bernardo de Solano, Romeo Cardona, tocii universitati ville et termini Terracie, et successoribus vestris et racione semper scripturis [...] quod ipsam caxiam, quam cum privilegiis et aliis \scripturis/, quas ibi misistis et possuistis et deinde portare et mittere volueritis \in hospicio meo in dicta villa/, custodiam et salva faciam bene et decenter, sicut alia bona mea que ibi habeo et teneo. Quam caxiam vos ibi nunc misistis et posuistis cum privilegiis dicte ville et universitatis in hospicio meo in dicta villa. Et ipsa omnia vobis vel dicte universitati reddere promito statim cum a vobis vel a dicta universitate fuere requisitus [ad omniam] voluntatem sine nulla, et cetera. Et obligo vobis et nomine [...] universitatis recipienti omnia bona mea.

1. Nom amb senyal de ferma.

23

1288, juliol, 13

Alfons [II], rei d'Aragó, Mallorca i València, comte de Barcelona, ven en propi i franc alou a Guillem Colrat i al seus totes les rendes i censos que té a les muntanyes de les Garrigues, situades al castell de Terrassa. Afronten a llevant amb el terme de Sant Joan de Matadepera, a migdia amb el pla de Terrassa i a Gaià, a ponent amb el terme del castell de Vacarisses i a tramuntana amb el terme de Vacarisses i amb el de Mura. Així mateix, ven, entre altres, tots els drets que té sobre el mercat de Terrassa, a les taules, bancs i obradors de la plaça, i a les lleudes i mesuratges, el cens sobre la notaria, el dret sobre el forn, les rendes que té sobre el Delmari de Sant Fruitós i diversos censos que percep de l'Horta Vella i de la Nova, de les parellades i de diversos camps i terres. La venda es fa per valor de vint-i-un mil cinc-cents sous barcelonesos de tern. L'atorgant

reconeix al comprador que aquest ha lliurat vint mil sous al prepòsit Ug de Mataplana, en compensació per un violari atorgat pel rei, i els mil cinc-cents sous restants a Sibil·la de Saga.

[A]. Original no localitzat.

R.* Document inserit en un assentament de cancelleria de 10 de juliol de 1337: ACA. Cancelleria, registre núm. 38. fol. 148r-149r, ex A.

Sit omnibus manifestum quod Nos, Alfonsus, Dei gratia rex Aragonum, Maioricarum et Valencie, ac comes Barchinone, bono animo et spontanea voluntate, ex certa sciencia, vendimus per nos et omnes heredes et successores nostros vobis Guillelmo Colrati et vestris et cui sive quibus velitis perpetuo per proprium, libertum et franchum alodium omnes redditus, censsus, exitus et proventus, quos habemus et accipimus et habere et accipere debemus in Mon-//148v//taneis nostris vocatis de Ses Garrigues et pertinenciis ipsarum, quae sunt infra terminis castri nostri de Terracia. Affrontat ab oriente in termino seu parrochia Sancti Iohanis de Matadepera, a meridie in ce... sive re.. plani Terracie et in Gayano, ab occidente in termino castri de Vaccarisses, a circio in terminio predicto de Vaccarisses et in termino castri de Muredine. Item, vendimus vobis et vestris et quibus vellitis perpetuo per ffranchum alodium omnes redditus, census et exitus et proventus et alia iura, quos et que habemus et accipimus et habere et accipere debemus in mercato nostro castri et ville nostre de Terracia et in tabellis, banccis et operatorii ipsius mercati et in nundinis et in leudis et mensuraticis eiusdem loci et in omnibus ad ipsum mercatum nundinas, leudas et mensuraticum pertinentibus et debentibus pertinere. Item, vendimus vobis et vestris et quibus vellitis perpetuo per ffranchum alodium omnes census qui sunt in furnum quadraginta solidos et duarum denarii monete Barchinone perpetue de tercio et qui solvuntur in festo Nativitate Domini annuatim, et dominium et aliud ius quod habemus et accipimus et habere et accipere debemus in Orta Vetera de Terracia, sicut affrontat predicat Orta ab oriente in tenedone mansi Novelli, a meridie in Orta vocata de les Calopes, ab occidente in torrente ville nostre de Terracia, a circio in quarraria qua itur de dicta villa ad fontem eiusdem ville. Item, vendimus vobis et vestris et quibus velitis perpetuo per ffranchum alodium totum censuale quinquagintam solidos et duos denariorum predictae moente, qui solvuntur annuatim in festo Nativitate Domini et totum dominiu et aliud ius quod habemus et accipimus et habere et accipere debemus in Orta Nova dicti Castri de Terracia, sicut affrontat dicta Orta Nova ab oriente et meridie in vallo dicte ville nostre de Terracia, ab occidente in Orta vocata de Insula et in riarria ville Palacii de Terracia. Item, vendimus vobis et vestris et quibus velitis perpetuo per franchum alodium totum censulae triginta duorum solidos et medii monete predictae et totum dominium et aliud ibus quod habemus et accipimus super diverssis et pluribus sortibus et pareliatis terre cum arboribus diverssorum generium et pertinenciis suis, quas diverse persone habeant et tenent per nos et sub dominio et alodio nostro subtus dictam villam nostram de Terracia, et solvitur dictum censuale et debet solvi annuatim in festo Nativitate Domini. Et affrontant predictae sortes et pariliate terre pro quibus dictum censuale datur et solvitur ab orientem in carraria qua itur de dicta villa ad mansum de Salcuba, a meridie in tenedone Bertrandi Aguylo et in tenedone mansi Despuig Paschal, ab occidente in insula dicte Figuera, a circio in muro et vallo dicte ville de Terracia. Item, vendimus vobis et vestris et quibus velitis perpetuo per franchum alodium redditus et exitus nostros valentes quinque solidos et quatuor denariorum predictae monete, qui solventur

quolibet anno in festo Nativitatis Domini quos habemus et accipimus in sortibus sive petiis terre cum pertinentiis suis, que vocitur de Insula, que tenentur per nos infra terminos dicti castris. Et omnia laudo [...] et alios proventus sive eventibus iura que habemus et accipimus in dictis peciis sive sortibus terre, sicut affrontant ab oriente in muro dicte ville nostre de Terracia et in Orta nostra Nova eiusdem ville, a meridie in carraria qua itur de villa ad furnum, ab occidente in riarra, a circio in dicta riarra et Orta Nova. Item, totum censuale tresdecim solidos et quatuor denariorum predicte monete, dominium et aliud ius, quod habemus et accipimus in campo cum pertinentiis suis qui fuit Arnaldi de Ulmo, quondam, et quem Romeus Cardona et Jacobus Cardona habent et tenent per nos ad dictum censum qui solvitur annuatim in festo Nativitate Domini. Et est ipse campus in termino dicti castris et affrontat dictus campus ab oriente et meridie in tenedone mansi vocati de Ses Terosses, ab occidente in torrente vocati de Pla et de Sabadia, a circio in carraria qua itur de dicta villa versus Teadllum. Item, vendimus vobis et vestris et quibus velitis perpetuo per franchum alodium omnes redditus, fructus et exitus quos habemus et accipimus in honoribus nostris taschalibus qui sunt infra Demicale vocatum de Sacno Fructuoso, quod est infra terminos dicti castris nostri de Terracia, et in dicto taschali nostro sunt mansi vocatus de Podio Paschali et quidam alii honores qui [...]ntur cum manso de Alcuba, item sunt in dicto taschali nostro domus vocata de Palacio Inferiori et mansi et honoris eidem domui pertinentis, scilicet, mansus Novellus et mansus Feliu et mansus de Canali et mansus Boneti, cum omnibus pertinentiis ipsorum mansorum, item infra predictum taschale sunt Orta vocata de Canali, Orta vocata de Ses Calopes et sortes seive pecie terre de Sa Plana de sa Castlania, que fuerit olim de Salcuba, et pariliata vocata de Gallina, que fuerit olim Domus de Palacio Inferiori, de cuius fructibus, nos accipimus nonam partem. Accipimus etiam in aliquibus aliis locis dictorum mansorum, scilicet, de fructibus eorum nonam partem. Item sunt infra dictum taschalem mansus de Palacio Superiori, in quo nos accipimus, scilicet in illa pecia terre in qua sunt hedificate domus mansi quartam partem de fructibus et per censu domorum ipsius mansi unum par de //149r// caponum. Item, accipimus de fructibus alterius pecie terre vocate *Esclòs*, que est de pertinentiis dicti mansi Sextat... et de fructibus aliorum honorum pertinentium dicto manso taschali. Item, accipimus de manso vocato Ollario pro manedia sive perna viginti unum denarios quolibet anno et pro cesu domorum eiusdem mansi unum par caponum et pro censu alterius honoris dicti mansi quatuor solidos quolibet anno et tascham etiam de fructibus honoris eiusdem mansi Ollaris. Et affrontant omnes predicti mansi et honores qui sunt in dicto taschali nostro ab oriente in via qua itur de Basilia ad ecclesias et in tenedone mansi *Des Mulí* et de Castlania et in tenedone Bertrandi de Scintilliis et Saurine, uxoris sue, et in pariliata eiusdem Bernardi de Scintilliis et dicte Saurine, uxor sue,, et in tenedone mansi Despareis et in carraria qua itur de villa de Mathadepetra, a meridie in tenedone mansi de Salcuba et in quibusdam honoribus qui fuerunt olim Guillelmi Bufoy, ab occidente in riarra ville de Terracia et in tenedone mansi de Sa Grayena et in torrente qui discurrit tempore pluviarum, a circio in tenedone mansi des Vinyals et ultra predictas affrontaciones est predictus campus quem tenent Romeus Cardona et Jacobus Cardona, fratres. Item, vendimus vobis et vestris et quibus velitis perpetuo per franchum alodium totum censuale trium morabitorum dominium et ius quod habemus et accipimus in furno predicte ville nostre de Terracia et pertinentiis et iuribus ipsius. Item, duos morabitorum censuales et dominium et ius que habemus et accipimus in scribania ville de Terracia. Item, censualem unius paris caponum quod nobis datur singulis annis pro extraccione panni de sarcil de Terracia ad molendinum de Navarcles et ad alia molendina. Item, vendimus vobis et vestris perpetuo per franchum alodium omnes redditus, exitus et proventus quos habemus et accipimus in fabrica

nostra de Sancto Quirico, que est in parrochia Sancti Quiricii de termino dicti castri nostri de Terracia et pertinenciis et iuribus ipsius fabrice. Vendimus eciam vobis omnia laudeisma et proventus sive eventus qui proveniant de dictis mansis, honoribus et predictis de quibus nobis dicti redditus, census et exitus provenint. Hanc autem vendicionem facimus vobis et vestris et quibus velitis perpetuo de predictis omnibus et singulis per franchum alodium, sicut melius dici potest et intelligi ad vestrum proprium salvamentum et bonum intellectum extrahere nostris predicta omnia et singula que vobis vendimus cum omnibus pertinenciis et iuribus sive de iure et domnio et posse nostri et nostrorum eamque omnia supradicta et singula in vestrum vestrorumque ius, dominio et posse mittimus et transferimus irrevocabiliter et inducimus vos de predictis omnibus et singulis que vobis vendimus in possessionem pleno iure tanquam in rem vestram propriam ad habendum et tenendum omnique tempore in pace possidendum et ad omnem vestram vestrorumque voluntatem de predictis libere faciendam per franchum alodium sine contradiccione et impedimento nostri et nostrorum et alterius cuiuscumque persone. Et ex causa vendicionis cedimus vobis et vestris et quibus velitis perpetuo omnes acciones, deffensiones et iura que nobis competint et competere possunt et debunt aliquo modo in predictis omnibus que vos vendimus et aliquibus pertinenciis et iuribus ipsorum. Et contra quascumque personas racione eorum quibus accionibus, defenssionibus et iuribus nostris possitis vos et vestri et quos volueritis aere excipere et defendere excipere et replicare et omnia alia facere in iudicio et extra iudicium quecumque nos posseums constituetes vos in hiis omnibus dominium et pro ea racione et in rem vestram propriam ad faciendum inde vestre libitus voluntatis per franchum alodium. Pro precio autem istius vendicionis dedistis et solvistis nobis et confitemur vos nobis dedisse et solvisse viginti unum milia et quingentos solidos bone monete Barchinone perpetuo de tercio, de quibus solvistis et tradidistis de mandato nostro venerabili et dilecto Ugoni de Mataplana, preposito Mansiliense, viginti milia solidos in compensacionem et emendam illorum decem millia solidos quos sibi ad violarium concessum super redditibus nostris Morelli et que nobis dictus prepositus difinitur. Ressiduos millia et quingentos solidos de mandato nostro solvistis domine Sibilie de Saga. Et sic confitemur vos nobis solvisse totum dictum precium et ipsum fore conversum in bonum et utilitatem nostram. Et ideo renunciamus excepcioni non numerate peccunie et precii non soluti. Renunciamus etiam quantum ad hec ex certa sciencia legi que subvenit deceptis ultra dimidiam iusti precii, et omni alii iuri, racioni et consuetudini contra hec repugnantibus, dantes et remittentes vobis et vestris gratis et ex certa sciencia irrevocabiliter inter vivos. Si quid hoc que vobis vendimus plus valuit vel possunt valere precio supradicto insuper promittimus vobis quod salvabimus vobis et vestris perpetuo totam hanc vendicionem contra omnes personas.

24

1297, abril, 3

Berengueró de Pera, procurador de Berengueró de Cardona, lliura a Berenguer Cardona, de la vila de Terrassa, la batllia i saionia de totes les rendes que el seu difunt pare Berenguer Cardona detenia pel difunt Berenguer de Cardona i per l'esmentat Berengueró.

[A]. Original no emès.

R.* Nota de registre: ACVOC-AHT. Fons notarial, Capbreu setè de Pere Folquer, fol. 6r.

Noverint universi quod die mercurii quod est III° nonnas aprilis anno Domini M^oCC^oXC^oVII^o, in presencia subscripti notarii et testorum infrascriptorum, Berengueronus de Petra, procurator Berengueroni de Cardona, auctoritate dicte procurationis, tradidit et concessit Berengario Cardona, de villa Terracie, baiuliam et sagioniam omnium reddituum et proventuum, quos Berengarius Cardona, quondam, pater dicti Berengueroni, habebat in villa et termino Terracie. Quam baiuliam et sagioniam tradidit sibi et concessit sub ea forma qua dictus Berengarius de Cardona, quondam, dicto Berengario Cardona concesserat et sub qua dictus Berengueronus de Cardona laudavit et concessit dicto Berengario, de villa Terracie, cum instrumento inde facto. Et de hiis petiit dictus Berengueronus sibi fieri publicum instrumentum. Quod est actum die et anno predictis. Testes Ferrer de Og[...].

25

1263, setembre, 2. Manresa

[El rei Jaume I] enfranqueix tots els homes del castell i la vila de Terrassa per cinc anys des de la propera festa de Sant Miquel de setembre de tota quèstia, redempció d'exèrcit i cavalcada, per tal que puguin avançar més ràpidament en la construcció del vall per a la defensa de la vila, al lloc on ja han començat a fer-lo, i perquè alcin la muralla i fortalesa, sempre a coneguda de Guillem de Terrassa, cavaller.

[A]. Original no localitzat.

R.* ACA. Cancelleria, registre núm. 12. fol. 112v, ex A.

Per Nos et nostros enfranchimus et per franchos et liberos facimus vos omnes homines castri et ville de Terracia a festo Sancti Michaelis septembris proximo venture ad quinque annos primos continue primos venturos et completos ab omnia questia et ab omnia redempcione exercitus et cavalcate, ita quod stat[...] quam citius poteritis faciatis vallum in defensione ville predicte de Terracia, in loco in quo iam incepistis ipsum facere, et muros et fortitudine poteritis et facere debetis ad noticiam Guillelmi de Terracia, militis. Et sic, infra dictis quinque annis non donetis nec dare teneamini nobis vel nostris questiam nec redempcionem exercitus vel cavalcate, set a predictis ominibus sitis franchi et liberi per dictos quinque annos, prout melius dici potest et intelligi ad vestrum bonum intellectum. Datum Minorisse, IIII° nonas septembris, anno Domini M^oCC^o LX° tercio.

26

1295, setembre, 26

Pere Portella, de la vila de Terrassa, convé amb Felip d'Ametller i Jaume d'Amenyes, de la vila, i amb Bernat Ferrer de Fàbrega, Jaume de Vallcorba, Guillem de Mujal, Bernat de Carreres i Pere de Puigesteve, del terme de Terrasa, que llevarà i recollirà tota la quèstia, que els receptors han tallat d'acord amb el capbreu de la quèstia que li han lliurat, rebent la quantitat en dipòsit i comanda. Promet que lliurarà la meitat de la recaptació per Tots Sants i l'altra meitat per la festa de Sant Andreu. S'especifica, a més, que lliurarà a Bernat de Fàbrega i a Felip d'Ametller els primers sis-cents sous en quinze dies, ja que encara es deuen a Guillem de Poses per haver llevat l'anterior quèstia. L'atorgant haurà

d'aportar, per la festa de Sant Andreu, un albarà emès per Berenguer d'Aguilera conforme li ha lliurat els tres mil sous per raó de la quèstia. Finalment, nomena fidejussors Felip Riba i Bartomeu Riba.

[A]. Original no emès.

R.* Nota de registre: ACVOC-AHT. Fons notarial, Capbreu cinquè de Pere Folquer, fol. 67r.

Ego, Petrus Portela,¹ de villa Terracie, promito et per firmam et legalem stipulacionem convenio vobis Philipo de Amicdalarario et Iacobo de Amenyes, de villa Terracie, et Bernardo Fferrer de Fabrica, Iacobo de Valcorba, Guillelmo de Modiali, Bernardo de Carreres et Petro de Podio Stephani, de termino Terracie, quod levabo et congregabo fideliter et legaliter pro vobis et tota universitate ville et termini Terracie totam illam questiam, quam vos nunc talliavistis sicut in capibrevio de predicta questia, quod mihi traditis, continetur, congregando et recipiendo ipsam quantitatem dicte questie, tanquam depositum et comandam, per vos mihi, promitens vobis quod de predicta questia tradam \cum voluntate et assensu et requisicione vestri dicto Bernardo Ferrer de Fabrica et Philipo de Amicdalarario/, scilicet, in proxime venture festo Omnium Sanctorum medietatem et in primo venture festus Sancto Andree residuam medietatem. Et redatis nobis dictis Bernardo de Fabrica et Philipo de Amicdalarario DC solidos \de servicio dicte questie hinc ad XV dies/, quos debetis dare Guillelmo de Posis, racione questia quam ipse Guillelmus levavit. Et de predictis tribus millia solidos habeam albaranum diffinicionem a dicto Berenguerio de Aguilera in dictus festus Sancti Andree. Et predictam omnia faciam et complebo sine omni missione et dampno vestri et tocuis universitatis ville et termini Terracie et sine aliquo diffugio et malitia. Et si vos vel dicta universitas oportuitur aliquas missiones seu dampna facere aut sustinere \ab uno quo dictorum terminorum in antea/, promito vobis totum illud reddere quicquid et quantum [...] sine aliqua dilacione. Et reddam vobis fidele et legale comptum quandocumque a vobis fuerit requisitus. Et quod circa predicta fideliter et legaliter me habeam, obligo vobis me et omnia bona mea, et cetera. Et dono vobis fideiussores Philipum Riba et Bartholomeum Riba, de predicta villa, qui de predictis omnibus vobis tenentur et obligant bona quisque in solidum. Testes Bertrandus Aguyoni et Nicholaus de Basilia.

1. Nom amb senyal de ferma i de jurament.

27

1305, setembre, 17

Guillem de Riu[...], de la casa del rei, nomena procurador seu Romeu Cardona, de la vila de Terrassa, per demanar i recollir els tres mil sous barcelonesos de tern que el rei vol tenir i demanar dels prohoms de Terrassa per anar personalment davant la presència del sant pare. El receptor podrà, en nom de l'atorgant, compellar per la força les persones i els béns, així com atorgar àpoques.

[A]. Original no emès.

R.* Nota de registre: ACVOC-AHT. Fons notarial, Capbreu quinzè de Pere Folquer, fol. 48r.

Ego Guillelmus¹ de Rivo [...], de domo domini regis, facio, constituo et ordino vos Romeum Cardona, de villa Terracie, certum et specialem procuratorem meum ad petendum et recipiendum pro me et nomine meo ipsa III^a millia solidos Barchinone de terno, quos dominus rex vult habere et petere a probis hominibus Terracie quare vadit

personaliter ad presenciam sanctissimi in Christo Patris. Itaque pro me et nomine meo possitis ipsos probos homines fortiter compellere et distringere in personis et bonis et omnibus aliis modis quibus poteritis et recipere dicta III millia solidos et facere apocham et apochas de receptis. Et omnia alia facere, et cetera. Habendo ratum, et cetera. Testes Berengarius Libra et Guillelmus de Figuerola.

1. Nom amb senyal de ferma i de jurament.

28

1307, agost, 17

Bernat Eimeric, de la vila de Terrassa, convé amb Pere de Solà, Romeu Cardona, Jaume de Basea, Pere de Roudors, Jaume de Vallcorba, Jaume de Graner, Estrany de Canals, Bernat de Carreres i Romeu Gil, talladors de la quèstia per raó dels diners que el rei ha demanat a la universitat de Terrassa, que recollirà la quantitat de la quèstia abans de la propera festa de Sant Miquel, bé i fidelment, tal com consta al capbreu de la quèstia que els talladors li han lliurat. Nomena fidejussors seus Berenguer Libra, Guillem de Vall, fill del difunt Berenguer de Vall, Jaume Mascle i Guillem de Vinyals, de la vila.

[A]. Original no emès.

R.* Nota de registre: ACVOC-AHT. Fons notarial, Capbreu dissetè de Pere Folquer, fol. 43r.

Ego, Bernardus¹ Eymerici, de villa Terracie, gratis, et cetera, promito per firmam, et cetera, vobis Petro de Solano, Romeo Cardona, Iacobo de Basilia, Petro de Roudors, Iacobo de Vallecorsa, Iacobo de Granerio, Straneo de Canalibus, Bernardo de Carreriis et Romeo Gili, talliatoribus questie que nunc fuit per vos talliata, racione ipsius quantitatis pecunie quam dominus rex peccit et vult habere ab universitate Terracie pro sumptibus quos fecit, ut in capibrevio per vos nunc facto continetur, quod fideliter et legaliter et sine omni dampno et missione vestri et tocus universitatis Terracie congregabo et colligabo quantitatem dicte questie, sicut in capibrevio per vos nunc facto latius continetur, recipiendo et colligendo quantitatem dicte questie tanquam depositum et comandam per vos mihi tradita. Promito etiam vobis et dicte universitati et nomine, et cetera, quod sine omni dampno et missione vestri et tocus universitatis Terracie solvam et tradam bene et complete hinc ad primum venturum festum Sancti Michaelis ipsam quantitatem contentam in dicto capibrevio domino regi et eius porterio et ipsis personis quibus per vos ordinatum est et ut continetur in capibrevio dicte questie per vos mihi tradito. Et si pro predictis vel aliquo predictorum a dicto termino in antea oportuerit vos vel dicta universitas Terracie facere aliquas missiones aut aliqua dampna sustinere totum illud vobis et dicte universitati restituere promito. Et obligo vobis et dicte universitati et nomine, et cetera, me et omnia bona mea et renuncio, et cetera. Et dono fideiussores Berengarium¹ Libra, Guillelmum¹ de Valle, filium Berengarii de Valle, quondam, Iacobum¹ Masculi et Guillelmum¹ de Vinealibus, de dicta villa, qui obligant bona sua quisque in solidum et renunciant, et cetera. Testes Raimundus Vitalis, Raimundus Mosterolli et Guillelmus Rieres.

1. Nom amb senyal de ferma.

1307, setembre, 29

Bernat Eimeric, col·lector de la quèstia tallada a Terrassa pels prohoms de la vila i terme, de la qual el rei tenia cinc mil sous, reconeix a Bernat Messeguer, procurador de Berenguer de Cardona, porter reial i col·lector de la quèstia, que li ha lliurat un albarà on consta com s'han satisfet dos mils sous barcelonesos de tern. D'aquests, però, cal restar seixanta-dos sous corresponents a dos franquers que havien estat tallats: Guillem de Vallseca, amb quaranta sous, i Bernat de Font, amb vint-i-dos.

[A]. Original no localitzat.

R.* Nota de registre: ACVOC-AHT. Fons notarial, Capbreu dissetè de Pere Folquer, fol. 54v-55r.

Ego Bernardus¹ Eymerici, collector questie que nunc fuit talliata in Terracia per probos homines ville et termini Terracie, de qua dominus rex habuit IIIII^a millia solidos, confiteor et recognosco vobis Bernardo Messeguerii, procuratori Berengarii de Cardona, porterii domini regis et collectoris dicte questie domini regis, quod licet in albarano per vos mihi tradito quod dictus Berengarius fecit baiulo et probis ho-//fol. 55r//minibus Terracie conteneatur quod est ei satisfactum bene et plenarie in duobus mille solidos monete Barchinone de terno de dicta quantitate \peccunie/, quam dicti probi homines ei tenebantur dare racione domini regis, quod albaranum factum fuit per Bernardum Turelli, notarium publicum Barchinone, III° kalendas octobris anno subscripto. Et in eodem albarano lacius continetur constat pro certo et rey veras sit se habet quod ego nunc tradidi vobis recipiendo nomine procuratorio dicti Berengarii [...] mille et nonagentos XXX VIII solidos dicte monete, sic quod retinui de dictis duobus mille solidos LXII solidos, dicte racione quibus erant taxati et talliati in dicta questia Guillelmum de Vallesicca et Bernardum de Fonte, scilicet, dictus Guillelmus de Vallesicca in XL solidos et dictus Bernardus de Fonte in XXII solidos, quos dominus rex P(etrus) recipit et recipere consuevit in su compoto pro franquitudinem quam eis fecit de questiis et aliis exactionibus quas velit haberi a termino Terracie. Ideo, instrumentum rey veritatis facio vobis et dicto Berengario de Cardona licet absenti racione infrascripto presenti et racione eius recepcione hoc albaranum. Quod est actum kalendas octobris anno Domini M^oCCC^oVII^o, presentibus testibus Petro de Solano, Berengario de Amicdalario et Bernardum de Caneto.

1. Nom amb senyal de ferma.

1308, maig, 29

Berenguer d'Ametller, regent la batllia de Terrassa per Bernat Martí, batlle reial, nomena Pere d'Ametller, de la vila de Terrassa, curador dels béns de Guillem Sala, de la vila, perquè els administri i satisfaci els seus creditors, atès que aquest havia fugit tot i haver estat requerit, feia més de dos mesos, per presentar-se davant del batlle. Guillem, un cop recollida la talla per les cenes del rei i de l'infant, s'absentà del terme i no lliurà els diners al col·lector reial de les cenes ni a aquells que constaven al capbreu elaborat pels prohoms. Així, doncs, els seus fidejussors, Guillema, vídua de Jaume Mar, el seu fill Antic i

Jaume de Canyet, tots de la vila, requeriren el batlle reial perquè incautés els seus béns i se'n servís d'aquests per afrontar les quantitats que es devien.

[A]. Original no emès.

R.* Nota de registre: ACVOC-AHT. Fons notarial, Capbreu divuitè de Pere Folquer, fol. 20v-21r.

Noverint universi quod cum Guillelmo Sala, de villa Terracie, fuerit tradita per probos homines ville et termini Terracie quadam tallia que fuit talliata in Terracia, racione cenarum domini regis et domini infantis, procuratoris eiusdem domini regis, et [...] inde factarum ut ipsam talliam et quantitatem eiusdem tallie congregaret et solveret eam ipsis personis quibus ipsi probi homines ordinaverint, ut in capibrevio ipsius tallie inde facto quo ei tradiderunt lacius continetur, et dictus Guillelmus Sala congregaverit quantitatem pecunie dicte tallie et cum ipsam congregasset absentaverit se et non satisfecerit seu tradiderit ipsam pecuniam \dicte tallie/ collectori dictarum cenarum ut fieri debebat seu illis personis quibus ipsam pecuniam tradere debebat, et dictus Guillelmus Sala pro securitate dicte tallie congreganda et solvende cum fuit ei tradita per dictos probos homines et per talliatores dicte tallie dederit fideiussores Guillelma, uxor Iacobus Mar, quondam, et Anticum filium eorum et Ia(cobus) //fol. 21r// Canyeti, de villa Terracie, ut in carta inde facta de dicta securitate dicte tallie lacius continetur, et oportuerit dictos fideiussores solvere illud quod dictus Guillelmus Sala debebat de quantitate pecunie dicte tallie, quam receperat et congregaverat ipsis personis cui radi et solvi debebatur, et dicti Guillelma, uxor Iacobus Mar, quondam, et Anticus, filius eius, et Iacobus Canyeti requisiverint cum maximam instanciam Berengario de Amicdalarario, regentem baiuliam Terracie, ut de bonis dicti Guillelmi Sala, mobilibus et immobilibus, eis restitueret et solveret illud quod solvere pro dicto Guillelmo Sala, racione dicte tallie, pro fide missione predicta, et etiam alii creditores comparaverint coram dicto Berengario de Amicdalarario, qui debita que dictus Guillelmus Sala eis debebat requirebant cum instancia eis solvi de bonis dicti Guillelmi Sala. Et dictus Berengarius, habita deliberacione, super premissis cum iurisperitis citavit dictum Guillelmum Sala per vocem preconis ut infra X dies primos venturos post ipsam preconizacionem compareret coram dicto baiulo, paratus facere dictis querelantibus ab eo et bonis suis iusticie complementum, \ut in capibrevio curie Terracie continetur/, et dictus Guillelmus Sala infra predictos X dies neque esset postea post transaccionem duorum mensium, minus et amplius, non comparerit. Et predicti Guillelma et filius eius Anticus et Iacobus Canyeti et etiam alii creditores dicti Guillelmi Sala, cum maxima instancia \suplicando/ requisiverint dictum Berengarium de Amicdalarario, baiulum predictum, ut bonis dicti Guillelmi Sala daret et assignaret curatorem qui pro ipsis bonis respondere et inde satisfacere in predictis [...] comperere noluerat. Idcirco, nos dictus Berengarius de Amicdalarario, auditis predictis racionibus et suplicacionibus, habita deliberacione super premissis cum sapientibus, attendens postulacionem predictam fore iustam, \ex parte domini regis, et cetera/ damus et assignamus super bonis mobilibus et immobilibus que dictus Guillelmus Sala habet in villa et termino Terracie in curatorem Petrum de Amicdalarario, de villa Terracie, qui ipsa bona protegat et deffendat et inde respondeat et satisfaciat ut de iure fuerit faciendum [...] dicto curatori generaliter et liberam amministrationem super omnibus bonis et iuribus dicti Guillelmi Sala que habet in villa et termino Terracie. Ita quod libere possit ipsa bona deffendere et amministrare et omnia alia et singula in premissis facere quecumque possit aliquis curator legitime constitutus. Quicquid [...] super premissis per te dictum curatorem auctoritatem et amministrationem fuerunt ex parte domini regis et domini regine et dicti Bernardi Martini et nostra auctoritate qua fun-//fol. 21v//gimur

decernimus esse ratum et eiusdem [...] impendimus et decretum. Ad hec, ego dictus Petrus¹ de Amicdalarario, recipiens curam predictam dictorum bonorum a vobis dicto baiulo, promito et convenio vobis dicto Berengario, baiulo predicto, [...] legitime stipulanti quod dicta bona dicti Guillelmi Sala fideliter et utiliter geram, deffendam et porcurabo et de ipsis satisfaciam et respondeam ut fuerit ordo iuris. Et residuum, si quod inde super fuerit factam satisfacionem creditoribus dicti Guillelmi, ut fuerit ordo iuris, illud salvum fore promito. Et pro hiis complendis et firmiter attendendis, obligo vobis dicto Berengario Amenlerii, baiulo predicto, me et omnia bona mea. Et ut predicta maiori gaudeant firmitate iuro per Deum, et cetera. Et dono vobis fideiussores predictos suscipiones in me sponte hanc fidem. Promito vobis dicto Berengario Amenlerii, regenti dictam baiuliam predictam, omnia et singula per dicto P(etro) vobis promissa cum ipso et [...] attendere et complere. Et renuncio, et cetera. Et obligo vobis omnia bona mea. Testes Bernardus de Canet et Guillelmus Sola, de villa Terracie.

1. Nom amb senyal de ferma.

31

1312, octubre, 4

Guillem Mester, Berenguer Morell, Felip Riba, Guillem Costa, Flor de Pontets, Arnau Canyet, fill de Bernat Canyet, Pere de Rubial, Guillem Gener, Jaume Bellús, Guillem Vidal, Guillem [...] de Rovira i Pere d'Arc Jussà nomenen procuradors seus Bernat de Boada i Bernat de Rogada, del terme de Terrassa, per tal de demanar i requerir el trasllat del capbreu de la present talla, tallada pels talladors del terme de Terrassa, i per refer-la atès que va contra el dret i el patrimoni dels presents i contra la voluntat de la universitat.

[A]. Original no localitzat.

R.* Nota de registre: ACVOC-AHT. Fons notarial, Capbreu vint-i-dosè de Pere Folquer, fol. 85r.

Nos Guillelmus¹ Mesterii, Berengarius¹ Morelli, Philipus¹ Riba, Guillelmus¹ Costa, Floris¹ de Pontets, Arnaldus¹ Canyeti, filius Bernardi Canyeti, Petrus¹ de Rubiallo, Guillelmus¹ Janer, Iacobus¹ Belucii, Guillelmus¹ Vitalis, Guillelmus¹ [...] de Ruvira et Petrus¹ de Archo Iusano facimus, constituimus et ordinamus vos Bernardum de Buada \et Bernardum de Rogada/ de dicto termino utrumque vestrum insolidum ita quod occupantis, et cetera, certos et speciales procuratores nostros ad petendum et recipiendum pro nobis et nomine nostro translatum capibrevii presentis tallie, que nunc fuit talliata per talliatores termini Terracie, et ad renotandum ipsam talliam et prosequendum dictam talliam prout facta est contra ius et contra patrimonia presencium et dicte universitatis et ad audiendum eam et ad revocandum expensas factas illicitas et contra ius et contra voluntatem dicte universitatis et ad prosequendam omnem fraudem de predictis et super predictis factam. Ita quod pro nobis et nomine nostro possitis super premissis et pro premissis comparere, procedere, augere, respondere, portestare et protestacionibus respondere causam et causas, et cetera, coram quacumque curia et curiis iudice vel inde ... testes, et cetera, sentenciam, et cetera, ius, et cetera, de calumpnia iu(ris), et cetera, omnia alia fa(cere), et cetera. Et volendo vos relevare, et cetera, habendo ratum, et cetera. Testes Franciscus de Fabrica, Iacobus Scuderii et Berengarius [...].

1. Nom amb senyal de ferma.

TAULA 1. TAULA CRONOLOGIA BATLLES I LLOCTINENTS (1237-1322)

BATLLIA	BATLLE/S	LLOCTINÈNCIA	LLOCTINENT
1237/1238	Ramon de Solà i Bernat d'Argelaguet		
1238/1239	Ramon de Solà, Bertran de Casanova i Guillem de Prats		
1239/1240	Bertran de Casanova, Bernat de Santpedor i Bernat Bric		
1242/1243	Bernat de Santpedor, Bernat Bric		
1243/1244	Ramon de Solà, Bernat de Santpedor i Bernat d'Argelaguet		
1244/1245	Ramon Pintor i Ramon de Manganell		
1245/1246	Pere de Blanes, Arnau de Blanes, Arnau Ermengol i Bernat d'Argelaguet		
1247/1248	Bernat de Berguedà		
1248/1249	Arnau de Solà i Bernat de Berguedà		
1249/1250	Bernat d'Argelaguet i Pere de Molella		
1250, set	Bertran de Santcristòfor		
1273/1275	Arnau de Solà		
1282	Felip d'Ametller		
1283	Pere Corder		
1284	Guillem de Folgueres		
1287-1289	Guillem Colrat		
		1288,ago-1289	Guillem de Santcristòfor
1290-1292,gen	Berenguer de Vallseca		
		1290, gen	Felip d'Ametller
		1290, ago	Jaume d'Amiguets
		1291, feb	Berenguer Libra
1292, feb	Ponç de Coma		
		1292, feb	Romeu Cardona
1293-1299	Guillem de Palau		
		1293	Romeu Cardona
		1293, nov	Pere de Torrella
		1294, gen	Bernat de Fàbrega
		1295, mai	Romeu Cardona
		1298, ago	Bernat de Solà

BATLLIA	BATLLE/S	LLOCTINÈNCIA	LLOCTINENT
		1299, abril	Jaume Celler
1299, abril- oct	Berenguer de Santfeliu (ex commisione)		
		1299, mai	Berenguer de Vallseca
		1299, ago	Jaume Celler
1299, oct	Pere d'Olzina		
		1300, mar	Bernat Ferrer de Fàbrega
1300, abr	Berenguer de Vallseca (per Guillema de Montcada)		
		1300, jun	Berenguer Libra
1303, gener	Jaume de Celler (ex commisione)		
1303, març	Bernat Martí		
		1303, mar	Bernat Fortuny
		1303, mai	Romeu Cardona
		1303, jun	Bernat Fortuny
		1303, ago	Romeu Cardona
		1306, jun	Berenguer d'Ametller
		1309, nov	Romeu Cardona
		1311, oct	Felip Riba
		1312, jun	Romeu Cardona
		1314, nov	Guillem de Vinyals
1315, març- jun	Bernat de Mas		
1315, jun	Guillem Droc		
		1315, jun	Jaume d'Ametller
		1315, jul	Berenguer d'Ametller
		1315, oct	Guillem de Vinyals
1316, gen	Bernat Martí		
		1318, marc	Romeu de Riquer
1319, gen	Pere del Rei		
		1319, gen	Jaume Escuder
		1321, jul	Romeu Cardona

TAULA 2. ACTES DE RECEPCIÓ EN HABITANT DE LA VILA (1239-1322)

DATA	HABITANT	Provinença	Signatura
8/7/1239	Bernat de Seller		CBA1, doc. 718
29/1/1242	Ramon i Arnau de Cortvedells		CBA1, doc. 1268
21/3/1242	Berenguer de Canet		CBA1, doc. 1329

DATA	HABITANT	Provinença	Signatura
21/3/1242	Bernat Carbonell		CBA1, doc. 1330
21/3/1242	Arnau de Cornudella		CBA1, doc. 1331
23/7/1243	Ponç de Carner		CBA2, f.30v
29/5/1243	Bernat de Bosch		CBA2, f.56v
15/3/1245	Jaume Moragues		CBA2, f.78v
1247-12-03	Berenguer Ermengol		CBA3, f. 38v
1248-01-13	Pere Amat		CBA3, f. 41v
1248-01-13	Guillem de Destre		CBA3, f. 41v
13/1/1248	Romeu de Destre		CBA3, f. 41v
25/3/1249	Guillem de Valls		CBA3, f.47v
26/3/1249	Guillem de Cavalleres		CBA3, f.48r
7/4/1249	Pere d'Ullastrell		CBA3,f.48v
25/5/1249	Bernat de Lledó		CBA3, f.52v
1/3/1251	Berenguer de Canet		CBA3, f.109r
8/10/1273	Felip Parent, de viladecavalls	Viladecavalls	CBA4, f.13r
28/2/1274	Bernat de Font		CBA4, f.28r
11/4/1274	Guillem de Mata	Mura	CBA4,f.30v-31r
15/5/1274	Ramon de ..., fill de Pere de Mata i Ermesèn	Mura	CBA4,f.34r
19/4/1290	batlle		CGC4,f.4v
2/2/1292	Ròmia, batejada		CPF1, f.69r-v
6/5/1299	lloctinent	Ullastrell	CPF9, F. 11v
27/3/1303	Berenguer d'Albariges i Bernat Martí, d'Ullastrell	Sabadell	CPF13, f. 2r
8/9/1303	Pere Salvany, vila de Sabadell	Sabadell	CPF13, f. 47v-58r
19/10/1303	Bonanat Artal i Agnès, esposa, commorans a Sabadell	Sabadell	CPF13, f. 57r-v
17/02/1304	Galceran, batejat	Terrassa	CPF13, f.119r
25/4/1305	Bonanat de Puig, fill de Jaume de Puig	???	CPF15, f.10r
30/6/1305	Guillem Saguàrdia, fill de Bernat Guàrdia, d'Olesa	Olesa	CPF15, f. 32v
10/11/1305	Guillem de Ganet, vila Sabadell	Sabadell	CPF15, f. 62r
9/12/1310	G., fill de ..., del mas d'Agell	Sabadell	CPF15, f. 112v
6/4/1311	Jaume d'Alberic, fill de Jaume d'Alberic	Ullastrell	CPF21, f.9v
5/7/1312	Jaume de Puig, fill de Guillem de Puig i Berenguera	Viladecavalls	CPF22, f.37v
26/8/1315	Berenguer Martina, fill del difunt Jaume Martina	Sabadell	CPF25, f. 47v
1/10/1315	Guillem d'Agell, fill de Berenguer Reixac del mas d'Agell,	Sabadell	CPF25, f. 72v
23/5/1316	Guillem de Ganet, fill del difunt Bernat de Ganet	Sabadell	CPF26, f. 12v-13r
23/5/1316	Arnau de Ganet, fill nodrit de l'anterior	Sabadell	CPF26, f. 13r
1/9/1316	Jaume de Ganet, fill d'Arnau de Ganet	Sabadell	CPF26, f. 44r-v

DATA	HABITANT	Provinença	Signatura
1/9/1316	Guillem de Mura, fill de Berenguer de Mura	Mura	CPF26, f. 44v
20/12/1316	Jaume de Reixac	Sabadell	CPF26, f. 91v-92r
10/2/1317	Bernat Parent, fill de Romeu Parent	??	cpf26, f. 118v-119r
27/7/1319	Bernat de Guàrdia, fill de Bernat de Guàrdia	Olesa	CPF29, f. 55v
5/5/1320	Pere de Puigventós, fill del difunt Guillem de Puigventós	Rubí	CPF30, f. 3r
5/8/1321	Bernat Guàrdia, fill de Bertomeu Guàrdia	Olesa	CPF31, f. 61r-v
29/9/1322	Bernat Bover, fill del difunt Pere Bover	Sant Martí de Sorbet	CPF32, f. 91r

TAULA 3. TALLE DOCUMENTADES A TERRASSA (1273-1322)

ANY	TALLADORS	COL·LECTORS	MOTIU	QUANTITAT ¹	FIDEJUSSORS
1273, ago	Jaume de Cot	Jaume de Cot	Quèstia per obres a la vila	3000	
1274, ago	Bernat de Far		Quèstia per obres al mur	1000	
1291, juny		Berenguer d'Ametller	Quèstia viatge a Roma	4000	
1292, oct		Romeu Cardona	Quèstia per guerres	4000	
1293, jul	Jaume Mar, Berenguer Libra, Pere de Bonvilar, Bernat Ferrer, Romeu Gil, Bernat de Carreres, Guillem de Mujal, Pere de Puigesteve, Arnau Bartolí, Bernat de Roudors, Ramon d'Abadia, Arnau de cot, Enric Escuder,	Guillem d'Abadia	Redempció exèrcit d'Alcaine		

¹ La quantitat correspon a la xifra que hem pogut documentar gràcies al registre notarial, gairebé sempre parcial.

ANY	TALLADORS	COL·LECTORS	MOTIU	QUANTITAT ¹	FIDEJUSSORS
	Berenguer de Vall				
1294, oct	Bernat Ferrer de Fàbrega, Pere de Bonvilar	Berenguer de Vall, de la vila	Quèstia viatge a Roma + Cena + Despeses plets Universitat	5059	
1295, set	Felip d'Ametller, Jaume d'Amenyes, de la vila, Bernat Ferrer de Fàbrega, Jaume de Vallcorba, Guillem de Mujal, Bernat de Carreres i Pere de Puigesteve, del terme	Pere de Portella, de la vila	Quèstia	3000	Felip Riba i Bartomeu Riba, de la vila
1296, març	Dalmau de Torre, Bernat de Fàbrega, Felip d'Ametller, Bernat Ferrer de Fàbrega, Bernat de Solà, Guillem de Trullars i Jaume de Vallcorba	Guillem d'Abadia	Redempció exèrcit de València	1500	
1297, març		Romeu Cardona	Cena	1500	
1297, jul	Pere de Solà, Felip des Ferrers, Berenguer Moragues, Ramon d'Abadia, Ferrer de Gonteres, Antic de Casesblanques,	Berenguer Libra	Remença exèrcit del Pallars		Bernat de Fàbrega i Guillem de Vall, fill de Berenguer de Vall

ANY	TALLADORS	COL·LECTORS	MOTIU	QUANTITAT ¹	FIDEJUSSORS
	Romeu Galí, Guillem Carbó, Jaume Desgraner				
1298, feb	Bernat de Solà, Berenguer Libra, Jaume Mar, Gerbert de Canet, Bernat de Roudors, Jaume de G... i Bernat de Carreres	Bernat Fortuny, de la vila	Cena		
1300, maig	Estrany de Canals, Guillem de Vinyals (entre d'altres que no es llegeixen)	Romeu Cardona	Cena		
1301, maig	il·legibles	Romeu Cardona	Host a Vic + Cena + Despeses Universitat		
1302, juny	Bernat Ferrer de Fàbrega, Guillem de Vinyals, Guillem Carbó, Romeu Gil, Pere de Remulnell Jussà, Bernat de Font, Estrany de Canals, Nicolau de Besanta i Arnau Bertolí	Berenguer d'Ametller	Cena + Obres mur + Redempció exèrcit Montfalcó		Jaume d'Ametller, de la vila de Terrassa, i Ferrer Novell, de la parròquia de Sant Pere de Terrassa
1303, maig	Bernat Ferrer de Fàbrega, Jaume de Graner, Romeu Gil, Berenguer de Far, Pere de Remulnell Jussà, Nicolau de Besanta i Estrany de Canals	Ramon Vidal	Cena		Felip Riba, de la vila, Jaume de Basea, de Sant Pere de Terrassa
1304. abril	Berenguer de Far, Guillem de Vinyals, Nicolau de Besanta, Bernat de	Guillem de Gonterres	Cena del rei + despeses		Jaume de Basea, de Sante Pere de Terrassa, Bernat Solà, de la vila

ANY	TALLADORS	COL·LECTORS	MOTIU	QUANTITAT ¹	FIDEJUSSORS
	Carreres, Bernat de Font, Guillem Estrany, Guillem de Poses i Pere de Puigesteve				
1304, nov	Berenguer Libra, de la vila de Terrassa, Jaume de Basea, Ferrer de Gonteres, Guillem Barba, Jaume de Graner, Guillem Carbó, Estrany de Canals, Bernat de Carreres, Romeu Gil, del terme de Terrassa	Jaume de Basea	Redempció exèrcit sarraïns + Cena de l'infant		Felip Riba, de la vila
1305, gener	Berenguer de Far, Guillem de Vinyals, de la vila de Terrassa, i Bernat de Font, Nicolau de Besanta, Romeu Gil i Estrany de Canals	Bernat Eimeric, de la vila	Cenes rei i infant		Ferrer Monell, de Sant Pere de Terrassa
1305, set	Berenguer de Far, Berenguer Moragues, Bernat de Font, Bernat de Boada, Jaume de Vallcorba, Nicolau de Besanta, Bernat Carreres, Estrany de Canals i Guillem Llobet		Viatge reial a Roma	3000	Bernat de Fàbrega i Romeu Cardona, de la vila
1307, gener	Berenguer Moragues, Jaume de Vallcorba, Bernat de Font, Bernat de Carreres, Nicolau de Besanta, Jaume Llobet i Estrany de Canals	Guillem de Vinyals, de la vila	Cenes rei i infant	133	Bernat de boada, de Sant Pere de Terrassa, i Guillem de Vall, de la vila

ANY	TALLADORS	COL·LECTORS	MOTIU	QUANTITAT ¹	FIDEJUSSORS
1307, agost	Pere de Solà, Romeu Cardona, Jaume de Basea, Pere de Roudors, Jaume de Vallcorba, Jaume de Graner, Estrany de Canals, Bernat de Carreres i Romeu Gil	Bernat Eimeric, de la vila	Quèstia per despeses reials	5000	Berenguer Libra, Guillem de Vall, Jaume Mascle i Guillem de Vinyals, de la vila
1308, gener	Berenguer Libra, Jaume d'Ametller, Nicolau de Besanta, Berenguer Moragues, Bernat de Font, Jaume Llobet, Estrany de Canals	Guillem de Sala, de la vila	Cena		Guillema, vídua de Jaume Mar, Antic, fill seu, i Jaume Canyet, de la vila
1308, octubre	Berenguer Libra, Jaume de Basea, Pere de Roudors, Jaume de Graner, Nicolau de Besanta, Estrany de Canals, Bernat de Carreres i Jaume de Fàbrega	Guillem de Vinyals, de la vila	Quèstia + Cena		Felip Riba, Guillem de Vall, fill del difunt Berenguer de Vall, i Bernat d'Agell, fill del difunt Bernat d'Agell
1309, juliol	Bernat de Carreres, Jaume Llobet, Jaume de Vallcorba, Jaume Graner, Bernat de Boada i Guillem de Vinyals	Berenguer Libra	Quèstia exèrcit Granada		Guillem Carbó, Jaume de Basea i Guillem de Vall, fill del difunt Berenguer de Vall
1309, octubre	Jaume de Basea, Felip Riba, Jaume de Graner, Romeu Gil, i Jaume Perelló	Jaume Escuder, fill difunt Jaume Escuder, de la vila	Plet amb Bernat de Centelles		Pere d'Ametller
1310, gener		Ramon de Viver	Cena		
1312, abril		Antic Mar	Quèstia	400	

ANY	TALLADORS	COL·LECTORS	MOTIU	QUANTITAT ¹	FIDEJUSSORS
1312, juliol	Romeu Gil, Bernat de Carreres, Jaume Perelló, Jaume de Graner, Jaume de Vallcorba, Jaume de Basea, Arnau Sabater, Bernat de Boada, Bernat de Solà, Romeu Cardona i Guillem de Vall	Francesc de Fàbrega	Plet amb Bernat de Centelles		Pere d'Ametller
1312, set	Bernat de Carreres, Jaume de Fàbrega, Pere Ferrer, Jaume de Vallcorba, Berenguer de Boadella, Arnau Mosterol, Jaume de Basea, Pere d'Ametller, Pere de Prat i Guillem de Vall	Romeu Cardona	Quèstia dot infanta	3000	Cap
1313, abril (?)		Romeu Cardona	Cena + Quèstia		
1313, nov	Parroquians de Sant Pere	Berenguer Riba, de la vila	Llibres litúrgics		Bartomeu Riba, pare del col·lector
1314, gener	Jaume de Fàbrega, Jaume Perelló, Jaume de Vallcorba, Jaume de Basea, Guillem de Poses	Guillem de Vinyals, de la vila	Cena		Guillem de Vall, fill del difunt Berenguer de Vall
1314, maig	Bernat de Carreres, Jaume Gil, Jaume Perelló, Jaume de Vallcorba i Jaume de Graner, Jaume de Basea, Arnau Sabater i Bernat de Boada, Guillem de Vall i Romeu Cardona	Antic Mar, de la vila	Plet amb Bernat de Centelles		Ferran de Corts i Jaume de Canyet, de la vila
1314, oct	Jaume Gil, Jaume Perelló, Nicolau de Besanta, Ferrer de Corts, i	Felip Riba, de la vila	Quèstia dot infanta	3000	Felip Riba, parent seu, i Bartomeu Riba, pare seu

ANY	TALLADORS	COL·LECTORS	MOTIU	QUANTITAT ¹	FIDEJUSSORS
	Bertran Agulló i Guillem d'Abadia				
1315, març	Romeu Cardona, Guillem de Vall de Palau, Jaume de Basea, Arnau Sabater, Bernat de Boada i Guillem de Poses i Jaume Perelló, Jaume de Graner, Bernat de Carreres i Jaume Gil	Romeu de Riquer, resident	Plet amb Bernat de Centelles		Bernat de Solà, Ramon Vidal, de la vila, Jaume de Vallcorba, de SJA
1315, oct	Guillem de Vall de Palau, Ferrer de Corts i Bernat Vila i prohoms de la vila	Berenguer d'Ametller	Enllosar el pati dels portals exteriors		Jaume Canyet, de la vila
1315, nov	amb Jaume de Graner, Jaume de Vallcorba, Jaume Perelló, Bernat de Carreres, Jaume Gil, Jaume de Basea, Bernat de Boada i Guillem de Vall	Romeu Cardona	Plet amb Bernat de Centelles + Cena		Bonanat de Far i Berenguer Moragues, de SPT
1316, maig	Sortaners de l'Horta del Canyo	Jaume Fritós			
1316, juny	Bernat Carreres, Pere Perelló, Jaume de Vallcorba, Jaume de Basea, Guillem de Poses i Bernat Eimeric	Romeu Cardona i Berenguer de Far	Quèstia matrimoni del rei	3000	Bonanat de Far, pare de Berenguer
1317, març/abril		Guillemó Fortuny			

ANY	TALLADORS	COL·LECTORS	MOTIU	QUANTITAT ¹	FIDEJUSSORS
1317, juny	Guillem de Vall de Palau, Guillem de Vinyals, de la vila de Terrassa, Arnau Sabater, i Bernat de [...], [de la parròquia de] Sant Pere de Terrassa, Jaume de Graner i Jaume de Vallcorba, de la parròquia de Sant Julià d'Altura, Bernat de Carreres i Romeu de Montesquiu, de la parròquia de Sant Quirze, i Jaume Perelló, de la parròquia de Sant Vicenç de Jonquieres	Jaume Escuder, de la vila	Plet amb Bernat de Centelles		Pere d'Ametller i Felip Riba, de la vila de Terrassa, i Jaume de Basea, de la parròquia de Sant Pere de Terrassa
1317, agost	Bernat Eimeric, Ferrer de Corts, de la vila de Terrassa, Bernat de Carreres, Pere Ferrer, Jaume de Vallcorba, Bernat de Fàbrega, Jaume de Basea i Guillem de Poses	Jaume Escuder, de la vila	Quèstia comtat d'Urgell	3300	Pere d'Ametller, Guillem de Vall de Palau i Antic Mar, de la vila
1317, des	Bernat de Solà, Romeu Cardona, Guillem de Vall de Palau, Jaume de Vallcorba, Bernat de Carreres, Arnau Perelló, Romeu de Montesquiu, Bernat de Boada i Arnau Sabater		Plet amb Bernat de Centelles		
1318, maig	Jaume de Graner, Berenguer de Moragues	Antic Mar, de la vila	Obres al mur		
1318, agost			Quèstia		

ANY	TALLADORS	COL·LECTORS	MOTIU	QUANTITAT ¹	FIDEJUSSORS
1319, gen	Jaume de Palau, Pere Ferrer, Berenguer de Poal del mas de Boadella, Berenguer Moragues, Francesc de Corts i Guillem d'Abadia del mas de Poses	Romeu de Riquer, de la vila	Cena		
1319, des	Jaume de Basea, Berenguer Moragues, Bernat de Carreres, Jaume Perelló, Jaume de Vallcorba, Jaume de Graner, Guillem de Poses i Pere de Puigesteve	Guillem de Vinyals, de la vila	Quèstia + Col·lecta comuna		Guillem de Trullars, Bernat de Boada, Guillem de Vinyals, forense, Bernat de Mata "Superiori", Bernat de Sant Feliu, de SPT, Romeu Cardona, Jaume Fritós, Romeu de Riquer
1321, gen		Antic Mar	Quèstia comtat Urgell + Cena		
1321, ago		Pere [...]rat	Obres al mur		
1321, nov		Francesc de Fàbrega	Quèstia + Cena	2500	
1322, ago	Antic de Casesblanques, Berenguer Barbal, Guillem d'Ortals, Berenguer de Bellver, Jaume de Vallcorba, Bernat de Soler, Jaume de Basea, Ramon d'Abadia, Guillem de Vinyals, Guillem de Poses i Pere de Puigesteve	Pere Mascle, de la vila	Municipal		Ferrer d'Horts, Bernat Eimeric, fill del difunt Romeu Eimeric, i Antic Mar, de la vila

ANY	TALLADORS	COL·LECTORS	MOTIU	QUANTITAT ¹	FIDEJUSSORS
1322, nov	Jaume de Basea, Pere de Roudors, Bernat de Carreres, Bernat Gras, Jaume de Vallcorba, Guillem de Boadella, Pere Mascle, Pere de Prat i Bernat de Ferrerres	Bernat de Font, fill de Bonanat de Far	Quèstia conquesta Sardenya + Cena	6000	Romeu Cardona, oncle seu, Bonanat de Far, pare seu, Berenguer de Far, germà seu